

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1814-3199

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
sociale

- Științe juridice
- Științe politice
- Sociologie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău
CEP USM 2024

Nr. 3(173)
2024

Redactor-șef

BRÎNZA Serghei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

STATI Vitalie, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

SOLCAN Alexandru, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

MILICENCO Stela, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic

Științe juridice

BAIAS Flavius Antoniu, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

BĂIEȘU Aurel, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

BĂIEȘU Sergiu, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

DOLEA Igor, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

DORUL Olga, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

GUCEAC Ion, profesor universitar, doctor habilitat, academician (Universitatea de Stat din Moldova)

NEGRU Andrei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

RENIȚĂ Gheorghe, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PANTEA Oleg, doctor, conferențiar universitar

TOADER Tudorel, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

ȚICLEA Alexandru, profesor universitar, doctor (Universitatea Ecologică din București, România)

Științe politice

ZDANIUK Bartłomiej, doctor habilitat în științe politice (Universitatea din Varșovia, Polonia)

BRIE Mircea, profesor universitar, doctor (Universitatea din Oradea, România)

MOSNEAGA Valeriu, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

TEOSA Valentina, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

EJOVA Cristina, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PUTINĂ Natalia, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Sociologie

BULGARU Maria, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

KHACHATRYAN Artak, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Erevan, Republica Armenia)

RACU Aurelia, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea Pedagogică de Stat, I. Creangă)

SANDU Ștefan-Antonio, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

ȘOITU Conțiu Tiberiu, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

Grupul de lucru

STEPANOV Georgeta, doctor habilitat, profesor universitar, prorector pentru activitate științifică - coordonator

VALIC Miroslava - executor responsabil

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba română)

CHIRILENCO Tatiana - corectare tehnică

PASTUH Marina - design grafic

ZASMENCO Ecaterina - atribuire index CZU

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

Universitatea de Stat din Moldova, 2024

CZU: 343.325:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_01](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_01)

MANIFESTĂRILE PENALE ALE SEPARATISMULUI ÎN VIZORUL CODULUI PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

*Serghei BRÎNZA, Vitalie STATI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezenta investigație sunt supuse cercetării infracțiunile reunite sub denumirea marginală de separatism, prevăzute la art. 340¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Pentru ca acest articol să-și producă efectul scontat, beneficiarilor și destinatarilor legii penale trebuie să li se explice clar condițiile în care poate fi aplicat art. 340¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Se subliniază că acest articol poate fi aplicat numai dacă activitatea de separare a unei părți din Republica Moldova – pe care făptuitorul o desfășoară, o instigă, o finanțează etc. – fie presupune suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie este *însoțită* de aplicarea violenței.

Cuvinte-cheie: *separatism, indivizibilitatea Republicii Moldova, instigare, finanțare, suprimarea democrației și a drepturilor omului, violență; concursul de infracțiuni.*

CRIMINAL MANIFESTATIONS OF SEPARATISM UNDER THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the present study are being investigated the crimes grouped under the *nomen juris* of separatism, provided by the art. 340¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. In order for this article to have its intended effect, the beneficiaries and recipients of the criminal law must be clearly explained the conditions under which art. 340¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova can be applied. It is emphasized that this article can be applied only if the activity of separating a part of the Republic of Moldova – which the perpetrator carries out, instigates, finances, etc. – either involves the suppression of democracy and human rights, or is accompanied by the application of violence.

Keywords: *separatism, the indivisibility of the Republic of Moldova, instigation, financing, destruction of democracy or human rights, violence, cumulation of crimes.*

Introducere

Într-un studiu recent (în care a fost examinată infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM) am menționat că „în alte publicații vom analiza alte efecte ale adoptării Legii nr. 9/2023” [1]. Întru realizarea acestui obiectiv, în prezenta investigație vom supune cercetării infracțiunile reunite sub denumirea marginală de separatism, prevăzute la art. 340¹ CP RM.

În Nota informativă la proiectul care stă la temelia Legii nr. 9/2023, în legătură cu completarea Codului penal cu articolul 340¹, se relevă: „Legislația națională nu conține dispoziții legale care ar incrimina faptele orientate spre atentarea la integritatea și inviolabilitatea teritorială a Republicii Moldova, în ciuda faptului ca țara noastră se confrunta timp de 30 de ani cu această problemă în regiunea transnistreană. Această stare de lucruri generează pericolul dezmembrării teritoriale a statului, ca rezultat al unor acțiuni ilegale și nesancționate penal din partea unor reprezentanți ai pretensei autorități. Prin urmare, modificările propuse vizează activitatea infracțională care subminează existența în continuare a unității și indivizibilității statului Republica Moldova.” [2] Astfel, după o lungă perioadă de contemplare pasivă a consolidării pozițiilor de către forțele separatiste (cărora le-a reușit să edifice un pseudostat), legiuitorul moldav a găsit de cuviință să asigure prin mijloace penale realizarea unor prevederi din Constituția Republicii Moldova. Ne referim la prevederi de o importanță existențială pentru țara noastră: „Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și *indivizibil* (evid. ns.)” [3] (alin. (1) art. 1); „Sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, *la separatism teritorial* (evid. ns.), la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional” [3] (alin. (3) art. 32).

Este de menționat că, în trecut, în Republica Moldova s-a încercat incriminarea unor manifestări de separatism. Ne referim la un proiect de lege din 2014, în care a fost propusă completarea Codului penal cu articolele 279³ și 279⁴, în care să fie incriminate faptele de separatism și, respectiv, de instigare publică la separatism.¹ Totuși, la 17.03.2015 acest proiect de lege (care putea fi perfecționat și promovat spre adoptare) a fost retras. Prin aceasta legiuitorul de atunci și-a recunoscut incapacitatea de a asigura prin mijloace penale prevenirea și combaterea fenomenului de erodare de către forțele separatiste a statalității Republicii Moldova.

Viitorul va demonstra dacă incriminarea în art. 340¹ CP RM a manifestărilor de separatism este reușită sau nu. Ca și multe alte articole din legea penală autohtonă, art. 340¹ CP RM nu este lipsit de anumite carențe. Analiza acestor carențe ar putea să devină subiectul unei investigații aparte. În cele ce urmează ne propunem să găsim cheia pentru interpretarea art. 340¹ CP RM. Or, pentru ca acest articol să-și producă efectul scontat, beneficiarilor și destinatarilor legii penale trebuie să li se explice clar condițiile în care poate fi aplicat art. 340¹ CP RM. Acest articol trebuie să devină un instrument eficient de contracarare a manifestărilor de separatism. Sarcina în cauză este imperioasă și nu poate fi amânată.

Rezultate obținute și discuții

În art. 340¹ CP RM, sub aceeași denumire marginală de separatism, se reunesc trei variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.²

A. Obiectul infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM

Obiectul juridic generic al acestor infracțiuni îl formează relațiile sociale cu privire la activitatea normală a autorităților publice și securitatea statului.

Obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor, prevăzute de art. 340¹ CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la legitimitatea autorităților publice.³ În context, este de precizat că subgrupul infracțiunilor, care atentează la legitimitatea autorităților publice, include (pe lângă infracțiunile prevăzute de art. 340¹ CP RM) infracțiunile specificate la art. 338¹, 338³, 339-341 CP RM.

¹ A se vedea: Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea cu privire la cetățenia Republicii Moldova – art. 20, 23, 34; Legea cu privire la asociațiile obștești – art. 36 ș.a.). [Accesat: 18.02.2024] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelelegislative/tabid/61/LegislativId/2291/language/roRO/Default.aspx>

² Astfel, prima variantă-tip de infracțiune, specificată la alin. (1) art. 340¹ CP RM, se exprimă în separatism, adică în acțiunile săvârșite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova.

Cea de-a doua variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (2) art. 340¹ CP RM, constă în instigarea la separatism, precum și distribuirea obiectelor, producerea și/sau distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism.

La rândul său, prima variantă agravată de infracțiune, consemnată în alin. (3) art. 340¹ CP RM, presupune că oricare dintre infracțiunile, prevăzute la alineatul (1) sau (2), este săvârșită de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional.

Cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, specificată alin. (4) art. 340¹ CP RM, presupune că infracțiunea, prevăzută la alineatul (1), este:

- însoțită de aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei (lit. a));
- însoțită de aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive (lit. b));
- însoțită de cauzarea daunelor materiale în proporții deosebit de mari (lit. c));
- săvârșită la indicația unui stat străin, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora (lit. d)).

În sfârșit, cea de-a treia variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (5) art. 340¹ CP RM, rezidă în finanțarea separatismului, adică în punerea la dispoziție sau colectarea intenționată, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc în scopul utilizării acestora, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism ori prestarea serviciilor financiare în scopul utilizării bunurilor sau serviciilor respective sau cunoscând că acestea vor fi utilizate, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism.

³ Ne referim la legitimitatea rațional-legală a autorităților publice. Aceasta presupune existența unui sistem de garanții, în care constituirea și funcționarea autorităților publice se bazează atât pe respectarea Legii Fundamentale a statului pe al cărui teritoriu își desfășoară activitatea respectivele autorități publice, cât și pe recunoașterea de jure a unui asemenea stat de către alte state.

Obiectul juridic special al infracțiunilor, prevăzute la art. 340¹ CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la indivizibilitatea Republicii Moldova, sub aspectul neadmiterii: separatismului (în ipoteza infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM); instigării la separatism, precum și a distribuirii obiectelor, producerea și/sau distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism (în cazul infracțiunii specificate la alin. (2) art. 340¹ CP RM); finanțării separatismului (în ipoteza infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM).

În pct. 3 din Avizul Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 2 din 22.09.2005 asupra proiectelor de lege pentru modificarea art. 24 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova, se arată că indivizibilitatea Republicii Moldova constituie unul dintre „pilonii de bază pe care Parlamentul, ca organ ce exercită suveranitatea de stat în numele poporului, poate edifica cadrul constituțional și legislativ al Republicii Moldova” [4]. În același registru, B. Negru susține: „Caracterul de stat indivizibil presupune că statul, ca persoană politică și juridică, nu poate fi supus unei divizări și organizări sub aspect administrativ. Subdiviziunile teritoriale cu caracter administrativ nu sunt state separate și chiar atunci când autonomia lor este aprofundată, ele trebuie să contribuie la realizarea și funcționarea centralizată a unei structuri – statul Republica Moldova” [5, p. 16].

În acest mod, indivizibilitatea Republicii Moldova, fundamentată pe unitatea teritorială și administrativă, trebuie privită ca valoare socială care este esențială pentru construirea cadrului constituțional și legislativ al statului. Subdiviziunile teritoriale, chiar dacă dispun de o autonomie mai mult sau mai puțin pronunțată, trebuie să contribuie la funcționarea centralizată a statului Republica Moldova, fără a fi considerate entități statale separate.

În altă ordine de idei, în prezența circumstanței agravante consemnate la lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM, se aduce atingere în plan secundar relațiilor sociale cu privire la sănătatea persoanei.

Unele dintre infracțiunile, prevăzute la art. 340¹ CP RM, presupun prezența *obiectului material sau imaterial* ori a *produsului*: 1) obiecte, materiale sau informații care instigă la separatism (în ipoteza infracțiunii prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM).⁴ În ipoteza de producere, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism (care este prevăzută la alin. (2) art. 340¹ CP RM), produsul infracțiunii îl reprezintă materialele și/sau informațiile care instigă la separatism. În această ipoteză, obiectul material sau imaterial îl constituie entitățile preexistente din care sunt produse materialele și/sau informațiile care instigă la separatism; 2) corpul victimei (în prezența circumstanței agravante consemnate la lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM); 3) bunuri de orice natură, dobândite prin orice mijloc, sau servicii financiare (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM).⁵

În alt context, este necesar să vorbim despre *victima* infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM.

În primul rând, precizăm că rolul statului Republica Moldova constă în asigurarea protecției valorilor și relațiilor sociale care constituie ordinea de drept. Acest rol nu poate fi confundat cu cel al unei victime a

⁴ Se au în vedere: ziare; reviste; foi volante; manifeste; afișe; bannere; pliante; insigne; abțibilduri; tricouri cu inscripții; înregistrări audio sau video, etc. Indiferent de forma de exteriorizare a obiectelor, materialelor sau informațiilor, important este ca, din conținutul lor, să rezulte explicit sau implicit instigarea la separarea unei părți din teritoriul Republicii Moldova.

⁵ Prin „bunuri de orice natură” se înțelege: mijloace financiare; active virtuale; fonduri; venituri; orice categorie de valori (active) corporale sau incorporale, mobile sau imobile, tangibile sau intangibile. Faptul, că bunurile respective pot fi dobândite prin orice mijloc, denotă că acestea pot avea un caracter legal sau ilegal.

Condiționarea existenței infracțiunilor de spălare a banilor de săvârșirea anterioară a unei alte infracțiuni, din care provin bunurile respective, este o condiție obligatorie în vederea aplicării art. 243 CP RM. Pentru comparație, infracțiunea, prevăzută la alin. (5) art. 340¹ CP RM, presupune săvârșirea anterioară a unei alte infracțiuni doar în cazul în care obiectul material (imaterial) al finanțării separatismului îl reprezintă bunurile de origine infracțională. Așadar, condiționarea existenței infracțiunii de finanțare a separatismului de comiterea anterioară a unei alte infracțiuni, din care provin bunurile sau serviciile respective, nu este o condiție obligatorie în vederea aplicării alin. (5) art. 340¹ CP RM.

Prin „servicii financiare” se înțelege: serviciile bancare; serviciul de creditare sau de acordare a împrumuturilor de către participanții profesioniști la piața financiară nebancaară; serviciul de asigurare; serviciul în domeniul pensiilor facultative; serviciile de investiții conform legislației privind piața de capital; serviciile de plată furnizate de alți prestatori de servicii de plată decât băncile; serviciile de finanțare participativă; serviciile privind activele virtuale, etc.

infracțiunii. Este posibil ca persoane fizice sau persoane juridice să aibă calitatea de victime ale infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM. Această posibilitate o atestăm în ipoteza de aplicare a violenței (inclusiv în cazul consemnat la lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM), precum și în ipoteza de cauzare a daunelor materiale (inclusiv în cazul consemnat la lit. c) alin. (4) art. 340¹ CP RM). Nu este obligatoriu ca victima să reprezinte autoritățile publice ale Republicii Moldova. Este suficient ca acțiunea, săvârșită asupra unei persoane fizice sau a unei persoane juridice, să aibă drept scop separarea unei părți din teritoriul Republicii Moldova.

B. Latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM:

1) infracțiunea prevăzută la alineatul (1):

În cazul acestei infracțiuni, latura obiectivă constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova.

Lipsește un act internațional universal acceptat, în care să fie definită noțiunea de separatism.⁶ Drept urmare, legiuitorul moldovean a decis să formuleze în alin. (1) art. 340¹ CP RM propria definiție a noțiunii de separatism: „acțiunile săvârșite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova” [6].

Acțiunile, săvârșite cu scopul de a separa o parte din teritoriul unui alt stat decât Republica Moldova, nu intră sub incidența alin. (1) art. 340¹ CP RM. Astfel de acțiuni atrag răspunderea în conformitate cu normele corespunzătoare din legea penală a statului a cărui parte din teritoriu făptuitorul urmărește să o separe.

Acțiunea prejudiciabilă, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, nu se poate exprima în: a) instigarea la separatism; b) distribuirea obiectelor care instigă la separatism; c) producerea și/sau distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism. Or, în asemenea cazuri, este aplicabil alin. (2) art. 340¹ CP RM.

Luând în considerare dispoziția de la alin. (4) art. 340¹ CP RM, acțiunea prejudiciabilă, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, nu poate presupune: a) aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei; b) aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive; c) cauzarea daunelor materiale în proporții deosebit de mari; d) săvârșirea la indicația unui stat străin, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora.

Într-un raport al Comisiei de la Veneția se subliniază necesitatea de a asigura „echilibrul corect între libertatea de exprimare și interesele legitime ale statului și ale societății în menținerea securității naționale, a integrității teritoriale [...]” [7]. Din același raport decurge că o faptă nu poate fi incriminată, chiar dacă făptuitorul „pledează pentru schimbări radicale, inclusiv potențiala independență sau autonomie extinsă a unei regiuni” [7]. Excepție constituie doar acele cazuri în care făptuitorul fie „urmărește suprimarea democrației și a drepturilor omului” [7], fie recurge la „acte violente” [7]. O concluzie similară decurge din Comentariul Biroului OSCE pentru Instituțiile Democratice și Drepturile Omului cu privire la incriminarea în Republica Moldova a separatismului și a faptelor conexe.⁷ Având în vedere și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului⁸, considerăm că alin. (1) art. 340¹ CP RM poate fi aplicat numai dacă acțiunea, care este săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, fie presupune suprimarea democrației și a

⁶ În pct. 2) art. 1 al Convenției de la Shanghai privind combaterea terorismului, separatismului și extremismului, prin „separatism” se înțelege: „orice faptă care vizează încălcarea integrității teritoriale a unui stat, inclusiv cea care vizează separarea unei părți a teritoriului acestuia sau dezintegrarea statului, săvârșită prin violență, ori organizarea, pregătirea, complicitatea sau instigarea la săvârșirea unei astfel de fapte, dacă aceasta reprezintă obiectul urmăririi penale în conformitate cu legislația națională a părților”.* Acest act internațional este aplicabil doar în cadrul Organizației pentru Cooperare de la Shanghai, din care fac parte China, India, Iran, Kazahstan etc. Criticată pentru ambiguitate, definiția în cauză nu a putut fi folosită ca model de către legiuitorul moldovean.

* The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. [Accesat: 18.02.2024] Disponibil: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210477024s004-c021/read>

⁷ A se vedea: Moldova: OSCE/ODIHR Comments on the Criminalization of “Separatism” and Related Offences in Moldova. [Accesat: 18.02.2024] Disponibil: <https://www.osce.org/odihr/560695>

⁸ A se vedea, de exemplu: Case of Stankov and United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria. [Accesat: 18.02.2024] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-59689>

drepturilor omului, fie este însoțită de aplicarea violenței nepericuloase pentru viața și sănătatea persoanei. În situația, în care acțiunea în cauză este însoțită de aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei, urmează să se aplice, așa cum deja am menționat, lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM.

În încercarea de a identifica modalitățile faptice ale infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM, R. Cojocaru specifică: „preluarea controlului asupra instituțiilor publice dintr-o anumită regiune a țării; formarea detașamentelor de rezistență paramilitară; organizarea de votări ilegale, inclusiv de referendumuri ilegale; delimitarea teritorială a unei regiuni prin stabilirea frontierelor; înființarea de autorități ilegale, etc.” [8]. În legătură cu asemenea exemple, considerăm necesar să venim cu anumite clarificări.

Astfel, art. 141 CP RM prevede răspunderea pentru: „participarea mercenarului într-un conflict armat, la acțiuni militare sau la alte acțiuni violente orientate spre [...] violarea integrității teritoriale a statului” [6] (alin. (1)); „angajarea, instruirea, finanțarea sau altă asigurare a mercenarilor, precum și folosirea lor într-un conflict armat, în acțiuni militare sau în alte acțiuni violente orientate spre [...] violarea integrității teritoriale a statului” [6] (alin. (2)).

Deci, acțiunile, incriminate în art. 141 CP RM, pot fi săvârșite în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, trebuie să se aplice fie doar alin. (1) sau (2) art. 141 CP RM, fie doar art. 340¹ CP RM. Mai concret – luând în considerare lipsa sau prezența agravantelor de la alin. (3) sau (4) art. 340¹ CP RM – trebuie să se aplice unul dintre aceste articole, și anume acel articol care prevede pedeapsa cea mai aspră. O astfel de abordare se bazează pe ideea că pericolul social al infracțiunii mai grave absoarbe pericolul social al infracțiunii mai puțin grave.⁹

Urmând firul logic, este de consemnat că în art. 282 CP RM este prevăzută răspunderea pentru „organizarea sau conducerea unei formațiuni paramilitare neprevăzute de legislația Republicii Moldova, precum și participarea la o astfel de formațiune” [6].

Este posibil ca organizarea sau conducerea unei formațiuni paramilitare neprevăzute de legislația Republicii Moldova, ori participarea la o astfel de formațiune să fie săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, trebuie să se aplice fie doar art. 282 CP RM, fie doar art. 340¹ CP RM. Mai concret – luând în considerare lipsa sau prezența agravantelor de la alin. (2) art. 282 CP RM și/sau de la alin. (3) ori (4) art. 340¹ CP RM – trebuie să se aplice unul dintre aceste articole, și anume acel articol care prevede pedeapsa cea mai aspră.¹⁰

Art. 337 CP RM prevede răspunderea pentru „trădarea de patrie, adică fapta săvârșită intenționat de un cetățean al Republicii Moldova în dauna [...] inviolabilității teritoriale [...] a Republicii Moldova, prin trecerea de partea dușmanului, spionaj, divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine, unei entități anticonstituționale sau reprezentanților lor, precum și acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova.” [6] Deci, săvârșirea infracțiunii de trădare de patrie în dauna inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova presupune că făptuitorul urmărește scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Comparând sancțiunile din art. 337 CP RM cu cele din art. 340¹ CP RM, concluzionăm că, într-un asemenea caz, se aplică doar art. 337 CP RM.

⁹ În cazul descris nu poate fi acceptată soluția concursului de infracțiuni prevăzute la alin. (1) sau (2) art. 141 CP RM și art. 340¹ CP RM. O asemenea soluție ar presupune că una dintre infracțiunile concurente ar rămâne fără conținut. Astfel, de exemplu, nu este necesară sancționarea suplimentară a participării mercenarului într-un conflict armat, la acțiuni militare sau la alte acțiuni violente orientate spre violarea integrității teritoriale a statului. Aceasta cu condiția că răspunderea se aplică pentru acțiunea săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, iar această acțiune se concretizează tocmai în participarea mercenarului într-un conflict armat, la acțiuni militare sau la alte acțiuni violente orientate spre violarea integrității teritoriale a statului.

¹⁰ În cazul descris, nu poate fi acceptată soluția concursului de infracțiuni prevăzute la art. 282 CP RM și art. 340¹ CP RM. O asemenea soluție ar presupune că una dintre infracțiunile concurente ar rămâne fără conținut. Astfel, de exemplu, nu este necesară sancționarea suplimentară a organizării sau conducerii unei formațiuni paramilitare neprevăzute de legislația Republicii Moldova, ori a participării la o astfel de formațiune. Aceasta cu condiția că răspunderea se aplică pentru acțiunea săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, iar această acțiune se concretizează tocmai în organizarea sau conducerea unei formațiuni paramilitare neprevăzute de legislația Republicii Moldova, ori în participarea la o astfel de formațiune.

Art. 338¹ CP RM prevede răspunderea pentru „inițierea constituirii, organizarea, constituirea pe teritoriul Republicii Moldova a unei structuri informative ilegale sau recrutarea, instigarea la recrutare a persoanelor în scopul comiterii unor acțiuni în dauna [...] inviolabilității teritoriale [...] a Republicii Moldova” [6].

Așadar, acțiunea, incriminată în art. 338¹ CP RM, poate fi săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, trebuie să se aplice fie doar art. 338¹ CP RM, fie doar art. 340¹ CP RM. Mai concret – luând în considerare lipsa sau prezența agravantelor de la alin. (3) sau (4) art. 340¹ CP RM – trebuie să se aplice unul dintre aceste articole, și anume acel articol care prevede pedeapsa cea mai aspră.¹¹

Art. 338³ CP RM prevede răspunderea pentru „culegerea ori sustragerea informațiilor în scopul stocării sau folosirii acestora în dauna [...] inviolabilității teritoriale [...] a Republicii Moldova” [6].

Deci, acțiunea, incriminată în art. 338³ CP RM, poate fi săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, trebuie să se aplice fie doar art. 338³ CP RM, fie doar art. 340¹ CP RM. Mai concret – luând în considerare lipsa sau prezența agravantelor de la alin. (2) art. 338³ CP RM și/sau de la alin. (3) sau (4) art. 340¹ CP RM – trebuie să se aplice unul dintre aceste articole, și anume acel articol care prevede pedeapsa cea mai aspră.¹²

Art. 340 CP RM prevede răspunderea pentru „organizarea sau conducerea unei rebeliuni armate, precum și participarea la ea, în scopul [...] violării integrității teritoriale a Republicii Moldova” [6]. În cazul infracțiunii de rebeliune armată, scopul violării integrității teritoriale a Republicii Moldova presupune că făptuitorul urmărește scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Comparând sancțiunile din art. 340 CP RM cu cele din art. 340¹ CP RM, concluzionăm că, într-un asemenea caz, se aplică doar art. 340 CP RM.

În alt context, acțiunea prejudiciabilă, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, trebuie să aibă un caracter ilegal. Drept urmare, nu intră sub incidența acestei norme trasarea și marcarea frontierei de stat, care se efectuează în conformitate cu alin. (1) art. 5 al Legii nr. 215 din 04.11.2011 cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova: „Frontiera de stat se stabilește în tratatele încheiate de Republica Moldova cu statele vecine în baza totalurilor activității comisiei mixte de demarcare a frontierei de stat și se marchează în teren cu semne de frontieră clar vizibile. Tratatul privind trasarea și marcarea frontierei de stat în teren se ratifică de către Parlament” [9].

Infracțiunea, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul începerii realizării scopului de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova.¹³

¹¹ În cazul descris, nu poate fi acceptată soluția concursului de infracțiuni prevăzute la art. 338¹ CP RM și art. 340¹ CP RM. O asemenea soluție ar presupune că una dintre infracțiunile concurente ar rămâne fără conținut. Astfel, de exemplu, nu este necesară sancționarea suplimentară a inițierii constituirii, a organizării sau a constituirii pe teritoriul Republicii Moldova a unei structuri informative ilegale, ori a recrutării sau a instigării la recrutare a persoanelor în scopul comiterii unor acțiuni în dauna inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova. Aceasta cu condiția că răspunderea se aplică pentru acțiunea săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, iar această acțiune se concretizează tocmai în inițierea constituirii, organizarea sau constituirea pe teritoriul Republicii Moldova a unei structuri informative ilegale, ori în recrutarea sau instigarea la recrutare a persoanelor în scopul comiterii unor acțiuni în dauna inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova.

¹² În cazul descris, nu poate fi acceptată soluția concursului de infracțiuni prevăzute la art. 338³ CP RM și art. 340¹ CP RM. O asemenea soluție ar presupune că una dintre infracțiunile concurente ar rămâne fără conținut. Astfel, de exemplu, nu este necesară sancționarea suplimentară a culegerii sau sustragerii informațiilor în scopul stocării sau folosirii acestora în dauna inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova. Aceasta cu condiția că răspunderea se aplică pentru acțiunea săvârșită în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, iar această acțiune se concretizează tocmai în culegerea sau sustragerea informațiilor în scopul stocării sau folosirii acestora în dauna inviolabilității teritoriale a Republicii Moldova.

¹³ Acțiunea prejudiciabilă, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, poate presupune, după caz: a) începerea realizării scopului de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova; b) continuarea realizării unui astfel de scop; c) realizarea parțială a scopului de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova; d) realizarea integrală a unui astfel de scop.

Așadar, pentru aplicarea alin. (1) art. 340¹ CP RM, nu este relevant dacă a avut continuitate sau nu începerea realizării scopului de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Este suficient primul pas în vederea realizării unui asemenea scop. Se poate afirma că, în alin. (1) art. 340¹ CP RM, legiuitorul a deplasat momentul de consumare a infracțiunii la o etapă mai precoce, echivalând tentativa de infracțiune cu infracțiunea consumată. În planul individualizării pedepsei poate fi luat în considerare gradul de realizare a scopului de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova.

În alt context, așa cum am menționat anterior, „complotul împotriva Republicii Moldova nu este o etapă în procesul de săvârșire a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. [...] 340¹ CP RM. [...] Tocmai de aceea, realizarea scopului de comitere a uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. [...] 340¹ CP RM, depășește cadrul infracțiunii specificate la art. 338² CP RM și, pe cale de consecință, necesită calificare aparte. Într-un asemenea caz, vom fi în prezența concursului dintre infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM, pe de o parte, și una dintre infracțiunile prevăzute la art. [...] 340¹ CP RM, pe de altă parte” [1].

Luând în considerare prevederea de la lit. c) alin. (4) art. 340¹ CP RM, putem afirma că acțiunea prejudiciabilă, prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM, poate presupune cauzarea de daune materiale care nu depășesc limita de 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Totuși, survenirea unor asemenea daune nu este obligatorie, întrucât transcende cadrul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM;

2) *infracțiunea prevăzută la alineatul (2):*

În cazul acestei infracțiuni, latura obiectivă constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune. Această acțiune presupune patru modalități normative cu caracter alternativ: a) instigarea la separatism; b) distribuirea obiectelor care instigă la separatism; c) producerea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism; d) distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism.

Se poate observa că a doua și a patra dintre aceste modalități normative reprezintă ipoteze particulare de instigare la separatism. Dacă recurgem la metoda excluderii, din alin. (2) art. 340¹ CP RM reiese că *prima* dintre modalitățile normative ale acțiunii prejudiciabile, prevăzute la această normă, nu poate consta nici în distribuirea obiectelor care instigă la separatism, nici în distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism. În consecință, prima dintre modalitățile normative ale acțiunii prejudiciabile, prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM, presupune exercitarea de influență asupra unei alte persoane – în formă verbală, în scris, prin desen sau imagine (însă altfel decât prin distribuirea obiectelor care instigă la separatism și altfel decât prin distribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism) – pentru ca această persoană să întreprindă eforturi în vederea separării unei părți din teritoriul Republicii Moldova.

Instigarea minorilor la săvârșirea separatismului atrage răspunderea conform art. 208 CP RM, fără a fi invocat suplimentar alin. (2) art. 340¹ CP RM. O astfel de abordare se bazează pe ideea că pericolul social al infracțiunii mai grave absoarbe pericolul social al infracțiunii mai puțin grave. În cazul descris, nu poate fi acceptată soluția concursului de infracțiuni prevăzute la art. 208 CP RM și alin. (2) art. 340¹ CP RM. O asemenea soluție ar presupune că una dintre infracțiunile concurente ar rămâne fără conținut.

Manifestând consecvență, este de subliniat că instigarea la separatism (în accepțiunea alin. (2) art. 340¹ CP RM) presupune că făptuitorul determină o altă persoană să separe o parte din teritoriul Republicii Moldova, astfel încât această separare să implice fie suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie aplicarea violenței.

A doua modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile, prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM, este distribuirea obiectelor care instigă la separatism. Se are în vedere asigurarea pe orice căi a accesului contra cost sau gratuit la obiectele din al căror conținut rezultă explicit sau implicit instigarea la separarea unei părți din teritoriul Republicii Moldova. Alin. (2) art. 340¹ CP RM poate fi aplicat numai dacă obiectele, distribuite de către făptuitor, instigă la separatismul care implică fie suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie aplicarea violenței.

A treia dintre modalitățile normative ale acțiunii prejudiciabile, prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM, este producerea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism. Se are în vedere fabricarea, confecționarea, alcătuirea, plăsmuirea unor asemenea materiale sau informații. Pentru calificarea faptei în baza alin. (2) art. 340¹ CP RM, nu este relevant dacă materialele sau informațiile, care instigă la separatism, au un caracter veridic sau fals. Important este ca astfel de materiale sau informații să instige la separatismul care implică fie suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie aplicarea violenței.

A patra modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile, prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM, este dis-

tribuirea, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism. Se are în vedere asigurarea pe orice căi a accesului contra cost sau gratuit la materialele sau informațiile din al căror conținut rezultă explicit sau implicit instigarea la separarea unei părți din teritoriul Republicii Moldova. În prezența modalității normative analizate, alin. (2) art. 340¹ CP RM poate fi aplicat numai dacă materialele sau informațiile, distribuite de către făptuitor, instigă la separatismul care implică fie suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie aplicarea violenței.

Precizăm că – în prezența modalităților normative de instigare la separatism, de distribuire a obiectelor care instigă la separatism, precum și de distribuire, în orice formă și prin orice mijloace, a materialelor și/sau informațiilor care instigă la separatism – aplicarea alin. (2) art. 340¹ CP RM exclude referirea la alin. (4) art. 42 CP RM. Aceasta întrucât suntem în prezența așa-numitei „instigări calificate”, care se asimilează faptei autorului infracțiunii.

Infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 340¹ CP RM, este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul săvârșirii acțiunii prejudiciabile;

3) infracțiunea prevăzută la alineatul (5):

În cazul acestei infracțiuni, latura obiectivă constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de finanțare a separatismului. Această acțiune presupune trei modalități normative cu caracter alternativ: a) punerea la dispoziție, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc; b) colectarea, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc; c) prestarea serviciilor financiare.

Prima dintre aceste modalități implică oferirea bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc, unei alte persoane pe calea: vânzării; donării¹⁴; cedării în folosință temporară; acordării în calitate de remunerație; cedării în contul unei datorii; schimbului contra altor bunuri; achitării de taxe, de impozite sau de alte asemenea prelevări, etc.¹⁵

A doua modalitate normativă presupune obținerea în posesie a acestora pe calea: cumpărării; primirii în dar; acceptării pentru folosință temporară; primirii ca remunerație; acceptării în schimbul altor bunuri, etc.

În sfârșit, *a treia* modalitate normativă implică efectuarea, îndeplinirea, desfășurarea serviciilor financiare în beneficiul consumatorului de astfel de servicii.

Manifestând consecvență, accentuăm că alin. (5) art. 340¹ CP RM poate fi aplicat numai în cazul finanțării activității de separare a unei părți din teritoriul Republicii Moldova, cu condiția că această activitate implică fie suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie aplicarea violenței.

Aplicarea alin. (5) art. 340¹ CP RM exclude referirea la alin. (5) art. 42 CP RM. Aceasta întrucât suntem în prezența așa-numitei „complicități calificate”, care se asimilează faptei autorului infracțiunii.

Infracțiunea, prevăzută la alin. (5) art. 340¹ CP RM, este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul săvârșirii acțiunii prejudiciabile.

¹⁴ Conform alin. (2) art. 25 al Legii nr. 1420 din 31.10.2002 cu privire la filantropie și sponsorizare, „activitățile filantropice internaționale se desfășoară prin participare la proiecte filantropice internaționale și la acțiuni ale organizațiilor străine sau internaționale, prin interacțiune cu parteneri străini în anumite sfere de activitate filantropică, precum și sub orice altă formă acceptată în practica internațională și neinterzisă de legislația Republicii Moldova și de normele dreptului internațional (evid. ns.)”*

* Legea cu privire la filantropie și sponsorizare: nr. 1420 din 31.10.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 185/1394.

¹⁵ Atragem atenția asupra faptului că alin. (5) art. 340¹ CP RM se aplică pentru punerea la dispoziție chiar și indirectă a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc. Luând în considerare că Republica Moldova achiziționează energia electrică produsă de Centrala termoelectrică Moldovenească din regiunea transnistreană, rezultă că toți consumatorii acestei energii electrice contribuie indirect la formarea părții de venituri din bugetul formațiunii statale autoprocimate din regiunea transnistreană (în care, după cum este bine știut, sunt suprimate democrația și drepturile omului). Această stare de lucruri stânenitoare pentru autoritățile moldave implică fie necesitatea de a aplica selectiv alin. (5) art. 340¹ CP RM (după criteriile știute doar de către cei abilitați cu aplicarea legii penale), fie recurgerea la amnistie sau la alte asemenea instrumente. Este cel puțin ciudat că Republica Moldova, pe de o parte, sancționează penalmente finanțarea separatismului, iar, pe de altă parte, contribuie la formarea într-o măsură considerabilă a părții de venituri din bugetul formațiunii statale autoprocimate din regiunea transnistreană.

Infracțiunea de finanțare a separatismului, prevăzută la alin. (5) art. 340¹ CP RM, se consideră consumată indiferent de faptul dacă infracțiunea de separatism (prevăzută la alin. (1) art. 340¹ CP RM) este săvârșită sau nu.

C. Latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM

În cazul acestor infracțiuni, latura subiectivă se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunilor, prevăzute la art. 340¹ CP RM, se exprimă în: răzbunare; ură; interes material; năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale; carierism; motive de prejudecată, etc.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM, scopul este special. Se are în vedere scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova. Această separare trebuie să fie ilegală, adică să fie contrară: normelor și procedurilor stabilite în Constituția Republicii Moldova; scopurilor și principiilor Cartei Organizației Națiunilor Unite; prevederilor Actului final de la Helsinki; principiilor egalității suverane, integrității teritoriale a statelor, inviolabilității frontierelor de stat; altor principii și norme relevante, unanim recunoscute, ale dreptului internațional.¹⁶ Nu intră sub incidența alin. (1) art. 340¹ CP RM scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova în baza unui tratat internațional dintre Republica Moldova și o altă țară, ratificat de către Republica Moldova, dacă acesta nu este contrar normelor și principiilor sus-menționate.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM, scopul poate fi special. Acest scop cunoaște următoarele două forme alternative: a) scopul utilizării bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism (în prezența modalităților normative de punere la dispoziție, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc, precum și de colectare, prin orice mijloace, direct sau indirect, a unor asemenea bunuri); b) scopul utilizării bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc, ori a serviciilor financiare, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism (în prezența modalității normative de prestare a serviciilor financiare).

În prezența oricărui alt scop, fapta nu poate fi calificată în baza alin. (5) art. 340¹ CP RM. Excepție constituie cazul când făptuitorul cunoaște (chiar dacă-i lipsește certitudinea) că bunurile de orice natură, dobândite prin orice mijloc, sau serviciile financiare vor fi utilizate, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism.

În concluzie, doar în ipoteza care nu presupune excepția evocată mai sus, scopul urmărit la săvârșirea infracțiunii, prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM, are un caracter obligatoriu.¹⁷

¹⁶ De exemplu, după cum reiese din art. 218 al Codului electoral, separarea unei părți din teritoriul Republicii Moldova nu poate să reprezinte o problemă supusă referendumului local. O astfel de separare ar fi contrară normelor și procedurilor stabilite în Constituția Republicii Moldova.

¹⁷ Excludem posibilitatea concursului ideal al uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. 243 CP RM, cu infracțiunea specificată la alin. (5) art. 340¹ CP RM. Această imposibilitate își are cauza în destinațiile diferite ale entităților ce reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunilor pe care le comparăm. Astfel, în ipoteza infracțiunilor prevăzute la art. 243 CP RM, această destinație o constituie introducerea în circuitul legal a bunurilor care reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunii. Cât privește bunurile sau serviciile care reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunii specificate la alin. (5) art. 340¹ CP RM, destinația acestora constă nu în introducerea lor în circuitul legal, dar în utilizarea lor, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism.

Cât privește concursul real al uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. 243 CP RM, cu infracțiunea specificată la alin. (5) art. 340¹ CP RM, acesta nu este posibil în cazul în care: 1) bunurile de origine licită reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunii specificate la alin. (5) art. 340¹ CP RM. Într-un astfel de caz, nu este cu puțință comiterea ulterioară a spălării banilor, deoarece bunurile de origine licită nu pot constitui obiectul material (imaterial) al infracțiunilor prevăzute la art. 243 CP RM; 2) bunurile de origine infracțională reprezintă obiectul material (imaterial) al infracțiunii specificate la alin. (5) art. 340¹ CP RM. Aceste bunuri pot avea doar destinația stabilită în acest articol, astfel că nici într-un asemenea caz nu este cu puțință săvârșirea ulterioară a spălării banilor. Concursul real este posibil în cazul în care finanțarea separatismului succedă spălarea banilor. În adevăr, beneficierea de veniturile infracționale, introduse în circuitul legal, constituie scopul final al infracțiunilor specificate la art. 243 CP RM. Drept urmare, nu se exclude ca de astfel de venituri legalizate să beneficieze tocmai cei care finanțează separatismul.

D. Subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM

În cazul acestor infracțiuni, subiect este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. De asemenea, subiect poate fi persoana juridică (cu excepția autorității publice).¹⁸

E. Circumstanțele agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 340¹ CP RM

Circumstanța agravantă, consemnată la alin. (3) art. 340¹ CP RM, se referă la calitatea specială a subiectului infracțiunilor prevăzute la alineatele (1) sau (2) din acest articol: persoană publică; persoană cu funcție de răspundere; persoană cu funcție de demnitate publică; persoană publică străină; funcționar internațional. Noțiunile, care vizează aceste calități speciale, sunt definite în art. 123 și 123¹ CP RM.

Ca efect al prezenței circumstanței agravante prevăzute la lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM, infracțiunea, prevăzută la alineatul (1) din acest articol, devine complexă. Astfel, în ipoteza analizată, acțiunea adiacentă din cadrul faptei prejudiciabile constă în aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei.¹⁹ Aplicarea lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM exclude reținerea la calificare a art. 151 sau 152 CP RM ori a art. 78 din Codul contravențional.

Circumstanța agravantă, consemnată la lit. b) alin. (2) art. 340¹ CP RM, se referă la mijlocul special de săvârșire a infracțiunii prevăzute la alineatul (1) din acest articol: armă de foc; substanță explozivă. Potrivit art. 2 al Legii nr. 130 din 08.06.2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, prin „armă de foc” se înțelege „arma portabilă cu țevă care poate arunca, este concepută să arunce sau poate fi transformată să arunce alice, un glonț ori un proiectil prin acțiunea unui combustibil de propulsie”. [10] Substanțele explozive sunt descrise în Vol. I al Recomandărilor Națiunilor Unite privind transportul produselor periculoase.²⁰

Ca efect al prezenței circumstanței agravante prevăzute la lit. c) alin. (4) art. 340¹ CP RM, infracțiunea, prevăzută la alineatul (1) din acest articol, devine materială. Astfel, în ipoteza analizată, infracțiunea se consideră consumată din momentul producerii daunelor materiale în proporții deosebit de mari.

În fine, circumstanța agravantă, consemnată la lit. d) alin. (2) art. 340¹ CP RM, se referă la contribuția adusă la săvârșirea infracțiunii, prevăzute la alineatul (1) din acest articol, de către un stat străin, o entitate anticonstituțională sau reprezentanții acestora.²¹ Săvârșirea infracțiunii la indicația unui stat străin, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora presupune că infracțiunea este comisă sub îndrumarea, la îndemnul, cu încurajarea unui stat străin, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora.²²

Concluzii

Obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor, prevăzute de art. 340¹ CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la legitimitatea autorităților publice.

Unele dintre infracțiunile, prevăzute la art. 340¹ CP RM, presupun prezența obiectului material sau imaterial ori a produsului: 1) obiecte, materiale sau informații care instigă la separatism (în ipoteza infracțiunii

¹⁸ Pentru calificarea faptei în baza art. 340¹ CP RM nu are importanță dacă subiectul este cetățean al Republicii Moldova, cetățean străin, apatrid, polipatrid, persoană juridică rezidentă sau nerezidentă pe teritoriul Republicii Moldova.

¹⁹ Prin „violență periculoasă pentru viața și sănătatea persoanei” se înțelege violența care s-a soldat cu vătămarea gravă, medie sau ușoară a integrității corporale sau a sănătății ori care, deși nu a cauzat aceste urmări, comportă la momentul aplicării sale, datorită metodei de operare, un pericol real pentru viața și sănătatea victimei.

²⁰ A se vedea: Recommendations on the Transport of Dangerous Goods. [Accesat: 24.02.2024] Disponibil: https://unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/unrec/rev21/ST-SG-AC10-1r21e_Vol1_WEB.pdf

²¹ Pentru a percepe înțelesul noțiunilor „stat străin”, „entitate anticonstituțională” și „reprezentanți ai unui stat străin sau ai unei entități anticonstituționale”, a se vedea: BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. Infracțiunea de complot împotriva Republicii Moldova: dimensiuni juridico-penale. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), 2023, nr. 8, pp. 3-12. ISSN 1814-3199.

²² Rolul de instigator la infracțiunea, prevăzută la lit. d) alin. (2) art. 340¹ CP RM, îl are reprezentantul unui stat străin sau al unei entități anticonstituționale, la a căror indicație subiectul comite infracțiunea respectivă. Statul străin și entitatea anticonstituțională nu pot avea un asemenea rol juridic, întrucât nu sunt considerate persoane juridice în conformitate cu legislația Republicii Moldova.

prevăzute la alin. (2) art. 340¹ CP RM); 2) corpul victimei (în prezența circumstanței agravante consemnate la lit. a) alin. (4) art. 340¹ CP RM); 3) bunuri de orice natură, dobândite prin orice mijloc, sau servicii financiare (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM).

Art. 340¹ CP RM poate fi aplicat numai dacă activitatea de separare a unei părți din Republica Moldova – pe care făptuitorul o desfășoară, o instigă, o finanțează etc. – fie presupune suprimarea democrației și a drepturilor omului, fie este însoțită de aplicarea violenței.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 340¹ CP RM, scopul este special. În ipoteza infracțiunii prevăzute la alin. (5) art. 340¹ CP RM, scopul poate fi special. Subiect al infracțiunilor, prevăzute la art. 340¹ CP RM, este: persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; persoana juridică (cu excepția autorității publice).

Referințe:

- BRÎNZA, S., STATI, V. *Infracțiunea de complot împotriva Republicii Moldova: dimensiuni juridico-penale*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2023, nr. 8, pp. 3-12. ISSN 1814-3199.
- Nota informativă la proiectul de Legea pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (nr. 456 din 08.12.2022)*. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelelegislative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ro-RO/Default.aspx>
- Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1, 5.
- Avizul Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 2 din 22.09.2005 asupra proiectelor de lege pentru modificarea art. 24 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 129-131, 12.
- NEGRU, B. et al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
- Codul penal al Republicii Moldova: nr. 985 din 18.04.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.
- Report on the criminal liability for peaceful calls for radical constitutional change from the standpoint of the European Convention on Human Rights, adopted by the Venice Commission at its 124th online Plenary session (8-9 October 2020)*. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)028-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)028-e)
- COJOCARU, R. *The particularities of incrimination the separatism crime in the criminal legislation of the Republic of Moldova*. În: *Prevenirea și combaterea criminalității: probleme, soluții și perspective, Ediția 5, 18 mai 2023, Chișinău*. Chișinău: 2023, pp. 57-61. ISSN 2587-4365.
- Legea cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova: nr. 215 din 04.11.2011*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 76-80, 243.
- Legea privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă: nr. 130 din 08.06.2012*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 222-227, 721.

Date despre autori:

Serghei BRÎNZA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5937-3926

E-mail: brinza.serghei@yahoo.com

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1371-4961

E-mail: vitalie.stati@usm.md

Prezentat la 28.02.2024

ROLUL LEGISLAȚIEI BANCARE EUROPENE PENTRU STABILITATEA FINANCIARĂ

Aurel BĂIEȘU, Adrian GUZUN,
Universitatea de Stat din Moldova

În ultimele decenii, instituțiile financiare, inclusiv băncile, asigurătorii, fondurile de pensii și firmele de investiții, s-au confruntat cu schimbări de reglementare tot mai mari, în special în cadrul Uniunii Europene. Evenimentele globale recente au modificat și mai mult cadrul de reglementare financiară a Uniunii Europene, iar unele modificări aduc și riscuri, fiind necesare noi instrumente de supraveghere. Acest articol oferă o privire de ansamblu asupra schimbărilor, concentrându-se pe dreptul bancar și financiar european, care este în centrul a trei subiecte economice principale: piața financiară, instituțiile financiar-bancare și tranzacțiile financiare transfrontaliere. Specificul dinamic a acestor reglementări subliniază necesitatea adaptării continue în industrie. Acest articol servește ca o introducere în evoluțiile actuale pentru înțelegerea contextului mai larg al dreptului financiar european și a implicațiilor acestuia pentru părțile interesate.

Cuvinte-cheie: *piețe financiare, reglementare, drept comercial, instituții financiare, economie transnațională, stabilitate, evoluții financiare.*

THE ROLE OF EUROPEAN BANKING LEGISLATION FOR FINANCIAL STABILITY

In recent decades, financial institutions, including banks, insurers, pension funds and investment firms, have faced increasing regulatory changes, particularly within the European Union. Recent global events have further modified the financial regulatory framework of the European Union, and some changes also bring risks, requiring new supervisory tools. This article provides an overview of the changes, focusing on European banking and financial law, which is at the heart of three main economic topics: the financial market, financial-banking institutions and cross-border financial transactions. The dynamic nature of these regulations underlines the need for continuous adaptation in the industry. This article serves as an introduction to current developments for understanding the wider context of European financial law and its implications for stakeholders.

Keywords: *financial markets, regulation, commercial law, financial institutions, transnational economy, stability, financial developments.*

Introducere

Istoria ne arată că după fiecare perioadă de stagnare, societatea se adaptează la noile schimbări și construiește un viitor mai bun. Această aparentă contradicție se observă și în evoluția legislației financiar-bancare, și nu doar în ceea ce privește dreptul financiar din cadrul Uniunii Europene, ci și la nivel internațional. De exemplu, Statele Unite ale Americii au răspuns la prăbușirea pieței de valori din 1929 și la Marea Depresiune ulterioară din anii 1930, adoptând o legislație solidă în acel domeniu [1]. Un exemplu mai recent este criza financiară globală din 2007-2008, care a avut un impact profund asupra ultimului deceniu la scară mondială. În consecință, Uniunea Europeană s-a simțit obligată să urmeze un impuls rapid și puternic către o reglementare financiară mai strictă. Această criză a stimulat, de asemenea, integrarea sau armonizarea sporită și unificarea parțială a dreptului financiar al Uniunii Europene. La nivelul statelor europene, aceeași criză a scos la iveală deficiențele de reglementare în prevenirea prăbușirii marilor instituții financiare. Acest lucru a subliniat necesitatea instituirii unui nou sistem de supraveghere din cadrul Uniunii, iar pe fondul impulsurilor pentru o reglementare mai strictă, armonizare și restructurare a supravegherii financiare, se observă perioade de liberalizare în mod substanțial a piețelor financiare [2].

În prezent, după un deceniu și jumătate de la debutul crizei financiare globale, o tendință de relaxare a reglementărilor pare să câștige din nou amploare. Pe scurt, de-a lungul secolului trecut, crizele financiare au determinat schimbări pe trei fronturi: în primul rând, în ceea ce privește reglementarea financiară de obicei

mai strictă după fiecare criză; în al doilea rând, în ceea ce privește revizuirea supravegherii sectorului financiar ca răspuns la numeroase crize; și în al treilea rând, în ceea ce privește armonizarea - crizele duc adesea la convergența sau chiar la unificarea normelor naționale, alături de o coordonare și cooperare sporită între autoritățile financiare naționale.

Rezultate și discuții

Statutele Uniunii Europene și ierarhia acestora, în raport cu dreptul financiar

Pilonii de bază ai solidarității europene și precursorii Uniunii Europene de astăzi sunt întruchipați în două comunități: Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice. Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, înființată prin Tratatul European al Cărbunelui și Oțelului, semnat la 18 aprilie 1951 la Paris și care a intrat în vigoare la 23 iulie 1952, urmărea să promoveze interdependența franco-germană în sectoare strategice și militare vitale pentru a preveni un nou război mondial catastrofal [3]. Astfel, din cenușa Europei sfâșiate de război, unde valorile și instituțiile zăceau spulberate pe câmpurile de luptă mortale ale celui de-al Doilea Război Mondial, a apărut convingerea că viitoarele conflicte ar putea și ar trebui evitate prin înființarea de comunități economice.

Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului a pus bazele unei integrări economice mai largi, culminând cu înființarea Comunității Economice Europene mai cuprinzătoare la 25 martie 1957 prin Tratatul de la Roma [4]. Semnatarii fondatori ai acestui tratat, cunoscut și sub numele de Tratatul de la Roma, au fost aceleași șase națiuni ca și cele implicate în Tratatul European al Cărbunelui și Oțelului: Franța, Germania, Italia, Belgia, Țările de Jos și Luxemburg. Ulterior, Comunitatea Economică Europeană a asistat la o extindere treptată a membrilor săi, cuprinzând în cele din urmă 28 de state membre, Croația devenind cea mai recentă, marcând ultimul stat membru al Uniunii Europene în 2013. Cu toate acestea, în 2020, Uniunea Europeană a experimentat prima retragere a unui stat membru când Regatul Unit a părăsit Uniunea Europeană, ceea ce a dus la realizarea „Brexit-ului” la 31 ianuarie 2020 [5].

Pe măsură ce numărul țărilor semnatare a crescut, Tratatul de la Roma a suferit transformări printr-o serie de tratate ulterioare. În special, Tratatul de la Maastricht, din 7 februarie 1992, a instituit Uniunea Europeană, care în faza sa inițială, a cuprins trei piloni: Comunitatea Economică Europeană, Politica Externă și de Securitate Comună și Cooperarea în Justiție și Afaceri Interne. În plus, Tratatul de la Maastricht din 1992 a introdus Uniunea Economică și Monetară, împreună cu euro ca monedă unică, aliniindu-se cu obiectivul general de a promova o uniune tot mai strânsă între oamenii Europei. Cu toate acestea, Regatul Unit și Danemarca au ales să renunțe la acest aranjament [6].

Ulterior, Tratatul de la Lisabona, din 13 decembrie 2007 și pus în vigoare la 1 decembrie 2009, a condus la o revizuire constituțională triplă, înlocuind Tratatul de la Roma. Odată cu Tratatul de la Lisabona, Comunitatea Economică Europeană a fost dizolvată, iar structura inițială cu trei piloni a fost eliminată. Cadrul instituțional stabilit de Tratatul de la Lisabona, care rămâne în vigoare și astăzi, se bazează pe trei instrumente juridice primare: Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) care servește drept document constituțional de bază al UE; Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) [7] care întruchipează principiile de bază ale Tratatului de la Roma și, prin urmare, servește drept succesori de facto al acestuia; și în final Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (Carta) adoptată inițial de Consiliul de la Nisa [8], Carta nu a avut eficacitate juridică până când Tratatul de la Lisabona a transformat-o într-un document obligatoriu.

Cadrul juridic al Uniunii Europene în ceea ce privește dreptul financiar este modelat în primul rând de articolul 3 alineatul (3) din Tratatul privind Uniunea Europeană, care impune înființarea unei piețe interne [6]. Pentru a atinge acest obiectiv, Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene consacră patru libertăți fundamentale, asemănătoare (deși nu identice) cu cele stabilite inițial prin Tratatul de la Roma și anume: libera circulație a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și capitalurilor [7]. Pentru sectorul financiar, libera circulație a serviciilor și a capitalului are o importanță deosebită, însă implementarea practică a acestor principii a necesitat un corp cuprinzător de legi. Aceste exemple subliniază modul în care libertățile fundamentale ale Uniunii Europene stimulează concurența. Cu toate acestea, criza financiară globală din 2007-2008 a evidențiat efectele negative pe care le pot implica extinderea transfrontalieră de servicii și active

financiare. O astfel de extindere a pus provocări pentru supravegherea eficientă, în timp ce transferurile de active au pus în pericol stabilitatea financiară, așa cum s-a observat în timpul retragerilor semnificative din țări precum Grecia către alte state membre.

Deși se abține de la aprofundarea principiilor de bază ale dreptului Uniunii Europene, este de remarcat faptul că dispozițiile din Tratatul privind Uniunea Europeană și Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene sunt direct aplicabile. Aceasta înseamnă că persoanele sau entitățile dintr-un stat membru au dreptul de a invoca aceste dispoziții în fața instanțelor naționale, în special în cazurile în care legislația națională contravine normelor Uniunii Europene. În esență, tratatele au prioritate față de legile naționale, obligând instanțele naționale să adere la supremația cadrului juridic supranațional [9].

Regulamente și directive

După cum reiese din relatarea de mai sus, Tratatul privind Uniunea Europeană, Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene și Carta servesc drept surse principale ale dreptului Uniunii Europene. Alte acte legislative și decizii oficiale adoptate de Uniunea Europeană și de organele sale, denumite colectiv instrumente, constituie legislație secundară. Legislația secundară poate fi obligatorie sau neobligatorie. Legislația secundară obligatorie include regulamente, directive și decizii, în timp ce legislația secundară neobligatorie cuprinde recomandări și avize.

În primul rând, legislația obligatorie a Uniunii Europene trebuie să adere la principiile atribuirii, subsidiarității și proporționalității enunțate la articolul 5 din Tratatul privind Uniunea Europeană. Principiul atribuirii impune ca Uniunea Europeană să acționeze numai în limitele competențelor care i-au fost delegate de statele membre în tratate pentru a atinge obiectivele specificate. În esență, orice acțiune a Uniunii Europene trebuie să aibă un temei juridic și să intre în domeniul de aplicare al tratatelor Uniunii Europene. De exemplu, tratatele nu oferă un temei juridic pentru legislația secundară privind apărarea militară, ceea ce face contrară articolului 5 alineatele (1) și (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană adoptarea unei astfel de legislații. În consecință, articolul 296 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene impune ca actele juridice să clarifice rațiunea lor subiacentă [7].

În plus, armonizarea europeană, inclusiv armonizarea reglementării financiare, este constrânsă din punct de vedere juridic de principiile proporționalității și subsidiarității, prima impune ca acțiunea Uniunii Europene să se limiteze la ceea ce este necesar pentru atingerea obiectivelor tratatului, evitând măsuri excesive, iar subsidiaritatea impune ca Uniunea Europeană să acționeze numai dacă este mai eficientă decât acțiunea la nivel național, regional sau local, cu excepția domeniilor de competență exclusivă a Uniunii Europene. În consecință, dreptul Uniunii Europene, inclusiv reglementarea financiară, urmărește să acorde statelor membre o libertate maximă de apreciere și, în general, se abține de la armonizarea domeniilor generale ale dreptului, cum ar fi dreptul privat sau dreptul comercial.

Un regulament, în conformitate cu articolul 288 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, este obligatoriu în toate elementele sale și se aplică direct în toate statele membre. El se autoexecută, iar statelor membre le este interzis să adopte norme de punere în aplicare pentru a-l aplica intern. Cu toate acestea, măsurile administrative interne pot fi uneori necesare pentru implementare. Prin urmare, normele fiecărui regulament sunt de obicei uniforme în toate statele membre, cu excepția cazului în care regulamentul acordă statelor membre libertatea de apreciere [7].

În mod similar, o directivă în temeiul articolului 288 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene este „obligatorie, în ceea ce privește rezultatul care trebuie atins, pentru fiecare stat membru căruia i se adresează, dar lasă autorităților naționale alegerea formei și a metodelor”. Implementarea directivei în legislația națională este obligatorie într-un interval de timp specificat, dar metodele specifice de implementare din legislația națională sunt la latitudinea fiecărei țări a Uniunii Europene, deoarece directivele sunt obligatorii doar în ceea ce privește rezultatul dorit.

Reglementările Uniunii Europene în materie financiară

Considerând băncile ca fiind categoria primordială a instituțiilor financiare pe piețele financiare europene, o explorare a evoluției legislației bancare europene servește ca o introducere potrivită în do-

meniul reglementării financiare europene. Evidențiind importanța băncilor, este necesar de a afirma că funcționarea sănătoasă și sigură a sistemului bancar are o importanță strategică nu numai în stimularea dezvoltării economice, ci și în asigurarea stabilității sociale și economice, iar băncile sunt într-adevăr de importanță sistemică din două motive principale: în primul rând, în calitate de intermediari financiari, băncile facilitează punerea în comun a fondurilor de la deponenți și oferă împrumuturi persoanelor și întreprinderilor, jucând astfel un rol vital în economiile moderne, iar în al doilea rând, băncile îndeplinesc o funcție critică în operarea sistemelor de plată. În consecință, autoritățile de reglementare disting activitatea bancară de alte întreprinderi, datorită implicațiilor semnificative pe care managementul sau gestionarea defectuoasă a unei bănci le are pentru întreaga economie, sistem financiar și, uneori, chiar dincolo de granițele naționale.

În lumina acestui fapt, băncile și diverse alte instituții financiare, inclusiv firme de investiții, companii de asigurări și creditare nebanară, dețin un statut distinct. Începerea activităților bancare și financiare, chiar și în cele mai liberale țări, nu este deschisă niciunei persoane fizice sau entități private. Mai degrabă, furnizarea de servicii bancare necesită o autorizare prealabilă din partea autorității competente din fiecare țară respectivă, de obicei Banca Centrală, cu condiția îndeplinirii unei serii de cerințe prealabile mai mult sau mai puțin stricte.

În esență, este interzisă oferirea de servicii financiare fără autorizația sau licența corespunzătoare. Odată obținute, autoritățile de supraveghere monitorizează continuu respectarea cerințelor prealabile de autorizare. În consecință, fiecare instituție financiară funcționează sub supravegherea autorităților de supraveghere, care deține autoritatea de a decide dacă o instituție poate continua să funcționeze sau ar trebui să fie exclusă de pe piață prin revocarea licenței sale.

Directive bancare

Directiva 73/183/CEE a Consiliului din 28 iunie 1973 privind eliminarea restricțiilor privind libertatea de stabilire și libertatea de a presta servicii în ceea ce privește activitățile independente ale băncilor și ale altor instituții financiare, a marcat un efort inițial de eliminare a restricțiilor privind libertatea de stabilire și prestare a serviciilor pe piețele financiare europene, cuprinzând băncile și alte instituții financiare. Această directivă ar putea fi văzută ca un pas inițial în procesul legislativ și de armonizare în curs în sectorul bancar european [10].

Ulterior, prima directivă bancară a apărut câțiva ani mai târziu ca un set mai cuprinzător de reguli comune aplicabile exclusiv instituțiilor de credit. Deși nu mai este în vigoare, această directivă prevedea că orice activitate bancară trebuie să fie precedată de obținerea autorizației de la autoritatea competentă, sub rezerva îndeplinirii anumitor condiții prealabile. Cu toate acestea, această directivă a avut deficiențe. Nu a avut claritate în ceea ce privește natura specifică a acestor cerințe preliminare și a menținut cerința de autorizare atât din partea statului de origine, cât și a fiecărui stat membru gazdă Comunității Economice Europene în care banca autorizată intenționează să opereze. În esență, prima directivă bancară a îndemnat în primul rând statele membre să își clarifice procedurile privind autorizarea și supravegherea instituțiilor de credit, fără a depăși acest lucru.

Deficiențele Directivei 77/780/CEE a Consiliului din 12 decembrie 1977 privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative referitoare la accesul și exercitarea activității instituțiilor de credit [11] au fost remediate prin a doua Directivă 89/646/CEE a Consiliului din 15 decembrie 1989 privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative referitoare la accesul și exercitarea activității instituțiilor de credit [12] și de modificare a Directivei 77/780/CEE [11]. Această directivă a îmbunătățit alinierea activităților rezervate subliniate în predecesorul său cu principiul conform căruia autorizația acordată într-un stat membru este suficientă pentru operațiuni în alte state membre, principiu denumit în mod obișnuit „pașaport”. Acest principiu a devenit de atunci o piatră de temelie a dreptului financiar al Uniunii Europene, extinzându-se nu numai la bănci, ci și la alte instituții financiare.

Directiva 2006/48/CE [13] a înlocuit a doua directivă bancară și a fost înlocuită acum de Regulamentul nr. 575/2013 (CRR) [14] și Directiva 2013/36 (CRD IV) [15]. Aceste reglementări și directive continuă să se bazeze pe principiul pașapoartelor Uniunii Europene.

Uniunea Bancară Europeană

Ca o consecință a crizei financiare globale din 2007-2008, legiuitorul european a considerat coordonarea dintre autoritățile de supraveghere esențială, în special în contextul unei monede unice, s-a considerat necesar un proces decizional centralizat. În 2012, Comisia Europeană a recunoscut că interdependența dintre statele membre din zona euro necesita o abordare diferită a supravegherii bancare prudentiale [2]. Simpla coordonare între autoritățile naționale de supraveghere prin intermediul Autorităților Europene de Supraveghere nu ar fi suficientă pentru a monitoriza și a consolida în mod eficient stabilitatea financiară în zona euro. În plus, simpla armonizare a reglementărilor bancare nu ar reduce prezența arbitrajului de reglementare și riscurile asociate acestuia. În consecință, Comisia a dezvoltat Uniunea Bancară Europeană ca soluție la aceste probleme. Concret, la 15 aprilie 2014, au fost adoptate măsuri pentru crearea a ceea ce este cunoscută acum drept Uniunea Bancară. Deși aceste măsuri se aplică în principal zonei euro, unele se extind și asupra Uniunii Europene în ansamblu. În linii mari, Uniunea Bancară, așa cum a fost concepută inițial, cuprinde trei piloni: Mecanismul unic de supraveghere; Cadrul de redresare și rezoluție bancară și mecanismul unic de rezoluție; și Schema Uniunii Europene de garantare a depozitelor. Mecanismul unic de supraveghere are trei obiective principale: asigurarea siguranței și solidității sistemului bancar european, îmbunătățirea integrării și stabilității financiare și asigurarea unei supravegheri consecvente. Primul pilon este instituit prin Regulamentul privind mecanismul unic de supraveghere, transferând supravegherea prudentială a instituțiilor de credit din zona euro către Banca Centrală Europeană. Astfel, Banca Centrală Europeană reprezintă un amestec atât de supraveghere sectorială sau instituțională, cât și de supraveghere bazată pe obiective, întrucât mandatul său referitor la Mecanismul Unic de Supraveghere se limitează la sectorul bancar și la supravegherea prudentială din acel sector. În plus, Banca Centrală Europeană este responsabilă de funcționarea globală a Mecanismului Unic de Supraveghere, în timp ce supravegherea directă a instituțiilor de credit este împărțită între Banca Centrală Europeană și Autoritățile Naționale Competente ale statelor membre participante. Banca Centrală Europeană servește ca supraveghetor principal pentru instituțiile de credit semnificative încorporate în statele membre participante, care includ toate statele membre ale Uniunii Europene care utilizează moneda euro și orice alte state care doresc să adere la Mecanismul Unic de Supraveghere. Autoritățile Naționale Competente sunt responsabile pentru supravegherea directă a instituțiilor de credit mai puțin semnificative. Colaborarea dintre autoritățile naționale relevante este esențială atunci când are loc faliment bancar transfrontalier [16]. Cu toate acestea, o astfel de cooperare este, de asemenea, plină de conflicte, deoarece se așteaptă ca aceste autorități să protejeze interese naționale diferite. Al doilea pilon al Uniunii Bancare abordează acest lucru prin introducerea Mecanismului Unic de Rezoluție pentru statele membre din zona euro și pentru alte țări care doresc să adere. Mecanismul Unic de Rezoluție, bazat pe un Regulament și un acord interguvernamental, reflectă domeniul de aplicare al Regulamentului Mecanismul Unic de Supraveghere, aplicând instituțiilor de credit din zona euro și făcând aceeași distincție „semnificativă” și „mai puțin semnificativă”. În esență, Mecanismul Unic de Rezoluție [17] completează Mecanismul Unic de Supraveghere [18], deoarece o supraveghere credibilă a unei bănci unice necesită o gestionare consecventă a crizelor. Acordul interguvernamental a fost un răspuns politic la absența unui instrument al Uniunii Europene pentru înființarea unui Fond Unic de Rezoluție, anumite state membre argumentând că tratatele nu oferă o bază pentru un astfel de instrument al Uniunii Europene. În consecință, acordul interguvernamental a fost utilizat pentru înființarea Fondului Unic de Rezoluție.

Concluzii

În ultimii ani, s-au făcut progrese semnificative în domeniul reglementării financiare europene, o dezvoltare notabilă fiind Planul de acțiune al Comisiei care vizează stabilirea unei „Uniuni a piețelor de capital” [19]. Adoptat în septembrie 2015, acest plan de acțiune conturează o strategie cuprinzătoare care implică peste 30 de acțiuni și măsuri conexe pentru a crea o piață de capital integrată în Uniunea Europeană până în 2019. În timp ce inițiativa anterioară a Uniunii Bancare s-a concentrat pe consolidarea sectorului bancar al Uniunii Europene, măsurile prezentate în acel Plan de acțiune se concentrează în primul rând pe piețele de capital, abordând în special piețele valorilor mobiliare. Un aspect cheie al

acestei inițiative este impulsul de a revigora piața, oferind investitorilor oportunități sporite de a se angaja în împrumuturi. Acest obiectiv s-a concretizat în Regulamentul (UE) 2017/2402 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2017, care a introdus securitizarea standardizată [20]. În plus, o propunere notabilă din 12 martie 2018 a implicat Comisia să sugereze un regulament privind legea aplicabilă efectelor asupra terților ale cesiunii de creanțe. Această propunere urmărește atenuarea incertitudinilor existente cu privire la legislația aplicabilă, reducând costurile și riscurile asociate și încurajând tranzacțiile transfrontaliere [21].

După criza financiară globală, Comisia a introdus un set cuprinzător de propuneri care depășește 50 de măsuri, abordând atât perfecționările instrumentelor existente, cât și preocupările noi. Exemplele includ propuneri de regulament privind furnizorii de servicii de finanțare participativă și o directivă privind administratorii de credite, cumpărătorii de credite și recuperarea garanțiilor. Simultan, industria financiară europeană trece printr-o transformare digitală profundă, care are un impact asupra serviciilor de plată, managementului averii, finanțării, asigurărilor și serviciilor bancare. Progresele și inovațiile tehnologice dețin promisiunea de a îmbunătăți calitatea și accesibilitatea serviciilor financiare, oferind consiliere personalizată în materie de investiții, reducerea dependenței de intermediari și reducerea costurilor. Cu toate acestea, creșterea noilor jucători de pe piață și lipsa cadrelor de reglementare pentru modelele de afaceri emergente prezintă riscuri substanțiale pentru stabilitatea financiară și protecția consumatorilor.

Tehnologiile esențiale care influențează serviciile financiare includ tehnologiile registrului distribuit (DLT), deschizând calea pentru noi active digitale, cum ar fi criptomonede. Inteligența Artificială este gata să aibă un impact larg, în special în domenii precum consilierea robotică, în timp ce Big Data deține potențialul de a analiza și prezice comportamentul clienților și schimbările pieței [22]. Jucătorii tradiționali, cum ar fi băncile, integrează din ce în ce mai mult aceste tehnologii pentru a îmbunătăți serviciile și a rămâne competitivi, deseori colaborând cu sau achiziționând firme specializate în tehnologie. Cu toate acestea, răspunsurile de reglementare din partea autorităților Uniunii Europene sunt încă în stadii incipiente, ceea ce necesită o observare continuă.

În ciuda inițiativelor menționate ale Comisiei și a eforturilor continue în vederea integrării pieței financiare, o perioadă de stagnare a progresului structural european poate fi la orizont. Actualul climat politic global și european, caracterizat de sentimente anti-europene și tendințe izolaționiste, ridică provocări pentru creșterea cooperării și coordonării internaționale [23]. În timp ce Brexitul și izolaționismul american ar putea contribui aparent la acest climat, în mod paradoxal, acești factori ar putea accelera și procesul de integrare între celelalte 27 de state membre ale Uniunii Europene.

Referințe:

1. Kennedy D. M., *The American People in the Great Depression*. New York: Oxford University Press, 2003, 504 p. ISBN: 9780195168921.
2. Jackson J. K., *Financial Crisis Impact on and Response by the European Union*. Washington: DIANE Publishing Company, 24.06.2009. Disponibil: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R40415.pdf>
3. Mason H. L., *The European Coal and Steel Community - Experiment in Supranationalism*. Haga: Springer Netherlands, 2013, 153 p. ISBN: 9789401575553.
4. Hitiris T., *European Union Economics*. Essex: Pearson Education Ltd, 2003, 392 p. ISBN: 9780273655374.
5. *Acordul privind retragerea Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord din Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 29, 31.01.2020, p. 7.
6. *Tratat privind Uniunea Europeană*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C 191, 29.07.1992, p. 1–112.
7. *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C 326, 26.10.2012, p. 47–390.
8. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C 202, 07.06.2016, p. 389–405.
9. Walker G., Purves R., *Financial Services Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 1200 p. ISBN: 9780198793809.

10. Directiva 73/183/CEE a Consiliului din 28 iunie 1973 privind eliminarea restricțiilor referitoare la libertatea de stabilire și libertatea de a presta servicii legate de activitățile în nume propriu ale băncilor și altor instituții financiare. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 194, 16.07.1973, p. 1.
11. Directiva 77/780/CEE a Consiliului din 12 decembrie 1977 privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative referitoare la accesul la și exercitarea activității instituțiilor de credit. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 322, 17.12.1977, p. 30.
12. Directiva 89/646/CEE a Consiliului din 15 decembrie 1989 privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative referitoare la accesul și exercitarea activității instituțiilor de credit. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 386, 30.12.1989, p. 1.
13. Directiva 2006/48/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 14 iunie 2006 privind inițierea și exercitarea activității instituțiilor de credit. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 177, 30.06.2006, p. 1–200.
14. Regulamentul nr. 575/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și societățile de investiții și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 648/2012. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 176, 27.06.2013, p. 1-337.
15. Directiva 2013/36/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, de modificare a Directivei 2002/87/CE și de abrogare a Directivelor 2006/48/CE și 2006/49/CE. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 176, 27.06.2013, p. 338-436.
16. Tratatului privind Uniunea Europeană, Protocolul (Nr. 4) privind Statutul Sistemului European al Băncilor Centrale și al Băncii Centrale Europene. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 202, 70.06.2016, p. 230-250.
17. Regulamentul (UE) nr. 806/2014 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 iulie 2014 de stabilire a unor norme uniforme și a unei proceduri uniforme de rezoluție a instituțiilor de credit și a anumitor firme de investiții în cadrul unui mecanism unic de rezoluție și al unui fond unic de rezoluție și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 1093/2010. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 225, 30.07.2014, p. 1-90.
18. Regulamentul (UE) nr. 468/2014 al Băncii Centrale Europene din 16 aprilie 2014 de instituire a cadrului de cooperare la nivelul Mecanismului unic de supraveghere între Banca Centrală Europeană și autoritățile naționale competente și cu autoritățile naționale desemnate (Regulamentul-cadru privind MUS). În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 141, 14.05.2014, p. 1-50.
19. High-Level Forum on the Capital Markets Union: A new Vision for Europe's capital markets Final Report. 10.05.2020. Disponibil: https://finance.ec.europa.eu/document/download/e3689370-b1ba-49fd-8829-646592d9464f_en?filename=200610-cmu-high-level-forum-final-report_en.pdf
20. Regulamentul (UE) 2017/2402 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2017 de stabilire a unui cadru general privind securitizarea și de creare a unui cadru specific pentru o securitizare simplă, transparentă și standardizată, și de modificare a Directivelor 2009/65/CE, 2009/138/CE și 2011/61/UE, precum și a Regulamentelor (CE) nr. 1060/2009 și (UE) nr. 648/2012. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 347, 28.12.2017, p. 35-80.
21. Propunere de Regulament al Parlamentului European și al Consiliului privind legea aplicabilă efectelor față de terți ale cesiunilor de creanțe, Bruxelles, 12.3.2018 COM(2018) 96 final 2018/0044(COD).
22. Propunere de Regulament al Parlamentului European și al Consiliului privind un regim-pilot pentru infrastructurile pieței bazate pe tehnologia registrelor distribuite, Bruxelles, 24.9.2020 COM(2020) 594 final 2020/0267 (COD)
23. Armour J., Awrey D. et al. *Principles of Financial Regulation*. Oxford: Oxford University Press, 2016, 682 p. ISBN: 9780198786474.

Date despre autori:

Aurel BĂIEȘU, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; vicepreședinte, arbitru, Curtea de Arbitraj Comercial Internațional de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova.

ORCID: 0000-0002-0218-446X

E-mail: aurel.baiesu@usm.md

Adrian GUZUN, student-doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-1645-3062

E-mail: guzunadrian@yahoo.com

Prezentat la 27.03.2024

INTERPRETAREA DREPTULUI: ACT DE CUNOAȘTERE SAU DE VOINȚĂ?

Elena ARAMĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Valentina COPTILEȚ,

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

Problema interpretării dreptului s-a bucurat pe parcursul secolelor de atenție sporită din partea doctrinei și practicii juridice. Atât școala dreptului natural, cât și teoria normativistă cu varianta sa pozitivistă, au pledat pentru a defini interpretarea ca o activitate care se axează pe semnificația normei, actului sau conduitei umane. Divergența apare în cazul răspunsului la întrebarea dacă semnificația este doar descoperită sau ea este determinată de cel ce interpretează dreptul. Analizând tezele autorilor francezi despre interpretare, în primul rând al adepților teoriei realiste, ajungem la concluzia că interpretarea este un act de cunoaștere, dar pentru a deveni obligatorie, adică pentru a produce efecte juridice, este necesară voința organului care aplică și interpretează legea și în acest caz judecătorul de bună credință, profesionist și cu bun simț este responsabil pentru decizia sa. Cât de importantă este voința organului ce interpretează ne demonstrează studiul de caz: Ucraina și Moldova.

Cuvinte-cheie: *interpretarea dreptului, teoria dreptului natural, teoria normativistă, teoria realistă a dreptului, cunoaștere, voință, judecător, bun-simț.*

SUMMARY: THE INTERPRETATION OF THE LAW: ACT OF KNOWLEDGE OR ACT OF WILL?

The issue of interpretation of the law has enjoyed increased attention from the legal doctrine and practice during the centuries. Both the natural-law school and the normative theory with its positivist version have pleaded to define the interpretation as an activity that focuses on the significance of the norm, the act or human conduct. The divergence occurs in the case of the answer to the question whether the meaning is only discovered or it is determined by the one who interprets the law. Analyzing the theses of the French authors about interpretation, first of all of the followers of realistic theory, we come to the conclusion that it is an act of knowledge, but to become mandatory, that is to produce legal effects, the will of the body that applies and interprets the law is needed and in this case the judge, through good faith, professionalism and common sense, is responsible for his/her decision. How important is the will of the body that interprets the law proves the case study: Ukraine and Moldova.

Keywords: *interpretation of the law, natural-law theory, normative theory, realistic theory of law, knowledge, will, judge, common sense.*

Noțiunea de interpretare a dreptului a făcut istorie în doctrina juridică a multor țări, fiind în mod natural pusă în relație cu noțiunea și semnificația dreptului. Dacă dreptul este conceput doar ca un ansamblu de reguli elaborate și aplicate de stat, un stat atotputernic, care prin forța de constrângere poate obliga la respectarea dreptului, atunci rezultă că interpretarea este rezultatul coordonării voinței interpretatorului cu cea a legiuitorului la momentul edictării regulii interpretate. În această opinie problema justeții dreptului nu se pune, deși filosofia greacă încă de la începuturi diviza ordinea mondială în ordine a naturii neraționale, în care domnea forța și ordinea naturii raționale bazată pe drept, care își are originea în natură, astfel încât cel ce acționa potrivit naturii, acționa potrivit dreptului. Cu timpul totuși s-a ajuns la concluzia că dreptul creat de oameni poate să nu fie conform naturii, să aibă un caracter schimbător. Sofiștii au fost cei care au pus deschis problema: dacă ceea ce este just prin lege este just și prin natură și au răspuns negativ [1, p. 50].

Juriștii romani au acceptat viziunea stoicilor asupra dreptului și au pledat pentru dreptul natural ca fiind un drept just, echitabil, ce reprezenta un ansamblu de principii, care nu puteau înlocui dreptul, dar cu ajuto-

rul cărora puteau interpreta și completa dreptul. Epoca Iluminismului european a fost perioada de maximă evoluție a dreptului natural, când justiția dreptului legiferat trecea în continuare drepturile primordiale de libertate și egalitate au fost consacrate de revoluțiile engleză și franceză ca drepturi inalienabile ale omului. Dreptul natural clasic vine pe filiera lui Aristotel și întrupează justa măsură.

În secolul XIX concepția clasică a dreptului natural a fost supusă criticii de către un alt curent masiv de gândire – cel pozitivist. Pozitivistii s-au delimitat de curentul jusnaturalist, arătând că dreptul natural este doar o teorie, fără consecințe practice. Karl Bergbom scria că principalul merit al dreptului pozitiv este că el acționează, de aceea cel mai mizerabil drept pozitiv este preferabil celui mai ideal drept natural, tot așa cum un infirm vede, aude și se mișcă mai bine decât cea mai perfectă statuie, de exemplu, a lui David de Michelangelo.

Teoria pură a dreptului inițiată de Hans Kelsen este la origine tot o doctrină pozitivistă a dreptului. Scopul ei, așa cum a explicat însăși autorul, este de a ridica jurisprudența la rangul științei prin cunoașterea normelor de drept cu obiectivitate și exactitate [2, p. 5]. De aici s-a inspirat și prefigurată ceea ce este cunoscută ca teoria formalistă a interpretării, la fundamentul căreia au pus ideea despre interpretare ca un act de cunoaștere. Pentru Kelsen obiectul științei juridice îl reprezintă normele. El asimila actul interpretativ cu un proces intelectual ce acompaniază în mod necesar procesul de aplicare a dreptului în progresia sa de la grad superior la grad inferior pentru a stabili sensul normei ce trebuie aplicată. Etapa de determinare este o etapă de cunoaștere, determinarea cadrului în care se găsește dreptul de interpretat și apoi recunoașterea posibilităților existente în acest cadru. Kelsen afirma, că pentru a fi considerat ca știință dreptul trebuie să se concentreze pe forma dreptului care este norma, iar celelalte aspecte de conținut, cum ar fi aspirația spre justiție, sentimentele morale, politice nu țin de știință, ci de opinie, de aceea juristul-savant trebuie să facă abstracție de datele non-juridice, astfel încât să construiască o știință juridică după modelul științelor naturii.

Un autor a afirmat cu privire la acest tip de raționament: „Epistemic, acest tip de raționament – în care stările de agregare sunt considerate rezultatul unui proces rațional și nu au determinante extra-sistemice (imperative morale, logică a economicului etc.) fac ca observatorul științific al fenomenului să nu aibă de luptat cu propriile sale convingeri (morale, politice, umane), ci să păstreze distanțarea necesară față de obiectul de studiu, distanțare necesară pentru exprimarea unei concluzii de tip științific” [3, p.].

Dacă interpretarea se face în cadrul procesului judiciar, atunci ea se referă la silogism, modul deductiv ce permite judecătorului de a degaja unicul sens al unui act. Etapa de selecție este un act de voință pentru a opta pentru o semnificație dintre cele posibile relevate de interpretare pe baza cunoașterii și emană de la puterea discreționară a organului de aplicare. Desigur întrebarea care apare în primul rând este: o astfel de interpretare este oare liberă, în sensul absenței unor constrângeri asupra interpretatorului?

Interpretarea științifică este doar un act de cunoaștere a posibilităților soluției, dar alegerea aparține organului de aplicare [4, p. 77]. Kelsen considera interpretarea autentică ca fiind interpretarea unor enunțuri textuale realizată de organele abilitate cu această atribuție.

Contrar lui Kelsen, autorii realiști nu consideră interpretarea ca un act de cunoaștere, ci ca unul de voință. Nu are ca obiect norme, ci enunțurile sau acțiunile. Cine are acea putere, are o putere specifică, consideră Michel Troper. Diferența dintre cele două abordări – realistă și nerealistă, conform lui Troper, ar fi că într-un caz (al teoriei realiste) a interpreta este a determina semnificația unui text și aceasta este o activitate de voință, pe când în cazul teoriilor nerealiste a interpreta înseamnă a indica semnificația, adică este un act de cunoaștere [5].

Aceste 2 teorii se bazează pe presupuneri ontologice și epistemologice. Presupuneri ontologice: ceea ce există, sensul poate fi descris. Dar dacă nu există, nu e posibil de descris, ci doar este posibil de a determina. Presupuneri epistemologice: orice teorie se încadrează într-un sistem intelectual, căruia i se poate atribui o funcție. Poate fi considerat sistemul intelectual ca un discurs practic, acel al judecătorului și a defini interpretarea ca fiind livrarea celor mai bune servicii în prestarea activității judiciare. Dar este posibil de gândit un sistem intelectual ca un sistem științific și în acest caz trebuie de găsit o teorie care va satisface condițiile de adevăr ale acesteia.

În Franța școala exegezei care a presupus completitudinea Codului civil, a conceput interpretarea ca un

act de cunoaștere, adică a presupus că textul este purtător de sens. Sensul, credeau exegeții, poate apărea la o lectură simplă sau în rezultatul depunerii unor eforturi (mai mari sau mai mici) de interpretare atunci când sensul este obscur. Pentru interpretare era necesară găsirea intenției legiuitorului, aplicând metode de interpretare, apelând la lucrările preparatorii ale organului care a adoptat legea. Rolul celui ce interpreta era considerat neutru, căci el nu crea nimic, totul era în lege și trebuia doar descoperit.

Școala realistă franceză a considerat că un text nu este nici odată absolut clar și o parte a nedeterminării decurge în mod necesar din considerațiile semantice și pragmatice. Teoria realistă are multe variante. O variantă ia în vedere comportamentul judecătorilor, deci, un element psihosocial. Altă variantă se bazează pe modul de raționare efectivă al juriștilor, încercând să înțeleagă constrângerile care apasă actorii - și „a contrario” marja de apreciere de care dispun - și constrângerile pe care le produc. Această a doua variantă, consideră Michel Troper, a fost agreată de Kelsen în a doua ediție a Teoriei pure a dreptului. Ea se reduce la 3 enunțuri:

1. Interpretarea este o funcție a voinței și nu a cunoașterii;
2. Ea are ca obiect enunțurile sau faptele;
3. Ea conferă celui ce o realizează o putere specifică.

Michel Troper numește trei serii de argumente care demonstrează că interpretarea este un act de voință:

1. Interpretarea *contra legem* nu există;
2. Nu este sens de descoperit, căci nu există intenția autorului;
3. Nu există un sens obiectiv, independent de intenții.

Cei care au considerat interpretarea ca un act de cunoaștere, au socotit că este vorba despre descoperirea sensului adevărat, a sensului obiectiv al unui text normativ. Adică interpretul afirmă că textul A are sensul B. Această propoziție este una descriptivă și de aceea susceptibilă de a fi adevărată ori falsă. Dacă continuăm să afirmăm că interpretarea este act de cunoaștere, trebuie să găsim ontologia care permite verificarea de tip științific.

Teoria realistă prezentată de Michel Troper ca fiind o variantă a pozitivismului juridic, se forțează să construiască o știință a dreptului pe un model derivat din științele empirice. Pozitivismul juridic se poate prezenta sub 2 forme: unele teorii ce țin de curentul normativist au ca obiect normele, „ce trebuie să fie” (Sollen) și ca scop au descrierea acestui „trebuie să fie” cu metode specifice diferite de cele ale științelor naturii. Alte teorii pozitivistice au un obiect veritabil empiric și înțeleg normele ca și comportamente umane sau expresii lingvistice.

Conform concepției sceptice a teoriei realiste, interpretarea este considerată un act de voință din rațiuni care țin de caracterul determinat sau nedeterminat al textului normativ. Textul normativ nedeterminat ne constrânge în a opta pentru o anumită semnificație, or, nimeni nu poate obliga persoana, organul ce interpretează să aleagă o anumită semnificație în detrimentul alteia. De aceea pretinsele metode de interpretare servesc doar pentru a justifica opțiunea în favoarea unei anumite semnificații, dar nu pot determina în avans opțiunea. Autorul Otto Pfersmann le-a reproșat realiștilor că ei au privat interpretarea doctrinală, în general, știința juridică, de orice fundament al virtuții de cunoaștere [6].

Realiștii francezi resping 2 teze relevante pentru domeniul dreptului:

1. Este posibil de a identifica un cadru al semnificațiilor pentru fiecare enunț juridic;
2. Buna credință a celor ce interpretează.

Referitor la conținut, teoria realistă militează pentru faptul că textul (nenumindu-l normă juridică) nu este relevant până nu este interpretat și astfel se determină semnificația lui. Ține sau nu ține judecătorul cont de realitățile extrajuridice atunci când interpretează? Chiar dacă judecătorul se referă la realități materiale, definiții, aprecieri științifice, el construiește o realitate, deci, nu știința, nu expertii, ci anume judecătorul construiește realitatea. Michel Troper aduce exemplul căutării paternității. Dacă un legiuitor sau judecător decide că prin simpla cerere a persoanei prezumate ca tată se face un test ADN sau, din contra, legiuitorul sau judecătorul decide că testul ADN se face doar în unele cazuri limită pentru a nu perturba liniștea familiilor, ambele decizii ar putea fi numite realiste. Numai că prima se bazează pe realitatea biologică, iar a doua – pe cea socială și psihologică. Dar judecătorul are niște constrângeri ce provin din sistemul politico-juridic și trebuie să adopte o strategie în exercitarea puterii sale. Printre judecători vor fi cei care merg pe linia

consolidării puterii lor, dar vor fi și alții care vor fi moderați, cu toate acestea în ambele cazuri pot fi găsite constrângerile care apasă pe unii sau pe ceilalți, de natură să măsoare eficacitatea și mijloacele ce implică această alegere. Problema constrângerilor ce apasă atât asupra legiuitorului, cât și asupra interpretatorului s-a pus pe plan procedural și substanțial.

În plan procedural s-a pus problema unor limite impuse legiuitorului și celui ce interpretează, astfel încât autorul Lon Fuller, sprijinindu-se pe povestea regelui Rex, pe care el însuși a creat-o, a formulat opt reguli ale principiului determinării juridice în cadrul concepției sale despre un drept natural procedural. Povestea regelui Rex îl caracteriza la început pe Rex ca un rege cu suflet bun care dorea să creeze un sistem de drept menit să-i guverneze pe supușii săi, dar în procesul de realizare a acestei dorințe a săvârșit opt greșeli care l-au distrus. Din greșelile acestuia Fuller a dedus opt reguli ce trebuie să le respecte orice legiuitor și organ împuternicit cu competența de a interpreta dreptul:

1. Normele juridice trebuie să fie generale;
2. Să fie aduse la cunoștința destinatarilor;
3. Să nu fie retroactive (cu excepția unor cazuri aparte);
4. Să fie formulate clar pentru a fi înțelese de adresat;
5. Să nu se contrazică între ele;
6. Să fie realmente posibil de îndeplinit (să nu prescrie ceva imposibil);
7. Să fie stabile (adică să nu fie prea des și nejustificat modificate);
8. Să fie aplicate, adică practica de aplicare a dreptului să fie conformă normelor juridice.

Aceste condiții reprezintă, după Fuller, moralitatea internă a dreptului, care face posibilă însăși existența dreptului ca drept și reclamă obligația morală a cetățenilor de a-l respecta. Autorul Ronald Dworkin i-a reproșat lui Fuller, arătând că un dictator poate respecta aceste reguli și tot odată să terorizeze poporul său [7, p. 285].

Deci, problema se pune în termenii conținutului actului normativ. În aceste condiții constrângerile sunt în special la nivel constituțional.

Între aceste două concepții și-a făcut loc a treia: cea care recunoaște interpretarea în primul rând ca act de cunoaștere, urmat în unele cazuri de ipostaza actului de voință, dar nu în fiecare caz. În cazul interpretării doctrinale interpretarea se oprește la prima etapă, fiind un act de cunoaștere a tuturor variantelor, semnificațiilor textului. În ceea ce privește cea de-a doua ipostază a interpretării ea se oprește în cazul interpretării doctrinale, dar își continuă ascensiunea în cazul organelor abilitate cu atribuția de interpretare.

Un Președinte al Consiliului Constituțional francez, Pierre Mazeaud, arăta că judecătorul constituțional are constrângerile sale de ordin extrajuridic și a adus exemplul creării de către Consiliul Constituțional a noțiunii de obiective cu valoare constituțională care sunt identificate ca scopuri asumate de legiuitor pentru a face efective drepturile și principiile cu valoare constituțională, în acest caz este vorba despre constrângeri economice, politice. În cazul Consiliului Constituțional, el poate interpreta în sensul devierii de la anumite reguli în numele unei realități politice sau în rezultatul afirmării unui principiu superior – cel al democrației reprezentative [8]. Putem adăuga principiul suprem – al statului de drept.

Constrângerile pot fi de ordin normativ, care rezultă din necesitatea respectării ierarhiei normelor juridice. Interpretul nu este absolut liber căci este ținut să aibă în vedere că pentru a justifica o decizie trebuie să invoce o normă superioară care se impune în cazul dat. În acest caz responsabilitatea interpretului se diminuează, căci face trimitere la o autoritate superioară lui pentru a justifica decizia [9, p. 201-218].

Tehnica de interpretare sub rezervă și anume deciziile interpretative directe adoptate de Consiliul Constituțional francez confirmă creșterea rolului Consiliului. Aceste decizii se adresează autorităților care aplică legea, oferindu-li-se o regulă în baza unui principiu director. Interpretarea directoare a fost comparată cu busola: ea indică nordul, dar nu oferă un itinerar pentru a ajunge acolo [10, p. 280].

După cum a calificat E. Picard dacă toate obligațiile juridice sunt transformate în constrângeri, atunci se consolidează forța represivă a dreptului și aceasta nu aduce nimic constructiv domeniului juridic, nici cunoașterii științifice a acestuia, pentru că subordonează dreptul totdeauna și prioritar faptului, iar aceasta, la rândul său, distruge dreptul [10]. Deci, echilibrul și măsura, instrumente specifice aplicării dreptului, sunt de preferat.

Două studii de caz (Ucraina și Moldova) ne demonstrează clar dacă deciziile judecătorești, deci, cele cu putere obligatorie sunt acte de voință sau doar de cunoaștere.

Cazul Ucrainei

Decizia Curții Supreme a Ucrainei din 3 decembrie 2004 prin care s-a constatat că nu este posibil a stabili voința electoratului care a fost exprimată în alegerile Președintelui Ucrainei, căci Comisia Electorală Centrală a Ucrainei a depistat șase încălcări ale Legii referitor la CEC și opt încălcări referitor la alegerea Președintelui Ucrainei. În legătură cu aceste constatări, Curtea Supremă a decis realizarea unui nou tur de scrutin, când persoana de încredere a candidatului Victor Iușcenko s-a adresat la Curtea Supremă. Această decizie a fost motivată de Curtea Supremă, că, dat fiind faptul că Comisia Electorală Centrală a Ucrainei a încălcat 6 articole ale legii despre Comisia Electorală Centrală și 8 articole ale legii cu privire la alegerea Președintelui Ucrainei, nu poate fi aflată adevărata voință a electoratului. În rezultat, Curtea Supremă a decis că deși legea nu prevede al 3-lea tur de alegeri Curtea, luând în considerație că legea nu conține suficiente măsuri pentru restabilirea dreptului candidatului și că încălcările sistemice nu au permis aflarea adevăratei voințe a electoratului, a găsit singură un mod de a restabili dreptul încălcat pe baza principiului supremației dreptului și a stabilit al treilea tur de scrutin pe 26 decembrie 2004. Într-adevăr votarea a arătat o prevalență masivă în folosul candidatului V. Iușcenko – cu 8 %. Autorul ucrainean A. Stovba a calificat această decizie ca fiind una conformă dreptului, deși emisă în afara cadrului legal [11].

Cazul doi: Republica Moldova

Hotărârea instanței de fond din 12 iunie 2018 menținută în apel (19 iunie) și recurs despre anularea alegerilor din Chișinău, a alegerilor la funcția de primar general al municipiului Chișinău.

O interpretare defectuoasă, ca act de cunoaștere eșuat, căci s-a acordat semnificația de agitație electorală îndemnului candidaților de a ieși la vot. S-au încălcat și regulile logice de derivare: din premise contradictorii (se cunoaște încă de pe timpurile lui Corax și Tisias) nu pot rezulta concluzii adevărate, formal: poate rezulta orice concluzie; substanțial: nu rezultă nici una. Argumentele contradictorii ale instanței care au avut calitatea de premise sunt:

1. Alegătorii nu au putere de judecată, căci la un îndemn ei fac ceea ce li s-a spus;
2. Alegătorii au putere de judecată, căci au ieșit la vot și au votat ori cu un candidat, ori cu altul, adică au avut putere de judecată.

Această interpretare defectuoasă a fost pusă la baza deciziei de invalidare a alegerilor pentru funcția de primar general [12]. Trebuie amintit că în hotărârea nr 34 din 13 decembrie 2016 Curtea Constituțională a Republicii Moldova a stabilit că valabilitatea alegerilor depinde de amploarea și dimensiunea neregularităților constatate și anularea alegerilor poate să intervină doar în cazul în care votarea, stabilirea rezultatelor votării au avut loc prin fraudă, dar nu orice fraudă este echivalentă cu fraudarea alegerilor, ci doar fraudă care este de natură să influențeze rezultatele alegerilor. Aici mai adăugăm că în iunie 2018 instanța nu a fost sesizată cu o cerere de anulare a alegerilor, pentru că autoritățile împuternicite cu organizarea și monitorizarea alegerilor, observatorii străini și locali au constatat că alegerile au decurs în temei în conformitate cu standardele legale.

Deci, în cazul Ucrainei – judecătorii au exprimat o voință în conformitate cu principiul statului de drept, iar în cazul Moldovei interpretarea a fost și ca un act de cunoaștere eronată, și ca un act de voință contrară principiului statului de drept.

Din compararea studiului de caz, de fapt - de cazuri, rezultă că interpretarea este în primul rând un act de cunoaștere, dar pentru a deveni obligatorie, adică de a produce efecte juridice, este necesară voința organului care aplică și interpretează legea și aici judecătorul de bună credință, profesionist și cu bun simț este responsabil pentru decizia sa, în special, atunci când ea devine definitivă și irevocabilă. Deci, judecătorii, pe lângă faptul că trebuie să fie buni profesioniști, urmează să fie responsabili și să aplice cu bună credință normele juridice, fideli jurământului impus profesiei. Într-un stat ce pretinde a fi unul de drept judecătorul trebuie să interpreteze textele normativ-juridice având în vizor principiile supremației Constituției, a democrației, a respectului demnității umane.

Referințe:

1. GEORGIO del VECCHIO. *Lecții de filozofie juridică*. Editura Europa Nova, [f.a.].
2. *Teoria pură a dreptului*. București: Humanitas, 2000, p.5.
3. Petre DAN, A. *Teoria realistă și puterile medii*. În: *Annals of the University of Bucarest. Political Sciences series*, nr. 4, 2002, p. 69.
4. DEBARD, M., TROPER, M. *Miroir de Hans Kelsen*. Lyon 3, 2014. Disponibil: https://edpl.univ-lyon3.fr/medias/fichier/m-debard-n24_1478268209921-pdf
5. TROPER, M. *Une théorie réaliste de l'interprétation*. In: *Opinio juridica*.
6. PFERSMANN, O. *Contre le néoréalisme. Pour un débat sur l'interprétation*. In: *Revue française de droit constitutionnel*, nr.50, 2002.
7. MAZEAUD, P. *La place des considérations extra-juridiques dans l'exercice du contrôle de constitutionnalité*. [Accesat 12.03.2022]. Disponibil: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/pdf/Conseil/20051001erevan.pdf
8. PAOUR, R. *Les contraintes juridiques de la hiérarchie des normes*. In: *The Legal Constraints of the Hierarchy of Norms*, p. 201–218. Disponibil: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=fr&user=mtS3Ua0AAAAJ&citation_for_view=mtS3Ua0AAAAJ:9yKSN-GCB0IChhttps://doi.org/10.4000/revus.2755
9. THERRY di MANNO. *Le juge constitutionnel et la technique des décisions interprétatives en France et en Italie*. Paris: Economica, 1997.
10. PICARD, E. *Contre la théorie réaliste de l'interprétation juridique*. Disponibil: https://www.senat.fr/colloques/office_du_juge/office_du_juge5.html.
11. СТОББА, А. В. *Феномен права как фундаментально-онтологическая основа правосудия*. Disponibil: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13639/17-Stovba.pdf?sequence=1>
12. ARAMĂ, E. *Interpretarea juridică: de la elemente juridice, politice la bun simț*. În: *Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale*. Conferință internațională științifico-practică, 13-14 decembrie 2018, Artpoligraf, 2019, p. 45.

Date despre autori:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-6406-3743

E-mail: aramaelena@gmail.com

Valentina COPTILEȚ, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea „Constantin Stere”.

ORCID: 0000-0002-2246-4370

E-mail: coptivali@gmail.com

Prezentat la 08.02.2024

**REPARAREA PREJUDICIULUI CAUZAT PRIN ERORILE
ORGANELOR DE URMĂRIRE PENALĂ,
PROCURATURII ȘI ALE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI.
ANALIZA PRACTICII JUDICIARE, PROBLEME ȘI PERSPECTIVE**

Dumitru ROMAN,

Universitatea de Stat din Moldova

În procesul penal persoana, scoasă de sub urmărirea penală sau achitată, beneficiază de dreptul la despăgubire din partea statului. Deși acest drept este realizat în baza Legii nr. 1545 din 25.02.1998 *privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, jurisprudența Curții Supreme de Justiție constată temei pentru repararea prejudiciului numai în cazul existenței actului de reabilitare a persoanei acuzate (ordonanța de scoatere de sub urmărire penală sau sentința de achitare). Acțiunile ilicite, indicate în lege, nu determină dreptul la reparație, dar sunt luate în considerație la stabilirea cuantumului prejudiciului. Pentru a exclude interpretarea contradictorie a normelor juridice privind repararea prejudiciului persoanei reabilitate în procesul penal, propunem înlocuirea sintagmei „*acțiuni ilicite*” din Legea nr. 1545 cu lexemul „*erorile*”.

Cuvinte-cheie: *erori judiciare, acțiuni ilicite, prejudiciu material și moral, act de reabilitare, scoatere integrală de sub urmărire penală, achitarea persoanei acuzate.*

**COMPENSATION FOR THE DAMAGE CAUSED BY THE ERRORS
OF PROSECUTORS, PUBLIC PROSECUTORS AND COURTS.
ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE, PROBLEMS AND PROSPECTS**

In criminal proceedings, a person who is acquitted of the accused is entitled to compensation from the state. Although this right is realized on the basis of Law no.1545 of 25.02.1998 *on the compensation of damage caused by unlawful actions of criminal prosecution bodies, public prosecutors and courts*, the jurisprudence of the Supreme Court of Justice finds grounds for compensation of damage only in the case of the existence of the act of rehabilitation of the accused person (order of removal from prosecution or acquittal). Unlawful actions, as specified in the law, do not give rise to a right to compensation, but are taken into account when determining the amount of damages. In order to exclude contradictory interpretation of the legal rules on compensation for the damage of the person rehabilitated in the criminal process, we propose to replace the phrase „*unlawful actions*” in Law no.1545 with the lexeme „*errors*”.

Keywords: *miscarriages of justice, unlawful actions, material and non-material damage, act of rehabilitation, full dismissal from prosecution, acquittal of the accused.*

1. Generalități privind reglementarea instituției reparării prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, procuraturii și ale instanțelor judecătorești

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în Prusia, precum și în Franța, s-a încercat să fie legiferată ideea de repunere în drepturi a celor trași pe nedrept la răspundere penală. Astfel, în anul 1776 în Prusia a fost adoptată o lege în care se menționa faptul că în cazul când o persoană a fost reținută, iar apoi a fost achitată, „... trebuie nu doar să-i fie restituite toate cheltuielile suportate, dar și să-i fie achitată o anumită sumă în calitate de compensație, din fondurile instanței judiciare, astfel încât persoana achitată să poată recupera prejudiciul ce i s-a cauzat” [1, p. 43].

Ulterior multe state din Europa (inclusiv România și Imperiul Rus) au legiferat practica de reabilitare a persoanelor nevinovate. Iar în Moldova în această perioadă (1812-1918) era valabil principiul răspunderii personale a funcționarilor judecătorești pentru prejudiciul cauzat în domeniul înfăptuirii justiției. Totodată, nu era posibilă repararea integrală a prejudiciului [2, p. 210-215].

În 1961, Sovietul Suprem al URSS a adoptat Bazele legislației civile ale URSS și ale republicilor uni-onale. În conformitate cu aceste Baze, la 26 decembrie 1964 Sovietul Suprem al RSSM a adoptat Codul civil al RSSM.

Potrivit art. 89, alin. 2 din Baze și art. 478 din Codul civil al RSSM, prejudiciul cauzat cetățeanului ca urmare a condamnării ilegale, a tragerii ilegale la răspundere penală, a aplicării ilegale a măsurii represive de ținere sub arest, a aplicării ilegale a sancțiunii administrative de ținere sub arest sau de muncă corecțională, se repară de organele de cercetare penală, anchetă preliminară, procuratură și instanțele judecătorești în cazurile și în mărimea prevăzută de lege.

În curs de 20 de ani din momentul intrării în vigoare a bazelor legislației civile, nu a fost adoptată o lege specială, deși adoptarea ei era necesară. Și doar în 1981, la 18 mai, a fost adoptat Ucazul „Cu privire la repararea prejudiciului cauzat cetățeanului prin acțiunile ilicite ale organizațiilor de stat și obștești, precum și ale persoanelor cu funcții de răspundere în timpul exercitării obligațiilor de serviciu”. Prin acest ucaz a fost adoptat Regulamentul cu privire la ordinea de reparare a prejudiciului cauzat cetățeanului prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală, anchetă preliminară, ale procuraturii și instanțelor judecătorești. În conformitate cu acest Regulament s-a schimbat componența subiectivă a raportului de reparare a prejudiciului cauzat prin erori judiciare.

Astfel, debitor nu mai era organul de anchetă sau de judecată, ci nemijlocit statul. Despăgubirile bănești se plăteau din contul bugetului unional sau republican. Deși acest Regulament consacra principiul reparării integrale a prejudiciului, o astfel de reparare nu putea fi realizată în realitate. Indiferent de perioada în care persoana vătămată a fost lipsită de salariu, ea avea dreptul să primească salariul pe două luni [2, p.216-219].

În legătură cu adoptarea Regulamentului menționat, Codul de procedură penală din 1961 a fost completat cu art. 51/1 prin Ucazul din 1 decembrie 1983, care prevedea obligația organului de cercetare penală, a anchetatorului penal, a procurorului și a instanței de judecată de a-i lămuri cetățeanului modul reintegrării lui în drepturile violate și de a lua măsurile prevăzute de lege pentru repararea prejudiciului cauzat cetățeanului în urma condamnării ilegale, tragerii ilegale la răspundere penală, aplicării ilegale a arestului ca măsură preventivă [3, p. 747].

În 1994, instituția răspunderii statului pentru repararea prejudiciului cauzat de erori judiciare este legiferată prin normă constituțională. Astfel Constituția în alin. (2) al art. 53 prevede că „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate în erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești”. Însă până la 4 iunie 1998 repararea prejudiciului cauzat prin erori judiciare se făcea în baza Regulamentului din 18 mai 1981.

La 25 februarie 1998 este adoptată Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală și de anchetă preliminară, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești [4] – în continuare, Legea nr.1545 din 25.02.1998 [3, p. 747]. Inițial această lege prevedea un mecanism de recuperare a prejudiciului prin 2 trepte: prima - prin adresare la organul care a emis actul de reabilitare, în cadrul procesului penal „În termen de o lună de la data primirii cererii persoanei fizice sau juridice, organul de cercetare penală, de anchetă preliminară, al procuraturii sau instanța judecătorească va cere de la organizațiile corespunzătoare toate documentele necesare pentru calcularea prejudiciului și va adopta hotărârea (decizia) cu privire la repararea acestuia”, art. 9 alin. (1) capitol III, Legea nr.1545 din 25.02.1998; secundo – prin acțiune civilă în ordinea procedurii civile „Dacă cererea privind repararea prejudiciului n-a fost satisfăcută sau dacă persoana fizică sau juridică nu este de acord cu hotărârea (decizia) adoptată, aceasta poate ataca hotărârea (decizia) respectivă în instanța judecătorească. În asemenea cazuri, cererea de intentare a acțiunii se înaintează în instanța judecătorească în a cărei rază teritorială este domiciliată persoana fizică ori își are sediul persoana juridică sau reclamatul. În atare cauze, părțile sunt scutite de achitarea cheltuielilor de judecată”, art. 5, capitol IV, Legea nr. 1545 din 25.02.1998. Acest mecanism a fost uneori „ignorată de instanțele de judecată, examinând cererea de reparare a prejudiciului patrimonial potrivit procedurii litigioase” [2, p. 284].

Codul civil din 2002, în art. 2007, completează cu dispoziții de bază cadrul normativ ce reglementează instituția răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor de judecată, iar art. 2036 - privind reparația prejudiciului moral.

Codul de procedură penală din 2003, prin conținutul art. 23, 524, 525, reglementează anumite aspecte generale privind dreptul la reparații în cazul unor erori judiciare. Articolul 23 alin. (3) C. proc. pen. prevede cu titlu de principiu „Persoana achitată sau în privința căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare are dreptul să fie repusă în drepturile personale pierdute, precum și să fie despăgubită pentru prejudiciul care i-a fost cauzat”.

Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, art. 3 prevede dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară [5].

2. Eroarea judiciară – temei pentru repararea prujudiciului

În titlul art. 23 C. proc. pen., se menționează termenii „abuz de serviciu și eroare judiciară”, fără a se face o explicare expresă în lege. Definiția acestor termeni poate fi preluată din Dicționarul termenilor juridici [6]. Astfel, prin abuz se înțelege „o depășire a legalității, este o faptă ilegală, adică exercitarea unui drept împotriva scopului său economic și social, a legii sau regulilor de conviețuire socială”, iar abuzul în serviciu contra intereselor persoanelor „fapta functionarului public, care, în exercițiul atribuțiilor sale de serviciu, cu știință, nu îndeplinește un act sau îl îndeplinește în mod defectuos și prin aceasta cauzează o vătămare intereselor legale ale unei persoane”. Aici prin abuzul în serviciu avem în vedere fapta, acțiunea sau inacțiunea agentului de constatare potrivit art.273 C.proc.pen., ofițerului de investigații conform art. 52² C.proc.pen., ofițerului de urmărire penală și a conducătorului organului de urmărire penală, a procurorului și a judecătorului în cadrul procesului penal.

Abuzurile, prin diversitatea lor, pot conduce la o eroare judiciară, iar în unele cazuri doar la încălcarea unor drepturi și interese legitime. Astfel, în opinia noastră, în cazul unui abuz de serviciu urmat de o soluție de scoatere de sub urmărire penală sau de achitare, se pot solicita despăgubiri. Celelalte abuzuri urmează a fi recompensate conform art.385 alin.(4-6) C.proc.pen., prin reducerea pedepsei sau în alt mod.

Eroarea judiciară este abatere ce are loc în cazul judecării unei cauze penale, constând în greșita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca urmare pronunțarea unei hoărări nedrepte, situație în care există posibilitatea reparării pagubei în cazul condamnării sau al aplicării unor măsuri preventive pe nedrept [6].

Articolul 3 din Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, referindu-se la eroarea judiciară stipulează „Atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită conform legii ori practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabilă în tot sau în parte” [5]. Din prima definiție rezultă că eroarea judiciară include fie soluția greșită de condamnare, fie aplicarea ilegală a unei măsuri preventive. Cea de a doua definiție se referă doar la condamnarea anulată de instanța de recurs sau de cea de revizuire. În ambele cazuri nu avem un răspuns clar referitor la toate situațiile care pot da naștere dreptului la despăgubiri.

În doctrină s-a menționat „Erorile judiciare se împart în: erori procesuale, care există atunci când prin sentința judiciară nu se soluționează sarcina de bază a procedurii penale ce se referă la faptul infracțiunii și la persoana ce a săvârșit-o și erori penale ce țin de calificarea faptei incriminate și stabilirea pedepsei” [2, p. 71]. În altă opinie s-a concluzionat „Astfel, eroarea judiciară este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată. De exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragere la răspundere penală și persoana a fost condamnată” [7, p. 239].

Nici aceste definiții nu dau răspuns la întrebarea: în cazul cărori erori procesuale sau penale se pot acorda despăgubiri? În cazul menționat supra privind condamnarea persoanei în situația expirării termenului de prescripție pentru tragere la răspundere penală, conform legii nu se acordă despăgubiri. În acest exemplu eroarea procesuală se va repara prin dispunerea încetării procesului penal pe temeiuri de nereabilitare, fără acordarea cărorva despăgubiri. Iar în cazul unei erori penale, de exemplu, în situația condamnării greșite pentru o infracțiune mai gravă, eroarea va fi corectată prin reîncadrarea juridică a faptei și reducerea pedepsei. Circumstanțele, acțiunile sau inacțiunile, factorii care au determinat eroarea în procesul penal pot fi o mulțime și de o largă varietate - de la acțiuni procesuale formal legale până la crime împotriva actului de

justiție. Eroarea urmează să fie constatată prin soluția scoaterii de sub urmărire penală sau achitare, adică persoana este nevinovată și a fost pe nedrept supusă constrângerii procesual – penale sau pedepsită.

În concluzie precizăm că doar erorile procesuale și penale, care se încadrează în temeiurile scoaterii de sub urmărire penală sau achitare dau naștere dreptului la despăgubire.

Referitor la termenul „judiciar” din sintagma „eroare judiciară” din conținutul art.3 al Protocolului nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale rezultă că este eroarea instanței de judecată. Dar, interpretând art. 23 C. proc. pen., prin prisma Constituției (art. 53 alin. (2)), considerăm că „eroarea judiciară” este abaterea ofițerului de urmărire penală, procurorului și a instanței de judecată prin atragerea pe nedrept la răspundere penală, condamnare sau încetare ilegală a procesului penal, care se repară în rezultatul adoptării soluției scoaterii de sub urmărire penală sau de achitare.

3. Reabilitarea procesuală penală

Potrivit dicționarului termenilor juridici „reabilitarea” este cauza care înlătură consecințele condamnării și care dă dreptul persoanei condamnate de a fi repusă în folosința drepturilor de care a fost lipsită” [6]. În doctrina autohtonă s-a menționat: „Prin noțiunea de reabilitare se înțelege reintegrarea socială completă a unui fost condamnat, prin înlăturarea pentru viitor a tuturor incapacităților și interdicțiilor ce decurg în general dintr-o hotărâre a unui organ judiciar și prin repunerea lui, în plan moral și social, în situația pe care o avea înainte de condamnare sau liberare de răspundere penală. După natura sa juridică, reabilitarea constituie o formă a răspunderii statului în fața cetățeanului” [8, p. 190]. În doctrina română această instituție este caracterizată: „Reabilitarea, ca măsură de politică penală, este menită să stimuleze efortul de îndreptare și integrare al fostului condamnat în cadrul societății, prin repunerea acestuia în deplinătatea drepturilor politice și social-economice pe care le-a avut înainte de condamnare” [9, p. 556].

Aceste definiții rezultă din legislația penală care nu are nicio legătură cu dreptul la despăgubiri. Reabilitarea care dă naștere dreptului la reparații din partea statului este reabilitarea persoanei atrase pe nedrept la răspundere penală sau condamnate ilegal, ce rezultă din legislația procesuală penală. Astfel, în acest sens urmează să delimităm reabilitarea penală de cea procesuală. Reabilitarea procesuală penală rezultă dintr-o serie de dispoziții legale: 1) art. 64 alin. (2) pct. 23) C.proc.pen – bănuitul are dreptul să fie reabilitat în cazul în care bănuiala nu a fost confirmată; 2) art. 66 alin. (3) C. proc. pen – în cazul în care învinuirea nu a fost confirmată, învinuitul, sau după caz, inculpatul are dreptul la reabilitare; 3) art. 284 alin. (1) C. proc. pen. – scoaterea persoanei de sub urmărirea penală este actul de reabilitare; 4) art. 390 alin. (3) C. proc.pen. – sentința de achitare duce la reabilitarea deplină a inculpatului.

Astfel, soluția scoaterii de sub urmărire penală sau cea a achitării este actul de reabilitare juridică procesual – penală. Totodată, în legislație, doctrină [1] și practică se utilizează termenul juridic procesual-penal „temeiuri de reabilitare (art. 23 alin. (3) C. proc. pen) și temeieri (cazuri) de nereabilitare”. Potrivit art. 285 alin. (2) C. proc. pen., încetarea urmăririi penale are loc în cazurile de nereabilitare a persoanei, prevăzute de art. 275 pct. 4)–9) din prezentul cod, precum și dacă există cel puțin una din cauzele prevăzute în art. 53 din Codul penal, precum și în alte cazuri.

Existența actului de reabilitare este o condiție primordială pentru acordarea despăgubirilor, dar în lipsa acestuia se examinează faptul atragerii ilegale la răspundere penală a persoanei, în special când se anulează actul de recunoaștere în calitate de bănuț/invinuit. Astfel, în dosarul nr. 2ra-561/14 Ministerul Justiției în calitate de recurent a subliniat „Prin ordonanța prim-adjunct al Procurorului General din 19 aprilie 2012 s-a dispus anularea ordonanței de pornire a urmăririi penale din 17 februarie 2012. Din punct de vedere juridic, ordonanța menționată nu reprezintă prin sine un act de reabilitare în sensul art. 285 CPP. Temei pentru reabilitare constituie fie ordonanța de scoatere de sub urmărire penală, fie ordonanța de încetare a urmăririi penale ” [10].

Deși procurorul n-a emis o ordonanță de scoatere de sub urmărire penală în privința bănuțului S. M., Curtea Spermă de Justiție a constatat „Din materialele dosarului rezultă că în privința lui S. M., a fost începută o urmărire penală și în cadrul acesteia, ultimul a fost recunoscut în calitate de bănuț. Pe toată perioada efectuării urmăririi penale, recurentul-reclamant a fost obligat să se prezinte la organul de urmărire penală, astfel, fiindu-i cauzate suferințe sufletești și psihice, ce s-au exprimat prin jignire, rușine și stare de disconfort ” [10].

Potrivit art.6 din Legea nr.1545 din 25.02.1998, dreptul la repararea prejudiciului, în mărimea și modul stabilite de prezenta lege, apare în cazul:

- 1) devenirii definitive și irevocabile a sentinței de achitare;
- 2) scoaterii persoanei de sub urmărire penală sau încetării urmăririi penale pe temeiuri de reabilitare;
- 3) adoptării de către instanța judecătorească a hotărârii cu privire la anularea arestului contravențional în legătură cu reabilitarea persoanei fizice;
- 4) adoptării, de către judecătorul de instrucție, în condițiile art. 313 alin.(5) din Codul de procedură penală, în privința persoanei achitate sau scoase de sub urmărire penală, a încheierii privind declararea nulității actelor sau acțiunilor organului de urmărire penală sau organului care exercită activitatea specială de investigații.

Prin urmare, doar un act procedural de reabilitare a persoanei acordă dreptul la repararea prejudiciului cauzat de către organele de urmărire penală, procuror și instanțele de judecată.

4. Cerințe față de actul de reabilitare

În doctrină s-a afirmat „Numai încetarea integrală, și nu parțială, a urmăririi penale (scoaterea integrală, și nu parțială, de sub urmărirea penală) față de o persoană generează dreptul de reabilitare a acesteia” [11, p. 99]. În Legea nr. 1545 din 25.02.1998 se folosește termenul „scoatere integrală de sub urmărire penală”, fără ca acesta să fie explicat.

În acest sens putem modela următoarele situații procesuale, unde persoana;

1. este scoasă de sub urmărire penală sau achitată în cauza penală;
2. este scoasă de sub urmărire penală pentru o faptă, iar ulterior prin conexare este acuzată pentru altă faptă;
3. este scoasă de sub urmărire penală și pusă sub acuzație prin reîncadrarea juridică a faptei;
4. este judecată separat pentru fiecare infracțiune în aceeași instanță sau judecată concomitent în diferite instanțe, în rezultatul căreia obține mai multe sentințe - unele de achitare, iar unele de condamnare.

Datorită faptului că prourul emite ordonanța de scoatere de sub urmărire penală pentru o anumită faptă și persoană, în primul și al doilea exemplu, avem un act de reabilitare. În situația a treia - persoana nu este reabilitată.

Astfel, în practică, instanța de fond greșit a reținut faptul scoaterii integrale de sub urmărire penală. În cadrul urmăririi penale de către procuror s-a constatat că în acțiunile lui G.V. nu s-a confirmat întrunirea elementelor constitutive ale art.157 și 183 Cod penal, din care motiv el a fost scos de sub urmărire penală pentru aceste capete de învinuire, recalificându-se faptele conform art.264 alin.(3) Cod penal. Instanța de recurs a considerat argumentele procurorului întemeiate „Faptul că învinuitului G. V. i-a fost modificată învinuirea nu poate fi considerată o încălcare a principiului prevăzut în art. 22 Cod de procedură penală, or procesul în privința acestuia nu a fost întrerupt, el fiind în continuare menținut în calitatea de învinuit, or urmările prejudiciabile ale inacțiunii sale s-au păstrat și din motivarea cuprinsă în ordonanța de scoatere de sub învinuire pe un capăt de învinuire nu rezultă că G. V. nu se face vinovat de aceste urmări, or scopul era calificarea justă a acțiunilor ultimului” [12].

În cazul judecării inculpatului, acuzat pentru mai multe fapte penale, situația este mai clară. Dacă persoana este achitată doar pentru anumite capete de acuzare, iar pentru altele este condamnată, sentința va fi de condamnare (judecătorul pronunță doar o singură sentința în cauză). Respectiv, persoana nu poate beneficia de despăgubiri din motivul lipsei actului de reabilitare. Dar, dacă mai multe cauze penale împotriva unui învinuit la faza urmăririi penale nu au fost conexate prin prisma art. 42 C. proc. pen., dar au fost trimise în judecată separat, atunci este posibil ca o instanță de judecată să-l achite integral într-o cauză penală, iar altele să-l condamne. Atunci persoana achitată pe o cauză poate beneficia de dreptul la despăgubiri.

Emiterea soluțiilor de scoatere de sub urmărire penală este o practică obișnuită a procurorilor. Rata acestei soluții (aici se are în vedere atât scoaterea de sub urmărire penală integrală, cât și cea parțială) pentru anii 2010-2015 este circa 35,56% [13, p. 278], iar referitor la persoanele scoase de sub urmărire penală, în cadrul exercitării urmăririi penale, pentru 2020 – 20 % ; 2021 – 13,77 % ; 2022 – 10,15% [14, p. 36] din totalitatea persoanelor față de care s-a dispus încetarea investigațiilor. În cadrul conducerii urmăririi penale de către procurori, rata de scoatere de sub urmărire este: 2020 – 9,4 %; 2021 – 8,7 %; 2022 – 7,4 % [14, p. 38].

Referitor la soluția achitării, în anul 2022, instanțele de judecată de toate nivelurile au pronunțat 268 sentințe de achitare în privința a 337 inculpați, după cum urmează: 211 dosare penale/264 inculpați, pronunțate de către instanțele de fond; 56 de dosare penale/73 inculpați, pronunțate de către instanțele de apel; 1 decizie/ în privința unei persoane, pronunțate de Curtea Supremă de Justiție. Se impune a preciza că, în anul 2021, la toate instanțele de judecată au fost pronunțate 318 hotărâri de achitare în privința a 413 inculpați [14, p. 89].

5. Acțiunile ilicite

Atât titlul Legii nr.1545 din 25.02.1998, cât și articolul 1 fac referire la „acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești”. Iar art. 2 din legea nominalizată definește anumite acțiuni sau inacțiuni, ca fiind ilegale.

Din textul de lege indicat supra distingem următoarele categorii generale de ilegalități:

1. acțiuni sau inacțiuni care exclud vinovăția acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere și nu poate fi judecată. În această situație acțiunile sunt formal legale;

2. erori ori abuzuri săvârșite din neglijență sau intenționat. În aceste cazuri persoanele responsabile de actul de justiție pot fi trase la răspundere disciplinară;

3. fapte ilegale, care constituie infracțiuni (art. 306 C.pen. – tragerea cu bună-știință la răspundere penală a unei persoane nevinovate, art. 307 C.pen. – pronunțarea unei sentințe, decizii, încheieri sau hotărâri contrare legii, art.308 C.pen. – reținerea sau arestarea ilegală, art.309 C.pen. – constrângerea de a face declarații, art.310 alin.(2) C.pen.– falsificarea probelor în procesul penal);

4. acțiuni ilegale, care constituie cazuri excepționale (acțiuni care încălcă grav și abuziv drepturile și libertățile fundamentale garantate de Constituție și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte ori când consecințele acțiunilor ilicite comise sunt extrem de grave sau chiar iremediabile).

Totodată, prin aceeași Lege nr.1545 din 25.02.1998 (art. 3), se specifică o serie de acțiuni ilegale (categorii speciale de ilegalități), precum:

a) reținerea ilegală, aplicarea ilegală a măsurilor preventive sub formă de arest, de declarație de a nu părăsi localitatea sau țara, tragerea ilegală la răspundere penală;

b) condamnarea ilegală, confiscarea ilegală a averii, supunerea ilegală la muncă neremunerată în folosul comunității;

c) efectuarea ilegală, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziției, ridicării, punerea ilegală sub sechestru a averii, eliberarea sau suspendarea ilegală din lucru (funcție), precum și în urma altor acțiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice;

d) supunerea ilegală la arest contravențional, reținerea contravențională ilegală sau aplicarea ilegală a amenzi contravenționale de către instanța de judecată;

e) efectuarea măsurilor speciale de investigații cu încălcarea prevederilor legislației;

f) ridicarea ilegală a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ștampilelor, precum și în urma blocării conturilor bancare.

Incoerența între art. 3 din Legea nr.1545 din 25.02.1998 care indică „este reparabil prejudiciul material și moral cauzat persoanei fizice sau juridice în urma” acțiunilor ilegale supra și dispozițiile art. 6 din același act normativ „dreptul la repararea prejudiciului, în mărimea și modul stabilite de prezenta lege, apare în cazul unor acte de reabilitare”, determină poziția unică a Procuraturii Generale și a Ministerului Justiției pentru respingerea oricărei acțiuni civile contra statului, bazată pe motive generale juridice. Astfel, în multiple cauze civile se opinează pentru respingerea cererii de încasare a prejudiciului, invocând în:

1. Dosarul nr. 2a-2496/19 - „pentru aplicabilitatea prevederilor Legii nr. 1545, necesită de a fi întrunite atât circumstanțele prevăzute de art. 6 - dreptul la repararea prejudiciului, cât și cele prevăzute de art. 3 - cazurile de reparare a prejudiciului material și moral. Or, normele legale enunțate sunt indisolubile și nu pot fi aplicate separat ” [15];

2. Dosarul nr. 2a-693/2020 - „...că pentru angajarea răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat prin erori judiciare este nevoie să existe fapta ilicită. C. T., nu a contestat careva acțiuni ale organului de urmărire penală” [16];

3. Dosarul nr. 2a-215/22- „... în cadrul procesului penal bănuitul/învinuitul P. C.: nu a fost reținut; în privința lui nu a fost aplicată măsura preventivă, nu a fost aplicat sechestru asupra bunurilor; nu au fost ridicate documente contabile și ștampile” [17];

4. Dosarul nr. 2a-762/21- „pentru aplicabilitatea prevederilor Legii nr. 1545, necesită de a fi întrunite cumulativ, atât circumstanțele prevăzute de art.6 - dreptul la repararea prejudiciului, cât și de art. 3 – cazurile de reparare a prejudiciului material și moral” [18];

5. Dosarul nr. 2-21015314-05-2a-07072021 „Dacă printr-un act judecătoresc irevocabil se va demonstra că acțiunile organului de urmărire penală au fost ilegale, doar atunci apare dreptul persoanei la despăgubire” [19].

În unele cazuri instanța de apel, acceptând poziția Procuraturii Generale și a Ministerului Justiției, a respins cererea de încasare a prejudiciului, argumentând eronat în:

1. Dosarul nr. 2ra-500/2021 - „în speța dată nu există nici un act procedural definitiv și irevocabil al judecătorului de instrucție, sau al organului ierarhic superior, prin care s-a stabilit ca fiind ilegale acțiunile organului de urmărire penală (cerință prevăzută de Legea nr. 1545, art. 3)”, deși în cauză a fost emisă ordonanța de clasare din 23 februarie 2018 cu scoaterea lui R. Z. de sub urmărirea penală [20];

2. Dosarul nr. 2ra-1037/22 -, „nu s-a constatat caracterul ilegal al acțiunilor organului de urmărire penală.”, cu toate că în cauză a fost emisă ordonanța din 18 martie 2021 de scoatere a lui I. N. de sub urmărirea penală cu clasarea cauzei penale din motiv că fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii [21].

Aceste soluții au fost casate de Curtea Supremă de Justiție, argumentându-se în:

1. Dosarul nr. 2ra-500/2021, - „Ca urmare, în speță, recunoașterea lui R. Z., în calitate de învinuit, cu scoaterea ulterioară a acestuia de sub urmărire penală, echivalează cu tragerea ilegală la răspundere penală” [20].

2. Dosarul nr. 2ra-1037/22, - „instanța de apel eronat a concluzionat că în speță nu au fost întrunite condițiile prevăzute de Legea nr. 1545 din 25 februarie 1998 pentru repararea prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești. Caracterul ilegal al acțiunilor organului de urmărire penală se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere” [21].

Analizând jurisprudența Curții Supreme de justiție în problema dată, ne revedem poziția exprimată anterior în 2009 [3, p. 747], astfel nu este condiție obligatorie stabilirea ilegalității acțiunilor printr-un act judiciar, pentru existența dreptului la despăgubiri.

6. Ilegalitatea acțiunilor - criteriu pentru stabilirea cuantumului prejudiciului moral și material

În conformitate cu art. 3 din Legea nr. 1545, este reparabil prejudiciul material și moral cauzate persoanei fizice sau juridice în urma: a) reținerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declarație de a nu părăsi localitatea sau țara, tragerii ilegale la răspundere penală; b) condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunității; c) efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziției, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcție), precum și în urma altor acțiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice; d) efectuării măsurilor speciale de investigații cu încălcarea prevederilor legislației; e) ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ștampilelor, precum și în urma blocării conturilor bancare. Aceste acțiuni ilegale urmează a fi considerate criterii pentru stabilirea cuantumului prejudiciului moral și material.

În practică instanțele judecătorești stabilesc o anumită sumă a despăgubirilor, luând în considerație totalitatea acțiunilor ilegale aplicate persoanei reabilitate:

1. În privința lui S.M. urmărirea penală a durat 2 luni, împotriva bănuितului nu au fost luate măsuri private de libertate, informația despre începerea urmăririi penale a fost publicată în ziarul „Flux”. Curtea Supremă de Justiție a decis micșorarea sumei despăgubirilor acordate anterior, stabilind o sumă de 2000 lei [10];

2. R. Z. s-a aflat în arest, pe un termen de 20 zile. Curtea de Apel a decis încasarea din contul bugetului de stat în beneficiul lui R. Z., o despăgubire bănească în mărime de 100 000 de lei [15];

3. D. G. a fost acuzat, în baza art. 264¹ alin. (1) din Codul penal, pe faptul conducerii în stare de ebrietate provocată de substanțe stupefiante, i-a fost aplicată măsura preventivă obligarea de a nu părăsi țara. G. D. ,, a notat că atragerea ilegală la răspundere penală i-a adus traume psihice, la fel au fost afectate relațiile

cu colegii de serviciu, deoarece organul de urmărire penală a informat conducerea unității în care activează despre comiterea de către acesta a infracțiunii incriminate, însă ulterior nu a informat despre clasarea dosarului penal. Mai mult ca atât, acesta a fost luat la evidență narcologică cu diagnoza „consumator de substanțe narcotice”, la care se află până în prezent, fapt ce îi știrbește din reputație”. Instanța de fond a admis parțial cererea acordând suma de 20 000 lei cu titlu de prejudiciu moral [22];

4. S. Ș. a fost reținut direct în incinta Biroului Vamal Sculeni din sala de ședință, et.3. Reținerea mai multor colaboratori ai Biroului Vamal Ungheni concomitent a fost intens mediatizată. S. Ș. a fost acuzat de coparticiparea la infracțiunea prevăzută de art.42, 324 alin.(2) lit.b) și c) Cod penal - corupere pasivă. Persoana reabilitată S. Ș. s-a aflat sub urmărire penală 1 an 2 luni și 10 zile. S-a constatat că, în acest timp, a fost privat de libertate pe o perioadă de: 2 luni și 17 zile (arestarea preventivă și arestarea la domiciliu), fiind supus măsurii preventive de liberare provizorie sub control judiciar încă 60 zile. A fost suspendat ilegal din funcție. Instanța de fond a acordat suma de 32 634,32 (treizeci și două mii șase sute treizeci și patru lei, 32 bani) cu titlu de prejudiciu material sub forma salariului mediu lunar (de care a fost privat în urma suspendării din funcție) și suma în mărime de 120 000 (o sută douăzeci mii) lei cu titlu de prejudiciu moral [23];

5. N. R. a fost reținut, fiind bănuit în comiterea infracțiunii prevăzute de art.190 alin.(2) lit.b), c), d) Cod penal, pe un termen de 72 de ore. Au fost ridicate autoturismul de model BMW X6 și automobilului de model Volkswagen Tiguan. S-a aplicat arestarea preventivă pe un termen de 30 de zile și s-a dispus efectuarea percheziției la oficiul S.R.L Luxcar, întreprinderea care era administrată de către N. R. Curtea de Apel Chișinău a decis încasarea din contul bugetului public national prin intermediul Ministerului Justiției în beneficiul lui N. R. prejudicial moral în sumă de 10 000 (zece mii) lei [24].

Prin urmare conținutul art.3 din legea analizată trebuie de transferat în cadrul art.11, care prevede mărimea compensației pentru prejudiciul moral ce se determină, luându-se în considerare: a) gravitatea infracțiunii de a cărei săvârșire a fost învinuită persoana respectivă; b) caracterul și gravitatea încălcărilor procesuale comise la urmărirea penală și la examinarea cauzei penale în instanța de judecată; c) rezonanța pe care a avut-o în societate informația despre învinuirea persoanei; d) durata urmăririi penale, precum și durata examinării cauzei penale în instanța de judecată; e) natura dreptului personal lezat și locul lui în sistemul de valori al persoanei; f) suferințele fizice, caracterul și gradul suferințelor psihice; g) măsura în care compensația bănească poate atenua suferințele fizice și psihice cauzate; h) durata aflării nelegitime a persoanei în detenție.

7. Scuze oficiale din partea statului

Procurorul care a condus sau a exercitat urmărirea penală ori procurorul ierarhic superior aduce scuze oficiale în numele statului persoanei care a fost supusă neîntemeiat urmăririi penale.

Curtea Supremă de Justiție a constatat „Neaducerea scuzelor din partea procurorului, determină și adresarea în instanța de judecată cu cerere privind apărarea drepturilor nepatrimoniale. Or, scuzele oficiale sunt aduse persoanei, din oficiu, fără a fi înaintată obligatoriu o cerere din partea persoanei care a fost supusă urmăririi penale. Doar în cazul în care reclamantii doresc, difuzarea scuzelor oficiale prin anumite mijloace de informare în masa, se face la solicitarea lor.

De altfel, în contextul prevederilor legale, procurorul ar trebui să prezinte în formă scrisă scuzele față de victimă, însă procurorii, de regulă, nu fac uz de această prevedere legală, ceea ce determină adresarea persoanelor cu cerere de chemare în judecată cu privire la obligarea procurorului să prezinte scuze oficiale” [25].

Concluzii și recomandări:

1. Procedura privind repararea prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești rezultă din actele internaționale, Constituție și Codul de procedură penală;

2. Legea nr. 1485 din 25.02.1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești urmează a fi modificată datorită contradicției dintre conceptul „acțiuni ilegale” și a celui de „erori judiciare” precum și a temeiurilor de apariție a dreptului la despăgubiri, a dreptului de reabilitare a persoanei atrase pe nedrept la răspundere penală;

3. Pentru a exclude interpretarea contradictorie a normelor juridice privind repararea prejudiciului persoanei reabilitate în procesul penal, propunem înlocuirea sintagmei „acțiuni ilicite” din Legea nr.1545 cu lexemul „erorile”;

4. Astfel, Legea nr.1485 din 25.02.1998 să se numească „Privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești”;

5. Dispozițiile art. 3 din Legea nr.1485 din 25.02.1998 de încadrat în textul articolului 11;

6. De definit în lege „eroare judiciară”, „act de reabilitare” și „persoană reabilitată”.

Referințe:

1. BRÎNZĂ, L. *Problema reabilitării și efectele reabilitării în lumina perspectivelor de lărgire a sferei de răspundere a statului pentru prejudiciul cauzat în procesul penal*. În: *Revista națională de drept*, 2002, nr. 7.
2. BLOȘENCO, A. *Răspunderea civilă delictuală*, Chișinău: Arc, 2002. ISBN 9975-61-207-5.
3. DOLEA, I., ROMAN, D., SEDLEȚCHI, I. [et al.]. *Drept procesual penal*. Ed. a 3-a, rev. și completată. Chișinău: Cartea Juridică, 2009. ISBN 978-9975-78-833-5.
4. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 50-51 din 4 iunie 1998.
5. *Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Protocolul-nr-7.pdf> (Accesat: 18.01.2024).
6. *Dicționar de termeni juridici*. Disponibil: <http://www.justice.md/md/dic/>
7. MUNTEAN, V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: *Revista științifico-practică Relații Internaționale Plus* Nr. 1/2018, Institutul de Relații Internaționale din Moldova. Disponibil: 231-241. pdf (idsi.md)
8. URSU, V. *Instituția reabilitării în legislația Republicii Moldova*. În: *Materialele Conferinței științifico-practice internaționale*, 21 martie 2013. Disponibil: http://dspace.academy.police.md/xmlui/bitstream/handle/123456789/420/8.%202013_21-martie_protectia_martorilor%20190-195.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. MITRACHE, C., MITRACHE, Cr. *Drept penal român*. Partea generală. Ediția a V-a, revizuită și adăugită. București: Universul Juridic, 2023. ISBN 978-606-39-1332-7.
10. *Dosarul nr. 2ra-561/14, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 26 februarie 2014*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=7726
11. BRÎNZĂ, L. *Subiecții dreptului de reabilitare în procesul penal: considerații introductive*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, nr. 1-3, 2007. Disponibil: https://www.inj.md/sites/default/files/17/97-100_Subiectii%20dreptului%20de%20reabilitare%20in%20procesul%20penal.pdf
12. *Dosarul nr. 4-Ire-250/2021, Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 21 februarie 2022*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2436
13. PÂNTEA, A. *Bănuiala rezonabilă: Cadrul procesual penal național și jurisprudența Curții europene pentru drepturile omului*. Chișinău: Cartea juridică, 2019 (Tipogr., Lexon-Prim). ISBN 978-9975-139-89-2.
14. *Raport privind activitatea procuraturii pentru anul 2022*. Chișinău 2023. Disponibil: <https://procuratura.md/sites/default/files/2023-03/RAPORT%20DE%20ACTIVITATE%202022.pdf>
15. *Dosarul nr. 2a-2496/19, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 10 octombrie 2019*. Disponibil: [search_col_civil.php](https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php) (csj.md)
16. *Dosarul nr. 2a-693/2020, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 30 iunie 2020*. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ca1ce067-ae5d-484c-aa13-7dd0e9f3986b
17. *Dosarul nr. 2a-215/22, Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Bălți din 14 iunie 2022*. Disponibil: https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f6a58bb2-6909-4142-8a11-80c2168d1710
18. *Dosarul nr. 2a-762/21, Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Bălți din 23 noiembrie 2021*. Disponibil: https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/2cd597fb-7be0-4bd6-ae6-14f9213599bc
19. *Dosarul nr. 2-21015314-05-2a-0707/2021, Decizia Colegiului judiciar al Curții de Apel Cahul din 18 octombrie 2022*.

20. Dosarul nr. 2ra-500/2021, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16 iunie 2021. Disponibil: [search_col_civil.php](#) (csj.md)
21. Dosarul nr. 2ra-1037/22, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios dministrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 26 octombrie 2022. Disponibil: [search_col_civil.php](#) (csj.md)
22. Dosarul nr. 2ra-1789/22, Încheierea Colegiul civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 22 februarie 2023. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=70958
23. Dosarul nr.2-27947/22, Hotărârea Judecătorei Chișinău (sediul Centru) din 09 august 2023. Disponibil:https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e3932d51-34dd-4487-a705-46c62cee1a30
24. Dosarul nr.2a-3616/20, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 22 aprilie 2021. Disponibil:https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e61fcb3d-d437-43eb-9990-42146d7c946b
25. Dosarul nr. 2ra-277/20, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 08 mai 2020. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=56099

Date despre autor:

Dumitru ROMAN, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5322-8066

E-mail: dumitru1roman@gmail.com

Prezentat la 08.04.2024

CZU: 343.262:343.211

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_05](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_05)

ANALIZA MATERIALELOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU MUNCA FORȚATĂ, PUBLICATE ÎN STRĂINĂTATE

Mihaela BOTNARENCO, Petru GUIDEA,

Universitatea de Stat din Moldova

Pentru a percepe natura juridică a infracțiunii de muncă forțată, pot fi luate în considerare cercetările realizate de către: C.-E. Cristea, C. Olaru și I. Ristea (România); M. D. Jdan, T. O. Mihailichenko, A. Orlean, O. O. Oropai și Iu. Iu. Zabuga (Ucraina); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov și N. Iu. Tetereatnikov (Federația Rusă). La delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul exploatării prin muncă etc.) se referă: I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailichenko, A. Orlean și Iu. Iu. Zabuga. Pentru a identifica înțelesul noțiunii de muncă forțată, este util să luăm în considerare definițiile acestei noțiuni, care sunt formulate de către C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailichenko și Iu. Iu. Zabuga.

Cuvinte-cheie: *muncă forțată, servicii forțate, muncă obligatorie, sclavie, exploatarea prin muncă, exploatarea copiilor, libertatea muncii.*

ANALYSIS OF SCIENTIFIC MATERIALS ON CRIMINAL LIABILITY FOR FORCED LABOR, PUBLISHED ABROAD

In our opinion, to perceive the legal nature of the crime of forced labor, the research of x can be taken into account

In our opinion, to perceive the juridical nature of the crime of forced labor, can be taken into account the research carried out by: C.-E. Cristea, C. Olaru and I. Ristea (Romania); M. D. Jdan, T. O. Mihailichenko, A. Orlean, O. O. Oropai and Iu. Iu. Zabuga (Ukraine); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov and N. Iu. Tetereatnikov (Russian Federation). The following authors refer to the delimitation of forced labor from similar acts (slavery, human trafficking for the purpose of labor exploitation, etc.): I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailichenko, A. Orlean and Iu. Iu. Zabuga. To identify the meaning of the notion of forced labor, it is useful to consider the definitions of this notion, which are formulated by: C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N.T. Idrisov, T. O. Mihailychenko and Iu. Iu. Zabuga.

Keywords: *forced labor, forced services, compulsory work, slavery, labor exploitation, exploitation of children, freedom of work.*

Introducere

În orice țară, doctrina penală cuprinde materialele științifice care exprimă anumite interese sociale și care determină conținutul și funcționarea sistemului dreptului penal. Prin natura lor, aceste materiale reflectă într-o formă rațională realitatea juridico-penală, influențând voința și conștiința destinatarilor și beneficiarilor legii penale. Aplicabilitatea doctrinei penale este determinată de: apariția unor lacune, contradicții sau incertitudini în legea penală; autoritatea și fundamentele spirituale și culturale ale doctrinei penale. Ținând cont de aceste aspecte, studiul de față se va axa pe analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, publicate străinătate.

Rezultate obținute și discuții

În 2013, un om de știință din Ucraina – A. Orlean – a publicat un articol științific în care sunt identificate criteriile de delimitare dintre traficul de ființe umane, săvârșit în scop de exploatare prin muncă forțată, și unele infracțiuni legate de exploatarea prin muncă [1].

Acest autor este de părerea că infracțiunea de exploatare a copiilor, prevăzută la art. 150 din Codul penal al Ucrainei, presupune exploatarea din interes material a muncii voluntare a unui copil care nu a împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege. În același timp, recrutarea unui copil (sau comiterea altor acțiuni prevăzute de articolul 149 din Codul penal al Ucrainei), săvârșită pentru a utiliza munca forțată a acestuia sau pentru a beneficia de serviciile forțate ale acestuia, trebuie calificată ca trafic de ființe umane.

A. Orlean consideră că, în cazurile în care traficul de ființe umane a condus la realizarea scopului acestei infracțiuni sub forma de exploatare a muncii victimei, iar răspunderea pentru o astfel de exploatare este prevăzută de norme aparte (de exemplu, de art. 150, 150-1, 304 etc. din Codul penal al Ucrainei), nu este necesară aplicarea unor asemenea norme. Doar acțiunile persoanelor, care nu au luat parte la comiterea traficului de ființe umane, pot fi calificate în baza art. 150, 150-1, 304 etc. din Codul penal al Ucrainei. Din păcate, A. Orlean nu oferă explicații care ne-ar convinge că o asemenea soluție de calificare este temeinică.

În 2013, autorul român *I. Ristea* întreprinde o investigație a gradului de transpunere în legislația română a unui important principiu din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale [2].

După părerea doctrinarului sus-menționat, legislația procesuală română „nu admite, în prezent, gratuitatea serviciului prestat de apărătorul din oficiu [...]. Această reglementare a legislației române este în contradicție însă cu prevederile Convenției Europene [...]” [2, p. 230]. Într-adevăr, conform lit. c) parag. 3 art. 6 al Convenției pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, „orice acuzat are, mai ales, dreptul [...] dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer” [3]. *I. Ristea* consideră că, din perspectiva acestei prevederi, „mandatul de apărător din oficiu, deși este gratuit, nu constituie o muncă forțată sau obligatorie, interzisă de Convenție, ci face parte din obligațiile normale ale oricărui avocat” [2, p. 230]. Același autor continuă: „Ar fi de reflectat dacă, într-o reglementare viitoare a materiei, nu ar trebui prevăzută și în legislația noastră gratuitatea serviciilor prestate de apărătorul din oficiu, atunci când instanța apreciază că interesele justiției impun prezența unui apărător, iar persoana beneficiară a unei asemenea asistențe nu ar avea mijloacele materiale necesare pentru plata unui apărător ales” [2, p. 230]. După aceasta, *I. Ristea* exprimă anumite rezerve: „Nu am fi însă de părere ca mandatul de apărător din oficiu, gratuit în ceea ce-l privește pe inculpat, să devină o sursă de prejudicii pentru apărător (care ar putea susține că i se propune o muncă asimilată celei forțate sau obligatorii). Mai curând, ar trebui să se mențină parțial sistemul actual, în sensul că onorariul apărătorului să fie avansat de Ministerul Justiției, iar dacă cel care a beneficiat de apărare nu are mijloace de plată, sumele respective să rămână întotdeauna în obligația statului” [2, p. 230].

În 2013, doi doctrinari din Federația Rusă – *I. T. Idrisov și N. T. Idrisov* – ne propun propriul punct de vedere asupra delimitării noțiunii de muncă forțată de noțiunea de muncă în sclavie, precum și analizează anumite probleme legate de calificarea faptei de muncă forțată [4].

Din perspectiva acestor doi autori, în Rusia crește rolul pedepselor care implică influențarea prin muncă. Acest lucru se explică prin tendința de lărgire a sferei de aplicare a pedepselor care reprezintă o alternativă a închisorii. În context, *I. T. Idrisov și N. T. Idrisov* consideră important: să fie clarificată natura juridică a muncii forțate; să fie trasată limita dintre munca forțată și pedepsele care implică influențarea prin muncă. Acești autori fac distincție dintre munca forțată și munca obligatorie permisă de lege. Munca unei persoane, care este nevoită să o presteze în detrimentul drepturilor sale naturale, este nu altceva decât muncă forțată. Problema relației dintre munca forțată și munca în sclavie este condiționată de consacrarea în Codul penal al Federației Ruse, printre categoriile de pedeapsă, a muncii corecționale. După părerea lui *I. T. Idrisov și N. T. Idrisov*, această categorie de pedeapsă poate fi privită ca o varietate a muncii în sclavie.

În 2015, penalistul român *C. Olaru* oferă cititorilor propria viziune asupra dimensiunilor juridico-penale ale exploatării persoanei [5].

Acesta reține că „normele de legiferare corespondente exploatării prin/pentru muncă sunt cele prevăzute de art. 182 C. pen. respectiv lit. a) – supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat și lit. b) – ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire, norme care se completează cu o serie de infracțiuni prevăzute de legislația penală în vigoare” [5, p. 17].

Din punctul nostru de vedere, această abordare a lui *C. Olaru* nu se înscrie în tiparul Legii Republicii Moldova nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane. Or, conform pct. 3) art. 2 al acestei legi, se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) obligarea de a executa anumite munci sau de a presta servicii prin recurgere la forță, amenințări sau prin alte mijloace de constrângere, contrar prevederilor legale privind condițiile de muncă, salarizare, sănătate și securitate” [6] și „b) ținerea în sclavie, aplicarea anumitor practici similare sclaviei sau recurgerea la alte procedee pentru privarea de libertate” [6]. O stare de lucruri asemănătoare rezultă din art. 182 din Codul

penal al României, în care se consideră distincte următoarele două forme de exploatare a persoanei: „a) supunerea la executarea unei munci sau îndeplinirea de servicii, în mod forțat; b) ținerea în stare de sclavie sau alte procedee asemănătoare de lipsire de libertate ori de aservire; [...]” [7].

Din aceste considerente, opinia lui C. Olaru îngreunează interpretarea art. 212 din Codul penal al României (în care este incriminată fapta de supunere la muncă forțată sau obligatorie), în loc să înlesnească această interpretare. Art. 209 din Codul penal al României (în care este incriminată fapta de sclavie) nu este o anexă a art. 212 din Codul penal al României, iar sclavia nu este un exemplu de exploatare a persoanei prin muncă.

În 2019, autorul ucrainean *O.O. Oropai* a publicat un articol științific în care este analizată, sub aspect juridico-penal, noțiunea de exploatare a copiilor prin muncă [8].

Acest doctrinar arată că, pentru a proteja drepturile și libertățile fundamentale ale copiilor, în art. 150 din Codul penal al Ucrainei a fost stabilită răspunderea pentru exploatarea copiilor. În opinia lui O. O. Oropai, exploatarea prin muncă a copiilor trebuie privită ca faptă socialmente periculoasă, ilegală, săvârșită cu vinovăție, care presupune folosirea muncii copiilor care nu au împlinit vârsta la care angajarea este permisă de lege, prin înșelarea acestora, prin aplicarea asupra lor a violenței ori prin alte asemenea acțiuni, în scopul obținerii unui profit sau al satisfacerii altor necesități ale făptuitorului. Opiniile oamenilor de știință, pe care le-a analizat O. O. Oropai, îi permit să afirme că în art. 150 Cod penal al Ucrainei este incriminată fapta nu de exploatare oarecare a copiilor, ci de exploatare prin muncă a copiilor. În consecință, este propusă ajustarea titlului art. 150 Cod penal al Ucrainei la dispoziția acestui articol.

În 2019, autoarea română *C.-E. Cristea* propune cititorilor o investigație științifică în care, printre formele analizate de exploatare a persoanei, se regăsește exploatarea prin muncă [9].

După trecerea în revistă a normelor relevante din Codul penal al României și din Constituția României, C.-E. Cristea arată că „în doctrină, munca forțată a fost definită ca acea muncă impusă prin constrângerea unei persoane, în alte cazuri decât cele admise de dispozițiile legale, în timp ce prin muncă obligatorie se înțelege munca impusă în mod abuziv, ca o obligație, unei persoane, deși aceasta nu face parte din îndatoririle sale și nici nu îi poate fi pretinsă în baza unei dispoziții legale” [9]. În continuare, autoarea prezintă dispozițiile din Codul muncii al României, care se referă la munca forțată. Cu regret, expunerea făcută de C.-E. Cristea are un caracter preponderent descriptiv, fără a fi întreprinsă o analiză veritabilă a noțiunilor de exploatare prin muncă și de muncă forțată.

În 2020, autorii ucraineni *Iu. Iu. Zabuga* și *T. O. Mihailenco* au propus cititorilor propria viziune asupra exploatării persoanei prin muncă [10].

În Codul penal al Ucrainei, răspunderea pentru traficul de ființe umane este prevăzută în articolul 149. Modificările, care au fost operate în acest articol, au vizat, printre altele, noțiunea de exploatare a persoanei. În opinia lui Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailenco, efectele modificărilor respective denotă necesitatea definirii în Codul penal al Ucrainei a noțiunii de exploatare a persoanei. Scopul studiului, elaborat de către cei doi autori, constă în: stabilirea caracteristicilor obligatorii ale noțiunii de exploatare a persoanei; dezvăluirea conținutului unor forme de exploatare a persoanei, printre care și exploatarea prin muncă.

În cadrul analizei noțiunii de exploatare prin muncă, Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailenco evidențiază următoarele trăsături caracteristice ale muncii forțate: 1) munca nu este voluntară, adică victima este obligată să o presteze chiar dacă nu și-a exprimat consimțământul pentru aceasta; 2) există un pericol real pentru persoana care nu acceptă să presteze munca forțată. Din practica, examinată de către cei doi doctrinari, rezultă că victimele muncii forțate sunt adesea supuse bătăii, private de hrană, violate etc. În alte cazuri, victimele respective (dacă au statutul de imigrant ilegal) sunt amenințate că vor fi predate poliției sau serviciului de migrație. Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailenco menționează că, pentru a stabili dacă munca este forțată sau nu, este necesar să fie clarificate următoarele aspecte: 1) a depășit munca prestată cadrul activităților profesionale obișnuite ale persoanei care o îndeplinește?; 2) a fost munca retribuită sau nu?; 3) au fost impuse taxe disproporționate celui care prestează munca respectivă?

Iu. Iu. Zabuga și T. O. Mihailenco consideră că muncă forțată este munca pe care angajatul este constrâns să o presteze, venitul angajatului fiind însușit de proprietarul mijloacelor de producție. Așadar, angajatul forțat să muncească nu este remunerat deloc pentru munca sa ori mărimea remunerației este considerabil mai mică în comparație cu cea a remunerației obținute de obicei, ținând cont de volumul, intensitatea și specificul muncii.

În 2022, un cercetător ucrainean – *M. D. Jdan* – a efectuat o investigație științifică a problemelor de ordin juridico-penal și criminologic legate de exploatarea copiilor prin muncă [11].

O atenție deosebită se acordă determinării esenței juridice a infracțiunii de exploatare a copiilor (care este prevăzută de art. 150 din Codul penal al Ucrainei), precum și a locului acesteia în cadrul grupului de infracțiuni săvârșite împotriva libertății, onoarei și demnității persoanei (adică a infracțiunilor prevăzute în Titlul III al părții speciale a Codului penal al Ucrainei). În rezultat, *M. D. Jdan* consideră că libertatea muncii nu este apărată suficient împotriva manifestărilor socialmente periculoase îndreptate împotriva persoanelor adulte. Pentru rezolvarea acestei probleme, autorul respectiv propune completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173¹, în care să fie incriminată fapta de exploatare a muncii. La modul concret, *M. D. Jdan* recomandă ca alineatul 1 al acestui articol să prevadă răspunderea pentru utilizarea muncii forțate a unei alte persoane, indiferent de prezența sau lipsa unei oferte de retribuție favorabilă pentru munca prestată. Autorul respectiv sugerează ca alineatul 2 al articolului proiectat trebuie să fie aplicat în cazul în care exploatarea muncii fie este săvârșită împotriva mai multor persoane, fie a cauzat un prejudiciu considerabil sănătății fizice sau psihice a victimei, fie este comisă în condiții nocive pentru victimă. În sfârșit, pentru alineatul 3 al art. 173¹ din Codul penal al Ucrainei, *M. D. Jdan* propune agravarea răspunderii în ipoteza de săvârșire a infracțiunii fie de către un grup criminal organizat, fie împotriva unui minor.

Totuși, acest autor nu explică dacă, în paralel cu completarea Codului penal al Ucrainei cu art. 173¹, ar trebui să fie abrogat art. 150 din Codul penal al Ucrainei sau nu. Or, se poate observa că ipoteza de săvârșire a infracțiunii de exploatare a muncii împotriva unui minor (care este prevăzută la alin. 3 art. 173¹ din Codul penal al Ucrainei) dublează ipoteza deja prevăzută de art. 150 din Codul penal al Ucrainei.

În 2022, doi autori din Federația Rusă – *N. Iu. Tetereatnikov* și *A. V. Andreev* – au elaborat un studiu științific în care este tratată problema delimitării muncii forțate de munca corecțională în legislația rusă și în cea internațională [12].

La modul concret, este examinată relația dintre munca forțată (interzisă de alin. 2 art. 37 al Constituției Federației Ruse) și munca corecțională (prevăzută de art. 49, 50, 53¹ și 106 din Codul penal al Federației Ruse și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse). În această ordine de idei, sunt analizate normele din legislația internațională, precum și practica judiciară a instanțelor judecătorești din Federația Rusă, dar și a Curții Europene a Drepturilor Omului.

În opinia celor doi autori, interdicția constituțională privind munca forțată își găsește o dezvoltare reușită în măsurile legale prevăzute de art. 49, 50, 53¹ și 106 din Codul penal al Federației Ruse și de art. 3.13 din Codul contravențional al Federației Ruse. Acest lucru se datorează faptului că toate aceste măsuri au la bază restricțiile stabilite în alin. 1 art. 37 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea dreptului persoanei de a dispune liber de capacitatea de muncă și de a alege liber tipul de activitate) și în alin. 3 art. 55 al Constituției Federației Ruse (care prevede posibilitatea de a limita exercitarea unui drept constituțional fie pentru a proteja moralitatea, sănătatea, drepturile și interesele legitime ale altor persoane, fie pentru a asigura apărarea națională și securitatea statului).

Concluzii

1) în vederea depășirii controverselor și rezolvării problemelor referitoare la caracteristicile infracțiunii de muncă forțată, pot fi luate în considerare cercetările realizate de către: C.-E. Cristea, C. Olaru și I. Ristea (România); *M. D. Jdan*, T. O. Mihailenco, A. Orlean, O. O. Oropai și Iu. Iu. Zabuga (Ucraina); A. V. Andreev, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov și N. Iu. Tetereatnikov (Federația Rusă);

2) cei mai mulți dintre acești doctrinari se referă la aspectele de drept penal ale muncii forțate: A.V. Andreev, C.-E. Cristea, *M. D. Jdan*, T. O. Mihailenco, C. Olaru, A. Orlean, O. O. Oropai, N. Iu. Tetereatnikov și Iu. Iu. Zabuga. Un număr mai redus dintre acești oameni de știință abordează munca forțată din perspectiva altor științe juridice: *M. D. Jdan* (criminologie); C.-E. Cristea (drept constituțional și dreptul muncii); A. V. Andreev și N. Iu. Tetereatnikov (drept contravențional); I. Ristea (dreptul Uniunii Europene);

3) la delimitarea muncii forțate de faptele asemănătoare (sclavie, traficul de ființe umane săvârșit în scopul exploatării prin muncă etc.) se referă în lucrările lor: I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailenco, A. Orlean și Iu. Iu. Zabuga;

4) pentru a identifica înțelesul noțiunii de muncă forțată, este util să luăm în considerare definițiile acestei noțiuni, care sunt formulate de către C.-E. Cristea, I. T. Idrisov, N. T. Idrisov, T. O. Mihailicenکو și Iu.Iu. Zabuga;

5) din analiza materialelor științifice privind răspunderea penală pentru munca forțată, care au fost publicate în străinătate, rezultă că nu și-a găsit rezolvarea problema coraportului dintre noțiunea de muncă forțată și noțiunile de: servicii forțate; muncă obligatorie; exploatare prin muncă; încălcare a principiului de libertate a muncii.

Referințe:

1. ОРЛЕАН, А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією. În: Вісник Національної академії прокуратури України, 2013, № 1, с. 47-52. ISSN 2311-6676.
2. RISTEA, I. Reflectarea principiului privind interzicerea sclaviei și a muncii forțate din Convenția europeană a drepturilor omului în legislația penală română. În: Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale, 2013, Ediția I. București: Hamangiu; CEEOL, pp. 227-230. ISSN 2668-0203.
3. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale. [citat 08.02.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ROM
4. ИДРИСОВ, И. Т., ИДРИСОВ, Н. Т. О соотношении понятий принудительного и рабского труда и некоторых проблемах квалификации использования рабского труда. În: Актуальные проблемы российского права, 2013, № 5, с. 585-589. ISSN 1994-1471.
5. OLARU, C. Exploatarea unei persoane în contextul actualelor dispoziții ale Codului penal. În: Revista Pro Lege, 2015, nr. 3-4, pp. 13-23. ISSN 1224-2411.
6. Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 164-167/812.
7. Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009. În: Monitorul Oficial al României, 2009, nr. 510.
8. ОРОПАЙ, О. О. Щодо визначення поняття «трудова експлуатація дітей» в кримінальному праві України. În: Правова система держави: сучасні тенденції та фактори розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 квітня 2019 р.). Херсон: Молодий вчений, 2019, с. 88-91. ISBN 978-617-7640-50-8.
9. CRISTEA, C.-E. Exploatarea unei persoane în perspectiva traficului de persoane. Disponibil: <https://www.juridice.ro/639447/exploatarea-unei-persoane-in-perspectiva-trafficului-de-persoane.html>
10. ЗАБУГА, Ю. Ю., МИХАЙЛІЧЕНКО, Т. О. Форми експлуатації людини: частина 1. În: Форум права, 2020, № 3, с. 29-43. ISSN 1995-6134.
11. ЖДАН, М. Д. Кримінологічний та кримінально-правовий захист неповнолітніх від трудової експлуатації. În: Правовий часопис Донбасу, 2022, № 4, ч. 2, 2022, с. 82-86. ISSN 2523-4269.
12. ТЕТЕРЯТНИКОВ, Н. Ю., АНДРЕЕВ, А. В. Разграничение принудительного труда и принудительных работ в российском и международном праве. În: Вестник Сибирского юридического института МВД России, 2022, № 3, с. 166-173. ISSN 2225-7322.

Date despre autori:

Mihaela BOTNARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3243-4834

E-mail: mihaelabotnarenco@gmail.com

Petru GUIDEA, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5261-407X

E-mail: guideapetru1@gmail.com

Prezentat la 13.02.2024

CZU: 343.58

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_06](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_06)

ZOOSADISMUL: ANALIZA FENOMENULUI

Mariana GRAMA, Elena GRIGORAȘ,

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul studiu reprezintă o încercare de analiză a fenomenului numit „zoosadism” ce constituie o latură neagră a dragostei, una dintre cele mai dure forme ale ei. Pe această cale, vom dezvălui sensul noțiunii de „zoosadism” sub aspect comun și medical. Întru crearea unei imagini complexe a fenomenului, au fost stabilite și supuse analizei cauzele acestuia, identificate trăsăturile lui definitorii cu determinarea particularităților actelor de zoosadism realizate de către minori. Au fost examinate metodele sadice de tratament crud al animalelor, caracterizate sub aspect obiectiv și subiectiv. Este analizat zoosadismul din perspectivă sexuală și non-sexuală, marcându-se manifestarea acestuia pe rețelele de socializare și degenerarea fenomenului în comportament agresiv îndreptat contra ființei umane. Studiul conține și formularea unor recomandări în vederea prevenirii și combaterii zoosadismului.

Cuvinte-cheie: *animal, zoosadism, piromanie, enurezis, torturarea animalelor, tratarea cu cruzime a animalelor, parafilie, bestialitate.*

ZOOSADISM: ANALYSIS OF THE PHENOMENON

This study represents a first attempt to analyze the phenomenon of zoosadism - the black side of love, one of its toughest forms. On this path, it is revealed the meaning of the notion of „zoosadism” in the common and medical aspect. To create a complex image of the phenomenon, are established and subjected to analysis its causes, are identified defining traits of zoosadism with determining the peculiarities of zoosadism acts made by minors. Are examined sadistic methods of cruel treatment of animals, characterized in objective and subjective aspects. Zoosadism is analyzed from sexual and non-sexual perspective, marking its manifestation on social networks and the degeneration of the phenomenon into aggressive behavior directed against the human being. Study it is crowned by the formulation of recommendations in order to prevent and combat zoosadism.

Keywords: *animal, zoosadism, Pyromania, enuresis, animal torture, cruel treatment of animals, paraphilia, bestiality.*

Introducere

Zoosadismul, o manifestare extremă a cruzimii față de animale, este un fenomen în creștere ce pune în discuție nu doar etica și moralitatea umană, ci și natura societății contemporane. Această formă de abuz, definită prin plăcerea sau satisfacția derivată din provocarea suferinței animalelor, reprezintă un aspect întunecat al comportamentului uman, cu consecințe devastatoare asupra bunăstării animalelor și al coeziunii sociale.

În ultimele decenii, preocuparea pentru protecția animalelor a câștigat o atenție mai mare în conștiința publică, iar dezvăluirile privind actele de zoosadism au fost întâmpinate cu indignare și revoltă în rândul societății. Totuși, în ciuda eforturilor de combatere a acestui fenomen, zoosadiștii continuă să acționeze în clandestin, încercând să-ți tămăduiască rănille sufletești prin actele sadice raportate la lumea animală.

Dincolo de aspectul său moral și etic, zoosadismul este și o amenințare la adresa echilibrului social, subminând încrederea în principiile morale fundamentale și în capacitatea noastră de a proteja ființele vulnerabile. Din acest unghi de vedere, prin intermediul analizei științifice date, ne propunem să discutăm natura zoosadismului, să înțelegem motivațiile și factorii care îl alimentează, și să evaluăm impactul acestuia asupra societății contemporane.

Analiza noastră își propune să ofere o perspectivă cuprinzătoare asupra fenomenului, în speranța că înțelegerea profundă a zoosadismului va servi drept temelie pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de prevenire și combatere a lui, pentru fundamentarea unei societăți mai empatică și mai responsabilă față de toate ființele cu care împărțim planeta.

Rezultate obținute și discuții

Psihiatrul judiciar John MacDonald, în anul 1963 s-a aventurat în a efectua un studiu al copilăriilor criminalilor în serie, cu scopul stabilirii unor similitudini comportamentale, care ar face posibilă ulterior, identificarea copiilor aflați în așa-zisa „zonă de risc”, adică, predispuși la comiterea crimelor deosebit de violente. Cercetătorul a supus analizei 100 de pacienți, care au săvârșit omoruri, descoperind că, în copilărie, mulți dintre pacienții cu tendințe sadice torturau regulat animalele, declanșau incendii și sufereau de incontinență nocturnă, după vârsta de 5 ani.

Un an mai târziu, în articolul său „The threat to kill” psihiatrul a sistematizat aceste caracteristici comportamentale în *Triada lui MacDonald*, ce includea: **piromania** (atracție față de incendiere), **enurezisul** (incontinență nocturnă) și **zoosadismul** (satisfacția sau plăcerea derivată din cauzarea suferințelor animalului). Piromania și enurezisul sunt trăsături concrete, ușor determinabile, spre deosebire de zoosadism, concept care se extinde dincolo de cercetarea lui MacDonald.

De-a lungul timpului, au fost efectuate și alte studii pe marginea fenomenului de zoosadism, în vederea determinării interferenței dintre violența față de animale și violența față de oameni. În acest context, s-au conturat diferite opinii. Unii pun sub semn de întrebare temeinicia ipotezei enunțate supra, cum ar fi, de exemplu, Helen Gavin [7] care susține că zoosadismul nu este o trăsătură universală, făcând referire la cazul lui Dennis Nilsen (ucigaș în serie scoțian și necrofil care a luat viața a cel puțin doisprezece tineri între 1978 și 1983) care a avut dificultăți în a iniția contactul social cu oamenii, dar și-a iubit tovarășul credincios, Bleep, o cățea bătrână. După arestarea sa, el a fost foarte îngrijorat de bunăstarea ei, deoarece și ea a fost dusă la secția de poliție.

Alții, dimpotrivă, identifică interdependența acestor fenomene. Pe această cale, Alan R. Felthous a raportat [6] „Un sondaj asupra pacienților psihiatrici, care torturaseră în mod repetat câini și pisici, a constatat că toți aveau un nivel ridicat de agresivitate față de oameni, inclusiv un pacient care ucisese un băiat”.

Sunt specialiști care consideră că aproximativ „60% dintre viitorii criminali în serie manifestă în copilărie un comportament specific, caracterizat prin torturarea animalelor” [5]. Mai mult, s-a constatat că violatorii în serie tind să depersonalizeze victimele lor, asemănându-le într-o anumită măsură cu animalele [14, p. 28].

Totodată, o privire retrospectivă asupra cazurilor renumiților maniaci „Strangulatorul din Boston”, Jeffrey Dahmer, Ted Bundy, Mihail Malishev, K. E. Cole, permite stabilirea faptului că faza incipientă a „carierii” criminale a acestora, o constituiau actele de zoosadism. Astfel, putem cataloga acest fenomen (zoosadismul) drept un marker al unor experiențe potențial sinistre din viața copiilor și că relația dintre abuzul asupra animalelor și agresivitatea în copilărie se poate extinde până la vârsta adultă, transpunându-se asupra membrilor societății.

Baza informațiilor și exemplelor prezentate este lipsită de coerență și utilitate în lipsa dezvoltării noțiunii de zoosadism și a cauzelor lui. Astfel, termenul „zoosadism” este perceput în 2 sensuri:

1. Comun, sub imperiul căruia, fenomenul de zoosadism reprezintă o formă de abuz determinată de plăcerea sau satisfacția derivată din provocarea suferințelor animalelor ori o parafilie/o formă de perversiune sexuală ce se manifestă prin cauzarea durerii fizice sau omorul unui animal, cu scopul satisfacerii necesităților sexuale și unul medical.

2. Medical, dat de psihiatria judiciară, ce identifică zoosadismul drept o tulburare psihică distinctă, legată de trăirea unor stări de plăcere, inclusiv cu tentă sexuală, de către un individ, în momentul torturării unui animal [9].

Cât privesc cauzele zoosadismului, ele la fel trebuie examinate sub diverse aspecte, pornind de la cele psihologice și individuale, ce cuprind tulburări de personalitate și nemijlocit, lipsa de empatie, până la stabilirea influențelor mediului înconjurător, precum ar fi, de exemplu, climatul familial. Respectiv, atunci când baza zoosadismului o constituie o traumă psihologică profundă, de regulă, cauza acestuia este *violența în familie*, adică sadicul este creat prin sistemul familial prin violență psihologică, fizică sau sexuală, o figură maternă/paternală dominatoare, o mamă castratoare din punct de vedere psihologic, insultarea și umilirea constantă a copilului, stabilirea interdicțiilor stricte etc. Mediul creat astfel, dă naștere unei stări de stres cronic sever, copilul acumulează tensiune, care la un moment dat găsește o cale de ieșire. Astfel, ura, furia față de cei care au distrus treptat personalitatea copilului va fi îndreptată împotriva celor mai slabi, generând un sentiment de superioritate și satisfacție, datorită puterii pe care o deține sadistul asupra vietății.

Totodată, violența în familie constituie o cauză și sub aspectul preluării de către copii al modelului de comportament al părinților în raport cu animalele [2]. Adică, dacă un copil devine martor al manifestării violenței asupra unuia dintre părinți sau asupra animalelor de companie, acest lucru poate submina capacitatea sa de adaptare psihologică și poate crește predispoziția spre cruzimea interpersonală. Uneori, un astfel de copil poate începe singur să comită fapte sadice împotriva animalelor, imitând chinurile pe care le-a văzut sau le-a suferit în trecut, ceea ce este, de obicei, o manifestare a traumei psihice și a șocului.

Mult mai rar putem vorbi despre cazurile, când baza zoosadismului este de natură psihopatică, atunci, de regulă, cauza fenomenului o constituie *predispozițiile congenitale în legătură cu tulburările mintale*. Respectiv, o persoană care suferă de o anumită tulburare mintală, tulburări de personalitate, psihopatie sau psihoze, poate fi agresivă față de animale, ca urmare a lipsei de empatie, care în sine exclude la origini orice înțelegere a suferinței atât a animalelor, cât și a oamenilor. În acest context, unele studii [12] leagă zoosadismul de perpetuarea mecanismelor patologice la nivel neurofiziologic, ce se pot manifesta prin modificări a structurii și funcționării lobilor frontali ai creierului.

În cazul în care baza zoosadismului este de natură sexuală, atunci, de cele mai dese ori cauza fenomenului este determinată de prezența la individ a *tulburărilor sexuale de natură parafilică*, fapt ce se rezumă la ideea că obiectul care provoacă excitația și satisfacția persoanei nu are tangențe cu corpul uman. Perversiunea dată include diferite fetișuri sexuale, raportate la lumea animală, precum – crush fetishism (o persoană se excită sexual la vederea (sau proiectarea fanteziilor) cuiva, care zdrobește/strivește/calcă în picioare animale mici (de regulă, rozătoare) și insecte), crearea și vizionarea filmulețelor cu caracter sexual, ce implică prezența animalelor, bestialitatea.

O altă cauză a zoosadismului este *hiperfixarea* ce reprezintă o stare pe termen lung, în interiorul căreia, întreaga activitate emoțională și cognitivă a unei persoane este determinată de un anumit lucru. În raport cu fenomenul cercetat, hiperfixarea se manifestă prin faptul că primirea de plăcere rezultată din acte de zoosadism sau la vederea realizării lor, poate face ca imaginea și trăirile legate de aceste acte să se imprime, cu lux de amănunte în memoria individului, generând ideea-fix de a întreprinde orice acțiuni pentru reconstruirea imaginii și retrăirea acelor sentimente. Această stare face ca persoana să nu fie capabilă de a îndeplini sarcini care nu au legătură cu obiectul concentrării și să vorbească despre orice altceva. Hiperfixarea adesea este comparată și chiar confundată cu mania, deoarece în ambele stări creierul uman este alimentat cu o cantitate mare de dopamină [2].

Delimitarea zoosadismului de alte fenomene se face posibilă prin stabilirea trăsăturilor definitorii ale acestuia. În contextul studiului, s-a determinat că zoosadismul se individualizează prin:

1. **Cruzimea deosebită** - această formă de cruzime depășește simpla neglijență sau tratarea inadecvată a animalelor și este caracterizată de acțiuni ce implică bătăi, tortură, aplicate în contextul experimentelor non-științifice, în cadrul cărora vietăților le sunt cauzate suferințe nejustificate. O trăsătură distinctivă a cruzimii deosebite în raport cu animalele este lipsa de empatie față de suferința acestora. Zoosadiștii pot manifesta un dispreț profund față de viața ființelor, considerându-le ca fiind inferioare sau fără valoare, ceea ce îi încurajează să le trateze cu brutalitate și indiferență;

2. **Recidivitatea** - este determinată de impulsul, nevoia de repetare sistematică a actelor de violență față de animale chiar și după ce individul a fost supus unor intervenții sau sancțiuni anterioare. Această trăsătură reflectă adâncimea și complexitatea problemelor asociate zoosadismului, evidențiind atât dificultatea de a trata eficient aceste comportamente anormale, cât și necesitatea unei abordări mai comprehensive și integrate în gestionarea lor;

3. **Acțiuni provocatorii** – această trăsătură este specifică adolescenților zoosadiști, deoarece în virtutea vârstei lor, minorii din cauza fricii de consecințe, temerilor în raport cu reacția părinților, a altor figuri de autoritate sau a societății, dorinței de a ascunde comportamentul antisocial și a dificultății în exprimarea emoțiilor, aceștia au tendința de a-și prezenta acțiunile sale distructive față de animale, ca o autoapărare – adolescentul provoacă agresivitatea animalului intenționat pentru a se putea apăra, justificându-se astfel;

4. **Agresivitatea nemotivată** – reprezintă o trăsătură definitorie a zoosadismului adolescentin, manifestându-se prin faptul că tinerii pot prezenta comportament sadic în raport cu animalele fără o explicație sau pot oferi motive neserioase și absurde pentru acțiunile lor, cum ar fi: „era interesant”, „mă plictiseam”, „

pisica m-a zgâriat”, „animalele sunt enervante și fac mizerie”. Cauza agresivității nemotivate o constituie în esență adolescența ce se caracterizează prin intensitate și instabilitate emoțională, însoțite de incapacitatea de redresare a acestora;

5. **Tendința de a agrava agresiunea** – este invers proporțională cu reactivitatea, adică se atestă reducerea reactivității și creșterea sau agravarea agresivității. Respectiv, în urma supunerii animalelor tratamentelor sadice, zoosadiștii pot să comită acte de violență și în raport cu oamenii, fiindcă intensitatea sentimentelor rezultate din actele de zoosadism scade, acestea nefiind suficiente pentru a acoperi nevoile psihofiziologice ale individului și în vederea retrăirii experiențelor emoționale și corporale corespunzătoare, persoana se manifestă din ce în ce mai agresiv. Astfel, crește interesul de a săvârși acte sadice în raport cu persoana umană, de a-i palpa granițele corporale și estima specificul sentimentelor rezultate din aceste acțiuni. Faptul dat denotă că suntem în prezența unei evoluții negative a agresivității de la animale la oameni.

După cum am menționat mai sus, zoosadismul este determinat de plăcerea sau satisfacția derivată din provocarea suferinței animalelor. Această definiție este sugestivă în materia **metodelor sadice de tratament crud al animalelor**, care sunt caracterizate de doi factori: unul obiectiv – animalului i se cauzează o durere într-un timp îndelungat și unul subiectiv – individului îi aduce plăcere să urmărească suferințele vietății [10].

Specific fenomenului de zoosadism este faptul că nu orice acțiune îndreptată împotriva unui animal este potentă să genereze o stare de plăcere sau satisfacție și în acest sens, imaginația și „creativitatea” zoosadiștilor nu cunoaște margini, astfel metodele sadice de tratament crud al animalelor pot consta în smulgerea pielii de pe animalul viu, arderea lui în viață, tăierea membrelor sau a altor părți ale corpului sau pierderea funcțiilor organelor sale, utilizarea substanțelor chimice, aplicarea sistematică a loviturilor, cauzarea numeroaselor traume minore, spânzurarea, sufocarea, spintecarea și alte metode de tortură similare [3]. Metodele enumerate pot fi clasificate, în funcție de instrumentul folosit, după cum urmează:

1. **Mecanică:** provocarea unor leziuni mecanice ale organelor vitale ale animalului cu ajutorul unor mijloace de tăiere-înțepare, de despicare, de înțepare sau de tăiere ori a unei arme de foc (tăierea picioarelor, scoaterea ochilor, tăierea urechilor, uneori smulgerea dinților); lovirea animalului cu forță de diverse suprafețe (animalul este legat în prealabil sau ținut strâns în mână și apoi lovit cu putere de asfalt sau orice altă suprafață dură); aruncarea animalului de la înălțime; utilizarea altor animale (asmuțirea unui animal împotriva altuia);

2. **Asfixiere:** blocarea tractului respirator superior al animalului cu mâinile sau cu o funie; înecare; îngroparea animalului viu; compresia mecanică a plămânilor;

3. **Chimică:** otrăvirea cu substanțe toxice sau cu preparate medicinale;

4. **Folosirea curentului electric;**

5. **Expunerea termică:** (este una dintre cele mai frecvente metode de tratare cu cruzime a animalelor, întâlnite printre adolescenți) presupune utilizarea focului (ținerea animalului deasupra focului; plasarea animalului într-un cuptor încins; incendierea animalului care a fost stropit în prealabil cu un lichid inflamabil) sau a lichidelor încălzite la temperaturi ridicate;

6. **Metoda combinată** (asfixierea urmată fie de aplicarea de lovituri în organele vitale ale animalului, fie de tăierea gâtului acestuia; provocarea unor leziuni mecanice ale organelor vitale ale animalului cu ajutorul unor mijloace de tăiere-înțepare, de despicare, de înțepare sau de tăiere ori a unei arme de foc, urmată de arderea animalului).

Varietatea metodelor nu determină *formele zoosadismului*, acestea rămânând în continuare la număr două:

1. Sadismul *sexual* care se exprimă în obținerea excitației sau a satisfacției sexuale în rezultatul torturării animalelor, de regulă aceste acte sunt însoțite de masturbație. O formă distinctă a sadismului sexual o reprezintă bestialitatea (perversiune sexuală ce constă în săvârșirea actului sexual cu un animal). Trebuie să clarificăm că bestialitatea diferă de zoofilie, deoarece nu ia în considerație motivațiile care determină o persoană să caute contact sexual cu un animal (plus la acestea, nu toate actele sexuale cu animalele sunt săvârșite de zoofili și nu toți zoofili comit acte sexuale). Bestialitatea poate fi, de asemenea, un semnal roșu pentru dezvoltarea comportamentelor violente și un precursor al violenței interpersonale la adulți. S-a raportat că oamenii care realizează acte de bestialitate nu au empatie, sunt nesiguri și se tem să fie respinși

de societate [8]. Bestialitatea ar putea constitui un preludiv pentru infracțiunile sexuale ulterioare, dar dovezile disponibile astăzi nu arată că este un factor concludent (deși deseori include elemente ale triadei lui MacDonald).

2. Sadismul nu este întotdeauna despre a primi satisfacția sexuală, el se poate manifesta și în forme *non-sexuale*, presupunând obținerea altei plăceri decât cea sexuală în rezultatul tratării cu cruzime sau al torturării animalelor. În acest caz, trăirile diriguitoare sunt cele de supremație și entuziasm.

Zoosadismul este un fenomen prezent și pe rețelele de socializare. Videoclipurile cu conținut zoosadic sunt distribuite frecvente pe rețelele de socializare, devenind un tip aparte de conținut ce atrage un număr îngrijorător de vizualizări și interacțiuni. Aceste videoclipuri nu numai că perpetuează suferința animalelor, ci și normalizează comportamentele sadice și violente, influențând negativ publicul, în special pe tineri. Specific fenomenului, în cazul dat, este faptul că cauzele tipice (expuse mai sus) declanșatoare a comportamentului zoosadic sunt completate cu *setea de popularitate și dorința de atenție și reacții șocante*: unele persoane pot recurge la zoosadism pe rețelele de socializare pentru a atrage atenția și pentru a obține reacții puternice din partea celorlalți utilizatori; comportamentele șocante și controversate pot genera o discuție amplă și pot aduce utilizatorului *notorietate și recunoaștere* în mediul online; *anonimatul și lipsa de responsabilitate*: rețelele de socializare oferă un nivel ridicat de anonimat, determinând lipsa de responsabilitate ce poate face ca unii utilizatori să se simtă îndreptățiți a comite acte de abuz față de animale, deoarece nu sunt confrunțați cu consecințele directe ale faptelor lor.

În acest context, au fost identificate drept relevante următoarele cazuri de zoosadism făcute publice pe rețelele de socializare:

1. În 2010 pe rețeaua de socializare YouTube a fost încărcat un video cu denumirea „1 boy and 2 kittens” în care apărea un tânăr și 2 pisici. Inițial acesta se joacă cu patrupezii, însă apoi îi plasează într-un pachet din plastic, conținutul căruia este vacuumat cu ajutorul aspiratorului. Ulterior, s-a publicat un al doilea videoclip în care autorul îneacă un pisic în cadă. Al treilea videoclip prezintă scena în care același tânăr hrănește un piton cu un pisoi viu. În ianuarie 2011, Ontario Society for the Prevention of Cruelty to Animals (OSPCA) [13] l-a identificat pe Luka Magnotta ca fiind persoana din aceste filmulețe și a contactat poliția Ontario (Canada) pe margine acestui caz, specificând că, după săvârșirea actelor de cruzime față de animale, Magnotta ar putea reprezenta o amenințare pentru oameni. Zoosadistul nu a fost arestat, din cauza că a părăsit statul, iar locul aflării lui nu a putut fi determinat.

Cazul lui Magnotta a cunoscut dinamică, din toate punctele de vedere, în luna mai a anului 2012, când OSPCA a primit un mesaj anonim, textul căruia specifica că autorul filmulețului „1 boy and 2 kittens” urmează să efectueze o tranziție de la zoosadism la violența interumană. Acest avertisment a fost urmat de un videoclip de 11 minute intitulat „1 Lunatic, 1 Ice Pick” [1] în care un bărbat aplică multiple lovituri cu cuțitul unui tânăr, spre final dezmembrându-i corpul. Organele de drept au stabilit că eroul ambelor filmulețe este Luka Magnotta, urmând condamnarea acestuia în 2014 la pedeapsa cu detențiune pe viață.

2. „**Motanul+blenderul**” - la începutul anului 2023 pe platforma Tik Tok a fost încărcat un video cu descrierea sugestivă „Motanul+blenderul”. În scurt timp, video a fost șters, însă internetul le ține minte pe toate. Utilizatorii neindiferenți s-au mobilizat, au stabilit identitatea proprietarului motanului, care s-a dovedit a fi un cetățean al Chinei. Internauții au sesizat organele de drept ale statului chinez în vederea sancționării acestuia. Dreptatea a triumfat, însă nu chiar cum s-a așteptat, zoosadistul a fost reținut de organele de drept ale statului chinez, însă nu pentru tratarea sadică a motanului, ci pentru publicarea pe rețelele de socializare a unui material cu caracter crud, ulterior fiind condamnat la 2 luni de închisoare [15]. Lucrurile s-au desfășurat după un asemenea scenariu deoarece legea penală a Chinei nu conține prevederi care ar angaja răspunderea penală pentru cruzimea față de animale. Legislația Chinei pune accent pe protecția animalelor sălbatice, practica judiciară fiind seacă pe această cale și din cauza că animalele domestice, care sunt cel mai des supuse unor tratamente sadice, iar câinii și pisicile, în China sunt recunoscute drept alimente.

S-ar părea că lumea animală, care își duce viața pe teritoriul Republicii Moldova, este în afara oricărui pericol, din considerentul că aceste cazuri și altele similare se produc departe de arealul lor de trai, însă persoanele care manifestă tendințe zoosadice sunt întâlnite și în rândul moldovenilor. În acest sens, s-a „remarcat” fața bisericească Ghenadie Văluță. În anul 2019, pe rețelele de socializare au fost publicate foto-

grafii care au scandalizat opinia publică. Atunci, Valuța a legat un câine de o mașină și îl târa pe drum [16]. Preotul a încercat să-și eroizeze fapta, spunând că acest câine a mușcat un copil și prezintă pericol pentru ceilalți, motiv pentru care și-a propus să scoată animalul din oraș și să-l ducă lângă un combinat de carne aflat în apropiere. Bizară a fost reacția Mitropoliei Moldovei în raport cu acest caz, reprezentantul căreia a declarat că este o situație neplăcută și regretabilă, însă discuția cu diaconul Ghenadie Văluță nu a determinat intenția acestuia de a-i pricinui durere câinelui sau de a-l omorî, neconsiderându-se astfel că e cazul să se convoace o adunare pentru situația creată. Nemulțumirea internaților s-a revărsat în lansarea unei petiții în spațiul media, semnată în 2019 de peste 17 mii de oameni, prin care se cerea pedepsirea zoosadistului Văluță și anume, recunoașterea lui vinovat de săvârșirea actelor de zoosadism și aplicarea pedepsei cu închisoarea pe un termen de 3 ani, precum și lipsirea pe viață de dreptul de a mai sluji în biserică. Acesta ar fi fost punctul final ideal al cazului expus, însă în realitate, Ghenadie Văluță s-a ales cu o amendă în mărime de 1200 de lei pentru cruzimea față de animale.

Concluzii și recomandări

Cercetarea și analiza fenomenului de zoosadism furnizează informații cruciale pentru identificarea și intervenția în cazurile de abuz sadic asupra animalelor. Abordarea complexă a fenomenului face posibilă sabilirea distincției dintre zoosadism și cruzimea față de animale, care poate fi exprimată prin intermediul raportului întreg și parte - cruzimea față de animale este un termen mai general care include orice formă de abuz sau tratament crud al animalelor, precum neglijența, abuzul fizic, abandonul sau exploatarea animalelor în scopuri necorespunzătoare, în timp ce zoosadismul se referă specific la plăcerea sau satisfacția obținută din cauzarea suferinței animalelor și poate implica un aspect emoțional sau sexual. Zoosadismul poate fi considerat ca fiind o subcategorie a cruzimii față de animale, iar delimitarea dintre ele poate fi făcută în funcție de motivație și gradul de satisfacție derivată din tratamentul violent al animalelor.

Studiul ne permite să concluzionăm că lipsa de empatie față de animalele supuse torturii și ignorarea completă a suferințelor acestora poate constitui un semn roșu al prezenței și dezvoltării tulburărilor de personalitate antisocială. Totodată, zoosadismul poate fi perceput ca un factor precursor al nașterii violenței interumane, datorită: desensibilizării totale față de suferință, adică indivizii devin confortabili față de suferințele animalelor, creșterii nivelului de agresivitate, reducerii reactivității.

Pe această cale, intervenția timpurie în cazurile de zoosadism poate fi crucială pentru prevenirea escaladării comportamentului violent. Educația și conștientizarea raportului dintre zoosadism și comportamentul violent îndreptat împotriva omului, pot ajuta la prevenirea acestor comportamente și la promovarea unui mediu mai sigur pentru oameni și animale.

Urmărind complexitatea fenomenului și impactul dezastruos al acestuia asupra societății, precum și pericolul social pe care îl prezintă, intervenim cu o serie de **recomandări** în vederea prevenirii și combaterii zoosadismului:

1. Tratarea persoanelor care sunt predispușe congenital să comită acte de zoosadism, în legătură cu tulburările mintale de care suferă. În acest sens se sugerează ținerea unei evidențe a persoanelor aflate în "zona de risc" prin evaluarea psihologică și psihiatrică periodică, ce ar include interviuri, testări, în vederea monitorizării evoluției tulburării psihice și aplicării tratamentului medicamentos pentru a cupa stările ce ar putea degenera în acte de zoosadism.

2. Dezvoltarea programelor de consiliere pentru minorii cu comportament violent față de animale, care ar putea include:

- evaluarea completă a fiecărui minor zoosadist, pentru a identifica factorii individuali care îi determină comportamentul sadic;

- sesiuni individuale de terapie, pentru a aborda problemele emoționale, comportamentale și cognitive ale minorilor. Terapeuții ar putea folosi tehnici precum terapia cognitiv-comportamentală pentru a ajuta minorii să-și recunoască și să-și gestioneze gândurile și emoțiile asociate cu zoosadismul. Pe această cale, pot fi efective și sesiunile de terapie de grup în care minorii pot interacționa și să împărtășească experiențe cu alți tineri care se confruntă cu probleme similare. Aceste sesiuni pot oferi un mediu de sprijin și înțelegere, precum și oportunități de învățare și dezvoltare a abilităților sociale și emoționale.

3. Înăsprirea pedepselor pentru a descuraja și a sancționa comportamentele zoosadice, deoarece este important ca pedepsele să fie adecvate și aplicate în conformitate cu gravitatea faptelor. Legea Penală a Republicii Moldova incriminează cruzimea față de animale săvârșită din motive sadice, prevăzând pedeapsa cu amendă în mărime de la 750 la 1350 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de la 1 la 3 ani [11]. Considerăm că eficiența aplicării articolului dat în raport cu persoanele care săvârșesc acte de zoosadism ar spori prin completarea lui cu pedeapsa complementară exprimată prin interdicția deținerii sau interacțiunii cu animalele.

Referințe:

1. BLATCHFORD, A. *Police were tracking magnotta just weeks before lin jun's death, landlord says*, Montreal — The Canadian Press, 24 iunie 2012. Disponibil: [//WEB.ARCHIVE.ORG/WEB/20160828165612/HTTP://WWW.THEGLOBEANDMAIL.COM/NEWS/NATIONAL/POLICE-WERE-TRACKING-MAGNOTTA-JUST-WEEKS-BEFORE-LIN-JUNS-DEATH-LANDLORD-SAYS/ARTICLE4366705/](http://WWW.THEGLOBEANDMAIL.COM/NEWS/NATIONAL/POLICE-WERE-TRACKING-MAGNOTTA-JUST-WEEKS-BEFORE-LIN-JUNS-DEATH-LANDLORD-SAYS/ARTICLE4366705/)
2. BRINDA, J., MARIE-JOSE, E., ORMEROD, E., BOYDEN, P. *Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model*. In: *PubMed Central*, 2020 Apr 30. doi: 10.3390/ijerph17093116, PMID: PMC7246522. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7246522/>
3. BRÎNZA, S., STATI, V. *Cruzimea față de animale: analiză de drept penal*. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe Sociale* pp. 8-24, (2019, nr. 11) (ISSN 22345-1017). Disponibil: https://ojs.studiamsu.md/index.php/stiinte_sociale/article/view/5331/7538
4. *Codul penal al Republicii Moldova*, modificările publicate la 14.04.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74, art. 195. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ro
5. DEUTCH, M. *Специалист по монстрам. Человек, который „вычислил” Чикатило*. Интервью с А. Бухановским, 24.10.2003 г. Disponibil: https://g-klimov.info/lib_articles/deych_monster_hunter.html
6. FELTHOUS, A. R. *Aggression Against Cats, Dogs, and People*. In: *Child Psychiatry and Human Development*, 10, 1980 p. 169–177.
7. GAVIN, H. *Criminological and forensic psychology*, Printed and bound in Great Britain by Ashford Colour Press Ltd, 2014, p. 121.
8. HOLOYDA, B., GOSAL, R., WELCH, M. *Bestiality Among Sexually Violent Predators*. In: *Am Acad Psychiatry Law*, vol. 48 nr. 3, 2020, p. 3. DOI:10.29158/JAAPL.003941-20. Disponibil: <https://jaapl.org/content/jaapl/early/2020/05/14/JAAPL.003941-20.full.pdf>
9. КИТАЕВА, В. Н. *Криминалистическая характеристика жестокого обращения с животными*. В: *Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения*, 2015, № 1, с. 127-134. ISSN 2411-6122 46. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskaya-harakteristika-zhestokogo-obrascheniya-s-zhivotnymi-1/viewer>
10. КИТАЕВА, В. Н. *Некоторые аспекты противодействия жестокому обращению с животными*. В: *Всероссийский криминологический журнал*, 2016, Т.10, № 3, с. 568-578. ISSN 2500-1442. Disponibil: <https://cj.bgu.ru/reader/article.aspx?id=20948>
11. *Legea nr. 138 din 19-07-2018 privind modificarea unor acte legislative*. În: *Monitorul Oficial din 14-09-2018, nr. 347-357 art. 584*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105497&lang=ro
12. MOTA-ROJAS, D., MONSALVE, S., LEZAMA-GARCÍA, K., MORA-MEDINA, P., DOMÍNGUEZ-OLIVA A., RAMÍREZ, R. *Animal Abuse as an Indicator of Domestic Violence: One Health, One Welfare Approach*. In: *PubMed Central*, 2022 Apr 10. doi: 10.3390/ani12080977, PMID: PMC9024712. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7246522/>
13. POSTMEDIA NEWS, *Animal rights activists started chasing Magnotta years before mutilation murder*, MAY 31, 2012. Disponibil: <https://web.archive.org/web/20140107110134/http://www.canada.com/life/Maher+Animal+rights+activists+started+chasing+Magnotta+years+before+mutilation+murder/6710225/story.html>
14. ЖМУРОВ, Д. *Криминальная агрессия детей и подростков*. Иркутск: Издательство «Репро-центр», 2007. 255 с. УДК 159.95 ББК 88.3 Ж 81.
15. https://www.youtube.com/watch?v=H3D_GX8HEPY - КОТ В БЛЕНДЕРЕ (ЖИВОДЕР ИЗ ТИК-ТОК)

16. https://www.elenarobu.md/metoda-preotului-ghenadie-valuta-sa-transporte-un-caine-l-a-legat-cu-lantul-de-automobil/?doing_wp_cron=1710693718.9705801010131835937500

Date despre autori:

Mariana GRAMA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-2633-5381

E-mail: mariana.grama@usm.md

Elena GRIGORAȘ, studentă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0005-0861-1476

E-mail: elena.grigoras2004@gmail.com

Prezentat la 08.04.2024

CZU: 342.53:328.3:342.511.5(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_07](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_07)

ALTERNATIVE ALE PARLAMENTARISMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA. ASPECTE DE ORDIN TEORETIC ȘI PRACTIC

Doina CUCIURCA,*Universitatea de Stat din Moldova*

Parlamentul, exercitând funcția de îmbinare a suveranității poporului cu puterea de stat, indică izvorul real al puterii într-un stat democratic. Astăzi această instituție, în pofida deținerii unor funcții de importanță majoră, precum cea reprezentativă, legislativă și de control asupra executivului, se confruntă cu numeroase provocări ce știrbesc din autoritatea sa de organ suprem reprezentativ și unica autoritate legislativă. Acest studiu scoate în evidență principalele avantaje și dezavantaje ale parlamentarismului autohton și propune soluții pentru consolidarea capacităților Parlamentului Republicii Moldova în realizarea funcțiilor sale, reformele instituționale și constituționale propuse având ca scop diminuarea tendințelor de personalizare a puterii și accentuarea tendințelor de parlamentarizare a vieții politice.

Cuvinte-cheie: parlamentarism, traseism politic, absenteism politic, reprezentare, delegare legislativă, angajarea răspunderii.

ALTERNATIVES OF PARLIAMENTARISM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Parliament, exercising the function of combining the sovereignty of the people with state power, indicates the real source of power in a democratic state. Today this institution, despite holding some functions of major importance, such as representation, legislating and scrutiny over the executive, faces numerous challenges stemming from its authority as the supreme representative body and the only legislative authority. This study highlights the main advantages and disadvantages of domestic parliamentarism and proposes solutions for strengthening the capacities of the Parliament of the Republic of Moldova in carrying out its functions, the proposed institutional and constitutional reforms aimed at reducing the trends of personalization of power and emphasizing the trends of parliamentarization of political life.

Keywords: parliamentarism, party switching, political absenteeism, representation, legislative delegation, engagement of responsibility.

Introducere

După cum se menționează în literatura de specialitate, parlamentarismul „nu a fost și nici nu este agreat și susținut pretutindeni și unanim”, acesta fiind supus la numeroase critici, multe din care sunt apreciate ca fiind „justificate” [1, p. 188]. Analizând realitățile din Republica Moldova, remarcăm că această constatare este perfect valabilă și pentru parlamentarismul autohton. În mare parte aceasta se datorează și faptului că, spre deosebire de democrațiile occidentale, care au avut posibilitatea de a evolua în timp, pentru Republica Moldova este caracteristic introducerea inopinată a instituțiilor democratice, lipsită de posibilitatea de a beneficia de acea etapă „de pregătire, de integrare treptată și naturală” [2, p. 5].

Chiar și în pofida existenței unor opinii privitor la nereușita misiunii istorice a parlamentarismului ca sistem de organizare și funcționare a puterii publice, în opinia noastră în absența parlamentarismului existența democrației este greu de imaginat [3, p. 246]. Deși, ținând cont de așteptările societății, acesta nu este lipsit de dezavantaje, a căror dimensiune de manifestare este mai îngustă decât cea a avantajelor.

Rezultate obținute și discuții

Din perspectiva identificării unui anumit decalaj dintre aceste două extremități am găsit că este necesară realizarea unui studiu al situației din țara noastră care să evidențieze avantajele și dezavantajele parlamentarismului de „marca” Republica Moldova. Astfel, având drept punct de pornire diverse lucrări științifice, sondaje sociologice, opinii exprimate de către membrii societății civile, deputați, membrii diferitor partide politice, rapoarte privind activitatea Parlamentului am stabilit următoarele:

1. Parlamentul este cel mai înalt organ reprezentativ al națiunii, înfățișând interesele, tendințele politice și dispozițiile societății. Îmbinând suveranitatea poporului cu puterea de stat, acesta reprezintă adevărata sursă a puterii. Caracterul democratic și accesibilitatea parlamentară largă asigură și o deschidere socială sporită. Astfel, parlamentarismul generează o reprezentare mai fidelă a opțiunilor politice existente în societate și un sistem decizional care asigură negocierea și compromisul între actorii politici, ceea ce conduce la politici acceptate de categorii largi de cetățeni;

2. Parlamentul este investit cu puteri legislative prin care sunt realizate principiile suveranității populare și ale parlamentarismului autentic. Acesta materializează principiile statului de drept, asigurând oportunități de manifestare atât a fiecărui individ, cât și ale întregii societăți;

3. Parlamentul, ca instituție de maximă importanță din cadrul mecanismului de stat constituit potrivit principiului separației puterii în stat, dispune de capacități reale pentru a influența fiecare element al acestui mecanism. Transformarea Adunării Naționale într-un spațiu cu adevărat public se realizează prin identificarea nevoilor sociale și prioritizarea intereselor publice, ceea ce ajută la soluționarea conflictelor dintre diferite autorități și societatea civilă, Parlamentul devenind forul exclusiv pentru dezbateră publică a intereselor diverselor straturi și grupuri sociale;

4. Parlamentul este elementul de bază al sistemului care stabilește standarde, asigură conformitatea și implementarea operativă a politicii externe a statului. Promovarea unei politici externe active de către parlamentari constituind o condiție esențială pentru un parlamentarism eficient;

5. Parlamentul exercită controlul asupra activităților Guvernului și ale altor organe ale puterii de stat pentru a sincroniza vectorul european al acestora. Amploarea controlului parlamentar variază de la stat la stat, dar acesta este esențial pentru un stat de drept și democratic, constituind cea mai semnificativă formă de control social;

6. Parlamentul exercită și o importantă funcție ideologică. De regulă, acționând ca un bastion al democrației, parlamentele conving cetățenii de beneficiile sistemului existent sau vice-versa. Publicațiile parlamentare, campaniile de propagandă, vizitele internaționale, comunicatele de presă, manipularea opiniei publice în ziare și programe de televiziune, întâlnirile cu alegătorii etc., constituind metode utilizate pentru atingerea acestor obiective [3, p. 247].

Dacă ne raportăm la dezavantajele care însoțesc parlamentarismul în Republica Moldova, printre altele, acestea sunt determinate și de faptul că această noțiune nu și-a găsit o interpretare adecvată nici în literatura de specialitate, nici în practică [4, p. 336], Parlamentul confruntându-se cu numeroase provocări care știrbesc din autoritatea sa în calitate de organ suprem reprezentativ și unica autoritate legislativă.

Una din problemele importante cu care se confruntă Parlamentul Republicii Moldova este imaginea acestuia în percepția societății. Astfel, în noiembrie 2022, Institutul de Politici Publice (IPP) a realizat Barometrul de Opinie Publică [5] care reflectă în mod imparțial percepțiile cetățenilor Republicii Moldova asupra celor mai importante evenimente din țară și din străinătate. În topul negativ al clasamentului încrederii, s-au regăsit partidele politice (49,8%), Parlamentul (47,9%) și Guvernul (45,1%). Ce ține de Parlament, dintre respondenți 6% au declarat că au foarte multă încredere, 18,3% - oarecare încredere, 25,2% - nu prea au încredere și 47,9% nu au încredere deloc. Faptul că doar 6% dintre moldovenii au încredere totală în principala instituție democratică menită să-i reprezinte la nivel național pare o poziție extremă, dar totodată nu constituie o noutate, reieșind din trecutul totalitar al Republicii Moldova. Cu alte cuvinte, încă de la declararea independenței imaginea publică a Parlamentului a fost precumpănitor negativă, iar încrederea în forul legislativ a fost sistematic mai scăzută decât cea în celelalte instituții publice, inclusiv decât cea în Președinție și Guvern. Aceiași situație este atestată și în România de după 1989, în încercarea de a explica acest fenomen Alina Murgiu-Pippidi, lega această situație de caracteristicile personalității autoritare, care prevala în societatea românească chiar și după căderea comunismului [6, p. 161]. Autoarea remarca că o astfel de ordine de percepție se datorează analogiei trasate dintre Parlament și tribunal, „[u]nde domnește dezbateră, unde rezultatul nu este cunoscut dinainte, deci este îndoielnic”, societatea nefiind pregătită să accepte conducători ce nu cunosc răspunsurile din timp, incapabile să guverneze cu „mâna sigură”. Suntem parțial de acord cu afirmațiile de mai sus, calificându-le pertinente și pentru Republica Moldova, dar totuși reproșurile pe care le aduc moldovenii parlamentarilor țin mai mult de neasumarea responsabilităților de

către ultimii (reprezentarea politică a electoratului și legiferarea pentru binele public) și percepția unui contrast semnificativ între privilegiile calității de parlamentar și utilitatea socială a activității depuse. Aceste reproșuri sunt alimentate și de tendința Executivului de a-și asuma meritele pentru realizări și de a asocia nerealizările politice de lipsa suportului din partea Parlamentului. Remarcăm că obstrucția actului de guvernare nu poate fi determinată strict de competiția dintre autorități, activitatea parlamentarilor fiind sever monitorizată de mass-media, care cu „delectare malițioasă” difuzează știri despre diverse disfuncții ale legislativului, unde parlamentarii ba au alte activități în timpul ședinței în plen, ba se expun împotriva proiectelor cu caracter social sau și mai grav absentează. Observăm că și acest aspect, deși subiectiv și tendențios, afectează imaginea publică a Parlamentului.

Un alt aspect dezavantajos al parlamentarismului contemporan în Republica Moldova este deficitul de reprezentare, or parlamentele prin esență, sunt expresie a reprezentării, funcționalitatea lor depinzând în principal de măsura în care ele reprezintă voința corpului electoral în diversitatea sa. Per general deficitul de reprezentare este generat de factori precum: absenteismul electoral; decredibilizarea partidelor politice în societățile cu democrație avansată și de stagnarea procesului democratizării partidelor politice în societățile cu regimuri democratice tinere, fie aflate în tranziție, fie aflate la începutul consolidării democrației; creșterea rolului executivelor în stabilirea normelor de conduită în cadrul societății etc. [7, p. 76].

La nivel mondial s-a constatat o anumită scădere a ponderii alegătorilor efectivi în raport cu populația majoră (cu drept de vot) și au fost exprimate preocupări cu privire la faptul că această tendință este de natură să submineze legitimitatea parlamentelor. Astfel statele Europei de West se caracterizează în general prin rate de participare de peste 70%, bunăoară la ultimele alegeri parlamentare fruntașe sunt Luxemburg cu 89,66% în 2018, Belgia cu 88,38% în 2019, Malta cu 85,63% în 2022, de remarcat că în aceste țări votul este obligatoriu, după care urmează Danemarca cu 84,16% în 2022, Suedia cu 84,21% în 2022, Țările de Jos cu 78,71% în 2021 și Austria cu 75,59% în 2019 [8]. În țările postcomuniste din Europa Centrală și Est, după un prim val de entuziasm cauzat de restabilirea democrației reprezentative, participarea la vot a scăzut sensibil, majoritatea acestor țări având la cele mai recente alegeri parlamentare rate de participare de 30-50% din corpul electoral. Bunăoară, participarea la alegerile parlamentare din Republica Moldova și România a cunoscut o involuție similară, și adesea chiar mai scăzută. Astfel, la alegerile din 1990 în România au participat 86,19% dintre cetățenii cu drept de vot, în Republica Moldova în 1994 au participat 79,34% dintre cetățenii cu drept de vot; în 2020 în România au votat 31,84%, în Republica Moldova în 2021 – 48,51% [8].

Pentru noi este important să ținem cont de experiența statelor în care se înregistrează o prezență înaltă la urnele de vot. De exemplu, în Suedia alegerile locale și parlamentare sunt organizate în aceeași zi, alegătorii putând să voteze pe parcursul a 18 zile până la ziua alegerilor, mai mult decât atât, alegătorii pot alege să-și schimbe votul până la ziua votării, ultimul vot exprimat fiind cel care contează. Acest sistem poate încuraja cetățenii să voteze înainte de ziua votării, în loc să aștepte până în ultimul minut înainte să se hotărască (și să uite să voteze). Alegerea locului pentru votul în avans (numit și votul prin corespondență) poate juca, de asemenea, un rol în prezența înaltă la vot. Localurile, desemnate de consiliile orășenești, sunt adesea biblioteci orășenești, săli de facultate sau stații de autobuz, centre comerciale, adică sunt locuri de vizită specifice pentru anumite categorii de persoane. Procedura de votare fiind simplificată la maxim, fiind necesar doar buletinul de identitate, iar cetățenii aflați în străinătate putând exercita votul în incinta misiunilor diplomatice sau prin poșta electronică [9, pp. 31-32]. Experiențe similare regăsim și în alte state europene precum: Austria, Germania, Letonia, Slovacia, România. Republica Moldova se aliniaza acestor practici, astfel, la 1 martie 2024 în Parlamentul RM fiind înregistrat proiectul de lege privind pilotarea votului prin corespondență [10], scopul legii fiind „[c]rearea cadrului normativ necesar pentru pilotarea votului prin corespondență în vederea exercitării de către cetățenii Republicii Moldova a dreptului de a alege prin metodă alternativă de vot și verificarea oportunității implementării acestei metode alternative de vot în bază permanentă”.

Este de menționat că deficitul de reprezentare care reprezintă absența reprezentării intereselor unor categorii sociale, cât și ca reprezentare selectivă a anumitor interese, în general numai a celor care au suficientă forță (politică, economică, mediatică) să se impună. Aceste fenomene reprezintă deficiențe ale guvernării

reprezentative moderne; determină compartimentarizarea societății și ruptura dintre interesele guvernanților și interesele guvernaților. În plus, atunci când interesele unor categorii întregi de cetățeni nu mai sunt exprimate și soluționate pot apărea mișcări sociale masive și forme diverse de exprimare a revoltei anti-sistem. Aceste fenomene, de altfel din ce în ce mai dese în societățile contemporane, pot fi înțelese și acceptate. Unul dintre părinții democrației liberale, John Locke, recunoaște dreptul indivizilor de a rezista opresiunii atunci când guvernarea ignoră binele public și anihilează drepturile și libertățile inerente ființei umane [11, p. 146].

În această ordine de idei, una dintre soluțiile instituționale pentru rezolvarea noilor probleme ale democrației ar trebui să vizeze reinventarea parlamentarismului prin reforma partidelor politice și creșterea rolului de control al organului colegial reprezentativ asupra activității diverselor autorități executive; toate acestea în condițiile unei justiții independente care poate să cenzureze actele și faptele contrare legii și constituției. Cetățenii au nevoie să fie reconvinși că reprezentarea intereselor există și produce efecte. Normativitatea rezultată din dezbateri parlamentare trebuie să aibă această finalitate. Totodată, existența și garantarea efectivă a drepturilor și libertăților cetățenilor este o garanție necesară, nu neapărat și suficientă, pentru a limita acțiunile abuzive ale actorilor politici și instituționali în cadrul societății. Din această perspectivă, existența unei justiții independente, ale cărei instincte corporatiste ar trebui temperate pentru a nu afecta buna interpretare și corecta aplicare a legii, reprezintă un obiectiv esențial, care trebuie atins de orice societate care dorește să trăiască în democrație. De asemenea, consolidarea democrației și eficiența instituțională presupun și garantarea unor proceduri de luare a deciziei în mod transparent, prin stabilirea unui cadru legal pentru dezbateri și consultări publice între autorități, societatea civilă organizată în entități juridice reprezentative și particulari. Numai prin transparență decizională pot să crească atât calitatea deciziei, cât și gradul de acceptare a acesteia la nivelul societății.

Un alt fenomen ce afectează parlamentarismului per general este traseismul politic sau schimbarea de partid, care poate fi descrisă ca dezertarea politicianilor din partidul în care au fost aleși într-un alt partid, adesea înainte de încheierea mandatului lor. Această schimbare testează rezistența legăturii dintre alegători, partidele politice și politicienii înșiși, legătură pe care se fundamentează de fapt democrația reprezentativă. Deși traseismul poate fi întâlnit și în cadrul executivului, majoritatea cercetărilor existente la această temă se concentrează asupra legislativului, grație naturii specifice a rolului deputaților în procesul de legiferare, dinamismul lor de grup și modul în care afilierea lor la partid ar putea determina orientarea politică a legislativului. Astfel, partidele politice sunt menite să adune politicieni cu idei similare prin perspectivele lor socio-politice și socio-economice similare, încapsulate în eticheta de partid și să le ofere o platformă pentru a participa la alegeri. La rândul lor, alegătorii aleg dintre diferiții candidați prezentați de partidele lor și adesea folosesc un amestec de etichete de partid și evaluarea personală a candidaților înainte de a face alegerea finală [12]. În statele cu partide instituționalizate, cum ar fi în majoritatea democrațiilor occidentale, alegătorii evită traseiștii și îi pedepsesc în timpul alegerilor. Cu toate acestea, constatăm că traseiștii nu au suportat costuri electorale în noile state democratice din Europa de Est din cauza sistemului de partide slab dezvoltat și a politicii personalizate din regiune. Remarcăm că părăsirea fracțiunii parlamentare sau excluderea din rândurile fracțiunii a unui membru este prevăzută de Regulamentul Parlamentului [13], situație firească când opiniile celui ce părăsește sau este exclus din fracțiune nu mai coincid cu cele promovate de partid. Fenomenul traseismului politic poate deveni periculos atunci când implică elemente de corupere politică sau când își asumă proporții care sunt capabile să distorsioneze semnificativ reprezentarea politică și, prin urmare, să amenințe stabilitatea instituțională [14].

De cele mai dese ori nu dezacordul cu politica partidului sau expulzarea dintr-o fracțiune ca acțiune disciplinară, ci oportunistul și coruperea politică sunt asociate cu migrația politică. Prin urmare, este de datoria aleșilor să ofere explicații și argumente adecvate, iar justiția să ia în considerare în mod eficient orice suspiciune de corupere politică a reprezentanților, pentru a restabili încrederea oamenilor în reprezentativitatea Parlamentului [14].

Acest subiect a constituit obiect de dezbateri la ședința Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 29 ianuarie 2015, soldată cu adoptarea *Rezoluției nr. 2037 cu privire la schimbarea post-electorală a afilierii politice a membrilor și repercusiunile acesteia asupra componentei delegațiilor naționale* [15]. Adunarea

a constatat că în pofida regulii generale conform căreia parlamentarii care își schimbă loialitatea politică în timpul mandatului parlamentar își păstrează locurile, legislativele trebuie să țină cont de principiile de transparență, integritate, responsabilitate și încredere pe care se bazează contractul dintre aleși și cetățeni. Astfel, propunând parlamentelor naționale: să ia în considerare schimbările în viziunile politice ale parlamentarilor pentru a determina dacă ar trebui luate măsuri pentru limitarea migrației politice (interzicerea temporară sau pentru restul mandatului de a se afilia unui alt grup parlamentar; impunerea statutului de neafiliat sau independent; privarea de anumite drepturi de participare și reprezentare); revizuirea regulamentului intern în cazul lipsei unor norme care reglementează sau interzic traseismul, reglementarea condițiilor și consecințelor migrației politice, suspendării, expulzării sau demisiei membrilor din grupul lor politic; să ia în considerare modificările survenite la formarea organelor parlamentare și alegerea președinților acestora și să instituie reguli și proceduri cu privire la consecințele pentru grupurile parlamentare, în special asupra participării și reprezentării în organele parlamentare, a modificărilor în componența acestora în perioade determinate, rezolvarea diferendelor dintre grupuri prin dialog; să promoveze reguli de integritate pentru parlamentari pentru a preveni și pedepsi anumite forme de corupție, cum ar fi cumpărarea și vânzarea de voturi sau mituirea parlamentarilor pentru a schimba grupurile; să ducă evidența schimbărilor de afiliere a parlamentarilor, precizând clar motivele migrării [15, art. 8].

În această ordine de idei, la 11 iunie 2020, Parlamentul a adoptat *Declarația cu privire la condamnarea faptelor de traseism și corupere politică* [16]. Potrivit acesteia, prin traseismul bazat pe acte de corupție este distorsionată „*voinea suverană a poporului*” exprimată prin alegeri, fapt ce constituie atentat asupra siguranței naționale și instituțiilor fundamentale ale statului. Coruperea politică a parlamentarilor urmărește să schimbe în mod artificial echilibrul de puteri în cadrul Parlamentului și să instituie un guvern supus intereselor grupurilor restrânse, afectând reprezentarea proporțională a preferințelor politice exprimate de alegătorii care participă la alegerile parlamentare. În pofida votării unanime, această declarație, în lipsa unor reglementări descurajatoare concrete, nu a produs efectul scontat.

O altă tentativă eșuată de a eradica acest fenomen a fost realizată prin înaintarea de către fracțiunea parlamentară „Blocul Comuniștilor și Socialiștilor” (BCS) în anul 2023 a propunerii de modificare a Constituției prin includerea unei prevederi conform căreia calitatea de deputat încetează în cazul părăsirii fracțiunii parlamentare. Deși nu este vorba despre instituirea mandatului imperativ, o astfel de prevedere ar veni în contradicție cu caracteristicile mandatului parlamentar: generalitatea (deputatul reprezintă întreg poporul, dar nu numai o parte din alegători), independența (deputații nu acționează în baza unor instrucțiuni date de alegători, procedând conform convingerilor personale) și irevocabilitatea (deputații aleși nu pot fi revocați înainte de expirarea mandatului) [4, p. 444]. Astfel, deputatul intrat în exercițiul mandatului, nu poate fi obligat să susțină partidul sau deciziile fracțiunii parlamentare din care face parte.

Recurgând la analiza practicilor statelor europene, observăm diferențe considerabile în ceea ce privește reglementarea traseismului politic. Migrațiile de la un partid politic la altul, care sunt mai puțin obișnuite în state cu stabilitate politică, precum Suedia și Irlanda, nu sunt neapărat privite ca o problemă. În timp ce în alte țări precum Estonia, Croația, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, traseismul politic este reglementat cu strictețe, deoarece numărul mare de migrații ar putea amenința stabilitatea instituțională și reprezentarea politică, totodată remarcăm că aceste măsuri consolidează sistemul de partide politice. Unicul stat din Uniunea Europeană în care traseismul politic este interzis este Portugalia. Conform Constituției acestui stat, deputații își pierd mandatele dacă „se înregistrează ca membru al unui alt partid decât cel pentru care au candidat la alegeri” [17, art. 160, alin. (1), lit. c)].

În vederea excluderii migrării deputaților, propunem excluderea alin. (3¹) art. 4 al Legii nr. 797 din 02.04.1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului prin care se instituie dreptul deputaților independenți și/sau neafiliați ce nu sunt parte dintr-o fracțiune parlamentară de a constitui, în orice moment, grupuri parlamentare formate din cel puțin 5 persoane, ce dispun de aceleași drepturi și obligații ca și fracțiunile parlamentare [13]. Prezenta prevedere (dreptul la formarea și existența grupurilor parlamentare de acest fel), în opinia noastră, știrbește din rolul fracțiunilor parlamentare, afectând valoarea normelor Regulamentului menționat, care prevăd condițiile de constituire a fracțiunilor parlamentare și stimulează traseismul politic.

Un alt dezavantaj al parlamentarismului autohton atestat este lipsa caracterului constructiv al opoziției parlamentare.

Prezența opoziției într-un regim democratic este condiționată de dreptul de a avea opinii, poziții și programe diferite de cele ale guvernanților și de opunere politicii majorității sau invers, dreptul de a adera la acțiunea guvernanților și de a sprijini această politică și în chintesența sa, este un drept ce ține de esența libertății politice [18, pp. 35-54].

Academicianul Ion Guceac afirmă că opoziția parlamentară fiind alcătuită din grupuri de deputați (fracțiuni parlamentare), formate din membri ai partidelor de opoziție care, prin critici constructive, limitează tentativele de extindere a puterii, monitorizează acțiunile acestora privind corespunderea lor binelui comun și, participând la procesul legislativ, propun soluții alternative, ajustează politica autorităților în ansamblu și sunt gata să-i ia locul [4, p. 379].

Doctrina identifică mai multe tipuri de opoziție parlamentară. Astfel, sub aspectul comportamentului politic, în Parlament, se face distincție între opoziția constructivă și cea obstructionistă [19, pp. 106-107]. Opoziția constructivă asigură posibilitatea participării la desfășurarea procesului legislativ și politic de pe poziții critice, însoțite de propuneri alternative, compatibile cu actul guvernării și care sunt capabile să-l îmbunătățească. Opoziția obstructionistă exercitată de pe poziții „șicanatorii” decât critice, are ca scop, în special, să împiedice majoritatea în procesul de elaborare și luare a deciziilor (prin luări de cuvânt abuzive, manipularea regulilor de procedură, boicotarea activităților parlamentare etc.). Mai sunt distinse opoziția dinamică (numită responsabilă) ce își asumă un rol activ în viața parlamentară, și opoziția statică (oportunistă) ce manifestă un rol formal, episodic în dezbaterile parlamentare [4, p. 381].

Existența opoziției în regimurile democratice este considerat cel mai important atribut al puterii, aceasta fiind una din cele mai eficiente instituții ale parlamentarismului contemporan iar consacarea normativă a statutului opoziției constituind o prioritate incontestabilă și necesară.

Regulamentul Parlamentului [13] nu dezvoltă statutul juridic al opoziției parlamentare operând la modul general cu atribuțiile fracțiunilor parlamentare (art.6), care sunt reprezentate proporțional numărului de membri în toate structurile permanente, cât și temporare sau speciale (reprezentantul opoziției parlamentare se alege în calitate de președinte al subcomisiei pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității Serviciului de Informații și Securitate) și prioritatea propunerilor opoziției parlamentare și a deputaților neafiliați din opoziție la întocmirea ordinii de zi pentru prima ședință în plen din fiecare a șasea săptămână din data începerii sesiunii parlamentare (art. 43¹).

Necesitatea de a da opoziției un statut ce ar permite acestora să joace un rol responsabil și constructiv, precum și reafirmarea dreptului de a forma o opoziție politică, se regăsesc într-un șir de Rezoluții ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei: Rezoluția 1601 (2008) privind drepturile și responsabilitățile opoziției într-un parlament democratic [20]; Rezoluția 1154 (1998) privind funcționarea democratică a parlamentelor naționale [21]; Rezoluția 1547 (2007) privind situația drepturilor omului și a democrației în Europa [22]. Statele membre fiind în drept să decidă unilateral modul de instituționalizare și reflectare a drepturilor și obligațiilor opoziției în legislația sa sunt încurajate să o facă, astfel echilibrându-se mandatul acordat majorității în timpul alegerilor cu drepturile fracțiunilor parlamentare minoritare și asigurându-se transparența și încrederea publică în procesul democratic.

Comisia de la Veneția a criticat frecvent adoptarea de legi care tratează probleme complexe, sensibile, de importanță semnificativă pentru societate, fără a consulta opoziția, experții și societatea civilă, precum și neavând evaluări de impact obligatorii (spre exemplu, CDL-AD(2019)033, § 33 [23]; CDL-AD(2019)014, § 11 [24]).

În același context relevante sunt și hotărârile Curții Constituționale din ultimii ani, care se referă la importanța și rolul opoziției parlamentare și obligă Parlamentul să reglementeze instituția opoziției în actul normativ al său. Bunăoară, în HCC nr. 22 din 29.07.2021 [25], Curtea a constatat că, în procesul de adoptare a legilor, principiul pluralismului politic impune ca Parlamentul să se asigure că opoziția nu este exclusă de la luarea deciziilor. Prin urmare, chiar dacă o majoritate parlamentară are o viziune unificată asupra necesității unei legi și voturile acesteia sunt suficiente pentru a o adopta, majoritatea în cauză trebuie să se asigure că opoziția parlamentară este angajată prin ridicarea de întrebări și înaintarea propunerilor la proiectul vizat. Mai mult decât atât, Parlamentul trebuie să creeze oportunități pentru ca parlamentarii să

examineze conținutul proiectului de lege prin schimbul de opinii, asigurându-se că deputații înțeleg esența reglementărilor, fapt ce contribuie la formarea încrederii societății că legea discutată pe larg înainte de adoptare. Iar în HCC nr.14 din 27 aprilie 2021 [26], Curtea constată că majoritatea parlamentară trebuie să asigure un tratament echitabil și adecvat al minorităților parlamentare, fără a abuza de poziția sa dominantă (§ 56). Chiar dacă, în virtutea principiului autonomiei parlamentare, Parlamentul deține competență largă în ce privește modul de desfășurare a ședințelor plenare, în domeniul legiferării, autonomia Parlamentului nu este absolută, fiind limitată de necesitatea respectării principiilor constituționale, precum: pluralismul politic și dezbaterile parlamentare a proiectelor de lege (§§ 57-58).

În opinia noastră, recunoscând opoziția parlamentară ca atribut necesar al unei societăți democratice, rolul său indispensabil în procesul de comunicare cu autoritățile publice, în ajustarea cursului politic al puterii, în funcție de nevoile societății, sporirea gradului de independență a opoziției față de autorități, precum și a nivelului capacităților juridice și garanțiilor instituționale pentru punerea lor în aplicare este una oportună. Pe de altă parte, este de datoria opoziției să adopte o abordare constructivă față de activitățile sale, să-și apere prin măsuri legislative dreptul de a dezvolta proiecte și soluții alternative, fapt ce ar permite opoziției să-și îndeplinească funcțiile, stabilizând activitatea sistemului politic în ansamblu.

Un alt factor esențial ce influențează parlamentarismul în statele moderne se referă la faptul că parlamentele nu mai dețin monopolul asupra creării regulilor general obligatorii în stat. Această prerogativă este împărțită cu puterea executivă (guverne și/sau șefi de stat) care poate impune reguli de conduită prin intermediul mecanismelor constituționale, precum: delegarea legislativă, asumarea răspunderii sau decrete prezidențiale. În acest sens, Pierre Pactet denota faptul că separarea puterilor în sens contemporan nu mai constă în divizarea puterii în cea de „a face legea” și cea de „a executa legea”, ci din contra, în prerogativa executivului de a realiza politica națională prin intermediul administrației publice și „libertatea” legislativului de a exercita controlul parlamentar asupra activității executivului [27, p. 114].

În conformitate cu Constituția Republicii Moldova [28, art 102], Guvernul emite ordonanțe în condițiile articolului 106² din Constituție (Delegarea legislativă). Astfel, potrivit Legii fundamentale, în vederea realizării programului de activitate al Guvernului, Parlamentul poate adopta, la propunerea acestuia, o lege specială de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanțe în domenii care nu fac obiectul legilor organice. O lege de abilitare în mod obligatoriu trebuie să stabilească domeniul și data până la care se pot emite ordonanțe. În cazul prevăzut de legea de abilitare, ordonanțele se vor supune aprobării Parlamentului, cu condiția prezentării în termenul stabilit în legea de abilitare sub sancțiunea încetarea efectelor ordonanței. Spre deosebire de țara vecină, România, care abuzează de această excepție (numărul ordonanțelor uneori prevalând asupra numărului legilor adoptate de Parlament), Guvernul Republicii Moldova are în palmares doar două ordonanțe (ambele abrogate).

La fel, Guvernul Republicii Moldova „își poate angaja răspunderea în fața Parlamentului asupra unui program, unei declarații de politică generală sau unui proiect de lege” [28, art. 106¹]. Prin urmare, Constituția Republicii Moldova, a stabilit un set din trei categorii de documente pentru care acesta ar putea să-și angajeze răspunderea, fără ca să înainteze anumite condiții față de obiectivele programului sau declarației, ceea ce ne face să credem că Guvernul este în drept să decidă în regim autonom asupra conținutului acestor documente. O condiție, totuși fiind menționată în literatura de specialitate [29, p. 362], este necesară a fi respectată de Guvern: atât programul, cât și declarația politică trebuie să se încadreze în sfera de competență a acestuia.

În opinia Curții Constituționale a Republicii Moldova, angajarea răspunderii de către Guvern în fața Parlamentului este o însușire a procedurii legislative, potrivit căreia proiectul de lege nu parcurge etapele procedurii legislative prevăzute de Regulamentul Parlamentului, fiind supus unei dezbateri strict politice, ce duce, fie la menținerea, fie la demiterea Guvernului prin moțiunea de cenzură [30]. Curtea Constituțională a României, la rândul său, a stabilit că rolul unei asemenea proceduri este de a consolida o majoritate parlamentară, dar și de a depăși în același timp comportamentul obstructionist al opoziției în timpul dezbaterilor legislative. Astfel, angajarea răspunderii asupra unui proiect de lege reprezentând o modalitate legislativă indirectă de adoptare a unei legi, care fără a urma procedura parlamentară normală, este de fapt adoptată tacit în lipsa dezbaterilor, Guvernul luând sau nu în considerare modificările aduse. Totodată, remarcabil

este faptul că această modalitate simplificată de legiferare comportând caracter excepțional, trebuie să fie aplicată în situațiile când adoptarea legii în procedură ordinară sau în procedură de urgență este imposibilă ori atunci când structura politică a Parlamentului nu permite adoptarea proiectului de lege [31].

Angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului pentru „un anumit text, fie politic sau legislativ”, este apreciată ca o „formă de raționalizare a Parlamentului” forțat de Guvern să accepte „fără dezbateri și vot” anumite acțiuni guvernamentale [29, p. 359]. În acest caz, prin raționalizarea Parlamentului se înțelege că acesta nu mai este în măsură să-și exprime direct, prin vot, voința politică asupra unei decizii luată de Guvern și obligatorie pentru acesta [4, p. 509].

În contextul creșterii rolului Guvernului în procesul de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană și în scopul excluderii unor cazuri de raționalizare excesivă a Parlamentului prin posibilitatea Guvernului să se angajeze „abuziv și oricând”, răspunderea asupra unui proiect de lege, mai ales când se bucură de sprijinul unei majorități parlamentare, se propune ca prin Constituție să se limiteze domeniile în care Guvernul ar putea să-și angajeze răspunderea pentru un proiect de lege.

Constituția Republicii Moldova [28, art. 106¹] nu conține astfel de limitări, ceea ce-i conferă Guvernului o marjă largă de libertate în identificarea domeniilor în care să-și angajeze răspunderea, stare ce afectează suveranitatea forului reprezentativ.

Jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova stabilește câteva circumstanțe care determină angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului:

- procedura de angajare a răspunderii trebuie să fie o măsură extremă, determinată de necesitatea imediată de aplicare a măsurilor prevăzute în legea asupra căreia Guvernul și-a angajat răspunderea [32];
- în pofida puterii discreționare a Guvernului de a decide asupra oportunității și conținutului inițiativei asumate și lipsei unor condiții specifice, aceasta nu poate fi absolută;
- prin angajarea răspunderii, Guvernul nu poate substitui Parlamentul oricând și în orice condiții [30].

Mai explicită în acest sens a fost Curtea Constituțională a României, care a stabilit următoarele criterii de evaluare a răspunderii asumate de Guvern în fața Parlamentului pentru un proiect de lege: „existența unei urgențe în aplicarea măsurilor conținute în legea asupra căreia Guvernul și-a angajat răspunderea; necesitatea ca reglementarea în cauză să fie adoptată cât mai repede; aplicarea imediată a legii menționate” [31].

Constatăm că deși jurisprudența constituțională a decis că angajarea răspunderii asumate de Guvern în fața Parlamentului este totuși o procedură democratică, deoarece pe lângă raționalizarea Parlamentului, determină și gradul de susținere de care se bucură Guvernul din partea forului legislativ, în caz contrar Parlamentul având posibilitatea să demită Guvernul prin retragerea votului de încredere, aceasta necesită a fi revizuită prin introducerea unor norme ce exclud angajarea răspunderii pentru: proiecte de legi privind ratificarea tratatelor sau a unui acord internațional; proiectele de legi privind regimul instituțiilor fundamentale ale statului, drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor; proiecte de legi pentru aprobarea stărilor de urgență, cele mai importante coduri; proiecte de legi în domenii extrem de importante, cum ar fi reforma justiției sau procedura electorală și a referendumului [29, p. 359-369].

Concluzii

Legislativele puternice sunt benefice pentru consolidarea democrației. Motivele sunt multiple: (a) asigură un control mai eficient asupra executivului și o răspundere de tip orizontal mai avansată; (b) stimulează consolidarea partidelor politice, ceea ce, teoretic, conduce la eficientizarea răspunderii de tip vertical între reprezentanți și reprezentați. În regimurile democratice noi, care se confruntă cu numeroase probleme legate de sistemul electoral, construcția societății civile, controlul asupra armatei, descentralizarea puterii și altele, nu trebuie ignorată problema rolului legislativului în arhitectura statului. Dacă politicienii eșuează în a construi un legislativ puternic, cetățenii se vor trezi într-o societate în care voturile lor nu contează, vocile lor nu vor fi ascultate și interesele lor nu vor fi satisfăcute. Aceste argumente sunt relevante pentru orice formă de guvernământ. În condițiile în care peste tot în lumea democratică executivele domină legislativele credem că reformele instituționale și constituționale ar trebui să aibă ca scop diminuarea tendințelor de personalizare a puterii și accentuarea tendințelor de parlamentarizare a vieții politice.

Referințe:

1. AMITITELOAI, A. *Drept constituțional și instituții politice*. Iași: Junimea, 2009, 328 p. ISBN 978-973-37-1423-1.
2. ARAMĂ, E. *Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului*. Chișinău: CEP USM, 2009, 210 p. ISBN 978-9975-70-827-2.
3. CUCIURCA, D. *Aspecte conceptuale privind esența parlamentarismului ca fenomen politico-juridic*. În: *Statul, securitatea și drepturile omului: în condițiile societății informaționale*, 13-14 decembrie 2018, Chișinău. Chișinău: Tipografia „Artpoligraf”, 2019, pp. 237-253. ISBN 978-9975-108-88-1.
4. GUCEAC, I. *Tratat elementar de drept constituțional, vol. 2*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia centrală”, 2022. 574 p. ISBN 978-5-88554-060-5.
5. *Barometrul de opinie publică*. Disponibil: <https://ipp.md/wp-content/uploads/2022/12/Sondajul-BOP-noiembrie-2022.pdf>
6. MURGIU-PIPPIDI, A. *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri*. București: Humanitas, 327 p. ISBN 973-28-0566-8.
7. DIMA, B. *Sisteme de guvernare în democrațiile din centrul și Sud-Estul Europei*. București: Editura Hamangiu, 2015, 282 p. ISBN 978-606-27-0378-3.
8. *Preluat din baza de date Visevoter*. Disponibil: <https://wisevoter.com/country-rankings/voter-turnout-by-country>
9. CARTIER, E., JONASON, P. *Contemporary challenges facing Parliament: Mutations in time, representativeness, transparency, and accountability*. Université de Lille. 2020. Disponibil: <https://hal.univ-lille.fr/hal-03264808v1>
10. *Proiectul de lege privind pilotarea votului prin corespondență nr. 65 din 01.03.2024*. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6889/language/en-US/Default.aspx>
11. LOCKE, J. *Al doilea tratat despre cârmuire – Scrisoare despre toleranță*. București: Nemira, 1999 [1690], 324 p. ISBN 973-569-329-1.
12. HELLER, W.B.; MERSHON, C. Party switching in the Italian Chamber of Deputies, 1996–2001. *The Journal of Politics*, 2005. pp. 536–559. Disponibil: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2005.00328.x>
13. *Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.1996*. În: *Monitorul Oficial* nr. 50 din 07.04.2007.
14. *Analiză: Când traseismul politic devine periculos?* Disponibil: <https://promolex.md/23354-analiza-cand-traseismul-politic-devine-periculos/?lang=ro>
15. *Resolution 2037 (2015)*. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21550&lang=en>
16. *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 84 din 11.06.2020 pentru adoptarea Declarației cu privire la condamnarea faptelor de traseism și corupere politică*. În: *Monitorul Oficial* nr. 153-158 din 26.06.2020.C
17. *onstituția Republicii Portugheze*. Disponibil: <https://codex.just.ro/Tari/PT>
18. CONSTANTINESCU, M., ENACHE, M. *Opoziția parlamentară*. În: *Revista de drept public*, nr. 2, 2001.
19. ENACHE, M., *Democrația parlamentară*. București: Ed. Universul Juridic, 2012, 276 p. ISBN 978-973-127-797-4.
20. *Resolution 1601 (2008) Procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament*. Disponibil: <https://pace.coe.int/en/files/17626/html>
21. *Resolution 1154 (1998) Democratic functioning of national parliaments*. Disponibil: <https://pace.coe.int/en/files/16611/html>
22. *Resolution 1547 (2007) State of human rights and democracy in Europe*. Disponibil: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17531>
23. *Opinia nr. 946/2019 din 9 decembrie 2019 pentru Macedonia de Nord referitoare la Legea privind utilizarea limbilor*. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)033-e)
24. *Opinia nr. 950/2019 din 24 iunie 2019 privind Ordonanța de Urgență a Guvernului (OUG) nr. 7 și OUG nr. 12 de amendare a Legilor justiției din România*. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)014-e)

25. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 22 din 29.07.2021 a sesizărilor nr. 198a/2020, 201a/2020 și 206a/2020 pentru controlul constituționalității Legii nr. 217 din 3 decembrie 2020 pentru abrogarea și modificarea unor acte normative. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/h_22_2021_198a_2020_rou.pdf
26. Hotărârea nr. 14 din 27 aprilie 2021 pentru controlul constituționalității Legii nr. 218 din 3 decembrie 2020 pentru modificarea unor acte normative. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/h_14_2021_195a_199a_2020_rou.pdf
27. PACTET, P. *Institutions politiques. Droit constitutionnel*. Paris: Armand Colin, 1996, 576 p. ISBN 978-220-001-397-4.
28. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial* nr.1 din 12.08.1994.
29. IONESCU, C. *Teoria și practica dreptului parlamentar: examen de practică jurisdicțională a Curții Constituționale*. București: Ed. Hamangiu, 2021, 617 p. ISBN 978-606-27-1839-8.
30. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 11 din 13.05.2015, privind controlul constituționalității unor hotărâri ale Guvernului privind angajarea răspunderii asupra unor proiecte de legi și a legilor adoptate prin angajarea răspunderii. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=535>
31. Decizia Curții Constituționale a României nr. 1655 din 28.12.2010 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor Legii privind salarizarea în anul 2011 a personalului plătit din fonduri publice, în ansamblul său, precum și, în special, ale art. 1 din lege. În: *Monitorul Oficial al României* nr. 51 din 20.01.2011.
32. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 28 din 22.12.2011, privind controlul constituționalității Legii nr. 184 din 27.08.2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=12&l=ro>

Date despre autor:

Doina CUCIURCA, asistent universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-6859-7956

E-mail: cuciurcadoina@gmail.com

Prezentat la 30.01.2024

CZU: 343.53:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_08](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_08)

ANALIZA DE DREPT PENAL A INFRAȚIUNILOR DE FABRICARE, PUNERE ÎN CIRCULAȚIE ȘI UTILIZARE A TIMBRELOR DE ACCIZE FALSE

*Vitalie STATI,**Universitatea de Stat din Moldova*

Prezenta investigație științifică are ca obiect infracțiunile de fabricare, punere în circulație și utilizare a timbrelor de accize false, care sunt prevăzute de art. 250² din Codul penal al Republicii Moldova. Sunt relevate condițiile, care au impus adoptarea acestui articol, precum și finalitatea urmărită prin adoptarea art. 250² din Codul penal al Republicii Moldova. Este stabilit conținutul juridic al infracțiunilor prevăzute la art. 250² din Codul penal al Republicii Moldova, fiind identificate obiectul, latura obiectivă, latura subiectivă, subiectul și circumstanțele agravante ale acestora. Sunt determinate asemănările și deosebirile dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² din Codul penal al Republicii Moldova, pe de o parte, și infracțiunile specificate la art. 250 și 361 din Codul penal al Republicii Moldova, pe de altă parte.

Cuvinte-cheie: timbre de accize, fabricare, punere în circulație, utilizare, mărfuri accizate, articole din tutun, produse alcoolice.

CRIMINAL LAW ANALYSIS OF THE OFFENSES OF PRODUCTION, PUTTING INTO CIRCULATION AND USING COUNTERFEIT EXCISE STAMPS

The object of this scientific investigation is the offenses of production, putting into circulation and using counterfeit excise stamps, which are provided by the art. 250² of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The conditions that required the adoption of this article are revealed, as well as the purpose furthered by the adoption of art. 250² of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The legal content of the offenses provided by the art. 250² of the Criminal Code of the Republic of Moldova is established, identifying their object, their objective side, their subjective side, their subject, as well as their aggravating circumstances. There are determined the similarities and differences between the offenses provided by the art. 250² of the Criminal Code of the Republic of Moldova, on the one hand, and the offenses specified in the art. 250 and 361 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, on the other hand.

Keywords: excise stamps, production, putting into circulation, using, excise goods, tobacco articles, alcoholic products.

Introducere

La 03.03.2023 a fost adoptată Legea nr. 25 pentru modificarea unor acte normative¹ (în continuare – Legea nr. 25/2023). Unul dintre efectele adoptării acestui act legislativ îl constituie completarea Codului penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) cu articolul 250² „Fabricarea, punerea în circulație și utilizarea timbrelor de accize false”.² Atenționez că acest articol va intra în vigoare la 21.03.2026.

În Nota informativă la proiectul, care a stat la baza Legii nr. 25/2023³, lipsesc argumentele în susținerea

¹ A se vedea: Legea nr. 25 din 03.03.2023 pentru modificarea unor acte normative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2023, nr. 92, 136.

² Norme cu un conținut similar atestăm în legile penale ale altor state: alin. 2 art. 184 din Codul penal al Regatului Belgiei; art. 243 și 244 din Codul penal al Republicii Bulgaria; § 335 și 336 din Codul penal al Republicii Estonia; secț. 391 și 398 din Codul penal al Ungariei, etc.

³ A se vedea: Nota informativă la Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (Legea nr. 278/2007 privind controlul tutunului – art. 2, 101, 102 ș.a.; Codul contravențional – art. 911; Legea privind supravegherea de stat a sănătății publice – art. 16, 18 ș.a.). Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6198/language/ro-RO/Default.aspx>

unei astfel de remanieri legislative. La concret, autorii proiectului nu menționează condițiile ce au impus elaborarea proiectului art. 250² CP RM, precum și finalitățile urmărite. În acest mod, nu sunt respectate prevederile de la lit. b) alin. (1) art. 30 al Legii nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative.⁴

Putem totuși stabili aceste condiții și finalități, dacă luăm în considerare anumite prevederi normative cu caracter internațional și național.

Astfel, conform alin. (1) art. 19 din Convenția-cadru a Organizației Mondiale a Sănătății pentru controlul tutunului (în continuare – CCCT), „în scopul controlului tutunului⁵, părțile au în vedere luarea unor măsuri legislative sau promovarea legilor existente, în cazul în care este necesar, în materie de răspundere penală [...]” [1]. Pct. 29 din Preambulul la Directiva 2014/40/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014 privind apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre în ceea ce privește fabricarea, prezentarea și vânzarea produselor din tutun și a produselor conexe și de abrogare a Directivei 2001/37/CE (în continuare – Directiva 2014/40/UE) prevede: „Pe piață sunt introduse cantități considerabile de produse ilicite [...]. Astfel de produse ilicite subminează libera circulație a produselor conforme și protecția conferită de legislațiile care vizează controlul tutunului [...]. Prin urmare, ar trebui să se prevadă ca pachetele unitare de produse din tutun să fie marcate cu un identificator unic și să poarte un element de securitate și ca circulația lor să fie înregistrată astfel încât astfel de produse să poată fi urmărite și trasabilitatea lor să poată fi asigurată în întreaga Uniune, iar conformitatea lor cu prezenta directivă să poată fi monitorizată și mai bine asigurată. În plus, ar trebui să se prevadă introducerea unor elemente de securitate care să faciliteze verificarea autenticității produselor din tutun” [2].

Asemenea prevederi normative cu caracter internațional își găsesc dezvoltarea în legislația autohtonă.

În această privință, prezintă relevanță, în primul rând, Legea nr. 278 din 14.12.2007 privind controlul tutunului (în continuare – Legea nr. 278/2007): „Introducerea pe teritoriul Republicii Moldova și/sau comercializarea produselor conexe⁶ se permite numai după aplicarea, prin lipire, a timbrului de acciz sau a timbrului de consum pe ambalajul produsului, astfel încât deschiderea ambalajului să asigure deteriorarea timbrului de acciz sau a timbrului de consum” [3] (alin. (7) art. 23); „Se interzice plasarea pe piață a cartușelor pentru țigarete electronice care conțin lichid cu nicotină, inclusiv a țigaretelor electronice de unică folosință, a flacoanelor de reumplere care conțin nicotină destinate cartușelor și țigaretelor electronice de la poziția tarifară 2404, a produselor din tutun și a produselor din plante pentru fumat de la pozițiile tarifare 240399900 și 2404 fără aplicarea, prin lipire, a timbrului de acciză de către producător sau cu timbre de acciză care nu corespund anului fabricării produselor” [3] (alin. (11) art. 24); „Importul și comercializarea angro a produselor din tutun se efectuează numai după aplicarea de către producătorul lor a timbrului de acciză direct pe pachet. În cazul în care produsul din tutun este produs cu folie de protecție, timbrul de acciză se aplică sub folie. Timbrul de acciză se lipește astfel încât să se deterioreze la deschiderea pachetului” [3] (alin. (3) art. 32). În plus, în pct. 4 al Hotărârii Guvernului nr. 1427 din 18.12.2007 pentru aprobarea Regulamentului privind modul de procurare și aplicare a timbrului de acciză/timbrului de consum pe produsele din tutun, cartușele și rezervele pentru țigaretetele electronice, inclusiv țigaretetele electronice de unică folosință, preparatele destinate utilizării în cartușele și rezervele pentru țigaretetele electronice de la poziția tarifară 2404, produsele din tutun și înlocuitorii din tutun (amestecuri fără tutun pe baza frunzei de ceai) de la pozițiile tarifare 240399900 și 2404 (în continuare – Hotărârii Guvernului nr. 1427/2007), se

⁴ A se vedea: Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 7-17, 34.

⁵ Potrivit lit. d) art. 1 din CCCT, „prin „controlul tutunului” se înțelege o serie întreagă de strategii de diminuare a ofertei, a cererii și a efectelor nocive, având ca scop ameliorarea sănătății unei populații prin eliminarea sau prin reducerea consumului de produse din tutun în cadrul respectivei populații și a expunerii acesteia la fumul de tutun”.*

* Convenția-cadru a Organizației Mondiale a Sănătății pentru controlul tutunului. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX%3A22004A0615%2801%29>

⁶ În corespundere cu art. 2 al Legii nr. 278/2007, prin „produse conexe” se înțelege „produsele din plante pentru fumat și produsele care conțin nicotină, inclusiv țigaretetele electronice”.*

* Legea nr. 278 din 14.12.2007 privind controlul tutunului. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 47-48, 139.

stabilește: „Respectarea modului de procurare a timbrelor de acciz/timbrelor de consum, expus în prezentul Regulament, și marcarea cu ele a mărfurilor respective originare din Republica Moldova, precum și a celor de import, constituie o condiție obligatorie de realizare a acestor mărfuri pe teritoriul republicii, inclusiv și destinate a fi consumate pe teritoriul necontrolat de autoritățile constituționale”. [4]

Accentuez, că, după cum rezultă din art. 123 al Codului fiscal⁷, sunt pasibile de marcarea cu timbre de accize nu doar articolele din tutun, ci și anumite produse alcoolice. În art. 250² CP RM nu se face nicio deosebire între cele două categorii de mărfuri accizate.

În context, comportă interes anumite dispoziții ale Legii nr. 1100 din 30.06.2000 cu privire la fabricarea și circulația alcoolului etilic și a producției alcoolice: „Se interzice: [...] circulația producției alcoolice ambalate nemarcate în modul stabilit cu timbru de acciz [...]” [5] (lit. h) alin. (2) art. 5); „Circulația pe piața internă a producției alcoolice ambalate se permite doar după marcarea acestora cu timbru de acciz, conform condițiilor stabilite la art. 123 alin. (5) din Codul Fiscal al Republicii Moldova nr. 1163/1997” [5] (alin. (1) art. 20). De asemenea, pct. 6 din Anexa nr. 1 la Hotărârea Guvernului nr. 1481 din 26.12.2006 cu privire la marcarea producției alcoolice (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 1481/2006) prevede: „Respectarea modului de procurare a timbrelor de acciz/timbrelor de consum expus în prezentul Regulament și marcarea cu ele a mărfurilor respective originare din Republica Moldova, precum și a celor de import constituie o condiție obligatorie pentru comercializarea acestor mărfuri pe teritoriul republicii, inclusiv și destinate a fi consumate pe teritoriul necontrolat de autoritățile constituționale” [6].

Din analiza acestor reglementări rezultă următoarele concluzii:

1) condițiile, care au impus adoptarea art. 250² CP RM, au constat în lipsa unor mijloace suficiente care ar asigura circuitul în condiții de legalitate a articolelor din tutun și al anumitor produse alcoolice, care sunt pasibile de accizare;

2) finalitatea, urmărită prin adoptarea art. 250² CP RM, s-a exprimat în complinirea acestui gol pe calea prevenirii, reprimării și disuadării celor mai periclitante sub aspect social manifestări care afectează circuitul legal al articolelor din tutun și al anumitor produse alcoolice, ce sunt pasibile de accizare.

Dintr-un studiu științific pe care l-am întreprins anterior, rezultă că art. 250 CP RM („Transportarea, păstrarea sau comercializarea mărfurilor supuse accizelor, fără marcarea lor cu timbre de control sau timbre de acciz”) nu este suficient pentru a asigura circuitul în condiții de legalitate a articolelor din tutun și al anumitor produse alcoolice, care sunt pasibile de accizare: „Autorul (coautorul) infracțiunilor, prevăzute la art. 250 CP RM, trebuie să aibă calitatea specială de persoană obligată, conform legii, să procure și să utilizeze timbre de control sau timbre de acciz, în vederea marcării cu ele a mărfurilor sale”⁸; „Care este soluția de calificare, conformă cu principiul legalității, ce se impune în cazul când persoana – care nu posedă calitatea specială a subiectului infracțiunii, ce decurge din art. 250 CP RM – transportă, păstrează sau comercializează mărfurile supuse accizelor, marcate cu alte timbre decât cele de modelul stabilit, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari? În cazul analizat, nu poate fi aplicată lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM. Soluția de calificare, ce se impune, este art. 361 CP RM”⁹.

În spețele analizate în cadrul studiului științific sus-menționat, persoanele – care fabricau și/sau utilizau timbre de accize false, dar care nu aveau obligația, conform legii, să procure și să utilizeze timbre de control sau timbre de acciz, în vederea marcării cu ele a mărfurilor sale – erau trase la răspundere în baza lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM. Aceasta deși persoanele în cauză erau pasibile de răspundere conform art. 361 CP RM.

Art. 250² CP RM a fost conceput în calitate de normă specială în raport cu art. 361 CP RM. Astfel, adoptarea art. 250² CP RM a fost necesară pentru a fi exclusă aplicarea prin analogie a lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM.

⁷ A se vedea: Codul fiscal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr. 62, 522.

⁸ A se vedea: BRÎNZA, S., STATI, V. Practica eronată de stabilire a subiectului infracțiunilor prevăzute la art. 250 din Codul penal al Republicii Moldova. În: SSRN Electronic Journal. ISSN 1556-5068. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4188325

⁹ A se vedea: BRÎNZA, S., STATI, V. Practica eronată de stabilire a subiectului infracțiunilor prevăzute la art. 250 din Codul penal al Republicii Moldova. În: SSRN Electronic Journal. ISSN 1556-5068. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4188325

În concluzie, art. 250² CP RM poate fi privit ca o „normă de rezervă” *sui generis* în raport cu lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM. Or, în unele cazuri, lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM nu poate fi aplicată în vederea asigurării circuitului în condiții de legalitate a articolelor din tutun și al anumitor produse alcoolice, care sunt pasibile de accizare. Aceasta întrucât făptuitorul nu posedă calitatea specială a subiectului infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM. În astfel de cazuri devine posibilă aplicarea art. 250² CP RM.

Rezultate obținute și discuții

În art. 250² CP RM, sub denumirea marginală de fabricare, punere în circulație și utilizare a timbrelor de accize false, sunt reunite două variante-tip de infracțiuni¹⁰ și două variante agravate de infracțiune.

În acest fel, prima variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (1) art. 250² CP RM, constă în fabricarea în scopul punerii în circulație, punerea în circulație sau utilizarea timbrelor de accize false.

Prima variantă agravată de infracțiune, specificată la lit. a) alin. (2) art. 250² CP RM, presupune că infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este comisă de un funcționar ori alt salariat în exercițiul funcțiunii.

La rândul său, cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, consemnată la lit. b) alin. (2) art. 250² CP RM, presupune că infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală.

În fine, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune, specificată la lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM, se exprimă în fabricarea în scopul punerii în circulație, punerea în circulație sau utilizarea timbrelor de accize false, dacă este săvârșită în proporții deosebit de mari.

Așa cum rezultă din titlul Capitolului X al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, *obiectul juridic generic* al infracțiunilor, specificate la art. 250² CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la economia națională. Aceste infracțiuni fac parte din grupul infracțiunilor economice, alcătuind, împreună cu infracțiunile prevăzute la art. 244, 244¹ și 250 CP RM, subgrupul infracțiunilor fiscale.

În mod aprioric, obiectul juridic special al infracțiunii reprezintă antipodul infracțiunii respective. Drept urmare, deducem că *obiectul juridic special* al infracțiunilor, prevăzute la art. 250² CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la legalitatea fabricării, a punerii în circulație și a utilizării timbrelor de accize.

În dispoziția art. 250² CP RM, *obiectul material (produsul)* infracțiunii este descris prin sintagma „timbre de accize false”.

Prezența obiectului material o atestăm în cazurile de fabricare, de punere în circulație și de utilizare a timbrelor de accize false. *In concreto*, în cazurile de punere în circulație și de utilizare a timbrelor de accize false, obiectul material îl reprezintă timbrele de accize false (contrafăcute sau alterate). În cazul de fabricare a timbrelor de accize false, obiectul material îl reprezintă, după caz: 1) materia prima folosită pentru fabricarea timbrelor de accize false (în ipoteza de contrafacere a timbrelor de accize); 2) timbrele de accize autentice (în ipoteza de alterare a timbrelor de accize).

Prezența produsului o atestăm doar în cazul de fabricare a timbrelor de accize false. În acest caz, produsul infracțiunii îl reprezintă timbrele de accize false (contrafăcute sau alterate).

Pentru a percepe înțelesul noțiunii „timbre de accize” și pentru a înțelege de ce făptuitorul recurge la fabricarea, punerea în circulație sau utilizarea timbrelor de accize false, este necesar să apelăm la prevederile unor acte normative de referință.

În acest plan, alin. (2) art. 15 din CCCT prevede: „Fiecare parte adoptă și aplică [...] măsuri eficiente pentru ca toate pachetele și ambalajele de produse din tutun și toate formele de ambalare exterioară a produselor respective să poarte o *marcă* (evid. ns.) pentru a ajuta părțile să poată determina originea produselor din tutun și, în conformitate cu legislația națională și cu acordurile bilaterale sau multilaterale adecvate, pentru a ajuta părțile să poată stabili punctul în care intervine devierea și să supravegheze, să urmărească și să controleze circulația produselor din tutun și statutul lor legal. [...]”. [1] Totodată, în teza I alin. (1) art. 16 din Directiva 2014/40/UE se stabilește: „Statele membre în care există obligativitatea timbrelor fiscale sau

¹⁰ Subliniez că la lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM este consemnată nu o circumstanță agravantă a infracțiunii specificate la alin. (1) art. 250² CP RM. De fapt, la alin. (1) și la lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM sunt prevăzute infracțiuni de sine stătătoare. Aceste infracțiuni se pot afla între ele în concurs. Desigur, se are în vedere un concurs real.

a marcajelor de identificare naționale utilizate în scopuri fiscale pot permite utilizarea acestora pentru elementul de securitate, cu condiția ca timbrele fiscale sau marcajele de identificare naționale să îndeplinească toate funcțiile și standardele tehnice prevăzute la prezentul articol”. [2]

În art. 123 din Codul fiscal al Republicii Moldova atrag atenția următoarele dispoziții: „Mărfurile supuse accizelor, îmbuteliate în ambalaj pentru consum final, cum ar fi votca, lichiorurile și alte băuturi alcoolice, vermuturile și alte vinuri din struguri proaspeți, alte băuturi fermentate de la pozițiile tarifare 2205 și 220600, divinurile, comercializate, transportate sau depozitate pe teritoriul Republicii Moldova sau importate pentru comercializare pe teritoriul ei, precum și mărfurile supuse accizelor, îmbuteliate în ambalaj pentru consum final, procurate de la agenții economici rezidenți aflați pe teritoriul Republicii Moldova care nu au relații fiscale cu sistemul ei bugetar, sunt pasibile marcării obligatorii cu timbru de acciz. [...]” [7] (alin. (5)); „Cartușele pentru țigărete electronice care conțin lichid cu nicotină, inclusiv țigăretele electronice de unică folosință, flacoanele de reumplere care conțin nicotină destinate cartușelor și țigărețelor electronice de la poziția tarifară 2404, produsele din tutun și produsele din plante pentru fumat de la pozițiile tarifare 240399900 și 2404, comercializate, transportate sau depozitate pe teritoriul Republicii Moldova ori importate pentru comercializare pe teritoriul ei, precum și mărfurile procurate de la agenții economici rezidenți aflați pe teritoriul Republicii Moldova, dar care nu au relații fiscale cu sistemul ei bugetar, sunt pasibile de marcarea obligatorie cu timbru de acciză. [...]” [7] (alin. (5)).¹¹

Adițional, în Hotărârea Guvernului nr. 1427/2007 se menționează: „Timbrul de acciz/timbrul de consum reprezintă o modalitate de marcarea a produselor supuse accizelor prevăzute la art. 123 alin. (5¹) din Codul fiscal nr. 1163/1997” [4] (pct. 1); „Pentru produsele stabilite la pct. 1 supuse marcării cu timbru de acciz/timbru de consum¹² sunt prevăzute următoarele tipuri de marcaje: a) produsele stabilite la pct. 1 autohtone; b) produsele stabilite la pct. 1 de import” [4] (pct. 2); „Sunt supuse marcării cu timbru de consum produsele stabilite la pct. 1 introduse pe teritoriul Republicii Moldova, destinate a fi consumate pe teritoriul necontrolat de autoritățile constituționale” [4] (pct. 5¹). Prevederi similare conține Hotărârea Guvernului nr. 1481/2006: „Sunt supuse marcării cu timbru de consum produsele alcoolice introduse pe teritoriul Republicii Moldova, destinate a fi consumate pe teritoriul necontrolat de autoritățile constituționale” [6] (pct. 3¹); „Timbrul de acciz/timbrul de consum [...] reprezintă o modalitate de marcarea a unor categorii de producție alcoolică supuse accizelor” [6] (pct. 2 din Anexa nr. 1 Hotărârea Guvernului nr. 1481 din 26.12.2006); „Lista mărfurilor supuse marcării cu timbre de acciz/timbre de consum este stabilită de art. 123 alin. (5) din Codul fiscal” [6] (pct. 3 din Anexa nr. 1 Hotărârea Guvernului nr. 1481 din 26.12.2006); „Pentru mărfurile supuse marcării cu timbre de acciz sunt prevăzute următoarele tipuri de marcaje: a) vinuri; b) divinuri; c) băuturi alcoolice tari; d) altă producție alcoolică nespecificată la literele a)-c) din prezentul punct și care se supune marcării conform art. 123 din Codul fiscal” [6] (pct. 4 din Anexa nr. 1 Hotărârea Guvernului nr. 1481 din 26.12.2006).

În acord cu pct. 1¹ din Hotărârea Guvernului nr. 1427/2007 și cu pct. 2 din Hotărârea Guvernului nr. 1481/2006, Ministerul Finanțelor elaborează și aprobă designul mărcii „Timbru de acciz/Timbru de consum” [4, 6]. Într-adevăr, parametrii tehnici corespunzători sunt stabiliți în Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 91 din 07.06.2019 cu privire la aprobarea design-ului mărcii „Timbru de acciz/Timbru de consum” [8].

Din analiza reglementărilor enunțate mai sus, reiese că timbrul de acciz/timbrul de consum reprezintă

¹¹ În același timp, în conformitate cu alin. (6) art. 123 din Codul fiscal al Republicii Moldova, „nu sunt marcate obligatoriu cu timbru de acciz: a) vinurile spumoase și spumante, divinurile în sticle de suvenir cu capacitatea de până la 0,25 litri, de 1,5 litri, de 3 litri și de 6 litri; b) producția alcoolică cu conținutul de alcool etilic de până la 7% în volum și berea; c) mărfurile supuse accizelor plasate în regimurile vamale tranzit, antrepozit vamal, admitere temporară; d) mărfurile supuse accizelor, fabricate pe teritoriul Republicii Moldova și expediate de către producător pentru export; d1) mărfurile pentru care nu se achită sau nu urmează a fi achitată acciza; e) alcoolul etilic nednaturat (pozițiile tarifare 2207 și 2208) utilizat în scopuri medicale”.*

* Codul fiscal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr. 62, 522.

¹² Este de semnalat că în art. 2502 CP RM nu sunt specificate timbrele de consum false. Pentru a se exclude interpretarea extensivă defavorabilă a acestui articol, propunem ca, în dispoziția de la alin. (1) art. 2502 CP RM, sintagma „timbrele de accize false” să fie înlocuită prin sintagma „timbrele de accize/timbrele de consum false”.

cele două tipuri de marcaje speciale, care permit monitorizarea de către organele fiscale a legalității circuitului articolelor din tutun și al anumitor produse alcoolice, care sunt pasibile de accizare. Pentru a se sustrage acestei monitorizări, făptuitorul recurge la fabricarea, punerea în circulație sau utilizarea timbrelor de accize false.

Accentuez că, în art. 250² CP RM, prin „timbrelor de accize false” se au în vedere nu doar falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova. Se au în vedere, de asemenea, falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de organul autorizat al unui stat străin. Nu se au în vedere falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de entitățile neconstituționale din Transnistria sau din alte asemenea formațiuni statale autoproclamate.

În continuare ne vom referi la parametrii valorici ai obiectului material (produsului) infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM.

Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 250² CP RM, valoarea timbrelor de accize false nu trebuie să depășească 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei. În caz contrar, se aplică lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM.

Anumite mențiuni privitoare la valoarea timbrelor de accize (autentice) găsim în pct. 6 și 9 din Hotărârea Guvernului nr. 1427/2007, precum și în pct. 8 și 12 din Anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr. 1481/2006.

La modul concret, în cazul producției alcoolice, tariful unic de 0,42 lei este stabilit pentru comercializarea unui: timbru de acciz pentru vinuri; timbru de acciz pentru divinuri; timbru de acciz pentru băuturi alcoolice tari; timbru de acciz pentru altă producție alcoolică; timbru de consum pentru producție alcoolică.¹³ În cazul articolelor de tutun, tariful pentru comercializarea timbrelor este diferențiat: 0,051 lei (pentru un timbru de acciz aplicabil pe articolele din tutun autohtone); 0,064 lei (pentru un timbru de acciz aplicabil pe articolele din tutun de import); 0,051 lei (pentru un timbru de consum aplicabil pe articolele din tutun).¹⁴

În contextul infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM, valoarea timbrelor de accize false trebuie calculată reieșind tocmai din valoarea nominală a acestora (adică din valoarea timbrelor de accize autentice pe care le imită timbrele de accize false), nu din valoarea reală a timbrelor de accize false (valoare care este egală cu zero).

În altă ordine de idei, datorită specificului lor, infracțiunile, prevăzute la art. 250² CP RM, nu are *victimă*.

Latura obiectivă a acestor infracțiuni constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiune. Modalitățile normative cu caracter alternativ ale acestei acțiuni sunt:

- 1) fabricarea timbrelor de accize false;
- 2) punerea în circulație a timbrelor de accize false;
- 3) utilizarea timbrelor de accize false.

Referitor la *prima* dintre aceste modalități, după cum rezultă din pct. 3 din Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 91 din 07.06.2019 cu privire la aprobarea design-ului mărcii „Timbru de acciz/Timbru de consum”, Instituția Publică „Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe” este singura abilitată să fabrice timbre de acciz/timbre de consum.¹⁵ Săvârșind fabricarea timbrelor de accize false, făptuitorul își arogă această competență exclusivă.

Modalitatea normativă de fabricare a timbrelor de accize false presupune două modalități faptice cu caracter alternativ: a) contrafacere; b) alterare. Astfel, prin „contrafacere” se înțelege confecționarea timbrelor de accize false care imită timbrele de accize autentice. La rândul său, alterarea constă în modificarea timbrelor de accize autentice (de exemplu, un timbru de acciz autentic aplicabil pe articolele din tutun autohtone (în valoare de 0,051 lei) este modificat astfel încât să rezulte un timbru de acciz fals aplicabil pe articolele din tutun de import (în valoare de 0,064 lei).

¹³ A se vedea: Comercializarea timbrelor de acciz/timbrelor de consum pentru producție alcoolică. Disponibil: <https://ctif.gov.md/ro/livrare-timbre-de-acciz>

¹⁴ A se vedea: Comercializarea timbrelor de acciz/timbrelor de consum pentru articolele din tutun. Disponibil: <https://ctif.gov.md/ro/livrare-timbre-de-acciz>

¹⁵ A se vedea: Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 91 din 07.06.2019 cu privire la aprobarea design-ului mărcii „Timbru de acciz/Timbru de consum”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 193-202, 1002.

Cât privește cea de-a doua modalitate normativă, consemnez că în legislație este reglementat modul de punere în circulație a timbrelor de accize autentice: „Timbrele de acciz/timbrele de consum procurate nu se vând, nu se transmit altor persoane și nu se înstrăinează în alt mod, cu excepția restituirii lor Instituției Publice „Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe” [4, 6] (pct. 5 din Hotărârea Guvernului nr. 1427/2007 și pct. 7 din Anexa nr. 1 la Hotărârea Guvernului nr. 1481/2006).

A fortiori, este interzisă punerea în circulație a timbrelor de accize false.

Indiferent de forma în care se concretizează (vânzare, donare, schimb etc.), punerea în circulație a timbrelor de accize false implică trecerea acestora din stăpânirea făptuitorului în stăpânirea unei alte persoane. Nimicirea, aruncarea sau abandonarea timbrelor de accize false nu reprezintă punerea lor în circulație.

A treia modalitate normativă – utilizarea timbrelor de accize false – presupune aplicarea acestora pe mărfurile accizate.

În acest mod, făptuitorul imită procedura legală stabilită în alin. (5) art. 123 din Codul fiscal: „[...] Marcarea se efectuează în timpul fabricării mărfurilor supuse accizelor sau până la importarea acestora, iar în cazul mărfurilor fabricate pe teritoriul Republicii Moldova – până la momentul expedierii (transportării) acestora din antrepozitul fiscal. Modul de [...] utilizare a timbrelor de acciz este stabilit de către Guvern” [7]. Prevederi asemănătoare sunt stabilite în alin. (5¹) art. 123 din Codul fiscal, precum și în pct. 23, 23¹ și 24 din Hotărârea Guvernului nr. 1427/2007.

Precizez că, în cazul infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM, marcarea cu alte timbre decât cele de modelul stabilit se poate concretiza, printre altele, în utilizarea timbrelor de accize false. În acest caz, aplicarea lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM exclude reținerea la calificare a art. 250² CP RM.

După examinarea modalităților normative ale acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 250² CP RM, este necesar să analizăm ipoteza concurenței dintre acest articol și art. 361 CP RM.

În acord cu lit. d) pct. 9 al Hotărârii Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Concepției Sistemului informațional automatizat „Registrul de stat al blanchetelor de strictă evidență și al timbrelor de acciz”, nr.1100 din 25.10.2005¹⁶, timbrele de acciz se consideră documente nepersonalizate. Fiind emise de către Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova sau de către organele autorizate ale unor state străine, timbrele de acciz reprezintă documente oficiale care acordă dreptul de comercializare, transportare, depozitare sau import al articolelor din tutun ori al anumitor produse alcoolice, care sunt pasibile de accizare.

În consecință, timbrele de accize false reprezintă unul dintre tipurile de documente oficiale false, care acordă drepturi sau eliberează de obligații. În atare condiții, art. 361 CP RM, privit ca normă generală, nu poate fi aplicat. În acord cu art. 116 CP RM, se aplică doar art. 250² CP RM.

Concretizând, menționez următoarele:

1) dacă făptuitorul fabrică timbre de accize false în scopul punerii acestora în circulație, vom fi în prezența uneia dintre infracțiunile consumate prevăzute la art. 250² CP RM. Dacă făptuitorul fabrică timbre de accize false în scopul utilizării acestora, vom fi în prezența pregătirii de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² CP RM. În ambele aceste cazuri, art. 361 CP RM nu se aplică;

2) dacă făptuitorul fabrică timbre de accize false, după care le pune în circulație sau le utilizează, vom fi în prezența uneia dintre infracțiunile consumate prevăzute la art. 250² CP RM. În astfel de cazuri, art. 361 CP RM nu se aplică;

3) dacă persoana numai fabrică timbre de accize false, după care le transmite unei alte persoane, care le pune în circulație, ambele aceste persoane urmează să răspundă în calitate de autori ai uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² CP RM. Dacă persoana numai fabrică timbre de accize false, după care le transmite unei alte persoane, care le utilizează, atunci prima dintre aceste persoane urmează să răspundă în calitate de complice la una dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² CP RM. A doua dintre aceste persoane răspunde ca autor al uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² CP RM. În ambele aceste cazuri, art. 361 CP RM nu se aplică.

¹⁶ A se vedea: Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Concepției Sistemului informațional automatizat „Registrul de stat al blanchetelor de strictă evidență și al timbrelor de acciz”, nr. 1100 din 25.10.2005. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 145-147, 1191.

Infracțiunile, prevăzute la art. 250² CP RM, sunt infracțiuni formale. Ele se consideră consumate din momentul săvârșirii acțiunii prejudiciabile.

Dacă aceeași persoană fabrică timbre de accize false, iar apoi – în contextul aceleiași intenții infracționale – le pune în circulație, atunci infracțiunea se consumă în momentul fabricării. În acest caz, punerea în circulație a timbrelor de accize false se referă la momentul de epuizare a infracțiunii. Dacă însă aceeași persoană fabrică timbre de accize false, iar apoi – în contextul aceleiași intenții infracționale – le utilizează, atunci infracțiunea se consumă în momentul utilizării. În acest caz, fabricarea timbrelor de accize false se referă la etapa de pregătire a infracțiunii.

Latura subiectivă a infracțiunilor, specificate la art. art. 250² CP RM, se caracterizează prin intenție directă. De cele mai dese ori, motivul infracțiunilor examinate constă în interesul material.

Numai în prezența modalității normative de fabricare a timbrelor de accize false, scopul este special: scopul de punere în circulație a timbrelor de accize false. În prezența modalității normative de fabricare a timbrelor de accize false, scopul infracțiunii se poate exprima, de asemenea, în utilizarea timbrelor de accize false. Totuși, acest scop nu este unul special.

Drept urmare, în prezența modalității normative de fabricare de timbre de accize false, infracțiunea se consideră consumată numai dacă este săvârșită în scopul punerii în circulație a timbrelor de accize false. Dacă însă, în prezența modalității normative de fabricare de timbre de accize false, scopul infracțiunii constă în utilizarea de timbre de accize false, vom fi în prezența pregătirii de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 250² CP RM.

Subiect al infracțiunilor, prevăzute la art. 250² CP RM, este persoana fizică responsabilă care în momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. Persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunii analizate.

În prezența variantelor-tip ale infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM, nu este necesar ca subiectul să posede o calitate specială. Prin aceasta, infracțiunile în cauză se deosebesc de cele specificate la art. 250 CP RM.¹⁷

În alt registru, vom examina circumstanțele agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM.

Răspunderea se agravează conform lit. a) alin. (2) art. 250² CP RM, dacă infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este comisă de un funcționar ori alt salariat în exercițiul funcțiunii.

Această agravantă presupune îndeplinirea a două condiții:

- 1) subiectul infracțiunii să aibă calitatea specială de funcționar ori alt salariat;
- 2) infracțiunea să fie săvârșită în timpul în care acest subiect se află în exercițiul funcțiunii.

Potrivit art. 1 din Codul muncii al Republicii Moldova, „salariat este persoana fizică (bărbat sau femeie) care prestează o muncă conform unei anumite specialități, calificări sau într-o anumită funcție, în schimbul unui salariu, în baza contractului individual de muncă”. [9]

¹⁷ În legătură cu subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 250 CP RM, am afirmat: „Persoana fizică trebuie să aibă calitățile unui subiect special: persoană având obligația de a procura și utiliza timbrele de control sau timbrele de acciz, în vederea marcării cu ele a mărfurilor sale. De asemenea, subiectul [infracțiunilor prevăzute la art. 250 CP RM] trebuie să fie sau să reprezinte subiectul impunerii (contribuabilul) în sensul art. 120 din Codul fiscal: a) antrepozitarul autorizat care produce și/sau prelucrează mărfuri supuse accizelor pe teritoriul Republicii Moldova; b) persoana juridică sau persoana fizică ce importă mărfuri supuse accizelor”.*

În alte lucrări, în legătură cu același subiect am menționat: „Autorul (coautorul) infracțiunilor, prevăzute la art. 250 din Codul penal al Republicii Moldova, trebuie să aibă calitatea specială de persoană obligată, conform legii, să procure și să utilizeze timbre de control sau timbre de acciz, în vederea marcării cu ele a mărfurilor sale”.**

* STATI, V. Infracțiuni economice. Note de curs. Ediția a 3-a. Chișinău: CEP USM, 2019, p. 326-327, 328. 600 p. ISBN 978-9975-146-73-9.

** BRÎNZA, S., STATI, V. Practica eronată de stabilire a subiectului infracțiunilor prevăzute la art. 250 din Codul penal al Republicii Moldova. În: SSRN Electronic Journal. ISSN 1556-5068. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4188325

СТАТИ, В. Невыполнение обязанности маркировать подакцизные товары марками установленного образца как основание ответственности по законодательству Украины и Республики Молдова. În: Концепція розвитку правової держави в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль, 2016, с. 37-41.

Timpul, în care funcționarul ori alt salariat se află în exercițiul funcțiunii, este timpul îndeplinirii de către acest subiect a obligațiilor de serviciu.

Este posibil ca subiectul infracțiunii să fie nu un funcționar oarecare, ci o persoană publică sau o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală. În această ipoteză, aplicarea lit. a) alin. (2) art. 250² CP RM exclude reținerea la calificare a art. 327 sau 335 CP RM ori a art. 312 din Codul contravențional al Republicii Moldova.

Răspunderea se agravează conform lit. b) alin. (2) art. 250² CP RM, dacă infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală.

Aplicarea lit. b) alin. (2) art. 250² CP RM exclude referirea la lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM.

La individualizarea pedepsei se ia în considerare dacă infracțiunea este comisă de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. Or, gradul de pericol social al infracțiunii, săvârșite de o organizație criminală, este mai sporit decât cel al infracțiunii comise de un grup criminal organizat.

Dacă infracțiunile prevăzute la alin. (1) sau lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM sunt săvârșite în participație simplă sau în participație complexă, la individualizarea pedepsei se va lua în considerare circumstanța agravantă consemnată la lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM.

Finalmente, este de menționat că, în principal, singura diferență dintre infracțiunea prevăzută la lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM și infracțiunea specificată la alineatul (1) din același articol ține de valoarea timbrelor de accize false. Astfel, în cazul infracțiunii prevăzute la lit. c) alin. (2) art. 250² CP RM, valoarea timbrelor de accize false trebuie să depășească 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Se va aplica alin. (1) art. 250² CP RM în cazul în care nu este depășit acest prag valoric, inclusiv în cazul în care valoarea timbrelor de accize false se exprimă în proporții mari.

Concluzii

Art. 250² CP RM a fost conceput în calitate de normă specială în raport cu art. 361 CP RM. Astfel, adoptarea art. 250² CP RM a fost necesară pentru a fi exclusă aplicarea prin analogie a lit. a) alin. (2) art. 250 CP RM.

Obiectul juridic special al infracțiunilor, prevăzute la art. 250² CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la legalitatea fabricării, a punerii în circulație și a utilizării timbrelor de accize.

În cazurile de punere în circulație și de utilizare a timbrelor de accize false, obiectul material îl reprezintă timbrele de accize false (contrafăcute sau alterate). În cazul de fabricare a timbrelor de accize false, obiectul material îl reprezintă, după caz: 1) materia prima folosită pentru fabricarea timbrelor de accize false (în ipoteza de contrafacere a timbrelor de accize); 2) timbrele de accize autentice (în ipoteza de alterare a timbrelor de accize). Prezența produsului o atestăm doar în cazul de fabricare a timbrelor de accize false. În acest caz, produsul infracțiunii îl reprezintă timbrele de accize false (contrafăcute sau alterate).

În art. 250² CP RM, prin „timbrelor de accize false” se au în vedere nu doar falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova. Se au în vedere, de asemenea, falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de organul autorizat al unui stat străin. Nu se au în vedere falsurile care imită timbrele de accize autentice emise de entitățile neconstituționale din Transnistria sau din alte asemenea formațiuni statale autoproclamate.

În contextul infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM, valoarea timbrelor de accize false trebuie calculată reieșind tocmai din valoarea nominală a acestora (adică din valoarea timbrelor de accize autentice pe care le imită timbrele de accize false).

Timbrele de accize false reprezintă unul dintre tipurile de documente oficiale false, care acordă drepturi sau eliberează de obligații. În atare condiții, art. 361 CP RM, privit ca normă generală, nu poate fi aplicat. În acord cu art. 116 CP RM, se aplică doar art. 250² CP RM.

Dacă aceeași persoană fabrică timbre de accize false, iar apoi – în contextul aceleiași intenții infracționale – le pune în circulație, atunci infracțiunea se consumă în momentul fabricării. În acest caz, punerea în circulație a timbrelor de accize false se referă la momentul de epuizare a infracțiunii. Dacă însă aceeași persoană fabrică timbre de accize false, iar apoi – în contextul aceleiași intenții infracționale – le utilizează,

atunci infracțiunea se consumă în momentul utilizării. În acest caz, fabricarea timbrelor de accize false se referă la etapa de pregătire a infracțiunii.

În prezența variantelor-tip ale infracțiunilor prevăzute la art. 250² CP RM, nu este necesar ca subiectul să posede o calitate specială.

Referințe:

1. *Convenția-cadru a Organizației Mondiale a Sănătății pentru controlul tutunului*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX%3A22004A0615%2801%29>
2. *Directiva 2014/40/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014 privind apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre în ceea ce privește fabricarea, prezentarea și vânzarea produselor din tutun și a produselor conexe și de abrogare a Directivei 2001/37/CE*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32014L0040>
3. *Legea nr. 278 din 14.12.2007 privind controlul tutunului*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 47-48, 139.
4. *Hotărârea Guvernului nr. 1427 din 18.12.2007 pentru aprobarea Regulamentului privind modul de procurare și aplicare a timbrelor de acciz/timbrelor de consum pe produsele din tutun, cartușele și rezervele pentru țigările electronice, inclusiv țigările electronice de unică folosință, preparatele destinate utilizării în cartușele și rezervele pentru țigările electronice de la poziția tarifară 2404, produsele din tutun și înlocuitorii din tutun (amestecuri fără tutun pe baza frunzei de ceai) de la pozițiile tarifare 240399900 și 2404*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 203-206, 1482.
5. *Legea nr. 1100 din 30.06.2000 cu privire la fabricarea și circulația alcoolului etilic și a producției alcoolice*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 130-132, 917.
6. *Hotărârea Guvernului nr. 1481 din 26.12.2006 cu privire la marcarea producției alcoolice*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr. 199-202, 1564.
7. *Codul fiscal al Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 62, 522.
8. *Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 91 din 07.06.2019 cu privire la aprobarea design-ului mărcii „Timbru de acciz/Timbru de consum”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 193-202, 1002.
9. *Codul muncii al Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, 648.

Date despre autor:

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1371-4961

E-mail: vitalie.stati@usm.md

Prezentat la 05.02.2024

CZU: 347.133.8

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_09](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_09)

TEMEIURILE CONSTITUIRII UNEI FIDUCII

*Irina DIGORI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul prezentului articol sunt analizate temeiurile constituirii unei fiducii, potrivit art. 2074 din Codul civil al Republicii Moldova. Pentru a face lumină asupra sursei de inspirație a legiuitorului și asupra caracteristicilor distincte ale diverselor metode de constituire, se efectuează un studiu comparativ cu privire la regulile prezentate în Cartea X (Trusts) din Draft Common Frame of Reference, precum și a celor cuprinse în Codurile civile din provincia Quebec, Franța, România și Republica Moldova.

În context, se pune accent pe modalitățile de constituire voluntară a unei fiducii, și anume prin contract, declarație unilaterală și testament, toate acestea fiind reglementate în mod cuprinzător. În plus, articolul abordează mecanismul de creare a unei fiducii prin act administrativ sau hotărâre judecătorească, situații care necesită o reglementare legislativă expresă înainte de implementare. De asemenea, lucrarea stabilește corelația dintre „lege” și „act administrativ” în calitate de surse ale fiduciei, prezentând o ipoteză potrivit căreia legiuitorul a înlocuit intenționat acest termen în legislația Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *fiducie, izvor al fiduciei, constituirea fiduciei, act de constituire a fiduciei, contract de fiducie, declarație de fiducie, testament, act administrativ, hotărâre judecătorească, DCFR.*

THE WAYS OF CREATING A TRUST

This article explores the ways of creating a trust, according to Article 2074 of the Civil Code of the Republic of Moldova. To shed light on the legislative inspiration and the distinct characteristics of various methods of establishment, a comparative analysis is conducted concerning the provisions outlined in Book X (Trusts) of the Draft Common Frame of Reference, as well as the Civil Codes of the Province of Quebec, France, Romania, and the Republic of Moldova. The discussion emphasizes the ways for voluntarily creating a trust, namely by contract, unilateral declaration, and will, all of which are comprehensively regulated. Additionally, the article addresses the mechanism of creating a trust through administrative act or court decision, situations that necessitate explicit legislative regulation before implementation. The paper also delves into the relationship between ‘law’ and ‘administrative act’ as sources of trusts, presenting a hypothesis that the legislator intentionally substituted this term in the legislation of the Republic of Moldova.

Keywords: *trust, basis of a trust, creation of trust, trust deed, trust agreement, declaration of trust, will, administrative act, court order; DCFR.*

Introducere

O fiducie poate fi constituită prin diverse modalități sau, în terminologia utilizată în Codul civil al Republicii Moldova (în continuare *C. civ. RM*) - în baza diferitor temeiuri. Acestea sunt indicate expres în conținutul art. 2074 („Temeiurile constituirii fiduciei”) *C. civ. RM*. Potrivit alin. (1) al acestui articol, „fiducia se constituie prin contract de fiducie, prin declarație unilaterală de constituire a fiduciei, prin testament. În cazurile expres prevăzute de lege, fiducia se constituie prin act administrativ sau hotărâre judecătorească”. Alin. (2) al aceluiași articol precizează următoarele: „legea în temeiul căreia este stabilită fiducia se completează cu dispozițiile prezentului titlu, în măsura în care nu cuprinde dispoziții contrare” [1]. Din conținutul alin. (1) al articolului menționat *supra* rezultă că izvor al unei fiducii poate fi: 1. contractul de fiducie, 2. declarația unilaterală de constituire a fiduciei, 3. testamentul, și – doar în cazurile expres prevăzute de lege – 4. un act administrativ sau 5. o hotărâre judecătorească. Reieșind din analiza de ansamblu a alin. (1) și a alin.(2) ale art. 2074 *C. civ. RM*, apare întrebarea dacă și legea trebuie inclusă în lista izvoarelor unei fiducii? La fel, ne preocupă, în general, cum anume se constituie o fiducie în diverse temeiuri? Pentru a răspunde la aceste întrebări și pentru a elucida modalitățile de constituire a unei fiducii, vom analiza subiectul inclusiv prin prisma reglementărilor ce au servit drept sursă de inspirație pentru legiuitorul din Republica

Moldova: Cartea a X-a „Trusts” din Draft Common Frame of Reference (în continuare *DCFR*) [2], Codul civil al provinciei Quebec (în continuare *C. civ. qbc.*) [3], Codul civil francez (în continuare *C. civ. fr.*) [4] și Codul civil al României (în continuare *C. civ. rom.*) [5].

Analizând prevederile Codului civil al Republicii Moldova, considerăm că a fost urmată abordarea din *DCFR*, și anume – că normele au fost formulate „având în vedere fiduciile constituite printr-un act juridic al părților implicate (adesea denumite fiducii exprese sau voluntare)” [6, p. 5670]. În această categorie se includ fiduciile constituite prin contract, declarație unilaterală și testament. Prin urmare, art. 2055 – 2161 *C. civ. RM* reprezintă un cadru regulatoriu general și complet pentru fiduciile constituite prin contract și declarație unilaterală. Fiduciilor constituite prin testament li se aplică în mod prioritar dispozițiile legale în materie de moștenire și, în special, dispozițiile legale privind moștenirea subsecventă - alin. (2) al art. 2077 *C. civ. RM*. Potrivit art. 2061 și 2075 *C. civ. RM*, există și alte situații în care fiduciilor le sunt aplicabile prioritar alte norme decât cele cuprinse în Titlul IV („Fiducia”), dar în acele situații „comutatorul” nu este izvorul fiduciei, ci scopul sau domeniul în care este utilizată fiducia. Cât privește fiduciile constituite prin act administrativ sau hotărâre judecătorească, este necesar mai întâi să existe prevederi legale care, în mod expres, să permită constituirea acestora. Este posibil ca în aceste situații să fie necesară o reglementare specifică, care va suplini cadrul regulatoriu cu norme ajustate pentru a se potrivi naturii speciale a fiduciei. Aceeași idee rezultă și din conținutul *DCFR*, art. X.-1:101 alin. (2), potrivit căruia Cartea a X-a se aplică „cu modificările corespunzătoare” [2] și fiduciilor constituite în alte temeuri specificate. Oricum, trebuie să menționăm că, la acest moment, încă nicio normă din legislația Republicii Moldova nu prevede expres posibilitatea de a constitui o fiducie printr-un act administrativ sau printr-o hotărâre judecătorească, ceea ce înseamnă că aceste izvoare nu sunt aplicabile în prezent, dar pot exista în viitor, dacă legiuitorul le va considera oportune în anumite condiții [7, p. 110]. Odată ce am stabilit cadrul general de reglementare, considerăm că este oportun să trecem în revistă modalitățile de constituire a unei fiducii potrivit *DCFR* și potrivit legislațiilor ce ne-au servit drept sursă de inspirație, deoarece analiza comparativă va facilita elucidarea modului de constituire a unei fiducii potrivit Codului civil al Republicii Moldova.

Modalitățile de constituire a unei fiducii în concepția *DCFR*, pot fi deduse din art. X.-1:101, care stabilește că regulile cuprinse în Cartea a X-a ar fi aplicabile, direct sau cu ajustările necesare: · X.-1:101 (1): fiduciilor constituite conform Cap. 2 al Cărții a X-a; · X.-1:101 (2) (a) (i): fiduciilor constituite prin declarația cuprinsă într-o reglementare (lege); · X.-1:101 (2) (a) (ii): fiduciilor constituite prin hotărâre judecătorească cu efect prospectiv; · X.-1:101 (2) (b): fiduciilor care rezultă dintr-un mecanism juridic stabilit printr-o lege referitoare la un obiect nedeterminat de aceste reguli [2].

Prima categorie – fiduciile constituite conform Cap. 2 al Cărții a X-a [2, art. X.-1:101 (1)] - este categoria centrală, care cuprinde fiduciile constituite voluntar, prin declarația constituitorului. Aceasta include fiducii constituite: a) prin transfer [2, art. X.-2:102] și b) fără transfer [2, art. X.-2:102]. Transferul înseamnă transmiterea de către constituitor către fiduciar a titlului asupra drepturilor fiduciei și constituie un criteriu de delimitare a acestor 2 moduri de constituire a unei fiducii, fiindu-le aplicabile cerințe diferite: art. X.-2:102 („Constituirea prin transfer”) și art. X.-2:103 („Constituirea fără transfer”). Prin urmare, implementarea regulilor este determinată de modul de creare a fiduciei, dar: - nu de obiectul fiduciei (este indiferent dacă în masa patrimonială fiduciară se cuprind bunuri mobile sau imobile); - nu de scopul fiduciei (este indiferent dacă fiducia este în beneficiul unor persoane sau în favoarea unui scop de utilitate publică) [6, p. 5671].

Astfel, se disting: 1. fiducii constituite prin transferul obiectului fiduciei către un fiduciar (prin prisma reglementărilor din *C.civ.RM* – le putem asimila fiduciilor constituite prin contract); 2. fiduciile constituite fără transfer, de către un constituitor care păstrează obiectul fiduciei și se declară/devine unic fiduciar (prin prisma reglementărilor din *C.civ.RM* – le putem asimila fiducilor constituite prin declarație unilaterală). Potrivit *DCFR*, în această ultimă subcategorie se încadrează și fiduciile constituite printr-o „declarație testamentară” în care nu este desemnat niciun fiduciar, precum și fiduciile rezultate dintr-un act juridic eșuat, când părțile au încercat, dar nu au reușit să constituie fiducia în modul dorit, adică: (i) constituitorul a efectuat toate acțiunile necesare în scopul transferului fondului fiduciar către fiduciarul desemnat, (ii) fiduciarul desemnat nu dorește sau nu poate accepta fondul fiduciar și (iii) declarația nu conține nicio altă stipulație [2, art. X.-2:103]. Prin urmare, conform *DCFR* există 3 situații de constituire fără transfer și în toate aceste

cazuri constitutorul devine fiduciar. Din punct de vedere comparativ și având în vedere legislația Republicii Moldova, în subcategoria fiduciilor constituite fără transfer conform DCFR se include fiducia constituită printr-o declarație unilaterală conform C.civ.RM, dar nu și fiducia constituită prin testament conform C.civ. RM, deoarece nu putem afirma că ultimul tip de fiducie se constituie înaintea decesului constitutorului și că acesta devine fiduciar. Cu atât mai mult, nu vom găsi în legislația națională un echivalent pentru fiducia fără transfer „născută dintr-un act juridic eșuat”. Cu toate acestea, un punct de convergență îl reprezintă faptul că, atât C. civ. RM [1, art. 2077 alin.(1)], cât și DCFR [2, art. X. – 2:402] stabilesc, de principiu, că regulile aplicabile unei fiducii constituite printr-o dispoziție testamentară trebuie să respecte reglementarea și „politicile” [6, p. 5671] în materia dreptului succesoral.

Cu privire la constituirea unei fiducii conform Cărții a X-a, în Comentarii, autorii DCFR au mai făcut trimitere la câteva articole: · art. X.-2:505 (inexistent, dar probabil e o greșeală tehnică și s-a avut în vedere X.- 2:205 în contextul creării fiduciei prin act juridic eșuat) și · art. X.-10:401 care „impune” fiducia „în scop de remediere” [6, p. 5671]. Cu privire la aceste tipuri de fiducie, în doctrină s-a menționat că ele denotă influența dreptului englez [8, p. 335] și că sunt foarte asemănătoare cu trusturile rezultate prin efectul legii (*trusts arising by operation of law*) în sensul strict al dreptului englez [9, p. 227] (în acest sens, ar trebui să cadă sub incidența celei de-a patra categorii, pe care o vom analiza *infra*). Art. X.-2:205 menționat mai sus, privind fiducia fără transfer „născută dintr-un act juridic eșuat” (care nu are echivalent în legislația Republicii Moldova), dar și art. X.-4:102 (al cărui corespondent în C. civ. RM este art. 2086 – „Disponerea incompletă de masa patrimonială fiduciară”) sunt apreciate ca exemple tipice de trust rezultat (*English resulting trust*) [9, p. 227], iar prevederea de la art. X.-10:401 (1) (al cărui corespondent în C.civ.RM este alin. (1) al art. 2159 – „Răspunderea donatarilor și a dobânditorilor de rea-credință”) „prevede ceea ce pare a fi un trust constructiv tipic englez (*a typical English constructive trust*)” [9, p. 227]. Atât mecanismul de apariție a acestor tipuri de fiducii, cât și terminologia utilizată în DCFR conduc la ideea tipurilor specifice de trust englez, care au fost menționate *supra*. Cu toate acestea, autorii DCFR susțin că „astfel de trusturi sunt auxiliare în sensul că presupun existența prealabilă a unui trust căruia i se aplică prezenta Carte” [6, p. 5671], deci cad sub incidența Cap. 2 / Cărții a X-a și nu sunt *trust*-uri create prin efectul legii, care formează cea de-a 4-a categorie.

A doua categorie admisă de DCFR vizează fiduciile declarate în mod expres într-o reglementare (lege) [2, art. X.-1:101 (2) (a) (i)]. În acest caz, nu se are în vedere o prevedere legală ce stabilește niște condiții generale, care, dacă sunt întrunite, conduc la „nașterea” unei fiducii, ci se are în vedere însăși constituirea unei fiducii în legătură cu bunuri specifice pe care legiuitorul le are în vedere. Autorii DCFR au menționat că „astfel de declarații de fiducie pot fi conținute într-un act legislativ atunci când o adunare națională sau regională își exercită autoritatea legislativă pentru a reglementa proprietatea unor bunuri specifice deținute de stat în același mod în care o persoană privată ar putea dispune de propriile bunuri” [6, p. 5671]. Mai mult decât atât, este oferit următorul exemplu (pentru a facilita perceperea acestui tip de fiducie, preluăm formularea integrală): „X dorește să pună la dispoziție o moșie cu o reședință pentru uzul Prim-Ministrului ca refugiu de weekend, astfel încât șeful guvernului, oricine ar fi el, să poată să se recupereze de stresul luării deciziilor, să elaboreze politici împreună cu echipe de consilieri într-un mediu relaxat și să primească vizitatori de nivel înalt din străinătate într-un mediu rural fermecător. Din cauza implicațiilor asupra securității și a bugetului public care vizează acomodarea funcționarilor publici și aranjamentele diplomatice, un astfel de proiect nu poate fi pus în aplicare în mod eficient fără legislație. O lege declară condițiile fiduciei sau confirmă declarația făcută de X. Fiducia astfel constituită se încadrează în X.-1:101 (2) (a)” [6, p. 5672]. La fel, a fost menționat de către autorii DCFR că „sursa reglementării nu are relevanță; aceasta poate fi o reglementare națională, regională sau comunitară și poate fi cuprinsă în legislația primară sau secundară” [6, p. 5672]. Reieșind din aceste explicații, putem admite că legiuitorul național a înlocuit acest temei de constituire – „legea” sau actul legislativ - cu „actul administrativ”, aspect pe care îl vom analiza *infra*.

Cea de-a treia categorie menționată în DCFR o reprezintă fiduciile constituite prin hotărâre judecătorească cu efect prospectiv (pentru viitor) [2, art. X.-1:101 (2) (a) (ii)]. Potrivit autorilor DCFR, legea poate permite instanțelor să constituie o fiducie printr-o hotărâre judecătorească, în anumite situații. Alternativ, un angajament poate fi luat de către părți și incorporat într-o hotărâre judecătorească. De obicei, astfel de hotărâ-

râri judecătorești pot exista în domeniul dreptului familiei (de exemplu, în caz de divorț – la partajul averii sau la stabilirea pensiei de întreținere a copilului minor etc.) sau în sfera dreptului ce vizează persoanele fizice și capacitatea juridică a acestora (în cazul în care proprietatea urmează să fie administrată în numele unei persoane care nu are capacitatea legală necesară pentru a-și gestiona propriile afaceri). În aceeași categorie intră și fiduciile în scop de despăgubire/compensatorii etc. [6, p. 5672]. Indiferent de scopul fiduciei sau de situația pentru care legea ar putea permite constituirea acesteia prin hotărâre judecătorească, trebuie să reaccentuăm specificul acestei categorii – efectul prospectiv (pe viitor) al hotărârii, adică fiducia va intra în vigoare numai la pronunțarea hotărârii. Dacă, însă, o instanță ar avea competența să recunoască o fiducie ca fiind apărută deja prin aplicarea legii - acest lucru nu reprezintă constituirea unei fiducii prin hotărâre judecătorească în sensul X.-1:101 (2) (a) (ii), dar poate fi un caz ce intră sub incidența X.-1:101 (2) (b) [6, p. 5673], care desemnează cea de-a patra categorie de fiducii.

Ultima categorie de fiducii abordată în regulile din DCFR o reprezintă fiduciile rezultate dintr-un mecanism legal (create prin efectul legii) [2, art. X.-1:101 (2) (b)]. O fiducie ar putea fi „impusă” prin legislație în diverse contexte din rațiuni de politici publice, deoarece aceasta poate contribui la asigurarea echilibrului părților. În special, o fiducie poate oferi un anumit grad de siguranță patrimonială creditorilor, cum ar fi consumatorii, care sunt părțile mai slabe în raport cu profesioniștii [2, p. 5673]. Reieșind din reglementările naționale din diverse state, autorii DCFR au relevat mai multe situații în care poate fi util ca o fiducie să opereze prin efectul legii sau printr-un mecanism prevăzut de lege. Printre exemple se enumeră următoarele: - în relația dintre părțile implicate în locațiunea unui imobil, sumele plătite de un locatar pentru locuință în calitate de garanție pentru îndeplinirea obligațiilor sale pot fi deținute automat în fiducie de către locatar, în scopul de a asigura, de exemplu, că locatarul nu va fi prejudiciat de insolvabilitatea locatarului înainte de restituirea depozitului la expirarea termenului de locațiune; - pot fi deținute automat în fiducie sumele de bani primite de un profesionist, cum ar fi un avocat, de la un client, precum și sumele pe care le deține un intermediar sau un agent; - poate fi deținută în fiducie plata efectuată de către o parte în avans, fiducia oferindu-i în acest caz o protecție suplimentară împotriva riscului insolvabilității furnizorului înainte de livrarea bunurilor sau serviciilor; - pot exista fiducii create prin efectul legii în materia dreptului proprietății (ca parte a regimului coproprietății sau ca mecanism de gestionare a fondurilor obținute prin realizarea de garanții), în materia dreptului succesoral (pentru administrarea și distribuirea patrimoniului succesoral), pentru a preveni îmbogățirea nejustificată etc. Spre deosebire de categoria precedentă, în acest ultim caz, instanța, aplicând prevederile legale, recunoaște că anumite conduite ale părților înainte de începerea litigiului au generat o fiducie în acel moment. Prin urmare, decizia instanței nu este ea însăși sursa legală din care își derivă forța fiducia, ci este doar declarativă a unei stări de lucruri preexistente [2, p. 5673], iar fiducia se consideră constituită anterior prin efectul legii.

Potrivit autorilor DCFR, regulile stabilite în Cartea X-a nu prevăd cazuri specifice în care o fiducie ar fi constituită automat prin efectul legii, ci doar admit per general o asemenea modalitate de constituire, pentru situația în care legislația ar prevedea-o expres în anumite circumstanțe [2, p. 5675]. Concluzia este una curioasă, deoarece acele exemple pe care le-am menționat la prima categorie, care seamănă cu *trust*-urile engleze operate prin efectul legii, ar putea fi raportate la această ultimă categorie. Cu toate acestea, autorii DCFR reiterează că „nu există o competență judiciară inerentă în temeiul prezentei Cărți”, adică „o instanță nu poate pur și simplu să „constate” (adică să inventeze) existența unui trust, fie pe motiv de restituire a unei îmbogățiri fără justă cauză, de „necorespundere” a comportamentului unui proprietar sau sub orice alt pretext. Cu excepția cazului în care aceste norme prevăd altfel, nu există niciun temei pentru ca un trust să ia naștere prin efectul legii în cadrul unui raport juridic care intră în domeniul de aplicare al acestor norme” [2, p. 5675]. Probabil că, împreună cu regulile din Cartea X-a, trebuie să preluăm și interpretarea autorilor DCFR. În acest caz, categoria pe care tocmai am descris-o nu are un echivalent în legislația Republicii Moldova la momentul actual.

În scopul de a analiza din perspectivă comparativă temeiurile constituirii unei fiducii potrivit C.civ. RM, vom proiecta, mai întâi, o imagine de ansamblu, trecând în revistă **izvoarele fiduciiilor potrivit altor legislații**. Codul civil al provinciei Quebec, adoptat în 1991 și intrat în vigoare în 1994 prevede la art. 1262 următoarele: „*fiduciile sunt stabilite prin contract, cu titlu oneros sau gratuit, prin testament sau, în anu-*

mite cazuri, prin lege. În cazul în care este autorizat prin lege, aceasta poate fi stabilită și prin hotărâre judecătorească.” [3] În legislația Franței, fiducia a fost introdusă prin Legea nr. 2007-211 din 19.02.2007. Potrivit art. 2012 din Codul civil francez, „fiducia este stabilită prin lege sau prin contract. Aceasta trebuie să fie expresă” [4]. În arealul juridic românesc, fiducia a fost introdusă prin adoptarea noului Cod civil al României (Legea nr. 287 din 17.07.2009), intrat în vigoare la 01.10.2011. În mod evident și cert, „fiducia, introdusă cu caracter de noutate absolută prin art. 773 et seq. C. civ. a avut drept sursă de inspirație reglementarea similară din dreptul francez” [10, p. 11]. Art. 774 („Izvoarele fiduciei”) din C.civ.rom. dispune următoarele: „(1) Fiducia este stabilită prin lege sau prin contract încheiat în formă autentică. Ea trebuie să fie expresă. (2) Legea în temeiul căreia este stabilită fiducia se completează cu dispozițiile prezentului titlu, în măsura în care nu cuprinde dispoziții contrare” [5].

Temeiurile constituirii fiduciei potrivit C. civ. RM. Într-un final, revenim la conținutul integral al art. 2074 („Temeiurile constituirii fiduciei”) C. civ. RM: „(1) Fiducia se constituie prin contract de fiducie, prin declarație unilaterală de constituire a fiduciei, prin testament. În cazurile expres prevăzute de lege, fiducia se constituie prin act administrativ sau hotărâre judecătorească. (2) Legea în temeiul căreia este stabilită fiducia se completează cu dispozițiile prezentului titlu, în măsura în care nu cuprinde dispoziții contrare.” [1] Analizând aceste reglementări, prin comparație cu cele menționate mai sus, este facil să tragem concluzii cu privire la sursele din care s-a inspirat legiuitorul Republicii Moldova.

Constituirea unei fiducii prin contract este principala modalitate de stabilire a acestui raport juridic: este prevăzută în toate legislațiile sus-menționate și este numită în doctrină „expresia perfectă a libertății contractuale” [11, p. 117]. În mod ironic, dar justificat, prevederea alin. (3) al art. 993 („Libertatea contractului”) C. civ. RM este înlăturată în materia fiduciei prin alin. (1) al art. 2060 („Caracterul imperativ al dispozițiilor legale”) C. civ. RM, care dispune următoarele: „dacă în prezentul titlu nu s-a prevăzut altfel în mod expres, dispozițiile prezentului titlu sînt imperative sub sancțiunea nulității absolute” [1]. Este justificată această limitare, deoarece, pe de o parte, fiducia deja beneficiază de o reglementare extinsă, cuprinzând 107 articole (care oricum permit expres derogări în multiple situații); pe de o altă parte, tentativa de a adapta și de a introduce în legislația națională un instrument juridic asemănător *trust*-ului ridică în mod implicit suficiente probleme conceptuale în raport cu principiile dreptului civil. Prin urmare, fiducia trebuie să fie supusă unei reglementări stricte și să rămână în limitele stabilite de legiuitor.

Pentru constituirea unei fiducii trebuie respectate condițiile de valabilitate generale, aplicabile oricărui act juridic (corespunderea cu prevederile legii, ordinea publică și bunele moravuri; capacitatea persoanei de a încheia actul juridic; consimțământul valabil; obiectul actului juridic trebuie să fie licit, să se afle în circuit civil și să fie determinat sau determinabil cel puțin în specia sa, forma); suplimentar, trebuie să fie respectate condițiile speciale ce rezultă din reglementarea fiduciei: actul de constituire trebuie să prevadă acordul expres privind constituirea fiduciei și celelalte clauze stabilite la alin. (2) al art. 2075 („Contractul de fiducie”) C. civ. RM, adică: drepturile care se transmit de către constituitor în componența masei patrimoniale fiduciare, identitatea beneficiarilor sau categoria de persoane care sunt ori pot deveni beneficiari, precum și beneficiile din masa patrimonială fiduciară pe care ei urmează să le primească și condițiile în care le vor primi sau, în cazul fiduciei în scop de utilitate publică - determinarea scopului și condițiilor în care el urmează a fi atins [1]. Suplimentar, trebuie să fie respectată forma, pe care, în toate cazurile, o considerăm condiție *ad validitatem* – forma scrisă sau autentică, după caz, reieșind din prevederile C.civ.RM: art. 2078 („Condițiile de formă ale contractului sau ale declarației de fiducie”) și alin. (1) al art. 2060 („Caracterul imperativ al dispozițiilor legale”) [1].

Fiducia se constituie prin **declarația unilaterală de constituire a fiduciei** (declarație de fiducie), întocmită de către constituitor, dacă din ea reiese în chip neîndoielnic că constituitorul va fi unicul fiduciar – alin. (1) al art. 2076 C. civ. RM [1]. Declarația de fiducie este unicul temei care nu se regăsește în niciuna dintre cele 3 legislații de care legiuitorul din Republica Moldova a ținut cont (mai mult sau mai puțin) la reglementarea fiduciei. Putem trage concluzia certă că *inspirația de bază pentru acest izvor o constituie Cartea a X-a din DCFR*. Din acest punct de vedere, fiducia reglementată în legislația națională se apropie mai mult de conceptul de *trust* din *common law*, decât o fac instituțiile reglementate în Quebec, Franța sau România. Constituirea unei fiducii în temeiul unei declarații unilaterale este, cu siguranță, un subiect delicat

atât din punct de vedere conceptual, cât și din punct de vedere practic. Din acest motiv, legiuitorul a impus pentru declarația de constituire a fiduciei forma autentică drept condiție *ad validitatem*, spre deosebire de forma scrisă prevăzută pentru contract. Așadar, în ceea ce privește condițiile pentru constituirea unei fiducii în temeiul unei declarații unilaterale, vor fi aplicabile: condițiile de fond generale; condițiile ca declarația să fie întocmită de către constitutor și ca din conținutul ei să reiasă în chip neîndoielnic că constitutorul va fi unicul fiduciar – conform alin. (1) al art. 2076 C. civ. RM; condițiile privind conținutul declarației, care sunt similare cu cele ce vizează conținutul contractului de fiducie – conform alin. (2) al art. 2076 C. civ. RM și alin. (2)-(5) ale art. 2075 C. civ. RM și condiția privind forma autentică obligatorie, sub sancțiunea nulității absolute – conform alin. (3) al art. 2078 C. civ. RM.

Constituirea unei fiducii prin testament reprezintă un punct comun între prevederile C. civ. RM și cele ale C. civ. Quebec. În legislația din Quebec, fiduciile constituite prin testament au o istorie mai îndelungată decât fiduciile utilizate în domeniul comercial, iar testamentul este numit „modul tradițional de constituire” a unei fiducii [11, p. 118]. Spre deosebire, legislația franceză și cea română nu permit constituirea unei fiducii prin testament și, în general, interzic realizarea unei liberalități prin fiducie: „Un contract de fiducie este nul dacă el provine dintr-o intenție liberală în favoarea beneficiarului. Această nulitate este de ordine publică.” (art. 2013 C. civ. fr.) [4]; „Contractul de fiducie este lovit de nulitate absolută dacă prin el se realizează o liberalitate indirectă în folosul beneficiarului.” (art. 775 „Interdicția liberalității indirecte” C. civ. rom.) [5]. Deci, comparativ, Codul civil al Republicii Moldova este mai permisiv și urmează modelul quebecois și cel din DCFR. Potrivit alin. (1) al art. 2077 C. civ. RM, în cazul în care se prevede că fiduciarul se constituie la decesul constitutorului, declarația nu produce efecte decât dacă este cuprinsă într-o dispoziție testamentară. *Așa cum am menționat și supra*, potrivit alin. (2) al aceluiași articol, fiduciei constituite prin testament i se aplică în mod prioritar dispozițiile legale în materie de moștenire și, în special, dispozițiile legale privind moștenirea subsecventă. Potrivit alin. (1) al art. 2216 („Forma testamentului”) C. civ. RM, sub sancțiunea nulității, testamentul poate fi întocmit doar în una din formele prevăzute de lege: testament ordinar (olograf sau autentic) sau testament privilegiat (*întocmit în situații speciale sau de urgență*).

Constituirea unei fiducii prin **lege** este prevăzută expres în Codurile civile din Quebec, Franța și România, dar nu este indicată în alin. (1) al art. 2074 din C. civ. RM. Cu toate acestea, alin. (2) al aceluiași articol este o preluare fidelă a alin. (2) al art. 774 din C. civ. rom. În mod firesc, apare întrebarea pe care am enunțat-o la începutul prezentului articol: dacă și legea trebuie inclusă în lista izvoarelor unei fiducii conform C. civ. RM?

Pe de o parte, formularea pe care a ales-o legiuitorul pentru alin. (1) al art. 2074 lasă impresia că s-a dorit enumerarea expresă a tuturor temeiurilor de constituire a fiduciei în cadrul acestei prevederi. Totuși, reieșind din conținutul alin. (2) și inspirația evidentă din legislația României, care prevede legea drept izvor al fiduciei, putem înțelege, prin interpretare, că legea este al 6-lea temei prin care poate fi constituită fiduciarul.

Pe de o altă parte, atunci când am analizat regulile cuprinse în DCFR, am observat că o fiducie poate fi stabilită printr-o „reglementare”, indiferent dacă se cuprinde în legislația primară sau secundară. Este posibil ca legiuitorul Republicii Moldova să fi înlocuit izvorul fiduciei „legea” cu „**actul administrativ**”. Raționamentul poate fi că, potrivit art. 5 din Legea RM privind administrarea și deetatizarea proprietății publice nr. 121-XVI din 04.05.2007 [12], autorități ale administrației publice cu atribuții în domeniul administrării și deetatizării proprietății publice sunt: a) Guvernul, prin intermediul organelor centrale de specialitate și al altor autorități administrative; b) autoritățile administrației publice ale unităților administrativ-teritoriale de nivelul al doilea și de nivelul întâi, inclusiv ale unității teritoriale autonome Găgăuzia; iar lista bunurilor imobile proprietate publică a statului este aprobată prin Hotărârea Guvernului RM nr. 351 din 23.03.2005 „Cu privire la aprobarea listelor bunurilor imobile proprietate publică a statului și la transmiterea unor bunuri imobile” [13].

În orice caz, reiterăm că, pentru ca o fiducie să fie constituită în temeiul unui act administrativ, este mai întâi necesar să fie adoptată o lege care să prevadă expres o asemenea posibilitate. În această situație, ne îndreptăm atenția asupra alin. (2) al art. 2074 C. civ. RM. Așa cum am sugerat și supra, sintagma „*legea în temeiul căreia este stabilită fiduciarul*” poate fi înțeleasă în mai multe sensuri: 1. legea care instituie expres o fiducie (asemenea celei de-a 2-a categorii pe care am descris-o în contextul regulilor din DCFR); 2. legea

care permite constituirea unei fiducii prin act administrativ (cu privire la anumite bunuri ce reprezintă proprietate publică) sau prin hotărâre judecătorească (un exemplu în acest sens este dat în Nota informativă la Proiectul legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative: „Codul de procedură civilă ar putea fi completat cu dreptul instanței de a constitui o fiducie din care victimei unui anumit prejudiciu i se vor face plăți periodice cu titlu de despăgubiri” [14, p. 94]); 3. legea care prevede nașterea unui raport de fiducie în anumite circumstanțe, care ulterior poate fi constatat prin hotărâre judecătorească (asemenea celei de-a 4-a categorii pe care am descris-o în contextul regulilor din DCFR; acest tip de fiducie ar putea fi numit „fiducie legală”). Considerăm că legiuitorul a avut în vedere cel de-al doilea sens prezentat supra sau a avut în vedere primele două sensuri, dar a omis să includă „legea” în alin. (2) al art 2074 C. civ. RM, caz în care ar fi binevenit de înlăturat lacuna.

Cu privire la întregul alin. (2) al art. 2074, trebuie să menționăm că acesta a fost criticat în doctrina românească: „nu apreciem că alin. (2) [al art. 774 C. civ. rom.] și-a atins scopul, ba, din contră, credem că este un factor de potențiale confuzii” [10, p. 181-182]. Problema constă în formularea aleasă de legiuitor și în sintagma „în măsura în care nu cuprinde dispoziții contrare” din care rezultă, potrivit autorului Moreanu D., „două potențiale interpretări [...] ambele la fel de ilogice și inadecvate în respectivul context”, cu următoarele consecințe: - conform primei interpretări: „în măsura în care legea specială de stabilire a fiduciei ar conține dispoziții contrare celor din Codul civil, atunci respectiva [lege] nu s-ar mai completa cu dispozițiile generale”; - conform celei de-a doua interpretări: „exclusiv în măsura în care nu cuprinde dispoziții contrare, legea specială a fiduciei s-ar putea completa cu normele generale” [10, p. 183-184]. Asemenea autorului citat, considerăm că scopul urmărit de legiuitor a fost de a reitera caracterul general al dispozițiilor Codului civil în raport cu prevederile unei legi speciale în această materie. În acest sens prevederea ar trebui reformulată sau, în general, ar putea fi exclusă – caz în care vor opera principiile generale privind normele juridice generale și normele juridice speciale. De o altă opinie este autorul Duagi G., care a sugerat că „intenția legiuitorului [...] a fost de a lăsa deschisă „poarta” ca în viitor să fie adoptată o lege care va prevedea reguli contrare celor din Codul civil (care sunt destul de restrictive). Principiul este acela al permiterii unor legislații viitoare care să deroge de la regulile din Codul civil. Sensul acestei prevederi este chiar binevenit” [15, p. 67].

Referitor la constituirea unei fiducii prin **hotărâre judecătorească**, observăm că inspirația legiuitorului a constitui-o Codul civil al provinciei Quebec și regulile din DCFR. Cu privire la acest temei, în primul rând, reiterăm că o fiducie va putea fi constituită prin hotărâre judecătorească numai în cazul în care legea va prevedea această posibilitate. În al doilea rând, considerăm că se are în vedere acel tip de constituire prevăzut la a 3-a categorie pe care am descris-o reieșind din Cartea a X-a din DCFR, adică vor putea fi constituite fiducii doar printr-o hotărâre judecătorească cu efect prospectiv. Prin urmare, asemenea opiniei susținute cu privire la legislația din Quebec, considerăm că în acest caz trebuie întrunite 2 condiții: 1. legea să permită expres constituirea fiduciei prin hotărâre judecătorească, în anumite situații; 2. hotărârea judecătorească să prevadă în mod expres constituirea fiduciei: „dispozitivul hotărârii în sine trebuie să dispună acest lucru” [11, p.124]. Astfel, se susține că „fiducia judiciară nu este un efect automat care se atașează hotărârilor judecătorești; nu este consecința automată a unei hotărâri și nici nu este pur și simplu un rezultat inevitabil al îndeplinirii unei formalități” [11, p.124-125]. Prin urmare, pentru ca o fiducie să fie constituită prin hotărâre judecătorească, această hotărâre va trebui să conțină toate elementele necesare pentru crearea și funcționarea viitoarei fiducii: dispoziția de constituire, desemnarea fiduciarilor și a beneficiarilor, stabilirea conținutului patrimoniului fiduciar, îndatoririle și competențele specifice ale fiduciarilor, durata fiduciei etc.

Concluzii

Cercetarea temeiurilor constituirii unei fiducii prin prisma aspectelor de drept comparat ne-a permis să privim subiectul într-un cadru mai larg, să înțelegem de unde s-a inspirat legiuitorul Republicii Moldova în reglementarea atât de extinsă a fiduciei și care este mecanismul pe care îl presupune fiecare dintre temeiurile constituirii unei fiducii. Prezentarea inițială a cadrului regulatoriu național ne-a permis să urmărim, pe tot parcursul analizei reglementărilor din alte surse, care sunt puncte de convergență și de divergență și, într-un final, să încheiem analiza prin revenirea la reglementările naționale și descrierea fiecărui temei în parte.

Cercetarea prevederilor Cărții a X-a din DCFR și prezentarea opiniilor expuse de autorii DCFR și de alți specialiști din doctrină a devoalat legătura strânsă dintre modul de constituire a unei fiducii conform DCFR și modul de constituire a unei fiducii conform Codului civil al Republicii Moldova. Anume în acest context de analiză detaliată, am putut observa că, în pofida unei structurări și formulări diferite, chiar și cu privire la constituirea fiduciei reglementările naționale au urmat fidel conceptul Cărții a X-a din DCFR. Regulie preluată au fost adaptate și „îmbrăcate” în termeni și structură ce sunt mai accesibile de perceput într-un sistem juridic de drept civil. Această adaptare, este, cu certitudine, de apreciat.

Punerea în discuție a reglementărilor cuprinse în codurile civile din provincia Quebec, Franța și România au suplinit cadrul analizei cu alte elemente importante, care ne permit să concluzionăm că admiterea constituirii fiduciei prin contract și lege reprezintă o tendință internațională, aceste temeuri fiind întâlnite în toate legislațiile menționate. Această constatare, la care se alătură certitudinea că alin.(2) al art. 2074 C. civ. RM este o preluare fidelă a alin. (2) al art. 774 din C.civ.rom, deschide calea spre a analiza oportunitatea interpretării „legii” drept al șaselea izvor al fiduciei. Această idee a fost completată pe parcurs cu încă o ipoteză, rezultată din analiza comentariilor la DCFR, potrivit căreia este posibil ca legiuitorul, în mod intenționat, să fi înlocuit sintagma „legea”, întâlnită în tot restul reglementărilor studiate, cu sintagma „actul administrativ”. Totodată, în rezultatul cercetării, am depistat că unele reguli din DCFR, preluată și în legislația Republicii Moldova, sunt asemădate în doctrina de specialitate cu *trust*-urile din *common law* care se nasc prin efectul legii. În pofida acestui fapt, am prezentat argumentele autorilor DCFR care susțin că aceste fiducii cad sub incidența regulilor stabilite, fiind auxiliare unor fiducii pre-existente, deci nu reprezintă preluarea mecanismelor pur-englezești, a căror implementare ar fi problematică într-un sistem de drept civil.

În general, cercetarea Cărții a X-a din DCFR a fost de o utilitate înaltă în analiza tuturor temeiurilor constituirii fiduciei prevăzute în C.civ.RM. În urma acesteia, am stabilit că, fiducia constituită prin declarație cu transfer conform DCFR, are drept corespondentă fiducia constituită în temeiul contractului potrivit C.civ. RM; fiducia constituită prin declarație fără transfer conform DCFR, este reglementată în legislația națională drept fiducia constituită prin declarația unilaterală a constituitorului; tot la această categorie putem atribui fiducia constituită prin testament, sub rezerva faptului că există unele diferențe importante pe care trebuie să le luăm în considerație. În mod similar, prin raportare la DCFR și la Codul civil al provinciei Quebec, am relevat legătura dintre regulile ce admit de principiu fiduciile constituite prin hotărâre judecătorească și am stabilit în mod cert obligativitatea ca acestea să aibă caracter prospectiv și să dispună nemijlocit constituirea fiduciei, conținând în dispozitiv toate condițiile necesare pentru derularea acestui raport juridic. În rezultat, considerăm că cercetarea desfășurată a contribuit la elucidarea mecanismelor de constituire a fiduciei și a lărgit orizontul pentru studiul ulterior a condițiilor ce trebuie să fie întrunite, în mod general, la crearea oricărei fiducii și, în mod special - la stabilirea acesteia în diferite temeuri.

Referințe:

1. Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 66-75. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141503&lang=ro#
2. VON BAR, C., CLIVE, E., SCHULTE-NÖLKE, H. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Berlin, New York: Otto Schmidt/De Gruyter european law publishers, 2009, 643 p. Disponibil: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
3. Codul civil al provinciei Quebec, Canada. Disponibil: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/ccq-1991>
4. Codul civil francez. Disponibil: Code civil - Légifrance (legifrance.gouv.fr)
5. Codul civil al României. Disponibil: COD CIVIL (A) 04/02/2016 - Portal Legislativ (just.ro)
6. VON BAR, C., CLIVE, E. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Volumes I-VI*. Oxford: Oxford University Press, 2010, 6704 p.
7. DIGORI, I. *Some considerations regarding the regulation of „fiducia” in the Civil Code of the Republic of Moldova and in the Civil Code of Romania*. In: *Perspectives of Law and Public Administration*, 2021, vol. 10, nr. 1, p. 104-117. Disponibil: <https://www.adjuris.ro/revista/articole/an10nr1/12.%20Irina%20Digori.pdf>

8. BRAUN, A. *Trusts in the Draft Common Frame of Reference: The „Best Solution” for Europe?* In: *Cambridge Law Journal*, 2011, vol. 70, nr. 2, p. 327-352.
9. DE WAAL, M. J. *Is the DCFR Trust a Proper Trust - An Evaluation from a South African Perspective*. In: *Acta Juridica*, 2014, pp. 219-242.
10. MOREANU, D. *Fiducia și Trust-ul*. București: C.H. Beck, 2017, 604 p.
11. BEAULNE, J. *Droit des fiducies*, 3e éd. Montréal: Wilson & Lafleur, 2015, 436 p.
12. *Legea RM privind administrarea și deetizarea proprietății publice, nr.121-XVI din 04.05.2007*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 90-93 art.401 din 29.06.2007.
13. *Hotărârea Guvernului RM nr. 351 din 23.03.2005 „Cu privire la aprobarea listelor bunurilor imobile proprietate publică a statului și la transmiterea unor bunuri imobile”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.129-131 art.1072 din 30.09.2005.
14. *Nota informativă la Proiectul legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative*. Disponibil: https://justice.gov.md/public/files/transparența_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/Nota_informativ_proiect_amendare_Cod_civil_xxxxxxx.pdf
15. DUAGI, G. *Fiducia în lumina dreptului privat român*. București: Universul Juridic, 2024, 358 p.

Date despre autor:

Irina DIGORI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3537-0098

E-mail: irinadigori@gmail.com

Prezentat la 01.04.2024

NECESITATEA STUDIULUI ȘTIINȚIFIC PRIVIND PROCESELE SUBCULTURALE DIN PENITENCIARELE REPUBLICII MOLDOVA

Victor SAMOILENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față constituie un argument pentru inițierea unor studii științifice asupra proceselor subculturale din penitenciarele Republicii Moldova, procese care au un rol determinant în modelarea criminalității penitenciare, dar care nu sunt suficient de bine reflectate în studiile și statisticile oficiale. Lipsa unor instrumente de control asupra diseminării subculturii criminale în mediul de detenție, dar și influența negativă a acesteia asupra efectului acțiunilor de resocializare, a ordinii și stabilității în mediul carceral, cât și a altor aspecte importante ce vizează detenția, determină ca studierea proceselor subculturale să fie extrem de actuală și necesară. Facilitățile create de legiuitor pentru deținuți, în scopul eliberării acestora fără executarea integrală a pedepsei, pentru a stopa suprapopularea spațiului carceral și a evita condamnările la CEDO, a determinat ieșirea unui flux masiv de condamnați din detenție, fapt care face studiul subculturii și mai actual, existând riscul de export a acesteia în afara mediului carceral.

Cuvinte-cheie: *subcultură criminală, proces subcultural, criminalitate penitenciară, stratificare socială.*

THE NECESSITY FOR THE SCIENTIFIC RESEARCH ON SUBCULTURAL PROCESSES IN THE PRISONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

This article is an argument for initiating scientific studies on subcultural processes in penitentiaries of the Republic of Moldova, processes that play a key role in shaping penitentiary crime, but which are not sufficiently well reflected in official studies and statistics. The lack of control tools on the dissemination of criminal subculture in the detention environment but also its negative influence on the effect of resocialization actions, order and stability in the prison environment, as well as other important aspects of detention, determine the study of subcultural processes to be extremely current and necessary. The facilities created by the legislator for detainees in order to release them without full execution of the sentence, in order to stop overcrowding in prisons and to avoid losing cases to the ECHR, determined the release of a massive influx of convicts from detention, which makes the study of the subculture even more current, there being a risk of its exportation out of prison.

Keywords: *criminal subculture, subcultural process, penitentiary crime, social stratification.*

În una din lucrările sale intitulată „The study of man”, Ralph Linton descrie fenomenul subculturii ca o serie de fenomene „pan-umane” ce par să aibă loc oriunde în lume [1, pag. 486]. Prin termenul „pan-uman”, autorul are în vedere, cel mai probabil un fenomen caracteristic tuturor ființelor umane, de unde rezultă că fenomenul subculturii, nu se referă doar la comunitățile de tineri și nici nu este rodul urbanizării sau cu atât mai mult nu „tinde neapărat să amplifice elementele urbane în identitatea membrilor” [2, pag. 182,184], așa cum în mod eronat încearcă să demonstreze unii autori. În egală măsură putem vorbi despre o subcultură a persoanelor adulte (spre exemplu, subcultura elitei intelectuale) sau despre o subcultură rurală (spre exemplu, subcultura comunității Amish din SUA), cu atât mai mult, putem vorbi despre o subcultură a comunităților criminale, care în mod paradoxal, se formează în toate penitenciarele lumii și deseori, fără a avea o evoluție comună, prezintă similitudini halucinante și neverosimile, dacă nu am fi luat act de cunoaștere despre faptul că comportamentul uman este modelat de trebuințele umane, iar aceste trebuințe, sunt la fel pretutindeni (nevoia de hrană, apă, sex, apartenență, statut social, securitate etc.) și în momentul când ele nu pot fi satisfăcute, persoanele tind să se asocieze în mici grupuri, apoi în comunități, și încearcă să satisfacă în comun acea trebuință. Așa se explică faptul că în comunitățile primitive, oamenii, pentru a obține hrană, se asociau pentru a vâna animale sălbatice, pentru a efectua atacuri asupra altor triburi aprovizionate etc.

Acesta este și mecanismul prin care se formează subculturile criminale în penitenciare, ele reprezen-

tând o pornire naturală a omului de a socializa combinată cu o reacție psihologică a condamnaților la limitările care se impun în contextul regimului de detenție instituit prin lege, limitări pe care încercând să le depășească, duc la geneza unor procese subculturale specifice, care sunt dăunătoare în măsura în care se manifestă ca „processe contra-culturale”, sau, altfel spus, se opun și se abat semnificativ de la cultura de bază. Procese subculturale au loc și în penitenciarele Republicii Moldova și ele sunt, în sine, unul din factorii determinanți ai criminalității penitenciare. Atât procesele subculturale, cât și criminalitatea penitenciară, reprezintă fenomene de mare amploare în instituțiile penitenciare din țara noastră, cu toate că, în mod obiectiv, ele nu sunt reflectate în statisticile oficiale. Unul din motive, conform lui Faigher A., și Cernomoreț S., este concepția eronată conform căreia „cu cât mai multe infracțiuni sunt înregistrate, cu atât mai scăzut este nivelul de apreciere al muncii” [3, pag. 449].

În ciuda faptului că procesele subculturale din penitenciarele Republicii Moldova, au un efect negativ resimțit inclusiv la nivel de societate, studii științifice profunde și de mare amplitudine cu privire la fenomenul subculturii criminale în Republica Moldova nu există. În continuare, scopul nostru este să aflăm cât de necesare sunt astfel de studii și care este motivul pentru care un asemenea demers este târăgănat atât de mult. Pentru a realiza scopul enunțat, vom valorifica metode de studiu precum analiza, sinteza și metoda observației.

După cum am mai enunțat, procesele subculturale în penitenciar sunt principalii factori care modelează criminalitatea penitenciară. Totodată, aceiași Faigher A., și Cernomoreț S., consideră că „orice aspect practic al combaterii criminalității în locurile de detenție poate avea succes doar în baza asigurării teoretico-științifice” [3, pag. 445]. Rezultă că pentru diminuarea proceselor subculturale în penitenciarele Republicii Moldova, este imperios un studiu științific amplu, care să finalizeze cu recomandări și prognoze, și concomitent, să elucideze toate aspectele ce determină ralierea unor condamnați la subcultură, aspecte care de îndată ce vor fi cunoscute, vor putea fi manoperate de către autoritățile din penitenciar în scopul diminuării nivelului de aderență al condamnaților la subcultură, diminuării însuși a efectului represiv al normelor de subcultură și în deosebi, diminuării efectului de rezistență la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare a condamnaților ce respectă normele de subcultură, acest ultim aspect garantând corijarea și resocializarea unui număr mai mare de condamnați, fapt ce ar presupune în perspectivă, scăderea numărului de condamnați recidiviști.

Principalul proces subcultural care se manifestă în penitenciarele Republicii Moldova îl reprezintă stratificarea socială a deținuților care favorizează apariția unor fenomene în mediul de detenție precum discriminarea și victimizarea unor categorii vulnerabile de deținuți. Victimizarea deținuților vulnerabili în mediul de detenție, deși nu parvine din partea organelor de drept, deseori are loc în sensul încălcării art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adică prin tortură, pedepse și tratamente inumane sau degradante, avându-i în calitate de torționari pe condamnații ce au autoritate în virtutea normelor de subcultură. Pedepsele pot avea loc prin aplicarea violenței fizice sau diminuarea statutului social, tratamentele inumane sau degradante au loc de regulă prin impunerea la munci umilitoare, pe care trebuie să le îndeplinească o anumită castă (spălatul toaletelor, curățarea canalizărilor etc.), deseori au loc hărțuiri și abuzuri sexuale, dar care din păcate, cunosc un nivel slab de raportare, constituind „cifra neagră a criminalității”.

Rezultă că un prim argument care susține imperativitatea unui studiu științific amplu cu privire la procesele subculturale din penitenciar îl constituie necesitatea de a împiedica stratificarea socială a deținuților, întrucât aceasta determină ca anumite persoane condamnate să prezinte un nivel mai înalt de vulnerabilitate victimală și să apară situații sporite de risc pentru ca acestea să devină victime ale anumitor infracțiuni grave, ce prejudiciază nemijlocit persoana cu atributele ei esențiale: viața, sănătatea fizică și psihică, libertatea și inviolabilitatea sexuală, dar și cinstea, demnitatea etc.

Aceiași problemă abordată din perspectiva agresorilor, scot în evidență comportamentul recidivist al condamnaților chiar în mediul de detenție, care se prezumă a fi unul de coerciție și corecție, și în acest sens, legislația execuțional-penală nu își atinge scopul. Problema este gravă în virtutea faptului că penitenciarele Republicii Moldova sunt locuri în care anual se petrec foarte multe infracțiuni, respectiv sunt inițiate și foarte multe cauze penale, unele din ele finalizate cu sentință de condamnare, și este cu atât mai gravă cu cât, pentru angajații penitenciarelor, deși nu vociferează acest fapt, a devenit deja o certitudine că numărul

infracțiunilor neraportate și/sau nedescoperite de către organele de drept este cu mult mai mare decât numărul prezentat în statisticile oficiale.

Imperativitatea unui studiu științific asupra fenomenelor și proceselor subculturale din mediul carceral axat pe efectuarea de prognoze și identificarea de soluții, poate fi argumentată și prin efectul negativ al normelor subculturale asupra stabilității și securității în mediul carceral. În instituțiile penitenciare foarte des au loc revolte în masă. Revolte care sunt organizate și coordonate atât de condamnații din casta superioară, cu scopul de a revendica anumite lucruri sau de a-și întări poziția în instituție, dar și revolte organizate de castele inferioare care la un moment dat resimt prea puternic efectul represiv al normelor de subkultură și devin indignați atunci când administrația penitenciarului nu întreprinde măsuri pentru a-i proteja.

Deseori formele de protest nu escaladează până la revoltă în masă, având loc automutilări, incendierea celulelor, atacuri asupra colaboratorilor, acestea constituind încălcări ale regimului de detenție. Acesta este un alt argument prin care demonstrăm necesitatea studierii fenomenelor și proceselor subculturale în mediul de detenție. Amplitudinea la care se manifestă subcultura criminală într-o instituție penitenciară este direct proporțională cu capacitatea personalului de a impune respectarea regimului de detenție. Prezintă interes faptul că în penitenciare are loc un conflict dintre 2 subculturi ca atare, una a condamnaților și alta a personalului atestat, ultima fiind o subkultură de proveniență polițienească și militară. Cu cât este mai mare capacitatea administrației penitenciarului de a impune un regim de detenție, cu atât se spune în limbajul subcultural criminal că „zona este controlată de musori” pe care condamnații îi asociază cu culoarea roșie, dimpotrivă, personalul penitenciar, în limbajul propriei subculturi, va spune în asemenea situație că „zona este crasnaia”. De regulă, condamnații nu doresc să se dețină în penitenciare unde administrația reușește să impună respectarea cu strictețe maximă a regimului. Până și deținuții din castele inferioare nu preferă un astfel de penitenciar.

Penitenciarul se prezintă, în virtutea legii, drept instituție responsabilă de „executarea arestului contravențional și preventiv, precum și de asigurarea executării pedepsei de către persoanele condamnate la închisoare sau detențiunea pe viață” [4]. Elementele esențiale ale executării pedepselor penale privative de libertate le constituie coerciția, ca element punitiv și corijarea-resocializarea, ca element de prevenție și diminuare a recidivei. Bagreeva E. G., citată de Rusu O., consideră că etapele resocializării se referă la „desocializare, înțeleasă ca distrugere a rezultatelor socializării în subkultură și resocializarea, înțeleasă ca socializare repetată (în medii prosociale)” [5, pag.47]. Penitenciarele asigură resocializarea condamnaților prin intermediul activităților educative și psihocorecționale, munca social-utilă, instruirea generală și profesională și, nu în ultimul rând, prin intermediu regimului de detenție. Din observațiile efectuate asupra conduitei deținuților în mediul carceral, am constatat că rezistența la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare este mult mai mare în cazul deținuților care respectă normele de subkultură criminală, comparativ cu deținuții care ignoră astfel de norme. Având în vedere această stare de fapt, reiterăm importanța studiului teoretic asupra proceselor subculturale. Identificarea mecanismelor care determină conservarea și perpetuarea subculturii de la o generație la alta, creează premise pentru a identifica acele intervenții educative și psihocorecționale optime pentru desocializarea condamnaților din subkultură și resocializarea ulterioară în sânul mainstreamului (culturii de bază).

Studiile efectuate de I. P. Bașcatov [6, pag.194-195] pe populații de tineri în Federația Rusă, ne indică faptul că aderența la normele de subkultură criminală a junilor este determinată într-un procentaj foarte mare (aproximativ 25%), de anturajul acestora, în care există persoane ce tind să creeze o imagine impresionantă și extrem de atractivă a respectivei subculturi, în scopul de a seduce tinerii. Deși nu au fost efectuate studii similare în Republica Moldova, tindem să credem că aderența tinerilor la normele de subkultură criminală este determinată la fel de anturajul „contaminat”. Aici ni se relevă o problemă de maximă importanță și de maximă actualitate: „oare nu cumva există riscul unui export masiv de subkultură criminală din mediul carceral în exteriorul acestuia?”. Această problemă scoate în evidență cât este de periculoasă această subkultură, și determinată de a-și asuma un rol hotărâtor nu doar în modelarea criminalității penitenciare dar a criminalității per ansamblu.

Republica Moldova a avut perioade (anii 90) când subcultura criminală a atins cote impresionante în afara mediului carceral, iar fenomenul criminalității în diversitatea formelor sale luase amploare. Cu timpul,

atât subcultura, cât și criminalitatea determinată de aceasta „s-au mai diluat”, dar nu până într-atât încât să se poată afirma că criminalitatea în Republica Moldova deja nu mai reprezintă un pericol social. Până la ora actuală, numărul de infracțiuni în țara noastră pe cap de locuitor rămâne extrem de mare, prin urmare, subcultura reprezintă un pericol latent, care poate lua amploare oricând, din acest motiv, este mult mai util să studiem fenomenul și să avem o bază științifică în sensul de a întreprinde măsuri și a acționa la timp, decât să înregistrăm un regres social semnificativ în următorii ani.

Anumiți factori deja au determinat un export masiv de subcultură criminală în afara mediului extracarceral. Este vorba despre Legea nr. 210 din 29.07.2016 privind amnistia în legătură cu aniversarea a XXV-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova și despre Legea nr. 163 din 20 iulie 2017, care prevede aplicarea mecanismului compensatoriu pentru persoanele care s-au deținut în condiții precare de detenție, cărora s-a mai adăugat ulterior și Legea nr. 243 din 24.12.2021 privind amnistia în legătură cu aniversarea a XXX-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova. Aceste legi au dus la eliberarea din detenție a unui flux masiv de condamnați, unii din ei adepți ai normelor de subcultură, extrem de îndoctrinați și abili în a „instrui” tânăra generație în tainele acestei subculturi. Pentru viitor, primează interesul social de a împiedica eliberarea din detenție a persoanelor îndoctrinate, deciziile privind aplicarea articolelor 91-92 CP RM fiind necesar de aplicat cu strictețe maximă, și în același timp, suntem îndreptățiți să credem că este inoportună o viitoare lege cu privire la amnistie, aceasta chiar dacă, în anii imediat de după penultima amnistie (2016), nr. infracțiunilor în Republica Moldova nu s-a mărit, ci, dimpotrivă, a scăzut: nr. total de infracțiuni a scăzut de la 41 921 în anul 2016 la 26342 în anul 2020 [7], iar nr. infracțiunilor săvârșite de minori a scăzut la fel de la 941 în anul 2016 la 606 în anul 2020 [7].

Consider că aceste statistici nu trebuie interpretate în mod favorabil, dimpotrivă, trebuie să avem o atitudine critică față de ele. Pe de o parte, nu putem fi siguri de veridicitatea acestora, având în vedere că la nivelul organelor de drept mai predomină concepția eronată conform căreia nivelul înalt de criminalitate se asociază cu calitatea proastă a muncii, respectiv, anumite date furnizate Biroului Național de Statistică pot fi manipulate, iar, pe de altă parte, suntem îndreptățiți să spunem că amploarea fenomenului corupțional în Republica Moldova a creat premise pentru ca o mare parte din infracțiuni să fie tănuite sau rudimentar anchetate și pedepsite de către autorități. Suspiciunea privind manipularea acestor date este cu atât mai mare cu cât nr. de infracțiuni a început să scadă brusc, imediat după amnistia din 2016. Putem bănui un interes al autorităților de a tănui că amnistia din 2016 a fost de fapt o greșală, de îndată ce scăderea bruscă, aproape cu tendința de înjumătățire a numărului de infracțiuni nu poate fi asociată cu anumite schimbări pozitive din societate care să fi favorizat acest lucru: scăderea șomajului, creșterea semnificativă a nivelului de trai, scăderea prețurilor la diferite produse etc. Pentru ca nr. de infracțiuni să scadă semnificativ, această scădere trebuie corelată altor fenomene pozitive din domeniul social. Ori, o legătură cauză – efect, în mod obiectiv, nu putem identifica.

Rezultă că atunci când abordăm problema criminalității și a subculturii criminale, nu trebuie să ne lăsăm fascinați de statisticile care parvin de la autorități, deoarece autoritățile în repetate rânduri au înșelat populația Republicii Moldova. Numai în mediul academic pot fi obținute date relevante cu privire la fenomenele legate de criminalitate, și este puțin probabil ca aceste date să poată fi exprimate în statistici de maximă precizie. Putem miza doar pe identificarea de probleme, pe identificarea unor legături cauză-efect importante, pe date obținute prin metoda observației, iar când vine vorba de statistici, acestea au credibilitate numai dacă nu au fost preluate de la autorități, ci nemijlocit elaborate în mediul academic, mediu care suntem îndreptățiți să spunem, prezintă cel mai înalt nivel de onestitate dintre toate mediile socio-profesionale la moment existente în țara noastră și suntem obligați de a păstra cu dârzenie această tendință, deoarece numai astfel putem da un sens activității științifice, când însăși procesul decurge pe principii și valori solide și întru folosul societății.

Concluzionăm faptul că, deși procesele subculturale din penitenciarele Republicii Moldova la moment se află într-o imensă obscuritate, se impune o necesitate de ordin practic de a iniția un demers științific cât mai amplu, necesitate legată de exercitarea unui nivel mai înalt de control al statului asupra criminalității penitenciare, de asigurare a unui regim de detenție în mediul carceral și de menținere a ordinii și securității în detenție, dar mai ales, legată de prevenția victimizării, de împiedicarea lezării în drepturi a tuturor per-

soanelor condamnate, dar în deosebi, a celor vulnerabile. Rezultă că lipsa studiilor științifice cu privire la procesele subculturale în mediul de detenție reprezintă, pe de o parte, o lacună foarte importantă a studiului criminologic în țara noastră care se cere completată, pe de altă parte o necesitate legată de soluționarea unor probleme practice aferente combaterii criminalității.

Referințe:

1. Linton R., *The study of man*, New York: Appleton Century, 1936, 500 pag.
2. Solyom A., *Subculturi ale tinerilor și procese subculturale în Odorheiul Secuiesc*. Studiu de caz. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/254449325_Subculturi_ale_tinerilor_si_procese_subculturale_in_Odorheiu_Secuiesc
3. Faigher A., Cernomoreț S., *Unele reflecții privind criminalitatea penitenciară în Republica Moldova, în materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”* (Bălți, Moldova, 26-27 iunie, 2020). Ed. a 4-a, Bălți: 2020, pag. 445 – 450.
4. *Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare*, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 48-57, art.124 din 16.02.2018.
5. Rusu Oleg, *Resocializarea persoanelor supuse pedepsei cu închisoare prin prisma standardelor în domeniul drepturilor omului*, Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2019, 283 pag.
6. Башкатов И. П., *Психология неформальных подростково-молодежных групп*, Москва, 2000, 334 стр.
7. *Banca de date statistice Moldova. Total infracțiuni săvârșite*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/9

Date despre autor:

Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer principal al DICI al Administrației Naționale a Penitenciarelor, comisar de justiție.

ORCID: 0000-0002-9277-5983

E-mail: vic84@mail.ru

Prezentat la 19.03.2024

CZU: 341.9:347.736

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_11](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_11)

INSOLVENȚA TRANSFRONTALIERĂ: CONCEPT ȘI FORME DE REGLEMENTARE JURIDICĂ

*Cristina BANCU,**Universitatea de Stat din Moldova*

Prezentul articol își propune să definească și să clarifice termenul de insolvență transfrontalieră, precum și identificarea situațiilor care intră sub incidența insolvabilității transfrontaliere. Pornind de la faptul că subiecții activității economice își desfășoară activitatea în mai multe state, iar aici intervine elementul de extraneitate specific raporturilor de drept internațional privat, articolul scoate în evidență locul insolvenței transfrontaliere în cadrul dreptului internațional privat. Totodată, am atras atenția asupra faptului că nu există o definiție universal acceptată a termenului de „insolvență transfrontalieră”. În acest sens, cercetarea conținutului și esenței relațiilor juridice examinate prezintă un interes științific și practic considerabil.

De asemenea, sunt analizate diferite abordări legislative și instituționale adoptate la nivel global pentru gestionarea insolvabilității transfrontaliere, dar și comparații între sisteme juridice naționale și reglementări internaționale privind insolvența.

Cuvinte-cheie: *insolvență transfrontalieră, universalism, teritorialism, procedură de insolvență, drept internațional privat, creditor străin, debitor străin.*

CROSS-BORDER INSOLVENCY: CONCEPT AND LEGAL REGULATION FORMS

The present article aims to define and clarify the term „cross-border insolvency”, as well as to identify situations falling within the scope of cross-border insolvency. Considering that economic actors operate in multiple states, the element of extraterritoriality specific to private international law comes into play. The article highlights the place of cross-border insolvency within the framework of private international law. It is worth noting that there is no universally accepted definition of the term „cross-border insolvency”. In this regard, exploring the content and essence of the examined legal relationships holds considerable scientific and practical interest.

Additionally, various legislative and institutional approaches adopted globally for managing cross-border insolvency are analyzed, along with comparisons between national legal systems and international regulations concerning insolvency.

Keywords: *cross-border insolvency, universalism, territorialism, insolvency procedure, private international law, foreign creditor, foreign debtor.*

Introducere

În prezent, insolvența transfrontalieră devine din ce în ce mai discutată, având în vedere globalizarea economiei și internaționalizarea relațiilor economice. Tot mai multe tranzacții economice au caracter internațional, se achiziționează proprietăți în străinătate, marile organizații își creează reprezentanțe în diferite state. În context, reglementarea insolvenței transfrontaliere are o relevanță deosebită atât pentru Republica Moldova, care se raliază la reglementările internaționale, cât și pentru alte state, care urmăresc să îmbunătățească condițiile de aplicare a legislației în domeniu, cât și efectele situațiilor de insolvență cu element de extraneitate atât pentru creditorii străini, cât și pentru companiile ajunse în astfel de situații.

Metodele și materialele aplicate în prezenta cercetare

Această lucrare se bazează pe articolele științifice ale cercetătorilor străini în domeniu, fiind utilizate o varietate de metode de cercetare științifică: analiza și sinteza, metoda sistemică, metoda comparativă și interpretarea juridică.

Reglementarea juridică a insolvenței transfrontaliere urmează a fi examinată în cadrul următoarelor categorii juridice:

- Raporturile juridice, care apar în baza insolvenței debitorului, care se află în reglementări legale diferite în comparație cu creditorul.

- Instituția juridică care reglementează aceste categorii de raporturi juridice.

- Pentru a determina esența insolvabilității transfrontaliere este necesar de stabili direcția juridică care reglementează raporturile juridice.

- Raporturile juridice care sunt legate cu soluționarea problemelor de insolvență transfrontalieră.

Insolvența transfrontalieră s-a conturat odată cu dezvoltarea relațiilor comerciale internaționale. Actorii implicați în aceste relații desfășoară operațiuni comerciale în diverse jurisdicții, iar în situația unor dificultăți sau incapacități financiare, se confruntă cu proceduri de insolvență la nivel global.

În asemenea situații, cazurile de insolvabilitate pot fi inițiate în mai multe state în același timp. Un caz de insolvabilitate poate fi inițiat într-un stat, dar creditorii persoanei sau activele și capitalul acesteia se pot afla pe teritoriul unui alt stat, ceea ce face necesară luarea în considerare a aspectelor de reglementare juridică din mai multe sisteme juridice deodată. Așa apar raporturile juridice de drept internațional privat cu element de extraneitate.

Trebuie remarcat faptul că nu există o definiție universală a termenului „insolvență transfrontalieră”. În literatura de specialitate au fost formulate mai multe concepte de definire a termenului de „insolvență transfrontalieră”. Aceste concepte permit identificarea deplină a esenței criteriului de „transfrontalier”. Mulți cercetători consideră insolvența transfrontalieră ca fiind insolvența companiilor internaționale. Un alt grup de cercetători se referă la insolvența în cadrul activităților de producție internaționale. Alți cercetători interpretează conceptul de „insolvență transfrontalieră” prin prisma elementelor străine sau a totalității sistemelor juridice din diferite țări [1, p. 40-41].

În accepțiunea primului concept, insolvența internațională este un raport juridic care rezultă din nerespectarea de către companiile internaționale a obligațiilor contractuale. Această abordare este nefondată, deoarece restrânge în mod nejustificat domeniul de aplicare al insolvenței transfrontaliere exclusiv la insolvența societăților multinaționale. În dreptul internațional privat, statutul juridic al societăților transnaționale nu a fost încă definitivat până la capăt. În aceste condiții, este extrem de neclar ce entitate juridică ar trebui să fie considerată insolvabilă: o firmă sau entități juridice individuale situate pe teritoriile unor state diferite.

Potrivit altor doctrinari, raporturile juridice ale insolvabilității transfrontaliere reprezintă faptele de interacțiune a procedurilor de insolvabilitate deschise pe teritoriul mai multor state față de o anumită persoană care are calitatea de debitor. Literatura de specialitate subliniază că, în forma sa cea mai simplă, „insolvența transfrontalieră” poate fi o procedură de insolvență a debitorului în care entitățile creditoare sunt situate în țări diferite (Convenția scandinavă privind falimentul (Copenhaga, 1933)) [2, p. 197].

De regulă, în cazul falimentului internațional al unei persoane, procedurile de insolvență sunt inițiate în fiecare țară în care se află bunurile, activele și creditorii. Trebuie remarcat faptul că, în astfel de circumstanțe, pot fi diferențiate mai multe tipuri de proceduri de insolvență, dar toate pot fi atribuite la insolvența transfrontalieră:

- Procedura internațională unică de insolvență;

- Procedura principală de insolvență;

- Procedura paralelă de insolvență;

- Procedura secundară de insolvență;

- Procedura suplimentară de insolvență;

- Proceduri de insolvență a filialelor.

În practică, există situații în care, în cadrul unui singur caz de faliment transnațional, sunt inițiate proceduri de insolvabilitate diferențiate în conformitate cu sistemele juridice și jurisdicțiile diferitelor state pe teritoriul cărora se află activele sau creditorii întreprinderii.

Definirea raporturilor juridice referitoare la insolvența transnațională prin prisma interacțiunii proceselor de insolvență nu este justificată, deoarece se bazează pe un criteriu opțional care implică existența unor procese de insolvență multinaționale. Un astfel de criteriu nu reflectă conținutul unor astfel de raporturi juridice. Dimpotrivă, existența procedurilor internaționale de insolvență este o consecință a unor astfel de raporturi juridice.

O definiție universală a procesului de insolvență transfrontalieră este posibilă numai pe baza dreptului internațional. În acest context, următoarele instrumente juridice sunt exemple relevante:

- Comisia Națiunilor Unite pentru Dreptul Comercial Internațional cu Legea model privind insolvența transfrontalieră [3];

- Regulamentul Uniunii Europene privind procedurile de insolvență nr. 845/2015 [4].

Unii cercetători [5] care studiază problemele insolvenței transfrontaliere spun că trăsătura imperativă a unor astfel de relații juridice este un „element străin”. În acest context, se observă tendința de a atribui raporturile juridice legate de falimentul internațional în sfera reglementării dreptului internațional privat.

Astfel, D. Doetsch și A. Hammer susțin că elementul străin în relațiile juridice legate de falimentul internațional poate fi reprezentat în mai multe moduri: elementul străin este reprezentat de debitorul însuși; elementul străin este reprezentat de creditor; elementul străin este reprezentat de activele debitorului [6]. Insolvența transfrontalieră avută în vedere ar trebui să fie definită prin prezența unuia sau altui element străin. Prin urmare, se poate concluziona că elementul de extraneitate în cadrul raporturilor juridice privind insolvența (falimentul) pot fi:

- subiecții care iau parte la cazul de insolvență sunt reprezentanți ai diferitelor țări;
- cel puțin unul dintre subiecții care iau parte la cazul de insolvență este un stat străin;
- obiectul litigiului este reprezentat de bunuri sau drepturi de natură patrimonială, care se află pe teritoriul unui stat străin;
- faptele, care au semnificație juridică pentru soluționarea cauzei civile, au loc în cadrul sistemului juridic al statului străin.

În practică, în cadrul relațiilor care țin de falimentul internațional, elementul străin este reprezentat în următoarele situații:

- bunurile debitorului, care sunt dislocate pe teritoriile a două sau mai multe țări;
- debitorii străini sau creditorii străini participă la raporturile juridice privind insolvența [7, p. 112].

O abordare diferită în determinarea esenței insolvenței transfrontaliere constă în înțelegerea termenului „transfrontalier”, care înseamnă literalmente „trecerea prin țări”, „depășirea spațiilor”, etc. Termenul „transfrontalier” provine de la trecerea frontierelor.

De fapt, elementul „transfrontalier” vorbește despre trecerea anumitor limite teritoriale ale statelor. Pentru stabilirea falimentului internațional, este necesară o legătură strânsă a raporturilor juridice apărute cu sistemele juridice, teritoriile și jurisdicțiile a două sau mai multe state.

Astfel, autoarea rusă Ануфриева Л. П. afirmă că falimentul internațional trebuie să se caracterizeze în mod necesar prin prezența unei conexiuni juridice cu sistemele juridice ale diferitelor state. Autoarea spune că pentru apariția relațiilor juridice ale insolvabilității internaționale este necesar ca un număr de sisteme juridice ale diferitor state să pretindă a fi competente să le reglementeze în același timp [8, p. 10].

Ian Fletcher, menționează că „falimentul transnațional” este o categorie de cazuri de insolvență în care bunurile sau obligațiile debitorului se află în mai mult de o jurisdicție, iar situația poate fi soluționată în spectrul a două sau mai multe sisteme juridice din state diferite. Prezența unui element de extraneitate în relațiile juridice privind insolvența (falimentul) indică faptul că aceste relații sunt reglementate de mai multe ordini juridice și determină, de asemenea, apartenența lor la ramura dreptului internațional privat. Prin urmare, raporturile juridice privind insolvența internațională sunt un tip de raporturi juridice reglementate în cadrul ramurii dreptului internațional privat. Astfel, în scopul reglementării juridice a raporturilor juridice legate de insolvența internațională, în cadrul dreptului internațional privat a fost format un institut juridic independent - institutul de faliment internațional (insolvență transfrontalieră).

Autorul J. L. Westbrook spune că natura juridică a instituției falimentului este de așa natură încât aceasta este obligată să îndeplinească condițiile pe care le prezintă piața modernă, iar dacă aceasta se transformă într-una globală, reglementarea juridică trece și ea la nivel global [9, p. 99].

De-a lungul timpului, dreptul internațional privat formează un sistem de mecanisme de reglementare a acelor raporturi juridice care depășesc granițele unui sistem juridic.

La etapa actuală există deja o serie de instrumente juridice internaționale pentru reglementarea domeniului de insolvabilitate transfrontalieră:

- Legea model UNCITRAL privind insolvența transfrontalieră din 1997 [3];
- Regulamentul UE privind procedurile de insolvență nr. 2015/848 [4];
- Convenția privind dreptul internațional privat (Havana, 1928) [11];
- Tratatul privind dreptul comercial internațional. Montevideo, 1889;
- Tratatul privind dreptul comercial internațional. Montevideo, 1940;
- Tratatul privind dreptul procesual internațional. Montevideo, 1940 [2, p. 196];
- Convenția scandinavă privind falimentul (Copenhaga, 1933) [2, p. 196-197];
- Convenția europeană privind anumite aspecte internaționale ale falimentului (Istanbul, 1990) [12];
- Actul uniform OHADA privind organizarea procedurilor colective de lichidare (1998) [13];
- Principii privind cooperarea în cazurile de faliment între țările NAFTA;
- Liniile directoare privind cooperarea judiciară în situații de insolvență transfrontalieră. [7, p. 114].

Astfel, putem afirma cu certitudine că reglementarea juridică actuală a insolvenței (falimentului) internaționale se află într-un proces de îmbunătățire continuă. Toate aceste reglementări evidențiază două concepte de bază pentru reglementarea juridică a insolvenței transfrontaliere.

- conceptul de universalism (modelul procesului unic);
- conceptul de teritorialism (modelul proceselor teritoriale paralele).

Fiecare dintre modelele de reglementare juridică a raporturilor transnaționale de insolvență se bazează pe abordări diferențiate de soluționare a principalelor probleme:

- Problema instanței competente;
- Problema determinării legii aplicabile;
- Problema extraterritorialității consecințelor inițierii, desfășurării și încheierii unui caz de insolvență transfrontalieră.

Astfel, pe baza cercetărilor efectuate în această lucrare, putem spune că instituția insolvenței transnaționale (instituția falimentului internațional) este un element important al funcționării atât a sistemului economic global, cât și a economiilor naționale. Îmbunătățirea sistemului național de reglementare juridică a recunoașterii falimentelor străine ar trebui să se realizeze în mai multe moduri printre care cele mai importante sunt: respingerea sistemului de exequatur convențional, aplicarea unui sistem automat de recunoaștere a falimentelor străine care îndeplinesc anumite cerințe stabilite prin lege.

Toate acestea, inclusiv alinierea legislației naționale la normele și standardele juridice internaționale, pot îmbunătăți semnificativ eficiența sistemului economic al statului. Prin abordarea acestor categorii juridice distincte, se vizează o înțelegere comprehensivă a modului în care insolvența transfrontalieră este reglementată și gestionată din perspectivă legală și instituțională. Această analiză contribuie la conturarea unui cadru mai eficient și coerent pentru abordarea și soluționarea problemelor asociate cu insolvența transfrontalieră, în concordanță cu necesitățile și particularitățile specifice ale acestui domeniu juridic complex.

Referințe:

1. Войников В. Вадим, Мустафаева Э. Сабина, *Правовое регулирование трансграничной несостоятельности (банкротства) в Европейском союзе. Московский журнал международного права*, 2022;(2):39-53. doi.org/10.24833/0869-0049-2022-2-39-53
2. Macovei Ioan, *Tratat de drept al comerțului internațional*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.
3. *Legea model UNCITRAL privind insolvența transfrontalieră din 1997*. https://uncitral.un.org/en/texts/insolvency/modellaw/cross-border_insolvency accesat la 09.01.2024.
4. *Regulamentul (UE) 2015/848 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 mai 2015 privind procedurile de insolvență*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32015R0848>
5. Fletcher I., *Introduction to cross-border insolvency*. Disponibil: https://www.nishithdesai.com/fileadmin/user_upload/pdfs/Research_Papers/Introduction-to-Cross-Border-Insolvency.pdf;
6. Doetsch D. A., Hammer A. L. *Observation on Cross-Border Insolvencies and Their Resolution in the NAFTA Region: Where Are We Now? // United States - Mexico Law Journal*. Spring 2002. Disponibil: www.mayerbrounrowe.com.

7. Соболев Даниил, *Понятие и формы правового регулирования института «Транснациональной несостоятельности (Банкротства)»*. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-formy-pravovogo-regulirovaniya-instituta-transnatsionalnoy-nesostoyatelnosti-bankrotstva/viewer>
8. Ануфриева Л. П. *Международное частное право: в 3 т. Т. 3: Трансграничные банкротства. Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс*. М.: БЕК, 2001.
9. Westbrook J. L., *The Transnational Insolvency Project of the American Law Institute, 17 Connecticut Journal of International Law*, 2001.
10. S. Chandra MOHAN, *Cross-border Insolvency Problems: Is the UNCITRAL Model Law the Answer?* doi.org/10.1002/iir.1203.
11. *Convenția de la Havana din 1928*. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/2213102>
12. *Convenția europeană privind anumite aspecte internaționale ale falimentului (Istanbul, 1990)*. Disponibil: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007b3d0>
13. *O.H.A.D.A.C. înseamnă Organizația pentru Armonizarea Dreptului Afacerilor în Caraibe*. Ea cuprinde 34 de state, unele din America de Sud (Venezuela) sau Centrală (Mexic, Honduras). Site-ul oficial al organizației: <http://www.ohadac.com/?lang=fr>

Date despre autor:

Cristina BANCU, asistent universitar, Departamentul Drept Internațional și European, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-6058-6555

E-mail: cristina.bancu.usm@gmail.com

Prezentat la 05.02.2024

**CERCETĂRILE DOCTRINARE CU PRIVIRE
LA RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU FABRICAREA
SAU PUNEREA ÎN CIRCULAȚIE A SEMNELOR BĂNEȘTI FALSE
SAU A TITLURILOR DE VALOARE FALSE**

Carmen ROȘCA,

Universitatea de Stat din Moldova

Ideile și concepțiile științifice de o valoare netăgăduită privind infracțiunile, ce sunt prevăzute la art. 236 din Codul penal al Republicii Moldova, au fost valorificate de către: V. Berliba; S. Brînza; R. Cojocaru; L. Gîrla; C. Gurschi; V. Stati; Iu. Tabarcea (Republica Moldova); F. Duvac; N. Neagu; I. M. Rusu (România); V. Ivașcenko; I. M. Mihailov; I. V. Sîngaivska (Ucraina); I. E. Maksimova (Rusia). Acești doctrinari își îndreaptă privirea cu preponderență asupra problemelor de natură juridico-penală ale fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, care nu pot fi ignorate în procesul perceperii naturii juridice a răspunderii penale pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false.

Cuvinte-cheie: *răspunderea penală, fabricare, punere în circulație, contrafacere, alterare, semne bănești false, titluri de valoare false.*

**DOCTRINAL RESEARCH REGARDING CRIMINAL LIABILITY
FOR THE PRODUCTION OR PUTTING INTO CIRCULATION OF
COUNTERFEIT MONEY SIGNS OR COUNTERFEIT SECURITIES**

Scientific ideas and conceptions of undeniable value regarding offenses, which are provided by the art. 236 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, were developed by: V. Berliba; S. Brinza; R. Cojocaru; L. Girla; C. Gurschi; V. Stati; Yu. Tabarcea (Republic of Moldova); F. Duvac; N. Neagu; I. M. Rusu (Romania); V. Ivashchenko; I. M. Mihailov; I. V. Syngaivska (Ukraine); I. E. Maksimova (Russia). These doctrinaires mainly focus on the penal issues of production or putting into circulation of counterfeit money signs or counterfeit securities, which cannot be ignored in the process of perceiving the juridical nature of criminal liability for production or putting into circulation of counterfeit money signs or counterfeit securities.

Keywords: *criminal liability, production, putting into circulation, counterfeit, alteration, counterfeit money signs, counterfeit securities.*

Introducere

Nu este posibilă perceperea în deplinătate a naturii juridice a răspunderii penale pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, fără a cunoaște opiniile exprimate în doctrina penală cu privire la infracțiunile reunite sub această denumire marginală. Soluția conturată este inerentă pentru a cunoaște principalele tendințe, controversate și chiar paradoxuri ce caracterizează cercetarea științifică a răspunderii pentru infracțiunile prevăzute la art. 236 CP RM.

Rezultate obținute și discuții

Analiza noastră o vom deschide cu materialele științifice privind răspunderea penală pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, care au fost publicate în Republica Moldova.

În 2003 a apărut o lucrare în care unul dintre coautori – C. Gurschi – comentează art. 236 CP RM [1].

Înainte de a trece la analiza elementelor constitutive ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, C. Gurschi scoate în evidență deosebiri dintre dispoziția art. 236 CP RM și dispoziția din legea penală anterioară. Acest doctrinar începe examinarea elementelor constitutive ale infracțiunilor, prevăzute la art. 236

CP RM, nu cu obiectul lor juridic, dar cu obiectul lor material. În acest scop, sunt definite noțiunile de bilete de bancă (bancnote) și de hârtii și alte titluri de valoare, făcându-se referire la actele normative de rigoare. De reținut că, în cadrul expunerii sale, C. Gurschi nu stabilește prezența produsului infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM.

În continuare sunt analizate noțiunile ce caracterizează latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM. Remarcăm faptul că, examinând prima dintre aceste noțiuni, C. Gurschi folosește sintagma „fabricare falsă” [1, p. 496]. În același context este examinată deosebirea dintre escrocherie și fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false. După ce identifică momentul de consumare a infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, autorul nu uită să-și exprime poziția privind pregătirea și tentativa la aceste infracțiuni. Totodată, C. Gurschi explică de ce nu poate fi admisă aplicarea art. 190 CP RM în situația punerii în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false.

Analiza se încheie cu examinarea subiectului, a laturii subiective și a circumstanțelor agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM.

În 2005 a fost scoasă la lumină o lucrare care îi are printre coautori pe V. Berliba [2]. Acestui doctrinar îi aparține comentariul la art. 236 CP RM.

Ca și C. Gurschi, V. Berliba face în debut o comparație dintre art. 236 CP RM și norma corespondentă din Codul penal al Republicii Moldova din 1961. Caracterizarea obiectului material al infracțiunilor, prevăzute la art. 236 CP RM, se face cu referire la dispozițiile corespunzătoare din Codul civil. Sunt analizate modalitățile normative ale acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 236 CP RM (și anume: fabricarea și punerea în circulație), precum și modalitățile faptice ale fabricării (și anume: contrafacerea și alterarea). Excelează în detalii examinarea etapelor de pregătire și de tentativă la infracțiunile prevăzute la art. 236 CP RM. V. Berliba trasează cu precizie linia de delimitare dintre aceste două etape ale activității infracționale. Autorul reliefează cazul în care punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false exclude calificarea suplimentară în baza art. 190 CP RM. Analiza se încheie cu investigarea elementelor constitutive subiective și a circumstanțelor agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM.

În același an 2005 a apărut o lucrare în care V. Stati efectuează analiza infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM [3].

Autorul consideră că aceste infracțiuni se încadrează în tipul de „infracțiuni săvârșite în sfera financiar-creditară (art. 236-240, 244, 245, 250 CP RM)” [3, p. 416]. La fel ca V. Berliba, V. Stati examinează obiectul juridic și obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM. Însă, spre deosebire de V. Berliba, V. Stati menționează produsul acestor infracțiuni: „Banii sau titlurile de valoare contrafăcute constituie obiectul produs prin infracțiune, sau, pe scurt – produsul infracțiunii” [3, p. 416-417]; „Produsul infracțiunii este format din banii sau titlurile de valoare alterate” [3, p. 417].

În contextul analizei obiectului material / produsului infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, nu sunt neglijate ipoteza de bani sau titluri de valoare care au fost retrase din circulație, precum și ipoteza de mone-de comemorative sau jubiliare. Se subliniază că, în cazul infracțiunilor examinate, „se au în vedere titlurile de valoare (valorile mobiliare) materializate (nu și cele aflate pe conturi)” [3, p. 418].

În ceea ce privește analiza celorlalte semne constitutive ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, aceasta nu se deosebește decât prin anumite nuanțe și accente de analiza similară pe care C. Gurschi și V. Berliba au efectuat-o în lucrările la care ne-am referit anterior.

Patru ani mai târziu, în 2009, a văzut lumina tiparului o lucrare în care doi dintre coautorii acesteia – V. Berliba și R. Cojocaru – propun propria lor viziune asupra elementelor constitutive și circumstanțelor agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM [4].

Mai întâi este determinat obiectul juridic special al acestor infracțiuni: „relațiile sociale a căror existență și desfășurare normală sunt condiționate de protejarea sistemului financiar-bancar al statului, precum și cele legate de încrederea publică (fides publica) pe care oamenii trebuie să o aibă față de bani și valorile mobiliare” [4, p. 490-491]. De menționat că, în lucrarea din 2005 care îi are printre coautori pe V. Berliba, pe care am examinat-o anterior, nu este analizat obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM.

În legătură cu aceste infracțiuni, V. Berliba și R. Cojocaru afirmă întemeiat: „Nu pot forma obiect material [...] banii retrași din circulație sau care urmează a fi introduși în circulație” [4, p. 491]. În continuare

sunt definite noțiunile de valoare mobilă materializată și de valoare mobilă nematerializată. Totuși, V. Berliba și R. Cojocaru evită să se pronunțe asupra posibilității sau imposibilității de evoluare a valorii mobiliare nematerializate în calitate de obiect imaterial al infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM. De asemenea, cei doi autori nu folosesc noțiunea de produs al infracțiunii.

Cât privește analiza celorlalte semne constitutive ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, aceasta nu se deosebește principial de analiza similară pe care V. Berliba a realizat-o în lucrarea din 2005, pe care am examinat-o anterior. Excepție constituie examinarea unor spețe din practica judiciară, care se regăsește în lucrarea din 2009.

În 2010 a apărut o lucrare în care L. Gîrla și Iu. Tabarcea analizează, între altele, infracțiunile prevăzute la art. 236 CP RM [5].

La fel ca V. Stati, acești doi autori sunt de părerea că infracțiunile, prevăzute la art. 236 CP RM, se raportează la tipul de „infracțiuni săvârșite în sfera financiar-creditară” [5, p. 574]. Obiectul juridic generic al acestor infracțiuni este descris în următorul mod: „ansamblul de relații sociale protejate de stat, care se desfășoară în sfera activității economice în cadrul unei societăți orientate spre dezvoltarea economiei de piață” [5, p. 571]. În ceea ce privește obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, L. Gîrla și Iu. Tabarcea consideră că acesta este constituit din „relațiile sociale cu privire la autenticitatea banilor și a titlurilor de valoare” [5, p. 575]. La fel ca V. Stati, acești doi autori scot în evidență nu doar obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, dar și produsul lor.

Examinarea celorlalte semne constitutive ale infracțiunilor respective se axează pe: elucidarea caracteristicilor celor două modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la art. 236 CP RM; stabilirea momentului de consumare a acestor infracțiuni; determinarea formei de vinovăție (și anume – intenție) și a tipului de intenție (și anume – intenție directă) în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM; relevarea subiectului acestor infracțiuni, etc.

În 2014 a fost tipărită o lucrare consacrată infracțiunilor economice în care V. Stati acordă atenție, între altele, infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM [6].

În această lucrare se argumentează pentru prima dată de ce „la lit. c) alin. (2) art. 236 CP RM este consemnată nu o circumstanță agravantă a infracțiunii specificate la alin. (1) art. 236 CP RM” [6, p. 22]. În continuare este propusă o viziune extrem de laborioasă asupra caracteristicilor infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM. Se evidențiază examinarea obiectului material / produsului acestor infracțiuni. Este stabilită deosebirea dintre infracțiunile, prevăzute la art. 236 CP RM, și fapta prevăzută la art. 289¹ din Codul contravențional. De asemenea, se pune accentul pe: delimitarea infracțiunii unice prelungite, prevăzute la art. 236 CP RM, de concursul de infracțiuni prevăzute de acest articol; pregătirea și complicitatea la infracțiunile prevăzute la art. 236 CP RM, etc. Toate acestea sunt ilustrate prin exemple relevante din practica judiciară.

S. Brînză și V. Stati sunt autorii unei lucrări importante care a apărut în 2015 [7].

În această lucrare este dezvoltat, între altele, firul logic al analizei infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, conceput în lucrările din 2005 și 2014, examinate anterior, la care V. Stati a contribuit în calitate de autor sau coautor.

Pentru prima dată, infracțiunile prevăzute la art. 236 CP RM, sunt raportate (împreună cu infracțiunile prevăzute la art. 237 CP RM) la subgrupul de „infracțiuni legate de circulația semnelor bănești, titlurilor de valoare, cardurilor sau altor instrumente de plată false” [7, p. 17]. Această reclasificare a infracțiunilor economice permite o mai riguroasă percepere a locului infracțiunilor, prevăzute la art. 236 CP RM, în cadrul grupului de infracțiuni economice. De asemenea, este actualizată informația cu privire la obiectul material / produsul infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, nefiind lipsă multiplele referi la legi și acte ale BNM care reglementează circulația semnelor bănești și a titlurilor de valoare. Este augmentată analiza celorlalte semne constitutive ale infracțiunilor respective, ceea ce facilitează considerabil efortul de interpretare a art. 236 CP RM și de calificare a faptelor în baza acestui articol în corespundere cu principiul legalității.

Cât privește materialele științifice privind răspunderea penală pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, care au fost publicate în alte state, începem analiza noastră cu autoreferatul tezei de doctor pe care I. E. Maksimova (care este din Federația Rusă) a susținut-o în 2005 [8].

În opinia autoarei, fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false aduce atingere securității economice și securității naționale, prezentând o amenințare reală de destabilizare a sferelor politice, socio-economice, morale și psihologice ale societății. Se arată că răspunderea pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false trebuie diferențiată în funcție de: mărimea loturilor de falsuri; metoda de fabricare a falsurilor; rolul și gradul de participare la comiterea infracțiunii a reprezentanților organelor de stat, etc. I.E. Maksimova propune completarea art. 186 din Codul penal al Federației Ruse [9] (în care este incriminată fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false) cu următoarele circumstanțe agravante: săvârșirea infracțiunii cu utilizarea unor echipamente profesionale (de exemplu, echipamente moderne de imprimare); săvârșirea infracțiunii de către un grup de persoane în urma înțelegerii prealabile; săvârșirea infracțiunii pentru a sprijini activitățile teroriste sau activitățile unor grupuri armate ilegale.

În 2007, autorul ucrainean V. Ivașcenko a publicat un articol științific în care supune examinării problemele de rezonanță internațională și națională legate de răspunderea penală pentru fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false [10].

După părerea doctrinarului, această infracțiune a apărut chiar înainte de apariția semnelor bănești, atunci când rolul acestora era îndeplinit de bucățile de aur și de argint. După aceasta este prezentată evoluția fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false în societățile antice ale Egiptului, Greciei, Romei și Indiei. La început, fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false era privită ca o infracțiune contra intereselor particularilor. Ulterior, aceasta a fost catalogată ca infracțiune contra statului. Întrucât tot mai multe state au fost alertate în legătură cu pericol social în creștere al fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false, la 20.04.1929 la Geneva (Elveția) a fost încheiată Convenția internațională privind stoparea falsificării de monedă [11] (în continuare – Convenția de la Geneva). În continuare, V. Ivașcenko trece în revistă cele mai importante prevederi ale acestei convenții. De asemenea, este analizată experiența Ucrainei în prevenirea și combaterea fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false. Analiza continuă cu examinarea infracțiunii prevăzute la art. 199 din Codul penal al Ucrainei [12] (care se aseamănă, sub anumite aspecte, cu art. 236 CP RM). În opinia lui V. Ivașcenko, este necesară adoptarea unui act internațional care ar ocupa locul Convenției de la Geneva și care ar corespunde necesităților actuale de prevenire și combatere a fabricării sau punerii în circulație a semnelor bănești false.

O autoare din Ucraina, I.V. Sângaivska, a susținut teza de doctor în 2008 [13]. Obiectul analizei noastre îl constituie autoreferatul acestei teze.

Din perspectiva analizei infracțiunii prevăzute la art. 199 din Codul penal al Ucrainei, se argumentează că modalitatea normativă de fabricare de bani falși, de titluri de valoare de stat false sau de bilete de loterie de stat false este mai periculoasă din punct de vedere social decât modalitățile normative de păstrare, procurare, transportare, expediere sau trecere peste frontiera de stat a Ucrainei de bani falși, de titluri de valoare de stat false sau de bilete de loterie de stat false, ori de punere în circulație a acestora. De asemenea, I.V. Sângaivska propune ca circumstanța agravantă de săvârșire a infracțiunii în mod repetat să fie înlocuită prin circumstanța agravantă de săvârșire a infracțiunii de către o persoană judecată anterior pentru infracțiunea prevăzută la art. 199 din Codul penal al Ucrainei. O altă recomandare a autoarei este ca fabricarea de semne bănești false și punerea în circulație de semne bănești false să fie incriminate în articole diferite ale legii penale. În același studiu este realizată: analiza istorică a normelor penale care reprezintă prototipurile art. 199 din Codul penal al Ucrainei; investigarea normelor de drept penal din legislația ucraineană și din legislația altor state care prevăd răspunderea pentru fabricarea, păstrarea, procurarea, transportarea, expedierea sau trecerea peste frontiera de stat a Ucrainei de bani falși, de titluri de valoare de stat false sau de bilete de loterie de stat false în scopul punerii în circulație a acestora, ori punerea în circulație a unor asemenea falsuri, etc.

Urmează lucrarea autorului român N. Neagu, care a fost publicată în 2012 [14].

În cadrul acestei lucrări este efectuată analiza comparativă a art. 282 din Codul penal al României din 1968 (care a prevăzut răspunderea „pentru falsificarea de monede sau de alte valori” [15]) și a art. 311 din Codul penal în vigoare al României (care prevede răspunderea pentru „falsificarea de titluri de cre-

dit sau instrumente de plată” [16]). După identificarea celor trei diferențe dintre articolele respective, N. Neagu trece la analiza elementelor constitutive ale infracțiunilor corespunzătoare. În special, în contextul examinării obiectului material al infracțiunii, sunt definite noțiunile „titluri de credit”, „instrumente de plată”, „cecuri”, „orice alte titluri sau valori asemănătoare” și „instrument de plată electronică”. Sunt stabilite caracteristicile subiectului activ și ale subiectului pasiv al infracțiunilor analizate. După examinarea noțiunilor de contrafacere și de alterare (care se referă la latura obiectivă a infracțiunilor analizate) se formulează următoarea concluzie: „În general, reglementarea infracțiunilor de fals este superioară în noul Cod penal, atât sub aspectul sistematizării incriminărilor și al corelării sancțiunilor, cât și sub aspectul aducerii unor incriminări din legile speciale în Codul penal” [14, p. 98].

F. Duvac este o autoare din România, care a publicat în 2014 un articol științific în care este analizată infracțiunea prevăzută la art. 310 din Codul penal al României (care prevede răspunderea pentru „falsificarea de monede” [16]) [17].

După ce determină locul acestei infracțiuni în sistemul infracțiunilor de fals, F. Duvac porcede la examinarea condițiilor în care se aplică art. 310 din Codul penal al României. De asemenea, sunt stabilite criteriile de delimitare a acestei infracțiuni de faptele asemănătoare. Nu în ultimul rând, infracțiunea, prevăzută la art. 310 din Codul penal al României, este analizată prin prisma dispozițiilor din Decizia-cadru a Consiliului din 29.05.2000 privind consolidarea, prin sancțiuni penale și de altă natură, a protecției împotriva falsificării, cu ocazia introducerii monedei euro [18].

Continuăm cu autoreferatul tezei de doctor pe care autorul ucrainean I.M. Mihailov a susținut-o în 2015 [19].

În legătură cu infracțiunea prevăzută la art. 199 din Codul penal al Ucrainei, autorul propune: modificarea acestui articol, astfel încât timbrele de accize obținute ilegal sau falsificate (în locul timbrilor de accize false) să reprezinte una dintre categoriile obiectului material al infracțiunii analizate; excluderea din lista de obiecte materiale ale infracțiunii, prevăzute la art. 199 din Codul penal al Ucrainei, a elementelor holografice de securitate false, care constituie componente obligatorii ale timbrilor de accize; comasarea conceptelor „introducerea în Ucraina”, „transportare”, „expediere”, „procurare”, care reprezintă exemple de pregătire pentru punerea în circulație, etc. I. M. Mihailov examinează evoluția istorică a răspunderii penale pentru fabricarea, păstrarea, procurarea, transportarea, expedierea, introducerea în Ucraina de bani falși, de titluri de valoare de stat false, de bilete de loterie de stat false, de timbre de accize false sau de elemente holografice de securitate false în scopul punerii în circulație a acestora, ori punerea în circulație a unor asemenea falsuri. În continuare, sunt supuse analizei elementele constitutive obiective și cele subiective ale infracțiunii prevăzute la art. 199 din Codul penal al Ucrainei. Studiul se încheie cu examinarea regimului sancționator aplicabil celor care săvârșesc fabricarea, păstrarea, procurarea, transportarea, expedierea, introducerea în Ucraina de bani falși, de titluri de valoare de stat false, de bilete de loterie de stat false, de timbre de accize false sau de elemente holografice de securitate false în scopul punerii în circulație a acestora, ori punerea în circulație a unor asemenea falsuri.

Autoarea română I. M. Rusu a lansat în 2022 un studiu științific având ca obiect de cercetare infracțiunea de falsificare de valori străine, care este prevăzută de art. 316 din Codul penal al României [20].

Acest articol a avut inițial următorul conținut: „Dispozițiile cuprinse în prezentul capitol se aplică și în cazul când infracțiunea privește monede, timbre, titluri de valoare ori instrumente de plată emise în străinătate” [16]. Relativ recent, art. 316 din Codul penal al României a fost modificat prin Legea nr. 207 din 21.07.2021 pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și pentru dispunerea unor măsuri de transpunere a Directivei (UE) 2019/713 a Parlamentului European și a Consiliului din 17 aprilie 2019 privind combaterea fraudelor și a contrafacerii în legătură cu mijloacele de plată fără numerar și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/413/JAI a Consiliului [21]. În urma acestei modificări, art. 316 din Codul penal al României a dobândit un alt conținut: „Dispozițiile cuprinse în prezentul capitol se aplică și în cazul când infracțiunea privește monede, timbre, titluri de valoare ori instrumente de plată, inclusiv instrumente de plată fără numerar emise în străinătate” [16]. După o analiză a infracțiunii prevăzute la art. 316 din Codul penal al României, făcută prin prisma acestei modificări, I. M. Rusu scoate la iveală neajunsurile de care suferă articolul respectiv. În special, ne referim la: instrumentele de plată fără numerar; faptul emiterii în străinătate a valorilor pe care le falsifică făptuitorul.

Concluzii

1) ideile și concepțiile științifice de o valoare netăgăduită privind infracțiunile, ce sunt prevăzute la art. 236 CP RM, au fost valorificate de către: V. Berliba; S. Brînza; R. Cojocaru; L. Gîrla; C. Gurschi; V. Stati; Iu. Tabarcea (Republica Moldova); F. Duvac; N. Neagu; I. M. Rusu (România); V. Ivașcenko; I. M. Mihailov; I. V. Sîngaivska (Ucraina); I. E. Maksimova (Rusia);

2) dintre oamenii de știință din țara noastră, numai S. Brînza și V. Stati menționează două infracțiuni prevăzute la art. 236 CP RM. Ceilalți doctrinari, care au analizat problemele de ordin juridic-penal legate de fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, vorbesc despre o singură infracțiune prevăzută la art. 236 CP RM;

3) în literatura de specialitate din Republica Moldova, cele mai multe divergențe apar în legătură cu obiectul infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM. Mai puține controverse caracterizează viziunile referitoare la latura obiectivă a acestor infracțiuni. Cât privește celelalte elemente constitutive ale infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM, atestăm un număr foarte redus de nepotriviri de opinii;

4) L. Gîrla, Iu. Tabarcea și V. Stati (până la 2015) exprimă părerea că infracțiunile, prevăzute la art. 236 CP RM, fac parte din subgrupul infracțiunilor care sunt comise în domeniul financiar-creditar. S. Brînza și V. Stati (începând cu 2015) consideră că infracțiunile, prevăzute la art. 236 CP RM, trebuie să fie raportate la subgrupul infracțiunilor ce sunt legate de circulația semnelor bănești, a titlurilor de valoare, a cardurilor sau a altor instrumente de plată false;

5) doar în doctrina penală a Republicii Moldova este reliefată prezența produsului infracțiunilor de fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false. Mai precis, prezența acestui semn constitutiv al infracțiunii o confirmă: S. Brînza; L. Gîrla; V. Stati; Iu. Tabarcea. Alți oameni de știință din țara noastră nu reliefează prezența produsului infracțiunilor prevăzute la art. 236 CP RM: V. Berliba; R. Cojocaru; C. Gurschi.

Referințe:

1. BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A. Barbăneagră*. Chișinău: Arc, 2003, 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
2. BARBĂNEAGRĂ, Alexei et al. *Codul penal comentat și adnotat*. Chișinău: Cartier, 2005, 656 p. ISBN 9975-29-338-X.
3. BRÎNZA, Serghei et al. *Drept penal. Partea specială*. Chișinău: Cartier, 2005, 804 p. ISBN 9975-79-324-X.
4. BARBĂNEAGRĂ Alexei et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0.
5. ГЫРЛА, Л. Г., ТАБАРЧА, Ю. М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная*. Том 1. Кишинэу: Cartdidact, 2010, 712 p. ISBN 978-9975-4158-1-1.
6. STATI, Vitalie. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014, 530 p. ISBN 978-9975-71-520-1.
7. BRÎNZA, Serghei, STATI, Vitalie. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.
8. МАКСИМОВА, И. Е. *Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): криминологический и уголовно-правовой аспект: автореферат дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук*. Владивосток, 2005, 26 с.
9. *Уголовный кодекс Российской Федерации*. În: *Собрание законодательства Российской Федерации*, 1996, № 25.
10. ИВАЩЕНКО, В. *Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво*. În: *Вісник Академії управління МВС*, 2007, № 1, с. 98-106. ISSN 2410-3594.
11. *International Convention for the Suppression of Counterfeiting Currency*. Geneva, 20 April 1929. Disponibil: www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1931/45.html
12. *Кримінальний кодекс України*. Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
13. СИНГАЇВСЬКА, І. В. *Кримінально-правова та криминологічна характеристика фальшивомонетництва: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук*. Дніпропетровськ, 2008, 22 с.

14. NEAGU, Norel. *Falsificarea de titluri de credit sau instrumente de plată în reglementarea noului Cod penal*. În: *Dreptul*, 2012, nr. 4, pp. 90-98. ISSN 1018-0435.
15. *Codul penal al României: nr. 15 din 21.06.1968*. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
16. *Codul penal al României: nr. 286 din 17.07.2009*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
17. DUVAC, Florentina. *Certain considerations regarding currency counterfeiting*. În: *Criminal Law Review*, 2014, Vol. 1, Is. 1, pp. 1-3. ISSN 2248-0528.
18. *Decizia-cadrul a Consiliului din 29.05.2000 privind consolidarea, prin sancțiuni penale și de altă natură, a protecției împotriva falsificării, cu ocazia introducerii monedei euro*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000F0383>
19. МИХАЙЛОВ І. М. *Кримінальна відповідальність за виготовлення, збут та інші незаконні дії, пов'язані зі збутом підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку та голографічних захисних елементів*: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ, 2015, 22 с.
20. RUSU, Ioana Minodora. *Forging of Foreign Values*. În: *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 2022, nr. 1, pp. 110-119. ISSN 2065-3891.
21. *Legea nr. 207 din 21.07.2021 pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și pentru dispunerea unor măsuri de transpunere a Directivei (UE) 2019/713 a Parlamentului European și a Consiliului din 17 aprilie 2019 privind combaterea fraudei și a contrafacerii în legătură cu mijloacele de plată fără numerar și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/413/JAI a Consiliului*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2021, nr. 720.

Date despre autor:

Carmen ROȘCA, doctorandă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0000-7522-7347

E-mail: rosca.carmen04@gmail.com

Prezentat la 02.02.2024

CZU: 341.23(4-672:478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_13](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_13)

APLICAREA ACQUIS-ULUI ÎN JURISPRUDENȚA UNUI STAT NON-MEMBRU AL UNIUNII EUROPENE - CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

*Stanislav PAVLOVSKI,**Universitatea de Stat din Moldova*

Aderarea la Uniunea Europeană implică respectarea democrației, drepturilor omului și a valorilor europene, precum și îndeplinirea criteriilor politice, economice și administrative. Consiliul European a aprobat deschiderea negocierilor de aderare cu Republica Moldova în decembrie 2023, iar aceasta trebuie să implementeze reforme extinse și să efectueze modificări ale legislației pentru a se alinia standardelor europene și acquis-ului Uniunii. În acest articol este reflectată și analizată jurisprudența națională dezvoltată de Curtea Constituțională și Curtea Supremă de Justiție în domeniul aplicării dreptului Uniunii Europene și a aderării la valorile acesteia. Deși aplicarea acquis-ului nu era o obligație a statului formal vorbind, având în vedere că nu este, deocamdată, membru al Uniunii Europene, acest fapt denotă, însă, direcția clară de integrare europeană a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană, acquis, aplicabilitate, jurisprudență, stat non-membru, Curtea Constituțională, Curtea Supremă de Justiție.*

APPLICATION OF THE ACQUIS IN THE CASE-LAW OF A NON-MEMBER STATE OF THE EUROPEAN UNION - THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Accession to the European Union implies respect for democracy, human rights and European values, as well as meeting political, economic and administrative criteria. The European Council approved the opening of accession negotiations with the Republic of Moldova in December 2023, and the latter must implement far-reaching reforms and legislative changes to align with European standards and the Union acquis. In this article, the national case-law developed by the Constitutional Court and the Supreme Court of Justice in the field of application of European Union law and accession to her values is reflected and analysed. Although the application of the acquis was not an obligation of the state, formally speaking, given that it is not yet a member of the European Union, this fact shows, however, the clear direction of European integration of the Republic of Moldova.

Keywords: *European Union, acquis, applicability, case law, non-member state, Constitutional Court, Supreme Court of Justice.*

Introducere

Angajamentul Uniunii Europene față de drepturile omului și democrație este fundamental pentru identitatea și funcționarea acesteia. Prin susținerea acestor principii în interiorul granițelor sale și prin promovarea lor la nivel mondial, Uniunea aduce o contribuție substanțială la asigurarea unei lumi echitabile, juste și pașnice.

Uniunea Europeană a jucat și continuă să joace un rol esențial în dezvoltarea unor standarde juridice înalte la nivel european prin intermediul organelor și jurisdicției sale. Curtea de Justiție a Uniunii Europene servește ca arbitru suprem în interpretarea legislației Uniunii, asigurând aplicarea uniformă a acesteia în toate statele membre. De asemenea, instituțiile Uniunii, cum ar fi Comisia Europeană și Parlamentul European, colaborează pentru a adopta acte care promovează standarde juridice comune în mai multe domenii, asigurând o armonizare între statele membre și sporind securitatea juridică și previzibilitatea pentru persoanele fizice și juridice din acele state.

Mai mult, implicarea Uniunii Europene în cooperarea juridică internațională și în procesul de stabilire a standardelor îi extinde și mai mult influența, modelând normele juridice dincolo de granițele sale. Un exemplu în acest sens este Republica Moldova.

În acest sens, prezentul articol urmărește să illustreze aplicarea *acquis*-ului Uniunii Europene în jurisprudența Curții Constituționale și a Curții Supreme de Justiție ale Republicii Moldova.

Rezultate și discuții

Pe 23 iunie 2022, Republicii Moldova i-a fost acordat statutul de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană (UE), împreună cu țara vecină Ucraina. Potrivit punctului 14 din concluziile Consiliului European din cadrul reuniunii acesteia din 23-24 iunie 2022, eveniment în care statutul în discuție a fost acordat, progresul fiecărei țări către UE va depinde de meritele proprii în ceea ce privește îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga, luând în considerare capacitatea UE de a absorbi noi membri [1; § 14].

Astfel, aderarea cu succes la UE ține de eforturile fiecărui stat în parte în asigurarea respectării efective și reale a demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept și drepturile omului. Acestea sunt valorile pe care se fundamentează comunitatea europeană, iar orice stat care tinde a fi parte la această comunitate se obligă să adere la ele.

Criteriile de la Copenhaga reprezintă acele cerințe pe care țările candidate trebuie să le întrunească pentru aderare. Acestea se împart în trei grupuri, după cum urmează: (i) criteriile de ordin politic, (ii) criteriile de ordin economic și (iii) criteriile de ordin administrativ și instituțional.

Primul grup enunțat presupune stabilitatea instituțiilor responsabile de garantarea democrației, a statului de drept, a drepturilor omului, a respectării și protecției minorităților. Cel de-al doilea grup presupune existența unei economii de piață funcțională și capacitatea de a face față concurenței și forțelor pieței. Cel de-al treilea grup presupune capacitatea de a implementa în mod efectiv *acquis*-ul și de a asuma obligațiile care decurg din statutul de țară membră [2].

Pe 14 decembrie 2023, Consiliul European a aprobat deschiderea negocierilor de aderare cu Republica Moldova și a solicitat adoptarea cadrului de negociere cu aceasta. Potrivit unui comunicat al Guvernului din 13 martie 2024, Comisia Europeană a finalizat proiectul cadrului de negociere cu Republica Moldova și îl va înainta Consiliului European [3].

Așadar, parcursul Republicii Moldova de aderare la UE implică respectarea meticuloasă a unui set de cerințe stricte și diligență procedurală. Acest parcurs presupune implementarea unor reforme de amploare în mai multe domenii, precum guvernanta, sistemul judiciar, drepturile omului și economia. Republica Moldova are sarcina de a institui măsuri de combatere a corupției și de a consolida instituțiile sale democratice.

Progresele înregistrate de Republica Moldova sunt monitorizate și evaluate îndeaproape atât de instituțiile naționale, cât și de organismele europene, ceea ce subliniază necesitatea unui angajament și a unei colaborări continue între autoritățile naționale și UE.

Un capitol aparte în acest parcurs îl reprezintă sarcina țării de a-și alinia legislația națională la *acquis*-ul UE. Acesta din urmă este compus din (i) totalitatea normelor care constituie ordinea juridică a UE, *i.e.* tratatele constitutive, regulamentele, directivele, deciziile, recomandările și avizele adoptate de organele europene, și (ii) jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE).

Potrivit articolului 4 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.

Potrivit articolului 8 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional.

Republica Moldova funcționează în cadrul unui sistem monist în ceea ce privește dreptul internațional. În sistemele moniste, dreptul internațional și dreptul intern sunt considerate ca făcând parte dintr-un singur sistem juridic, ceea ce înseamnă că tratatele internaționale sunt direct aplicabile în cadrul juridic al țării, fără a fi nevoie de măsuri specifice de implementare.

În acest sens, autoritățile naționale, în special sistemul judiciar și Curtea Constituțională aplică normele ce decurg din dreptul internațional și din tratatele la care statul este parte. Un exemplu în acest sens este recurgerea constantă la actele adoptate de organele din cadrul Consiliului Europei și la practica Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO). Deseori, soluția potrivită pentru o cauză este găsită tocmai în

raționamentele CtEDO pe care instanțele naționale se bazează în activitatea lor și le aplică în pronunțarea hotărârilor.

Totuși, ce privește dreptul UE, nu există vreo normă constituțională care să oblige autoritățile să-și fundamenteze deciziile pe actele emise de organele UE și pe jurisprudența CJUE, la fel cum nu există vreo normă constituțională care să împiedice autoritățile să-și fundamenteze deciziile pe actele emise de organele UE și pe jurisprudența CJUE. Acestea fiind spuse, odată cu direcția statului de a urmări integrarea europeană, este firesc ca recurgerea la dreptul UE să devină o practică de vreme ce una din condiții este alinierea cadrului legal național la standardele și normele Uniunii.

În sensul prezentului articol, vom reflecta practica constituțională a Republicii Moldova și practica Curții Supreme de Justiție (CSJ) pentru a ilustra aplicarea dreptului UE pe parcursul ultimilor ani.

Așadar, în jurisprudența sa, CSJ a invocat în unele hotărâri, prevederi și principii ce decurg din dreptul UE. În Hotărârea explicativă a plenului CSJ cu privire la aplicarea unor prevederi ale legislației privind dreptul de autor și drepturile conexe, pronunțată pe 25 aprilie 2016, Curtea a făcut referire la mai multe directive ale Uniunii Europene ce vizează aceste drepturi, precum și la jurisprudența CJUE. Această hotărâre a fost pronunțată în scopul aplicării uniforme de către instanțele judecătorești a normelor juridice în domeniul dreptului de autor și al drepturilor conexe.

Următoarea mențiune este inclusă în hotărârea în discuție: „se va avea în vedere că actele emise de Uniunea Europeană au un caracter neobligatoriu, în măsura în care acestea nu sunt transpuse în legislația Republicii Moldova. Acestea sunt obligatorii doar pentru statele membre ale Uniunii Europene. În ceea ce privește jurisprudența CJUE, aceasta ar putea fi utilizată cu titlu de recomandare de către instanțele judecătorești din RM” [4; § 2].

CSJ a invocat considerente din jurisprudența CJUE în fundamentarea hotărârii atunci când a abordat competența litigiilor cu element de extraneitate [4; § 8], drepturile patrimoniale ale autorului, în special la explicarea a ce reprezintă o comunicare publică [4; § 44], obiectele neprotejate de dreptul de autor [4; § 50], obiectele protejate de dreptul de autor [4; § 53], precum și excepțiile și limitările drepturilor patrimoniale de autor [4; § 74].

Într-o altă hotărâre explicativă din 6 februarie 2017 cu privire la aplicarea unor prevederi ale legislației în domeniul protecției mărcilor, CSJ, de asemenea, a invocat unele considerente din dreptul UE.

Astfel, Curtea Supremă s-a sprijinit de jurisprudența CJUE atunci când a venit cu explicații privind măsurile de asigurare a acțiunii [5; § 25], dreptul conferit de înregistrarea mărcii [5; § 56] și epuizarea dreptului conferit de marcă [5; §§ 58-61]. Mai mult, la Anexa nr. 3 din hotărârea în discuție sunt enumerate directivele relevante ale Parlamentului European și ale Consiliului. Aici, similar hotărârii enunțate privind dreptul de autor și drepturile conexe, găsim mențiunea privind caracterul neobligatoriu al actelor emise de UE și caracterul de recomandare al jurisprudenței CJUE.

Aceste trimiteri la jurisprudența CJUE au venit să ofere clarificări și îndrumări practice pentru instanțele de drept comun în soluționarea cauzelor pendente în fața lor în materie de drept de autor și drepturi conexe. Deși această jurisprudență la nivelul UE nu este, formal vorbind, obligatorie pentru instanțele naționale, ele servesc ca linii directoare în interpretarea și aplicarea normelor de drept naționale și în oferirea unor soluții corecte și argumentate.

CSJ a mai emis și Recomandarea nr. 95 din 6 decembrie 2016 cu privire la aplicarea dispozițiilor legale ce vizează contractul de credit/împrumut, încheiat cu organizațiile de microfinanțare, în care a invocat în mod substanțial prevederile Directivei 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, care a fost transpusă prin Legea nr. 256 din 9 decembrie 2011. Mai mult, CSJ s-a ghidat pe larg de interpretările și orientările oferite de CJUE cu referire la această directivă în jurisprudența sa [6].

Curtea Constituțională (CC), la fel, a invocat în mai multe hotărâri și decizii prevederi și principii ce decurg din dreptul UE. Mai mult, Curtea i-a conferit o importanță deosebită integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană, ridicând această cale a statului chiar la un rang constituțional.

Atunci când a efectuat controlul constituționalității Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană, CC a reținut în dispozitivul hotărârii pronunțate în acest context că „în sensul Declarației

de Independență și articolului 1 din Constituție, orientarea spre spațiul valoric democratic european este un element definitoriu al identității constituționale a Republicii Moldova” [7]. Mai mult, CC a mai reținut că „Republica Moldova s-a angajat să realizeze apropierea legislației sale naționale de actele normative ale UE” [8; § 20].

De la acea hotărâre până astăzi, Curtea a invocat dreptul UE în mai multe hotărâri, și anume Hotărârea nr. 6 din 16 aprilie 2015 care privea confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită [9; §§ 60, 73], Hotărârea nr. 14 din 16 mai 2016 care privea exceptarea cultelor religioase și părților lor componente în partea ce ține de convingerile religioase de la aplicarea prevederilor Legii privind asigurarea egalității [10; § 91], Hotărârea nr. 17 din 10 mai 2017 care privea interdicția eliberării documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere [11; §§ 120, 128-129], Hotărârea nr. 29 din 6 noiembrie 2017 care privea menținerea efectelor produse de actele BNM [12; § 65], Hotărârea nr. 38 din 14 decembrie 2017 care privea refuzul de a acorda dreptul de acces la secretul de stat [13; § 108], Hotărârea nr. 40 din 21 decembrie 2017 care privea termenul depunerii demersului privind prelungirea arestului [14; §§ 62-64], Hotărârea nr. 4 din 20 februarie 2018 care privea competența Centrului Național Anticorupție la examinarea cauzelor contravenționale [15; § 60], Hotărârea nr. 8 din 26 aprilie 2018 care privea medierea judiciară [16; §§ 31, 70], Hotărârea nr. 27 din 30 octombrie 2018 care privea arestarea preventivă în cazul în care persoana nu și-a recunoscut vina în privința comiterii faptei imputate [17; § 79], Hotărârea nr. 20 din 30 septembrie 2019 care privea posibilitatea de a suspenda actele Băncii Naționale a Moldovei adoptate în procesul de evaluare și supraveghere a calității acționarilor entităților supravegheate de Banca Națională [18; § 43], Hotărârea nr. 3 din 4 februarie 2020 care privea obligativitatea acordului organului sindical la concediere [19; § 61], Hotărârea nr. 22 din 19 decembrie 2023 care privea garanțiile ridicării informației privind convorbirile telefonice [20; §§ 19-21] și Hotărârea nr. 10 din 4 aprilie 2024 care privea termenul de prescripție pentru determinarea obligațiilor fiscale [21; § 40].

CC s-a referit la integrarea europeană și până la semnarea Acordului de Asociere, și anume în Hotărârea nr. 4 din 22 aprilie 2013, reținând că „deși Republica Moldova nu este membru al Uniunii Europene, integrarea europeană a fost asumată ca prioritate națională prin Programul de activitate al Guvernului „Integrarea europeană: libertate, democrație, bunăstare, 2011-2014” și, deci, Republica Moldova urmează să asimileze principiile și valorile fundamentale ale Uniunii Europene”. [22; § 53]

Mai mult, într-o hotărâre din 23 decembrie 2010 ce viza controlul constituționalității unei prevederi din Legea cu privire la notariat care stabilea un plafon de vârstă pentru profesarea activității de notar, CC a menționat că instrumentele juridice ale comunității europene lasă la discreția statului dreptul de impunere a plafonului de vârstă pentru desfășurarea unor activități. Aceasta a invocat în acest context Rezoluția nr. A3-0422/93 a Parlamentului European și Directiva 2000/78/EC a Consiliului Uniunii Europene pentru a argumenta faptul că instituirea plafonului de vârstă pentru desfășurarea activității de notar este constituțională [23; § 4].

De asemenea, într-o altă hotărâre din 22 mai 2014, atunci când a abordat chestiunea prelucrării datelor cu caracter personal, Curtea s-a sprijinit inclusiv de Directiva nr. 95/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 octombrie 1995 [24; §§ 57-58, 78].

Așadar, după cum a fost prezentat mai sus, atât CSJ, cât și CC au invocat în practica lor *acquis*-ul UE. Este cert faptul că semnarea Acordului de Asociere în 2014 a fost un eveniment care a influențat modelarea practicii în discuție, având în vedere interpretarea oferită de CC *vis-à-vis* de Declarația de Independență și articolul 1 din Constituție și de faptul că marea majoritate a hotărârilor enunțate au fost pronunțate după ce Acordul a fost declarat constituțional. Aplicarea *acquis*-ului de către acele două instanțe a contribuit la alinierea standardelor naționale la cele ale Uniunii, iar de vreme ce Republica Moldova a obținut statutul de țară candidat, aceasta este ținută să continue aceste proces minuțios care necesită implicarea efectivă a tuturor autorităților naționale.

Concluzii

Măsura în care *acquis*-ul se aplică într-un stat non-membru al UE poate varia semnificativ în funcție de instrumentele juridice specifice în vigoare și de natura relației dintre UE și statul respectiv. În plus,

aplicabilitatea dreptului UE în jurisdicții non-europene poate ridica probleme de suveranitate și conflicte jurisdicționale, subliniind echilibrul complicat dintre cooperarea internațională și autonomia națională.

Un element fundamental al ordinii constituționale europene este principiul încrederii reciproce. Aceasta presupune încrederea între statele membre, denumită în rândul doctrinarilor drept încredere reciprocă orizontală, precum și încrederea între UE și statele membre, denumită încredere reciprocă verticală [25; p. 12].

Acest principiu impune, îndeosebi în ceea ce privește spațiul de libertate, securitate și justiție, fiecăruia dintre statele membre să considere, mai puțin în situații excepționale, că toate celelalte state membre respectă dreptul Uniunii și în special drepturile fundamentale recunoscute de acesta [26; § 191].

Republica Moldova deocamdată nu este stat membru al UE. În pofida acestui fapt, jurisdicțiile naționale de cel mai înalt nivel, în spiritul integrării europene și al valorilor care stau la baza acestei comunități, în scopul alinierii practicilor și a jurisprudenței la standardele Uniunii, au recurs în repetate rânduri la dreptul UE în ultimii ani, aplicându-l la soluționarea justă a mai multor cauze și la informarea viitoarelor politici și decizii ale statului, după cum a fost exemplificat în acest articol. Acest fapt este salutabil și firesc, având în vedere aspirațiile statului de a adera la UE, iar alinierea cadrului legal este o condiție formală imperioasă pentru o integrare de succes.

Referințe:

1. *Consiliul European. Reuniunea Consiliului European (23 și 24 iunie 2022) – Concluzii*. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-23-24-june-2022/>
2. *European Commission. Accession criteria in the section „Enlargement”*. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en?prefLang=ro
3. *Guvernul Republicii Moldova. Comunicatul din 13 martie 2024 intitulat Comisia Europeană a transmis Consiliului European proiectul cadrului de negociere cu Republica Moldova*. Disponibil: <https://gov.md/ro/content/comisia-europeana-transmis-consiliului-european-proiectul-cadrului-de-negociere-cu-republica>
4. *Hotărârea Curții Supreme de Justiție nr. 1 din 25 aprilie 2016 cu privire la aplicarea unor prevederi ale legislației privind dreptul de autor și drepturile conexe*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_csj.php?id=230
5. *Hotărârea Curții Supreme de Justiție nr. 1 din 6 februarie 2017 cu privire la aplicarea unor prevederi ale legislației în domeniul protecției mărcilor*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=212
6. *Recomandarea Curții Supreme de Justiție nr. 95 din 6 decembrie 2016 cu privire la aplicarea dispozițiilor legale ce vizează contractul de credit/împrumut, încheiat cu organizațiile de microfinanțare*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=144
7. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 24 din 9 octombrie 2014 privind controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și a Legii nr. 112 din 2 iulie 2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=51>
8. *Decizia de inadmisibilitate a Curții Constituționale nr. 57 din 11 iunie 2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 21 din Legea instituțiilor financiare*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=473&l=ro>
9. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 16 aprilie 2015 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=533&l=ro>
10. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 16 mai 2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 1 alin. (2) lit. c) din Legea nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=578&l=ro>
11. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 17 din 10 mai 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 22 alin. (1) lit. v) din Codul de executare*. Disponibil: <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=621&l=ro>
12. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 29 din 6 noiembrie 2017 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale articolului 38 alin. (7) din Legea instituțiilor financiare nr.550-XIII din 21 iulie 1995*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=636&l=ro>

13. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 38 din 14 decembrie 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Legea nr. 245-XVI din 27 noiembrie 2008 cu privire la secretul de stat, Legea nr. 320 din 27 decembrie 2012 cu privire la activitatea poliției și statutul poliștului și din Regulamentul cu privire la asigurarea regimului secret în cadrul autorităților publice și al altor persoane juridice, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1176 din 22 decembrie 2010.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=644&l=ro>
14. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 40 din 21 decembrie 2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 232 alin. (2) și 308 alin. (4) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=647&l=ro>
15. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 4 din 20 februarie 2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art. 401 alin. (1) din Codul contravențional.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=650&l=ro>
16. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 8 din 26 aprilie 2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 225 din 30 mai 2003.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=654&l=ro>
17. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 27 din 30 octombrie 2018 privind controlul constituționalității unor dispoziții din articolul 185 din Codul de procedură penală.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=673&l=ro>
18. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 20 din 30 septembrie 2019 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 214 alin. (8) din Codul administrativ și a articolului 11¹ alin. (4) din Legea nr. 548 din 21 iulie 1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=708&l=ro>
19. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 3 din 4 februarie 2020 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 87 alin. (2) și alin. (3) din Codul muncii.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=722&l=ro>
20. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 22 din 19 decembrie 2023 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 126 alin. (2) din Codul de procedură penală.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=842&l=ro>
21. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 10 din 4 aprilie 2024 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolele 2264, 2266 alin. (62) și 264 din Codul fiscal.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=852&l=ro>
22. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 4 din 22 aprilie 2013 pentru controlul constituționalității Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr. 534-VII din 8 martie 2013 privind demisia Guvernului, în partea ce ține de menținerea în funcție a Prim-ministrului-demis prin moțiune de cenzură (pentru suspiciuni de corupție) din data de 8 martie 2013 până la formarea noului guvern, și nr.584-VII din 10 aprilie 2013 privind desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru.* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=443&l=ro>
23. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 30 din 23 decembrie 2010 pentru controlul constituționalității art.16 alin.(1) lit.g) din Legea nr.1453-XV din 8 noiembrie 2002 „Cu privire la notariat”, cu modificările și completările ulterioare (Monitorul Oficial 1-4/2, 07.01.2011).* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=43&l=ro>
24. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 13 din 22 mai 2014 pentru controlul constituționalității pct.72 din Art. IX al Legii nr. 324 din 23 decembrie 2013 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (evidența fiscală a unor persoane care desfășoară activități liberale).* Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=503&l=ro>
25. CASOLARI Federico and Gatti Mauro. *The application of EU law beyond its borders. Centre for the Law of EU External Relations, CLEER papers 2022/3, The Hague, 2022 ISSN 1878-9595.* Disponibil: https://www.asser.nl/media/795814/cleer_022-03_web_final.pdf
26. *Avizul Curții de Justiție a Uniunii Europene nr. 2/13 din 18 decembrie 2014.* Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=RO>

Date despre autor:

Stanislav PAVLOVSKI, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3874-1237

E-mail: staspavlovskijr@gmail.com

Prezentat la 10.04.2024

NECESITATEA IMPLEMENTĂRII CONSIMȚĂMÂNTULUI VICTIMEI ÎN CALITATE DE CAUZĂ CARE ÎNLĂTURĂ CARACTERUL PENAL AL FAPTEI

Doina-Cezara GALAN, Sandu SARACUȚA,

Universitatea de Stat din Moldova

Consimțământul victimei este un subiect controversat în teoria dreptului penal. Mai mult decât atât, în doctrina noastră națională, acesta este unul neexplorat. În conținutul acestui articol, ne-am propus să elucidăm dacă este relevantă implementarea consimțământului victimei în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Pentru a realiza acest obiectiv, am utilizat metoda dreptului comparat și am studiat practica judiciară și legală a altor țări în legătură cu consimțământul victimei. În consecință, am identificat care sunt principalele condiții pentru valabilitatea consimțământului victimei și care ar fi cea mai oportună formulare de lege ferenda pentru a fi implementată în Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *consimțământul victimei, consimțământ, cauză care înlătură caracterul penal al faptei.*

THE NECESSITY OF IMPLEMENTING THE CONSENT OF THE VICTIM AS A CAUSE WHICH REMOVES THE CRIMINAL CHARACTER OF THE ACT

Consent of the victim is a controversial subject in the criminal law theory. Moreover, in our national doctrine it is an unexplored one. In the content of this article, we aimed to elucidate if it is necessary or it is not relevant to implement the consent of victim as a cause which removes the criminal character of the act. In order to accomplish this goal, we have used the method of comparative law and studied other countries' judicial and legal practice related to the consent of victim. Consequently, we have identified which are the main conditions for valability of victim's consent and how should be formulated the proposal for a law which will implement the consent of victim as a cause which removes the criminal character of the act in the Republic of Moldova's Criminal Code.

Keywords: *consent of victim, consent, cause which removes the criminal character of the act.*

Introducere

Consimțământul victimei reprezintă un subiect controversat în teoria dreptului penal, din cauza trăsăturilor sale caracteristice și impactului asupra activității infracționale. Totuși, consimțământul victimei în dreptul penal poate fi perceput ca:

1. Cauză care înlătură caracterul penal al faptei;
2. Circumstanță atenuantă;
3. Semn al unor infracțiuni.

Totuși, înainte de a cerceta cum este aplicat consimțământul în practica penală a statelor, este imperativ necesar să înțelegem definiția acestuia în contextul dreptului penal. Codul civil al Republicii Moldova, prin art. 312, alin. (1), definește consimțământul ca „manifestarea exteriorizată de voință a persoanei de a încheia un act juridic” [1]. Pe de altă parte, în legea nr. 133 din 08.07.2011 cu privire la protecția datelor cu caracter personal, „consimțământul subiectului de date cu caracter personal” este definit ca fiind „manifestare de voință liberă, specifică, informată și lipsită de ambiguitate a subiectului de date prin care acesta acceptă, printr-o declarație sau printr-o acțiune fără echivoc, ca datele cu caracter personal care îl privesc să fie prelucrate” [2]. Racordând la domeniul dreptului penal, putem spune că consimțământul victimei, în viziunea noastră, reprezintă *manifestarea de voință exterioară, liberă, specifică, informată și lipsită de ambiguitate a victimei prin care aceasta acceptă o modificare a stării juridice a unei valori sociale al cărei titular este prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală.*

La moment, în Republica Moldova, în prisma art. 76, alin. (2) din CP, la stabilirea pedepsei infractoru-

lui, consimțământul victimei poate fi perceput ca o circumstanță atenuantă, întrucât „instanța de judecată poate considera drept circumstanțe atenuante și alte circumstanțe, neprevăzute la alin. (1)” [3]. La fel, consimțământul victimei este un semn al eutanasiei, care este incriminată de legea penală, în art. 148. Astfel, putem conchide că în practica penală a Republicii Moldova, consimțământul victimei reprezintă fie o circumstanță atenuantă, fie un semn al unei infracțiuni.

Pe de altă parte, în practica internațională consimțământul victimei este și o cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Consimțământul victimei, ca o cauză justificativă, apare încă din dreptul roman. După Ulpian, *volenti non fit injuria: nulla injuria est quae in volentem fiat* (nici o nedreptate nu i se poate face aceluia care voiește fapta).

În concepția jurisconsultilor romani, consimțământul victimei era interpretat extrem de larg, putând să justifice orice faptă contra celui care a consimțit, susținându-se că fiecare cetățean are dreptul să dispună liber de persoana sa (inclusiv asupra vieții, integrității corporale etc.) [4]. În doctrina penală modernă, consimțământul victimei, ca o cauză justificativă, a fost considerat de unii autori drept o tranzacție privată autorizată de lege (negozia giuridico), susținându-se că este vorba de o manifestare de voință îndreptată spre a produce consecințe juridice în dreptul penal [5].

Practica statelor care au implementat consimțământul victimei în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei

În prezent, consimțământul victimei este o cauză care înlătură caracterul penal al faptei în Statele Unite ale Americii, în Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, în baza practicii judiciare, care ulterior a fost codificată. De asemenea, această normă este direct reglementată în Codurile Penale al Germaniei (art. 228) [6], al Portugaliei (art. 38) [7], al Suediei (art. 7 din capitolul XIV) [8], al României (art. 22) [9], al Italiei (art. 50) [10].

Astfel, potrivit art. 228 din Codul Penal al Germaniei: „Oricine provoacă vătămări corporale cu consimțământul victimei este considerat că a acționat ilegal numai dacă, în ciuda acestui consimțământ, actul încalcă bunele moravuri” [6].

Potrivit, art. 38 din Codul penal al Portugaliei: „(1) În afara cazurilor special prevăzute de lege, consimțământul exclude caracterul ilicit al actului atunci când acesta se referă la interese juridice de care se poate dispune în mod liber, iar actul nu contravine moravurilor sociale. (2) Consimțământul poate fi exprimat prin toate mijloacele care relevă o voință liberă, sinceră și conștientă a titularului interesului juridic protejat și poate fi retras în mod liber până la executarea actului. (3) Consimțământul este efectiv numai dacă a fost dat de o persoană care are peste 14 ani și are discernământul necesar pentru a discerne sensul și raza de acțiune a acestuia, în momentul în care este dat. (4) În cazul în care consimțământul nu este cunoscut de către infractor, acesta va fi pedepsit cu pedeapsa aplicabilă pentru tentativă” [7].

Potrivit, art. 7, din capitolul XIV din Codul Penal al Suediei: „Un act comis de o persoană cu consimțământul persoanei împotriva căreia este îndreptat, constituie o infracțiune numai dacă, având în vedere prejudiciul, încălcarea și pericolul pe care îl produce, scopul acesteia și alte circumstanțe, fapta nu este justificată” [8].

Potrivit, art. 22 din Codul Penal al României: „1) Este justificată fapta prevăzută de legea penală săvârșită cu consimțământul persoanei vătămate, dacă aceasta putea să dispună în mod legal de valoarea socială lezată sau pusă în pericol. (2) Consimțământul persoanei vătămate nu produce efecte în cazul infracțiunilor contra vieții, precum și atunci când legea exclude efectul justificativ al acestuia” [9].

Potrivit art. 50 din Codul Penal al Italiei, „Nu poate fi pedepsit cel care lezează sau pune în pericol un drept cu consimțământul persoanei care poate dispune acest drept” [10].

În această ordine de idei, din cauza diferențelor în metoda de reglementare și apariție a consimțământului în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, până în prezent, statele nu au o practică asemănătoare în aplicarea acestei norme juridice. Primele state unde consimțământul victimei a devenit o cauză care înlătură caracterul penal al faptei și a continuat să fie aplicat în metoda în care noi îl putem observa azi, sunt Statele Unite ale Americii și Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord. În viziunea noastră, acest fapt se datorează sistemului „Common Law”, care a oferit un grad mai ridicat

de flexibilitate al instanțelor de judecată în emiterea hotărârilor. Astfel, principiile de bază ale aplicării instituției juridico-penale respective, în mare parte au fost create de către precedentul judiciar al statelor date, care ulterior a fost și codificat.

Principalele condiții înaintate consimțământului victimei pentru a înlătura caracterul penal al faptei sunt legate de:

1. Victima trebuie să conștientizeze caracterul acțiunilor care vor fi comise și să dorească producerea lor, adică să fie responsabilă;
2. Victima trebuie să aibă vârsta începând cu 16 ani pentru ca consimțământul acesteia să fie considerat valabil. Capacitatea persoanei de a realiza pe deplin consecințele consimțământului (să nu fie sub influența alcoolului sau a altor substanțe cu efect similar);
3. Acordul victimei la comiterea infracțiunii trebuie să fie exprimat până la realizarea acesteia;
4. Acordul victimei trebuie să fie benevol și să nu existe o constrângere asupra fizicului sau psihicului persoanei ori a altor persoane ce ar impune pe victimă să își de-a consimțământul;
5. Consimțământul trebuie dat voluntar, ca rezultat al liberului arbitru al persoanei, evaluat în contextul circumstanțelor înconjurătoare;
6. Dreptul care este consimțit spre a fi lezat este unul care aparține numai victimei.

Începând cu prima condiție, putem menționa că numai titularul dreptului poate consimți ca acesta să îi fie lezat. Nicio altă persoană nu poate dispune de dreptul alteia. Astfel, infractorul trebuie să primească consimțământul numai din partea persoanei al cărei drept îl va încălca.

În acest sens, în a doua condiție am instituit o limită de vârstă de 16 ani, atunci când este vorba, de exemplu, de infracțiuni cu caracter sexual ori unele tranzacții civile. Această vârstă este una logică și se datorează vârstei necesare în vederea atragerii la răspundere penală a subiectului infracțiunii. În atare circumstanțe, dacă subiectului infracțiunii începând de la această vârstă i se atribuie capacitatea deplină de a conștientiza și a dirija acțiunile, acest lucru urmează a fi atribuit și în raport cu consimțământul victimei la realizarea faptelor sale.

Consimțământul reprezintă o manifestare de voință, care trebuie făcută conștient. Așadar, pentru a garanta drepturile persoanelor care nu pot realiza pe deplin care ar fi consecințele renunțării la un anumit drept, practica judiciară din Regatul Unit și Statele Unite ale Americii au hotărât că persoana care oferă consimțământul trebuie să aibă capacitate deplină de exercițiu și să nu fie sub influența alcoolului și altor substanțe care ar afecta factorul intelectual sau volitiv al victimei.

În unele state din SUA, chiar a fost adnotat în cod care sunt condițiile de valabilitate a consimțământului în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Un exemplu este statul Delaware, unde Adu-narea Generală a menționat în Codul Adnotat al statului, în art. 453, alin. (2) că consimțământul dat de o persoană, „care din cauza vârstei fragede, tulburărilor psihice, bolilor psihice cronice sau intoxicației, nu este capabilă să facă o decizie rațională sau nu poate percepe clar gradul prejudiciabil al acțiunii consimțite” [11] nu constituie o cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Starea de intoxicație se referă la faptul dacă victima a consumat substanțe care să îi afecteze capacitatea menționată mai sus. Astfel, observăm cum consimțământul victimei are o reglementare vastă pentru a garanta asumarea consecințelor de către persoana care consimte făptuirea unei infracțiuni în raport cu ea însăși.

În același articol din Codul adnotat al Statului Delaware, în art. 453, alin. (4), că nu este valabil consimțământul victimei care a fost „indus cu forța, constrângere sau înșelăciune” [11]. Astfel, această normă garantează faptul că consimțământul victimei este unul voluntar.

De asemenea, în România este impusă o condiție, în art. 22, alin. (2) al Codului penal al României, conform căreia consimțământul victimei nu se consideră cauză care înlătură caracterul penal al faptei, în cazul infracțiunilor împotriva vieții persoanei.

Reglementările internaționale ale consimțământului victimei

Pe plan internațional, consimțământul victimei a fost reflectat inclusiv în cazul infracțiunilor cu caracter sexual și își regăsește reflectare în Regulamentul de procedură și dovezi ale Curții Penale internaționale, regula nr. 70 [12]; (a) *Consimțământul nu poate fi dedus din cauza unor cuvinte sau conduite ale victimei*

în cazul în care forța, amenințarea cu forța, constrângerea sau folosirea unui mediu coercitiv subminează capacitatea victimei de a da consimțământul voluntar și autentic; (b) Consimțământul nu poate fi dedus din cauza unor cuvinte sau comportamente ale victimei în cazul în care victima este incapabilă să dea consimțământul real; (c) Consimțământul nu poate fi dedus din cauza tăcerii sau lipsei de rezistență a unei victime la presupusa violență sexuală; (d) Credibilitatea, caracterul sau predispoziția la disponibilitatea sexuală a unei victime sau a unui martor nu pot fi deduse din cauza naturii sexuale a conduitei anterioare sau ulterioare a unei victime sau a unui martor”.

Convenția de la Istanbul [13] în art. 36 menționează „*Consimțământul trebuie dat voluntar, ca rezultat al liberului arbitru al persoanei, evaluat în contextul circumstanțelor înconjurătoare*”.

Așadar, având în vedere că Republica Moldova la 14.10.2021 a rectificat Convenția de la Istanbul, este evident că infracțiunile privind viața sexuală urmau a suferi ample modificări pentru a corespunde standardelor internaționale în domeniu.

În redacția Codului penal autohton a fost introdus art. 132² CP RM care prevede noțiunile de „*acte sexuale sau acțiuni cu caracter sexual neconsimțite*”.

Astfel, potrivit art. 133² alin. (3) din CP RM „*Se consideră neconsimțit actul sexual sau acțiunea cu caracter sexual care este însoțită de o constrângere fizică sau psihică, aplicată victimei ori altei persoane, sau în care se profită de imposibilitatea persoanei de a se apăra sau de a-și exprima voința*”.

În contextul reglementării propuse de legiuitorul moldav, nu este definit termenul de consimțământ, ci doar sunt prevăzute condițiile în care un act sexual sau acțiunile cu caracter sexual devin neconsimțite.

Noțiunea de consimțământ a rămas din nou neidentificată în Codul penal. Cu atât mai mult că în ipostaza acestor amendamente, printre cauzele care înlătură caracterul penal al faptei nu regăsim consimțământul victimei.

Propunere de lege ferendă

În contextul celor enunțate mai sus, putem conchide că în Republica Moldova, de asemenea, ar trebui să fie inclus consimțământul victimei în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Ne vom axa pe punctul de vedere pe 3 argumente:

1. Aplicarea practică în cadrul infracțiunilor privind viața sexuală și alte cauze din practica judiciară a Republicii Moldova.

2. Mecanismele dezvoltate până în prezent de asigurare a unui consimțământ neviciat și conștient.

3. Caracterul subiectiv al dreptului persoanei care a oferit consimțământul.

Consecvent, am dori să venim cu o propunere de lege ferenda. Astfel, recomandăm includerea în capitolul III al Codului penal al Republicii Moldova a unei noi cauze care poate înlătură caracterul penal al faptei, și anume „*Consimțământul victimei*”. Propunem, ca această cauză să fie reglementată similar ca în România din cauza contextului cultural și istoric apropiat.

De asemenea, aceasta din punct de vedere tehnico-legislativ este percepută pentru o perioadă mai lungă de timp, întrucât are o structură adaptabilă la unele relații sociale care ar putea să apară în viitor.

În context, venim cu următoarea propunere de lege ferenda:

„Articolul 40² din Cod penal al Republicii Moldova va avea următoarea denumire și conținut:

„Consimțământul victimei

(1) *Nu constituie infracțiune, fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu consimțământul victimei, dacă aceasta putea să dispună în mod legal de valoarea socială lezată sau pusă în pericol.*

(2) *Consimțământul victimei nu produce efecte în cazul infracțiunilor contra vieții, precum și atunci când legea exclude efectul justificativ al acestuia.*

(3) *Consimțământul victimei nu va produce efecte juridice în următoarele cazuri:*

a) este formulat de o persoană care nu este împuternicită în mod legal să autorizeze conduita prejudiciabilă;

b) este formulat de o persoană care, din cauza vârstei, bolii sau tulburării psihice ori din cauza stării de ebrietate, intoxicare sau din cauza altor infirmități este vădit inaptă sau făptuitorului îi este cunoscut că persoana nu poate formula un raționament valid referitor la natura faptei prejudiciabile;

c) este formulat ca urmare a aplicării constrângerii fizice sau psihice.

d) este format prin înșelăciune, atunci când, dacă persoana ar fi cunoscut inițial intenția reală a făptuitorului nu ar fi realizat anumite acțiuni sau inacțiuni determinate de acesta”.

Includerea respectivei cauze care înlătură caracterul penal al faptei va avea următoarele efecte

1. Va elucida noțiunea de consimțământ în cadrul infracțiunilor cu caracter sexual.
2. Nu va avea influență asupra infracțiunilor precum eutanasia ori când legea exclude efectul justificativ al acestuia. În același timp, influența consimțământului victimei asupra infracțiunilor contra vieții și sănătății persoanei urmează a fi luată în considerare în calitate de circumstanță atenuantă la stabilirea pedepsei penale în cazul prezenței acestuia.
3. Va da un grad de autonomie persoanelor cu discernământ asupra drepturilor pe care le dețin.

Concluzii generale și recomandări

În urma studiului efectuat, putem conchide că consimțământul victimei este un subiect destul de studiat și aplicat la nivel internațional atât în tratatele internaționale, cât și în legislația internă a statelor. Mai mult de atât, la momentul de față, mecanismele implementării consimțământului victimei, în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei, sunt destul de dezvoltate și pot fi adaptate la spațiul cultural și ideologic al fiecărui stat. Din acest considerent, susținem că implementarea consimțământului victimei în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei este necesară în Republica Moldova.

Referințe:

1. *Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 adoptat la 06-06-2002*. Publicat: 01.03.2019 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 art. 132.
2. *Legea privind protecția datelor cu caracter personal, nr. 133 din 08.07.2011*. Publicat: 14.10.2011 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 170-175 art. 492.
3. *Codul Penal al Republicii Moldova nr.985-XV, adoptat la 18 aprilie 2002*. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 128-129 din 13 septembrie 2002.
4. Vidaicu M. Articol: *Consimțământul victimei în dreptul penal*, *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2007, nr. 3, p. 201.
5. Antoniu G. *Consimțământul victimei // Revista de drept penal*, 2003, nr. 4, p. 14.
6. *Codul Penal al Germaniei*. Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
7. *Codul Penal al Portugaliei*. Disponibil: <https://wfrtds.org/wp-content/uploads/2021/02/Portugal-Criminal-Code-2006-EN.pdf>
8. *Codul Penal al Suediei*. Disponibil: <https://www.government.se/government-policy/judicial-system/the-swedish-criminal-code/>
9. *Codul Penal al României*. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/223635>
10. *Codice Penale, Aggiornato al 23/02/2024*. Disponibil: <https://www.brocardi.it/codice-penale/>
11. *Codul Annotat al Statului Delaware, Titlul II „Crimele și procedura penală”*. Disponibil: <https://delcode.delaware.gov/title11/c004/index.html> [Accesat la 17.03.2024].
12. *Regulamentul de procedură și dovezi ale Curții Penale internaționale, regula nr. 70*. Disponibil: <https://web.archive.org/web/20201005002203/https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/legal-texts/rulesprocedureevidenceeng.pdf>
13. *Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, adoptată la 11 mai 2011 la Istanbul și ratificată de RM prin Legea Nr. 144 din 14-10-2021 cu privire la ratificarea Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice*. Disponibil: <https://rm.coe.int/168046253e>

Date despre autori:

Doina-Cezara GALAN, audient INJ la funcția de procuror, asistent universitar, Universitatea de Stat din Moldova, asistent universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, doctorandă, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”.

ORCID: 0009-0009-8610-353X

E-mail: galan_doinacezara@mail.ru

Sandu SARACUȚA, student, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-5540-7915

E-mail: sandu.saracuta@gmail.com

Prezentat la 08.04.2024

CZU: 343.272:343.137

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_15](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_15)

APLICAREA CONFISCĂRII EXTINSE ÎN PROCEDURA SIMPLIFICATĂ DE JUDECARE A CAUZEI PENALE ȘI ÎN PROCEDURILE SPECIALE

Vitalie RACU,

Universitatea de Stat din Moldova

Demersul științific este canalizat spre abordarea evoluției procesului penal modern, care a început să integreze priorități precum interesul și eficiența în detrimentul altor valori tradiționale, cum ar fi aflarea adevărului. În acest context, justiția negociată, deși pare să neglijeze anumite principii precum contradictorialitatea, devine din ce în ce mai frecventă, întrucât simplifică și accelerează procedurile penale.

Pe de altă parte, omisiunea de a recupera produsul infracțiunii sau bunurile rezultate dintr-o activitate infracțională și lăsarea acestora făptuitorului ar echivala cu ignorarea scopului procesului penal de a proteja persoana, societatea și statul de infracțiuni.

Studiul se concentrează pe evaluarea compatibilității măsurii de siguranță a confiscării extinse cu aceste proceduri, examinând cadrul legal existent și propunând soluții pentru îmbunătățirea acestuia.

Cuvinte-cheie: *confiscarea extinsă, măsură de siguranță, activități ilicite, procedura simplificată, acord de recunoaștere a vinovăției, acord de cooperare.*

EXTENDED CONFISCATION IN SIMPLIFIED CRIMINAL JUDGMENT PROCEDURE AND IN SPECIAL PROCEEDINGS

The scientific approach is directed towards addressing the evolution of the modern criminal process, which has begun to integrate priorities such as interest and efficiency at the expense of other traditional values, such as finding out of the truth. In this context, negotiated justice, although it seems to neglect certain principles such as adversarial proceedings, is becoming increasingly common, as it simplifies and speeds up criminal procedures.

On the other hand, failing to recover the proceeds of crime or assets resulting from a criminal activity and leaving them to the perpetrator would be tantamount to ignoring the purpose of the criminal process to protect the individual, society and the state from crime.

The study focuses on assessing the compatibility of the extended confiscation with these procedures, examining the existing legal framework and proposing solutions for its improvement.

Keywords: *extended confiscation, security measure, illicit activities, simplified procedure, plea agreement, cooperation agreement.*

Introducere

În procesul penal modern s-a incorporat realitatea unor noțiuni ca interesul și eficiența, acestea fiind chiar privite ca valori cărora ar trebui să li se acorde prioritate față de altele, în mod normal specifice justiției penale, precum aflarea adevărului sau proporționalitatea pedepsei cu fapta comisă. Proporționalitatea poate fi ajustată în funcție de interes, iar la aflarea adevărului cauzei se poate chiar renunța, pe motiv de eficientizare a administrării justiției – aceasta din urmă fiind, din nou, în interesul tuturor.

Ideea unei justiții negociate poate părea că neglijează unele dintre principiile tradiționale de drept procesual penal, renunțându-se, între altele, la contradictorialitate, adică la posibilitatea ca părțile să-și dovedească, în mod public, liber și egal, propria versiune asupra realității infracțiunii judecate și a vinovăției inculpatului [1, p. 130].

Urmărind aceleași principii în vederea simplificării și eficientizării procedurilor de examinare a cauzei penale, precum și în vederea asigurării principiului celerității procesului penal, legiuitorul nostru a adoptat mai multe amendamente în legea procesual-penală, prin introducerea sau îmbunătățirea procedurilor de „justiție negociată”, cum sunt judecata pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală [2], acordul de recunoaștere a vinovăției și acordul de cooperare [3], precum și acordul judiciar de interes public [4].

Pe de altă parte, autoritățile naționale s-au angajat să contribuie la eficientizarea procesului de recuperare a bunurilor rezultate din săvârșirea infracțiunilor, legislativul aprobând în acest sens Programul național de recuperare a bunurilor infracționale pentru anii 2023-2027 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Programului [5].

Confiscarea extinsă, introdusă în Codul penal al Republicii Moldova în anul 2013 [6], constituie parte a procesului de recuperare a bunurilor infracționale și are rolul de a priva persoanele condamnate pentru anumite infracțiuni generatoare de venituri de bunurile obținute ca rezultat al activității lor ilicite, în condițiile stipulate la art. 106¹ din Codul penal.

Chiar dacă au drept scop eficientizarea administrării justiției, procedura simplificată de judecată a cauzei sau procedurile speciale nu trebuie să afecteze confiscarea și activitățile premergătoare acesteia: urmărirea bunurilor infracționale și indisponibilizarea lor.

În cadrul prezentului studiu ne vom referi doar la compatibilitatea instituției confiscării extinse cu primele 3 proceduri de examinare a cauzei penale, deoarece doar acestea atrag aplicarea unei pedepse penale și o condamnare a făptuitorului, condiție, de altfel, obligatorie pentru aplicabilitatea măsurii de siguranță a confiscării extinse. Acordul judiciar de interes public, deși reprezintă o formă de justiție negociată, atrage în sine liberarea condiționată de răspundere penală a persoanei juridice dacă condițiile au fost îndeplinite și termenul de monitorizare a expirat. Mai mult ca atât, potrivit prevederilor art. 523⁵ alin. (4) Cod de procedură penală, acordul judiciar de interes public nu implică recunoașterea vinovăției persoanei juridice și nu produce efectele juridice ale unei condamnări penale.

1. Confiscarea extinsă în procedura de judecată a cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală

Dreptul de a alege procedura în care urmează să aibă loc judecata este un drept recunoscut de lege în favoarea inculpatului, care până la începerea cercetării judecătorești, poate solicita ca judecata să se facă pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală.

Dreptul inculpatului de a opta pentru o anumită procedură judiciară nu este absolut, ci este condiționat de gravitatea infracțiunii pentru care este trimis în judecată.

Prin urmare, conform articolului 364¹ alineatul (1¹) din Codul de procedură penală, atunci când acuzația penală vizează o infracțiune pentru care legea penală stabilește detențiunea pe viață ca pedeapsă, inculpatul nu mai are dreptul de a alege procedura judiciară bazată pe probele administrate în etapa de urmărire penală.

Și în situația în care condiția referitoare la pedeapsa prevăzută de lege este îndeplinită, nu este suficient ca inculpatul să aleagă această procedură, ci comportamentul său procesual trebuie să se conformeze cerinței prevăzute la art. 364¹ alin. (2) din Codul de procedură penală, care solicită inculpatului să recunoască în totalitate faptele indicate în rechizitoriu și să nu solicite administrarea de noi probe.

Pe de altă parte, instanței de judecată îi revine sarcina să constate dacă din probele administrate rezultă că faptele inculpatului sunt stabilite și dacă sunt suficiente date pentru a permite stabilirea unei pedepse.

Prima facie, ar părea că această procedură se rezumă doar la aplicarea pedepsei de către instanța de judecată, și nicidecum la alte sancțiuni de drept penal, cum ar fi măsurile de siguranță – în speță, confiscarea extinsă.

Astfel spus, apare întrebarea logică dacă măsura de siguranță confiscarea extinsă poate fi aplicată în cadrul judecării cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală?

Răspunsul este unul afirmativ, deoarece nu există impedimente cu privire la coexistența celor două instituții juridice de drept penal și, respectiv, de drept procesual penal – confiscarea extinsă și procedura de judecată a cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală.

Potrivit amendamentelor operate prin Legea nr. 190 din 21.07.2022 [7], în art. 296 din Codul de procedură penală a fost introdus alin. (2¹), conform căruia „În cazul infracțiunilor menționate la art. 106¹ din Codul penal nr. 985/2002, rechizitoriul trebuie să includă informații despre confiscarea extinsă”.

Așadar, pentru ca procedura de judecată a cauzei în baza probelor administrate în faza de urmărire penală să aibă aplicabilitate în raport cu măsura confiscării extinse este necesar ca probatoriul ce ține de această măsură să fie administrat în cursul urmăririi penale, iar propunerea de luare a măsurii de siguranță să fie formulată în cuprinsul rechizitoriului.

Într-un studiu anterior am arătat importanța investigațiilor financiare paralele desfășurate în contextul aplicabilității confiscării extinse, afirmând că acestea constituie un instrument-cheie de acumulare a probatoriului necesar pentru a convinge instanța de judecată să dispună confiscarea extinsă. Investigațiile financiare paralele urmează a fi dispuse ori de câte ori urmărirea penală este efectuată în privința infracțiunilor generatoare de venituri, iar rezultatele acestora urmează să se regăsească în rechizitoriul întocmit la terminarea urmăririi penale, asigurându-se în acest mod recuperarea bunurilor infracționale și realizarea scopului procesului penal [8, p. 24-25].

Urmare a modificărilor art. 229² Cod de procedură penală [3], prin introducerea alin. (3), legiuitorul a oferit procurorului posibilitatea extinderii investigațiilor financiare paralele și la faza de judecată. Totuși, având în vedere dispozițiile art. 296 alin. (2¹) Cod de procedură penală, citate mai sus, considerăm că, în situația în care se examinează posibilitatea aplicării unei confiscări extinse, este imperativ ca investigațiile financiare paralele să se încheie până la terminarea urmăririi penale; or, inculpatul știind că patrimoniul său este verificat prin efectuarea investigațiilor financiare paralele la faza de judecată, pentru a evita o eventuală confiscare a bunurilor sale, ar putea să opteze pentru procedura simplificată de judecare a cauzei, ceea ce i-ar permite în această situație să se eschiveze de la o eventuală confiscare.

Cu privire la abordarea pe care instanța de judecată ar trebui să o adopte într-o astfel de situație, considerăm că aceasta poate genera opinii și practici de lucru variate.

Principala chestiune care, în opinia noastră, trebuie soluționată este aceea dacă și în ce măsură recunoașterea de către inculpat „în totalitate a faptelor indicate în rechizitoriu” influențează decizia pe care instanța de judecată este chemată să o dea propunerii de aplicare a măsurii de siguranță a confiscării extinse. Astfel spus, dacă inculpatul recunoaște faptele descrise în rechizitoriu, această recunoaștere se referă exclusiv la vinovăția sa în săvârșirea infracțiunii sau are și consecințe asupra măsurii confiscării extinse? Sau, în ceea ce privește măsura privativă de bunuri, este necesar ca inculpatul să-și exprime explicit consimțământul, separat de recunoașterea faptelor prejudiciabile?

Amintim că una din condiții pentru aplicarea confiscării extinse este ca bunurile să aibă originea în „activități ilicite”, sintagmă care a precedat-o pe cea de „activități infracționale” urmare a modificărilor operate prin Legea nr. 190/2022.

Deși legislația națională nu definește noțiunea de „activitate ilicită”, în sens uzual, aceasta presupune orice acțiune sau inacțiune care atrage o răspundere fie penală, contravențională sau delictuală, ori orice altă răspundere. Cu toate acestea, considerăm că doar bunurile care își au originea din activități cu caracter infracțional pot face obiectul confiscării extinse. De altfel, ar fi absurd să se aplice confiscarea extinsă – instituție reglementată de legea penală – asupra bunurilor care provin din alte încălcări care își găsesc sediul în dreptul contravențional, civil etc. Totuși, pentru a asigura principiul legalității incriminării, am optat pentru propunerea *de lege ferenda*, constând în substituirea în art. 106¹ alin. (2) lit. b) Cod penal a sintagmei „din activități ilicite” cu sintagma „din activități infracționale”, pentru ca beneficiarul și destinatarul legii penale să poată realiza care sunt acțiunile sau inacțiunile care intră sub incidența respectivei măsuri de siguranță [9, p. 13].

Reieșind din raționamentul textelor de lege citate *supra*, recunoașterea de către inculpat în totalitate a faptelor indicate în rechizitoriu, presupune și acceptarea acelor activități ilicite pretinse că reprezintă sursa de proveniență a bunurilor pentru care se cere confiscarea extinsă.

Cu toate acestea, care ar fi decizia pe care instanța de judecată trebuie să o adopte atunci când inculpatul admite faptele pentru care este acuzat în rechizitoriu, recunoscându-și vinovăția, dar nu este de acord cu aplicarea măsurii confiscării extinse?

Întrucât pronunțarea unei hotărâri de condamnare este o condiție esențială pentru aplicarea măsurii confiscării extinse, iar în practică, activitățile ilicite/infracționale pe care se sprijină o confiscare au adesea aceeași natură cu infracțiunea supusă judecății, ceea ce implică până la un anumit punct, un probatoriu comun, considerăm că separarea fondului cauzei de problematica confiscării extinse ar putea submina procesul de stabilire a adevărului și, implicit, procesul de soluționare corectă a cauzei.

Având în vedere legătura strânsă, de dependență care există între confiscarea extinsă și rezolvarea acțiunii penale, apreciem că judecarea și soluționarea celor două problematice trebuie realizate într-un

cadru procesual unic. Aceasta înseamnă că, atunci când opțiunea inculpatului este pentru o „justiție negociată”, el va trebui să accepte nu doar faptele pentru care a fost trimis în judecată, ci și pe cele despre care acuzarea pretinde că stau la baza obținerii foloaselor materiale care nu sunt justificate de veniturile sale legale [10, p. 276].

În susținerea acestor afirmații, apelăm și la jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova, care, cu ocazia examinării excepției de neconstituționalitate a art. 364/1 din Codul de procedură penală, a apreciat că examinarea cauzei penale în procedură simplificată este un instrument care oferă avantajul soluționării cu celeritate a cauzelor penale atunci când inculpatul recunoaște în totalitate săvârșirea faptelor indicate în rechizitoriu și solicită ca judecata să se facă în baza probelor administrate în faza de urmărire penală. În jurisprudența sa, Curtea Europeană a afirmat că, atunci când o acuzație penală împotriva inculpatului este stabilită printr-o formă prescurtată de examinare judiciară, aceasta duce, în esență, la renunțarea la o serie de drepturi procedurale. Acest lucru nu poate fi o problemă în sine, deoarece nici litera, nici spiritul articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu împiedică o persoană să renunțe la aceste garanții din propria sa voință (*a se vedea Scoppola v. Italia (nr. 2) [MC], hotărârea din 17 septembrie 2009, § 135*). Cu toate acestea, Curtea Europeană a subliniat că renunțarea la anumite drepturi procedurale trebuie întotdeauna, pentru a fi considerată eficientă în sensul Convenției, stabilită în mod neechivoc și însoțită de garanții minime, proporționale cu importanța acesteia. În plus, **nu trebuie să contravină vreunui interes public important** (*a se vedea, inter alia, Scoppola (nr.2), citată supra, § 135-136, Poitrimol v. Franța, hotărârea din 23 noiembrie 1993, § 31, și Hermi v. Italia [MC], hotărârea din 18 octombrie 2006, § 73*) [11, §43-45].

În fapt, confiscarea, fie în forma specială sau extinsă, urmărește realizarea interesului public general și rămâne principala armă și cel mai important instrument al statelor de prevenire și luptă împotriva criminalității organizate, corupției, spălării banilor și a altor infracțiuni grave, deoarece acestea privesc persoanele care săvârșesc fapte prejudiciabile de beneficiile financiare și asigură respectarea principiului deja unanim recunoscut „*criminalitatea nu produce venituri*” [12, p. 32].

În acest context, este relevant să menționăm concluziile Curții Europene a Drepturilor Omului în *cauza Gogitidze și alții v. Georgia*, în care s-a constatat că măsura de confiscare în cazul de față a fost efectuată în conformitate cu interesul general de asigurare că folosirea proprietății în cauză nu a adus avantaje aplicațiilor în detrimentul comunității [13, §103].

Pe de altă parte, în situația în care inculpatul recunoaște doar săvârșirea faptei penale și contestă circumstanțele care stau la baza propunerii de confiscare extinsă, aceasta ar conduce la o cercetare judecătorească amplă. În acest caz, drepturile părților derivând din principiul contradictorialității și cel al egalității de arme, ar fi exercitate pe deplin, ceea ce ar conduce la prelungirea procedurii judiciare și la o utilizare sporită a resurselor materiale și umane. Acestea sunt exact elementele pe care se încearcă a fi evitate prin adoptarea procedurii de judecată bazată pe probele administrate în faza de urmărire penală.

Totodată, pe lângă recunoașterea activităților ilicite specifice confiscării extinse, inculpatul trebuie să admită valoarea bunurilor pretins a fi obținute din aceste activități, adică acea discrepanță de cel puțin 20 salarii medii lunare pe economie prognozate dintre veniturile dobândite licit și valoarea bunurilor dobândite într-o anumită perioadă de timp (în ultimii 5 ani înainte de săvârșirea infracțiunii) și, după caz, bunurilor a căror confiscare se solicită de partea acuzării în măsura în care acestea au fost stabilite.

O altă problemă demnă de atenție este legată de situația în care prin rechizitoriu se solicită confiscarea extinsă a bunurilor de la terți, adică acele bunuri care *de jure* se găsesc în patrimoniul altei persoane decât inculpatul, iar acesta până la începerea cercetării judecătorești declară că recunoaște săvârșirea faptelor indicate în rechizitoriu.

Dispozițiile legale caracteristice confiscării de la terți le găsim la art. 106¹ alin. (2¹) din Codul penal al Republicii Moldova, introdus prin Legea nr. 190/2022 și care transpun art. 6 din Directiva 2014/42/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014 privind înghețarea și confiscarea instrumentelor și produselor infracțiunilor săvârșite în Uniunea Europeană [14]. Potrivit textului de lege „*Confiscarea extinsă poate fi dispusă și asupra bunurilor transferate fictiv către terți, dobânditori de rea-credință, precum și în cazul terților care știau sau ar fi trebuit să știe că scopul transferului a fost evitarea confiscării*”. De

asemenea, alin. (3) din același articol stipulează că „*La aplicarea prevederilor alin. (2) se va lua în considerare și valoarea bunurilor transferate de către persoana condamnată sau de o persoană terță unui membru de familie, persoanelor juridice asupra cărora persoana condamnată deține controlul sau altor persoane care știau ori trebuiau să știe despre dobândirea ilicită a bunurilor*”.

Potrivit aprecierilor Curții de la Strasbourg, măsura confiscării extinse nu poate fi aplicată doar în cazul persoanelor bătute direct de comiterea infracțiunilor, ci și în cazul terților care au dobândit un drept de proprietate fără buna-credință cerută, prin disimularea rolului ilicit la acumularea averii în cauză [13, §105].

Așadar, obiect al confiscării extinse poate fi nu doar bunurile aflate în patrimoniul persoanei condamnate, ci și bunurile aflate în patrimoniul altor persoane, însă care își găsesc originea în activitatea ilicită a condamnatului.

Deși terțul nu este parte în procesul penal, este esențial ca acestuia să i se acorde garanțiile necesare pentru a-și proteja interesele în mod adecvat și eficient, și de a-i fi asigurat dreptul la un proces echitabil, garanții, de altfel, expuse în Directiva 2014/42/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014, jurisprudența Curții de la Strasbourg și a Curții Constituționale a Republicii Moldova [12, p. 38-39].

În acest sens, actul european impune statelor să adopte măsurile necesare pentru a se asigura că persoanele afectate de măsurile prevăzute în directivă au dreptul la o cale de atac eficace și la un proces echitabil.

Potrivit directivei, în cazul confiscării extinse, persoana afectată (care în opinia noastră poate fi atât inculpatul/condamnatul, cât și terțul) beneficiază de posibilitatea efectivă de a contesta circumstanțele cauzei, inclusiv elementele concrete de fapt și probele disponibile pe baza cărora bunurile respective sunt considerate bunuri derivate din activități infracționale.

De asemenea, terții au dreptul de a pretinde un titlu de proprietate sau alte drepturi reale, inclusiv în cazurile menționate la articolul 6 din directivă, adică în situațiile când poate fi aplicată confiscarea de la terți.

Din textele de lege inserate la art. 364¹ din legea procesual-penală distingem că terțul nu face parte din categoria de subiecți căruia i se poate acorda cuvântul în cadrul ședinței preliminare sau până la începerea cercetării judecătorești (alin. (3)), ori să propună administrarea de probe în cazul admiterii cererii inculpatului sau să ia cuvânt în dezbateri așa cum este în cazul părții vătămate, părții civile sau părții civilmente responsabile (alin. (5)).

Pe de altă parte, la soluționarea cauzei prin aplicarea procedurii simplificate judecătorul este obligat să aplice și dispozițiile art. 382-398 Cod de procedura penală; or, conform prevederilor art. 397 Cod de procedură penală, dispozitivul sentinței de condamnare trebuie să cuprindă hotărârea cu privire la confiscarea specială și confiscarea extinsă.

Neputând interveni în procedura simplificată de judecare a cauzei, persoana, alta decât inculpatul, ale căror bunuri sunt pasibile de a fi trecute în proprietatea statului prin aplicarea măsurii confiscării extinse, nu poate beneficia de garanțiile specifice procesului echitabil, neavând ocazia ca să își facă cunoscută poziția procesuală și apărările pe care le consideră pertinente și concludente.

Considerăm că într-o astfel de situație la admiterea cererii inculpatului, judecătorul urmează să acorde aceeași atenție terțului ca și celorlalte părți din proces, doar așa asigurându-se dreptul la un proces echitabil. De principiu, contestarea sentinței de către terț prin punerea în valoare a art. 401 alin. (1) pct. 6) din Codul de procedură penală (pot declara apel orice persoană ale cărei interese legitime au fost prejudiciate printr-o măsură sau printr-un act al instanței) nu este un remediu suficient pentru terț, deoarece îl privează de dreptul de a compărea în fața instanței de fond pentru a-și apăra drepturile sale patrimoniale. De aceea, intervenim cu propunerea de a remania prevederile art. 364¹ din Codul de procedură penală, astfel încât să i se acorde terțului dreptul de a fi audiat pe marginea bunurilor care se solicită a fi confiscate, de a prezenta probe și a pleda în fața instanței.

2. Confiscarea extinsă în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției și acordului de cooperare

Reglementat de legea procesual-penală ca o procedură specială, acordul de recunoaștere a vinovăției presupune încheierea unei tranzacții între procuror și învinuitul persoană fizică sau juridică care și-a exprimat acordul de a-și recunoaște vina și acceptă încadrarea juridică a faptei, precum și forma de executare a pedepsei, în schimbul unei pedepse reduse.

Spre deosebire de acordul de recunoaștere a vinovăției, care a fost introdus în legislația națională odată cu intrarea în vigoare a Codului de procedură penală și pe parcurs a suferit unele modificări, instituția acordului de cooperare este o noutate pentru legislația procesual-penală a Republicii Moldova, care presupune la fel încheierea unei tranzacții, însă deja între procurorul-șef al procuraturii specializate și învinuitul persoană fizică, care de asemenea își recunoaște vina, doar că acesta dorește să coopereze cu organul de urmărire penală, prin facilitarea identificării și tragerii la răspundere penală a altor persoane, în schimbul unei pedepse reduse și a formei de executare.

Având în vedere că ambele instituții de procedură specială au ca obiect acceptarea săvârșirii faptei prejudiciabile, a încadrării juridice, a pedepsei și a modului de executare, apare următoarea întrebare: poate fi aplicată măsura de siguranță a confiscării extinse în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției sau acordului de cooperare?

Dacă analizăm *ad litteram* prevederile conținutul acordului de recunoaștere a vinovăției și acordului de cooperare concluzia care se desprinde ar fi că aplicarea măsurii confiscării extinse nu poate forma obiectul acordurilor respective, care s-ar limita doar asupra principalelor aspecte ce țin de vinovăție, pedeapsă și modul de executare a acesteia.

Pe de altă parte, la adoptarea sentinței în cazul acceptării acordului de recunoaștere a vinovăției sau acordului de cooperare instanța de judecată este chemată să soluționeze și chestiunile menționate la art. 397 Cod de procedură penală, printre care și chestiunile legate de confiscarea specială și confiscarea extinsă.

Omiterea expresă în textul care reglementează cuprinsul și obiectul acordurilor respective a posibilității ca un astfel de acord să includă și măsuri de siguranță, în situația în care acestea sunt, de asemenea, consecințe ale încălcării normei penale, sugerează mai degrabă o lacună în lege decât o intenție deliberată de a exclude măsurile de siguranță din sfera acordului care poate fi încheiat între procuror și învinuit. Este puțin probabil să credem că această omisiune ar fi fost făcută în scopul permiterii învinuiților să evite o eventuală confiscare a bunurilor infracționale.

Într-o opinie, la care achiesăm, s-a arătat că interpretarea legii trebuie făcută nu doar în litera, ci și în spiritul ei, adică în sensul dorit de legiuitor atunci când a elaborat actul normativ, în speță legea generală de procedură penală. Acordul de recunoaștere a vinovăției a fost conceput ca o soluție legislativă bazată pe elemente de justiție negociată, menită să asigure rezolvarea cauzelor într-un timp optim și previzibil. Împrejurarea că pe lângă recunoașterea comiterii faptei pentru care a fost pusă în mișcare acțiunea penală și a încadrării juridice a acesteia învinuitul recunoaște comiterea și a altor acțiuni ilicite decât cele pentru care a fost pus sub acuzare, fiind astfel de acord cu aplicarea și a unei alte sancțiuni de drept penal, respectiv a confiscării extinse, nu este de natură să întârzie, să îngreuneze ori să împiedice derularea procedurii speciale a acordului de recunoaștere a vinovăției. Atât timp cât procurorul și învinuitul pot negocia și conveni asupra principalelor aspecte ce țin de vinovăție, considerăm că nu pot fi impuse restricții atunci când vine vorba despre aspecte secundare de vinovăție [10, p. 280].

Totuși, care ar fi opțiunile procurorului în condițiile actuale ale legii procesual-penale atunci când constată atât întrunirea condițiilor de aplicabilitate a confiscării extinse, cât și a condițiilor pentru încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției sau acordului de cooperare, iar învinuitul este de acord și cu aplicarea măsurii de siguranță?

Așadar, din prevederile art. 507 din Codul de procedură penală, deducem că după încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției la trimiterea cauzei penale în judecată, procurorul va anexa o informație cu privire la aspecte legate de urmărirea penală, cum ar fi: durata urmăririi penale, măsurile preventive aplicate, durata arestării preventive, corpurile delictive și locul lor de păstrare, măsurile de ocrotire, alte măsuri procesuale, precum și cu privire la cheltuielile judiciare. La o interpretare *lato sensu* a textului de lege am putea spune că în condițiile în care în cadrul urmăririi penale au fost aplicate măsuri asiguratorii în scopul asigurării unei eventuale confiscări extinse, indicarea acestora în informația care este anexată la acordul de recunoaștere a vinovăției, ar determina judecătorul să se expună asupra măsurilor asiguratorii și, implicit, asupra confiscării bunurilor la emiterea sentinței de condamnare.

În condițiile în care nu au fost aplicate măsuri asiguratorii la etapa urmăririi penale, însă ca rezultat al

probelor administrate se impune confiscarea extinsă a bunurilor persoanei învinuite, în opinia noastră, este imperativ ca procurorul să descrie acest fapt în acordul de recunoaștere a vinovăției, iar instanța va fi chemată să soluționeze și această chestiune.

În lipsa recunoașterii acelor activități ilicite în care își au originea bunurile dobândite de acesta și nici acelei discrepanțe dintre veniturile licite și bunurile dobândite, chiar dacă învinuitul este de acord cu fapta prejudiciabilă comisă, încadrarea juridică a acesteia, categoria și mărimea pedepsei, considerăm că procedurile speciale nu pot fi aplicate într-o astfel de speță, reieșind din aceleași raționamente despre care am menționat și în cadrul analizei aplicării măsurii de siguranță a confiscării extinse în procedura de judecare a cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală.

Considerăm că aplicarea sau neaplicarea măsurii de siguranță a confiscării extinse asupra bunurilor care au o origine în activități ilicite sau valoarea discrepanței care poate fi supusă confiscării extinse, nu pot face obiectul negocierilor dintre procuror și învinuit atunci când se pune în discuție încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției sau acordului de cooperare; or, acestea urmează a fi trecute în proprietatea statului în întreaga sa valoare ilicită.

Desigur la faza de urmărire penală, învinuitul poate prezenta probe cu privire la originea licită a bunurilor despre care se pretinde că sunt din activități ilicite, iar procurorului îi revine rolul de a cerceta probele și a se aprecia asupra admisibilității acestora. Dacă există poziții contradictorii într-o astfel de situație, considerăm că nu este fezabilă opțiunea de încheiere a acordului de recunoaștere a vinovăției sau a acordului de cooperare.

Totuși, pentru a oferi o claritate și previzibilitate textelor de lege ce reglementează procedurile speciale atât pentru partea acuzării, cât și pentru partea apărării, propunem cu titlu de *lege ferenda* completarea art. 506 Cod de procedură penală, astfel încât să se stipuleze expres în acordul de recunoaștere a vinovăției sau acordul de colaborare, bunurile sau valoarea bunurilor a căror confiscare se cere și că învinuitul acceptă aplicarea măsurilor de siguranță.

Cât privește confiscarea de la terți, aceleași remarci expuse cu ocazia tranșării compatibilității confiscării extinse în cazul judecării cauzei în procedura simplificată sunt caracteristice și în cazul acordului de recunoaștere a vinovăției sau acordului de cooperare.

Având în vedere că terțul nu este considerat parte în procesul penal, este imperativ ca acestuia să i se ofere garanțiile corespunzătoare pentru a-și proteja interesele într-un mod adecvat și eficient. Este esențial să i se asigure dreptul la un proces echitabil și posibilitatea de a-și prezenta argumentele în fața instanței de judecată atunci când se cere confiscarea bunurilor sale. Acest lucru este crucial pentru respectarea principiilor fundamentale ale justiției și pentru a evita eventualele prejudicii aduse terțului de bună-credință în cadrul procesului penal.

De lege ferenda propunem completarea art. 509 Cod de procedură penală cu reglementări care să acorde posibilitatea audierii terțului atunci când se cere confiscarea bunurilor sale, inclusiv acordarea dreptului de a solicita administrarea sau, după caz, prezentarea de probe.

Concluzii

Concluzionând asupra constatărilor din prezentul studiu, putem afirma că aplicabilitatea confiscării extinse în cadrul procedurii de judecată bazată pe probele acumulate în cadrul urmăririi penale este posibilă, însă trebuie să fie susținută de probatoriul administrat în cursul urmăririi penale și inclusă în rechizitoriu.

Totodată, recunoașterea de către inculpat a faptelor indicate în rechizitoriu este esențială pentru aplicarea confiscării extinse, iar această recunoaștere implică și acceptarea activităților ilicite care stau la baza confiscării.

În ceea ce privește aplicabilitatea măsurii de siguranță a confiscării extinse în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției și acordului de cooperare, pentru a asigura o claritate și previzibilitate a normelor, este necesară modificarea legislației pentru a prevedea explicit includerea măsurilor de confiscare în acorduri.

Nu în ultimul rând, statul trebuie să acorde garanții terților când se solicită aplicarea confiscării extinse în astfel de proceduri cum ar fi: dreptul de fi audiat și de a propune administrarea probelor.

Referințe:

1. SAVA, A. *Limitele comunicării în justiția negociată*. În: *Comunicarea Interpersonală: Interpretări psihologice și filosofice*, 2021, Iași. România, Iași: Editura Performantica, Ediția 12-a, Vol. 1, 221 p. ISBN 978-606-685-793-2.
2. *Legea Republicii Moldova nr. 66 din 05.04.2012 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, Nr. 155-159.
3. *Legea Republicii Moldova nr. 245 din 31.07.2023 pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului de procedură penală și a Codului contravențional) nr. 245 din 31.07.2023 (în vigoare 22.08.2023)*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 325-327
4. *Legea Republicii Moldova nr. 83 din 14.04.2023 (în vigoare 02.08.2023) pentru modificarea unor acte normative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr.154.
5. *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 342 din 15.12.2022 privind aprobarea Programului național de recuperare a bunurilor infracționale pentru anii 2023-2027 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Programului național de recuperare a bunurilor infracționale pentru anii 2023-2027*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, 13-16/46.
6. *Legea Republicii Moldova nr. 326 din 23.12.2013 pentru modificarea și completarea unor acte legislative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 47-48.
7. *Legea Republicii Moldova nr. 190 din 21.07.2022 (în vigoare 05.08.2022) pentru modificarea unor acte normative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, 476.
8. RACU, V. *Elemente de conexitate dintre confiscarea extinsă și investigațiile financiare paralele*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2020, nr. 3(54), pp. 18-25. ISSN 1857-2405. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4061167>
9. RACU, V. *Impactul legii nr. 190 din 21.07.2022 asupra procesului de recuperare a bunurilor infracționale*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2023, nr. 3(66), pp. 8-14. ISSN 1857-2405. DOI: [https://doi.org/10.52277/1857-2405.2023.3\(66\).01](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2023.3(66).01)
10. CRIȘU-CIOCÎNTĂ A. *Confiscarea extinsă: Teorie și practică judiciară*. București: Hamangiu, 2019, 416 p. ISBN/ISSN: 978-606-27-1194-8.
11. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a articolului 364/1 din Codul de procedură penală (judecata pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală) (seizura nr.156g/2016) nr. 9 din 09.03.2017*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 360-363.
12. RACU, V. *Confiscarea extinsă de la terți: Standarde europene versus Cadrul legal al Republicii Moldova*. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2020, Вып. 11(67) ч. 7, с. 32-40.
13. *Case of Gogitdze and others v. Georgia (Application no. 36862/05) STRASBOURG 12 May 2015*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398>
14. *Directiva 2014/42/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 3 aprilie 2014 privind înghețarea și confiscarea instrumentelor și produselor infracțiunilor săvârșite în Uniunea Europeană*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=RO>

Date despre autor:

Vitalie RACU, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, șef de direcție, Agenția de Recuperare a Bunurilor Infracționale din cadrul Centrului Național Anticorupție.

ORCID: 0000-0003-0643-956X

E-mail: vitalie_racu@yahoo.com

Prezentat la 22.03.2024

PREMISELE REALIZĂRII DREPTULUI DE INTENTARE A CAUZEI PRIVIND INSTITUIREA, REÎNNOIREA ȘI REVOCAREA MĂSURILOR DE OCROTIRE JUDICIARE

Dionis BRÎNZA,

Universitatea de Stat din Moldova

Principiul accesului liber la justiție este garantat și protejat atât de Constituția Republicii Moldova, cât și de tratatele internaționale. Accesul liber la justiție nu este un drept absolut, acesta putând fi limitat prin instituirea unor condiții de admisibilitate. Așadar, realizarea dreptului de intentare a procesului civil este determinată de întrunirea anumitor premise și condiții stabilite de lege. În prezentul articol ne propunem să abordăm problema premiselor realizării dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Prin urmare, ne vom expune asupra aspectelor generale referitoare la premisele realizării dreptului de intentare a cauzei și, nemijlocit, asupra premiselor de realizare a dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Totodată, anticipând evenimentele specificăm că prezentul articol științific va face corp comun cu un alt articol prin care vom cerceta problema condițiilor realizării dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare.

Cuvinte-cheie: *măsuri de ocrotire judiciare, premisă, intentarea procesului, refuz în primire cererii, restituirea cererii.*

PRECONDITIONS FOR THE REALIZATION OF THE RIGHT TO INITIATE THE CASE ON THE ESTABLISHMENT, RENEWAL AND REVOCATION OF JUDICIAL PROTECTION MEASURES

The principle of free access to justice is guaranteed and protected by both the Constitution of the Republic Moldova and international treaties. Free access to justice is not an absolute right and may be limited by the establishment of admissibility conditions. Therefore, the realization of the right to initiate civil proceedings determined by the meeting of certain prerequisites and conditions established by law. In this article we propose to address a problem of the preconditions of realization of the right to initiate the case for the establishment, renewal or revocation of judicial protection measures. In this article we will explain the general aspects regarding the preconditions of the realization of the right to initiate the case, and directly on the premises of realization of the right to initiate the case for the establishment, renewal or revocation of judicial protection measures. At the same time, anticipating the events, we specify that this scientific article will make a joint body with another article that will investigate the issue of the conditions for the realization of the right to initiate the case for the establishment, renewal or revocation of judicial protection measures.

Keywords: *judicial protection measures, preconditions, filing of the lawsuit, refusal in receipt of the application, restitution of the application.*

Unul dintre principalele aspecte ale dreptului de acces la justiție, este posibilitatea persoanelor de a se adresa instanței de judecată pentru a-și apăra drepturile și interesele legitime. Persoanele se pot adresa instanțelor judecătorești, fie prin înaintarea unei acțiuni (specific pentru procedurile contencioase) sau prin înaintarea unei cereri (specific pentru procedurile necontencioase).

Dreptul de adresare în instanța de judecată și, respectiv, dreptul de intentare a procesului civil este prevăzut și garantat la nivel național de art. 20 al Constituției Republicii Moldova și art. 5 al CPC. La nivel internațional respectivul drept este garantat de numeroase tratate internaționale, printre care art. 8 și 10 al Declarației universale a drepturilor omului, art. 14 al Pactului cu privire la drepturile civile și politice, art. 6 CEDO etc.

Cu toate că dreptul de adresare în instanța judecătorească este unul garantat, acest drept nu este unul absolut. Dreptul de acces la justiție poate implica limitări, inclusiv de ordin procedural (formă, conținut, căi prealabile etc.), cât timp acestea sunt rezonabile și proporționale cu scopul urmărit. Astfel, accesul la justiție

poate fi limitat, în special prin instituirea condițiilor de admisibilitate, domeniu în care statul se bucură de o anumită marjă de apreciere. Aceste limitări trebuie să urmărească un scop legitim, asigurându-se o proporționalitate între interesul persoanei și scopul legitim urmărit [1, pct. 71].

În literatura de specialitate nu există un consens cu privire la particularitățile realizării dreptului de adresare în instanța de judecată pe o cauză civilă concretă, inclusiv cauzele cu privire la instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare.

Faptele de care legiuitorul leagă apariția dreptului persoanei de a intenta procesul civil le putem împărți în două compartimente, ambele fiind diferențiate în funcție de scopul, conținutul și efectele pe care le provoacă lipsa lor. În acest context deosebim:

1. Premisele dreptului la acțiune (la cerere în procedură specială);
2. Condițiile dreptului la acțiune (la cerere în procedură specială) [2, p. 244].

Așadar, subiecții investiți de lege, au dreptul la înaintarea în instanța de judecată a acțiunii (cererii) doar în prezența premiselor și condițiilor de realizare a acestui drept [3, p.69]. Este important de menționat că legislația în vigoare nu prevede o listă expresă a premiselor și condițiilor dreptului de intentare a procesului civil. Premisele și condițiile dreptului de intentare a procesului civil rezultă din normele Codului de procedură civilă, în special din prevederile art. 169 CPC și respectiv 170 CPC.

În literatura de specialitate, premisele dreptului de intentare a procesului civil, sunt definite ca acele fapte cu caracter procesual de existența sau inexistența cărora legea stabilește apariția dreptului subiectiv la intentarea procesului civil pe cauza respectivă [4, p. 255]. Cu alte cuvinte, premisele dreptului de intentare a procesului civil sunt acele fapte (împrejurări), existența sau inexistența cărora fac posibilă intentarea procesului civil.

Așadar, în cazul în care sunt întrunite toate premisele stabilite de lege, persoana are dreptul de a intenta și de a i se examina acțiunea (cererea). Însă în cazul în care lipsește oricare din aceste premise, lipsește și dreptul persoanei de a intenta procesul. De aici deducem următoarele efecte ale premiselor dreptului de intentare a procesului civil: efectul pozitiv (atunci când sunt întrunite premisele) – judecătorul în baza art. 168 CPC acceptă cererea și pune cauza pe rol; și efectul negativ (atunci când nu este întrunită premisa) – judecătorul în baza art. 169 CPC refuză în primirea cererii.

Reieșind din doctrina dreptului procesual civil și din legislația procesual civilă, identificăm următoarele premise ale dreptului de intentare a procesului civil:

1. Posibilitatea legală de a examina o cerere în judecată în procedură civilă/respectarea competenței generale (art. 169 alin. (1) lit. a), 265 lit. a) CPC);
2. Capacitatea procesuală de folosință (art. 57, 169 alin. (1) lit. e), 265 lit. g) CPC);
3. Dreptul reclamantului-procesual de a înainta acțiunea civilă în interesele altor persoane (art. 71, 73, 169 alin. (1) lit. c), 265 lit. h) CPC);
4. Inexistența unei hotărâri judecătorești irevocabile în aceeași cauză civilă (un litigiu între aceleași părți, asupra aceluiași obiect și având aceleași temeuri) (art. 169 alin. (1) lit. b), 265 lit. b) CPC);
5. Inexistența unei încheieri judecătorești prin care a fost admisă renunțarea reclamantului la acțiune sau a fost încuviințată tranzacția în aceeași cauză civilă, de asemenea stabilită în art. 169 lit. b), 265 lit. b) CPC);
6. Inexistența unei hotărâri arbitrale în aceeași cauză (un litigiu între aceleași părți, asupra aceluiași obiect și având aceleași temeuri), cu excepția cazurilor în care judecata a respins cererea de eliberare a titlului de executare silită a hotărârii judecătorești arbitrale sau a desființat hotărârea arbitrală - art. 169 lit. d), 265 lit. e), 481 al. (3), 486 al. (3) CPC [3, p. 246-248].

Din start evidențiem faptul că nu toate premisele generale expuse *supra* sunt caracteristice și procedurii privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Bunăoară, premisa cu numărul șase din lista expusă supra, nu este caracteristică respectivei proceduri. Or, respectivul tip de cauze nu poate fi examinat în arbitraj, legislația în vigoare prevăzând competența exclusivă a instanței de judecată, regula dată fiind stabilită direct de art. 92, 104 și 105 al Codului Civil.

La fel, instituția tranzacției de împăcare nu este aplicabilă cauzelor de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Astfel, premisa ce se referă la inexistența unei încheieri judecătorești prin care a fost încuviințată tranzacția în aceeași cauză civilă nu este aplicabilă.

Sub aspect de drept comparat, este de menționat că atât legislația, cât și doctrina română tratează respectiva problemă în mod diferit. Astfel, doctrina română nu face distincție între premisele exercitării dreptului la acțiune și condițiile exercitării respectivului drept. Doctrina română recunoaște existența doar a condițiilor de exercitare a acțiunii civile. Doctrinarul român Ioan Leș indică că, condițiile de exercitare a acțiunii civile sunt acele condiții în lipsa cărora intervenția judiciară nu poate avea loc [7, p. 146]. Astfel, observăm că, conceptul condițiilor de exercitare a acțiunii civile expus în doctrina și legislația română este similar conceptului premiselor dreptului de intentare a acțiunii civile expus de doctrina și legislația autohtonă.

Este de menționat că literatura specială română nu are o poziție unanimă în ce privește condițiile de exercitare a acțiunii civile. Astfel, I. Leș indică următoarele condiții: a) existența capacității procesuale; b) existența calității procesuale; c) justificarea unui interes. Viorel Mihai Ciobanu, la rândul său, indică următoarele condiții: a) să aibă capacitate procesuală; b) să aibă calitate procesuală; c) să afirme un drept în justiție și; d) să justifice un interes [8, p. 319-320].

Totodată, menționăm că Vechiul Cod de procedură civilă al României din 1865 nu conținea prevederi directe referitor la condițiile de exercitare a acțiunii civile. Noul Cod de procedură civilă, însă, a venit cu o reglementare expresă a condițiilor de exercitare a acțiunii civile. Astfel, art. 32 al CPC al României prevede că, *orice cerere poate fi formulată și susținută numai dacă autorul acesteia: a) are capacitate procesuală, în condițiile legii; b) are calitate procesuală; c) formulează o pretenție; d) justifică un interes*. Iar art. 33, 36-40 al CPC al României prevăd reglementările condițiilor de exercitare a acțiunii civile, inclusiv sancțiunile pentru nerespectarea acestora.

Așadar, după cum putem observa, există o abordare diferită în literatura de specialitate moldavă și cea română referitor la acele fapte de care depinde apariția dreptului de intentare a procesului civil. Această abordare diferită, considerăm că este determinată de sursele de inspirație a legiuitorilor la adoptarea legislației procesual civile a României și, respectiv, a Republicii Moldova. După cum cunoaștem, legislația procesual civilă a României (CPC din 1865) a fost inspirată din Codul Cantonului Geneva (Elveția), iar legislația procesual civilă a Republicii Moldova a fost inspirată de legislația Federației Ruse și, respectiv, a Germaniei.

Cu toate că atât legislația, cât și doctrina română nu abordează în mod expres conceptul premiselor și condițiilor dreptului la intentarea procesului civil, constatăm că acestea persistă și în legislația României, însă având particularități caracteristice specifice.

În ce privește clasificarea premiselor, în literatura de specialitate [3, p. 76; 2, p. 248-249; 5, p. 206, 6, 138] s-au propus mai multe tipuri de clasificare a premiselor dreptului de intentare a procesului civil, astfel diferențiem: premise generale și premise speciale; premise obiective și premise subiective; premise ce se referă la instanță, premise ce se referă la părți, premise ce se referă la litigiu, premise cu caracter pozitiv și premise cu caracter negativ etc. În prezenta lucrare nu considerăm necesar de a ne opri la examinarea aprofundată a criteriilor de clasificare a premiselor.

Totodată, este de menționat că premisele dreptului la intentarea procesului, pentru fiecare categorie de cauze conțin caracteristici și aspecte particulare. Prin urmare, premisele dreptului de intentare a fiecărei categorii de cauze civile merită o atenție și o examinare specială. Așadar, legislația în vigoare prevede caracteristici particulare ale premiselor exercitării dreptului de intentare a procesului în cauzele privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare.

Prin urmare, intentarea procesului în cauzele privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare sunt legate de existența unei serii de premise prevăzute de legea procesual civilă. La respectivele premise se referă:

Respectarea competenței generale

Respectiva premisă se caracterizează prin necesitatea respectării competenței generale a instanțelor civile.

În acest sens art. 169 alin. (1) lit. a) CPC, prevede expres că, *judcătorul va refuza să primească cererea dacă aceasta nu urmează a fi judecată în procedură civilă*.

În ce privește cauzele de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, art. 92, 104 și 105 ale Codului Civil, prevăd în mod expres că măsurile de ocrotire judiciare se instituie, se reînnoiesc și se revocă exclusiv de instanța de judecată.

Referitor la competența instanței judecătorești aplicată acestei categorii de cauze, autorul Vasile Crețu pe bună dreptate a punctat că aceste cauze nu pot fi de competența altor organe, fiind stabilită competența exclusivă a instanței de judecată.

Or, având în vedere importanța capacității juridice civile a persoanelor fizice, ca aptitudine de a încheia de sine stătător acte juridice și a purta răspundere juridică pentru încălcarea legii, este stabilită procedura judiciară pentru limitarea acesteia. Procedura judiciară este asociată cu un grad înalt de reglementare normativă, cu un proces detaliat de examinare și soluționare a cauzei, cu o compoziție specială a participanților, cu o varietate de mijloace de probă, cu caracterul general obligatoriu al unei hotărâri judecătorești etc. [3, p. 71].

Așadar, procedura judiciară de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare permite aplicarea garanțiilor stabilite la art. 12 al Convenției ONU din 13.06.2023 privind drepturile persoanelor cu dizabilități, care prevede că orice măsură luată în privința capacității juridice a persoanei trebuie să respecte drepturile, voința și preferințele persoanei, să nu prezinte conflict de interese și să nu aibă o influență necorespunzătoare, să fie proporționale și adaptate la situația persoanei [9, art. 12 alin. (4)].

Astfel, la prima vedere, respectiva premisă va fi întrunită în toate cazurile depunerii cererii privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Prin urmare, nefiind aplicabile prevederile art. 169 alin. (1) lit. a) CPC.

Totodată, urmează a se face diferență între măsurile de ocrotire judiciare și cele contractuale. Măsurile de ocrotire contractuale nu se instituie de instanța de judecată, aceste măsuri se instituie în baza unui act juridic civil, cum ar fi *contractul de asistență sau mandatul de ocrotire în viitor*. Măsura de ocrotire contractuală sub formă de contract de asistență se instituie prin încheierea contractului de asistență [10, art. 74]. Măsura de ocrotire contractuală sub formă de mandat de ocrotire în viitor se instituie în baza mandatului de ocrotire, ce poate să se conțină într-un contract de mandat, într-o procură sau într-un alt act juridic, și începe a produce efecte juridice după ce este contrasemnat de către autoritatea tutelară [10, art. 76, 81]. Astfel, constatăm că legislația în vigoare exclude în mod direct competența instanței de judecată la instituirea măsurilor de ocrotire contractuale. Instanța de judecată nu este în drept să examineze cauze de instituire a măsurilor de ocrotire contractuale.

Prin urmare, în cazul în care va fi depusă în instanța de judecată o cerere de instituire a măsurii de ocrotire contractuală, judecătorul în baza art. 169 alin. (1) lit. a) CPC va refuza primirea acesteia.

Diametral opus este cazul revocării (încetării) măsurilor de ocrotire contractuale. Așadar, în cazul contractului de asistență art. 75 alin. (2) Cod civil prevede că, la instituirea măsurii de ocrotire judiciare instanța de judecată declară rezoluțiunea contractului de asistență. În ce privește mandatul de ocrotire în viitor, art. 83 alin. (1) lit. e) Cod Civil prevede că acesta poate fi revocat de către instanța de judecată.

Concluzionând cele expuse referitor la competența instanțelor de judecată la judecarea cauzelor în privința măsurilor de ocrotire contractuale, constatăm că intentarea măsurilor de ocrotire contractuale nu este de competența instanței de judecată, prin urmare lipsește premisa legală de intentare a procesului, aplicându-se prevederile art. 169 alin. (1) lit. a) CPC. În ce privește revocarea măsurilor de ocrotire contractuale legea stabilește competența instanței judecătorești, fiind întrunită respectiva premisă, respectiv aplicându-se prevederile art. 168 CPC.

O altă situație practică când nu este întrunită premisa cercetată, se referă la depunerea cererii de instituire a măsurii de ocrotire judiciare în privința unei persoane de 16 ani¹. În acest caz, judecătorul va refuza primirea unei astfel de cereri, ori, față de minori nu este posibil instituirea măsurii de ocrotire judiciare. Prin urmare, o astfel de cerere nu urmează a fi judecată în procedură civilă, cererea urmând a fi refuzată în primire în baza art. 169 alin. (1) lit. a) CPC.

Așadar, concluzionăm că legislația în vigoare stabilește competența exclusivă a instanțelor judecătorești la examinarea cauzelor de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Cu toate acestea, în practică pot apărea situații când nu se întrunește respectiva premisă și, drept efect, se aplică prevederile art. 169 alin. (1) lit. a) CPC.

¹ Cu excepția cazului prevăzut de art. 27 alin. (4) Cod civil.

Capacitatea procesuală de folosință

Această premisă a dreptului de intentare a cauzei civile presupune necesitatea deținerii capacității de folosință a persoanei care intentează procesul civil și a persoanei în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurii de ocrotire judiciare. Capacitatea procesuală de folosință constă în aptitudinea persoanei de a avea drepturi și obligații procesual civile. Capacitatea de folosință a persoanei nu poate fi eliminată sau limitată, aceasta apare odată cu nașterea persoanei fizice sau înregistrarea/constituirea persoanei juridice și dispare odată cu decesul persoanei fizice sau radierea persoanei juridice. Prin urmare, existența capacității de folosință a persoanei denotă însăși existența acestei persoane ca subiect de drept. lipsa capacității de folosință denotă inexistența persoanei fizice sau juridice, respectiv și a dreptului de intentare a procesului civil. Astfel, legislația procesual civilă prevede refuzul în primirea acțiunii/cererii în cazul în care părților la proces le lipsește capacitatea de folosință.

Aceleași circumstanțe sunt valabile și în cazul procedurii privind instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare, deoarece nu poate apărea dreptul de a înainta cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare în lipsa capacității de folosință a petiționarului sau a persoanei în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare.

Reieșind din prevederile art. 94 alin. (1) al Codului Civil cererea privind instituirea măsurilor de ocrotire judiciare poate fi depusă atât de către persoane fizice, cât și de autoritatea tutelară, care în principiu are personalitate juridică.

Astfel, în privința persoanelor fizice care se adresează în instanță cu cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, respectiva premisă este mereu întrunită. Iar în ce privește capacitatea procesuală de folosință a autorității tutelare, constatăm că, dat fiind specificul autorității tutelare, întrebări referitor la întrunirea respectivei premise la fel nu apar, or, aceasta fiind o autoritate publică, dispune implicit de capacitate de folosință.

Cu toate acestea, în practică pot apărea situații când respectiva premisă nu va fi întrunită. Una din aceste situații se referă la depunerea cererii de revocare a măsurii de ocrotire judiciare în privința unei persoane decedate. În această situație, judecătorul va refuza primirea cererii în baza art. 169 alin. (1) lit. e) CPC.

Concluzionând cele menționate supra, deducem că întrunirea premisei cercetate nu ridică semne de întrebare, aceasta fiind întrunită în măsura covârșitoare a cazurilor. Totodată în practică pot apărea situații când persoana în privința căreia se solicită revocarea măsurii de ocrotire judiciare nu deține capacitate de folosință.

Dreptul persoanei de a depune cererea de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare

Potrivit art. 94 alin. (1) al Codului Civil, *cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciare poate fi depusă de către:*

- a) persoana fizică în privința căreia se cere instituirea măsurii de ocrotire judiciare;
- b) soțul persoanei indicate la lit. a);
- c) persoana cu care persoana indicată la lit. a) locuiește împreună de mai mult de 3 ani;
- d) ruda sau afinul persoanei indicate la lit. a);
- e) mandatarul împuternicit printr-un mandat de ocrotire în viitor, indiferent dacă mandatul produce sau a încetat să producă efecte;
- f) autoritatea tutelară.

În ce privește cererea de reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire a măsurilor judiciare art. 95 alin. (1) și 104 alin. (4) al Codului civil prevede că, cererea de reînnoire și cererea de revocare a măsurilor de ocrotire judiciare poate fi depusă doar de persoanele stabilite la art. 94 alin. (1) Cod civil.

Cu toate acestea, referitor la revocarea măsurilor de ocrotire judiciare art. 95 alin. (2) Cod civil prevede că, *orice persoană poate sesiza autoritatea tutelară privind dispariția necesității măsurii de ocrotire judiciare. În acest caz, autoritatea tutelară este obligată, fără întârzieri nejustificate, să examineze sesizarea și, după caz, să ceară revocarea măsurii.* Așadar, observăm că, legiuitorul moldav a prevăzut cu titlu de garanție posibilitatea persoanelor să sesizeze autoritatea tutelară referitor la dispariția necesității de menținere a

măsurii de ocrotire. Și deja autoritatea tutelară în calitate de subiect cu atribuții de depunere a cererii privind revocarea măsurii de ocrotire judiciare este obligată să solicite instanței de judecată revocarea măsurii de ocrotire aplicate.

Lista persoanelor care sunt în drept să depună cererea de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare este exhaustivă și nu poate fi supusă interpretării extensive. Prin urmare, alte persoane decât cele indicate la art. 94 alin. (1) al Codului civil nu sunt în drept de a depune cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare.

În acest sens, constatăm o lacună legislativă, lacună ce ține de omisiunea includerii persoanei însărcinate cu ocrotirea (ocrotitor provizoriu, curator și tutore) în lista persoanelor care sunt în drept să depună cererea de reînnoire și cererea de revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. Persoana însărcinată cu ocrotirea fiind cel care se ocupă nemijlocit cu ocrotirea persoanei, cunoaște cel mai bine starea persoanei și, respectiv, cunoaște cel mai bine dacă sunt întrunite temeiurile de reînnoire sau cele de revocare a măsurilor de ocrotire judiciare.

În acest sens, cu titlu *de lege ferenda*, propunem legiuitorului la art. 95 alin. (2) și art. 104 alin. (4) Cod civil să includă în calitate de persoane care sunt în drept să depună cerere de reînnoire și cerere de revocare a măsurilor de ocrotire judiciare și persoanele însărcinate cu ocrotirea.

Sub alt aspect, preîntâmpinând criticele care pot fi aduse față de această premisă, urmează a fi determinat dacă lipsa dreptului stabilit de lege pentru depunerea cererii de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciare reprezintă neîntrunirea premisei de intentare a procedurii privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare sau reprezintă excepție a lipsei calității procesuale. Soluționarea acestei probleme are nu doar valoare teoretică, dar și practică. În dependență de soluționarea acestei probleme va depinde și soluția care va fi adoptată de către instanța de judecată.

În literatura de specialitate, calitatea procesuală, pe lângă existența unei identități între persoana reclamantului și persoana celui care este titularul dreptului subiectiv, reprezintă și îndreptățirea unei persoane fizice sau juridice de a participa la activitatea procesuală [11, p. 262]. Din aceste considerente, calitatea procesuală mai este denumită „legitimare procesuală” (*legitimatia ad causam*) [12, p. 81].

Lipsa calității procesuale se stabilește de către instanța de judecată la finalul judecării. Dacă instanța de judecată va stabili că reclamantul și pârâtul nu sunt subiecți ai raportului juridic litigios aceasta va respinge pretențiile reclamantului ca fiind neîntemeiate sau ca fiind nefondate și înaintate împotriva pârâtului necorespunzător.

Așadar, în cazul în care abordăm lipsa dreptului stabilit de lege pentru depunerea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare ca neîntrunire a premisei de intentare a procesului, soluția instanței va fi refuzul în primirea cererii. Iar în cazul în care abordăm lipsa acestui drept ca excepție a lipsei calității procesuale, soluția instanței de judecată va fi respingerea cererii.

În ce ne privește, considerăm că depunerea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare de către o persoană careia îi lipsește dreptul de a depune o astfel de cerere reprezintă neîntrunirea premisei de intentare a procesului. Un prim argument în susținerea acestei poziții constă în faptul că legea în mod expres și exhaustiv stabilește persoanele care sunt în drept să intenteze procesul civil pe astfel de cauze. Astfel, primirea spre examinare a cererii depuse de o persoană care nu are acest drept contravine în mod direct normelor legale. Prin urmare, lipsa dreptului stabilit de lege, de a depune face imposibilă intentarea procesului civil. De aici deducem că situația descrisă supra se încadrează perfect în definiția premiselor expusă la începutul prezentei lucrări.

Totodată, este de menționat că art. 169 alin.(1) CPC, nu prevede în mod expres un astfel de temei de refuz în primirea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurii de ocrotire, ca lipsa dreptului de intentare a procesului. Astfel, având în vedere lista exhaustivă a temeiurilor de refuz prevăzute de art. 169 alin. (1) CPC, sub aspect general, instanța nu va putea refuza primirea unei astfel de cererii, *per a contrario* s-ar aplica o sancțiune procesuală în afara legii, ceea ce ar reprezenta un abuz de drept din partea judecătorului.

În literatura de specialitate [13, p. 96], cu ocazia examinării altei categorii de cauze civile, și anume a cauzelor examinate în procedura de insolvență, s-a invocat existența unei astfel de premise chiar și în lipsa prevederilor corespunzătoare la art. 169 alin. (1) CPC. În acest sens, autorul nominalizat a propus

inclusiunea în Legea insolvenței a unui temei nou de refuz în primirea cererii introductive, și anume pentru faptul când legea insolvenței nu prevede expres dreptul persoanei de a intenta procesul. De aici deducem că în legislația în vigoare persistă situații juridice lacunare, când în mod obiectiv premisa dreptului la intentarea procesului există, iar legea nu prevede în mod expres sancțiunea neîntrunirii respectivei premise.

Sub alt aspect, însă referitor la aceeași problemă, este de menționat că depunerea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare de către o persoană căreia legea nu-i delegă acest drept, s-ar încadra în prevederile art. 169 alin. (1) lit. c) CPC. Astfel, dat fiind specificul cauzelor în procedura privind măsurile de ocrotire, această categorie de cauze se intentează cu un singur scop, și anume ocrotirea persoanei în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare și a intereselor acesteia. Prin urmare, constatăm că această categorie de cauze se intentează în interesul persoanei în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Această regulă rezultă din prevederile art. 12 al Convenției ONU privind persoanele cu dizabilități și art. 65 Cod Civil. În acest sens, alin. (3) teza 2 a art. 65 Cod Civil prevede că, *măsurile de ocrotire urmăresc interesul și bunăstarea persoanei în privința căreia se instituie și favorizează, pe cât este posibil, autonomia acesteia*.

Singura persoană din lista prevăzută la art. 94 alin. (1) Cod Civil, care înaintează cererea în interes personal, este cel prevăzut la lit. a) a acestei norme și anume persoana fizică în privința căreia se cere instituirea măsurii de ocrotire judiciare. Ceilalți subiecți prevăzuți la art. 94 alin.(1) Cod civil, înaintează cererea nu în interes personal, ci în interesul persoanei fizice în privința căreia se cere instituirea măsurii de ocrotire judiciare. În aceste circumstanțe persoana care depune cererea (cu excepția persoanei ocrotite) reprezintă un „*petiționar procesual*”. Totodată, în acest sens, art. 169 alin.(1) lit. c) CPC, în mod expres prevede că cererea depusă în apărarea drepturilor, libertăților și intereselor unei alte persoane, fără ca legea să le delege un astfel de drept duce la refuzul în primire a cererii de către judecător.

Această soluție este criticabilă sub aspectul statutului juridic al petiționarului în procedura specială, care presupune existența unui interes personal la petiționar. Însă această critică rezultă din amplasarea greșită a procedurii privind măsurile de ocrotire în cadrul procedurii speciale.

Cu toate acestea, în literatura de specialitate [3, 72] s-a invocat că depunerea cererii de către o persoană căreia legea nu-i delegă acest drept duce la refuzul în primirea cererii în baza art. 169 alin.(1) lit. c) CPC.

Așadar, constatăm că premisa cercetată, datorită specificului procedurii privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciare, este una atipică. Caracterul atipic al respectivei premise se datorează faptului că procedura privind măsurile de ocrotire, la momentul adoptării de către legiuitor, nu a fost racordată la sistemul procesual civil existent. Prin urmare caracterul atipic al premisei cercetate creează confuzii referitor la efectul neîntrunirii acesteia.

În acest sens, pentru a clarifica situația considerăm că este necesară intervenția legiuitorului. În acest sens, cu titlu de *lege ferenda* propunem suplینirea art. 302 cu un alineat nou și anume alin.(4) cu următorul conținut „*Judecătorul refuză primirea cererii de pornire a procesului privind măsurile de ocrotire în cazul în care aceasta este depusă de o persoană căreia legea nu-i delegă dreptul adresării în judecată în acest scop*”. Această modificare legislativă ar permite fundamentarea și clarificarea respectivei premise nu doar pentru cauzele de instituire, reînnoire sau modificare a măsurilor de ocrotire judiciare, ci pentru toate cauzele care se judecă în procedura privind măsurile de ocrotire. Totodată, ca soluție tranzitorie până la implementarea proiectului de lege ferenda expus supra, cererea depusă de către o persoană căreia legea nu-i delegă acest drept urmează a fi refuzată în primirea în baza art. 169 alin.(1) lit. c) CPC.

Inexistența unei hotărâri judecătorești irevocabile în aceeași cauză civilă

Această premisă rezultă din regula aplicată în dreptul procesual civil privind inadmisibilitatea înaintării repetate a cauzei între aceleași părți, asupra aceluiași obiect și temei [3, p.71]. Acest impediment de intentare a acțiunii rezultă din necesitatea respectării principiului autorității lucrului judecat.

Așadar, judecătorul va refuza primirea cererii, în temeiul art. 169 alin. (1) lit. b) CPC, dacă deja există o hotărâre judecătorească irevocabilă prin care s-a soluționat o cerere de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare între aceleași părți, având același obiect și bazându-se pe aceleași temeiuri.

În acest sens, urmează a fi reținut faptul că hotărârea judecătorească irevocabilă dobândește, împreună cu alte proprietăți, calitatea exclusivității. Prin urmare, examinarea unei cereri identice de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare ar conduce la o revizuire a unei hotărâri neanulate anterior în cazul inițial. Prin urmare, va putea exista situația când în privința aceleiași spețe să existe hotărâri judecătorești contradictorii [3, p. 71].

Din cele menționate *supra* constatăm că raționamentul acestei premise constă în excluderea posibilității ca asupra aceleiași situații juridice să se expună două instanțe de judecată și să existe două hotărâri judecătorești contradictorii.

Cu toate acestea, sub aspect practic, este de menționat că, existența unei hotărâri judecătorești irevocabile între aceleași părți, asupra aceluiași obiect și cu același temei la faza intentării cauzei este aproape imposibil de stabilit, doar dacă această hotărâre nu este anexată de petiționar sau judecătorul din diverse surse determină că cererea este repetitivă. Însă de regulă existența unei hotărâri judecătorești irevocabile între aceleași părți, asupra aceluiași obiect și cu același temei, se depistează pe parcursul examinării cauzei. În acest sens, instanța de judecată pe tot parcursul procesului va avea posibilitatea de a înceta procesul în baza art. 265 lit. b) CPC.

Totodată, dat fiind specificul cauzelor de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, urmează a se clarifica ce se are în vedere prin sintagmele „*aceleași părți*”, și „*același obiect*”.

Sintagma „*aceleași părți*” în respectivul tip de cauze, considerăm că se referă doar la persoana în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Or, în această categorie de cauze importantă are doar persoana în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare

După cum ne-am expus *supra*, în această categorie de cauze importantă are doar interesul persoanei în privința căreia se solicită instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare, interesul celorlalți participanți nu este relevant pentru examinarea acestui tip de cauze. Prin urmare, identitatea petiționarului nu are relevanță pentru judecarea cauzei, important este ca petiționarul să fie unul dintre subiecții prevăzuți la art. 94 alin. (1) al Codului civil, că este el părinte, concubin sau autoritate tutelară nu este pertinent. Indiferent de identitatea petiționarului, instanța de judecată la examinarea acestui tip de cauze va examina dacă sunt instituite condițiile stabilite de lege pentru instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Prin urmare, fondul acestui tip de cauze nu ține de identitatea petiționarului, ci de îndeplinirea condițiilor stabilite de lege pentru instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciare. Spre exemplu, în cazul în care există deja o hotărâre judecătorească irevocabilă, prin care s-a respins cererea de instituire a măsurilor de ocrotire judiciare, primirea spre examinare a unei cereri identice, însă depusă de un alt petiționar, va duce la examinarea repetată a fondului cauzei soluționate deja prin hotărârea judecătorească irevocabilă. Prin urmare, vom fi în prezența a două hotărâri judecătorești care soluționează aceeași cauză civilă.

Un alt exemplu relevant pentru soluționarea acestei probleme științifice este cazul când printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă este instituită o măsură de ocrotire judiciară. Astfel, instituirea unei măsuri de ocrotire judiciare exclude posibilitatea unui alt petiționar să depună cerere de instituire a măsurii de ocrotire judiciare asupra aceleiași persoane. Or, în privința aceleiași persoane nu poate fi instituite două măsuri de ocrotire judiciare.

În acest sens, considerăm că scopul primordial al petiționarului este intentarea procesului, iar după intentarea procesului, petiționarul dobândește aceeași calitate ca și ceilalți participanți prevăzuți la art. art. 94 alin. (1) al Codului civil pe care instanța de judecată este obligată să-i atragă în proces.

Prin urmare, judecătorul va refuza în primirea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare în cazul în care există o hotărâre judecătorească irevocabilă prin care s-a examinat cauza de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare în privința aceleiași persoane, având la bază același obiect și același temei.

Referitor la sintagma „*același obiect*”, se are în vedere solicitarea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare. În cazul instituirii măsurii de ocrotire judiciare, referitor la premisa cercetată, nu are importanță tipul măsurii de ocrotire judiciare solicitate.

Potrivit art. 307 alin. (3) CPC, *solicitantul poate lăsa la discreția instanței de judecată alegerea măsurii de ocrotire judiciare, indicând acest lucru în cerere. În același sens, art. 308¹¹ alin. (1) CPC permite instanței de judecată să instituie o altă măsură de ocrotire judiciară decât cea solicitată de petiționar sau de către unul dintre participanți.* Așadar, constatăm că legiuitorul în această categorie de cauze a lărgit rolul judecătorului, acesta nefiind legat de solicitările participanților.

Prin urmare, judecătorul la examinarea acestei categorii de cauze, ghidându-se de prevederile art. 12 al Convenției ONU din 13.06.2023 privind drepturile persoanelor cu dizabilități, trebuie să stabilească acea măsură de ocrotire care este proporțională stării persoanei.

În ce privește temeiul cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciare, acesta se referă la totalitatea circumstanțelor de fapt și de drept pe care se întemeiază respectiva cerere. Așadar, dacă anterior a fost emisă o hotărâre irevocabilă referitoare la instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurii de ocrotire judiciare, iar petiționarul se adresează repetat cu o astfel de cerere, judecătorul trebuie să verifice amănunțit dacă noua cerere se bazează pe circumstanțe noi care nu au fost anterior cercetate de instanța de judecată. Prin urmare, când cererea se va baza pe circumstanțe care nu au fost cercetate anterior de instanța de judecată, judecătorul va primi spre examinare cererea, iar în cazul în care circumstanțele vor fi identice instanța de judecată va refuza în primirea cereri.

Inexistența unei încheieri prin care a fost confirmată renunțarea/retragerea la cererea de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor în aceeași cauză

Această premisă este instituită pentru a consolida unul dintre principiile fundamentale ale dreptului procesual civil, și anume principiul disponibilității, precum și pentru protecția participanților la proces de depunere a cererilor repetitive.

Renunțarea la cererea sa de către petiționar duce în conformitate cu prevederile art.265 lit. c) a CPC la încetarea procesului civil. În acest sens, considerăm că renunțarea la cerere trebuie să fie consimțită de către toți participanții (persoanele prevăzute la art. 94 alin. (1) Cod civil atrase în proces), inclusiv și persoana ocrotită. Or, după cum am menționat supra, după intentarea procesului persoanele prevăzute la art. 94 alin. (1) Cod civil atrase în proces dobândesc aceeași calitate procesuala ca și petiționarul. Totodată, dat fiind specificul acestei proceduri, considerăm că acordul persoanei ocrotite este esențial pentru renunțare la cerere. Astfel, instanța de judecată la examinarea cererii de renunțare trebuie să determine dacă încetarea procesului nu va duce la încălcarea drepturilor persoanei ocrotite. În acest sens, art. 60 alin. (5) CPC prevede în mod expres că, *instanța nu va admite renunțarea la cerere dacă prin aceasta se încalcă drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, interesele societății sau ale statului.*

Așadar, devreme ce încetarea procesului potrivit art. 266 alin. (2) CPC face imposibilă o nouă adresare în judecată a aceleași părți cu privire la același obiect și pe aceleași temeuri, depunerea unei astfel de cereri obligă judecătorul să refuze primirea acesteia în baza art. 169 alin. (1) lit. b) CPC.

În literatura de specialitate [3, p. 72] s-a mai invocat în calitate de premisă de realizare a dreptului de intentare a respectivei categorii de cauze, existența unui interes legitim la petiționar privind instituirea măsurii de ocrotire judiciare. Această teză se bazează pe Hotărârea Plenului CSJ nr. 17 din 31.05.2004 cu privire la practica examinării de către instanțele judecătorești a cauzelor privind limitarea în capacitatea de exercițiu și declararea incapacității persoanei fizice, care prevedea la pct. 12 că în cererea sa petiționarul trebuie să indice scopul limitării persoanei în capacitatea de exercițiu sau declararea acesteia incapabile. Această premisă a fost criticată în mediul academic, invocându-se că interesul legitim a petiționarului nu este atât o premisă a realizării dreptului de intentare a cauzei, ci mai curând reflectă necesitatea subiectului în protecție judiciară [3, p. 72].

Odată cu adoptarea Legii nr. 66 din 13.04.2017, prin care a fost introdusă în sistemul de drept al Republicii Moldova instituția măsurilor de ocrotire și respectiv procedura privind măsurile de ocrotire, necesitatea indicării interesului legitim al petiționarului și indicarea scopului de instituire a măsurilor de ocrotire a decăzut. Scopul instituirii măsurilor de ocrotire judiciare, după cum rezultă din prevederile art. 12 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și art. 65 Cod Civil, este ocrotirea persoanei și a intereselor acestuia. Prin urmare, observăm că, odată cu adoptarea instituției măsurilor de ocrotire, s-a

produs schimbare de paradigmă, de la ocrotirea intereselor petiționarului, la ocrotirea intereselor persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire judiciară.

Constatăm că la moment existența interesului personal al petiționarului pentru instituirea, reînnoirea sau revocarea măsurilor de ocrotire judiciară nu mai este o premisă de realizare a dreptului de intentare a procesului în respectiva categorie de cauze.

Concluzii

Din cele expuse *supra* deducem că problema premiselor realizării dreptului la intentarea procesului civil are un pronunțat caracter teoretic, însă cu o directă aplicabilitate practică.

Premisele dreptului la intentarea procesului pentru fiecare categorie de cauze conțin caracteristici și aspecte particulare. Astfel, pentru realizarea dreptului de intentare a cauzei de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară, trebuie să fie întrunite următoarele premise: posibilitatea legală de a examina o cerere de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciară în judecată în procedură civilă; deținerea de către petiționar a capacității de folosință; existența dreptului persoanei stabilit de lege de a depune cererea de instituire, reînnoire și revocare a măsurilor de ocrotire judiciară; inexistența unei hotărâri judecătorești irevocabile în aceeași cauză civilă. Neîntrunirea a cel puțin uneia din premisele expuse *supra* duce la refuzul în primirea cererii de instituire, reînnoire sau revocare a măsurilor de ocrotire judiciară.

Așadar, legislația în vigoare prevede particularități specifice pentru fiecare dintre premisele exercitării dreptului de intentare a procesului în cauzele privind instituirea, reînnoirea și revocarea măsurilor de ocrotire judiciară. Particularități care țin nemijlocit de specificul și natura procedurii privind măsurile de ocrotire.

Referințe:

1. Hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 15.11.2012 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul de procedură civilă a Republicii Moldova. Publicată în *Monitorul Oficial* din 07.12.2012 nr.248-251.
2. BELEI E., COJUHARI A., ș.a. *Drept Procesual Civil*. Partea Generală. Lexon-Plus. Chișinău 2014.
3. CREȚU V. *Предпосылки и условия реализации права на возбуждение дел о признании физического лица ограниченно дееспособным или недееспособным*. În *Revista Institutului Național de Justiție* nr. 1-2, 2008.
4. BELEI E., BORȘ A. ș.a. *Drept procesual civil*. Partea Generală. Chișinău: Tipografia „Lexon-Prim” 2016.
5. ТРЕУШНИКОВ М., ГРИШИН И., и.д. *Гражданский процесс Учебник для юридических вузов*. Новый Юрист. Москва, 1998.
6. ДАВТЯН А. Г. *Гражданское процессуальное право Германии*. Москва: Городец, 2000.
7. LEȘ I. *Tratat de drept procesual civil*. Editura ALL BECK. București 2001.
8. CIOBANU V. M. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol. I, Teoria generală, Editura Națională, București, 1986.
9. *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități*, adoptată la New York la 13 decembrie 2006. Ratificată prin Legea 166 din 09.07.2010. Publicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 23.07.2010 nr. 126-128/428.
10. *Codul civil al Republicii Moldova*. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 22-06-2002 Nr. 82-86.
11. LEȘ I. *Tratat de drept procesual civil*. Vol. 1. Universul Juridic. București 2014.
12. DUMITRAȘCU D. *Mijloace de apărare a pârâtului în cadrul procesului civil*. Teză de doctor în drept. Chișinău 2022. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2022/58631/dumitru_dumitrascu_thesis.pdf
13. MACOVEI Gh. *Procedura examinării cauzelor de insolvabilitate*. Tipogr. „Lexon-Prim”. Chișinău 2020.

Date despre autor:

Dionis BRÎNZĂ, doctorand, Școala doctorală, „Științe Juridice”, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3428-5350

E-mail: dionis.brinza95@gmail.com

Prezentat la 01.04.2024

REGLEMENTĂRILE CONVENȚIEI C.M.R. (GENEVA, 1956) PRIVIND RĂSPUNDEREA TRANSPORTATORULUI – ÎNTRE MOBILITATE ȘI IMPERATIVITATE

*Elena BAJUREA – OSTROFEȚ,
Universitatea de Stat din Moldova*

Prezentul articol științific va analiza prevederile Convenției privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956 care vizează răspunderea transportatorului pentru neexecutarea sau executarea parțială a obligațiilor care izvorăsc din contractul de transport rutier internațional de mărfuri. Studiul combină analiza particularităților privind răspunderea cu posibilitatea examinării litigiilor prenotate prin intermediul arbitrajului comercial internațional. În acest sens, studiul se focalizează pe interpretarea art. 33 din Convenția C.M.R., în scopul clarificării posibilității inserării unei clauze arbitrale într-un contract de transport rutier internațional de mărfuri. În condițiile în care art. 33 din Convenție nu reglementează forma clauzei arbitrale într-un astfel de contract, opiniile din doctrina internațională sunt scindate și, urmează a fi analizate în contextul cercetării prenotate. Astfel, urmează a fi analizate fundamentele din doctrina germană, poloneză și elvețiană, în vederea interpretării eficiente a prevederii nominalizate.

Cuvinte-cheie: *contract, răspundere, transportator, arbitraj, convenție, clauză arbitrală, obligație, litigiu, scrisoare de trăsură.*

THE SETTLEMENTS OF C.M.R. CONVENTION (GENEVA, 1956) ON THE CARRIER'S LIABILITY – BETWEEN MOBILITY AND INCUMBENCY

This paper analyses the provisions of the Convention on the contract for the international carriage of goods by road (C.M.R.), adopted in Geneva, on 19.05.1956, which points the carrier's liability for inexecution or partial performance of the obligations which arise from the C.M.R. contract. This research joints the analysis of the particularities of the liability with the possibility of examining litigations through international commercial arbitration. The study is focused on the interpretation of the art. 33 of the C.M.R. Convention, with the aim to clarify the possibility of inserting an arbitral clause in a C.M.R. contract. Considering that art. 33 of the Convention doesn't settle the form of the arbitral clause in such a contract, there is going to be analysed the groundworks from the german, polish and swiss doctrine, for an efficient interpretation of the nominalized provision.

Keywords: *contract, liability, carrier, arbitration, convention, arbitral clause, obligation, litigation, consignment note.*

Introducere

Importanța și caracterul atipic al prevederilor internaționale referitoare la răspunderea transportatorului pentru neexecutarea sau executarea parțială a obligațiilor care izvorăsc din contractul de transport internațional rutier de mărfuri reprezintă principala focalizare a prezentului articol științific. Având în vedere imaginea curioasă a contractului de transport rutier internațional de mărfuri, acest studiu tinde să demonstreze raportul de flexibilitate și imperativitate a normelor internaționale care reglementează domeniul nominalizat, în raport cu avantajele examinării unor astfel de litigii prin intermediul arbitrajului comercial internațional.

Rezultate obținute și discuții

Este bine cunoscut faptul că domeniul aplicării contractului de transport rutier internațional de mărfuri este unul îngust și, din aceste considerente, actele normative care îl reglementează poartă un caracter rigid și imperativ.

Reglementarea-cadru a domeniului de referință o constituie *Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956* (în continuare – Convenția C.M.R.) [1]. Datorită caracterului intransigent al acestei Convenții, tratatele bilaterale încheiate în dome-

niul transporturilor rutiere internaționale de mărfuri nu obișnuiesc să reglementeze domeniul răspunderii transportatorului, or, acestea fac referință în conținutul tratatelor la aplicarea nemijlocită a prevederilor Convenției C.M.R. în condițiile apariției raportului juridic menționat [2, p. 38].

Așadar, art. 33 este unul din articolele tratatului care stabilește limita dintre flexibilitatea și rigiditatea Convenției, or, acesta prevede următoarele: ”Contractul de transport poate să conțină o clauză atribuind competența unui tribunal arbitral, cu condiția ca această clauză să prevadă că tribunalul arbitral va aplica dispozițiile prezentei Convenții” [3]. Așadar, obligația respectării prevederilor tratatului multilateral vizat în procesul examinării litigiului în arbitraj atribuie această prevedere la categoria normelor *jus cogens*.

Din conținutul normei menționate, înțelegem că clauza arbitrală poartă un caracter neobligatoriu, fiind agreată de părți în contextul încheierii contractelor, or, litigiile în domeniul transporturilor sunt soluționate de către instanțele judecătorești ale statului pe teritoriul căruia:

- Se află reședința obișnuită a pârâtului, sediul său principal sau sucursala ori agenția prin intermediul căreia contractul de transport a fost încheiat;

- Este situat locul preluării mărfurilor sau a celui prevăzut pentru eliberarea mărfurilor [4].

Totuși, posibilitatea examinării litigiului de către un tribunal arbitral și crearea în acest sens pentru părți a 2 opțiuni de soluționare a cauzei denotă faptul că, prevederile tratatului multilateral nominalizat corespund necesităților cotidiene și respectă principiul celerității soluționării unui litigiu comercial.

Concomitent, în mod corespunzător tuturor tratatelor internaționale, Convenția C.M.R. obligă părțile la contract la respectarea și aplicarea cu bună-credință a prevederilor sale. Astfel, dacă tribunalul arbitral este cel care examinează cauza, prevederile Convenției urmează a fi aplicate în ceea ce privește substanța litigiului.

Într-o altă ordine de idei, prezintă interes opinia teoreticienilor elvețieni la subiect, care optează pentru interpretarea art. 33 din Convenția C.M.R. după cum urmează:

a) Clauza arbitrală exclude jurisdicția statului – efect derogatoriu;

b) Orice clauză arbitrală care prevede examinarea litigiului de către un tribunal arbitral al unui stat-membru al Convenției C.M.R., fuzionată cu o clauză care permite determinarea legii aplicabile în favoarea unui stat-membru al Convenției C.M.R., este valabilă din punct de vedere juridic;

c) Clauza arbitrală se poate extinde și asupra unui terț cu drept de pretenție în temeiul Convenției C.M.R. [5, p. 22].

Art. 28 din Convenție stabilește oportunitatea transportatorului de a fi exonerat de răspundere, prin stabilirea unui anumit set de condiții necumulative. Astfel, alineatele 1 și 2 din articol prevăd exhaustiv cazurile când acesta poate fi scutit de răspundere: dacă legea aplicabilă a statului în care a avut loc pierderea, avaria sau întârzierea constituie subiect de reclamație extracontractuală; dacă pentru pierdere, avarie sau întârziere intervine răspunderea extracontractuală a uneia dintre persoanele pentru care transportatorul răspunde, această persoană poate, de asemenea, să se prevaleze de dispozițiile prezentei convenții care exclud răspunderea transportatorului sau care determină ori limitează despăgubirile datorate [6]. Într-o altă ordine de idei, în vederea conservării principiului echității, a fost necesară suplinirea prevederilor Convenției cu prevederi care nu ar defavoriza situația transportatorului, în caz de confirmare a culpei acestuia privitor la neexecutarea sau executarea parțială a unei obligații contractuale.

Prin intermediul *Protocolului la Convenția referitoare la contractul de transport rutier internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.) (Geneva, 19.05.1956), adoptat la Geneva, la 05.07.1978*, [7] Convenția a fost amendată prin prisma reglementărilor conexe plății despăgubirilor de către transportator în cazul pierderii sau avarierii mărfurilor. Respectiv, în tratat apare noțiunea dreptului special de tragere, stabilită în corespundere cu regulamentele Fondului Monetar Internațional. Instrumentul financiar menționat preia calitatea de unitate de măsură a valorii pagubei care urmează a fi restituite, cu excepția statelor care nu sunt membre ale Fondului Monetar Internațional [8]. În cazul acestora, statul va stabili propria valoare de referință în corespundere cu legislația financiară în vigoare, cu obligativitatea formulării unei rezerve la Protocol, care va confirma limita de 25 unități monetare, care este corespunzătoare unei cantități de 10/31 grame de aur fin, cu titlul de 900 miimi. Convertirea acestei valori în monedă națională se va efectua conform legislației statului în cauză. În contextul unei analize detaliate a prevederilor Convenției și Protocolului, se sublini-

ază faptul că, statele-membre la aceste tratate multilaterale și-au avantajat operatorii de transport rutier internațional de mărfuri. Această opinie este fundamentată de suma maximă a despăgubirilor pe care o poate achita transportatorul în caz de avariere sau pierdere a mărfurilor. Calculele matematice primare indică asupra faptului că, în cazul în care bunurile transportate au o greutate de 10 tone, atunci răspunderea care va surveni în temeiul Protocolului va fi de aproximativ 102,900 euro, în timp ce în temeiul Convenției s-ar putea ridica până la 432,500 euro sau, în cazul rății de aur – 2,749,500 euro. Astfel, criteriile care diferențiază răspunderea se referă la: cursul valutar, unitatea de măsură și greutatea brută a mărfii [9, p. 138].

În acest context, tendințele vieții cotidiene indică un șir de premise care perturbă îndeplinirea eficace a unei operațiuni de transport rutier internațional de mărfuri. Multe cazuri fortuite relatate de operatorii de transport rutier internațional de mărfuri din Uniunea Europeană explică imposibilitatea sau posibilitatea parțială de a transporta marfa încărcată până la punctul de destinație. Polonia, unul dintre liderii din spațiul comunitar la capitolul transportului rutier internațional de mărfuri (14.897 tone mărfuri per kilometri efectuați în trimestrul II al anului 2023 – cea mai mare cantitate de mărfuri transportată pentru perioada de referință la nivel UE [10]) raportează în ultimii ani dificultăți în realizarea operațiunilor de transport rutier internațional de mărfuri. În acest sens, cercetătorii polonezi în domeniu au efectuat un studiu, la care au participat operatorii de transport rutier internațional de mărfuri înregistrați ca întreprinzători pe teritoriul statului polonez, menit să identifice problemele cu care se confruntă aceștia în procesul de transportare a mărfurilor dintr-un stat în altul [11, p. 22].

Astfel, chestionarele completate de transportatori au indicat următoarele probleme care îngreunează transportarea mărfurilor dintr-un stat în altul:

- Blocarea traseelor în rezultatul accidentelor rutiere, proteste etc.;
- Poluarea excesivă a mediului înconjurător, care deseori favorizează alterarea mărfurilor;
- Defecțiunile tehnice la platformele de încărcare;
- Furturile de combustibil, cargo etc.;
- Vandalizarea unităților de transport pe timp de repaus a persoanei abilitate să transporte marfa.

Într-o altă ordine de idei, în următorul articol – 29 din Convenție se identifică circumstanțele care nu admit exonerarea de răspundere a transportatorului. Astfel, dacă fapta săvârșită de transportator constituie dol sau culpă sau, echivalată cu dol conform legislației statului în care s-a comis fapta, transportatorul nu poate miza pe exonerare. Totodată, dacă prepușii acestuia, aflați în exercitarea funcțiunii, au săvârșit o faptă similară, nu pot fi exonerati, în temeiul aceluiași alineat 1 din articol [12].

Așadar, la etapa actuală, putem conchide că, inserarea unei clauze arbitrale într-un contract de transport rutier internațional de mărfuri rezultă dintr-o procedură mai puțin obișnuită, datorită formei atipice pe care o posedă contractul. În condițiile în care Convenția C.M.R. nu reglementează forma clauzei arbitrale, soluția părților poate fi propusă de o lege concluzivă care le-ar indica sistemul de drept aplicabil în acest sens.

Adițional, *Convenția pentru recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine, adoptată la New-York, la 10.06.1958* [13], stabilește că, fiecare dintre Statele contractante recunoaște convenția scrisă prin care părțile se obligă să supună unui arbitraj toate diferendele sau anumite diferende care s-au ivit sau ar putea să se ivească între ele privind un raport de drept determinat, contractual sau necontractual, referitor la o problemă susceptibilă de a fi reglementată pe calea arbitrajului. Prin convenție scrisă se înțelege o clauză compromisorie inserată într-un contract, sau un compromis semnat de părți, sau cuprinse într-un schimb de scrisori sau telegrame. Tribunalul unui Stat contractant, sesizat cu un litigiu privind problema asupra căreia părțile au încheiat o convenție în sensul prezentului articol, va îndruma părțile la arbitraj, la cererea uneia din ele, dacă nu constată că zisa convenție este caducă, inoperantă sau nesusceptibilă de a fi aplicată [14].

În aceeași ordine de idei, art. (1), alin. 2), lit. a) din *Convenția Europeană de arbitraj comercial internațional, adoptată la Geneva, la 21.04.1961*, definește convenția de arbitraj după cum urmează: „fie o clauză compromisorie înscrisă într-un contract, fie un compromis, contractul sau compromisul fiind semnate de părți sau conținute într-un schimb de scrisori, de telegrame sau de comunicări prin teleprinter și, în raporturile între țări ale căror legi nu impun forma scrisă pentru convenția de arbitraj, orice convenție încheiată în formele permise de aceste legi” [15].

Revenind la incertitudinile care se referă la forma clauzei arbitrale în contractul de transport rutier internațional de mărfuri, doctrina germană este divizată în opinii. Primul grup de doctrinari nu acceptă forma verbală a acestei clauze, alți cercetători sunt de părerea că legea autohtonă are puterea de a stabili forma, în timp ce o a 3-a categorie susține că forma clauzei arbitrale nu prezintă relevanță pentru validitatea și punerea în aplicare a acesteia. În aceste condiții, clauza arbitrală poate fi inserată fie în scrisoarea de trăsură, fie în comanda de transport sau într-un contract separat sub forma unui anexe la scrisoarea de trăsură [16, p. 14].

Concluzii

În concluzie, soluționarea litigiilor în domeniul transportului internațional rutier de mărfuri pe cale arbitrală constituie un mijloc eficient de aplicare a prevederilor instrumentelor juridice internaționale, cum este cazul Convenției C.M.R. În continuare, având în vedere faptul că, Convenția stabilește termenul general de prescripție în cazul unor astfel de litigii de 1 an, examinarea cauzei de către un tribunal arbitral constituie un avantaj în raport cu instanțele naționale în acest sens, or, de regulă, asemenea litigii sunt soluționate de arbitri în decurs de cca 6 luni. În acest sens, tendințele moderne indică asupra sporirii gradului de complexitate a litigiilor comerciale, fapt care determină costuri mari suportate de părți în procesul de examinare a cauzelor și termene îndelungate de finalizare a proceselor prin instanță. În mod corespunzător, alternativa arbitrajului comercial internațional capătă popularitate anume prin obținerea rezultatului în termeni proximi și prin cheltuieli reduse.

Cele mai importante motive care se pronunță în favoarea examinării cauzelor de către un tribunal arbitral se rezumă la faptul că, arbitrajul prezintă o formă neutră de soluționare a litigiilor internaționale și hotărârile acestuia sunt mai ușor de aplicat și recunoscut pe teritoriul altor state [17, p. 2].

Datorită celor menționate, precum și celorlalte avantaje pe care le posedă examinarea litigiului de către un tribunal arbitral, efectele arbitrajului comercial internațional tind să obțină renume la nivel global. Mai mult, posibilitatea de examinare a litigiului aplicând normele legale dintr-un sistem de drept sau altul, mobilitatea de a aplica prevederi legale ale unui anumit stat după cum prevede clauza arbitrală, au creat arbitrajului comercial internațional statutul informal de justiție privată, care generează răspunderea întreprinzătorilor pentru neexecutarea sau executarea parțială a obligațiilor contractuale după cum au agreat cu bună-credință prin clauza arbitrală [18, p. 2].

Referințe:

1. *Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.* Disponibil: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B11&chapter=11&clang=_en
2. Kunaka C., Tanase V., Latrille P., Krausz P. *Quantitative Analysis of Road Transport Agreements (QuARTA)*. Washington D.C.: World Bank, 2013, p 38. ISBN 978-0-8213-9852-4.
3. *Art. (33) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.*
4. *Art. (31) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.*
5. Furrer A. *Arbitration in cross-border road transport – Plea for a modern understanding of Art. 33 CMR*. In: *Zivilprozess und Vollstreckung national und international – Schnittstellen und Vergleiche, Festschrift für Jolanta Kren Kostkiewicz*. 2018. Ediție specială dedicată cercetătoarei Jolanta Kren Kostkiewicz, p. 22. Disponibil: https://www.unilu.ch/fileadmin/fakultaeten/rf/furrer/dok/180619_arbitration_in_cross-border_road_transport_final.pdf
6. *Art. (28) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.*
7. *Protocolul la Convenția referitoare la contractul de transport rutier internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.) (Geneva, 19.05.1956), adoptat la Geneva, la 05.07.1978.* Disponibil: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/07/19780705%2007-38%20PM/CTC_XI-B-11-a.pdf

8. Art. (2), alin. (2) din Protocolul la Convenția referitoare la contractul de transport rutier internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.) (Geneva, 19.05.1956), adoptat la Geneva, la 05.07.1978.
9. Poliak M., Tomicova J., Cheu K., Fedorko G., Poliakova A. *The Impact of the CMR Protocol on Carrier Competitiveness*. In: *Journal of Competitiveness*, 2019, Nr. 11(4), p. 138. ISSN: 1804-1728.
10. Eurostat: *The home of high-quality statistics and data on Europe*. © European Union, 1995-2024. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/road_go_iq_ltt/default/table?lang=en&category=road.road_go.road_go_int
11. Krzywonos M. *Evaluation of threats occurring during provision of road transport services in the EU territory by small and medium-sized companies from Poland*. In: *Publishing House of Bielsko-Biala School of Finance and Law*, 2019, Nr. (23)4, p. 22. ISSN: 2543-9103.
12. Art. (29) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.
13. Convenția pentru recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine, adoptată la New-York, la 10 iunie 1958. Disponibil: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1959/06/19590607%2009-35%20PM/Ch_XXII_01p.pdf
14. Art. (2) din Convenția pentru recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine, adoptată la New-York, la 10 iunie 1958.
15. Convenția Europeană de arbitraj comercial internațional, adoptată la Geneva, la 21.04.1961. Disponibil: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf
16. Adamus R. *Arbitration clause for an arbitral tribunal in Poland based on Art. 33 CMR Convention*. In: *Opolskie Studia Administracyjno Prawne*. 2019. nr. XVII/4, p. 14. ISSN: 1731-8297.
17. Florescu C. I. *Emerging tools to attract and increase the use of international arbitration*. În: *Juridical tribune*. 2020. Nr. 10(2), p. 2. ISSN: 2248-0382
18. Ibidem, p. 2.

Date despre autor:

Elena BAJUREA - OSTROFET, doctorandă, Școala Doctorală „Științe Juridice”, Specialitatea 553.06 Drept internațional și european privat, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0009-9911-5708

E-mail: elena.bajurea.13@gmail.com

Prezentat la 31.03.2024

CZU: 339.732.2:339.747:336.711.6

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_18](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_18)

CADRUL BASEL DE GUVERNANȚĂ CORPORATIVĂ A BĂNCILOR

Adrian GUZUN,

Universitatea de Stat din Moldova

Cadrul Basel în domeniul guvernancei corporative a băncilor este un set de linii directoare și standarde internaționale stabilite de Comitetul Basel pentru Supravegherea Bancară, acesta având un rol crucial în stabilirea practicilor de guvernance corporativă ale băncilor din întreaga lume, contribuind activ la îmbunătățirea stabilității, gestionarea riscurilor și conformarea cu reglementările naționale și internaționale aplicabile băncilor. Acest cadru de reglementare conturează principiile și cerințele legate de managementul riscurilor, adecvarea capitalului, controalele interne, transparența acționarilor băncii și relațiile cu clienții, însă se pune un accent puternic pe supravegherea consiliului, responsabilitatea și alinierea stimulentei cu sustenabilitatea pe termen lung. În prezent, băncile urmează să implementeze Basel IV - continuarea standardelor din Basel III, dezvoltat ca răspuns la deficiențele reglementării financiare relevate de criza financiară din 2007, având scopul consolidării cerințelor de capital bancar prin creșterea cerințelor minime de capital, deținerea lichidităților de înaltă calitate și scăderea efectului de levier bancar.

Cuvinte-cheie: *guvernance corporativă, cadru Basel, criză, managementul riscurilor, interesele acționarilor, capital, supraveghere.*

BASEL FRAMEWORK FOR CORPORATE GOVERNANCE OF BANKS

The Basel framework for bank corporate governance is a set of international guidelines and standards established by the Basel Committee on Banking Supervision, which plays a crucial role in setting the corporate governance practices of banks around the world, actively contributing to improving stability, risk management and compliance with national and international regulations applicable to banks. This regulatory framework outlines the principles and requirements related to risk management, capital adequacy, internal controls, transparency of bank shareholders and customer relations, but there is a strong emphasis on board oversight, accountability and the alignment of incentives with long-term sustainability. Banks are currently implementing Basel IV - the continuation of Basel III standards, developed in response to the deficiencies in financial regulation revealed by the 2007 financial crisis, with the aim of strengthening bank capital requirements by increasing minimum capital requirements, holding high-quality liquidity and decrease in bank leverage.

Keywords: *corporate governance, Basel framework, bankruptcy, risk management, shareholder interests, capital, supervision.*

Introducere

Alături de alte practici internaționale în domeniul guvernancei corporative a băncilor, Cadrul Basel este caracterizat drept un set de măsuri convenit la nivel internațional dezvoltat de Comitetul de la Basel pentru Supravegherea Bancară, care a dezvoltat cerințele minime aplicabile băncilor la nivel internațional și asigură condiții de concurență echitabilă la nivel mondial în ceea ce privește reglementarea financiară. Acesta joacă un rol esențial în guvernancea corporativă a băncilor prin stabilirea standardelor de gestionare a riscurilor, adecvarea capitalului, controale interne și conformitate, ghidând băncile în stabilirea unor structuri solide de guvernance, îmbunătățirea supravegherii consiliului de administrație a practicilor de gestionare a riscurilor, asigurarea unor niveluri adecvate de capital pentru stabilitatea financiară, promovarea unor controale interne eficiente și mecanisme de conformitate, încurajarea transparenței și a răspunderii în procesele de guvernance corporativă [1].

Cadrul de la Basel este implementat în Uniunea Europeană în principal prin Regulamentul privind cerințele de capital [2] și Directiva privind cerințele de capital [3], prin care Autoritatea Bancară Europeană este împuternicită să implementeze elementele mai tehnice, de exemplu, legate de lichiditate, instrumente de fonduri proprii, modele interne și cerințe de raportare și dezvăluire a informației [4]. În timp ce cadrul inițial de la Basel provine din 1988, cea mai recentă iterație, Cadrul Basel III a fost dezvoltat ca răspuns la

criza financiară globală din 2007-2008 și a fost în cele din urmă încheiat de Comitetul de la Basel în 2017. Prin urmare, cadrul a ținut cont de punctele slabe identificate în sectorul financiar și urmărește să asigure că băncile sunt mai bine plasate pentru a absorbi șocurile economice, continuând în același timp să finanțeze activitatea economică și creșterea economică [5].

Examinând cadrul de reglementare bancară la nivel internațional, poate fi observat că cercetările practicienilor și academicienilor din aria financiar-bancară se concentrează în primul rând pe implementarea regulilor privind structura, adecvarea capitalurilor și gestionarea lichidității, menite să atenueze riscurile de faliment bancar, precum și pe planificarea procedurilor de mitigare a riscurilor materializate. Cu toate acestea, ultima criză financiară a relevat că, în afară de problemele legate de insuficiență de capital și lichiditate, falimentarea băncilor a fost influențată și de practicile inadecvate de guvernare corporativă.

Când este abordat cadrul de reglementare a guvernării corporative, experții se referă în special la mecanismele care guvernează recrutarea, motivarea financiară și responsabilitatea managerilor față de acționari, precum și la supravegherea activităților manageriale asupra altor salariați din cadrul structurii corporative bancare. Într-un mod contraintuitiv, studiile empirice și practicienii din domeniu indică faptul că băncile cu practici de guvernare corporativă aparent superioare, măsurate prin standardele convenționale, au fost printre entitățile cu cele mai proaste performanțe în timpul crizei financiare din 2007-2008. Defectul fundamental în guvernarea băncilor dinaintea crizei nu a fost neapărat o neglijare a bunelor practici în guvernarea corporativă, dar a rezultat dintr-o ignorare a faptului că natura distinctivă a băncilor, în comparație cu firmele non-financiare, necesită un set diferit de cele mai bune practici pentru o guvernare eficientă a băncilor [6]. Băncile diferă semnificativ de firmele non-financiare în ceea ce privește structura lor de finanțare, modelul de afaceri și bilanțurile. În primul rând, băncile funcționează ca instituții cu un nivel ridicat de levier financiar în care acționarii pot avea parte de riscuri înalte în detrimentul creditorilor și deponenților. În perioade favorabile businessului, acționarii obțin profituri mai mari, în timp ce în scenarii nefavorabile, creditorii și deponenții suportă cea mai mare parte a pierderilor. Dacă băncile ar funcționa ca companiile tipice, deponenții și creditorii ar fi la curent cu potențialele riscuri asociate oportunității acționarilor și ar putea cel puțin să solicite rate mai mari la dobânzi, făcând asumarea riscurilor de către acționari mai costisitoare și mai puțin dorită sau insistând asupra unor mecanisme de guvernare și control mai puternice. În practică, aceasta nu se întâmplă din considerentul structurii complexe a băncilor și a activității acestora, precum și din lipsa de cunoștințe specifice de către deponentul sau creditorul mediu, în ciuda publicării și dezvăluirii de către bănci a rezultatelor acestora și a direcțiilor strategice.

Rezultate și discuții

Standardele Basel de guvernare bancară

Până la criza financiară din 2007, a predominat ideea că caracteristicile cadrului de reglementare și de guvernare corporativă în bănci nu au nicio justificare de a fi diferite față de firmele non-financiare, iar autoritățile centrale de reglementare a pieței bancare trebuie să permită băncilor să distribuie toate profiturile către acționari. Această perspectivă, denumită adesea teoria asimilației a guvernării băncilor, susține ca băncile trebuie să folosească aceleași mecanisme de guvernare ca și companiile non-financiare, cu scopul de a minimiza costurile de colaborare între acționari și conducere și include un cadru de reglementare a consiliilor independente, drepturilor acționarilor și compensarea persoanelor de conducere de rang superior bazată pe rezultatele activităților acestora.

Cu toate acestea, alinierea crescută între acționari și manageri din bănci, în conformitate cu această teorie a asimilării, i-a determinat din greșeală pe managerii băncilor să depășească limitele controalelor de reglementare și să se angajeze într-o asumare excesivă de riscuri. Băncile în care membrii consiliului de administrație au fost concentrați mai mult pe satisfacerea intereselor acționarilor și pe o aliniere mai strânsă între compensarea executivului bazat pe rezultate și prețul acțiunilor băncii, au fost cele care și-au asumat cele mai multe riscuri înainte de criză și au suferit ulterior pierderi semnificative în timpul acesteia. Acest lucru a subliniat necesitatea elaborării cu atenție a structurii și funcțiilor consiliilor de administrație ale băncilor, a remunerației salariaților și a practicilor de gestionare a riscurilor pentru a se asigura că reforme-

le de guvernanță abordează în mod eficient eșecurile băncilor. În ultimii ani, au fost introduse numeroase reglementări specializate de guvernanță bancară, care recunosc neajunsurile asimilării [7].

În prezent, pentru a diminua riscurile specificate anterior și a urma un sistem sănătos de guvernanță internă, băncile trebuie să respecte reglementările băncii centrale competente pentru a menține licența de funcționare ca instituție de credit, aderând la un cadru prudential cuprinzător și supuse unei supravegheri continue de către organismele de reglementare competente. Activitățile bancare internaționale au necesitat stabilirea unor reguli prudenciale comune, dezvoltate la nivel global de organizații precum Comitetul de la Basel, care au fost inițiate odată cu reglementările de capital din Basel I, intrate în vigoare în decembrie 1992, după patru ani de consultări, începute în 1988. Obiectivul principal a fost de a solicita băncilor să mențină suficient capital pentru a absorbi pierderile fără a provoca probleme sistemice și de a stabili condițiile de concurență la nivel internațional, în scopul evitării conflictelor de competitivitate. Un cadru revizuit, cunoscut sub numele de Basel II, a fost lansat în iunie 2004 după ce au apărut multe probleme cu Basel I. Băncile au acumulat rapid capital cu mult peste minimul de reglementare, iar cerințele de capital, de fapt, nu au avut niciun impact restrictiv asupra asumării riscurilor de către bănci. Basel II a redus ponderile de risc în general și a introdus un hazard moral enorm în regulile de capital pentru băncile complexe mari, permițându-le să-și folosească propriile modele interne de risc, permițându-le să devină ce mai apoi a devenit „*Too-Big-To-Fail*”, tradus din engleză ca „prea mare pentru a eșua”. Este o teorie în domeniul financiar-bancar care afirmă că anumite corporații, în special instituțiile bancare, sunt atât de mari și atât de interconectate, încât falimentul lor ar fi dezastruos pentru sistemul economic mai mare și, prin urmare, ar trebui susținute de guvern atunci când se confruntă cu un potențial faliment [8].

Băncile trebuiau să aleagă între trei opțiuni: o abordare simplificată adresată băncilor mai mici, o abordare bazată pe ratinguri externe sau o abordare bazată pe ratinguri interne pentru băncile mari și complexe. Abordarea bazată pe ratinguri interne cere băncilor să specifice probabilitatea de nerambursare pentru fiecare credit individual, pierderea dată de nerambursare și expunerea așteptată la neplată. Acest lucru necesită modelare și agregare extrem de complex și oferă băncilor, cu expertiza necesară, posibilitatea de a obține ponderi mai sensibile la risc. Această abordare necesită aprobarea băncilor centrale în rol de supraveghetor al activității bancare. Prin propunerea acestui sistem, Comitetul de la Basel pentru Supravegherea Bancară a contribuit direct la acumularea de pârghii care a fost una dintre principalele cauze ale crizei, în special: invarianța portofoliului fără penalizare pentru concentrare, modele interne inconsistente utilizate pentru calcularea ponderilor de risc, definiții neclare și inconsecvente, tratamentul inadecvat al riscului de interdependență în domeniul instrumentelor derivate și eșecul de a face față modelelor de afaceri și problema „*Too-Big-To-Fail*”. Ca răspuns la criza financiară din 2007, Comitetul de la Basel pentru Supravegherea Bancară a venit cu un nou cadru de reglementare, anume Basel III, care a urmărit să rezolve problemele de mai sus prin creșterea calității capitalului, adăugarea de amortizare pentru băncile mari, adăugarea de comisioane pentru riscul de credit al contrapartidei și prin luarea în considerare a unui grad de levier foarte slab [9].

În cazul Uniunii Europene, aceste reguli au fost încorporate în legislația europeană și implementate la nivel național în statele membre, asigurând o abordare armonizată a reglementării bancare și promovând stabilitatea financiară la scară mai largă. Din 2014 [10], zona euro a pus în aplicare aceste reglementări prin instituirea unui Mecanism Unic de Supraveghere [11]. Acest mecanism este supravegheat de un singur supraveghetor, care funcționează sub autoritatea Băncii Centrale Europene și este responsabil în fața unui Consiliu de Supraveghere [12]. Funcția sa principală este de a asigura uniformitatea supravegherii în toate băncile din zona euro. Mecanismul Unic de Supraveghere este împuternicit să acorde sau să revoce autorizația instituțiilor de credit și își asumă responsabilități directe de supraveghere pentru cele mai mari 115 grupuri bancare. Aceste grupuri sunt supravegheate de echipe comune de supraveghere, care includ reprezentanți ai Băncii Centrale Europene și Autorităților Naționale Competente, care joacă un rol esențial în supravegherea directă a băncilor mici și mijlocii din zona euro. În timp ce Autoritățile Naționale Competente își păstrează responsabilitatea pentru anumite decizii de supraveghere, autoritatea finală revine Consiliului de Supraveghere al Băncii Centrale Europene, asigurând o supraveghere consecventă și aplicarea reglementărilor în sectorul bancar.

Cadrul convențional de guvernare corporativă

Abordarea convențională a guvernării corporative în cadrul băncilor pledează ca managerii să gestioneze compania în interesul acționarilor. Acest lucru rezultă din faptul că acționarii primesc din profitul băncii ce rămâne după ce salarii au fost plătiți și toate datoriile scadente achitate. Concentrându-se pe maximizarea surplusului rezidual, managerii sunt stimulați să sporească valoarea totală a băncii, conducând-o astfel eficient. Dintre diferitele părți interesate implicate în companie, inclusiv investitori, creditori, salariați, clienți și furnizori, acționarii dețin cele mai uniforme interese în ceea ce privește performanța financiară a firmei. Interesele lor se axează în primul rând în jurul valorii maxime a creanțelor lor, care, în special în firmele tranzacționate la bursă, se reflectă în prețul acțiunilor companiei. În consecință, obiectivul managementului ar trebui să fie maximizarea prețului acțiunilor, iar pentru atingerea acestui obiectiv, acționarilor li se acordă autoritatea de a numi directori, care la rândul lor, selectează managerii. Acest lucru subliniază importanța directorilor, în special în marile corporații publice, unde acționariatul este larg dispersat. Din cauza acestei dispersări, acționarii se confruntă cu costuri substanțiale de coordonare în exercitarea drepturilor lor, iar pentru a rezolva această problemă sunt folosite diferite mecanisme. În primul rând, consiliul de administrație este din ce în ce mai văzut ca responsabil pentru monitorizarea performanței manageriale în numele acționarilor. În cazul în care acționarii nu pot monitoriza eficient din cauza dispersării lor, consiliul ales poate îndeplini această funcție în locul lor. Cu toate acestea, apare o provocare, deoarece lipsa de coordonare între acționari poate submina procesul de monitorizare eficientă, întrucât managerii ar putea influența selecția candidaților, ceea ce duce ca doar aliații lor să fie reprezentați în consiliul de administrație al băncii [13].

Pentru a contracara această îngrijorare, există o tendință tot mai mare ca membrii consiliului de administrație a băncii să fie independenți față de bancă, ceea ce înseamnă că nu ar trebui să aibă legături familiale, financiare sau de angajare cu banca sau cu managerii acesteia, însemnând că directorii independenți acționează strict în interesul acționarilor. Cu toate acestea, persistă problema că, fără aportul activ al acționarilor, „independența” membrilor consiliului de administrație a băncii implică pur și simplu absența unui conflict de interese, fără a garanta calitățile esențiale necesare unei monitorizări eficiente [14].

Abordarea standard de guvernare corporativă pune accentul pe prioritatea intereselor acționarilor, susținând ca managerii trebuie să acorde prioritate intereselor acționarilor în maximizarea valorii băncii. Cu toate acestea, provocările apar din cauza dispersării acționarilor, ceea ce duce la dependența față de membrii consiliului de administrație. Așteptările privind independența acestora urmărește atenuarea conflictelor de interese, dar nu garantează o monitorizare eficientă fără implicarea activă a acționarilor. Compensarea executivului servește ca un alt mecanism esențial în guvernarea corporativă. Legarea salariului managerilor de performanța acțiunilor băncii creează stimulente directe pentru membrii consiliului de administrație a băncii, dar un dezavantaj al legării compensației cu parametrii financiari este că expune managerii la riscul unei performanțe slabe a firmei, chiar și în situații care nu sunt controlate. Acest lucru poate duce la o abordare prudentă a luării deciziilor, în care managerii acordă prioritate strategiilor mai sigure față de oportunitățile potențial pline de satisfacții, dar mai riscante.

Pentru a găsi un echilibru între încurajarea asumării riscurilor manageriale și maximizarea prețurilor acțiunilor, companiile folosesc adesea opțiunile de acțiuni ca parte a compensației membrilor consiliului de administrație. Opțiunile oferă managerilor șansa de a obține recompense din creșterea prețurilor acțiunilor, protejându-i în același timp de pierderi în cazul în care prețurile acțiunilor scad, cu toate acestea, eficacitatea acestor stimulente depinde în mare măsură de modul în care este determinat prețul de exercitare al opțiunilor. De obicei, aceste contracte sunt negociate de comitetul de compensare al consiliului de administrație, subliniind rolul critic al calității consiliului în formarea stimulentele executive. În plus, drepturile acționarilor joacă un rol crucial în guvernare, permițând acționarilor să exercite control prin votul asupra deciziilor majore sau prin revocarea membrilor consiliului de administrație a băncii. Cu toate acestea, exercitarea efectivă a acestor drepturi necesită un anumit nivel de concentrare a proprietății pentru a depăși provocările de coordonare. În esență, salariul executivului, drepturile acționarilor și mecanismele de disciplină externă, cum ar fi preluările, sunt componente integrante ale

governanței corporative, fiecare cu nuanțele și implicațiile sale pentru alinierea stimulentele manageriale cu interesele acționarilor și încurajarea răspunderii în cadrul organizațiilor.

În bănci, problemele și mecanismele de guvernare se desfășoară diferit față de firmele obișnuite, datorită caracteristicilor distincte. O diferență majoră constă în efectul de levier ridicat al băncilor, care decurge din modelul lor de afaceri de bază de conversie a depozitelor pe termen scurt în împrumuturi pe termen lung, finanțate în principal prin datorii. Datoria pe termen scurt și pe termen lung, împreună cu depozitele, formează majoritatea pasivelor din bilanțurile băncilor. Această configurație creează o situație în care acționarii pot beneficia de riscuri și profituri crescute rezultate din modificările proiectelor de investiții ale băncii, potențial în detrimentul deponenților și al creditorilor.

O altă diferență este impactul social major asociat cu falimentele băncilor. Atunci când o bancă falimentează, aceasta poate declanșa un efect de domino de contaminare în întregul sistem financiar-bancar, perturbând funcționalitatea întregului sistem și împiedicând accesul întreprinderilor la finanțare vitală. Spre deosebire de pierderile tangibile care pot fi abordate prin canale legale, efectele negative economice ale falimentului unei bănci nu sunt ușor compensabile. Guvernele intervin adesea pentru a oferi ajutor financiar băncilor cu probleme, în special celor care sunt considerate esențiale pentru sistemul financiar general, pentru a preveni falimentele sistemice [15].

Semnificația acestui lucru constă în faptul că sursa de contagiune provine de obicei din falimentul unei bănci, iar acest lucru determină guvernele să injecteze fonduri în băncile cu probleme financiare pentru a preveni prăbușirea acestora, deoarece implicațiile unor astfel de falimente se pot extinde cu mult dincolo de instituția individuală. Cu cât o bancă este mai importantă pentru funcționarea sistemului financiar, cu atât este mai probabil să primească sprijin guvernamental în perioadele de dificultate, iar în consecință, acest lucru creează un stimulent imoral pentru bănci de a-și structura operațiunile într-un mod care le consideră importante din punct de vedere sistemic sau „*Too-Big-To-Fail*” [16]. Asigurarea implicită a sprijinului din partea statului în cazul riscurilor de falimentare are ca rezultat reducerea costurilor de îndatorare pentru aceste firme, diminuând motivația creditorilor de a monitoriza cu atenție performanța acestor bănci. Subvenția implicită acordată creditorilor din cauza garanției guvernamentale denaturează dinamica pieței și creează hazard moral, afectând în cele din urmă societatea în ansamblu, întrucât în urma asumării unor riscuri exagerat de mari, au fost obținute și profituri enorme de care au beneficiat acționarii băncii, iar la survenirea consecințelor asumării riscurilor exagerate, statul intervine și subvenționează aceste pierderi colosale inclusiv din banii destinați proiectelor sociale, cum ar fi construcția de școli, spitale, reparații drumuri sau pensii mai mari.

Datorită diferențelor subliniate mai sus, autoritățile centrale de reglementare au responsabilitatea de a monitoriza și controla asumarea riscurilor bancare, mai degrabă decât să se bazeze doar pe bănci să facă acest lucru, însă dificultatea inerentă în monitorizarea acestor active financiare, ridică provocări semnificative pentru autoritățile de reglementare la îndeplinirea eficientă a acestor sarcini [17]. În plus, eficacitatea controlului de reglementare este în continuare împiedicată de stimulente manageriale intense pentru a maximiza prețurile acțiunilor sau profiturile băncii. În consecință, managerii pot opta să evite reglementările și să minimizeze costurile de reglementare influențând autoritățile de reglementare, mai degrabă decât să ia măsuri de precauție necesare pentru a atenua riscurile de faliment.

Concluzii

În concluzie, cadrul convențional de guvernare corporativă pune accentul pe maximizarea prețurilor acțiunilor și profiturilor băncii și nu este la fel de potrivit pentru bănci precum este pentru majoritatea altor afaceri non-financiare. Complexitatea activelor și tranzacțiilor financiare le fac dificile de monitorizat și duc la costuri neobișnuit de mari în sectorul bancar, iar modelele de afaceri ale băncilor le fac, de asemenea, mai fragile și falimentarea acestora implică costuri mari pentru societate, dincolo de cele suportate doar de investitori. În consecință, mecanismele standard de guvernare corporativă pot produce rezultate nedorite și negative în industria bancară. Managerii pot exploata natura complexă a activelor financiare pentru a manipula parametrii de performanță, prezentând autorităților de reglementare provocări semnificative în detectarea unei astfel de abateri.

În plus, prioritizarea maximizării prețului acțiunilor și a maximizării profiturilor poate să nu fie aliniată cu interesele societății, deoarece obiectivele acționarilor pot fi diverge de cele ale societății în general. Reformele post-criza financiară, în special Cadrul Basel, au făcut pași concreți în abordarea acestor probleme, existând un impuls pentru creșterea resurselor alocate managementului riscului și funcțiilor de control intern din cadrul băncilor, cu scopul de a îmbunătăți supravegherea și responsabilitatea. De asemenea, s-au depus eforturi pentru a alinia mai bine stimulentele salariale pe termen lung pentru membrii consiliilor de administrație cu performanță durabilă, deși aceasta rămâne o sarcină complexă pentru care autoritățile centrale de reglementare trebuie să o gestioneze eficient.

Referințe:

1. Beccalli E., Poli F., *Bank Risk, Governance and Regulation*. London: Palgrave Macmillan, 2015, 241 p. ISBN: 9781137530943.
2. *Regulamentul nr. 575/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și societățile de investiții și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 648/2012*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. 176 din 27.06.2013, p. 1-337.
3. *Directiva 2013/36/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, de modificare a Directivei 2002/87/CE și de abrogare a Directivelor 2006/48/CE și 2006/49/CE*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. L 176, 27.6.2013, p. 338-436.
4. *Regulamentul (UE) nr. 1093/2010 al Parlamentului European și al Consiliului din 24 noiembrie 2010 de instituire a Autorității europene de supraveghere (Autoritatea bancară europeană), de modificare a Deciziei nr. 716/2009/CE și de abrogare a Deciziei 2009/78/CE a Comisiei*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. L 331, 15.12.2010, p. 12-47.
5. Dombret A. R., Kenadjian P. S., *Basel III - Are We Done Now?*. Frankfurt am Main: Walter de Gruyter, 2019, 136 p. ISBN: 9783110619737.
6. Chapelle A., *Operational Risk Management Best Practices in the Financial Services Industry*. London: Wiley, 2019, 272 p. ISBN: 9781119549048.
7. Gross S., *Banks and Shareholder Value - An Overview of Bank Valuation and Empirical Evidence on Shareholder Value for Banks*. Frankfurt am Main: Deutscher Universitätsverlag, 2007, 277 p., ISBN: 9783835092785.
8. Balthazar L., *From Basel I to Basel 3 - The Integration of State of the Art Risk Modelling in Banking Regulation*. London: Palgrave Macmillan, 2006, 294 p., ISBN: 9781349525256.
9. Lesche T. F., *Too-Big-to-Fail in Banking Impact of G-SIB Designation and Regulation on Relative Equity Valuations*. Wiesbaden: Springer Gabler, 2021, 248 p., ISBN: 9783658341824.
10. *Regulamentul (UE) nr. 1024/2013 al Consiliului din 15 octombrie 2013 de conferire a unor atribuții specifice Băncii Centrale Europene în ceea ce privește politicile legate de supravegherea prudențială a instituțiilor de credit*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. L 287, 29.10.2013, p. 63-89.
11. *Regulamentul (UE) nr. 468/2014 al Băncii Centrale Europene din 16 aprilie 2014 de instituire a cadrului de cooperare la nivelul Mecanismului unic de supraveghere între Banca Centrală Europeană și autoritățile naționale competente și cu autoritățile naționale desemnate (Regulamentul-cadru privind MUS) (BCE/2014/17)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. L 141, 14.5.2014, p. 1-50.
12. *Protocolul (Nr. 4) al Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene privind Statutul Sistemului European al Băncilor Centrale și al Băncii Centrale Europene*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, nr. C 202, 7.6.2016, p. 230-250.
13. Mallin A. C., *Handbook on Corporate Governance in Financial Institutions*. Glos: Edward Elgar Publishing, 2016, 296 p. ISBN: 9781784711795.
14. Kotz H. H., Schmidt R. H., *Corporate Governance of Banks – a German Alternative to the „standard Model”*. *Journal of Banking Law and Banking*, 15.12.2016, ZBB Vol. 6/2016, p. 427.
15. Buchetti B., Santoni A., *Corporate Governance in the Banking Sector Theory, Supervision, ESG and Real Banking Failures*. Cham: Springer International Publishing, 2022, 163 p. ISBN: 9783030975753.

16. Roe M., *Structural Corporate Degradation Due to Too-Big-To-Fail Finance*. University of Pennsylvania Law Review, 2014 nr. 162.
17. Díaz B. D., Molyneux P., Idowu S., *Corporate Governance in Banking and Investor Protection - From Theory to Practice*. Cham: Springer International Publishing, 2018, 326 p., ISBN: 9783319700076.

Date despre autor:

Adrian GUZUN, student-doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-1645-3062

E-mail: guzunadrian@yahoo.com

Prezentat la 31.03.2024

CZU: 342.31:341.231:342.724

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_19](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_19)

ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА АВТОНОМИИ И САМООПРЕДЕЛЕНИЯ НАРОДОВ

Анатолий КОСТРОМИЦКИЙ,

Молдавский государственный университет

В статье рассматривается эволюция концепции права наций на самоопределение от идей эпохи Просвещения до ее современного закрепления в международном праве. Прослеживается генезис идей народного суверенитета и естественных прав человека у таких мыслителей, как Локк, Гроций, Ваттель и Руссо. Анализируются ключевые этапы становления института национальной автономии: национально-освободительные движения XVIII-XIX веков, деятельность Лиги Наций, формирование системы защиты меньшинств в рамках ООН. Особое внимание уделяется международным документам, закрепившим право на самоопределение - Уставу ООН, Декларациям, Пактам о правах человека. Рассматриваются спорные аспекты соотношения этого принципа и территориальной целостности государств. Обосновывается актуальность поиска компромиссных решений для обеспечения стабильности в реализации права на самоопределение через различные формы автономии и образование новых государств.

Ключевые слова: *автономия, суверенитет, самоопределение народов, права национальных меньшинств.*

HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE FORMATION OF THE INSTITUTION OF AUTONOMY AND SELF-DETERMINATION OF PEOPLES

This article examines the evolution of the concept of the right of nations to self-determination from the ideas of the Enlightenment to the modern enshrinement in international law. It traces the genesis of the ideas of popular sovereignty and natural human rights in such thinkers as Locke, Grotius, Vattel and Rousseau. The key stages of formation of the institution of national autonomy are analyzed: national liberation movements of the XVIII-XIX centuries, the activities of the League of Nations, the formation of the system of minority protection within the UN. Particular attention is paid to international documents that enshrined the right to self-determination - the UN Charter, Declarations, Covenants on Human Rights. Controversial issues of correlation of this principle with the territorial integrity of states are considered. It substantiates the relevance of finding compromise solutions to ensure stability in the realization of the right to self-determination through various forms of autonomy and the formation of new states.

Keywords: *autonomy, sovereignty, self-determination of peoples, rights of national minorities.*

Введение

Право на самоопределение стало одним из самых сложных вопросов для международного сообщества. Путаница в этом вопросе возникает не столько из-за того, существует ли право на самоопределение, которое включено во многие международные документы по правам человека, сколько из-за того, что эти документы не могут точно определить, кто именно имеет право требовать это право группа, народ или нация и что именно дает это право. В то же время международная система, особенно в эпоху после Второй мировой войны, упорно защищала нерушимость границ существующих национальных государств, независимо от того, как и когда они были определены.

В последние годы многие группы, составляющие меньшинства в своих государствах, ссылаются на «право на самоопределение» в своих требованиях автономии или, в некоторых случаях, отделения и прибегают к насилию для достижения своих целей. Эти группы обычно оправдывают свое требование самоопределения как способ положить конец многолетним репрессиям и нарушениям прав человека со стороны этнического большинства или центрального правительства. Отсутствие точного определения того, что подразумевает право на самоопределение, оставило международное сообщество и соответствующие государства без руководящих принципов, на которые можно было бы опираться.

Полученные результаты и дискуссии

Зарождение института автономии (права наций на самоопределение) берет свое начало в эпоху Просвещения и связана с великими мыслителями, такими как Джон Локк, Гуго Гроций, Эмер де Ваттель и Жан-Жак Руссо, которые выдвигали различные концепции относительно идеи национального самоопределения. В этот период передовые европейские страны отвергали абсолютизм, что стало идейной основой для Великой французской революции. Общественная мысль стремилась теоретически обосновать «суверенитет народа» через концепцию «естественного права», считая, что у человека с рождения есть определенные неотъемлемые права.

Джон Локк в своих трудах утверждал, что политический порядок возникает в результате добровольной передачи гражданами части своих полномочий верховному правителю. В свою очередь, правитель обязуется гарантировать гражданам безопасность, свободу и неприкосновенность имущества. Однако, если правитель злоупотребляет своими полномочиями, он лишается власти, которая ему была передана [1, с. 390].

Гуго Гроций в своей работе «О праве войны и мира» (1625) исследовал и развивал концепцию «естественного права». Он разделял права людей на «естественные права» и «права, основанные на воле». «Естественные права» исходили из разума человека и его стремления к взаимодействию с другими людьми. Гроций критиковал абсолютизм, ставил природу человека в качестве исходной точки идеи государства. Он признавал право народов на изменение формы правления и сопротивление тирании в определенных обстоятельствах [2, с. 24–25].

Идеи Гроция также разделял Эмер де Ваттель, который в своей книге «Право народов, или Принципы естественного права, примененные к поведению и делам наций и суверенов» высказывал идеи, подтверждающие право наций на самоопределение и выбор формы правления, конституции и законов, которые лучше всего соответствуют их потребностям.

Ваттель утверждал, что нация имеет право изменять свое правительство и конституцию, если она недовольна текущим положением дел. Он также поддерживал право нации на сопротивление тирании, в том числе свержение тиранического правителя и освобождение от его подчинения.

Он подчеркивал, что внутренние дела нации являются ее собственными делами, и никакая внешняя сила не имеет права вмешиваться в эти вопросы.

Более того, Ваттель признавал возможность отделения части нации, если существуют серьезные причины для такого шага, и другая часть не должна удерживать ее силой [3, с. 62–63].

В XVII веке под воздействием данной идеологии в Англии произошли две революции против абсолютистских режимов, а также совершено восстание американских колоний. Подобное общественное настроение формировалось также во Франции в XVIII веке. Основные концепции народного суверенитета были изложены в произведениях Вольтера и Жан-Жака Руссо. Под девизом «Свобода, Равенство, Братство» в 1789 году во Франции началась Великая французская революция, которая привела к падению абсолютной монархии и объявлению о создании Первой французской республики. Важнейшим результатом этой революции стало появление Декларации прав человека и гражданина 1789 года [4].

Данные идеи также нашли свое отражение в первой Конституции Франции 1791 года: «статья 1 раздела III, Суверенитет един, неделим, и неотчуждаем. Он принадлежит нации;», «Раздел VI Французская нация отказывается вести какую-либо войну с целью завоевания и никогда не применит свои силы против свободы какого-либо народа...», «Раздел VII Нация имеет неотъемлемое право изменять свою Конституцию;» [5].

Великая французская революция и Декларация прав человека и гражданина оказали значительное влияние на развитие политических и социальных идей в Европе. Они стали стимулом для роста современного национализма и привнесли либеральные и демократические идеи в общество [6, с. 88–90].

Таким образом, эпоха Просвещения ознаменовала собой первый этап становления института автономии, в период которого, были заложены основы для будущей идеи самоопределения народов на основе признания естественных прав человека. Эти мысли и концепции стали фундаментом для развития идей самоопределения народов в последующие периоды и события, и считаются ключевыми в формировании современного понимания прав человека и национальной идентичности.

Национально-освободительные движения XVIII–XIX вв. вывели на передний план то обстоятельство, что, если носителем суверенитета и источником государственной власти признается народ, населяющий государство, значит некая общность, осознающая себя народом, также вправе претендовать на статус носителя суверенитета на территории своего проживания и на создание собственного суверенного государства. Из концепций народного суверенитета и прав человека вытекает не только право населения определенных территорий государств выбирать свое правительство, но также и право определять, под юрисдикцией какого государства они желают находиться. Так начинает формироваться общественное осознание права на самоопределение как неотъемлемой составляющей национального суверенитета. Началом процесса становления права на самоопределение можно считать 1792 г., когда на основе плебисцита произошло присоединение папских анклавов Авиньон и Венсенн к территории Франции. А явление, выражающееся в праве на политическое, экономическое и культурное самоопределение нации для сохранения своей самобытности, образа жизни, языка, культуры и для обеспечения свободного развития, получило название национального суверенитета.

В XIX веке принцип национальности распространился настолько, что приобрел статус актуальной международно-правовой политической проблемы. Этот период можно рассматривать как следующую стадию эволюции концепции права наций (народов) на самоопределение.

Первое упоминание термина «самоопределение наций» официально отмечено на Берлинском конгрессе 1878 года. Соглашения, достигнутые в ходе Берлинского конгресса 1878 года (которые в значительной степени коснулись вопросов территориальной организации на Балканах), сыграли важную роль в последующем развитии регионов Юго-Восточной Европы, Восточного Средиземноморья и Чёрного моря [7, с. 8]. В рамках этого события, на конгрессе, были предоставлены независимость Болгарии, Сербии, Черногории и Румынии. Кроме того, рассмотрен вопрос о признании полного гражданского и политического равенства для всех граждан независимо от их вероисповедания, и, что особенно важно, была утверждена гарантия свободы совести и богослужения. Таким образом, на Берлинском конгрессе было торжественно подтверждено неотъемлемое право наций на государственное самоопределение. Это особо подчеркнуто в статьях 27 и 35 Берлинского трактата, которые закрепили обязательство государств обеспечивать необходимую защиту прав человека от любой формы дискриминации. Одновременно стоит отметить, что принципиальное положение Берлинского конгресса заключается в том, что религиозные различия не могут послужить основанием для ограничения гражданских и политических прав [8, с. 181–206]. Примерно в это же время понятие «право наций (народов) на самоопределение» вступило в общественный (международно-правовой) оборот.

В сентябре 1899 года, на съезде австрийской социал-демократической партии в Брюнне [9], была принята программа, которая призывала к равноправию наций путем преобразования монархии в демократическое федеративное государство автономных народов. Эта программа, известная как Брюннская программа, стала первой практической попыткой разрешения национальных вопросов. В ней подчеркивалось, что национальные напряжения парализуют политический и культурный прогресс в Австрии, и разрешение этой проблемы требует демократического подхода. Программа выдвигала идею формирования органов самоуправления национально ограниченных территорий, которые управлялись бы национальными палатами. Она подчеркивала необходимость борьбы с бюрократическим централизмом и феодальными привилегиями.

Программа также подчеркивала права национальных меньшинств и значение солидарности между народами. Она отвергала требования о государственном языке, выделяя роль рейхспарламента в этом вопросе. Важным моментом было признание права каждой национальности на свое существование и развитие, при условии сотрудничества в международной борьбе и братстве [10].

Таким образом, Брюннскую программу можно считать первоначальным юридическим актом, который фиксирует становление фундаментальных принципов национально-культурной автономии.

История международной правовой защиты национальных меньшинств охватывает более трех веков, но только после Первой мировой войны в рамках международной межправительственной организации, созданной в 1919 году с целью содействия международному сотрудничеству, поддержанию

мира и безопасности, а позднее преобразованной в Организацию Объединенных Наций, начинает формироваться деятельность, связанная с обеспечением интересов национальных меньшинств. Новые тенденции глобального развития, включая процессы формирования национальных государств в Европе и усиление этнической самоидентификации, придают особую актуальность проблеме права народов на самоопределение в контексте защиты национальных меньшинств. Именно в этот исторический момент начинают формироваться основные принципы обеспечения прав национальных меньшинств, которые позже стали составной частью документов, созданных Лигой Наций.

Первым соглашением, регулирующим вопросы защиты национальных меньшинств в рамках Лиги Наций, стал Малый Версальский трактат, подписанный 28 июня 1919 года с Польшей. Этот документ стал первоначальным образцом для последующих соглашений и заложил фундамент для их разработки. В период деятельности Лиги Наций были подписаны пять специальных договоров о защите прав национальных меньшинств: с Польшей (1919) [11], Чехословакией (1919), Сербско-Хорватско-Словенским государством (1919), Румынией (1919) и Грецией (1920) [12, с. 346, 375, 378, 421]. Кроме того, в четырех мирных договорах были включены разделы, посвященные защите меньшинств: с Австрией (1919) [13], Болгарией (1919) [14], Венгрией (1920) [15] и Турцией (1923) [16]. Важно отметить также шесть деклараций, выдвинутых на Совете Лиги Наций: Албанией (1921), Финляндией (1921), Литвой (1922), Латвией (1923), Эстонией (1923) и Ираком (1932).

Эти договоры и декларации уделяли особое внимание равноправию национальных меньшинств в сфере национальной культуры. Однако, поскольку в этих документах меньшинства рассматривались скорее как коллективы людей, объединенные общей национальностью, а не как субъекты прав, они ограничивались в своей способности обеспечивать свободное развитие национальной культуры. Более того, они не предполагали достижение полного равенства между национальными меньшинствами и большинством населения, даже в области культурного развития.

Таким образом, все эти документы частично пытались урегулировать вопросы прав меньшинств, в то же время не предоставляли четких критериев для определения принадлежности граждан к национальным или языковым меньшинствам [17, с. 25].

На этом, второй этап становления права наций (народов) на самоопределение завершился. В этот период в различных странах значительно расширились права граждан, но тем не менее вопрос о международно-правовом урегулировании национального самоопределения оставался далек от завершения. Исследования показывают, что первые попытки внедрения права наций (народов) на самоопределение в основы международного порядка были достаточно ограничены, как по содержанию, так и по масштабу. Это право не применялось к колониальным империям западноевропейских стран, которые значительно расширили свои владения за счет бывших территорий Германской и Османской империй.

Следующим этапом в эволюции системы защиты прав меньшинств стала деятельность Организации Объединенных Наций (ООН) и ее специализированного органа - Подкомиссии по предотвращению дискриминации и защите прав меньшинств. Очевидно, ООН сыграла существенную роль в процессе становления и развития не только института национально-культурной автономии, но и в формировании всех необходимых правовых основ для ее развития в международном контексте. Кроме того, ООН преобладающим образом влияла на развитие международной системы защиты национальных меньшинств.

Основополагающим документом, принятым в этом направлении, стала Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН в 1948 году. Декларация рассматривает вопрос защиты прав меньшинств в широком контексте общих проблем обеспечения прав человека. Она гарантирует равноправие и защиту всех членов общества от дискриминации независимо от расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения и других аспектов. В статьях Декларации закреплено «равенство перед законом» и «равная защита от всякой дискриминации, нарушающей данный документ» [18]. Важно подчеркнуть, что Всеобщая Декларация была переведена на 500 языков, что свидетельствует о ее историческом значении и широком воздействии.

После Всеобщей декларации прав человека, органичным продолжением стала Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, которую принял Совет Европы в 1950 году [19]. Этот документ также заявляет о необходимости гарантировать все права и свободы без какой-либо дискриминации по различным признакам, включая принадлежность к национальным меньшинствам. Важно отметить, что данная конвенция в отличие от Всеобщей Декларации прав человека, уже содержит положения, направленные на защиту данных прав и свобод через действия Европейского суда по правам человека, учрежденному согласно статье 19, в качестве важного инструмента контроля за соблюдением обязательств, предусмотренных Конвенцией, принятых на себя Высокими Договаривающимися Сторонами.

Развитие права наций на самоопределение и в целом системы защиты национальных меньшинств коренится в фундаментальных нормах международного права. Ключевым этапом стало включение права на самоопределение в Устав ООН в 1945 году [20]. Этот принцип был сформулирован как «Принцип равноправия и самоопределения народов». В 1960 году Генеральной Ассамблеей ООН была принята Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам [21], которая включала в себя принцип «права всех народов на самоопределение». Важными документами в постколониальный период стали Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах [22] и Международный пакт о гражданских и политических правах [23], принятые Генеральной Ассамблеей ООН в 1966 году. В Международном пакте о гражданских и политических правах содержится норма, которая признает право нации на самоопределение и подчеркивает свободу этой нации определить свой политический статус и развитие.

Важно отметить статью 27 Международного пакта о гражданских и политических правах, которая гарантирует защиту национальных меньшинств в сфере сохранения их культурной и религиозной идентичности. Тем не менее, данный пакт не содержит конкретных обязательств по поддержанию этих прав. В этой части Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, также известный как «Хельсинкский заключительный акт» [24] идет дальше, предписывая государствам-участникам уважать права национальных меньшинств и обязуя их обеспечивать защиту этих прав. Таким образом, данные международные документы стали фундаментальными в формировании международно-правовой защиты национальных меньшинств.

В 1970 году Генеральной Ассамблеей ООН была утверждена «Декларация о принципах международного права, посвященная дружественным отношениям и сотрудничеству между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций» [25]. Одна из частей данного документа посвящена принципу равноправия и самоопределения народов. Согласно Декларации, народы имеют право свободно определять свой политический статус и развиваться в экономическом, социальном и культурном плане без внешних вмешательств. Государства обязаны уважать это право согласно положениям Устава ООН. Документ также устанавливает формы реализации права на самоопределение, включая создание суверенных государств, свободное присоединение к независимым государствам или изменение политического статуса. Декларация подчеркивает обязательство всех государств-членов не предпринимать действия, нарушающие территориальную целостность или политическое единство суверенных и независимых государств.

Итоговый документ Венской встречи 1986 г. представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, также подтвердил приверженность европейских стран принципу равноправия и права народов распоряжаться своей судьбой в соответствии с Уставом ООН и другими обязательствами по международному праву [26].

Если говорить о других значимых документах, которые сыграли важную роль в развитии международной системы защиты национальных меньшинств и укреплении правовых основ института национально-культурной автономии, то прежде всего, следует отметить Декларацию о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам, принятую резолюцией 47/135 Генеральной Ассамблеи ООН 18 декабря 1992 года [27]. Этот этап в истории международного сообщества свидетельствует о нарастающем понимании глобальной значимости обеспечения защиты и поощрения национальных и этнических меньшинств для достиже-

ния стабильности и социальной гармонии как внутри государств, так и мировом масштабе. Этот документ настаивает на важности поддержки государством самобытности и уникальности национальных меньшинств, их активного участия в политической и культурной жизни страны. Ключевым моментом является закрепление права меньшинств на создание своих ассоциаций и обеспечение их функционирования.

Конференция высокого уровня в Вене в 1993 году [28] подчеркнула необходимость обеспечения уважения и защиты национальных меньшинств для восстановления мира и стабильности в Европе. Итогом конференции стало принятие Венской декларации и Программы действий, совместного плана по укреплению деятельности в области прав человека в мире [29].

Не менее значимой вехой стала Рамочная Конвенция о защите национальных меньшинств, принятая в Страсбурге 1 февраля 1995 года Советом Европы [30]. Ее утверждение стало результатом многолетней работы государств-членов Совета Европы, подчеркивающей важность защиты национальных меньшинств, сформировавшихся на европейской территории в результате исторических событий. Рамочная Конвенция нацелена на развитие плюралистического и демократического общества, где гарантируется уважение этнической, языковой и культурной самобытности лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам. Она предоставляет возможность выражать и сохранять эту самобытность.

В Рамочной Конвенции подчеркивается (ст. 1) важность защиты прав и свобод национальных меньшинств как неотъемлемой части международной защиты прав человека. Она обеспечивает свободный выбор принадлежности к национальным меньшинствам и право национальности. Впервые вводится понятие «позитивной дискриминации» для защиты лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам. Конвенция также подчеркивает предотвращение насильственной ассимиляции (ст. 5), поощряет диалог между культурами и обеспечивает свободу выражения мнения, информации, а также право использования собственного языка и образования. Согласно статье 24 Конвенции, контроль над исполнением норм возложен на Комитет министров Совета Европы. Однако существенным недостатком данной Конвенции является отсутствие общепризнанного определения термина «национальное меньшинство», что оставляет пространство для национальных законодательств в формировании соответствующей политики. Также следует отметить, что концепция «национального меньшинства» подвергается разнообразной интерпретации в контексте всех анализируемых документов международно-правового и международно-политического характера, и общепринятого определения данного понятия в международном праве не существует.

Наиболее широко применяемое определение этнического меньшинства в международной практике было предложено Франческо Капоторти в 1977 году. В 1971 году Подкомиссия по предотвращению дискриминации и защите меньшинств Комиссии по правам человека ООН поручила ему как Специальному докладчику Подкомиссии, подготовить исследование, посвященное правам лиц, принадлежащих к этническим, религиозным и языковым меньшинствам. В своей работе, завершенной в 1977 году, Капоторти определил меньшинство как группу, численно меньшую по отношению к остальному населению государства, не занимающую доминирующего положения и обладающую этническими, религиозными или языковыми особенностями, а также испытывающую чувства солидарности в сохранении своей культуры, традиций, религии и языка [31, с. 18].

Однако такой подход к определению национальных меньшинств устроил далеко не все этнические группы. В ответ на растущие тенденции к сепаратизму со стороны этнических меньшинств, в международном праве было введено понятие и признано право меньшинств на внутреннее самоопределение, которое исключает независимость (отделение).

Институт национально-культурной автономии получил дальнейшее развитие благодаря созданию в 1975 году Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ), переименованного в 1995 году в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ). В рамках ОБСЕ в 1992 году на Хельсинском саммите была учреждена должность Верховного комиссара по делам национальных меньшинств как инструмента преодоления межэтнической напряженности и предупреждения меж- и внутригосударственных конфликтов, связанных с вопросами нацменьшинств.

Верховный комиссар ОБСЕ по делам национальных меньшинств наделен полномочиями по раннему предупреждению и реагированию на напряженность в сфере межэтнических отношений. В частности, в его задачи входит оперативная оценка роли сторон конфликта, характера противоречий и последних событий, а также возможных последствий эскалации напряженности для безопасности и стабильности в регионе ОБСЕ. Такой мониторинг позволяет своевременно выявлять проблемы и принимать необходимые меры для предотвращения обострения ситуации в сфере прав национальных меньшинств [32]. Кроме того, Генеральная Ассамблея поручила Верховному комиссару по правам человека, в рамках своего мандата способствовать реализации принципов Декларации о правах лиц, принадлежащих к меньшинствам, путем продолжения диалога с заинтересованными правительствами [33].

Интеграция, в том числе этническая, является важным инструментом снижения межэтнической напряженности и предотвращения конфликтов [34, с. 161]. Существуют различные политико-правовые модели интеграции этнических групп: федеративное устройство, предоставление автономии в унитарном государстве, экстерриториальная культурная автономия. Эти формы позволяют обеспечить права и интересы национальных меньшинств в рамках единого государства. Интеграция позволяет избежать крайностей: насильственной ассимиляции и сепаратизма. В полиэтнических обществах интеграция обеспечивает представителям этнических меньшинств возможность сохранять свою культурную, языковую и религиозную идентичность. Это наилучший путь к снижению напряженности в межэтнических отношениях. Когда представители меньшинств видят, что их права обеспечены, они на равных участвуют в жизни общества и могут достигать своих целей легитимным путем через государственные институты, все это в целом повышает их лояльность к государству. Таким образом, этническая интеграция через защиту культурных прав и равноправное участие в жизни общества снижает риски межэтнических конфликтов.

Национально-культурная автономия должна содействовать политическому представительству и социальной самоорганизации национальных меньшинств, а не ограничиваться вопросами культуры. Ее задача - обеспечить интеграцию меньшинств в социально-политическую жизнь общества на основе экстерриториального принципа [35].

В Документе Копенгагенского совещания СБСЕ 1990 года были закреплены основополагающие принципы обеспечения прав национальных меньшинств и их национально-культурной автономии. Согласно положениям документа, решение вопросов, касающихся меньшинств, возможно лишь в условиях демократии, верховенства права, независимой судебной системы, соблюдения прав человека и политического плюрализма. Подчеркивается ключевая роль институтов гражданского общества в содействии толерантности и сохранении культурного многообразия. Основополагающим принципом является право на самоидентификацию личности по национальному признаку. Документ обязывает государства-участников защищать этнокультурную идентичность меньшинств, создавать условия для развития их языка, образования, а также обеспечивать представительство и защиту интересов меньшинств.

В качестве гарантии такой защиты Документ предусматривает создание местных или автономных органов управления. При этом подчеркивается, что предоставление автономии не должно нарушать территориальной целостности государств, закрепленной в международном праве [36].

Положения Документа Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ от 29 июня 1990 года, впоследствии также нашли свое отражение в Парижской хартии для новой Европы [37].

В контексте законодательной реализации концепции национально-культурной автономии ключевое значение придается вопросам сохранения самобытности и уникальности национальных культур, а также их развития. Сохранение культурной идентичности играет важную роль в обеспечении единства общества, тогда как уважение культурного многообразия, терпимость и межкультурный диалог способствуют гармонизации этносоциальных отношений и предотвращению межэтнических конфликтов. Согласно Всеобщей декларации ЮНЕСКО о культурном разнообразии, культура охватывает все аспекты бытия социальных групп, включая духовные, материальные, интеллектуаль-

ные и эмоциональные особенности, образ жизни, системы ценностей, традиции и верования [38]. Эти аспекты играют ключевую роль в обсуждениях о сохранении индивидуальности, укреплении общества и развитии общей человеческой солидарности, а также в предотвращении межэтнических конфликтов.

Тем не менее, реализация права на национально-культурную автономию, безусловно, является важным, но недостаточным шагом в защите прав этно-социальных и этнических групп. Наряду с индивидуальными правами, необходимо рассмотреть предоставление этим сообществам коллективных прав в сферах языка, культуры, образования, информации и др. Только комплексный подход, сочетающий гарантии индивидуальных и коллективных прав, позволит обеспечить сохранение и развитие самобытности различных этнических и культурных сообществ.

Однако, признание коллективных прав этно-социальных групп является сложной проблемой, так, как в правовом поле традиционно приоритет отдается индивидуальным правам. Стремление этнических групп к самосохранению и развитию может быть реализовано лишь при наличии коллективных прав у всего сообщества, а не только у отдельных представителей. Постепенно в мировом сообществе утверждается понимание, что признание коллективных прав этнических меньшинств является ключом к обеспечению безопасности и стабильности Европе и в мире, несмотря на опасения относительно возможного усиления национализма. [39, с. 104].

Выводы

История эволюции (института автономии) права наций на самоопределение охватывает значительный временной период, начиная с идей Просвещения и завершая закреплением этого принципа в международном праве. Важными этапами этой эволюции стали включение принципа самоопределения в Устав ООН, процесс деколонизации, принятие международных пактов, посвященных правам человека, и формирование системы защиты прав национальных меньшинств.

В настоящее время право на самоопределение реализуется через разнообразные способы, такие как создание новых независимых государств, изменение политического статуса территорий, присоединение к другим государствам, а также через установление национально-культурной автономии для этнических и национальных меньшинств.

Тем не менее, остаются нерешенными важные вопросы, связанные с соблюдением баланса между правом на самоопределение и принципом территориальной целостности. Таким образом, основной задачей для научного и политического сообщества, является поиск решений для этих проблем через диалог и компромисс, с целью обеспечения стабильности и безопасности в мировом сообществе.

Литература:

1. ЛОКК Дж. *Два трактата о правлении*. – Сочинения: В 3-х томах. Т. 3. – М.: Мысль, 1988, 668 с.
2. ГУГО Гроций. *О праве войны и мира*: Репринт. с изд. 1956. – М.: Ладомир, 1994, 868 с.
3. ВАТТЕЛЬ Э. *Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов*. – М.: Госюриздат, 1960, 720 с.
4. *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen: adoptée par l'Assemblée Nationale Constituante le 26 août 1789*. Доступно: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>.
5. *Constitution française de 1791: adoptée par l'Assemblée nationale le 3 septembre 1791*. Доступно: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>.
6. БОРИСОВ А. А. *Идеи справедливости и европейские революции об отчуждении имуществ в пользу нации: декларации, конституции и декреты Франции конца XVIII века*. В: *Историко-правовые проблемы: новый ракурс*, 2021, № 1. с. 78-94, eISSN: 2309-1592.
7. МИХНЕВА Р., КОЛЕВ В. *Берлинский конгресс 1878 года глазами фанариота Александра Каратеодори-паши*. В: *Вестник МГИМО-Университета*, 2021, 14(4) с. 7-25. ISSN 2541-9099, стр. 8. Доступно: <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2021-4-79-7-25>.

8. *Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917* / Под ред. Е. А. Адамова, сост. И. В. Козьменко. М.: Государственное издательство политической литературы, 1952, 464 с.
9. *Verhandlungen des Gesamtparteitages der Sozialdemokratie in Österreich abgehalten zu Brünn vom 24. bis 29. September 1899 im Arbeiterheim*. Доступно: <https://archive.org/details/verhandlungen-des-parteitages-der-osterreichischen-sozialdemokratie-1888-1919>.
10. *Brünner Nationalitätenprogramm von 1899*. Доступно: <https://www.seliger-gemeinde-bayern.eu/bruenner-nationalitaetenprogramm-von-1899/>.
11. *Treaty of Peace between the United States of America, the British empire, France, Italy, and Japan and Poland. Signed at Versailles on June 28, 1919*. Доступно: <https://www.loc.gov/item/19026812/>.
12. КЛЮЧНИКОВ, Ю. В. *Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях* Ю. В. Ключников и Андрей Сабанин. - Москва: Изд. Литиздата Н.К.И.Д., 1925-1929. Ч. 2: От империалистической войны до снятия блокады с Советской России. Ч. 2, 1926. - V, 463 с.
13. *Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria; Protocol, Declaration and Special Declaration (St. Germain-en-Laye, 10 September 1919)*. Доступно: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>.
14. *Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Bulgaria, and Protocol and Declaration signed at Neuilly-sur-Seine, 27 November 1919*. Доступно: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Neuilly.
15. *Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Hungary and Protocol and Declaration, Signed at Trianon June 4, 1920*. Доступно на: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon.
16. *Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Turkey signed at Lausanne on July 24, 1923*. Доступно: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne.
17. ВАЛИУЛЛИНА И. Ф. *Международная защита языковых прав меньшинств в XIX - первой половине XX в.* В: *Электронное приложение к Российскому юридическому журналу*, № 5, 2019, стр. 22-28. ISSN 2219-6838.
18. *Universal Declaration of Human Rights: adopted by UN General Assembly resolution 217 A (III), December 10, 1948*. Доступно: <https://www.un.org/ru/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
19. *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, drafted and signed in 1950, entered into force on September 3, 1953*. Доступно: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RUS.
20. *The UN Charter, signed on June 26, 1945, entered into force on October 24, 1945*. Доступно: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
21. *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. Adopted by General Assembly resolution 1514 (XV) of 14 December 1960*. Доступно: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>.
22. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966*. Доступно: [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A\(XXI\)_economic.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A(XXI)_economic.pdf).
23. *International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966*. Доступно: [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A\(XXI\)_civil.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_2200A(XXI)_civil.pdf).
24. *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, signed 30 July to 1 August 1975*. Доступно: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>.
25. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Adopted by UN General Assembly resolution 2625 (XXV) of 24 October 1970*. Доступно: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>.
26. *Concluding Document of the Vienna Meeting 1986 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Co-operation in Europe, Held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-Up Conference, Vienna 1989*. Доступно: https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/40881_1.pdf.
27. *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992*. Доступно: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/minority_rights.shtml.

28. *World Conference on Human Rights 14-25 June 1993, Vienna*. Доступно: <https://www.un.org/en/conferences/human-rights/vienna1993>.
29. *Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights, Vienna, on 25 June 1993*. Доступно: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.157_24.pdf.
30. *Framework Convention for the Protection of National Minorities. Adopted in Strasbourg on 1 February 1995 by the Council of Europe*. Доступно: <https://rm.coe.int/168007cdac>.
31. *Этнополитические процессы в современной Европе: монография / Отв. ред. П. В. Осколков; Ред. Е. В. Дрожжина; Ред. совет Ал. А. Громыко [и др.]*. (Доклады Института Европы; № 394) – М.: ИЕ РАН, 2022, 167 с. ISBN 978-5-98163-192-4.
32. *Factsheet on the OSCE High Commissioner on National Minorities, dated 3 May 2021*. Доступно: <https://www.osce.org/hcnm/33317>.
33. *UN General Assembly Resolution No. 49/192 of 9 March 1995. Effective promotion of the Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Доступно: <https://digitallibrary.un.org/record/172702?ln=ru>.
34. ШАХБАНОВА М. М. *Межэтническая напряженность и этнический конфликт: содержание, факторы формирования, типология*. В: *История, археология и этнография Кавказа*, №. 1 (49), 2017, С. 154-167.
35. *The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life, 1 September 1999*. Доступно: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/7/30325.pdf>.
36. *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, 29 June 1990*. Доступно: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>.
37. *Charter of Paris for a New Europe. Adopted at the Samet in Paris on 19-21 November 1990*. Доступно: <https://www.osce.org/mc/39516>.
38. *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. Adopted on November 2, 2001 by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. Доступно: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>.
39. НАПСО М. Б. *«Этнические» коллективные и индивидуальные права: выбор между правами народов и культурными правами индивида*. В: *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*, № 50, 2008, с. 102-110.

Данные об авторе:

Анатолий КОСТРОМИЦКИЙ, докторант, Докторальная школа юридических наук, Молдавский государственный университет.

ORCID: 0000-0002-6981-2547

E-mail: anatoly.kostromitsky@gmail.com

Представлено 25.03.2024

PROBLEME ACTUALE ALE FAMILIILOR CU COPII ÎN SITUAȚIE DE RISC

Cristina COROBAN,

Universitatea de Stat din Moldova

Famiiliile cu copii în situație de risc se confruntă cu diverse provocări, precum sărăcia, violența domestică, probleme de sănătate mentală sau fizică, dependențe și lipsă de resurse sociale. Serviciile sociale au rolul de a gestiona aceste riscuri prin integrarea teoriilor și metodelor adecvate pentru a identifica soluții eficiente. Printre principalele teorii utilizate se numără teoria sistemelor sociale, teoria schimbului social și teoria legăturilor sociale. Pentru validarea reperelor teoretice, am organizat un focus grup cu experți în domeniul social, care ne-a permis să îmbunătățim înțelegerea complexității acestor situații și să validăm cele mai recente cercetări și practici în domeniu.

Cuvinte-cheie: *familii cu copii în situație de risc, copii în situație vulnerabilă, integrare socială, teoria schimbării sociale.*

CURRENT ISSUES FOR FAMILIES WITH CHILDREN AT RISK

Families with at-risk children face challenges such as poverty, domestic violence, mental or physical health problems, addictions and lack of social resources. Social services have a role to manage these risks by integrating appropriate theories and methods to identify effective solutions. The main theories used include social systems theory, social exchange theory and social bonding theory. To validate the theoretical milestones, we conducted a focus group with social experts, which allowed us to improve our understanding of the complexity of these situations and validate the latest research and practice in the field.

Keywords: *families with children at risk, children in vulnerable situations, social integration, social change theory.*

Introducere

Famiiliile cu copii în situație de risc se confruntă cu o serie de provocări și probleme complexe, care pot afecta dezvoltarea și bunăstarea copiilor în mod semnificativ. Aceste probleme pot fi cauzate de diverși factori, precum sărăcia, violența domestică, tulburările de sănătate mentală sau fizică, dependențele sau lipsa de resurse și suport social. La etapa actuală, serviciile sociale au responsabilitatea de a gestiona eficient riscurile și problemele sociale prin integrarea unei varietăți de teorii și metode pentru a explora complexitatea situațiilor de risc și pentru a identifica soluții adecvate. Printre cele mai importante teorii utilizate în acest sens se numără teoria sistemelor sociale, care a evoluat de-a lungul timpului și nu este atribuită unui autor singular distinct, cele mai relevante contribuții au fost aduse de: Ludwig von Bertalanffy, Talcott Parsons, Niklas Luhmann, George Homans și Peter Blau.

Tendențele actuale au influențat substanțial evoluția teoriei sistemelor sociale și au furnizat fundația conceptuală pentru înțelegerea complexității și dinamicii relațiilor sociale în diverse contexte, inclusiv în studiile despre famiiliile cu copii în situație de risc. În acest sens, ideile fundamentale ale teoriei sistemelor sociale au fost dezvoltate de mai mulți gânditori precum:

- Ludwig von Bertalanffy: deși el a dezvoltat teoria sistemelor generale, conceptele sale au contribuit la baza gândirii sistemice aplicate și în domeniul social [3, p. 134-165].

- Talcott Parsons: A adus contribuții semnificative în sociologie, cu accent pe ideea de sistem social și interdependența funcțională. Parsons a dezvoltat o viziune complexă asupra societății ca un sistem interdependent de roluri și instituții, influențând profund înțelegerea relațiilor sociale și a funcționării sistemelor sociale [14, p.27].

- Niklas Luhmann: A dezvoltat teoria sistemelor sociale în contextul sociologiei și comunicării, evidențiind complexitatea interacțiunilor sociale. Luhmann a elaborat ideea de sistem social ca un sistem auto-referențial, în care comunicarea joacă un rol central în menținerea și schimbarea sistemului [16, p. 6].

- George Homans și Peter Blau au dezvoltat teoria schimbului social, care se concentrează pe ideea că oamenii sunt motivați să maximizeze beneficiile și să minimizeze costurile în relațiile lor sociale. Interacțiunile sunt văzute ca schimburi de resurse și servicii, iar indivizii aleg să rămână în relații care le aduc beneficii [18, p.142-162].

- Mark Granovetter descrie teoria legăturilor sociale, care se concentrează pe importanța rețelelor sociale și a relațiilor interpersonale pentru individ. Autorul susține că legăturile slabe în rețelele sociale au o valoare semnificativă în transmiterea informațiilor și accesul la resurse [11, p. 9].

- William Julius Wilson este un sociolog american renumit pentru contribuțiile sale semnificative în domeniul sărăciei, inegalității sociale și segregării rasiale. Suplimentar, autorul abordează complexitatea interacțiunilor dintre rasă și sărăcie, aducând contribuții semnificative la înțelegerea diferențelor dintre comunitățile sărace [19].

- Elaine Congress a contribuit la cercetarea și dezvoltarea practicilor de intervenție în domeniul serviciilor sociale, cu accent pe sănătatea mentală și asistența copiilor. Autoarea mai studiază noi abordări ale teoriei cognitiv-comportamentale și pune accentul pe principiile comportamentale, structurile cognitive, medierea și acceptarea [5].

- Eileen Gambrill este o profesionistă și cercetătoare în domeniul asistenței sociale cunoscută pentru contribuțiile sale semnificative la cercetarea critică a practicilor de asistență socială. A abordat subiecte precum procesele de evaluare și luare de decizii în asistența socială. A examinat modurile în care profesioniștii pot îmbunătăți aceste procese, astfel încât să răspundă mai bine nevoilor beneficiarilor și să respecte principiile etice. Eileen Gambrill a susținut importanța gândirii critice în practica asistenței sociale. A argumentat că profesioniștii ar trebui să fie capabili să evalueze și să analizeze în mod critic abordările existente pentru a identifica modalități de îmbunătățire și inovare [9].

- Dorothy N. Gamble a abordat subiecte legate de colaborare și integrare între furnizorii de servicii, analizând strategiile de îmbunătățire a serviciilor și suport pentru indivizi și comunități. Autoarea a mai cercetat eficacitatea colaborării între diferite organizații și profesioniști implicați în furnizarea serviciilor sociale [8, p. 14-28].

- Gary Powell a adus contribuții semnificative în studiul serviciilor integrate, concentrându-se pe analiza impactului acestora asupra grupurilor vulnerabile. Cercetătoarea s-a mai focusat pe studierea relației muncă-familie ca la un efect care afectează direct viața profesională și cea familială, prin care experiența sau participarea la un rol sporește calitatea sau performanța în celălalt rol [10, p.72-92].

Aceste teorii oferă perspective variate asupra interdependenței și interacțiunii sociale, reflectând diversitatea modului în care oamenii interacționează în diferite contexte și situații sociale.

Metode de cercetare aplicate

Pentru a valida reperele teoretice, s-a organizat un focus grup desfășurat cu participarea a 7 reprezentanți ai prestatorilor de servicii sociale și șefi ai Direcțiilor de Asistență Socială din raioanele: Glodeni, Fălești, Ștefan Vodă, Drochia, Hâncești. Scopul a fost de a explora în detaliu modul în care serviciile sociale integrate sunt concepute, implementate și monitorizate pentru a răspunde nevoilor specifice ale copiilor în situații vulnerabile. Participanții și-au combinat expertiza pentru a identifica barierele existente, pentru a evidenția aspectele cheie legate de eficacitatea și eficiența serviciilor și pentru a dezvolta soluții inovatoare și adaptate la cerințele actuale ale familiilor cu copii în situații de risc. Această colaborare intensivă și interdisciplinară a condus la identificarea unor strategii și practici mai eficiente pentru o abordare individualizată și participativă a familiilor și a copiilor în situații de risc.

Rezultate obținute și discuții

Famiile cu copii în situație de risc din Republica Moldova se confruntă cu provocări complexe, reflectând diverse aspecte socio-economice și de mediu. Vulnerabilitatea acestor familii poate fi atribuită unor factori precum sărăcia, lipsa accesului la educație și servicii de sănătate, precum și contextul social dificil. Aceste probleme adesea interconectate contribuie la cicluri de sărăcie și excluziune socială, afectând negativ copiii și dezvoltarea armonioasă a acestora. În acest context, cercetările și intervențiile axate

pe înțelegerea profundă a problemelor specifice familiilor cu copii în situație de risc devin esențiale pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de sprijin și îmbunătățire a calității vieții acestor familii. Problemele familiilor cu copii în situație de risc din Republicii Moldova sunt conturate de:

Sărăcie: mulți părinți în situații de risc se confruntă cu dificultăți financiare semnificative, ceea ce poate duce la lipsa accesului la resurse de bază, precum hrană, îmbrăcăminte și locuință adecvată pentru ei și copiii lor. Sărăcia în rândul copiilor este o problemă globală și poate avea consecințe pe termen lung asupra dezvoltării lor. Faptul că gospodăriile cu copii au un risc mai mare de sărăcie este observat în multe țări. Diverși factori contribuie la această situație, inclusiv costurile crescute pentru îngrijirea și educarea copiilor.

În Republica Moldova, în perioada anilor 2020-2022, rata sărăciei absolute pentru total populație a înregistrat tendințe oscilante. Aceeași situație se observă și pentru nivelul sărăciei în rândul copiilor. În condițiile în care, în anul 2022 rata sărăciei absolute a populației per ansamblu a constituit 31,1%³, fiind în creștere cu 6,6 puncte procentuale față de anul 2021, copiii sunt săraci în proporție de 28,4% sau +4 puncte procentuale față de anul precedent. În același timp, de sărăcie extremă suferă 12,3% din copii, față de 13,5% din total populație. Situația copiilor diferă semnificativ în funcție de mediul de reședință al copilului. Copiii din mediul rural sunt expuși unui risc de sărăcie mult mai mare decât copiii din mediul urban. Astfel, în anul 2022, rata sărăciei absolute în rândul copiilor din mediul rural a constituit 40,5%, față de 13,9% în cazul copiilor din mediul urban. Totodată, rata sărăciei copiilor din mediul urban s-a majorat cu 4,7 puncte procentuale față de anul precedent, în timp ce în mediul rural această majorare a constituit 5,5 puncte procentuale. La analiza gospodăriilor casnice din perspectiva numărului de copii și tipul gospodăriei, se observa o incidență crescută a vulnerabilității la gospodăriile cu copii. Riscul familiilor cu copii de a intra în sărăcie sporește considerabil odată cu nașterea următorului copil. Astfel, în anul 2022, cea mai înaltă rată a sărăciei a fost înregistrată în rândul copiilor din gospodăriile cu 3 și mai mulți copii (39,5%), iar cea mai mică – pentru copiii din gospodăriile cu un singur copil (20,8%). În funcție de tipul gospodăriei se constată că, cea mai mare rată a sărăciei este înregistrată în cazul copiilor din gospodăriile formate din mai multe nuclee familiale (35,4%), dat fiind faptul că acest tip de gospodărie predomină în mediul rural, unde incidența sărăciei în general este mai mare [1, p. 13].

Schimbări frecvente de locuință. Familii aflate în situații de risc pot fi nevoite să se mute des din cauza problemelor financiare sau a altor factori, cum ar fi pierderea locului de muncă, creșterea plății pentru chiriile sau a altor dificultăți economice. Aceste mutări frecvente pot afecta stabilitatea, securitatea și rutina copiilor uneori aceștia fiind nevoiți să trăiască în condiții precare. *Unele familii pot fi forțate să trăiască în condiții de locuit nesigure sau precare din cauza lipsei resurselor financiare și lipsei motivației interne da a-și crea un trai decent* (FG1). Aceasta poate include locuințe supraaglomerate, lipsa utilităților de bază (cum ar fi apeduct, apă caldă, încălzire sau electricitate) sau locuințe grav avariate. Un risc agravant și o vulnerabilitate sporită sunt caracteristice copiilor care trăiesc în condiții de mizerie absolută: familii fără locuință sau cu condiții de locuire improvizate, degradante, cu mult sub standardul unei societăți civilizate [13, p. 218]. Instabilitatea locativă poate genera consecințe pe termen lung asupra copiilor precum:

- *Impact asupra sănătății.* Locuințele precare pot contribui la probleme de sănătate, cum ar fi expunerea la condiții insalubre, expunerea la alergenii sau riscul de contaminare cu boli sociale transmisibile.

- Schimbările frecvente de școală asociate cu mutările pot avea un *impact negativ asupra performanței școlare* a copiilor, deoarece se confruntă cu ajustări constante și pierderea continuității educaționale.

- Instabilitatea locativă poate crea un *mediu stresant* pentru copii, care pot avea dificultăți în a se adapta la noile condiții și în a stabili relații de prietenie stabile.

Familia reprezintă un refugiu și un mijloc de suport pentru membrii săi atunci când sunt provocați să răspundă intervențiilor agresive, să facă față problemelor și stării de nesiguranță generate de tranziție. Schimbarea este astăzi omniprezentă în toate aspectele vieții sociale, astfel, schimbarea nu mai este privită cu reticență și teamă, dar este percepută ca o sursă generatoare de alternative [6]. Copiii din familii aflate în situații de risc și cu instabilitate locativă pot fi mai vulnerabili social, având mai puține resurse și o rețea de sprijin mai restrânsă.

O altă problemă a familiilor cu copii în situație de risc din Republicii Moldova este *violența familială*. Unii copii se pot confrunța cu violența domestică sau cu abuz în propria lor casă, ceea ce poate avea consecințe grave asupra stării lor emoționale și fizice. În Republica Moldova în 2019, 76% de copii cu vârsta de 2-14 ani au fost supuși măsurilor violente de disciplinare, inclusiv pedepsei fizice și agresiunii psihologice [17, p.22]. Sondajul privind violența împotriva copiilor și tinerilor în Republica Moldova (VACS), 2019, stabilește că circa 1 din 4 fete (25,9%) și 1 din 3 băieți (35,2%) au fost supuși violenței fizice până la 18 ani. Circa 1 din 7 fete (14,1%) și băieți (14,5%) au fost supuși violenței fizice în copilărie din partea unui părinte, îngrijitor adult sau altă rudă-adult. Violența fizică și psihologică asupra copiilor este un fenomen răspândit în Republica Moldova. Conform datelor Ministerului Muncii și Protecției Sociale, la sfârșitul anului 2021, la evidență erau circa 8300 de copii aflați în situații de risc, 73,8% dintre aceștia fiind din mediul rural. Peste 6 mii dintre aceștia erau din categoria copiilor neglijăți, iar 783 – supuși violenței. Cu toate acestea, comparativ cu anul 2020, numărul copiilor supuși violenței a scăzut cu 9,6%.

În asociere cu fenomenul de violență, neglijarea copilului înseamnă privarea copilului de lucrurile de bază precum hrană, apă, igienă fundamentală, adăpost, îngrijire medicală, educație și suport emoțional. Datele statistice oficiale arată că din totalul copiilor în situații de risc, 12,1 mii de copii au fost din categoria copiilor neglijăți, 515 de copii au fost supuși violenței, iar 195 de copii se află în alte situații, precum: practicarea vagabondajului, cerșitul, prostituției, lipsirea de îngrijire și supraveghere din partea părinților din cauza absenței acestora la domiciliu din motive necunoscute, copii care au fugit de acasă sau au fost alungați, copii abandonați de părinți, copii victime ale infracțiunilor și copii în cazul cărora în privința părinților/unicului părinte a fost instituită o măsură de ocrotire judiciară [15]. Acest lucru este confirmat și de experții participanți la focus grup, care susțin că impactul acestor probleme asupra copiilor se manifestă prin *creșterea violenței între părinți și asupra copiilor (FG1); deseori copiii pot suferi dezechilibrare emoțională și psihologică; pot avea dificultăți în dezvoltarea cognitivă și educațională; pot fi expuși la riscuri de sănătate; pot avea probleme de comportament și socializare. Poate fi revictimizare (FG_2)*.

Dependența de substanțe în rândul părinților este o problemă complexă și delicată care poate avea impacturi semnificative asupra întregii familii. Dependența poate afecta relațiile, sănătatea, bunăstarea economică și abilitatea părinților de a-și îngriji și de a-și sprijini copiii. O opinie exprimată la focus grup confirmă că: *problema numărul 1 în rândurile familiilor în situații de risc este abuzul de alcool în urma căruia se țin celelalte lucruri în lanț, cum ar fi: neglijare, violența fizică, abuzul sexual etc. (FG_3) Dependența de substanțe poate crea tensiuni și conflicte în relațiile dintre părinți și între părinți și copii (FG_4)*. Comportamentul imprevizibil și schimbările de dispoziție pot contribui la instabilitatea familială. Părinții dependenți pot pierde încrederea copiilor și partenerilor lor din cauza comportamentului inconsecvent și a eșecurilor anterioare în a ține promisiuni. Dependența poate determina părinții să se retragă social, izolându-se de familie și prieteni. Aceasta poate duce la lipsa de sprijin social și izolarea copiilor. Dependența poate crește riscul de abuz sau neglijare a copiilor, deoarece părinții pot fi preocupați mai mult de nevoile lor personale decât de nevoile copiilor.

O altă problemă cu care se confruntă familiile cu copii în situații de risc este *angajarea în câmpul muncii*. Disponibilitatea limitată a locurilor de muncă sau calificările insuficiente pot duce la instabilitatea ocupării forței de muncă și la dificultăți în asigurarea resurselor necesare pentru familie. Unele comunități sau regiuni pot avea un acces limitat la oportunități de angajare sau la piața muncii, ceea ce face dificilă găsirea unui loc de muncă adecvat. Locurile de muncă nesigure pot adesea să nu ofere beneficii sociale sau medicale, ceea ce înseamnă că părinții pot avea dificultăți în a-și asigura sănătatea și a acoperi asigurarea medicală. Anumite categorii de părinți, cum ar fi cei din minorități etnice sau din grupuri vulnerabile, sunt supuși la discriminare la locul de muncă, ceea ce îi face mai vulnerabili la șomaj și poate determina angajare sezoniera sau locuri de muncă nesigure. Unul dintre participanții la focus grup a subliniat că *lipsa de încadrare în câmpul muncii și lipsa motivației interne reprezintă două aspecte cruciale în dificultatea de a-și asigura un trai decent (FG_4)*. Părinții din familii aflate în situații de risc pot întâmpina dificultăți în obținerea unei educații sau calificări adecvate, ceea ce le limitează opțiunile de angajare.

Acces limitat la educație. Copiii din familii defavorizate pot întâmpina dificultăți în accesul la educație de calitate, ceea ce poate afecta viitorul lor și potențialul de a scăpa din ciclul sărăciei. Strategia națională

de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” în calitate de document de viziune strategică, se racordează la Agenda ONU de dezvoltare durabilă 2030 și propune punerea în aplicare a principiului „Nimeni să nu fie lăsat în urmă” pentru a atinge Obiectivul 4 al Agendei: „Garantarea unei educații de calitate și promovarea oportunităților de învățare de-a lungul vieții pentru toți”, prin intermediul unui șir de acțiuni prioritare, precum este „asigurarea accesului echitabil al tuturor copiilor la educația gratuită prin crearea condițiilor de acces geografic, infrastructural, informațional și financiar pentru toți și oferirea posibilităților de pregătire a copiilor potrivit abilităților individuale ale acestora, asigurând un mediu școlar prietenos, protectiv și incluziv”. În multe școli din comunitățile defavorizate se înregistrează o lipsă a infrastructurii adecvate, materiale didactice și facilități sanitare corespunzătoare. Cercetătorii francezi Dupriez și Vandenberghe [7] consideră că una dintre cele mai cunoscute forme ale egalității în educație este *egalitatea de șanse de acces*, considerată de altfel „mama tuturor egalităților din educație”, însă curând au devenit cunoscute și celelalte forme: egalitate de tratament, egalitate de rezultate și, mai nou, egalitate de impact. Sociologul francez Meuret [11, p. 126–151] face apel la teoria lui Amartya Sen potrivit căruia egalitatea de șanse este cea care asigură fiecărui individ acele competențe, abilități, deprinderi de bază („capabilități”) care să le permită să se integreze social.

Copiii din familii defavorizate pot fi obligați să înceapă să lucreze mai devreme pentru a contribui la venitul familial, ceea ce îi poate împiedica să urmeze cursuri educaționale de calitate. Din cauza condițiilor dificile în care trăiesc, unii copii pot pierde motivația pentru a-și continua educația și pot să abandoneze școala prematur. Accesul limitat la educație poate afecta negativ viitorul copiilor, limitându-le opțiunile de carieră și contribuind la menținerea ciclului sărăciei în generații succesive.

Separarea familială. Copiii pot fi separați de familiile lor în timpul unei crize [4], dar îngrijirea oferită trebuie să fie cea mai bună calitate pentru a asigura bunăstarea lor continuă. Anumite situații de risc pot duce la instabilitate familială, separarea de părinți sau chiar la pierderea custodiei, afectând relațiile dintre părinți și copii. Când sănătatea și securitatea copiilor este afectată de abuz sau neglijare intervine autoritatea tutelară care poate decide luarea copiilor din familii și, în unele cazuri, decăderea din drepturi părintești, iar copiii pot fi plasați în servicii alternative de protecție a copilului, precum centrele de plasament, case de tip familial. Când un părinte este decăzut din drepturi părintești, se poate pierde legătura cu copiii, iar relația poate deveni dificilă sau limitată. Separarea familială poate implica procese juridice complexe, cum ar fi divorțul sau procedurile de decădere din drepturi părintești, care pot adăuga stres și dificultăți.

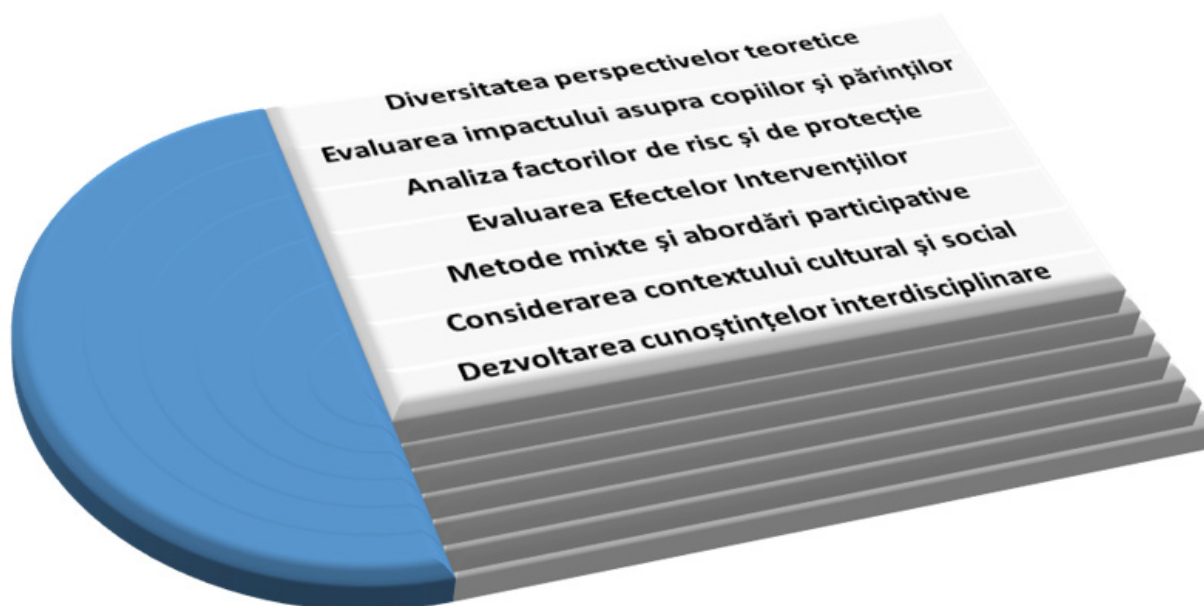
Stigmatizarea socială reprezintă un fenomen în care familiile aflate în situații de risc se confruntă cu prejudecăți, discriminare și judecăți negative din partea societății. Această stigmatizare poate adânci izolarea și accentua dificultățile cu care se confruntă aceste familii. Copiii din familii defavorizate suferă, de asemenea, impactul acestui stigmat, manifestându-se în discriminare și inegalități în cadrul sistemului educațional, ceea ce poate afecta șansele lor de a avea acces la o educație de calitate. Familiile cu copii în situații de risc afectate de sărăcie, șomaj sau probleme de sănătate mentală, pot fi percepute negativ de către societate. Stigmatizarea poate proveni din stereotipuri și prejudecăți legate de aceste situații, creând un climat advers pentru integrarea socio-profesională. Stigmatizarea din cele mai vechi timpuri a avut diverse motive, însă a apărut întotdeauna ca element al stratificării sociale a societății deoarece acțiunea ei era legată de normele sociale și viza menținerea stabilității sociale [2]. Stigmatizarea socială nu doar adaugă presiune și dificultăți familiilor aflate în situații de risc, ci poate afecta și dezvoltarea copiilor lor. Abordarea acestei probleme necesită eforturi la nivel societal pentru a promova înțelegerea, empatia și sprijinul reciproc, astfel încât familiile defavorizate să poată beneficia de resursele și oportunitățile necesare pentru a-și depăși dificultățile.

Într-o perspectivă complexă asupra problemelor sociale ale familiilor aflate în situații de risc se conturează o realitate adesea marcată de sărăcie, izolare și stigmatizare. Aceste familii se confruntă cu provocări multiple, precum accesul limitat la educație și servicii de sănătate, ceea ce contribuie la perpetuarea ciclului sărăciei și la amplificarea inegalităților sociale.

În ansamblu, abordările teoretico-metodologice de cercetare în domeniul familiilor cu copii în situație de risc reprezintă o contribuție esențială la dezvoltarea politicilor și practicilor care să sprijine aceste familii, facilitând o intervenție mai eficientă și sustenabilă pentru îmbunătățirea calității vieții și a perspectivei

de viitor pentru copiii și părinții implicați. În concluzie, câteva aspecte-cheie pot fi evidențiate elementele descrise în figura 1.

Fig. 1. Bazele teoretico-metodologice de cercetare a familiilor cu copii în situație de risc.

Sursa: Autorul în procesul de studiere și documentare

Abordările teoretico-metodologice în cercetarea familiilor cu copii în situație de risc sunt esențiale pentru dezvoltarea unor politici și practici mai eficiente de sprijin familial. Acestea furnizează o înțelegere profundă a factorilor de risc și protecție, evaluând nevoile specifice ale familiilor și dezvoltând programe personalizate de intervenție. Analiza abordărilor teoretico-metodologice furnizează o înțelegere profundă a nevoilor și resurselor acestor familii, conducând la dezvoltarea de programe de intervenție personalizate și la optimizarea rezultatelor prin monitorizarea și evaluarea constantă a impactului acestor programe.

Concluzii

Analizând rezultatele obținute, putem concluziona că cercetarea în domeniul familiilor cu copii în situație de risc îmbrățișează o diversitate de teorii, incluzând teorii despre stresul familial, resursele disponibile, dezvoltarea copilului și perspective sociologice. Această varietate permite o înțelegere cuprinzătoare a multiplelor aspecte implicate în dinamica acestor familii. Abordările teoretice și metodologice sunt orientate spre evaluarea impactului asupra copiilor și părinților, focalizând pe aspecte precum dezvoltarea socio-emoțională a copiilor, performanța școlară, sănătatea mentală a părinților și relațiile familiale. Cercetările se concentrează pe identificarea factorilor de risc și de protecție care pot influența parcursul acestor familii. Această analiză susține elaborarea de strategii și intervenții eficiente pentru sprijinirea familiilor în dificultate. Prin adoptarea unor metode mixte și a abordărilor participative se poate obține o înțelegere mai profundă și relevantă a situației. Implicarea comunității și a participanților în procesul de cercetare poate oferi perspective mai ample asupra evaluării efectelor intervențiilor și programelor destinate familiilor cu copii în situații de risc. De asemenea, contextul cultural și social joacă un rol crucial, având în vedere că o perspectivă sensibilă la aceste aspecte contribuie la dezvoltarea de soluții adaptate specificului cultural și social. În final, abordarea interdisciplinară contribuie la o înțelegere holistică și integrată a problemelor cu care se confruntă familiile cu copii în situații de risc. Prin utilizarea focus grupului, se consolidează studierea mai profundă a problemelor și identificarea soluțiilor adecvate, ceea ce contribuie la optimizarea rezultatelor și la îmbunătățirea sprijinului acordat familiilor vulnerabile cu copii. Expertii participanți la focus grup au dus la descoperirea unor tactici și metode mai eficiente pentru a aborda fiecare familie în situații de risc în mod personalizat și participativ.

Referințe:

1. *Analiza sărăciei monetare și a bunăstării gospodăriilor cu copii în anul 2022*, p. 13. Disponibil: https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Copiii_Moldovei/Analiza_saracie_copii_2022.pdf
2. BALAN, Ecaterina. *Stigmatizarea ca formă de manifestare a etichetării sociale*. În: *The contemporary issues of the socio-humanistic sciences*, Ed. 9, 6-7 decembrie 2018, Chișinău. Chișinău, 2018: Print-Caro SRL, 2018, Ediția 9, pp. 111-115. ISBN 978-9975-3277-5-6.
3. BERTALANFFY, L. *An Outline of General System Theory*, 1950, *The British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 1, nr. 2, p. 134-165.
4. *Children separated from their families*. UNICEF South Asia. Disponibil: <https://www.unicef.org/rosa/what-we-do/child-protection/children-separated-their-families>
5. CONGRESS, E., GONZALEZ, M. *Multicultural Perspectives in Working with Families*. New York, Springer Publishing Company, 2020. ISBN 10- 082615414X.
6. COROBAN C. *Raporturi sociale în sistemul familial*. În: *Studia universitatis Moldaviae*. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova, 2013, nr. 8(68).
7. DUPRIEZ, V., VANDENBERGHE, V. *L'école en Communauté française de belgique: de quelle inegalité parlons-nous?* In: *Les Cahiers de Recherche en Education et Formation*, No. 27, Mai 2004. Disponibil: www.giref.ucl.ac.be
8. GAMBLE D. N., WEIL M., *Community Practice Skills: Local to Global Perspectives*, Copyright Date: 2010. ISBN-10: 0231110030.
9. GAMBRILL E., MARTIN I., *Social work practice: A critical thinker's guide*. In: *Journal of Social Work* Volume 14, Issue 6. ISBN: 9780199757251.
10. GREENHAUS J. H., POWELL G. N., *When Work and Family Are Allies: A Theory of Work-Family Enrichment*. In: *The Academy of Management Review* Vol. 31, No. 1, 2007, pp. 72-92.
11. MEURET, D., *Tentative de comparaison de l'équité des systèmes éducatifs français et américain*. In: *Carrefours de l'éducation*, No. 13, 2002, pp. 126-151. Disponibil: www.cairn.info/load_pdf.php?ID_ARTICLE=CDLE_013_0126
12. MITRUȚIU M., *Analiza rețelelor sociale*. Timișoara, 2005. Disponibil: <https://www.asecib.ase.ro/mps/>
13. ONOFREI A. *Asistența socială ca sistem de acțiune socială*. Chișinău, 2013, p. 218. ISBN: 978-9975-71-373-3.
14. SCHIFIRNEȚ C., *Sociologie*, București, 2004, p. 27. ISBN 973-711-023-4.
15. SCHUSTER Ch. *Sistemul lui Niklas Luhmann. O schimbare de paradigmă*. Rezumatul tezei de doctorat în sociologie. Cluj- Napoca 2011, p. 6.
16. *Situația copiilor în Republica Moldova în anul 2022*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/situatia-copiilor-in-republica-moldova-in-anul-2022-9578_60434.html
17. *Sondajul privind violența împotriva copiilor și tinerilor în Republica Moldova 2019 ministerul sănătății, muncii*. Disponibil: https://www.cnpac.md/wp-content/uploads/2020/09/OIM_MoldovaVACS2019_RO_interactive.pdf
18. VOICU B. *Schimb social, schimburi sociale*. În: *Revista de cercetări sociale*, nr. 2 din 1998, p. 142-162.
19. WILSON W. J. *More Than Just Race: Being Black and Poor in the Inner City*. In: *Poverty & Race Research Action Council*, May/June 2009, Volume 18, Number 3. Disponibil: <https://www.prrac.org/pdf/WJWMayJune2009.pdf>

Date despre autor:

Crisina COROBAN, asistent universitar, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-8040-0909.

E-mail: cristina.coroban@usm.md

Prezentat la 22.03.2024

CZU: 343.224.1:343.211:340.5

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_21](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_21)

RĂSPUNDEREA PENALĂ A MINORULUI ÎN DREPTUL COMPARAT

Elena PÎRĂU,

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

În acest articol sunt analizate drepturile minorilor acuzați pentru săvârșirea de infracțiuni în contextul procedurilor de justiție și anume aspectele importante ce țin de drepturile fundamentale ale minorilor în cadrul procedurilor judiciare precum, garantarea unui proces echitabil, inclusiv participarea efectivă a unui avocat și accesul la serviciile acestuia, drepturile minorilor reținuți, detenția preventivă, protecția împotriva relelor tratamente și a arestării sau deținerii în condiții contrare a dispozițiilor tratatelor internaționale precum și dreptul la un remediu efectiv. De asemenea, sunt analizate principiile directoare ce țin de privarea de libertate a minorilor, vârsta răspunderii penale a minorilor și a prevederilor speciale în aplicarea pedepselor penale în privința minorilor din diferite state.

Cuvinte-cheie: *proces penal, protecția minorilor, proces echitabil, dreptul la un recurs efectiv, tratamente inumane și degradante, dreptul la un remediu efectiv, măsuri preventive, reținere, arest preventiv, condamnare, executarea pedepsei, extrădare.*

CRIMINAL LIABILITY OF THE MINOR IN COMPARATIVE LAW

This article analyzes the rights of minors accused of committing crimes in the context of judicial proceedings, namely the important aspects related to the fundamental rights of minors in judicial proceedings, such as the guarantee of a fair trial, including the effective participation of a lawyer and access to his services, the rights of detained minors, preventive detention, protection against ill-treatment and arrest or detention in conditions contrary to the provisions of international treaties as well as the right to an effective remedy. Also, the guiding principles related to the deprivation of liberty of minors, the age of criminal responsibility of minors and the special provisions in the application of criminal punishments regarding minors in different states are analyzed.

Keywords: *Criminal process, protection of minors, fair trial, right to an effective remedy, inhuman and degrading treatment, right to an effective remedy, preventive measures, arrest, preventive detention, conviction, execution of sentence, extradition.*

Introducere

Fiecărui copil trebuie să i se respecte și protejeze demnitatea individuală, nevoile speciale, interesele și viața privată. Dreptul de a fi tratat cu demnitate și compasiune oferă copilului posibilitatea de a beneficia de un rol important pe tot parcursul procesului judiciar potrivit capacităților sale în formare. Minorii au nevoie de o protecție aparte din partea societății, din partea sistemului judiciar, dar și o protecție la nivel legislativ. În acest sens, în jurisdicția internațională s-au instituit o serie de norme penale speciale care să protejeze minorii.

Mai mult, tinerii sunt o categorie aparte care necesită o adaptare diferită la normele de drept, în special cunoașterea legii și a comportamentelor prohibitive în societate. Protecția tinerilor, dezvoltarea lor armonioasă și socializarea acestora are o importanță deosebită, deoarece astfel se asigură în același timp și protecția întregii societăți, dar și întreaga ordine de drept.

Statutul copiilor în contextul justiției juvenile este reglementat de prevederile generale privind drepturile omului, relevante atât în cazul adulților, cât și al copiilor.

În cazul copiilor, obiectivele justiției penale, precum integrarea socială, educația și prevenirea recidivei, constituie principii fundamentale foarte importante.

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene [6] prevede drepturi care au o relevanță deosebită pentru drepturile copilului în cadrul procedurilor judiciare, cum ar fi demnitatea umană, interzicerea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, dreptul la libertate și la siguranță, respectarea vieții private și de familie, protecția datelor cu caracter personal, nediscriminarea și dreptul la o cale de atac eficientă.

Articolul 3 pct.1 din Convenția Internațională cu privire la Drepturile Copilului [7] prevede că în toate deciziile care îi privesc pe copii, fie că sunt luate de instituții publice, de către tribunale, autorități administrative sau de organe legislative, interesele superioare ale copilului trebuie să fie luate în considerare cu prioritate. Astfel, în intervenția organelor de drept în ceea ce privește investigarea infracțiunilor în care sunt implicați minorii trebuie să se țină cont de interesul superior al copilului.

Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale [8] prevede că orice copil are dreptul, din partea familiei, a societății și a statului, la măsuri de protecție decurgând din condiția sa de minor, iar bunăstarea și interesul superior al copilului sunt valori fundamentale împărtășite de toate statele membre, care sunt promovate fără niciun fel de discriminare.

Interesul superior al copilului este principiul fundamental conform căruia se favorizează autonomia drepturilor minorilor, bazată pe recunoașterea vulnerabilității și necesitatea protejării acestei categorii.

Conceptul este integrat în cadrele normative ale mai multor state și guvernează procesul judiciar în ceea ce privește chestiunile care afectează copiii la nivel național și global. Regulile privind interesul superior al copilului sunt privite prin prisma maximizării rezultatelor de dezvoltare ale copilului, presupunând că un copil al cărui „interese” sunt protejate are o șansă mai bună de a deveni o persoană bine adaptată din punct de vedere social, un cetățean productiv și prosper.

Principii directe privind privarea de libertate a minorilor

În Recomandarea CM/Rec(2008)11 al Comitetului de Miniștri către statele membre privind normele europene pentru delincvenții minori care fac obiectul unor sancțiuni sau măsuri [11] sunt enunțate câteva principii de bază. Astfel, potrivit recomandării, infractorii minori care fac obiectul sancțiunilor prevăzute de legea penală, sunt tratați cu respect pentru drepturile lor umane fundamentale, iar sancțiunile care pot fi aplicate minorilor, precum și modul de aplicare a acestora, implementarea, se precizează prin lege și se bazează pe **principiul integrării sociale și educației**, dar și pe **principiul de prevenire a recidivei**, fiind determinate și impuse pentru o perioadă minimă necesară și numai într-un scop legitim.

Impunerea și punerea în aplicare a sancțiunilor se bazează pe interesul superior al infractorilor minori, limitați de gravitatea infracțiunilor săvârșite (**principiul proporționalității**) ținându-se cont de vârstă, dezvoltarea fizică și psihică, capacitățile și circumstanțele personale (**principiul individualizării**), stabilite atunci când este necesar prin anchetă psihologică, psihiatrică sau rapoarte sociale.

Potrivit **principiului intervenției minime**, sancțiunile se pun în aplicare fără întârzieri nejustificate și numai în măsura și pentru perioada strict necesară.

Privarea de libertate a minorului este o măsură de ultimă instanță și este impusă și pusă în aplicare pentru cea mai scurtă perioadă posibilă și urmează a fi depuse eforturi speciale pentru a evita arestarea preventivă. Sancțiunile vor fi impuse și puse în aplicare fără discriminare pe niciun motiv precum: sex, rasă, culoare, limbă, religie, orientare sexuală, opinie politică sau de altă natură, origine, asociere cu o minoritate națională, proprietate, naștere sau alt statut (**principiul nediscriminării**).

Medierea sau alte măsuri reparatorii vor fi încurajate în toate etapele relaționării cu minorii. Minorii nu vor avea mai puține drepturi și garanții legale decât cele oferite infractorilor adulți de normele generale ale procedurii penale.

Orice sistem de justiție care se ocupă de minori trebuie să țină seama în mod corespunzător de drepturile și responsabilitățile părinților sau tutorilor și îi vor implica, pe cât posibil, în proceduri și în executarea sancțiunilor, cu excepția cazului în care acest lucru nu este în interesul minorului. Dreptul minorului la intimitate va fi pe deplin respectat în toate etapele procedurii.

În domeniul extrădării, respectarea interesului superior al copilului cuprinde și dreptul la viața de familie care garantează minorului să nu fie separat de familia sa [13].

Convenția Internațională cu privire la drepturile copilului, prevede patru principii generale care sunt considerate esențiale pentru implementarea tuturor celorlalte drepturi ale copilului și anume: nondiscriminarea, interesul superior al copilului, dreptul la viață, supraviețuire și dezvoltare și respectarea opiniei copilului.

Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice [9], la art. 14 pct. 3 prevede că orice persoană

acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are dreptul, în condiții de deplină egalitate, la cel puțin următoarele garanții: să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat despre natura și motivele acuzației ce i se aduce; să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege; să fie judecată fără o întârziere excesivă; să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată dacă ea nu are mijloace pentru a-l remunera; să aibă posibilitatea de a interoga martorii acuzației și să obțină prezentarea și interogarea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzației; să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată; să nu fie silită să mărturisească împotriva ei însăși sau să se recunoască vinovată.

Potrivit art. 1 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene [6], demnitatea umană este inviolabilă, aceasta trebuie respectată și protejată. Articolul 4 din Cartă stabilește că nimeni nu poate fi supus torturii și nici pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante. Articolul 6, 7 și 8 prevăd că orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță, la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a secretului comunicațiilor precum și la protecția datelor cu caracter personal care o privesc.

Articolul 21 alin. (1) din Cartă interzice discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală.

Articolul 24 din Cartă prevede că copiii au dreptul la protecția și îngrijirile necesare pentru asigurarea bunăstării lor. Ei își pot exprima în mod liber opinia. Aceasta se ia în considerare în problemele care îi privesc, în funcție de vârsta și gradul lor de maturitate. În toate acțiunile referitoare la copii, indiferent dacă sunt realizate de autorități publice sau de instituții private, interesul superior al copilului trebuie să fie considerat primordial. Orice copil are dreptul de a întreține cu regularitate relații personale și contacte directe cu ambii părinți, cu excepția cazului în care acestea sunt contrare interesului său.

Articolul 47 din Cartă prevede că orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol. Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărată și reprezentată. Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a-i asigura accesul efectiv la justiție [23].

Interferența cu art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) (dreptul la un proces echitabil) [5]

Articolul 6 alineatul (1) din Convenție enunță în mod explicit o serie de garanții ale unui proces echitabil și anume, dreptul la judecarea cauzei și la pronunțarea sentinței în mod echitabil, în mod public (cu excepțiile impuse, printre altele, de interesele minorilor), dreptul la judecarea cauzei în termen rezonabil, dreptul la judecarea cauzei de către o instanță instituită de lege, independentă și imparțială. Articolul 6 din Convenție cuprinde garanții în cadrul procesului penal, valabile deopotrivă pentru adulți și copii și anume, egalitatea posibilității rezonabile de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație net dezavantajoasă față de adversarul său și procedura contradictorie, dreptul de a se abține de la declarații, accesul la un avocat, participarea efectivă, prezența la audieri și deciziile motivate. În plus, potrivit articolului 6 alineatul (2) din Convenție, orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită. Este de menționat faptul că dreptul de participare efectivă, precum și dreptul de acces la un avocat constituie aspecte de o importanță deosebită pentru copii, care au generat jurisprudență specifică acestora.

Dreptul la un proces echitabil constituie pilonul central al unei societăți democratice. Copiii suspectați sau acuzați de comiterea unei infracțiuni au dreptul la un proces echitabil și beneficiază de aceleași garanții ca orice altă persoană aflată în conflict cu legea. Garanțiile unui proces echitabil se aplică de la primul inte-

rogatoriu la care este supus minorul și sunt menținute pe tot parcursul procesului penal. Pe de altă parte, copiii aflați în conflict cu legea sunt deosebit de vulnerabili, având nevoie, așadar, de protecție suplimentară.

Articolul 6 alineatul (3) prevede că orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni trebuie să dispună de următoarele drepturi minime: să fie informată, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege, despre acuzațiile care i se aduc, să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale, să fie asistată de un apărător ales de ea, să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării și dreptul să fie asistată gratuit de un interpret.

Articolul 6 alineatul (1) din Convenție nu cere ca un copil judecat pentru o infracțiune penală să înțeleagă sau să fie capabil să înțeleagă fiecare punct de drept sau detaliu probatoriu. Având în vedere sofisticarea sistemelor juridice moderne, mulți adulți cu inteligență normală nu sunt în măsură să înțeleagă pe deplin toate complexitățile și toate schimburile care au loc în sala de judecată. Acesta este motivul pentru care Convenția, în articolul 6 alin. (3) lit. c), subliniază importanța dreptului la reprezentare legală. Cu toate acestea, „participarea efectivă” în acest context presupune că acuzatul are o înțelegere largă a naturii procesului de judecată și a ceea ce este în joc pentru el sau ea, inclusiv semnificația oricărei pedepse care poate fi impusă. Înseamnă că el sau ea, dacă este necesar, cu asistența, de exemplu, a unui interpret, avocat, asistent social sau prieten, ar trebui să poată înțelege direcția generală a ceea ce se spune în instanță. Inculpatul ar trebui să poată urmări cele spuse de martorii acuzării și, dacă este reprezentat, să explice propriilor avocați versiunea sa asupra evenimentelor, să le atragă atenția asupra oricăror declarații cu care nu este de acord și să le informeze despre orice fapte care ar trebui prezentate în apărarea sa.

În *cauza S.C. împotriva Regatului Unit*, Curtea a stabilit că în cazul unui copil, este esențial ca acesta să fie tratat într-o manieră care să țină seama pe deplin de vârsta, nivelul de maturitate și capacitățile sale intelectuale și emoționale și să se ia măsuri pentru a-i promova capacitatea de a înțelege și de a participa la proceduri, inclusiv desfășurarea audierii în așa fel încât să reducă pe cât posibil sentimentele sale de intimidare și inhibiție. Atunci când se ia decizia de a se ocupa de un copil, care riscă să nu poată participa efectiv din cauza vârstei sale fragede și a capacității intelectuale limitate, mai degrabă pe calea procedurii penale decât în alt mod, forma de eliminare care are ca scop în primul rând determinarea interesului superior al copilului și pe cel al comunității, este esențial ca acesta să fie judecat într-un tribunal specializat care să fie capabil să ia în considerare pe deplin și să țină seama în mod corespunzător de handicapurile acestuia și să-și adapteze procedura în consecință. În cauza dată Curtea a concluzionat că făptuitorul minor nu a fost capabil să participe efectiv la procesul său penal din cauza unui grad semnificativ de dificultate de învățare [25, p. 28-35].

În *cauza T. și V. împotriva Marii Britanii*, o majoritate clară a judecătorilor din Curtea de Apel și Camera Lorzilor au caracterizat rolul ministrului de interne în stabilirea tarifului, ca pedeapsă pentru făptuitorii minori, ca fiind similar cu cel efectuat de un judecător în condamnare. Curtea notează că articolul 6 § 1 garantează anumite drepturi în ceea ce privește determinarea oricărei acuzații penale, iar în materie penală, articolul 6 § 1 acoperă întregul proces în litigiu, inclusiv procedurile de apel și stabilirea pedepsei. Articolul 6 § 1 garantează, *inter alia*, un proces echitabil de către un tribunal independent și imparțial, iar independent în acest context înseamnă independent de părțile în cauză și, de asemenea, de executiv, însă ministrul de interne, care a stabilit sancțiunea penală a reclamantilor, nu era în mod evident independent de executiv și în consecință a existat o încălcare a articolului 6 § 1 [26, p. 106, 108, 113].

Interferența cu art. 3 CEDO (interzicerea torturii)

În *cauza Tyrer împotriva Regatului Unit*, Curtea a constatat încălcarea art. 3 din Convenție atunci când unui adolescent în vârstă de 15 ani îi fusese aplicată o pedeapsă judiciară corporală pentru că agresase și rănisese un elev mai mare din școala sa și i se ceruse să își scoată pantalonii și lenjeria intimă și să se aplece peste o masă. Fusese apoi ținut de doi ofițeri de poliție, în timp ce un al treilea ofițer de poliție îl lovide de trei ori cu o nuia. Deși acesta nu a suferit efecte fizice severe sau de lungă durată, pedeapsa sa prin care a fost tratat ca un obiect aflat în puterea autorităților a constituit o agresiune asupra tocmai a ceea ce este unul dintre scopurile principale ale art. 3 pentru a proteja respectiv demnitatea și integritatea fizică a unei persoane [29, p. 28-35].

În *cauza T. și V. împotriva Marii Britanii*, Curtea a analizat dacă atribuirea reclamanților a răspunderii penale pentru faptele săvârșite la vârsta de zece ani ar putea, prin ea însăși, să conducă la o încălcare a articolului 3. Atunci nu exista vreun standard comun clar între statele membre ale Consiliului Europei cu privire la vârsta minimă de răspundere penală. Curtea observă că una dintre garanțiile minime oferite de articolul 40 alineatul (2) litera (b) din Convenția ONU pentru copiii acuzați de infracțiuni este că intimitatea lor ar trebui să fie pe deplin respectată în toate etapele procedurii. În mod similar, Regula 8 din Regulile de la Beijing prevede că intimitatea minorului va fi respectată în toate etapele și că în principiu, nu va fi publicată nicio informație care ar putea duce la identificarea unui infractor minor. Cu toate acestea, Curtea recunoaște că procedura penală împotriva reclamantului nu a fost motivată de nicio intenție a autorităților statului de a-l umili sau de a-i provoca suferințe și nu s-a putut constata că trăsăturile particulare ale procesului de judecată aplicate acestuia au cauzat, într-o măsură semnificativă, suferințe depășind cele care ar fi fost în mod inevitabil generate de orice încercare a autorităților de a trata reclamantul în urma săvârșirii de către acesta a infracțiunii în cauză. Curtea nu consideră că procesul reclamantului a dat naștere la o încălcare a articolului 3 din Convenție [26, p. 67-78].

Interferența cu art. 5 CEDO (dreptul la libertate și la siguranță)

În *cauza Bouamar împotriva Belgiei*, statul belgian a ales sistemul de supraveghere educațională în vederea punerii în aplicare a politicii sale privind delincvența juvenilă. În consecință, aceasta avea obligația de a institui facilități instituționale adecvate, care să răspundă cerințelor de securitate și obiectivelor educaționale ale legii naționale. Curtea a statuat că un minor poate fi reținut numai în cazurile enumerate exhaustiv în lege iar plasarea temporară într-un penitenciar aflat în arest preventiv, este o măsură la care ar trebui să se recurgă numai în circumstanțe excepționale și să aibă o durată extrem de scurtă, iar legea națională o autorizează numai în cazul în care este imposibil din punct de vedere material să se găsească o persoană sau o instituție capabilă să accepte imediat minorul. Legalitatea implică, de asemenea, că privarea de libertate este în conformitate cu scopul restricțiilor permise de articolul 5 alin. 1 din Convenție. În astfel de împrejurări, privarea de libertate trebuie urmată rapid de aplicarea efectivă a unui regim de educație supravegheată într-un cadru (deschis sau închis) conceput și cu resurse suficiente în acest scop. Curtea concluzionează că cele două ordine de plasament, luate împreună, nu erau compatibile cu art. 5 alin. (1) lit. (d) din Convenție. Repetarea lor inutilă a avut efectul de a le face din ce în ce mai puțin „legale”. Prin urmare, a existat o încălcare a articolului 5 alin. (1) din Convenție [27, p. 50-53].

Mai mult ca atât, la audierile recursurilor reclamantului împotriva ordonanțelor organelor statului Curtea de Apel a audiat avocații domnului Bouamar și, cu toate acestea, Curtea de Apel s-a pronunțat asupra acestora abia după câteva luni. CtEDO a stabilit că astfel de intervale de timp sunt greu compatibile cu viteza cerută de termenii articolului 5 alin. (4) din Convenție. În plus, instanța de apel nu a decis cu adevărat „legalitatea” măsurilor de plasament care au fost contestate în fața sa, prin urmare, recursurile ordinare și recursurile reclamantei nu au avut niciun efect util. În concluzie, a existat o încălcare a articolului 5 alin. (4) din Convenție [27, 63-64].

Interferența cu art. 13 CEDO (dreptul la un remediu efectiv)

În *cauza Corsacov împotriva Moldovei*, dreptul reclamantului minor, acuzat de comiterea infracțiunii de furt, de a nu fi supus torturii și de a beneficia de o investigație efectivă a plângerilor sale cu privire la aplicarea torturii a fost încălcat de către stat, iar Curtea a constatat că pretențiile reclamantului în această privință au fost serioase și legitime în sensul articolului 13. Reclamantul ar fi putut pretinde compensații pentru cauzarea prejudiciului material și moral numai dacă prejudiciul ar fi fost cauzat prin acțiuni ilegale. Deoarece urmărirea penală desfășurată de autoritățile naționale a conchis că acțiunile polițiștilor au fost legale, orice acțiune civilă împotriva lor ar fi fost inefectivă. În aceste circumstanțe, Curtea a conchis că reclamantul nu a avut un recurs efectiv în conformitate cu dreptul național de a pretinde compensații pentru maltratarea sa și, prin urmare, a existat o violare a articolului 13 al Convenției în ceea ce privește pretenția în temeiul articolului 3 CEDO [28, p. 81-82].

Vârsta minimă de răspundere penală în dreptul comparat

Vârsta minimă de răspundere penală este vârsta sub care un copil nu poate fi tras la răspundere penală pentru acțiunile sale și, prin urmare, nu poate fi adus în fața unei instanțe penale.

Articolul 26 din Statutul Curții Penale Internaționale prevede următoarele: Curtea nu are competența față de o persoană sub vârsta de 18 ani în momentul pretinsei comiterii a unei crime de genocid, de război, de agresiune și crime împotriva umanității. Însă, conform principiului subsidiarității, instanțele naționale sunt însărcinate să judece, dacă este necesar, astfel de minori [12].

Unele jurisdicții nu au o vârstă minimă fixă, dar lasă procurorilor libertatea de a argumenta sau judecătorilor să se pronunțe dacă infractorul copil sau adolescent minor a înțeles că ceea ce a făcut a fost greșit. Dacă inculpatul nu a înțeles diferența dintre bine și rău, s-ar putea să nu fie considerat adecvat să se trateze o astfel de persoană ca fiind vinovată [20].

Articolul 113 din Codul penal al României [4] prevede limitele răspunderii penale. Astfel, minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal, iar minorul care are vârsta între 14 și 16 ani răspunde penal numai dacă se dovedește că a săvârșit fapta cu discernământ. Însă, minorul care a împlinit vârsta de 16 ani răspunde penal potrivit legii.

Condițiile prevăzute de art. 113 din Codul penal al României, instituie o prezumție absolută de nerăspundere penală până la vârsta de 14 ani (adică perioada neimputabilității absolute) și o prezumție relativă între 14 și 16 ani [18, p. 71-90].

Această condiție nu prezintă dificultate în cazul faptelor care îmbracă forma simplă a unității de infracțiune, cum sunt cele de furt, omor, fals etc. Dacă minorul a săvârșit mai multe fapte, din care unele înainte de a îndeplini condițiile legale și altele - după, pentru primele fapte va opera cauza de neimputabilitate. În cazul în care minorul a săvârșit, în timpul când nu răspunde penal, o parte din actele succesive componente ale unei infracțiuni continue ori continuate sau ale unei infracțiuni de obicei, pe care le repetă în perioada în care a devenit răspunzător potrivit legii, va fi tras la răspundere penală numai pentru activitatea infracțională săvârșită în ultima perioadă. Alegerea măsurii educative care urmează a fie luată față de minor se face în anumite condiții și potrivit unor criterii fixe [18, p. 71-90].

În Afganistan, vârsta minimă de răspundere penală este de 12 ani, iar copiii cu vârsta cuprinsă între 7 și 12 ani pot fi supuși avertismentelor, supravegherii de către serviciile sociale sau internați într-un centru de reabilitare.

În Angola, pedepsele minime și maxime sunt reduse cu două treimi între 14 și 16 ani și jumătate între 16 și 18 ani, iar nevoile de reabilitare și reintegrare socială sunt luate în considerare și pentru minori.

În, multe țări cum ar fi Andora, Belgia, Canada, China, Ungaria, Israel, vârsta redusă pentru răspundere penală a minorilor este de 12 ani.

În Austria, Albania, Bulgaria, Estonia, Germania, Italia, Letonia, Lituania vârsta redusă pentru răspundere penală a minorilor este de 14 ani.

Luxemburgul și Spania de exemplu, nu au stabilite o singură vârstă de răspundere penală specială a minorului, aceasta fiind vârsta de 18 ani. În Spania vârsta generală de răspundere penală este de 21 ani.

Cea mai mică vârstă de răspundere penală stabilită minorilor este în legislația Emiratelor Arabe Unite, Tailanda, Tanzania, Qatar, Pakistan, Liban, Kuweit, India, aceasta fiind de 7 ani.

Nu este o limită de vârstă stabilită a răspunderii penale speciale a minorilor în Mauritius, aceasta fiind de la naștere, iar vârsta generală de tragere la răspundere penală este de 14 ani [18].

Vârsta răspunderii penale în Anglia și Țara Galilor este de 10 ani. Regulile sunt diferite în Scoția. Aceasta înseamnă că minorii sub 10 ani nu pot fi arestați sau acuzați de o infracțiune. Există și alte pedepse care pot fi date copiilor sub 10 ani care încalcă legea. Însă, copiii între 10 și 17 ani pot fi arestați și duși în judecată dacă comit o infracțiune.

În Qatar minorul este definit ca orice bărbat sau femeie care are vârsta peste șapte ani dar sub 16 ani. Însă, conform legii Sharia, făptuitorii răspund pentru infracțiunile comise la debutul pubertății. În conformitate cu Legea privind minorii, copiii cu vârsta peste 14 ani, dar sub 16 ani care au săvârșit o infracțiune gravă sau majoră, nu pot fi condamnați la moarte, închisoare sau muncă silnică sau flagelare. Codul Penal prevede pedeapsa cu moartea pentru o anumită categorie de infracțiuni, dar precizează că o persoană cu

vârsta sub 18 ani la momentul săvârșirii infracțiunii nu poate fi condamnată la moarte. Cu toate acestea, Codul penal nu se aplică infracțiunilor de represalii când presupusul infractor este musulman. În cazul în care pedeapsa cu moartea este aplicată unei femei însărcinate în conformitate cu legea Sharia, executarea pedepsei este amânată până la emiterea unei pedepse de răzbunare, altei pedepse discreționare, se comută pe doi ani sau se condamnă la închisoare pe viață [16].

În Olanda minorii cu vârsta cuprinsă între 12 și 17 ani care săvârșesc o infracțiune sunt sancționați conform legii penale pentru minori. Instanța poate aplica, de asemenea, legea penală a minorilor adulților cu vârsta cuprinsă între 18 și 22 de ani. Copiii sub 12 ani nu pot fi urmăriți penal. Dacă un copil comite o infracțiune minoră, de exemplu furt sau vandalism, poliția va discuta cu părinții. De asemenea, ei pot trimite copilul la biroul de îngrijire a tinerilor, care fie va oferi consiliere, fie îl va îndruma către alte servicii. Dacă un copil sub 12 ani chiar scapă de sub control, instanța va interveni, de exemplu, desemnând un supraveghetor de familie care să monitorizeze copilul. Minorii care comit infracțiuni minore pot fi îndrumați către programul HALT de prevenire a criminalității juvenile. Acest lucru le oferă posibilitatea de a îndrepta ceea ce au greșit. Ei pot, de exemplu, să-și ceară scuze victimelor și să plătească pentru orice prejudiciu cauzat. Dacă își îndeplinesc obligațiile și își finalizează cu succes programul HALT, nu vor avea antecedente penale. În cazul în care un minor refuză să participe la programul HALT sau nu îl finalizează cu succes, cazul acestuia este înaintat procurorului. Acest lucru va duce de obicei la urmăriri penale. Pedeapsa maximă pentru minorii în vârstă de 16 sau 17 ani este de doi ani. Pentru minorii cu vârsta cuprinsă între 12 și 15 ani, maximul este de un an [21].

În Grecia, pentru minori este prevăzută detenția în centre corecționale și nu în închisori, durata maximă a sancțiunilor privative până la 5 sau 10 ani, în cazul când pedeapsa privativă de libertate pentru adulți este mai mare de 10 ani, dar pedeapsa minimă este de 6 luni.

În Austria, nivelul minim sub care minorul nu poate fi pedepsit sau nu poate primi măsuri educative pentru infracțiunea pe care a săvârșit-o este vârsta de 14 ani. Pedeapsa maximă pentru minori este diminuată la jumătate și pedeapsa cu închisoare limitată pentru minori. Între 14 și 18 ani toți infractorii beneficiază de sistemul de justiție pentru minori. Pentru un copil infractor sub 14 ani, categoria „infracțiune” nu are sens direct. Copilul este supus doar măsurilor de protecție a tinerilor, care sunt aplicate de autoritățile de protecție a tinerilor și de tribunalele de familie. Un copil care este, în flagrant delict, suspectat că a comis o infracțiune, cu excepția infracțiunilor minore, poate fi arestat pentru a stabili faptele și pentru a fi predat părinților, tutorei sau pentru a-i fi aplicată o sancțiune printr-o hotărâre a autorității competente pentru tineret [24].

În Portugalia, statutul legal pentru tinerii infractori este între 16 și 21 de ani. Judecătorul corecțional poate reduce durata pedepsei cu închisoarea unui minor între 16 și 18 ani, dacă este favorabilă reintegrării minorului [22]. Copiii sub 12 ani sunt considerați incapabili de a încălca legea, prin urmare ei necesită protecție, nu pedeapsă. Sunt instituite proceduri speciale prin intermediul Sistemului de tutelă educațională pentru judecarea făptuitorului minor care are 12 ani [19].

În Republica Moldova, procedura specială de investigare a cauzelor penale privind minorii are caracter derogatoriu de la procedura generală prevăzută de legislația procesual penală. Articolul 6 pct. 47) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova [1] definește minorul ca persoană care nu a împlinit vârsta de 18 ani. Totodată, Codul penal al Republicii Moldova [2] stabilește la art. 21 vârsta de răspundere penală a persoanelor fizice responsabile. Astfel, potrivit art. 21 alin. (1) din Codul penal, sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani. Însă, alin. (2) prevede că persoanele fizice care au vârsta între 14 și 16 ani sunt pasibile de răspundere penală numai pentru săvârșirea anumitor categorii de infracțiuni. Articolul 20 alin. (3) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova prevede că urmărirea penală și judecarea cauzelor penale în care sunt minori se fac de urgență și în mod prioritar.

Judecarea cauzelor

Minorii sunt subiecți de drept cu caracteristici speciale proprii. Din cauza acestor particularități, sistemul legislativ ar trebui să privească răspunderea penală a minorilor ca o problemă separată în cadrul elementelor de criminalitate.

Art. 485 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova prevede că la adoptarea sentinței în procesul unui minor, în afară de chestiunile indicate în art.385, instanța de judecată urmează să examineze posibilitatea liberării de pedeapsa penală a minorului în conformitate cu dispozițiile art.93 din Codul penal al Republicii Moldova sau suspendării condiționate a executării pedepsei de către minor conform dispozițiilor art.90 din Codul penal al Republicii Moldova.

Astfel, cauzele cu implicarea copiilor sunt gestionate conform procedurii generale, cu aplicarea unor condiții speciale prevăzute de legislația procesual-penală: asistență juridică garantată de stat obligatorie, participarea reprezentantului legal și a pedagogului/psihologului la audierea copilului etc [17, p.71-90].

În cazul liberării minorului de pedeapsa penală cu aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ, prevăzute la art.104 din Codul penal, instanța informează despre aceasta organul specializat de stat respectiv și pune în sarcina lui efectuarea controlului asupra comportării minorului condamnat.

Orice parte, inclusiv inculpatul minor, care nu este mulțumită de sentința emisă are dreptul să o conteste.

Cooperarea internațională.

Pe lângă protecția oferită tuturor copiilor, inclusiv copiilor migranți, în temeiul articolului 24 din Carta drepturilor fundamentale a UE, articolele 18 și 19 din cartă se referă în mod specific la dreptul la azil și protejarea, expulzarea sau extrădarea. UE a acordat, de asemenea, atenție nevoilor specifice ale copiilor neînsoțiți, inclusiv în ceea ce privește aspectele juridice de acest fel precum tutela și reprezentarea legală, evaluarea vârstei, urmărirea familiei și reunificarea, procedurile de azil, detenția și expulzarea, precum și aspectele legate de condițiile de viață ale copiilor [15].

Aplicarea instrumentelor privind cooperarea internațională în materie penală trebuie să aibă o atenție specială pentru interesele predominante ale copilului. Cooperarea nu trebuie să creeze niciodată a situație mai gravă decât cea la care ar fi expus copilul în țara de origine. Respectarea dreptului la o viață de familie ar trebui stipulată în mod expres, în special în cazul extrădării. Copilul străin trebuie să aibă cel puțin aceleași drepturi ca cele acordate copiilor cu cetățenia țării date.

În cazul unui minor în vârstă de sub 18 ani la momentul cererii de extrădare și rezident obișnuit în statul solicitat, autoritățile competente ale statului solicitant și ale statului solicitat vor lua, în calcul, ținând cont de interesele minorului și, în cazul în care consideră că extrădarea ar putea prejudicia reabilitarea sa socială, toate modalitățile de a se ajunge la un acord asupra celor mai adecvate măsuri [10, p.16]. În acest context, se poate atesta apariția unei autonomii tot mai mari a justiției pentru minori, așa cum o arată afirmarea principiului răspunderii penale a minorilor la nivel național și internațional [14, p. 669-673].

Concluzii

Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului [7] a fost înființată pentru a recunoaște drepturile copiilor din întreaga lume. Acest cadru legal pledează pentru protecția oricărei persoane sub 18 ani, deoarece recunoaște că copiii merită o atenție specială datorită vârstei și nevoilor de dezvoltare asociate, în special pledând pentru protecția specială a copiilor aflați în conflict cu legea.

Sistemul de justiție pentru minori a fost înființat pentru reabilitarea copiilor. Cercetările confirmă că închiderea copiilor pentru perioade lungi de timp, mai ales în condițiile dure pe care le vedem prea des în sistemul de justiție pentru minori, provoacă mai mult rău decât bine și nu ajută la protejarea comunităților noastre. Relevant în mod specific, în toate acțiunile privind copiii în conflict cu legea, interesul superior al copilului trebuie să fie o considerație primordială atunci când trebuie luate în considerare nevoile acestuia.

Sistemele de justiție trebuie să funcționeze mereu în interesul copilului și se să asigure că drepturile copilului sunt respectate, indiferent de locul și de modul în care copiii intră în contact cu sistemul de justiție.

Condamnarea minorilor la privațiune de libertate provoacă leziuni fizice, traume emoționale și vătămări psihologice și întrerup dezvoltarea sănătoasă a acestora. Tinerii aflați în închisoare se confruntă și cu violență fizică și sexuală, agravând trauma impusă de izolarea și separarea lor de familiile, prieteni și comunitățile lor.

Pedeapsa pentru o infracțiune trebuie să fie întotdeauna într-o manieră proporțională nu doar cu circumstanțele și gravitatea acesteia, ci și în raport cu circumstanțele și nevoile copilului precum și nevoile

societății. Bunăstarea copilului trebuie să fie factorul călăuzitor în examinarea cazului și nu în ultimul rând ținându-se cont și de alte drepturi fundamentale ale unui copil deținut, cum ar fi privare de educație, accesul la îngrijire medicală corespunzătoare, accesul la justiție etc.

Privarea de libertate este foarte rar în interesul superior al copilului și disproporționat necesară pentru siguranța publică. Din analiza legislației la nivel internațional și european, am constatat că pedeapsa închisorii trebuie să rămână o sancțiune excepțională care poate fi pronunțată numai pentru infracțiuni grave și aplicată numai minorilor a căror personalitate a fost evaluată cu atenție. Durata închisorii trebuie să fie strict limitată, iar pedeapsa executată într-un loc diferit de cel al adulților. De fiecare dată când este posibil trebuie aplicate măsuri alternative la închisoare. La fel și aplicarea măsurilor educative și de protecție trebuie să fie limitate de principiul proporționalității. În toate cazurile, trebuie respectate limitele maxime de proporționalitate.

Referințe:

1. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 248-251 art. 699 din 05.11.2013.
2. *Codul penal al Republicii Moldova*, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 72-74 art. 195 din 14.04.2009.
3. *Codul de executare al Republicii Moldova*, publicat în *Monitorul Oficial* Nr. 214-220 art. 704 din 05.11.2010.
4. *Codul de procedură penală al României (Legea nr. 135/2010)*, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 486 din 15 iulie 2010.
5. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_roun.
6. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 83/391 din 30.3.2010*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.
7. *Convenția Internațională nr. 52 din 20.11.1989 cu privire la drepturile copilului, publicat 30.12.1998 în Tratatul Internațional Nr. 1 art. 52, adoptată de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115568&lang=ro.
8. *Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatarea sexuală și a abuzurilor sexuale Lanzarote, 25 octombrie 2007*. Disponibil: <https://rm.coe.int/168046e1d9>.
9. *Pact Internațional nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice, publicat: 30.12.1998 în Tratatul Internațional Nr. 1 art. 31, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16.12.1966*.
10. *European Convention on Extradition Explanatory notes*, p. 16. Disponibil: <https://rm.coe.int/168048bd42>.
11. *Recomandarea CM/Rec(2008)11 al Comitetului de Miniștri către statele membre privind Regulile europene pentru infractorii minori supuși sancțiunilor sau măsurilor*. Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/4a7058c02.html>.
12. *Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 17.07.1998, publicat în Monitorul Oficial al României nr. 211 din 28.03.2002*. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/34774>.
13. XVIIth International Congress of Penal Law (Beijing, 12 - 19 September 2004). Disponibil: <https://www.penal.org/sites/default/files/files/RICPL.pdf>.
14. Reynald Ottenhof, *Criminal responsibility of minors in national and international legal order. Revue internationale de droit pénal* 2001/3-4, Vol. 72, p. 669-673. Disponibil: <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-3-page-669.htm>.
15. *Handbook on European law relating to the rights of the child 2022 edition*, p. 199. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/handbook_rights_child_eng.
16. *Inhuman sentencing of children in Qatar*. Disponibil: https://archive.crin.org/sites/default/files/inhuman_sentencing_children_qatar_2016.pdf.
17. Pasat A. O. *Răspunderea Penală a Minorilor. Studiu comparativ Republica Moldova și România, Acta Universitatis Danubius Juridica*, Vol. 17, Nr. 2(2021), p. 71-90. Disponibil: <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDJ/article/view/2006>.

18. Păvăleanu V. *Drept penal general. Conform noului Cod penal*. București: Universul Juridic, p. 504, 2012, *op. cit.*, Pasat A. O. *Criminal Liability of an Juvenile Offender*, *Acta Universitatis Danubius Juridica*, Vol. 17, No. 2 (2021), p. 71-90. Disponibil: <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDJ/article/view/2006>.
19. Yanna Papadodimitraki, *Minimum Age of Criminal Responsibility (MACR), Comparative Analysis International Profile*, Portugal, CYCJ. Disponibil: <https://cycj.org.uk/wp-content/uploads/2016/03/MACR-International-Profile-Portugal.pdf>.
20. https://en.wikipedia.org/wiki/Age_of_criminal_responsibility.
21. <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders>.
22. <https://www.protection-of-minors.eu/en/country/PT>.
23. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_rights_child RON.
24. Frank Höpfel, *Criminal responsibility of minors*, Austria. Disponibil: <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2004-1-page-121.htm>.
25. *CASE OF S.C. v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 60958/00)*. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-61826%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-61826%22]).
26. *CASE OF T. v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 24724/94) JUDGMENT STRASBOURG, 16 December 1999*. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:\[%2224724/94%22\],%22itemid%22:\[%22001-58593%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:[%2224724/94%22],%22itemid%22:[%22001-58593%22]).
27. *CASE OF BOUAMAR v. BELGIUM (Application no. 9106/80) JUDGMENT STRASBOURG, 29 February 1988*.
28. *CAUZA CORSACOV c. MOLDOVEI (Cererea nr. 18944/02) HOTĂRÂRE STRASBOURG, 4 aprilie 2006*.
29. *CASE OF TYRER v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 5856/72) JUDGMENT STRASBOURG, 25 April 1978*. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-57587%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-57587%22]).

Date despre autor:

Elena PÎRĂU, consilier juridic în Parlamentul Republicii Moldova, masterand, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România.

E-mail: elena.pirau@parlament.md

Prezentat la 26.03.2024

CZU: 342.511.1

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_22](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_22)

ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ – ГЛАВА ИЛИ РУКОВОДИТЕЛЬ ГОСУДАРСТВА?

*Игорь СКОРОХОД,**Белорусский государственный экономический университет*

Используя лингвистический и историко-правовой методы, автор ставил целью показать, что Президент Республики Беларусь – это не глава государства, а руководитель государства. Отмечается, что конституционное содержание понятия «глава государства» не существенно зависит от формы правления.

Рассматриваются вопросы неверного перевода и подмены слов в ст. 79 проекта Конституции Республики Беларусь на республиканском референдуме 24 ноября 1996 г., вследствие чего Президент Республики Беларусь необоснованно, помимо воли народа, получил статус «Главы государства».

Дается оценка последствий для страны и общества союза «Президент-Глава государства». Показывается, что такая комбинация позволяет Президенту не действовать, а единолично властвовать, что приводит к формуле: «президент» – «глава государства» – «государь».

В заключение делается вывод о монархизации института президентства и формировании в стране новой нетипичной формы правления – «республиканской выборной монархии».

Ключевые слова: конституция, референдум, президент, глава государства, руководитель государства, монархизация.

PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF BELARUS – HEAD OR HEAD OF STATE?

Using linguistic and historical and legal methods, the author set out to show that the President of the Republic of Belarus is not the head of state, but the head of state. It is noted that the constitutional content of the concept of “head of state” does not significantly depend on the form of government.

The issues of incorrect translation and substitution of words in art. 79 of the draft Constitution of the Republic of Belarus at the republican referendum on November 24, 1996. As a result, the President of the Republic of Belarus unreasonably, in addition to the will of the people, received the status of „Head of State”.

An assessment of the consequences for the country and society of the „President-Head of State” union is given. It is shown that such a combination allows the President not to act, but to rule alone, which leads to the formula: „president” – „head of state” – „sovereign”.

In conclusion, it is concluded about the monarchization of the institution of the presidency and the formation of a new atypical form of government in the country – the „republican elected monarchy”.

Keywords: constitution, referendum, president, the head of state, a man-made state, monarchization.

Введение

Как известно термин «президент» означает впереди сидящий (от лат. praes – перед и sedere – сидеть). В античные времена президентом называли лицо, которое управляло различными собраниями, т.е. было руководителем (администратором) публичных коллективных мероприятий.

В современном понимании применительно к государству термин «президент» появился при подготовке Конституции США 1787 г., когда встал вопрос о наименовании нового выборного руководителя государства.

В государственно-правовой истории Беларуси понятие «президент» появилось сравнительно недавно, в связи с принятием Конституции Республики Беларусь в 1994 г. Хотя справедливости ради надо отметить, что с 1919 по 1939 гг. на землях Беларуси входящих в состав Польши президентами именовались главы городов. Например, с 1922 по 1927 гг. президентом Бреста был известный юрист и политический деятель Леопольд Дмовски [32, с. 33], а президентом Гродно с 1930 по 1939 гг. являлся Маврикий О’Бриен де Ласси, предки которого были выходцами из Ирландии [1, с. 3; 2, с. 162].

Если обратиться к современным государствам, то термин «глава государства» можно обнаружить не во всех конституциях.

В США Президент не имеет дополнительного наименования «глава государства». В соответствии со ст. 5 Конституции Франции 1958 г. Президент следит за соблюдением Конституции, обеспечивает своим арбитражем нормальное функционирование органов публичной власти. Он является основным гарантом национальной независимости, целостности территории, соблюдения международных договоров. Конституция ФРГ 1949 г. в ст. 59 определяет, что Федеральный Президент представляет Федерацию в международно-правовых отношениях. Он заключает от имени Федерации договоры с иностранными государствами, аккредитует и принимает послов. Не говорится о Президенте как главе государства в Конституции Республики Польша и в Конституции Литовской Республики.

Президент как Глава государства представлен в ст. 87 Конституции Итальянской Республики, в ст. 139 Конституции Египет 2014 г., в ст. 40 Конституции Республики Казахстан. Конституция Испании (ст. 56) определяет: «Король является главой государства, символом его единства и постоянства». Конституции Турецкой Республики (ст. 104), Азербайджанской Республики (ст. 8) и Российской Федерации (ст. 80) также содержат понятие «глава государства».

В то же время в некоторых странах имеется коллегиальный, а не единоличный глава государства. Например, в Швейцарии функции главы государства и правительства осуществляются коллегиальным органом – Федеральным советом. Есть примеры сочетания единоличного и коллегиального главы государства. Так, в соответствии с Конституцией Китайской Народной Республики 1982 г. полномочия главы государства осуществляются совместно Постоянным комитетом Всекитайского собрания народных представителей и Председателем КНР, избираемым указанным собранием.

Таким образом, в конституционной практике характеристики «главы государства» понимаются и определяются как представительские, как символ государства и народа (нации), как образ, украшение первого лица государства. При этом конституционное содержание понятия «глава государства» не существенно зависит от формы правления. Он может выполнять одну или несколько ролей (например, глава государства, глава государства и глава исполнительной власти, либо просто символ государства и единства народа).

Что касается Республики Беларусь, то в настоящее время в ст. 79 Конституции Президент представлен как Глава государства, гарант Конституции, прав и свобод человека и гражданина.

Однако какие бы не были подходы к определению «главы государства» он в первую очередь, воспринимается нами как руководитель страны. Лицо, обладающее формально регламентированными правами и обязанностями, на которое официально возложены функции управления государством и организации его деятельности. Руководитель несет политическую ответственность за функционирование государства перед своими избирателями и народом в целом. Поэтому в статье с использованием лингвистического и историко-правового методов попытаемся дать ответ на вопрос: Президент Республики Беларусь – это Глава или руководитель государства? Такова и цель нашей работы.

Основная часть

Согласно ст. 95 Конституции Беларуси 1994 г. (до изменений и дополнений на референдуме 1996 г.) «Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з’яўляўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады» (на русском – «Президент является руководителем государства и исполнительной власти»). Именно так была изложена данная конституционная норма и в ст. 1 Закона Республики Беларусь «Аб Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь» (на русском – «О Президенте Республики Беларусь»), который впервые был официально опубликован в газете «Звязда» (на русском – «Звезда») 25 марта 1995 г., № 56 [3], а также в Ведомостях Верховного Совета Республики Беларусь в 1995 г., № 17 [4]. В ст. 15 названного Закона было определено, что «Прэзідэнт ажыццяўляе функцыі кіраўніка дзяржавы і выканаўчай улады ...» (на русском – «Президент осуществляет функции главы государства и исполнительной власти»).

На то время ст. 17 Основного Закона устанавливала, что «дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь з’яўляецца беларуская мова» (на русском – «государственным языком Республики Беларусь является»

ся белорусский язык») [5]. Во всех белорусскоязычных изданиях Конституции Республики Беларусь 1994 г. (до референдума 1996 г.), которые пришлось найти автору данной работы, статья 95 Основного Закона излагалась в приведенной выше редакции на белорусском языке. Обращаем внимание, что Президент по Конституции 1994 г. был «руководителем» («кіраўніком» – в переводе на белорусский язык) государства и исполнительной власти, а не «главой» государства и исполнительной власти как многие думают и говорят. Притом в данной конституционной норме слово «кіраўніком» было написано с маленькой буквы.

Если обратиться к различным белорусско-русским словарям то слово «кіраўнік» (мужского рода) с белорусского языка переводится на русский как «руководитель, правитель, управляющий, глава». Слово «кіраўніца» (женского рода) в переводе означает «руководительница». Слово «кіраўніцкі» переводится как «руководительский, управленческий», «кіраўніцтва» как «руководство», «кіруючы» как «руководящий», «кіраванне» как «руководство, управление». Обратное, в русско-белорусских словарях, слово «руководитель» и образованные от него слова означают «кіраўнік», «кіраўніца», «кіраўніцкі», «кіраўніцтва» [6, с. 190; 7, с. 182, 789; 8, с. 267; 9, с. 430; 10, с. 391].

Как видно из представленных справочников определяющим и коренным выражением белорусского слова «кіраўнік» является русский термин – «руководитель». Из этого следует, что ст. 95 Конституции Беларуси 1994 г. на белорусском языке «Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з’яўляецца кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады» в переводе на русский будет звучать так: «Президент Республики Беларусь является руководителем государства и исполнительной власти». Таковым он и должен быть. Ведь глава государства – это ни должность, ни профессия, ни звание, ни титул, ни какой-либо государственный орган. На это обращал свое внимание и Конституционный Суд Республики Беларусь. В заключении Конституционного Суда Республики Беларусь от 10 октября 1996 г. № 3-41/96 «О соответствии Конституции и законам Республики Беларусь Указа Президента Республики Беларусь от 14 ноября 1995 г. № 464 «О создании кадрового реестра Главы государства» было отмечено «Суд также обращает внимание на некорректность наименования кадрового реестра как реестра Главы государства, поскольку в соответствии со ст. 95 Конституции исполнение обязанностей Главы государства является лишь одной из функций Президента Республики Беларусь».

Президент не может быть главой государства (главным лицом в государстве) и по той причине, что главным в стране является народ Беларуси (ст. 3 Конституции). Народ, а не кто-либо иной – единственный авторитет в государстве. Народ – источник всякой власти и всякого права.

14 мая 1995 г. по инициативе Президента прошел первый в истории независимой Беларуси республиканский референдум. По результатам голосования принята новая государственная символика, Президент получил право на досрочный роспуск парламента, а русскому языку придан статус государственного. В целях нашей статьи здесь необходимо сделать важное уточнение: конституционное закрепление русский язык как государственный получил только через полтора года на конституционном референдуме 24 ноября 1996 г. До этого референдума Конституция 1994 г. определяла, что государственным языком в Республике Беларусь является белорусский язык. Однако еще ранее, 26 января 1990 г. Верховным Советом Белорусской ССР был принят Закон «О языках в Республике Беларусь», который устанавливал статус белорусского языка как государственного. При этом обеспечивалось право свободного пользования русским языком как языком межнациональных отношений. В мае 1995 г. на республиканском референдуме 83% граждан, принявших участие в голосовании, высказались за придание русскому языку равного статуса с белорусским языком. Весной 1998 г. Закон «О языках в Республике Беларусь» был изложен в новой редакции, которой устанавливался действующий механизм государственного двуязычия в нашей стране.

В августе 1996 г. Президент Республики Беларусь Александр Лукашенко предложил провести республиканский референдум по внесению изменений и дополнений в Конституцию, а также по ряду других вопросов, имевших большое общественное значение.

9 ноября 1996 г. Президентом Республики Беларусь был принят Указ № 460 «Об утверждении текста проекта изменений и дополнений Конституции Республики Беларусь (новая редакция Конституции Республики Беларусь), вынесенного на обязательный республиканский референдум». В

этом Указе всего два пункта. В соответствии с п. 1 Президент постановил утвердить на русском языке текст проекта изменений и дополнений в Конституцию Республики Беларусь. В п. 2 сказано, что Указ вступает в силу со дня его опубликования. На следующий день 10 ноября 1996 г. данный Указ вместе с текстом проекта Конституции были опубликованы в газете «Советская Белоруссия» (№ 217, стр. 2–4). Тем самым был впервые на русском языке официально обнародован проект Конституции, выносимый на республиканский референдум [11].

На ноябрь 1996 г. в соответствии с Конституцией государственным языком в Республике Беларусь являлся только белорусский язык. Действовавший на то время Закон «О языках в Республике Беларусь» от 26 января 1990 г. в ст. 7 обязывал государственные органы принимать правовые акты на белорусском языке, а уже принятые публиковать на белорусском и русском языках. В нарушение данных правил проект принимаемой Конституции Республики 1994 г. (с изменениями и дополнениями) был утвержден Указом Президента № 460 на русском языке. В соответствии с данным Указом Президента проект Конституции также был опубликован на русском языке. Как же в оригинале и в первоисточнике выглядела предлагаемая для голосования обнародованная конституционная норма (ст. 79), определяющая правовой статус Президента Республики Беларусь? Процитируем ее полностью: «Президент Республики Беларусь является главой государства, гарантом Конституции Республики Беларусь, прав и свобод человека и гражданина». Обращаем внимание, что слова «главой государства» были написаны с маленькой буквы. Если же опять обратиться к словарям, то во всех прочитанных автором статьи русско-белорусских словарях русское слово «глава», применительно к государству, в переводе на белорусский означает «кіраўнік», которое переводится на русский как «руководитель».

При подготовке данной статьи выяснилась еще одна интересная деталь. После публикации проекта Конституции 10 ноября 1996 г. в газете «Советская Белоруссия» на русском языке, текст проекта Конституции был опубликован в газете «Звезда» от 19 ноября 1996 г. № 270 на белорусском языке. Приведем дословно ст. 79 белорусскоязычного проекта текста Конституции: «Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з'яўляецца Кіраўніком дзяржавы, гарантам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, правоў і свабод чалавека і грамадзяніна» (на русском – «Президент Республики Беларусь является Главой государства, гарантом Конституции Республики Беларусь, прав и свобод человека и гражданина») [12]. Как видно здесь слова «Кіраўніком дзяржавы» уже написаны с большой буквы. Но такого написания слова «Кіраўніком» с прописной буквы не должно было быть! На стр. 5 этого же номера газеты в конце текста проекта Конституции приводится соответствующая ссылка. Вот как она звучит на белорусском языке: «Перадрукоўваецца са спецыяльнага выпуска «Советской Белоруссии» ад 10 лістапада 1996 года» (в переводе на русский: «Перепечатывается со специального выпуска «Советской Белоруссии» от 10 ноября 1996 года»). Но это, мягко говоря, введение в заблуждение народа Беларуси. Если бы была просто перепечатка проекта Конституции с «Советской Белоруссии», то в газете «Звезда» на белорусском языке слово «Кіраўніком» в ст. 79 должно быть написано с маленькой буквы. Получается, что кто-то умышленно (либо в редакции газеты, либо в типографии) изменил официально утвержденный Указом Президента текст проекта Конституции, выносимого на обязательный республиканский конституционный референдум.

После проведенного 24 ноября 1996 г. референдума Конституция Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями) была официально опубликована в газете «Советская Белоруссия» от 27 ноября 1996 г., № 230 [13]. В соответствии со ст. 141 Конституции Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.) Конституция вступила в силу со дня ее опубликования, т.е. с 27 ноября 1996 г. Так вот в этом официальном первоисточнике (газета «Советская Белоруссия» от 27 ноября 1996 г. № 230 на стр. 4) в ст. 79 Конституции записано, что «Президент Республики Беларусь является главой государства ...». Как видно здесь как и в предыдущем опубликованном 10 ноября 1996 г. этой газетой проекте Конституции слово «глава» написано с маленькой буквы.

В этот же день 27 ноября 1996 г. в газете «Звезда» в № 276 на белорусском языке, также была опубликована Конституция Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми

на республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.) [14]. Здесь в ст. 79 как и в проекте Конституции, напечатанным этой газетой 19 ноября 1996 г. в № 270, Президент был определен «Кіраўніком дзяржавы» и с прописной буквы. Однако как было показано выше слово «Кіраўніком» да и еще написанное с большой буквы, появилось в Конституции незаконно и необоснованно.

В итоге получается, что народ Беларуси на конституционном референдуме 24 ноября 1996 г. голосовал за Президента как «руководителя государства»: эти слова с маленькой буквы были официально изложены в проекте Конституции, а, впоследствии, и в самой Конституции.

Для справки. За принятие «Конституции Республики Беларусь с изменениями и дополнениями, предложенными А. Г. Лукашенко», на референдуме 24 ноября 1996 г. проголосовали 70,45 % (5 175 664 чел.), против 9,39 % (689 642 чел.), 316 157 бюллетеней в части этого вопроса были признаны недействительными.

В свою очередь в ст. 77 Конституции Республики Беларусь установлено, что решения, принятые референдумом, могут быть отменены или изменены только путем референдума, если иное не будет определено референдумом. Как известно что-либо иное конституционный республиканский референдум 24 ноября 1996 г. не определял. Поэтому согласно воле народа, выраженной на вышеназванном референдуме, Президент Республики Беларусь является руководителем, а не главой государства.

После того как в ноябре 1996 г. русский язык получил на конституционном уровне статус государственного языка Конституцию Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.) в различных издательствах и типографиях начали издавать и печатать на русском языке. При этом слова «Главой государства» в ст. 79 стали необоснованно писать с большой буквы. Однако действовавший до 13 июля 1998 г. Закон Республики Беларусь «О языках в Республике Беларусь» от 26 января 1990 г. обязывал, принятые в стране правовые акты публиковать и на белорусском, и на русском языках.

Впоследствии, на конституционных референдумах 17 октября 2004 г. и 27 февраля 2022 г. в ст. 79 Конституции какие-либо изменения и дополнения не вносились. Таким образом, со дня принятия Конституции 15 марта 1994 г. по настоящее время Президент является не Главой государства, а руководителем государства («кіраўніком дзяржавы» на белорусском языке).

Каковы же последствия для страны и общества от того, что Президент, помимо воли народа, стал Главой государства?

Полагаем не будет преувеличением сказать, что такой альянс как «Президент-Глава государства» – это конституционная адаптация монархии на современный манер. Даже беглого взгляда достаточно, чтобы убедиться в сходствах средневекового монарха и современного Президента как главы государства. Это неприкосновенность и неотвеченность Президента, его несменяемость под различными предлогами и обоснованиями, де-факто ничем и никем неограниченные верховные и исключительные полномочия, и даже характерная для монарха символика (коронация – инаугурация, королевский двор – резиденция Президента, монаршая свита – Администрация Президента, монаршее знамя – штандарт Президента, царская охрана – служба безопасности Президента и др.). Это позволяет Президенту не действовать, а единолично властвовать. Политика других – это непотребный фактор и она здесь неуместна. «Я король даже для коммунистов» – как говорил Король Норвегии Хокон VII [15, с. 44].

Ведь если исходить из того, что Президент – это Глава государства, а государство – это власть, то получается, что Президент – глава всей государственной власти (законодательной, исполнительной и судебной). В таком случае говорить о конституционном принципе разделения государственной власти не приходится, как только о единстве власти в лице Президента. Но единство власти – это опасный путь. Он приводит к формуле: «президент» – «глава государства» – «государь». Т.е. вся организация общественной жизни вменяется в известное, краткое определение государства, приписываемое французскому Королю Людовику XIV: «L'étatc'estmoi» («Государство – это я»).

Тем самым сформировавшаяся в Республике Беларусь конституционно-правовая модель института президентства вписалась в традиции абсолютизма, где государственный механизм и чиновничий аппарат полностью сфокусирован на Главу государства.

Поэтому такой союз как «Президент-Глава государства» – это не новая философия публичной власти, а продолжение монархизма [16, с. 152–157]. Профессор И.А. Марзалюк так и пишет: «Для населения нашей страны характерен тип политической культуры, ориентированный на сильную личность. Если раньше были князь, король, царь, первый секретарь ЦК КПБ, Председатель Верховного Совета, то в новом государстве – Республике Беларусь – первым лицом должен был стать Президент» [17, с. 70]. Конечно же, по форме новизна, а по содержанию – все тот же царь. К тому же у современного республиканского Президента полномочий несоизмеримо больше, чем у монарха времен средневекового Великого Княжества Литовского и Речи Посполитой.

Однако история государства и права показывает, что средоточием президентуры является не главенство, не представительство, не лидерство или символизм, а сохранение государственности. Т.е. президент – это верховный страж конституционного строя. Этот вывод следует из того, что институт президентства возник из древнеримской чрезвычайной, безотлагательной диктатуры, создаваемой в случаях опасностей для государства. Конечно же, для подтверждения такой гипотезы потребуется не одно научное исследование. В рамках же нашей статьи ограничимся лишь подобным предположением.

Заключение

Текст проекта, принимаемой Конституции Республики Беларусь (с изменениями и дополнениями на республиканском референдуме 24 ноября 1996 г.) должен был публиковаться на белорусском языке. Таково было требование Основного Закона страны, а также Закона Республики Беларусь «О языках в Республике Беларусь» от 26 января 1990 г. Соответственно тому в ст. 79 проекта Конституции, выносимого на республиканский референдум, правовой статус Президента должен был закрепляться на белорусском языке в качестве «кіраўніка дзяржавы», а не «главы государства». При этом слово «кіраўнік» необходимо писать строчной буквой.

В переводе на русский язык белорусскоязычные слова «кіраўнік дзяржавы» означают «руководитель государства». Поэтому на конституционном референдуме 24 ноября 1996 г. народ Беларуси проголосовал за Президента как руководителя государства.

Вследствие неверного перевода и подмены слов в ст. 79 Конституции Президент Республики Беларусь стал «Главой государства». В дальнейшем это позволило Президенту получить неограниченные верховные и нескончаемые полномочия. По этой причине в Республике Беларусь с референдума 24 ноября 1996 г. началась монархизация института президентства и формирование в стране новой нетипичной формы правления – «республиканской выборной монархии».

Библиография:

1. Громыко, О., Улида, Д. *Президент Гродно, или последний владелец Августовок: продолжение истории семьи О'Бриен де Ласси* / О. Громыко, Д. Улида // Вечерний Гродно, 2019, 10 нояб., с. 3.
2. Елинская М. М. *Выходцы из Западной Европы среди дворянства Беларуси до и после разделов Речи Посполитой* / М. М. Елинская // *Истоки исторической науки БГУ: сб. науч. статей, посвящ. 125-летию со дня рождения академиков М. М. Никольскага и У. М. Перцова и 70-летию ист. фак. БГУ* / под ред. А. А. Яновского. – Минск, 2005, с. 157–162.
3. *Закон Рэспублікі Беларусь «Аб Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь»* / *Звязда*, 1995, № 56, 25 март, с. 2.
4. *Аб Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь: Закон Рэспублікі Беларусь, 21 лют. 1995 г., № 3602-XII* // *Ведамасці Нац. сходу Рэсп. Беларусь*, 1995, № 17, с. 179.
5. *Канстытуцыя нашай дзяржавы (1919, 1927, 1937, 1978 і 1994 гг.)*. – Мінск: Маст. літ., 2011, 294 с.
6. *Беларуска-рускі слоўнік: У 3 т. Т. 2 3–П* / НАН Беларусі. Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа, 3-е выд. – Мінск: Белрус. Энцыкл, 2003, 1120 с.
7. *Беларуска-рускі слоўнік: У 3 т. Т. 2 3–П* / пад рэд. А. А. Лукашанца; НАН Беларусі. Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. – Выд. 4-е, перапрац. і дап. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя Пятруся Броўкі, 2012, 1088 с.
8. *Русско-белорусский словарь: свыше 30 000 слов* / сост. Е. Н. Анисим [и др.]. – Минск: Современная мысль, 2011, 752 с.

9. *Современный русско-белорусский словарь* / О. М. Николаева, Т. Н. Трухан ; под ред. А. А. Лукашанца. – 2-е изд., испр. – Минск : ТетраСистемс, 2012, 576 с.
10. *Белорусско-русский словарь* / Е. Н. Филатова, Б. Г. Раевский; под ред. акад. АН БССР К. К. Крапивы (Атраховича) – М. : Гос. изд-во иностран. нац. словарей, 1969, 1048 с.
11. *Проект Конституции Республики Беларусь (с изменениями и дополнениями)* / Советская Белоруссия, 1996, № 217, 10 нояб., с. 2-4.
12. *Праект Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь (са змяненнямі і дапаўненнямі)* / Звязда, 1996, № 270, 19 ліст., с. 3-5.
13. *Конституции Республики Беларусь (с изменениями и дополнениями)* / Советская Белоруссия, 1996, № 230, 27 нояб., с. 3-5.
14. *Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (са змяненнямі і дапаўненнямі)* / Звязда, 1996, № 276, 27 ліст., с. 2-4.
15. Кивле, Г. А, Сомов, М. Д. *Взаимоотношения парламента с главой государства* / Г. А. Кивле, М. Д. Сомов // *Конституц. и муницип. право*, 2011, № 11, с. 42-47.
16. Скороход, И. Г. *Глава государства – функция Президента Республики Беларусь* / И. Г. Скороход // *LEX RUSSICA*, 2021, № 7(176), с. 148–160.
17. Марзалюк, И. А. *От монарха к Президенту: институт главы государства в Беларуси* / И. А. Марзалюк // *Беларуская думка*, 2019, № 7, с. 64-71.

Данные об авторе:

Игорь СКОРОХОД, кандидат юридических наук, доцент кафедры теории и истории права, Белорусский государственный экономический университет.

ORCID: 0000-0001-6900-4593

E-mail: skorohod.igor@mail.ru

Представлено 01.02.2024

«ИДЕНТИЧНОСТЬ» В ДИСКУРСИВНОЙ ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ

Ксения ГОНЧАРОВА,

Молдавский государственный университет

Риторика современных общественно-политических движений часто формулирует свои требования и аргументы, обращаясь к слову «идентичность», несмотря на отсутствие однозначного определения этого термина. Данная статья направлена на анализ дополнительных смыслов, которые приобретает «идентичность» в дискурсивной практике современных общественно-политических движений, таких как феминизм, ЛГБТ-движение и экологический активизм, а также на рассмотрение роли «идентичности» в этих дискурсах. В качестве исследовательских материалов использованы классические работы, ключевые для каждого из перечисленных общественно-политических движений. В процессе исследования было выявлено, что в феминизме, ЛГБТ-движении и экологическом активизме слово «идентичность» является инструментом придания значимости тем аспектам, которые ранее считались второстепенными - будь-то женщина, гендер или биологические организмы. Поиск причин такого риторического выбора предполагает погружение в теорию психологизации современного общества (J. De Vos) и теорию психологической власти (М. Фуко).

Ключевые слова: *идентичность, общественно-политическое движение, феминизм, ЛГБТ-движение, экологический активизм, психологизация, психологическая власть.*

„IDENTITY” IN THE DISCURSIVE PRACTICE OF CONTEMPORARY SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS

The rhetoric of contemporary socio-political movements often formulates its demands and arguments using the word „identity”, despite the lack of its clear definition. The article aims to analyze the additional meanings that „identity” acquires in the discursive practice of modern socio-political movements such as feminism, the LGBT movement, and environmental activism, as well as to examine the role of „identity” in these discourses. Research materials are classic works related to each socio-political movement. As the result the paper claims that in feminism, the LGBT movement, and environmental activism, the word „identity” serves as a tool to attribute importance to aspects previously considered secondary - whether it be women, gender, or biological organisms. The search for the reasons behind such a rhetorical choice implies immersing into the theory of psychologisation of modern society (J. De Vos) and the theory of psychological power (M. Foucault).

Keywords: *identity, socio-political movement, feminism, LGBT movement, environmental activism, psychologisation, psychological power.*

Введение

Современные общественно-политические движения - феминизм, ЛГБТ-движение, эоактивизм, - выступая против превращения «индивидов в субъектов», как пишет об этом М. Фуко [1, с.165-168], в конечном счете сводятся к одному вопросу - «Кто мы такие?». В связи с этим не удивительно, что их риторика сегодня часто апеллирует к слову «идентичность», несмотря на отсутствие однозначности в его понимании. В силу того, что теория идентичности развивается параллельно практике использования данного слова, анализ риторики современных общественно-политических движений позволяет понять, какие дополнительные смыслы приобретает слово «идентичность» в языковой практике и какую роль оно играет в социокультурной коммуникации.

Метод и материалы

Алгоритм анализа, осуществленный в рамках данной статьи, включает в себя три этапа: 1) сбор фрагментов с апелляцией к слову «идентичность» в классических работах для современных общественно-политических движений; 2) их интерпретация с позиции выявления роли слова «идентич-

ность» в данных работах; 3) выявление причины обращения идеологов общественно-политических движений современности к «идентичности». Первый и второй этапы реализованы на основании контент-анализа текстовых материалов, ключевых для феминистского (E.C. Stanton, C. Mouffe, S. Federici, B. Friedan, etc.), гендерного (S.L. Gilman, T.W. Laqueur, V.L. Bullough, L. Gowing, etc.) и экологического (P. Shepard, D. McKinley, V. Shiva, V. Plumwood, etc.) дискурсов. Третий этап подразумевает обращение к концепции психологизации современного общества (J. De Vos, O.J. Madsen, D. Nehring, D. Kerrigan) и выявление структурного вектора продолжения данного исследования.

Результаты и дискуссии

«Identity» не фигурирует в ранних работах феминистической мысли: «В защиту прав женщины» (1792) М. Уолстонкрафт, «Декларация чувств» (1848) Э.К. Стэнтон, «О подчинении женщины» (1869) Дж.С. Милля, «Женщина хочет хлеба, а не права голоса» (1878) С. Энтони - во всех этих трудах женский вопрос обсуждается с привлечением другого терминологического и образного аппарата. Моментом же проникновения «идентичности» в феминистический дискурс становится работа «Woman's Bible» (1898) Э.К. Стэнтон. Словосочетанием «woman's identity» Стэнтон поднимает проблему затерянности женщины между мужчинами-мужьями: отсутствие возможности сохранить свое имя (имя отца) приводит к сокрытию идентичности женщины, вплоть до полной ее утери при многократных браках [2, p. 217]. Так, из проблематизации возможности сохранения и выражения женской самобытности и индивидуальности возникает представление об идентичности женщины.

Несмотря на то, что практически 100 лет спустя В. Соланс - в свойственной ей категоричной манере - помечает «проблему идентичности» как абстрактную дилемму мужчин, а не женщин [3, pp. 22-23], историческая практика демонстрирует ложность такого мнения. С 1898 г. «identity» все чаще появляется в манифестах феминисток и на страницах их исследовательских работ. Важность этой практики не стоит недооценивать, ведь она привела к тому, что значение слова трансформировалось. Внимание к значимым идейным сочинениям феминизма и вычленение в них фрагментов со словом «identity» позволяет заметить, что главной их целью является донесение ценностей и антиценностей движения.

Доминирующей антиценностью для феминизма являются формы угнетения и / или контроля [4, p. 370; 5, p. 44; 6, pp. 204-205], агентами которого выступают общество и - что наиболее часто - культура. К ним относятся: навязанные социальные функции и роли [7, p. 191; 8, pp. 32-33], поддерживающие их догматические гегемонистские исключаяющие структуры власти [9, p. 181], а также традиции [10, p.78], патриархат [11, p. 36], стабильное представление о полах и сексуальности [12, p. 3] и культура потребления [6, p. 73], носителями которых выступают не только мужчины, но и другие - предавшие самих женщин - женщины [13]. Свою борьбу с дегуманизацией и садизмом феминизм, обращаясь к призме «идентичности», разворачивает на двух основных «фронтах» - протест против личных негативных состояний и выступление против ряда идей. Так, причиной нехватки и зависимости женщины [7, p. 214], ее анонии и пассивного самоуничтожения [10, p. 169, 176], ее обезличенности [14, с. 94] предстает широкий пласт идей, фундирующих ложное представление о месте женщины: образы женщины как «благородного ничтожества» [10, p. 98] и западной современной женщины [15, p. 57], сопровождающая их мифологизация [8, p. 175] и неспособность подвергнуть эти представления критике [16, p. ix], которые вместе вписаны в общую тенденцию к бинарному пониманию пола и сексуальности [17] и педалированию аргументов биологического характера [10, p. 76; 18, p. 30; 19, p. 8].

Критика угнетающих ценностей сопровождается утверждением новых идеалов. Разнообразие личных стремлений условной феминистки детально описано в 1963 г. Б. Фридан, которая неоднократно упоминает о желании нового представления о себе [10, pp. 39-40], самостоятельности и независимости в жизненных выборах [10, p. 73, 110, 159], самореализации [10, p. 76], индивидуальности [10, p. 170], творчества и сексуальной радости [10, p.202]. Однако обостренное желание личного благополучия в феминизме постепенно отходит на задний план, уступая место политическим ценностям: авторитет [20, p. 133], власть и история [21, p. 83; 19, p. 5], представительство интересов [22, p. 72],

политическая общность и активность [15, p. 18; 23, p. 56; 5, p. 45], права, мир, уважение к человеку [23, p. 245; 9, p. 168] и язык [14, с. 124; 24, с. 209; 19, p. 151] - все они предстают желаемым благом не только для феминизма и женщин [4, p. 371, 382], но и для сексуальных меньшинств [25, p. 156].

В силу того, что gender studies во многом вытекли из размышлений о женщине, не удивительно, что авторы-идеологи и исследователи ЛГБТ-активизма продолжают - и даже обогащают - намеченную феминизмом тенденцию формулировать идеи через призму понятия «идентичность» (пр., S. L. Gilman, T. W. Laqueur, V. L. Bullough, L. Gowing, C. Clinton и др.).

Наиболее часто в работах о гендере и сексуальности «identity» встречается в словосочетании «gender identity», которое, на первый взгляд, воспринимается как синоним слова «gender». Такое суждение нивелирует смысл «идентичности» до ничего не значимого бонуса к основному значению «гендера», что, однако, не является верным. Несмотря на то, что единодушия в разрешении проблемы соотношения гендера и гендерной идентичности нет, мнение об их различимости все же однозначно: если гендер - это социально сконцентрированное представление о социально-поведенческих нормах пола, то в «гендерной идентичности» акцентировано само внутреннее ощущение и переживание гендера.

На сегодняшний день существует 4 подхода к пониманию соотношения гендерной идентичности и гендера [26, pp. 814-819]. Подход «Gender identity first» утверждает вторичность гендера по отношению к гендерной идентичности, а значит, их тождественность (пр., T. M. Bettcher, R. A. Briggs, S. Stryker), что, однако, ведет к исключению из числа обладателей гендера тех, кто не способен осмыслить этот вопрос самостоятельно (например, умственно отсталые люди). Второй подход - «No connection view» - отказывается видеть зависимость между гендерной идентичностью и гендером: представление о себе не конвертируется в социальное восприятие себя другими (пр., S. Haslanger), следовательно, осмыслить феномен транс-перехода оказывается просто невозможным. «Contextualism» как третий подход к решению проблемы настаивает на том, что признаки, определяющие гендер, различны в разных контекстах, ровно как и логика соотношения гендера и гендерной идентичности (пр., Ásta, R. Dembroff). Внося больше неоднозначности в представление о гендерном мышлении, данный подход рискует признать исключаяющие практики угнетаемых гендеров оправданными. И, наконец, четвертый подход, «Pluralism», на фоне анализа проблем контекстуализма убеждается в том, что для определения гендера в различных контекстах имеют значение несколько признаков - либо гендерная идентичность, либо социальное представление о гендере, а значит, оба эти свойства могут сделать нас определенным гендером в любом контексте (пр., K. Jenkins, E. Barnes), что, однако, не дает правдоподобного объяснения взаимодействию множества этих факторов в процессе определения гендера.

Опущение конкретного содержания полемики между подходами позволяет понять значимость «идентичности» для gender studies: акцентируя внутреннее переживание гендера, «identity» заостряет соотношение субъективного и объективного, но остается неспособным разрешить его однозначно в пользу власти субъекта, хотя стремится в этом направлении.

Экоактивизм, как и все предыдущие движения, не обращается к «identity» на ранних этапах становления: упоминания «идентичности» нет в классических работах «Walden and other Writings» (1854) Н. Д. Торуэра, «Nature and Selected Essays» (1940) Р. У. Эмерсона, «Exploring The Dangerous Trades» (1943) А. Хамилтона, «The Population Bomb» (1968) Р. Эхрлиха. Изменение этой тенденции наблюдается в 1969 г. в сборнике статей «The Subversive Science», выпущенном под редакцией П. Шепарда и Д. Маккинли [27]. Там слово «identity» фигурирует в двух основных значениях: 1) идентичность биологических организмов, отличная от их формы и структуры [28, p. 120], а также 2) психологическая идентичность человека как инструмент выживания [29, p. 126] и признак взросления [30, p. 139]. Не став центральным концептом для экологического дискурса, слово «идентичность» все же не осталось на периферии экологической мысли, появляясь с того момента в ряде работ ученых-экоактивистов (пр., N. Georgescu-Roegen, B. Wendell, M. Bookchin, R. F. Nash, B. McKibben). Их анализ позволяет заметить, что намеченные в «The Subversive Science» смыслы «identity» остались доминирующими, обретая со временем большую конкретизацию значения.

Психологическая идентичность интересует представителей экодвижения как дополнительный аргумент в рассуждениях о новом отношении к миру. Поиск идентичности, как пишет P. Shepard [31, p. 139; 32, p. 33, 127], является не только социальной, но и экологической проблемой, ведь ощущение человеком своего места в жизни тесно связано с его представлением о природе. Именно поэтому преодоление современной экологической катастрофы подразумевает изменение не только образа жизни, но и образа мысли. Вектор выстраивания новой идентичности *homo ecologicus* включает в себя такие ориентиры, как жизнь «в соответствии с велениями собственной природы» [33, p.91], оценка богатства отношений между человеком и миром [32, p. 12], полное участие в жизни природы [34, p. 6]. Ценностные же основания этой общей устремленности разнятся: A. Naess [35, p.209] пишет об альтруизме как «самоидентификации, ведущей к идентификации с другими», V. Shiva [36, p. 110] настаивает на уважении к разнообразию в противовес гомогенизации; наиболее же часто фигурируют размышления о родстве с природой и следовании традиции. Родственное чувство к миру возникает, когда человек осмеливается «взглянуть в глаза дикой природе и увидеть там свою сущность, свою семью» [37, p. 149]. Так он перестает отделять «себя от не-себя, живое от неживого, человеческое от нечеловеческого» [32, p. 125], становится готовым выстроить социальное и личное отношение к земле и взять на себя обязанности по ее уходу [38, p. 297]. Подобное отношение к природе конвертируется и в отношение к собственной традиции, ведь «разбитые семьи, разбитые страны, разбитые культуры, разрушающиеся экосистемы, нестабильная экономика, потерянная идентичность» - это результат именно разрушительного глобального человеческого взаимодействия с миром [39, p. 166; 40, p. 295].

Второй контекст обращения к «идентичности» в экологическом дискурсе тесно связан с первым, ведь шагом к изменению идентичности человека является его *способность увидеть идентичность в животных и растениях как важный «моральный шаг за пределы объективизации»* [34, p. 104]. Тот факт, что даже амеба «занята поддержанием себя», свидетельствует о присутствии в ней зародышевой формы самости и субъективности [41, pp. 380-381]. Виды и индивидуумы обладают собственным генетическим паттерном, который проявляется и на ценностном уровне: «защита определенной формы жизни, выбор пути в мире, сопротивление смерти (вымиранию), регенерация, поддерживающая нормативную идентичность в течение долгого времени, творческая устойчивость, открывающая навыки выживания» [42, pp. 146-147] - все это позволяет усмотреть в биологических организмах схожие с человеческими тенденции к самосохранению, самовыражению, самопрезентации.

Не являясь частотной темой для рассуждения в экологическом дискурсе, «идентичность» маркирует собой центральную по сути идею экологического движения: новое отношение к природе возможно лишь при усмотрении идентичности в том, что ранее ею не наделялось. Так, «identity» становится «мостом», соединяющим человеческие и нечеловеческие миры, посредством акцентуации факта переживания жизни в каждом из них.

Выводы

Проведенный экскурс позволяет заключить, что для современных общественно-политических движений слово «идентичность» является инструментом придания значимости тому, что ранее было маркировано незначительным - будь-то женщина (феминизм), внутреннее переживание гендера (ЛГБТ-движение) или населяющие землю биологические организмы (эко-активизм). Так вскрывается аксиологическое значение «identity» в общественной языковой практике, которая обращается к индивиду с позиции не столько отстраненного научного теоретизирования, сколько эмоционального политического воздействия. Что же способствовало тому, что современная риторика так часто обращается к «идентичности», вышедшей в массовое употребление из психологического дискурса?

Психологию вообще и психологическую риторiku, в частности, сегодня нельзя рассматривать как просто один из вариантов восприятия мира, ведь современное общество подверглось «психологизации»: оно проявляет повышенный интерес к психологическим механизмам, что приводит к распространению психологических теорий и практик за пределы академической и клинической среды, в неспециализированные институциональные сферы [43; 44]. Эта экспансия психологии в социум

носит глобальное значение. На уровне социальной онтологии психологизация меняет логику взаимодействия между индивидами и структурами: социальные проблемы все чаще интерпретируются в связи с психологическими проблемами индивидов; общественные институты реорганизуются для внедрения новых форм терапевтического управления; оформляется «индустрия счастья», занимающаяся маркетингом товаров и услуг для психического здоровья; меняются представления о повседневном опыте и способах социального взаимодействия. На антропологическом уровне психологизация приводит к тому, что современный человек становится *homo psychologicus*, как определяет его J. De Vos: он суть индивид, априорно живущий в пропитанной психологическим знанием среде и воспринимающий психологию как центрального посредника во взаимодействии человека с самим собой, другими людьми и миром [45, pp. 2-3]. Так, реальность заменяется на мир взаимодействия с видами поведения, проведения коммуникационных обменов и даже столкновения с подсознанием, а сам человек становится раздвоенным, то есть занимает экспертную позицию для анализа собственного психологического двойника, не осознавая, что психологическое теоретизирование не тождественно реальности и превращение себя в психолога рискует обернуться утерей связи с собственной субъективностью.

Так теория психологизации позволяет сформулировать ответ на поставленный выше вопрос: общественно-политические движения современности предпочитают формулировать свои идейно-политические позиции в терминах «идентичности», потому что их цель - влияние на современного *homo psychologicus* с помощью наиболее близкой ему риторики, риторики с использованием психологической терминологии. Подобный тезис, однако, не кажется исчерпывающим, ведь в таком случае общественно-политические движения оказываются всего лишь прагматичными пользователями психологизации, не чувствующими на себе ее последствий. Но что, если сами феминизм, ЛГБТ-движение и экоактивизм являются невольными агентами и «жертвами» этого процесса? В таком случае использование «идентичности» маркирует погруженность общественно-политических движений современности в психологическую реальность и неосознанное оперирование психологическим мышлением. Так важнее становятся не прямые причинно-следственные связи, а ряд вопросов структуралистского толка, намечающих вектор дальнейшего исследования в обращении к концепции психологической власти М. Фуко: что такое психологическая истина? На какой образ мысли мы соглашаемся, обращаясь к психологическим понятиям? Какова реальность, подразумеваемая психологическим дискурсом?

Библиография:

1. ФУКО, М. *Интеллектуалы и власть*: Часть 3: Статьи и интервью 1970-1984 г. Москва: Праксис, 2006. 320 с. ISBN 5-901574-53-2.
2. STANTON, E. C. *Woman's Bible*. New York: European Publishing Company, 1898. Available: <https://archive.org/details/WomansBibleElizabethCadyStanton/page/n8/mode/1up>
3. SOLANS, V. *SCUM. Manifesto*. London: The Olympia Press, 1971, 96 p. ISBN 0-700-410-30-9.
4. MOUFFE, C. *Feminism, Citizenship, and Radical Democratic Politics*. In: *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge, 1992, pp. 369-384. ISBN 0-415-90273-8.
5. CUDD, A. E. *Analyzing Opression*. New York: Oxford University Press, 2006, 283 p. ISBN 978-0-19-518743-4.
6. ADAMS, C. J. *The Sexual Politics Of Meat*. 20th ed. New York, London: Continuum, 2010, 352 p. ISBN 978-1-4411-7328-7.
7. FEDERICI, S. *Caliban And The Witch*. 2nd ed. Brooklyn: Autonomedia, 2014. ISBN 1-57027-059-7. Available: <https://archive.org/details/CalibanAndTheWitchWomenTheBodyAndPrimitiveAccumulation/page/n191/mode/2up?q=identity>
8. DWORKIN, A. *Woman Hating*. New York: A Plume Book, 1991, 224 p. ISBN 978-0452268272.
9. BRAIDOTTI, R. *Writing as a Nomadic Subject*. In: *Comparative Critical Studies*, 2014, nr. 11.2-3, pp.163-184. DOI 10.3366/ccs.2014.0122.
10. FRIEDAN, B. *The Feminine Mystique*. New York, London: W. W. Norton and Company, 2013, 487 p. ISBN 978-0-393-34678-7.

11. DALY, M. *Beyond God The Father: Toward A Philosophy Of Women's Liberation*. Boston: Beacon Press, 1985, 225 p. ISBN 978-0-8070-1503-2.
12. JAGOSE, A. *Queer Theory*. New York: New York University Press, 1996, 153 p. ISBN 0-8147-4233-5.
13. SOMMERS, C. H. *Who Stole Feminism? How Women Betrayed Women*. New York: Simon & Schuster, 1994, 322 p. ISBN 0671-79424-8.
14. ПРИГАРЕЙ, Л. *Этика полового различия*. Москва: Художественный журнал, 2004, 184 с. ISBN 5-901116-12-7.
15. HARAWAY, D. J. *A Cyborg Manifesto*. University of Minnesota Press, 2016. Available: https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fictionnownarrativemediaandtheoryinthe21stcentury/manifestly_haraway_----_a_cyborg_manifesto_science_technology_and_socialist-feminism_in_the_....pdf
16. GILLIGAN, C. *In A Different Voice*. 3rd ed. Cambridge, London: Harvard University Press, 2003, 217 p. ISBN 0-674-44544-9.
17. KOSOFKY SEDGWICK, E. *Epistemology Of The Closet*. Los Angeles: University of California Press Berkeley, 1990, 262 p. ISBN 578-0-520-07874-1.
18. MILLETT, K. *Sexual Politics*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press. 1990, 397 p. ISBN 0-252-06889-0.
19. PAGLIA, C. *Free Women, Free Men: Sex, Gender, Feminism*. New York: Pantheon Books, 2017, 315 p. ISBN 9780375424779.
20. FRYE, M. *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. Trumansburg, New York: Crossing Press, 1983, 195 p. ISBN 9780895941008.
21. WOLF, N. *The Beauty Myth*. New York: Harper Collins Publishers, 2002, 368 p. ISBN 9780060512187.
22. SPIVAK, G. C. *Can The Subaltern Speak?* In: P. WILLIAMS, L. CRISMAN, eds. *Colonial Discourse And Post-Colonial Theory*. New York: Columbia University Press, 1994, pp.66-111. ISBN 9780231100212.
23. RUDDICK, S. *Maternal Thinking: Toward A Politics Of Peace*. New York: Ballantine, 1990, 291 p. ISBN 0-345-36611-5.
24. КРИСТЕВА, Ю. *Силы ужаса: Эссе об отвращении*. Харьков, Санкт-Петербург: Алетейя, 2003, 256 с. ISBN 5-89329-620-6.
25. RUBIN, G. S. *Thinking Sex: Notes For A Radical Theory Of The Politics Of Sexuality*. In: R. PARKER, P. AGGLETON, eds. *Culture, Society And Sexuality*. London: Routledge, 2006, pp.143-178. ISBN 9780203966105.
26. COSKER-ROWLAND, R. *Recent Work On Gender Identity And Gender*. In: *Analysis*, 2023, vol. 83, is.4, pp. 801-820. DOI 10.1093/analys/anad069.
27. SHEPARD, P., MCKINLEY, D., eds. *The Subversive Science*. Boston: Boston Houghton Mifflin Company, 1969, 453 p. ISBN 978-0395053997.
28. PORTMANN, A. *The Seeing Eye*. In: SHEPARD P., MCKINLEY D., eds. *The Subversive Science*. Boston: Boston Houghton Mifflin Company, 1969, pp.115-121. ISBN 978-0395053997.
29. COBB, E. *The Ecology Of Imagination In Childhood*. In: SHEPARD P., MCKINLEY D., eds. *The Subversive Science*. Boston: Boston Houghton Mifflin Company, 1969, pp. 122-132. ISBN 978-0395053997.
30. WATTS, A. W. *The Individual as Man/World*. In: SHEPARD P., MCKINLEY D., eds. *The Subversive Science*. Boston: Boston Houghton Mifflin Company, 1969, pp. 139-148. ISBN 978-0395053997.
31. SHEPARD, P. *Ecology and Man - A Viewpoint*. In: G. SESSIONS, ed. *Deep Ecology For The Twenty-First Century*. Boston, London: Shambhala, 1994, pp. 131-140. ISBN 1570620490.
32. SHEPARD, P. *Nature And Madness*. Athens, London: The University of Georgia Press, 1998, 202 p. ISBN 0-8203-1980-5.
33. BERMAN, M. *The Reenchantment Of The World*. Ithaca: Cornell University Press, 1981, 355 p. ISBN 0801492254.
34. MILLS, S. *Whatever Happened To Ecology?* San Francisco: Sierra Club Books, 1989, 272 p. ISBN 0-87156-658-3.
35. NAESS, A. *The Deep Ecological Ecological Movement: Some Philosophical Aspects*. In: M. E. ZIMMERMAN, eds. *Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology*. New Jersey: Prentice Hall, 1993, pp. 193-212. ISBN 0-13-666959-X.

36. SHIVA, V. *Biopiracy: The Plunder Of Nature And Knowledge*. Boston: South End Press, 1997, 148 p. ISBN 9780896085565.
37. SNYDER, G. *Four Changes*. In: G. SESSIONS, ed. *Deep Ecology For The Twenty-First Century*. Boston, London: Shambhala, 1994, pp. 141-150. ISBN 1570620490.
38. PLUMWOOD, V. *Nature, Self, And Gender: Feminism, Environmental Philosophy, And The Critique Of Rationalism*. In: M. E. ZIMMERMAN, eds. *Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology*. New Jersey: Prentice Hall, 1993, pp. 284-309. ISBN 0-13-666959-X.
39. BATESON, N. *Small Arcs Of Larger Circles Framing Through Other Patterns*. 2nd ed. Axminster, Devon, UK: Triarchy Press, 2017, 210 p. ISBN 978-1-909470-96-5.
40. KLEIN, N. *This Changes Everything: Capitalism VS. The Climate*. New York: Simon & Schuster, 2014, 505 p. ISBN 978-0-307-40199-1.
41. BIEHL, J. *Dialectics in the Ethics of Social Ecology*. In: M. E. ZIMMERMAN, eds. *Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology*. New Jersey: Prentice Hall, 1993, pp. 374-389. ISBN 0-13-666959-X.
42. ROLSTON, A. *Challenges in Environmental Ethics*. In: M. E. ZIMMERMAN, eds. *Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology*. New Jersey: Prentice Hall, 1993, pp. 135-158. ISBN 0-13-666959-X.
43. NEHRING, D., KERRIGAN, D. *Thin Selves: Popular Psychology And The Transnational Moral Grammar Of Self-Identity*. In: *Consumption Markets & Culture*, 2018, pp. 1-23. DOI 10.1080/10253866.2018.1516814. Available: https://www.dylankerrigan.com/uploads/2/4/3/4/24349665/thin_selves_popular_psychology_and_the_transnational_moral_grammar_of_self_identity.pdf
44. MADSEN, O. J. *Psychologisation And Critique In Modern-Day Western Culture*. In: *Social And Personality Psychology Compass*, 2014, vol. 8, is. 5, pp.193-200. DOI 10.1111/spc3.12103.
45. DE VOS, J. *From Panopticon To Pan-Psychologisation, Or, Why Do So Many Women Study Psychology?* In: *International Journal Of Zizek Studies*, 2008, vol. 2, is. 1. Available: https://www.academia.edu/4131974/From_Panopticon_to_Pan_psychologisation_or_Why_do_so_many_women_study_psychology/

Данные автора:

Ксения ГОНЧАРОВА, докторант, Молдавский государственный университет.

ORCID: 0000-0002-0144-0265

E-mail: goncharova.xenia@gmail.com

Представлено 01.04.2024

CZU: 347.91/.95:343.549-053.2

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_24](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_24)

OPINIA COPILULUI ÎN CONTEXTUL PROCEDURII DE ÎNAPOIERE SAU EXERCITARE A DREPTULUI DE VIZITARE A ACESTUIA

*Dina VRABIE,**Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul procedurii de înapoiere sau exercitare a dreptului de vizitare, opinia copilului urmează a fi luată în considerare, precum se procedează și în multe alte chestiuni ce privesc drepturile și interesele acestuia.

Prevederile internaționale permit instanțelor administrative și judiciare să nu dispună înapoierea copilului, în cazurile în care acesta se împotrivesc. Iar dat fiind faptul că, procedura de înapoiere sau exercitarea dreptului de vizitare a fost înființată cu scopul protecției intereselor exclusiv ale copilului, de opinia acestuia urmează să se țină cont obligatoriu, în cazul în care se constată că vârsta și gradul de maturitate îi permit să perceapă și să se expună asupra situației în care se află.

Cuvinte-cheie: copil, opinia copilului, vârstă, grad de maturitate, înapoierea copilului.

THE CHILD'S OPINION IN CONTEXT OF THE RETURN PROCEDURE OR EXERCISE THE RIGHT OF HIS VISITATION

In the procedure for returning or exercising the right of visitation, the child's opinion is to be considered, as is done in many other matters concerning the child's rights and interests.

International provisions allow administrative and judicial courts not to order the child's return, in cases where he objects. And given the fact that the procedure for returning or exercising the right of visitation was established with the aim of protecting the exclusive child's interests, his opinion must be considered, if it's found that his age and degree of maturity allow him to perceive and expose themselves to the situation in which he is.

Keywords: child, the child's opinion, age, degree of maturity, the child's return.

În materia subiectelor referitoare la drepturile copilului nu pot exista compromisuri. Primordial se va ține cont de necesitățile și interesele acestuia. Legislația Republicii Moldova a evoluat considerabil la acest compartiment, ghidându-se de recomandările Comitetului pentru Drepturile Copilului al ONU. În acest sens, începând cu 21.12.2023 avem în vigoare o nouă Lege privind drepturile copilului.

Ascultarea opiniei copilului și luarea în considerare a acesteia, ținând cont de vârsta și gradul de maturitate al copilului, reprezintă unul dintre principiile care asigură respectarea și garantarea drepturilor lui [1, art. 4, lit. g)]. Opinia copilului constituie o componentă a capacității copilului de a participa activ la realizarea propriilor drepturi reglementate de legislația internă și internațională [2]. Urmează să venim cu o precizare, astfel încât dreptul copilului la opinie nu este ținut de capacitatea de exercițiu a acestuia, și mai nou, nici de o vârstă anume. Dacă anterior, legislația Republicii Moldova insista pe luarea în considerare în mod obligatoriu a opiniei copilului începând cu vârsta de 10 ani, atunci actualmente, noua Lege privind drepturile copilului a exclus total acest criteriu. Totuși, Codul Familiei nu a fost totalmente adaptat acestor noi rigori și a păstrat prevederi referitoare la necesitatea luării în mod obligatoriu în considerare a opiniei copilului ce a împlinit vârsta de 10 ani, în ceea ce privește: schimbarea numelui de familie și/sau a prenumelui copilului, precum și numirea tutorelui acestuia.

Această tendință de abrogare a standardelor învechite, ce privesc capacitatea copilului de a percepe situația și a-și exprima propriile viziuni asupra acesteia, abia începând cu vârsta de 10 ani, este cu siguranță una benefică, fiind în același timp, în spiritul superiorității intereselor copilului.

Mai mult decât atât, Convenția cu privire la drepturile copilului din 1989, la care Republica Moldova a aderat în 1993, prevede că Statele părți vor garanta copilului capabil de discernământ, dreptul de a-și exprima liber opinia asupra oricărei probleme care îl privește, opiniile copilului urmând să fie luate în considerare ținându-se seama de vârsta sa și de gradul său de maturitate [9, art. 12].

De altfel, și din punct de vedere al cadrului internațional, Comitetul ONU pentru drepturile copilului subliniază faptul că Articolul 12 nu insistă asupra unei limite de vârstă referitor la dreptul copilului de a-și exprima opiniile și chiar descurajează Statele părți să adopte anumite restricții de vârstă, fie prin lege, fie în practică, care ar limita dreptul copilului de a fi ascultat.

Din punct de vedere al Convenției cu privire la Drepturile Copilului, sintagma „capabil de discernământ” nu trebuie să fie percepută drept o restricție, ci mai degrabă drept o obligație a Statelor părți de a evalua capacitatea copilului de a-și forma independent o părere. Prin urmare, Statele părți nu trebuie să pornească de la ideea larg răspândită că un copil nu este capabil să își exprime propriile opinii. Din contră, Statele trebuie să presupună că un copil are capacitatea de a-și crea propriile viziuni și să recunoască dreptul acestuia de a le expune; copilul nu trebuie să fie obligat să demonstreze în prealabil această abilitate [10].

La caz, percepem necesitatea de a ne aprofunda în cercetarea subiectului referitor la gradul de maturitate al copilului, datorită faptului că legislația națională nu oferă criteriile care îl determină. Dacă vârsta poate fi determinată simplu în baza actelor persoanei și reprezintă, conform DEX, *timpul scurs de la nașterea unei ființe până la un anumit moment din viața ei; numărul de ani (și de luni, de zile) prin care se exprimă acest timp* [3], atunci cu stabilirea gradului de maturitate, situația pare a fi mai complicată.

De-a lungul anilor, au fost folosite diverse criterii pentru a determina dacă o persoană a fost suficient de matură pentru a-și asuma responsabilitățile inerente unui adult. Unul dintre criteriile cele mai utilizate în mod tradițional a fost vârsta biologică, care se concentrează exclusiv pe dezvoltarea biologică și reproductivă. În acest sens, abordarea în cauză este considerată incompletă, având în vedere că nu garantează neapărat maturitate psihologică și socială.

În mod similar, societatea are legi penale, civile ș.a., care stabilesc o anumită vârstă la care un individ devine matur pentru o anumită funcție. Aici s-ar părea că există o anumită oră și o anumită zi în care o persoană încetează să fie imatură și devine un individ matur, unul capabil să ia decizii, să-și asume responsabilități și comportându-se social într-un mod așteptat de la un adult. Se consideră că există o vârstă când un individ devine aprobat de societate și considerat capabil să fie independent, responsabil și constructiv pentru a le acorda certitudine permisiunilor și înzestrărilor cu drepturi și responsabilități [4].

În rezultat, deducem că copiii se dezvoltă în mod eterogen și ajung să fie conștienți și responsabili la diferite vârste, cineva mai devreme, iar cineva mai târziu. În diverse domenii, legiuitorul a considerat apt copilul de a lua decizii importante la diferite vârste. Spre exemplu, Legea privind drepturile copilului califică ca copil *persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani* [1, art. 3]. Legislația penală prevede că *sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani*, precum și cele care au vârsta cuprinsă între 14-16 ani, pentru anumite componente de infracțiuni [5, art. 21 alin. (1)]. Legea privind sănătatea reproducerii, permite minorilor cu vârsta de 16 ani, obținerea serviciilor de ocrotire a sănătății reproducerii, ce implică inclusiv și serviciile de întrerupere a sarcinii, doar în baza consimțământului acestuia [6, art. 6 alin. (6)]. În temeiul Codului muncii al Republicii Moldova, persoana fizică dobândește capacitatea de muncă la împlinirea vârstei de 16 ani [7, art. 46 alin. (2)].

Prevederile menționate supra sunt bazate pe criteriul vârstei, ceea ce considerăm noi, în aceeași măsură, poate fi dăunător pentru interesele copilului. Aceasta deoarece nu există o oră și o zi anume când persoana a depășit imaturitatea sa și a devenit peste noapte responsabil. În același timp, există o prezumție generală, care se aplică tuturor, că la această vârstă anume, în mod natural, ar trebui să existe o abilitate suficientă de percepere adecvată a lucrurilor.

Abordând subiectul referitor la gradul de maturitate al copilului, ne întrebăm: *cum să evaluăm gradul de maturitate al acestuia sau al unui adolescent, pentru a ști dacă poate decide și acționa liber în contextul proceselor?* La acest capitol urmează să fie analizate în ansamblu criteriile privitor la: maturitatea emoțională, socială, intelectuală și etică/morală a copilului.

În primul rând, este de remarcă faptul că o stare cognitivă stabilă trebuie să fie prezentă (adică orientarea în spațiu și timp, memorie conservată, capacitate de concentrare și abilități de calcul de bază, coerența și înțelegerea limbajului etc.) [4].

În aceeași măsură urmează să fie evaluate capacitățile de autonomie, identitate personală a copilului, precum și predispunerea spre manipulare sau denaturarea adevărului. Aceste aspecte prezintă importanță

datorită faptului că, copilul ar putea expune o informație eronată ca fiind un adevăr, ceea ce în rezultat s-ar dovedi a predispuce organele competente, inclusiv instanța de judecată, la adoptarea unei decizii contrare intereselor și necesităților acestuia.

Trebuie să menționăm că, opinia copilului prezintă relevanță, însă instanța de judecată va fi cea care se va expune în final pe marginea cauzei și, evident, va examina raportul asupra gradului de maturitate al copilului. La caz, gradul de maturitate al copilului va fi relevant sub două aspecte:

1. va indica dacă copilul poate sau nu poate fi ascultat în cadrul procesului;
2. va indica relevanța celor expuse de copil asupra emiterii deciziei pe marginea unei cauze anume.

Să nu uităm de faptul că, în anumite cazuri, starea emoțională a copilului poate fi afectată de ascultarea sau expunerea opiniei sale în privința anumitor aspecte. În atare circumstanțe se impune necesitatea de a exclude traumele psihologice ce riscă să le primească copilul.

În materia înapoierii copilului, la fel ca și în multe altele, ce țin de interesele acestuia, opinia copilului prezintă relevanță deosebită.

Astfel, în corespundere cu prevederile Convenției de la Haga din 1980, autoritatea juridică sau administrativă poate să refuze a dispune înapoierea copilului, dacă constată că acesta se împotrivește înapoierii sale și că a atins o vârstă sau o maturitate care face necesar să se țină seama de opinia sa [8, art. 13].

Și aici ne captează atenția practica CtEDO în materia tratării subiectului privind vârsta și gradul de maturitate al copilului, care i-ar permite acestuia să fie ascultat și auzit în cadrul procedurii de înapoiere sau exercitare a dreptului de vizitare. O hotărâre pertinentă la acest capitol o reprezintă Cauza X împotriva Letoniei din 26.11.2023, unde reclamanta, exercitând calea de atac internă recurs, a depus un certificat de la psiholog, în care acesta spune următoarele: *deși din examinare reiese clar că dezvoltarea ei (a copilului) este adecvată din punct de vedere al cunoștințelor și al limbajului, copilul nu poate, din cauza vârstei, să spună ce loc de reședință preferă...* [12, pct. 22]. În acel moment copilul avea vârsta de 3 ani și 10 luni. În consecință, reieșind din aceste constatări înaintate de psiholog, instanța de recurs s-a expus după cum urmează: *[Instanța] consideră că ... [copilul] ... nu a atins o vârstă sau un nivel de maturitate care să-i permită să-și formuleze o opinie cu privire la o întoarcere în Australia* [12, pct. 26]. Marea Cameră a acceptat argumentele referitoare la vârsta fragedă a copilului pentru a alege în ce stat urmează să rămână, însă a menționat că certificatul eliberat de către psiholog, conținea poziția copilului referitoare la atașarea față de mama, și că o separare imediată de mamă, în urma înapoierii, i-ar putea cauza suferințe psihice. Marea Cameră a considerat că acest aspect urma să fie luat în considerare de către instanțele statului solicitat nu sub aspectul expunerii asupra dreptului privind încredințarea, ci sub aspectul asigurării respectării prevederilor art. 13 alin. (1) lit. b) al Convenției de la Haga din 1980 [12, pct. 112-116].

Inițial, atragem atenția asupra faptului că regula generală dictează obligativitatea dispunerii înapoierii imediate a copilului, atunci când acesta a fost deplasat sau reținut și o perioadă de mai puțin de un an s-a scurs cu începere de la deplasare sau ne-înapoiere până în momentul introducerii cererii înaintea autorității judiciare sau administrative a statului contractant unde se află copilul [8, art. 12].

Totuși, Convenția de la Haga din 1980 prevede unele excepții de la regula enunțată supra, la care poate fi atribuită, în egală măsură, și posibilitatea de a nu dispune înapoierea copilului, dacă acesta se opune înapoierii. Cerința privind luarea în considerare a vârstei și gradului de maturitate al copilului, la fel rămâne a fi valabilă.

Refuzul copilului de a fi înapoiat nu poate fi calificat, sub nici o formă, ca o încălcare a drepturilor părinților, dat fiind faptul că, procedura de înapoiere nu este deloc despre apărarea drepturilor și intereselor părinților. Interesele copilului, în acest tip de cauze prevalează.

O altă circumstanță careia urmează să îi acordăm atenție, constă în identificarea situației când copilul nu va putea fi înapoiat, contrar opiniei acestuia. Prin urmare, reieșind din necesitatea asigurării securității copilului, instanțele competente vor fi în drept să refuze înapoierea copilului dacă:

1. există un risc grav ca înapoierea copilului să-l expună unui pericol fizic sau psihic sau în orice alt chip să-l situeze într-o situație intolerabilă [8, art. 13 alin. (1) lit. b)];
2. nu ar fi permisă de principiile fundamentale ale statului solicitat cu privire la salvagardarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [8, art. 20].

Instanța din statul membru în care a fost deplasat copilul sau a fost reținut ilicit ar trebui să fie în măsură să refuze înapoierea în cazuri specifice, justificate în mod corespunzător, astfel după cum permit dispozițiile Convenției de la Haga din 1980. Înainte de a face acest lucru, instanța ar trebui să examineze dacă au fost luate sau ar putea fi luate măsuri adecvate de protecție pentru a proteja copilul împotriva riscului grav menționat la articolul 13 alineatul (1) litera (b) din Convenția de la Haga din 1980 [11, pct. 44].

Urmărim din nou preocupările în materia asigurării interesului superior al copilului, în special prin garantarea securității acestuia, chiar dacă opinia lui ar fi de natură să îl supună unui pericol.

În rezultatul cercetării efectuate, concluzionăm asupra faptului că dreptul copilului la opinie reprezintă unul dintre principiile de asigurare a drepturilor lui, care presupune nu doar ascultarea opiniei copilului, ci și luarea în considerare în mod obligatoriu a acesteia, ținându-se cont de vârsta și gradul lui de maturitate, dacă aceasta nu contravine intereselor lui.

În aceeași măsură, am stabilit că opinia copilului în cadrul procedurii de înapoiere sau exercitare a dreptului de vizitare, reprezintă o posibilitate de a recurge la o excepție de la regula generală, care îi permite instanței de judecată să nu dispună înapoierea, în situația în care copilul se opune înapoierii.

Cu regret, constatăm că am identificat carențe ale legislației în materia stabilirii gradului de maturitate al copilului. Deși legislația operează cu acest termen, nu există norme care ar defini și ar stabili criteriile concrete, necesar a fi luate în considerare, pentru stabilirea faptului dacă un copil anume are un grad de maturitate suficient pentru a-și putea expune propria opinie.

În consecință, propunem implementarea în textul Codului Familiei al Republicii Moldova nr. 1316 din 26.10.2000, fie în cel al Legii nr. 370 din 30.11.2023 privind drepturile copilului, a unor norme care ar defini noțiunea de grad de maturitate al copilului.

În aceeași ordine de idei, sugerăm completarea textului Legii nr. 68 din 14.04.2016 cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar, cu norme referitoare la expertiza psihologică judiciară a minorilor, care ar urma să indice instituția abilitată să efectueze asemenea tip de expertize, precum și criteriile concrete care ar permite stabilirea gradului de maturitate al copilului.

La fel, considerăm oportun ca, în scopul asigurării interpretării și aplicării uniforme a legislației, Curtea Supremă de Justiție să întreprindă măsuri în materia asigurării dreptului copilului la opinie. În temeiul acestora, s-ar încuraja instanțele de judecată investite cu stabilirea modalităților de exercitare a relațiilor personale ale părinților cu copilul, de a oferi prioritate interesului superior al ultimului, chiar în dauna sau trecând peste interesul părintelui. Aceste măsuri ar putea conține unele instrucțiuni pentru instanțele de judecată, precum apelarea la autoritățile locale pentru protecția copilului, care dispun de personal specializat, cum ar fi psihologii, care pot întocmi rapoarte detaliate privind relația dintre copil și părinții săi, pot asculta minorul și îl pot supune la teste psihologice utilizate apoi în completarea raportului. Și nu în ultimul rând, urmează a fi sprijinită predispoziția instanțelor de judecată de a aboli vechea concepție potrivit căreia copilul trebuie ascultat începând cu vârsta de 10 ani.

Referințe:

1. *Legea nr. 370 din 30-11-2023 privind drepturile copilului*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140710&lang=ro
2. Oana GHIȚĂ, *Opinia copilului și alte probleme de drept, cu privire specială asupra cazului Sorina, Universul Juridic Premium* nr. 11/2019. Disponibil: <https://lege5.ro/gratuit/gm2dsojsg43q/opinia-copilului-si-alte-probleme-de-drept-cu-privire-speciala-asupra-cazulisorina#:~:text=Opinia%20copilului%20reprezint%C4%83%20o%20component%C4%83,de%20legisla%C5%A3ia%20intern%C4%83%20%C5%9Fi%20interna%C5%A3ional%C4%83>
3. <https://dexonline.ro/definitie/v%C3%AErsta>, [Accesat: la 17.02.2024].
4. López Balcells, Natalia & Martín Gallego, Marta, *The maturity concept in the family court proceedings*. Disponibil: <https://osf.io/5g2ba/download>
5. *Codul Penal al RM*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ro#
6. *Legea nr. 138 din 15-06-2012 privind sănătatea reproducerii*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135028&lang=ro#
7. *Codul muncii al RM*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141505&lang=ro#

8. *Convenția de la Haga din 25.10.1980 asupra aspectelor civile ale răpirii internaționale de copii*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118015&lang=ro
9. *Convenția privind drepturile copilului din 20.11.1989*. Disponibil: <https://www.unicef.org/moldova/media/1401/file/Conventia-cu-privire-la-drepturile-copilului.pdf>
10. Diana David, Eva Laszlo, *Participarea copiilor în procesul de luare a deciziilor care îi privesc, la nivelul instituțiilor publice -analiza cadrului legislativ național și modele de bune practici*. Disponibil: <https://worldvision.ro/wp-content/uploads/2021/11/Raport-Participarea-copilului.pdf>
11. *Regulamentul (UE) 2019/1111 al Consiliului din 25 iunie 2019 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești și privind răpirea internațională de copii (reformare)*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/ALL/?uri=CELEX%3A32019R1111>
12. *Cauza X împotriva Letoniei din 26 noiembrie 2013*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22return%22%2C%22kphthesaurus%22%3A%22429%22%2C%22425%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%22001-138992%22%7D>

Date despre autor:

Dina VRABIE, doctorand în cadrul Școlii Doctorale „Științe Juridice”, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0009-4486-4728

E-mail: vrabiedina1993@gmail.com

Prezentat la 16.04.2024

CZU: 343.541:343.988(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_25](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_25)

ASPECTE VICTIMOLOGICE ALE INFRAȚIUNILOR CU CARACTER SEXUAL. STUDII DE CAZ ȘI RECOMANDĂRI PRACTICE

Victoria SAMOILENCO, Georgiana DOBOȘ,

Universitatea de Stat din Moldova

Cunoașterea aspectelor victimologice ale infracțiunilor cu caracter sexual, anume a patternurilor sociale și psihocomportamentale este indispensabilă organizării eficiente a activității anticrimă pe palierul preventiv, mai ales dacă ne referim la prevenția victimologică a acestor infracțiuni. Dar la o asemenea cunoaștere nu se poate ajunge făcând abstracție de studierea cazurilor de victimizare concrete. Astfel de studii, foarte populare în lumea occidentală, nu pot fi aplicate în România și Republica Moldova din cauza că intervin variații culturale semnificative, care fac și diferențe ce nu pot fi conciliate. În aceste condiții, se conturează necesitatea de a analiza situații concrete de victimizare pentru a obține generalizări teoretice potrivite pe care ulterior să le putem pune la dispoziție organelor de ocrotire a normelor de drept în sensul de a organiza mai eficient, prin metode diversificate, activitatea de securizare criminologică a cetățenilor prin prevenție și combatere. Din aceste considerente, am purces la un demers investigativ în care să identificăm unele aspecte victimologice ale infracțiunilor cu caracter sexual, anume analizând cazuri concrete și elaborând unele recomandări ameliorativ-preventive în legătură cu acestea.

Cuvinte-cheie: *prevenție, infracțiuni sexuale, victimă, agresor, autoprevenție, factori victimogeni, agresiune sexuală, concubinaj, monoparentalitate viol.*

VICTIMOLOGICAL ASPECTS OF SEXUAL CRIMES. CASE STUDIES AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS

Knowing the victimological aspects of sexual crimes, namely the social and psychobehavioral patterns, is indispensable for the efficient organization of anti-crime activity on the preventive level, especially if we refer to the victimological prevention of these crimes. But such knowledge cannot be reached by abstracting from the study of concrete victimization cases. Such studies, very popular in the Western world, cannot be applied in Romania and the Republic of Moldova because significant cultural variations intervene, which also make differences that cannot be reconciled. In these conditions, the necessity to analyze concrete situations of victimization is emerging in order to obtain suitable theoretical generalizations that we can later make available to the law enforcement bodies in order to ensure a more efficient organization, through diversified methods of the activity of criminological securization of citizens, which involves combating and prevention. For these reasons, we proceeded to an investigative approach in order to identify some victimological aspects of sexual crimes, namely by analyzing specific cases, and elaborating certain ameliorative-preventive recommendations in relation to them.

Keywords: *prevention, sexual crimes, victim, aggressor, self-prevention, victimogenic factors, sexual aggression, concubinage, single parenthood rape.*

În legislația penală a Republicii Moldova sunt prevăzute 6 categorii de infracțiuni cu caracter sexual – violul, acțiunile violente cu caracter sexual, hărțuirea sexuală, raportul sexual cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani, acțiunile perverse și ademenirea minorului în scopuri sexuale [1], în timp ce în legislația penală a României avem incriminate faptele de viol, agresiune sexuală, actul sexual cu un minor, coruperea sexuală a minorilor, racolarea minorilor în scopuri sexuale, hărțuirea sexuală [2]. Există o relativ suficientă analiză juridico-penală, cât și criminologică a acestor infracțiuni, [3, 4, 5, 6], însă extrem de lacunar sunt reflectate în literatura de specialitate aspectele victimologice, fapt care determină o înțelegere

rudimentară a însăși comportamentului de agresiune sexuală, afectând negativ practicile pe varii segmente ale înfăptuirii justiției: depistarea și investigarea crimelor, judecarea cauzelor penale, prevenția, acordarea de asistență multidisciplinară victimelor, corijarea infractorului și chiar însăși elaborarea legii penale.

Pentru ultimii 9 ani, în Republica Moldova la fiecare 100 000 de locuitori putem calcula în baza statisticilor oficiale, în medie 10-11 violuri pe an, ceea ce înseamnă puțin peste 290 de infracțiuni de viol anual [7]. Această statistică însă nu este completă, deoarece a fost întocmită fără a se ține cont de infracțiunile de viol săvârșite în raioanele din stânga Nistrului, în plus, se raportează numai la criminalitatea relevantă (infracțiunile descoperite) și nu caracterizează pe deplin comportamentul de agresiune sexuală în țara noastră, deoarece se referă numai la faptele incriminate la art. 171 al Codului Penal al Republicii Moldova. Dacă am lua în considerație toate infracțiunile privind viața sexuală care au fost înregistrate, în media lor, fără a lua în considerație raioanele din stânga Nistrului, atunci pentru ultimii 9 ani am avea aproximativ 22 de infracțiuni la fiecare 100 000 de locuitori, ceea ce ar însemna aproximativ 600 de infracțiuni cu caracter sexual anual [7].

Fiind evident că victime ale agresiunii sexuale sunt mai frecvent persoanele de sex femeiesc, sub aspect victimologic, mai prezintă semne de îngrijorare numărul de infracțiuni sexuale săvârșite împotriva minorilor. Din cele peste 290 de infracțiuni de viol pe care în baza statisticilor oficiale le-am calculat în medie anuală pentru ultimii 9 ani în Republica Moldova, 95 au fost săvârșite împotriva minorilor. La fel am mai calculat în medie, pentru ultimii 9 ani, aproximativ 127 de raporturi sexuale cu persoane care nu au împlinit vârsta de 16 ani și 58 de acțiuni perverse împotriva minorilor. Pentru penultimul an în care s-a raportat statistic criminalitatea, 2022, a fost înregistrat cel mai mare număr de infracțiuni de viol săvârșite asupra unui minor din ultimii 10 ani și anume 118 infracțiuni, fapt ce înseamnă cu 45 de infracțiuni mai mult față de 2015, anul cu cel mai mic număr de infracțiuni de viol (73) săvârșite asupra unui minor din ultimii 10 ani. Din 2014 până în 2022, penultimul an de raportare statistică a criminalității, numărul de acțiuni perverse săvârșite împotriva unui minor s-a triplat. Numărul de raporturi sexuale cu persoane care nu au împlinit vârsta de 16 ani a crescut de la 76 în 2014 la 131 în 2022, iar în 2021 au avut loc 153 de asemenea infracțiuni [7].

Sub aspect victimologic, prezintă riscuri de victimizare sexuală în special populația rurală, respectiv minorii din mediul rural, fapt care ni se pare o neglijență crasă din partea autorităților, deoarece comunitățile rurale sunt în România, cât și în Republica Moldova destul de mici și minorii care se află în situații de risc pot fi monitorizați mai ușor. În mediul rural prezența individului în societate este mai evidentă și nu se diluează pe fonul mulțimii mari de oameni ca în mediul urban, nu în zadar se spune că în sat om cu om se cunoaște. Atât potențialele victime, cât și potențialii agresori sunt mai ușor de identificat în mediul rural, dar anume inversul se întâmplă, deoarece, prin prisma realităților sociale din Republica Moldova și România, Administrația Publică Locală și organul de constatare a infracțiunii nu activează eficient, iar comunitatea este pasivă în raport cu denunțarea abuzurilor. Această stare de lucruri persistă de mult timp: din 172 de persoane care au comis infracțiuni de viol în 2014 pe teritoriul Republicii Moldova, 60 proveneau din mediul urban, iar 112 din mediul rural, altfel spus, cu 52 de persoane mai mult, în timp ce în 2021, din 104 violatori, 20 proveneau din mediul urban, iar 84 din mediul rural (cu 64 mai mult) [7]. În România aceste statistici la fel indică un nivel de ruralizare a infracțiunilor sexuale, iar în mediul urban ele sunt apanajul cartierelor delăsate și sărăcite, populate în deosebi de romi.

Studiile victimologice, fără a contesta existența victimelor inocente, au scos deja în evidență problema victimelor precipitate [8, pag. 217-218], care singure își provoacă agresorul, dar și problema victimelor care adoptă un comportament nu tocmai vigilent. La fel, acestea reflectă și problema vulnerabilității victimale, a factorilor de risc victimal, precum și a multor alte aspecte care subscriu sistemului causal al infracțiunii, dar sunt condiționate totuși de victimă, mai exact spus, de statutul său bio-psiho-social. Altfel spus, la fel ca în cazul multor alte infracțiuni, și în infracțiunile cu caracter sexual bio-psiho-sociologia victimei joacă un rol esențial, adesea în mod decisiv determinant la declanșarea comportamentului de agresiune sexuală care survine din partea infractorului.

Indiferent la care paradigmă a justiției penale ne referim, preventivă ori represivă, observăm că generalizările științei victimologice nu cunosc un nivel prea înalt de implemențare în sfera politicii penale. Din însăși modul în care sunt formulate și prezentate statisticile oficiale privitoare la criminalitate ne dăm

seama că miza este pusă pe agresor și comportamentul agresional. Autoritățile ne oferă statistici privitoare la criminalitate din care deducem în termeni aproximativi situația victimologică, însă în mod obiectiv nu avem statistici victimologice coerente atât în România, cât și în Republica Moldova. Organele de ocrotire a normelor de drept sunt abilitate să gestioneze preponderent cazul infracțional și mai puțin cazul de victimizare în sine. Este relevant în statistica oficială numărul de agresori pe vârste, pe sexe, ba chiar agresorii sunt delimitați și în funcție de mediul de trai, rural sau urban, în funcție de statusul ocupațional – cu sau fără loc de muncă ori ocupație stabilă, însă despre victime, cu excepția victimelor violenței domestice, sunt relevate numai date numerice rudimentare. Nu cunoaștem cu exactitate câte victime ale infracțiunilor cu caracter sexual sunt minore și câte majore, câte locuiesc în oraș și câte în sat, câte au o condiție socio-economică favorabilă și câte au o condiție socio-economică precară, nemaivorbind despre faptul că nu avem habar câte dintre victime au avut comportament precipitator și câte nu au avut un asemenea comportament, câte din ele s-au auto-predispus la victimizare prin comportament adictiv și câte nu s-au auto-predispus în acest mod etc., deoarece organul de constatare a infracțiunii și de urmărire penală nu elaborează astfel de statistici, dar aceste aspecte sunt extrem de importante dacă ne dorim să acționăm preventiv și din punct de vedere victimologic, nu doar criminologic.

Vom încerca în prezentul articol, prin metoda studiului de caz, să scoatem în evidență câteva din cele mai importante aspecte victimologice ale infracțiunilor cu caracter sexual, pe care statisticile oficiale nu reușesc la momentul de față să ni le releve pe deplin, valorificând experiența acumulată în organele ocrotirii normelor de drept, în special în munca psihocorecțională și educativ-instructivă desfășurată cu agresorii. Menționăm în legătură cu observațiile sistematice efectuate asupra persoanelor private de libertate, că unul din factorii care stagnează schimbarea comportamentală a celor din urmă prin intermediul intervenției psihoterapeutice îl constituie faptul că chiar după emiterea unei sentințe definitive de condamnare, deținuții din penitenciare condamnați pentru infracțiuni sexuale, în ciuda dovezilor, nu-și recunosc vina. Orice s-ar asocia cu violul, în penitenciar implică stigmă și diminuarea statutului în ierarhia subculturală pe care condamnații au moștenit-o din închisorile sovietice, fapt valabil până la un anumit punct și pentru închisorile din România. Recidiva infracțională cu greu poate fi prevenită, așadar, în schimb prevenirea recidivei victimale ar constitui o miză mult mai obiectivă dacă toate aceste aspecte victimologice ar fi relevate și valorificate în practică în special de către organele de ocrotire a normelor de drept, motiv pentru care, pentru fiecare caz analizat, vom propune și câteva măsuri de prevenție.

Vom începe prin evocarea unui caz în care infracțiunea desi nu a fost precipitată de către victimă, a fost condiționată atât de aspecte circumstanțiale, cât și de trăsăturile bio-psiho-sociale ale victimei extrem de compatibile cu cele ale agresorului. Speța acestui caz este de o asemenea factură:

„XX, locuind împreună cu cei 6 copii minori ai săi, dintre care și fiica minoră XY, în domiciliul comun, începând cu anul 2016 până în vara anului 2017, a avut un comportament agresiv și autoritar față de ultima, astfel, urmărind scopul exercitării controlului personal și psihologic asupra fiicei minore, nu-i permitea frecventarea orelor de studii gimnaziale, în instituția de învățământ unde minora era elevă, astfel ultima fiind izolată de prieteni și comunitate. Totodată, XX nu-i permitea fiicei să discute cu mama sa, XZ, care se afla la muncă în străinătate de mai bine de cinci ani. Continuându-și comportamentul său ilicit, XX, prin comiterea de abuzuri sexuale repetate față de fiica minoră, îi provoca ultimei stări de tensiune, umilință și înjosire, care o intimidau și înfricoșau, ultima devenind închisă în sine, fapt ce-i permitea lui XX să-și impună voința și controlul personal asupra victimei. Acțiunile lui XX au provocat minorei suferințe fizice și psihice, manifestate prin sentimentul de umilință, rușine, frică și înjosire. Tot el, în perioada lunilor ianuarie-martie 2017, aflându-se la domiciliul comun din localitate, urmărind scopul de a-și satisface pofta sexuală cu fiica sa, XY, care se afla în grija, ocrotirea și educarea lui, știind cu certitudine că este minoră și din cauza vârstei este în imposibilitate de a-și exprima voința, profitând de faptul că soția sa se afla peste hotarele țării de mai mulți ani, a creat o stare de dependență a minorei față de el și în continuare aplicând constrângerea fizică și psihică, profitând de imposibilitatea acesteia de a se apăra și exprima voința, a întreținut rapoarte sexuale în formă naturală, în rezultatul cărora ultima a rămas însărcinată” [9].

În cazul de față remarcăm faptul că infracțiunea s-a desfășurat sub imperiul unor factori circumstanțiali, de factură socială, care nu au depins de voința victimei:

- a) familia anomică (lipsa unui părinte, tatăl agresiv, conflicte în cadrul grupului familial, condiția socio-economică precară a familiei);
- b) viciul factorului părintesc (mama ca și agent educator-protector a lipsit, iar tatăl a devenit opresiv);
- c) non-vigilența comunității și a instituțiilor statului (în comunitățile rurale mai ales, absentismul școlar pe termen lung trebuie gestionat și abordat cu maximă seriozitate de către dirigințele de clasă și managerul instituției de învățământ, reprezentanții primăriei, polițistul de sector etc.).

Acestor factori li se poate asigura profilaxie prin metode precum: a) monitorizarea mai eficientă, intensă și frecventă a familiilor social-vulnerabile, în deosebi a celor monoparentale; b) desfășurarea concomitentă cu procesul penal, a unor anchete de serviciu, pentru ca reprezentanții diferitor instituții și autorități ale statului să răspundă corespunzător pentru neglijență și neîndeplinirea atribuțiilor de serviciu; c) stimularea vigilenței și a spiritului civic în cadrul comunității, în special responsabilizarea membrilor comunității în raport cu orice formă de criminalitate. Menționăm faptul că pentru cazul dat doar s-a emis sentință de condamnare, victima nu a beneficiat de asistență psihologică din partea statului, inclusiv după ce a făcut întreruperi de sarcină, mama nu a fost trasă la nici un fel de răspundere, deși trebuia să întreprindă măsuri, elementare printr-un denunț când a observat schimbări comportamentale la minoră, cu atât mai mult când i-a fost interzis contactul cu aceasta, nici un reprezentant al instituției de învățământ, al primăriei sau organului de poliție nu a fost tras la răspundere disciplinară pe cazul dat.

Dintre însușirile bio-psiho-sociale ale victimei care în fapt, au predispus-o să fie victimizată fizic, psihic și sexual menționăm: a) minoratul victimei – se știe că minorii au un nivel de vulnerabilitate victimală mai mare ca adulții, condiționată aprioric și biologic [10, pag. 48]; b) neputința învățată – mama victimei sub pretextul de a munci în străinătate, a fugit de la soțul violent atât fizic, cât și psihic, iar minora preluase între timp, prin învățare, rolul de victimă a violenței în familie fapt care a predispus-o și la victimizare sexuală; c) atașamentul traumatic dezvoltat de minoră în relația-prototip: relația prototip se stabilește de regulă între mamă și copil, iar în cazul dat mama care a îngrijit copilul până la 9 ani a fost abuzivă față de minoră ca reacție psihologică de răzbunare pentru violența tatălui (fapt constatat din anchetele psiho-sociale aplicate agresorului în detenție, dar și evaluarea psihologică a minorei); d) apartenența victimei la genul feminin: deși victime ale violenței în familie pot fi atât fetele, cât și băieții, ba chiar conform datelor obținute de la Biroul National de Statistică în copilărie mai frecvent sunt victimizați băieții decât fetele (ponderea băieților de 0-17 ani care au suferit în urma violenței în familie a fost în 2022 dublă față de cea a fetelor, de aceeași vârstă – 16,4% față de 6,3%) [7], fetele sunt mai predispuse să devină victime ale violenței sexuale în cadrul familiei; e) trăsăturile de personalitate ale victimei: imagine de sine precară, stimă de sine scăzută, caracterul introvert, pasiv, hipodinamic, inert, gradul înalt de receptivitate și toleranță la acțiuni vătămătoare (fizice și psihice), nivelul scăzut de cunoștințe practice; f) tendințele patologice formate ca rezultat la psihotrauma: depresie, fobii, anxietate, frica de a stabili și menține contacte sociale, sentimentul de culpabilitate (faptul de a se auto-învinovăți pentru ceea ce i se întâmplă) etc.

Însușirile bio-psiho-sociale pe care le-am relevat mai sus sunt esențiale pentru a stabili programul psihoterapeutic și tipurile de asistență de care victima are nevoie pentru a-i diminua riscul de recidivă victimală. Astfel, într-un sistem de justiție penală perfect, nu doar necesitățile agresorului privitoare la schimbarea comportamentului ar fi luate în considerație, ci și ale victimei, cu scopul ca aceasta să învețe să pună limite, opunându-se victimizării repetate, asigurându-se că nu dezvoltă alte forme de atașament traumatic în cadrul altor relații sociale.

Din păcate, în Republica Moldova avem un cadru legal de asistență victimologică imperfect, volumul de asistență care poate fi în mod obiectiv acordat de către stat este unul foarte mic, persoanele abilitate să lucreze cu victimele sunt slab calificate, de o specializare rudimentară și extrem de îngustă, însăși asistența victimologică este acordată mai curând de structuri neguvernamentale, serviciul victimologic de stat fiind difuz, nu foarte clar organizat și de o vagă cooperare inter-instituțională. Această realitate trebuie depășită prin promovarea unei politici victimologice mai coerente, care să corespundă nevoilor și riscurilor victimogene din societate. Pentru acest fapt, este necesar ca victimologia însăși să prindă rădăcini mai viguroase în mediul științific din Republica Moldova, precum și să fie asigurate condițiile optime pentru transferul de tehnologie și know-how în domeniile aferente ocrotirii normelor de drept și asistenței sociale. În ce privește

aceiași problemă, România are un cadru normativ și organizatoric un pic mai dezvoltat pentru protecția victimelor, dar este și mai asigurată cu specialiști mult mai calificați, în parte datorită nivelului mult mai înalt de dezvoltare a serviciilor psihoterapeutice comparativ cu Moldova.

Din speța analizată deducem faptul că în practica organelor de ocrotire a normelor de drept, dar și în practica organelor de acordare a asistenței sociale nu se ține cont de riscurile de victimizare prezente în societate, fiind ignorate în special riscurile de victimizare a minorilor. Monoparientalitatea, spre exemplu, este o condiție socială de existență a familiei care necesită o monitorizare mai deosebită din partea statului, întrucât poate avea un impact major asupra copiilor. În primul rând, monoparientalitatea poate implica condiții economice precare ale familiei, la ea în foarte rare situații se ajunge din cauze naturale (decesul unui părinte), fiind de regulă, un fapt social asociat cu factori care pot influența în mod negativ dezvoltarea armonioasă a copilului: violența domestică, alcoolismul, tulburările de personalitate și patologii psihice ale unuia din factorii ocrotitori ai minorilor, precaritatea condițiilor social-economice în care coexistă membrii familiei, stilul de viață amoral și/sau infracțional al părinților etc.

Familia implică așadar, un angajament și un nivel înalt de asumare a unor responsabilități privitoare la creșterea și educarea armonioasă a minorilor. Acesta este, în fapt, rolul funcțional al familiei, iar statul trebuie să vegheze mai vigilent la modul în care acest rol este îndeplinit, în special când familia a devenit anomică, iar în România și Republica Moldova scenariile unor astfel de crime tot sunt și sunt rescrise de tați violenți și alcoolici, statisticile privitoare la criminalitate și la victimizarea minorilor devenind alarmante, sugerând un nivel înalt de degradare a valorilor prosociale și, mai ales, de degradare psihosocială a populației. Încă mai alarmante ar deveni aceste statistici dacă ar fi complete și dacă s-ar depista toate cazurile similare celui invocat mai sus. Din păcate, avem un număr mare de minori care suferă în tăcere, inclusiv din cauza victimizării sexuale, fără a mai lua în considerație neglijența și alte forme ale abuzului părintesc.

Concomitent cu monoparientalitatea, o vigilență sporită trebuie acordată din partea autorităților concubinajului. În fapt, femeile care îngrijesc singure de copii, deseori recurg, mai devreme sau mai târziu, la acest mod de convingere cu un nou partener de viață. Mama cu copii, ca și model de familie monoparentală, devine în special o țintă ușoară pentru pedofili. Pedofilii sunt agresori sexuali care prin natura lor posedă tehnici de manipulare foarte fină pe care le aplică în egală măsură asupra mamelor, cât și asupra minorilor, reușind să își țină în acest mod crima „la adăpost”. Copiii care sunt implicați în scenariul unor astfel de infracțiuni pot fi constrânși să păstreze secretul legat de victimizarea lor sub presiunea unor amenințări, în special amenințări legate de răul pe care ar putea să îl facă părintelui de bună credință (mamei), fraților mai mici etc.

Copiii, de asemenea, pot fi aduși de către agresor la condiția să simtă vină ori rușine pentru actul sexual, fiind amenințați că „secretul rușinos” va fi divulgat colegilor de școală, prietenilor etc. ori pot fi manipulați să creadă că victimizarea lor este „o formă de iubire”, minorul fiind convins că „are o legătură amoroasă clandestină cu agresorul”, care nu este înțeleasă și văzută „cu ochi buni” de societate, dar care moralicește vorbind, este corectă. De asemenea, în practica noastră penitenciară și jandarmerească am identificat și cazuri în care minorii au fost demoralizați de faptul că mama lor nu a crezut cele relatate de ei, oferind mai mult credit agresorului, respectiv, simțindu-se neajutorați, au preferat să se închidă în sine și să nu mai divulge agresiunea nimănui, dar și situații în care mama cunoștea despre abuz, însă, dorind să conserve relația de concubinaj, a tolerat ca abuzul să aibă un caracter continuu. Cazuri relevante și reprezentative în acest sens au fost foarte multe, unele dintre ele ajungând și mediatizate, motiv pentru care le vom evoca mai jos.

În media, a făcut furori cu câțiva ani în urmă știrea despre un preot din raionul Cantemir, condamnat prin hotărâre definitivă la 12 ani de închisoare, pentru că a violat-o și a lăsat-o însărcinată pe fiica minoră a concubinei sale. Cuvântul viol este prea tare strigat în cazul respectiv, întrucât violul implică o recurgere la forță, un anumit nivel de aplicare a violenței psihice și fizice, când, de fapt, vorbim despre un alt comportament de agresiune sexuală, și anume cel de manipulare, în cazul respectiv minora fiind pe deplin convinsă de agresor în legătură cu „normalitatea actului sexual”. Mai mult de atât, mama minorei, care avea alți 2 copii comuni cu agresorul, a decis să tănuiască cele întâmplate, schimbând cu acesta locul de trai al familiei. Organele de drept fiind sesizate, au decis să urmărească penal pe agresor în libertate, deși știau că minora a rămas însărcinată, că și-a început viața sexuală la 11 ani și a născut la 13. Pe durata urmăririi penale, aceas-

ta a rămas din nou însărcinată. Organele de drept nu au nici o scuză și au dat dovadă în cazul respectiv de o maximă incompetență, mama victimei nu a fost arestată ca complice, iar interesul superior al copilului despre care se tot vorbește în mediul juridico-academic, a fost cu desăvârșire ignorat [11].

Din discuțiile purtate cu agresorul în exercitarea funcției pe care o deținem, am constatat că acesta a reușit să manipuleze nu doar pe mamă și pe victimă, dar și opinia publică și chiar organele de ocrotire a normelor de drept. Agresorul și-a asumat rolul de „salvator” al copilului, afirmând în cadrul programului de terapie psihosocială la care a luat parte că „altminteri, copila ar fi degradat și ar fi riscat să trăiască o viață în desfrâu, el fiind cel care i-a dat un sens și o familie, manifestând față de ea o formă de iubire pură pe care societatea nu este capabilă să o înțeleagă” (vorbele agresorului au fost citate în termeni aproximativi). Fiind inițial condamnat la 4 ani privațiune de libertate, acesta a avut tupeul să se adreseze în continuare în instanță, Curtea de Apel condamându-l la 12 ani, iar Curtea Supremă a considerat irevocabilă decizia Curții de Apel [12].

Observăm că în această situație de victimizare sexuală s-a acționat eronat nu doar la nivel preventiv, pentru că în fapt, cazul nu ar fi trebuit să se întâmple, dar și la nivel de urmărire penală, erorile comise de autorități favorizând o victimizare repetată. Care este garanția că agresorul după eliberarea din detenție nu va reveni la familia sa anomică pentru a victimiza copiii rezultați din propriul său „amor clandestin”? Care sunt mecanismele legale prin care putem face ca acest fapt să nu aibă loc? În Republica Moldova nu există un „Registru al agresorilor sexuali” și un serviciu abilitat să monitorizeze comportamentul agresorilor sexuali pe termen lung după eliberarea din detenție. Din această realitate, rezultă și următoarele recomandări practice: a) a se crea un registru al agresorilor sexuali; b) a se abilita organul de probațiune sau cel polițienesc cu atribuția de a monitoriza conduita agresorilor sexuali pe termen lung; c) a se monitoriza, în interesul superior al copilului, familiile monoparentale și cele constituite pe bază de concubinaj până în punctul în care acestea să fie tratate de către Administrația Publică Locală ca și „cazuri sociale”.

Unul din cele mai brutale cazuri de agresiune sexuală pe care l-am întâlnit în practica noastră penitenciară este cel al unui tânăr de 21 de ani, care a violat în formă perversă copiii minori ai concubinei sale cu 15 ani mai mare decât el. Victimele minore, un băiețel de 5 ani și o fetiță de 13 ani, frate și soră, au fost violate pervers de către acesta cu regularitate, iar ocazional și de prietenii acestuia, au fost impuse la acțiuni perverse între ele și în mod obișnuit, mama lor, alcoolică și dependentă psiho-emoțional, asista la asemenea scene fără să se opună. Cazul a devenit cunoscut organelor de drept abia în momentul în care, pe fonul consumului de alcool în familia anomică s-a iscat un conflict în care agresorul copiilor și-a omorât concubina. Pe durata urmăririi penale a ieșit la iveală faptul că în comunitate se cunoștea despre comportamentul agresional al tânărului, însă membrii comunității au tratat situația cu ignoranță [13].

Cazul respectiv confirmă asumția noastră cu privire la pericolul social al concubinajului și impactul pe care această formă de convețuire socială dintre bărbat și femeie îl poate avea asupra copiilor și anume prin nivelul de insecuritate psihică și fizică pe care îl poate genera când apare dependența psiho-emoțională a mamei, care devine în acest mod indiferentă față de suferința copiilor săi, transformându-se din cel mai credibil factor de protecție în factor de pericol. Copiii percep mama ca pe o persoană care în primul rând este cointereseată să le ofere protecție, iar în momentul când aceasta se comportă contrar firii omenești, ei ajung să creadă că nimeni nu le mai poate oferi protecție și devin vulnerabili.

Din păcate, agresiunea sexuală are capacitatea de a trauma psihic persoana în mod decisiv anume în anii copilăriei, persoana devenind vulnerabilă și susceptibilă către noi forme de victimizare, uneori mult mai grave, în viața de adult, pentru că echilibrul psihoemoțional este perturbat pe termen lung și condiționează ca persoana să se antreneze continuu în experiențe de viață negative: autoagresiune, consum de substanțe, relații sociale patologice etc. Cazul evocat mai sus, pe lângă monitorizarea dezvoltării minorilor din familiile monoparentale și cele care funcționează pe bază de concubinaj, mai implică și măsuri de responsabilizare, solidarizare și activare a simțului civic la toți membrii societății pentru ca să nu fie tolerată nici o formă de violență sexuală și nici o formă de abuz, stimulând rata denunțurilor care parvin de la societatea civilă. Este inadmisibil ca într-o comunitate în care membrii acesteia au ajuns să cunoască despre victimizarea pe cale infracțională a unui minor, să tacă, oferind agresorului prilej pentru victimizare repetată sau continuă. O astfel de societate nu poate fi caracterizată decât ca bolnavă și degradată.

O altă infracțiune care a șocat prin brutalitatea sa comunitatea unui mic orașel din sudul Republicii Moldova, a avut loc în 2015, când într-o lună de toamnă, puțin după miezul nopții un agresor în serie a urmărit victima, o tânără de 18 ani, pe care a amenințat-o și a târât-o forțat într-o regiune forestieră din extravilanul orășenesc, violând-o, inclusiv prin metode descrise de legea penală a Republicii Moldova ca perverse și ulterior, în scopul tăinerii faptei sale infracționale, omorând victima prin strangulare. Agresorul a fost prins și deferit organelor de drept de către un taximetrist în timp ce încerca să săvârșească o nouă infracțiune, prin același mod operandi, asupra unei alte victime într-o regiune rurală din apropiere. Totodată, acesta a încercat să mai comită un asemenea act până la cazul din 2015 asupra unei sportive care în legitimă autoapărare l-a imobilizat și a chemat poliția, însă tânăra a perceput agresiunea ca o tentativă de furt, neștiind adevăratele intenții ale agresorului. Și organele de urmărire penală au înțeles în mod eronat intențiile agresorului, motiv pentru care acesta a fost condamnat pentru tâlhărie și nu pentru tentativă de viol [14].

Este evident că în cazul respectiv bio-psiho-sociologia infractorului este mult mai relevantă în sistemul cauzal al crimei în raport cu cea a victimei: consum de alcool, trecut infracțional, patologie psihică, sexualitate deviantă/patologică, trăsături de personalitate predispozante, loc de muncă cu efect psihotraumatizator (agresorul lucra la morgă), background educațional difuz, abuzuri fizice și psihice în copilărie precum și neglijență din partea factorului ocrotitor al copilului (în cazul dat bunica), proveniența din familie anomică (tată alcoolic, părinți divorțați, mamă cu trecut infracțional) etc. Totuși, am analizat mai profund cazul și am constatat că există anumite aspecte victimologice care nu pot fi ignorate, deoarece agresorul și-a ales victimele în baza anumitor criterii. Din dialogul profesional pe care l-am avut cu acest infractor în penitenciar am constatat că victimele sale nu erau de fapt aleatoare.

Ele aveau o rutină de deplasare pe traseul în care s-au comis infracțiunile. Toate victimele sale au fost urmărite în prealabil, inclusiv pe rețele de socializare, ele aveau job-uri de noapte, fiind chelnerițe în barurile din apropiere ori frecventau în mod obișnuit localuri de noapte, aveau constituții fizice aparent fragile etc. Aceste trăsături ne sugerează că există anumite comportamente ale victimelor care dacă ar fi fost evitate, nu ar fi avut loc infracțiunea: expunerea în mediul online, frecventarea unor locuri ori prestarea unor munci care implică contactul cu multe persoane dintre care nu toate pot fi prezumate non-patologice din punct de vedere psihic, obiceiul de a circula solitar pe timp de noapte pe trasee nesigure etc.

Agresorul nu frecventa localuri de noapte, dar petrecea timp în preajma lor, urmărind cine intră, cine iese, în deosebi vara, când sunt amenajate și terasele localurilor. În discuțiile petrecute cu acesta, el recunoștea că făcea acest lucru mai ales în serile când se certa cu soția sa, luând o sticlă de vin și consumând din aceasta în timp ce își urmărea victimele (infracțiunile au fost comise în stare de ebrietate). Menționăm că victimele sale erau fete tinere deosebit de frumoase, agresorul punând accentul anume pe frumusețea lor nu pur întâmplător, ci în virtutea faptului că era în identificarea unei „femei perfecte”, opusul nevestei sale, pe care o urâse tot timpul pentru că avea niște trăsături faciale nu tocmai armonioase, din cauza unei condiții genetice ce determina o urâtenie extrem de specifică la nivel facial, care-l făceau ținta unor glume răutăcioase în cercul său de cunosuți. Deseori soția l-a surprins vizualizând poza victimelor pe calculator, motiv pentru care devenea geloasă, luând amploare și mai tare conflictul conjugal dintre ei, dar impulsurile agresive care rezultau din aceste certuri erau determinante ca el să părăsească domiciliul și să găsească ceea ce el numea „liniște sufletească”, urmărind fete tinere și frumoase care ies din baruri ori terase, fete care din spusele sale „nu s-ar fi uitat niciodată la un neghiob ca el”, exprimare care, apropo, vorbește despre imaginea de sine precară și stima de sine scăzută ca și trăsături evidente ale agresorului și în același timp predispozante către acest gen de crimă.

Este important să se conștientizeze faptul că există foarte mulți indivizi patologici din punct de vedere psihic în societate, motiv pentru care, oamenilor în general, dar mai ales persoanelor vulnerabile din punct de vedere victimologic (minorii, femeile, persoanele în etate etc.) trebuie să li se formeze deprinderi de a lua măsuri individuale de autoprevenție, fapt ce ar constitui un factor deosebit de important pentru conservarea vieții și sănătății acestora. Din păcate, aceste deprinderi nu sunt formate suficient de bine prin informare și educație, astfel, o bună parte din victimele infracțiunilor sexuale pot fi considerate ca persoane neglijente, care au omis să întreprindă anumite măsuri individuale și s-au expus în modul

cel mai inconștient la pericole inutile. A circula solitar pe stradă la o oră târzie, a frecventa anumite locuri fără a avea și un factor de protecție, sunt, așadar, comportamente neinterzise, dar riscante. Însă există și alte aspecte pe care victimele infracțiunilor de viol, cât și potențialele victime trebuie să le ia în considerație: vestimentația, machiajul, accesoriile, trebuie de asemenea să fie atent selectate, pentru a nu obține un „plus de atenție” din partea persoanelor predispuse să comită asemenea infracțiuni, persoane patologice care coexistă în aceeași societate cu noi independent de voința noastră, persoane care nu pot fi identificate în mod obiectiv și cărora nimeni nu le poate face nimic decât doar după ce comit o faptă infracțională și sunt identificați corect și în timp rezonabil de către organele de drept.

Din analizele infracționale efectuate pe durata întregii noastre practici penitenciare și jandarmerești, am constatat faptul că prezintă relevanță din punct de vedere victimologic și traiul solitar. Am întâlnit frecvent infracțiuni de viol, comise în deosebi asupra persoanelor în etate care locuiesc singure în mediul rural. Populația rurală a scăzut drastic pe fonul migrației, astfel, există tot mai mulți oameni la țară care efectiv nu au vecini, respectiv, când cineva pătrunde în casele lor în toiu noapții prin efracție, nu au cui striga după ajutor. Apartamentele din blocurile locative de la oraș sunt locuințe mai sigure din acest punct de vedere. Pe lângă persoanele în etate, victime ale infractorilor cu acest mod operandi pot deveni femeile văduve ori divorțate și cu copii mici, deoarece agresorii iau în considerație lipsa unei părți masculine în astfel de locuințe care ar putea să opună rezistență. Ca și măsuri de prevenție în astfel de cazuri se pot întreprinde: instalarea sistemelor de monitorizare video a locuinței, instalarea unor sisteme de închidere a ușilor și porților mai sigure (lacăte mai rezistente la spargeri), creșterea câinilor de talie mare pe lângă casă și, de asemenea, este dezirabil să se evite afișarea demonstrativă a opulenței, luxului, a bunăstării materiale în general, deoarece avem foarte mulți agresori sexuali care inițial și-au propus să comită doar infracțiune împotriva patrimoniului, infracțiunea sexuală survenind ca o suprainvenție legată de ivirea unei oportunități infracționale (spre exemplu, în penitenciarul nr. 3-Leova, corelația infracțiune sexuală-infracțiune patrimonială a fost pozitivă pentru 20% din cazuri).

Prezintă din punct de vedere victimologic risc major și astfel de comportamente precum: întâlnirile în toiu noapții cu persoane necunoscute, mersul acasă la persoane necunoscute, consumul de alcool cu persoane necunoscute sau în grupuri antisociale, consumul de droguri și orice alte substanțe care afectează pe termen scurt și lung starea mentală și fizică, mai ales în locuri nesigure și cu persoane nesigure (care au mai comis acte de agresiune sexuală, persoane necunoscute, patologice din punct de vedere psihic etc.).

Este important ca statul, prin autoritățile sale, în momentul când acționează preventiv să disimineză în rândul populației, în scop educativ, cât mai multă informație referitoare la comportamentele riscante care animă patosul pentru activitatea infracțională a persoanelor patologice și antisociale. În cazul infracțiunilor sexuale este important să se desfășoare muncă educativă cu minorii și persoanele tinere, să li se cultive toleranța, decența, exigența, gândirea critică, autocontrolul, moralitatea sexuală etc. – elemente care nu pot decât să întărească competența victimologică a acestora și să dezvolte capacitatea de a întreprinde măsuri profilactice individuale eficiente, de autoprevenție victimologică, cât și criminologică, pentru că de ce nu, trebuie să recunoaștem că în situații de risc sporește șansa de a deveni o victimă a unor infracțiuni, cât și șansa de a săvârși o infracțiune. Spre exemplu, o persoană care face abuz de alcool este vulnerabilă și susceptibilă oricărei forme de victimizare, inclusiv poate fi abuzată sexual, dar în egală măsură, fiind din cauza ebrietății impulsivă și dezinhibată, poate să victimizeze alte persoane, omorând, violând, tâlhărind etc. [15, pag. 722; 16, pag. 496].

Confirmând cele spuse de domnul V. Bujor și anume că „*cunoașterea locului și rolului pe care victima îl ocupă în mecanismul actului infracțional și în practica judiciară (depistarea și sancționarea infractorului), contribuie, în primul rând, la formularea unor recomandări pentru conduita preventivă și autoprotectivă în raport cu pericolul victimizării*” [17, pag. 66], finalizăm prin a reitera importanța studierii și aplicării cunoașterii patternurilor psihocomportamentale și sociale care alcătuiesc subsistemul de factori ai riscului victimal (aspectele victimologice) ce intră în sistemul causal al infracțiunilor sexuale din considerentele: a) depășirii paradigmei unilaterale (criminologice) de prevenire a crimei prin adoptarea concomitentă a unei paradigme victimologice; b) înrădăcinării în practica organelor de ocrotire a normelor de drept a deprinderii de a forma competențe victimologice membrilor comunității predispuși

la victimizare sexuală prin diseminarea informațiilor utile implementării celor mai eficiente metode de autoprevenție; c) depășirii modelului represiv de reacție socială împotriva crimei prin stimularea conduitei autopreventive, inclusiv ca metodă de a economisi resursele statului (punerea în aplicare a pedepselor, procesul penal, judecata, reabilitarea victimelor etc. implicând costuri și energie); d) formării capacității cadrelor polițienești și din domeniul justiției de a identifica și acționa preventiv în situații latente de victimizare.

Referințe:

1. *Codul Penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002, publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 248-251, art. 699 din 05.11.2013.
2. *Codul Penal al României*, adoptat prin Legea nr. 286/2009 publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 510 din 24.07.2009, intrată în vigoare la 01.02.2014 prin Legea de punere în aplicare nr. 187/2012 publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 757 din 12.11.2012.
3. Brînza, S., *Infrațiunile prevăzute la art.173-1751 cp rm în lumina ultimelor amendamente operate în legea penală*. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria "Științe sociale"*, nr. 3(63) din 2013, pp. 131-141. ISSN 1814-3199.
4. Brînza, S., *Comentariul unor prevederi ale Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Despre practica judiciară în cauzele din categoria infracțiunilor privind viața sexuală”*, nr. 17 din 7.11.2005: circumstanțele agravante ale infracțiunilor prevăzute la art. 171 și 172 C. pen. RM. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 1(112) din 2010, pp. 2-12. ISSN 1811-0770.
5. Gribincea, V., Barbăneagră A., *Violul*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 6-7(130) din 2011, pp. 63-65. ISSN 1811-0770.
6. Tăbîrță, A., *Latura obiectivă a infracțiunii de viol*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 3(90) din 2008, pp. 67-69. ISSN 1811-0770.
7. *Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Statistici în domeniul justiție și infracționalitate*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/9
8. Petherick, W., Kannan, A., Brooks, N., *Victim precipitation: an outdated construct or an important forensic consideration?* In: *Journal of Forensic Psychology Research and Practice*, nr. 21(3), 2020, pp. 214-229. ISSN 2473-2850.
9. *Jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr. Ira-1907/2018*. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12296
10. CORCEA, N. *Identificarea Etimologică a Termenului „Violență în Familie”*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 1(171) din 2015, pp. 48-55. ISSN 1811-0770.
11. *Portal de știri. Echipa 902*. Disponibil: <https://echipa.md/2019/03/28/exclusiv-cazul-preotului-care-si-a-violat-fiica-la-cantemir-sau-istoria-unei-iubiri-interzise/>
12. *Jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr. Ira-1819/2020*. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17499
13. *Jurisprudența Judecătoriei Hâncești. Dosarul nr. 1-293/2017*. Disponibil: https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/afc694f0-4ad4-e711-80d5-0050568b7027
14. *Jurisprudența Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr. Ics-62/2016*. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6140
15. Samoilenko, V., *Alcoolismul ca pattern în mecanismul infracțiunilor de mare violență*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Omul-Criminologia-Știința”*, ed. II din 24 martie 2023, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2023, pp. 720-727. ISBN 978-9975-3418-6-8.
16. Menachem, A., *Victim precipitated forcible rape* (Reprint., 1968). In: *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 58, issue 4, pp. 493-502. ISSN 0091-4169.
17. Bujor, V., *Unele probleme ale victimologiei criminologice*. În: *Materialele conferinței științifice „Reabilitarea victimelor infracțiunii”* din 22 octombrie 2021, USM, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 65-69. ISBN 978-9975-159-02-9.

Date despre autori:

Victoria SAMOILENCO, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer superior al Penitenciarului nr. 3-Leova, inspector de justiție.

ORCID: 0000-0002-5998-2622

E-mail: victoria.samoilenco.92@gmail.com

Georgiana DOBOȘ, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Purtător de cuvânt - în cadrul Inspectoratului de Jandarmi Județean Neamț, sergent major.

ORCID: 0000-0002-5077-2485

E-mail: georgiana.dobos95@gmail.com

Prezentat la 19.03.2024

L'ENTRETIEN DES ENFANTS MINEURS PAR LES PARENTS DIVORCÉS

Strelciuc VIORICA,

Université d'État de Moldavie

La famille joue un rôle primordial dans le développement et l'éducation des enfants, dans l'assurance du soutien mutuel entre les membres de la famille et dans le maintien de l'équilibre social. À l'intérieur de la famille, les enfants apprennent pour la première fois à percevoir la vie dans sa complexité, guidés par leurs parents. La principale mission des parents, quelles que soient les circonstances, consiste à assurer un foyer harmonieux et une vie décente à leurs descendants. Par conséquent, l'entretien des enfants mineurs par les ex-conjoints reste également la principale obligation des personnes qui ont décidé de devenir parents. Cet article constitue une recherche minutieuse sur l'obligation légale d'entretien des enfants mineurs en cas de divorce des parents, l'ordre et le mode de contribution et de participation à la vie et à l'éducation des enfants. En même temps, il représente une synthèse multidimensionnelle de l'obligation alimentaire due aux enfants mineurs par les parents divorcés qui doivent participer à parts égales au soutien matériel, financier et moral des enfants mineurs par rapport à l'entretien des enfants majeurs.

Mots-clés : *mineur, parents, divorce, revenus, pension alimentaire, décision judiciaire.*

ÎNȚREȚINEREA COPIILOR MINORI DE CĂTRE PĂRINȚII DIVORȚAȚI

Familia joacă un rol primordial pentru dezvoltarea și educarea copiilor, în asigurarea sprijinului reciproc între membrii familiei și în menținerea echilibrului social. În interiorul familiei, copiii învață pentru prima dată cum să perceapă viața în complexitatea ei fiind călăuziți de către părinți. Principala misiune a părinților, indiferent de anumite conjuncturi, constă în asigurarea unui cămin armonios și viață decentă urmașilor săi. Drept urmare, întreținerea copiilor minori de către foștii soți, rămâne în egală măsură principala îndatorire a persoanelor odată ce și-au propus să devină părinți. Prezentul articol constituie cercetarea minuțioasă privind obligația legală de întreținere a copiilor minori în cazul părinților divorțați, ordinea și modul de contribuire și participarea la viața și educația copiilor. Totodată, reprezintă o sinteză multidimensională a obligației de întreținere datorată copiilor minori de către părinții divorțați care trebuie să participe în egală măsură la sprijinirea materială, financiară și morală a copiilor minori comparativ întreținerii copiilor majori.

Cuvinte-cheie: *minor, părinți, divorț, venituri, pensie de întreținere, hotărâre judecătorească.*

Considérations générales

En République de Moldavie, conformément au Code de la famille [3], les parents ont des droits et des obligations égaux envers leurs enfants, qu'ils soient nés dans le mariage ou en dehors, qu'ils vivent ensemble ou séparément. Les parents sont tenus de fournir une pension alimentaire à leurs enfants mineurs de manière solidaire. La pension alimentaire comprend la fourniture des éléments nécessaires à la subsistance, tels que la nourriture, les vêtements, les chaussures, le logement, l'éducation, la formation professionnelle et autres dépenses nécessaires à l'éducation, à l'éducation et au développement de l'enfant.

Conformément à la Convention des Nations Unies [2, art. 1] relative aux droits de l'enfant, un enfant est tout être humain âgé de moins de 18 ans, sauf si, selon la loi applicable à l'enfant, la personne est émancipée à l'âge de 16 ans. [1, art. 26]¹ En République de Moldavie, conformément au Code civil, l'âge de la majorité est de 18 ans. Par conséquent, toute personne de moins de 18 ans est un enfant mineur. En conséquence,

¹ Art. 26, al. (3) Un mineur qui a atteint l'âge de 16 ans peut être reconnu comme ayant la pleine capacité d'exercice s'il travaille dans le cadre d'un contrat de travail ou, avec l'autorisation des parents ou du représentant légal, exerce une activité entrepreneuriale. L'attribution de la pleine capacité d'exercice à un mineur (émancipation) est effectuée par décision de l'autorité tutélaire, avec l'autorisation des deux parents ou du représentant légal, et en l'absence d'une telle autorisation, par décision judiciaire.

conformément aux normes juridiques susmentionnées, les parents sont tenus de fournir une pension alimentaire à leurs enfants mineurs jusqu'à l'âge de 18 ans, sauf dans les cas prévus par la loi.

Introduction

L'entretien des enfants mineurs est une question complexe et sensible qui peut avoir un impact significatif sur la vie des enfants. Dans ce contexte, il est important de prendre en compte tous les aspects impliqués, notamment les besoins des enfants, la situation financière des parents et leurs intérêts.

En République de Moldavie, conformément au Code de la famille, les parents sont tenus d'entretenir leurs enfants mineurs, quel que soit leur statut matrimonial. L'entretien comprend la fourniture des éléments nécessaires à la subsistance, tels que la nourriture, les vêtements, les chaussures, un logement, l'éducation, la formation professionnelle et autres dépenses nécessaires à l'éducation, à l'éducation et au développement de l'enfant.

Le divorce est l'action de dissolution du mariage qui peut se faire tant par voie amiable que par voie judiciaire. Dans le premier cas, la cessation du mariage est prononcée par l'officier d'état civil ou par un notaire. Dans les circonstances où les conjoints ne peuvent se mettre d'accord de commun accord sur l'ordre et le mode d'entretien des enfants mineurs, l'éducation et le domicile des enfants, ainsi que dans le cas où il existe des désaccords sur le partage des biens communs en indivision et l'entretien de l'un des conjoints (le cas échéant), le conjoint intéressé déposera une demande auprès du tribunal compétent concernant le divorce.

À la prononciation de l'arrêt de divorce, le tribunal se prononcera sur le montant et le mode de paiement de la pension alimentaire destinée aux enfants mineurs et au conjoint qui s'occupe de l'éducation et de l'éducation de l'enfant commun jusqu'à l'âge de 3 ans.

L'obligation d'entretien des enfants mineurs par les parents divorcés est déterminée par un certain nombre de facteurs, tels que :

L'âge de l'enfant. Les jeunes enfants ont besoin de plus de soins et d'attention que les enfants plus âgés, de sorte que le parent avec qui vit l'enfant aura plus d'obligations en ce qui concerne son entretien.

Les besoins matériels de l'enfant. Ces besoins varient en fonction de l'âge, de l'état de santé et de la situation familiale de l'enfant. Les besoins d'un enfant mineur peuvent être physiques - alimentation, garde-rie, assurance maladie, logement, vêtements, soins personnels et besoins émotionnels - amour et affection, encouragement, connaissance, socialisation, attention, temps, etc.

Les revenus des parents. Le parent qui doit la pension alimentaire doit payer un montant proportionnel à ses revenus. À leur tour, les revenus peuvent être classés en fonction d'une variété de facteurs, notamment la source, la régularité et la forme. Selon la source, les revenus peuvent être des revenus issus du travail, de l'activité entrepreneuriale et de l'activité intellectuelle. En fonction de la régularité des revenus, ceux-ci peuvent être fixes (revenus qui sont constants à chaque période de temps, comme les salaires, les pensions et l'aide sociale) et les revenus variables (qui varient à chaque période de temps - profits, dividendes, etc.). De même, les revenus peuvent être classés en fonction de leur forme en espèces (payés en espèces) et en nature (payés en biens ou services).

En général, le parent avec qui vit l'enfant a l'obligation de lui assurer la nourriture, les vêtements, les chaussures, le logement, l'éducation et les soins médicaux. Le parent qui ne vit pas avec l'enfant a l'obligation de payer une pension alimentaire qui couvre ces besoins.

Conditions de l'obligation d'entretien.

Selon la doctrine, l'obligation légale d'entretien est l'obligation imposée par la loi à une personne d'accorder à une autre personne les moyens nécessaires à la subsistance, y compris la satisfaction des besoins spirituels et - dans le cas de l'obligation d'entretien des parents envers leurs enfants mineurs - les moyens pour leur éducation, leur instruction et leur formation professionnelle. Les sujets du rapport juridique d'entretien dans notre cas sont les enfants mineurs en qualité de créanciers et les parents en qualité de débiteurs.

Pour l'existence de l'obligation légale d'entretien, il faut remplir cumulativement les conditions suivantes:

Il doit exister un lien de parenté entre les parents et les enfants mineurs, prouvé par des actes d'état civil. Le lien de parenté peut être biologique et civil. Le parent biologique est la personne qui a contribué génétiquement à la conception d'un enfant, entre lequel il existe des liens de sang. D'autre part, est parent civil, en effet de l'adoption, la personne en face d'un enfant, prouvées par l'acte civil d'adoption [1] et par l'attestation civile d'adopteur² [5, art. 2]

L'enfant doit être mineur, âgé de moins de 18 ans, sauf en cas d'émancipation.

Spécifique à l'obligation légale d'entretenir les enfants mineurs par les parents, elle se caractérise par le fait que, que les parents disposent ou non de moyens suffisants, ils sont toujours tenus de subvenir aux besoins de leurs enfants mineurs jusqu'à ce qu'ils atteignent l'âge de la majorité par rapport à d'autres types de soutien. L'état de besoin de soutien matériel dû aux enfants mineurs ne sera pas démontré comme les autres types de soutien, la situation d'impuissance des enfants mineurs étant naturelle en raison de leur âge.

Le plus grand problème qui se pose dans le cas de l'entretien d'enfants mineurs par des parents divorcés est lorsque le parent tenu à l'entretien se soustrait de manière flagrante au paiement de la pension alimentaire, ignorant ainsi le respect de ses obligations parentales envers son enfant mineur. Nous estimons que tous les litiges ayant pour objet les droits et intérêts des enfants mineurs doivent être examinés en détail et traités avec le plus grand soin tant par les parties à la relation alimentaire légale, le débiteur que par le créancier en la personne des parents, les représentants, organismes de tutelle et justiciables. Les parents sont les premiers responsables de la vie, de la santé, de l'éducation et du développement harmonieux de leurs enfants mineurs, et s'ils s'y soustraient, la force coercitive de l'État apparaît. En conséquence, seulement dans le cas de l'obligation de payer une pension alimentaire pour les enfants mineurs, le législateur a prévu dans le contenu de l'art. 75, par. (1) Code de la famille, montant de la pension d'entretien perçue pour l'enfant mineur. Ainsi, selon l'article cité ci-dessus, la pension destinée à l'entretien de l'enfant mineur est perçue sur le salaire et/ou autres revenus des parents à hauteur de 1/4 - pour un enfant, 1/3 - pour 2. enfants et 1/2 - pour 3 enfants et plus.

Dans le même esprit, selon l'art. 75, par. (2) Le code de la famille, le montant des quotas établis peut être réduit ou augmenté par le tribunal, en tenant compte de la situation matérielle et familiale du parent redevable de l'obligation alimentaire et d'autres circonstances, telles que les données divulguées par le National Bureau des statistiques concernant le minimum vital pour un enfant mineur.[6, point 5] Autrement dit, si le parent divorcé tenu de subvenir aux besoins alimentaires de son enfant mineur, a d'autres enfants mineurs à charge, ou si sa situation matérielle est pire par rapport à l'autre conjoint qui est directement responsable de l'éducation et de l'éducation de l'enfant mineur, le montant de la pension alimentaire peut être réduit. Parallèlement, si la situation matérielle, financière et sociale du parent obligé s'améliore considérablement, à la demande du représentant légal, le tribunal peut modifier le montant de l'allocation en fonction des nouvelles circonstances.

En même temps, par situation matérielle, nous entendons la situation économique d'une personne ou d'une famille. Cela peut être mesuré par divers facteurs, notamment le revenu, la richesse, les dépenses et le niveau de vie.

Le revenu est le facteur le plus important qui influence la situation matérielle. Le revenu peut provenir d'un salaire, d'une pension, d'une entreprise ou d'autres sources. Le montant du revenu d'une personne peut fluctuer en fonction de certaines périodes ou mois de l'année. Par conséquent, lors de l'établissement de l'indicateur lié aux revenus, la totalité des ressources financières du débiteur collectées au cours d'une certaine période doit être correctement examinée. Par exemple, il y a des personnes qui ne sont pas actives dans le domaine du travail, n'ont pas de salaire ni d'autres revenus réguliers, mais bénéficient chaque année d'un paiement considérable provenant des dividendes de certaines actions qu'elles possèdent. Une situation similaire peut être identifiée lorsque le débiteur de l'obligation alimentaire bénéficie d'une rémunération en redevances, sous la forme de paiements ponctuels mais importants.

² Attestation d'aptitude à l'adoption - acte délivré à l'adoptant, dans les conditions prévues par la présente loi, qui atteste sa capacité à adopter, résultant de la satisfaction des garanties morales et des conditions matérielles nécessaires au développement multilatéral et harmonieux de l'enfant par l'adoption.

La richesse est la valeur totale des actifs et des passifs d'un individu ou d'une famille. La richesse peut comprendre des biens immobiliers, des investissements, des économies et d'autres actifs. Autrement dit, les richesses constituent l'intégralité du patrimoine du débiteur et les droits pécuniaires qui en découlent. Malgré cela, comme nous l'avons rappelé ci-dessus, même si le débiteur ne reçoit pas de salaire mensuel ou d'autres paiements, il possède des biens meubles et immeubles de grande valeur, sur lesquels peut être perçu le paiement de la pension alimentaire. Dans le même contexte, la taille du patrimoine sera calculée en soustrayant les dettes du total des actifs du débiteur. Il n'est pas rare qu'un même débiteur possède une série d'actifs, mais aussi des dettes qui dépassent la masse totale des actifs.

Les dépenses sont le montant d'argent qu'un individu ou une famille dépense pour satisfaire ses besoins et ses désirs. Les dépenses peuvent inclure le coût du logement, de la nourriture, du transport, de l'éducation, de la santé et des loisirs. Selon le Bureau national des statistiques de la République de Moldavie [8], le minimum vital pour l'année 2023 sem. I est de 2 867,40 lei pour une personne, donc pour une famille de 4 membres, le minimum vital sera d'au moins 11 469,60 lei pour toute la famille. Ainsi, lors de la détermination du montant de la pension alimentaire, le justiciable mettra en corrélation les revenus du débiteur par rapport aux dépenses, en fixant un paiement proportionnel.

Le niveau de vie est la mesure dans laquelle une personne ou une famille répond à ses besoins et à ses désirs. La notion de niveau de vie est une notion complexe qui fait référence au bien-être général d'une personne ou d'un groupe de personnes. Cela peut varier en fonction du lieu de résidence, de la communauté, de la qualité de vie, de l'environnement, etc. Subsidièrement, le niveau de vie peut changer en fonction du niveau d'éducation et de l'habitat dans lequel une personne est habituée à vivre. Selon la législation en vigueur, l'enfant a le droit de bénéficier d'une vie décente qui assure son développement physique, mental, spirituel, moral et social. [7, art. 11]

En conséquence, tous les indicateurs énumérés ci-dessus seront pris en compte par le tribunal lors de la détermination du montant de la pension alimentaire en donnant la priorité aux droits et intérêts de l'enfant mineur.

De manière générale, la question du paiement de la pension alimentaire des enfants mineurs dans le cas de parents divorcés est un domaine aussi complexe que sensible, et les principales victimes du conflit établi entre ex-conjoints sont les enfants qui ne portent aucune faute.

D'un côté de la barricade se trouve l'ex-femme laissée sans le soutien ni le soutien matériel et émotionnel de l'ex-mari, et de l'autre l'enfant mineur privé des soins et de l'attention de ses deux parents préoccupés par les subtilités du divorce. Dans ces conditions, la situation s'aggrave d'un point de vue financier, lorsque le parent obligé de payer la pension alimentaire se trouve à l'étranger et qu'il est pratiquement impossible de prouver ses revenus réels.

La législation familiale prévoit la possibilité de percevoir la pension alimentaire sous la forme d'un montant monétaire fixe, en un seul versement ou en transférant certains actifs du débiteur sur le compte de pension alimentaire lorsque le débiteur a son domicile à l'étranger. Un débiteur de bonne foi sera ouvert et équitable dans ses actions, mais la plupart du temps le parent obligé se soustrait au paiement de la pension alimentaire et le tribunal est obligé d'appliquer un montant résultant des instruments juridiques réglementaires. En ce sens, nous rappelons le HPCSJ n. 4 du 14.04.2013, selon lequel les données de référence pour le juge seront les informations présentées par le Bureau National des Statistiques concernant le minimum vital destiné à un enfant mineur, mais pas les données relatives au salaire mensuel moyen d'un travailleur, étant donné que la pension est perçue pour l'entretien de l'enfant mineur. [6, point 5]

Nous ne sommes pas ici d'accord avec le législateur, car garantir le droit de l'enfant mineur à une vie décente n'implique pas seulement des dépenses destinées au minimum d'existence, mais des dépenses visant le résultat de son développement physique, mental, spirituel, moral et social, qui sont identifiés comme des aspects beaucoup trop complexes et variés qui nécessitent des ressources financières considérables.

D'une part, l'État met en place des mécanismes fondés sur le principe de solidarité sociale, inter et intragénérationnelle, [8, art. 3] selon lequel les enfants d'aujourd'hui participeront au système public d'assurance sociale dans l'intérêt des adultes dont la pension de vieillesse, ni maintenant ni dans les années à venir, ne sera proportionnelle au minimum vital sur la base duquel le paiement de l'allocation une pension

d'entretien est établie. Nous réaffirmons que le système législatif moldave doit être adapté afin d'assurer le respect des droits et intérêts des enfants mineurs dans leur complexité, en commençant par le côté matériel en garantissant une vie décente et seulement ensuite en demandant aux citoyens de respecter le principe de solidarité inter et intra générationnelle. Autrement dit, les enfants d'aujourd'hui seront les citoyens de demain, et la mission essentielle de l'État aux côtés des parents se caractérise par la nécessité de réguler un système de normes capable de répondre aux besoins matériels et sociaux des enfants mineurs.

Conclusions

En conclusion, nous mentionnons que le paiement de la pension alimentaire pour les enfants mineurs, dans le cas de parents divorcés, n'est pas moins essentiel à la doctrine et à la législation nationale, car elles traitent des droits et intérêts des enfants mineurs. Les parents sont les premiers redevables envers leurs enfants mineurs de leur assurer un développement harmonieux, un climat sain, une vie décente et un avenir assuré. Quelles que soient les relations nouées entre les époux vivant ensemble ou séparément, leurs obligations fondamentales spirituelles et pécuniaires envers leurs enfants restent les mêmes. Si les parents ou les ex-conjoints ne parviennent pas à un dénominateur commun sur le montant et le paiement de la pension alimentaire accordée aux enfants mineurs, le pouvoir de l'État interviendra à travers ses organes judiciaires, en établissant la pension alimentaire sur la base de la décision de justice. tenir compte de différents facteurs.

Les références:

1. *Code civil de la République de Moldavie*, adopté par le Parlement de la République de Moldavie no. 1107 du 06.06.2002. Dans: *Journal officiel de la République de Moldavie*, 2002, n° 1. 82-86, art. 661.
2. *Convention internationale du 20.11.1989 relative aux droits de l'enfant*, publiée le 30.12.1998 dans *Traités internationaux* n° 1, art. No 52, Date d'entrée en vigueur 25.02.1993, Adopté par l'Assemblée générale des Nations Unies le 20 novembre 1989. Dans: *Traités internationaux*, no. 1, du 30.12.1998.
3. *Code de la famille de la République de Moldavie*, adopté par le Parlement de la République de Moldavie no. 1316 du 26.10.2000. Dans: *Journal officiel de la République de Moldavie*, 2001, n° 1. 47-48, art. 210.
4. CEBOTARI, Valentina, *La notion, les caractères juridiques et les catégories de l'obligation alimentaire légale*. Dans: *Journal de l'Institut National de Justice*. Année 2014, non. 2, pages 24 à 29. ISSN 1857-2405.
5. *Loi concernant le régime juridique de l'adoption*, adoptée par le Parlement de la République de Moldavie no. 99 du 28.05.2010. Dans: *Journal officiel de la République de Moldavie*, 1995, n° 1. 13, art. 127.
6. *Décision de l'Assemblée plénière de la Cour suprême de justice de la République de Moldavie Concernant la pratique judiciaire consistant à résoudre les affaires par les tribunaux concernant la perception de la pension alimentaire pour les enfants et autres membres de la famille* no. 4 du 15.04.2013. *Bulletin de la Cour Suprême de Justice de la République de Moldavie*, 2013, n° 7-8, page 23, complété et modifié par la décision du Plénum de la Cour Suprême de Justice de la République de Moldavie, Non. 23, du 16.10.2017.
7. *La loi relative aux droits de l'enfant*, adoptée par le Parlement de la République de Moldavie no. 370 du 30.11.2023. Dans: *Journal officiel de la République de Moldavie*, 2023, n° 1. 488-491, art. 864.
8. https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/3

Données de l'auteur:

Viorica STRELCIUC, doctorant, Université d'État de Moldavie.

ORCID: 00009-0005-3461-5294

E-mail: viorica_901@mail.ru

Présenté le 01.02.2024

CZU: 343.14:347.995

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_27](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_27)

EXPLORAREA REGULII ADMISIBILITĂȚII PROBELOR ÎN PROCESUL PENAL: O ANALIZĂ TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ

Svetlana LEONTIEVA,

Universitatea de Stat din Moldova

Vlad TODERICA,

Procuratura municipiului Chișinău

Respectarea regulii admisibilității probelor este esențială pentru un proces penal, anumite reguli privind admisibilitatea probelor fiind stabilite în jurisprudență CtEDO și încorporate în legislația națională. În general, principiul admisibilității probelor înseamnă că în principiu orice probă este admisibilă, cu excepția cazurilor când intervin limitările legale și limitările impuse de principiile generale. Acest articol analizează reguli de admisibilitate a probelor în procesul penal prevăzute la nivel european și național, fiind acordată atenție și funcțiilor admisibilității în procesul penal, în special funcției de garanție. Totodată, articolul reflectă starea dezbaterii științifice privind recunoașterea probelor obținute ilegal ca „probe inadmisibile”, precum și opiniile autorilor cu privire la această problemă.

Cuvinte-cheie: proces penal, probe, proces echitabil, admisibilitatea, inadmisibilitatea, acțiunile autorităților statului, excluderea probelor.

EXPLORING THE RULE OF ADMISSIBILITY IN THE CRIMINAL PROCESS: THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS

Respecting the rule of admissibility of evidence is essential for a criminal process, certain rules regarding the admissibility of evidence being established in the jurisprudence of the ECtHR and incorporated into national legislation. Generally, the principle of admissibility of evidence means that in principle any evidence is admissible, except in cases where legal limitations and limitations imposed by general principles intervene. This article analyzes the rules of admissibility of evidence in criminal proceedings provided at the European and national levels, paying attention to the functions of admissibility in the criminal process, especially the guarantee function. At the same time, the article reflects the state of scientific discussion regarding the recognition of illegally obtained evidence as “inadmissible evidence”, as well as the authors’ opinions on this issue.

Keywords: criminal proces, evidence, fair trial, admissibility, inadmissibility, actions of authorities, exclusion of evidence.

Introducere

Dreptul de a iniția procedeele probatorii a fost introdus în codificările penale din secolul al XIX-lea și a fost asociat cu recunoașterea acuzatului ca subiect și nu ca obiect al procesului penal. Cu toate acestea, principiile care guvernează introducerea probelor în procesul penal, inclusiv regula admisibilității probelor, au apărut doar în codificările penale din secolul al XX-lea [1, p.95]. Schimbările în principiile care guvernează admisibilitatea probelor au însoțit dezvoltarea procesului penal. Cu toate acestea, regulile procesului penal din Europa continentală au stabilit limitările subiective și obiective referitoare la dovedirea faptelor relevante pentru soluționarea cazului.

Actualmente, în Europa continentală regula admisibilității probelor este un concept procedural important, care stabilește că doar probele conforme cu prevederile legale pot fi introduse în cauzele penale și numai în baza unor asemenea probe poate fi emisă o hotărâre judecătorească. În calitate de garanție, regula admisibilității asigură că acuzatul este informat cu privire la modul în care vor fi realizate procedeele probatorii. Conștientizarea faptului că constatările de fapt în cadrul procedurilor penale vor fi stabilite pe baza probelor admisibile conform legii oferă acuzatului posibilitatea de a anticipa deciziile care pot fi luate de autoritățile judiciare și de a-și exercita eficient dreptul la apărare împotriva acuzațiilor penale.

Legiuitorul național, la fel, a dezvoltat normele procedurale care reglementează probele, într-un mod care permite desfășurarea activităților de colectare a probelor exclusiv în modul prestabilit. În studiul realizat, vom demonstra că colectarea probelor, nu poate fi discreționară, ci este strict reglementată, iar în loc să recurgă la o conduită incorectă, care nu este permisă de lege, autoritățile statului trebuie să folosească capacitățile și resursele pe care statul le-a pus deja la dispoziția lor.

Importanța regulii admisibilității.

Inițiativa în administrarea probelor depinde de modelul procesului penal, bazat pe principiul inchizitorial sau adversarial. În funcție de model, organele de drept și părțile procesului au un impact diferit asupra procedeele probatorii [1, p. 98]. Într-un model care se bazează (în întregime sau predominant) de modelul inchizitorial, domeniul dat, și astfel stabilirea faptelor, este influențată semnificativ de organele de drept (poliția, procurorul, instanța de judecată). Într-un model bazat (în întregime sau predominant) pe modelul adversarial, procedeele probatorii sunt conduse de părți (procurorul și acuzatul), în timp ce autoritatea instanței de a administra probele *ex-officio* este limitată.

În procesele penale contemporane din Europa continentală, probele sunt acceptate într-o cauză penală dacă sunt îndeplinite următoarele condiții: proba este admisibilă, faptul care dovedește trebuie să fie relevant pentru soluționarea cazului; proba trebuie să fie relevantă pentru a stabili circumstanțele date. Uneori, o condiție suplimentară este adăugată, și anume că administrarea probei nu trebuie să fie destinată să tergiverseze procedurile.

Analizând literatura științifică contemporană occidentală, observăm că regula admisibilității probelor poate fi înțeleasă în mod restrâns ca aplicându-se exclusiv la întrebarea acceptabilității, adică determinarea a ce probe pot fi admise. Această regulă poate fi de asemenea înțeleasă în termeni largi și aplicată pentru a determina nu doar corectitudinea cumulării probelor, ci și relevanța și utilitatea acestora.

Regula admisibilității probelor în procesul penal din Europa continentală este determinată de trei elemente: principiul adevărului, care exprimă cerința ca constatările de fapte să reflecte realitatea; principiul celerității, care necesită ca procedurile să fie efectuate rapid și ca cazul să fie rezolvat într-un timp rezonabil; drepturile și libertățile acuzatului și ale persoanelor care prezintă probe trebuie respectate de organele de justiție penală care colectează probe și le introduc în procesul penal.

Aceste principii denotă importanța aplicării regulii admisibilității, aceasta fiind crucială pentru a preveni utilizarea unor mijloace nedrepte sau ilegale în obținerea sentințelor de condamnare sau de achitare. Aceasta protejează drepturile individuale ale părților implicate în proces și contribuie la menținerea integrității și corectitudinii sistemului de justiție.

Admisibilitatea probelor prin prisma jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului

Referitor la problema admisibilității probelor este necesar de menționat că este o poziție clară și constantă a CtEDO, potrivit căreia art. 6 din Convenție nu stabilește anumite reguli privind admisibilitatea probelor [3, p. 339]. CtEDO consideră problema admisibilității ca fiind în primul rând una reglementată de legea națională. Preocuparea sa este mai degrabă legată de întrebarea dacă procedurile în ansamblu, inclusiv modul în care au fost obținute probele, pot fi considerate echitabile în ansamblu.

Faptul că probele au fost obținute ilegal nu va duce la considerarea procedurilor ca fiind inechitabile în ansamblu. Prin urmare, Curtea Europeană nu va considera procedurile ca fiind inechitabile în situația în care o condamnare se bazează pe probe obținute încălcând drepturile garantate de Articolul 8 din cauza mijloacelor folosite care nu au fost în conformitate cu legea, așa cum este cerut de paragraful 2 al acelei prevederi [4, 5]. În astfel de situații, preocuparea va fi mai degrabă dacă drepturile apărării au fost respectate și cât de solidă este proba, în special atunci când nu există îndoieli cu privire la autenticitatea sa. Cu toate acestea, Curtea Europeană așteaptă ca orice utilizare a metodelor ilegale pentru obținerea probelor să fie condamnată ca o chestiune preliminară [6]. În plus, utilizarea probelor obținute contrar privilegiului împotriva auto incriminării va face un proces injust [7, par. 52], la fel ca și utilizarea unei mărturisiri obținute fără asistența unui avocat [8, par. 62]. Niciuna dintre acestea nu ar trebui, astfel, să fie admise.

Similar, este inechitabil ca o condamnare să fie bazată pe probele obținute prin provocarea la comiterea

unei infracțiuni, la fel, trebuie să existe, o investigație adecvată în privința acuzațiilor că probele au fost obținute în acest mod [9, p.23]. În plus, toate probele obținute prin tortură trebuie să fie inadmisibile. În plus, probele obținute prin folosirea tratamentelor inumane și degradante vor fi considerate, în anumite circumstanțe, ca fiind motive de a considera un proces ca fiind inechitabil.

Astfel, un tribunal este obligat să efectueze întotdeauna și să dovedească că a efectuat o evaluare detaliată cu privire la legalitatea mijloacelor prin care anumite probe au fost obținute, pentru a decide dacă acestea pot fi utilizate în procesul judiciar [9, p.24].

Natura admisibilității probelor

În orice proces penal se pune problema de a se stabili dacă împrejurarea de fapt dată în vileag cu ajutorul probelor, altfel spus, obiectul probei, are sau nu corelație cu obiectul probațiunii în cauză și deci dacă faptele, datele și întâmplările concrete a căror dovedire se solicită sunt de natură a ajuta soluționarea cauzei [10, p.346]. Această corelație se examinează din diferite puncte de vedere, ridicând problema admisibilității, pertinentei, concludenței și utilității probelor.

În cadrul procesului penal funcționează principiul libertății probelor. Acest principiu se manifestă, pe de o parte, prin libertatea de a produce probe, în domeniul penal fiind de regulă considerată admisibilă orice probă, și, pe de altă parte, prin aprecierea acestora [10, p.346]. Astfel, în conformitate cu art. 100 alin. (1) din Codul de procedura penală, administrarea probelor constă în folosirea mijloacelor de probă în procesul penal, care presupune strângerea și verificarea probelor, în favoarea și în defavoarea învinutului, inculpatului, de către organul de urmărire penală, din oficiu sau la cererea altor participanți la proces, precum și de către instanță, la cererea părților, prin procedeele probatorii prevăzute de prezentul cod [11]. Conform dispozițiilor legale menționate, se deduce că o probă este întotdeauna considerată admisibilă atunci când este necesară pentru soluționarea cauzei penale și stabilirea adevărului.

În ceea ce privește producerea probelor, principiul libertății probelor cunoaște două categorii de limitări: limitări legale și limitări impuse de principiile generale. În cazul în care astfel de limitări intervin, proba devine inadmisibilă [10, p. 347].

Realizând o retrospectivă istorică, putem menționa că în literatura juridică mai veche inadmisibilitatea nu era cunoscută ca sancțiune. Conținutul acesteia era considerat ca aparținând de instituția nulității, așa încât nulitatea era sancțiunea în cazul în care un demers procesual era inadmisibil [12, p. 189]. Ulterior, jurisprudența și doctrina au delimitat definitiv sancțiunea inadmisibilității de celelalte sancțiuni procedurale, evidențiind trăsăturile definitorii și funcții proprii.

Inadmisibilitatea a fost definită de mai mulți autori. Astfel, ea a fost prezentată ca o sancțiune virtuală care lovește orice manifestare procedurală care, nefiind încuviințată de lege, este implicit lipsită de baza legală [10, p. 349] sau ca o sancțiune preventivă și principală în procedura penală care oprește să se producă orice manifestare procesual neîncuviințată de lege [13, p.10].

Conform legislației procesul-penal a Republicii Moldova, pentru ca anumite informații să fie luate în considerare ca probe, trebuie să se respecte anumite reguli de probațiune penală.

Așadar, urmează a fi respectate regulile privind mijloacele de administrare a probelor stipulate în art. 93 alin. (2) din CPP. Totodată, proba trebuie obținută cu respectarea procedurii.

În continuare, art. 94 din CPP prevede regula inadmisibilității probelor care au fost obținute cu încălcări și nu pot fi admise în procesul penal în calitate de probe, fiind excluse din dosarul penal. Regulile de excludere nu permit acuzării să introducă în proces probe altfel admisibile, dar care au fost obținute cu încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale. Rațiunea pentru aplicarea acestor reguli este aspirația că partea acuzării se va abține de la folosirea tehnicilor ilegale de colectare a probelor dacă este conștientă că probele vor fi inadmisibile la proces.

Primul aspect esențial constă în protejarea drepturilor individuale și a principiilor fundamentale ale justiției. Un sistem legal care permite utilizarea oricăror mijloace pentru obținerea probelor poate încălca drepturile individuale, inclusiv dreptul la un proces echitabil și dreptul la viață privată. Excluderea probelor inadmisibile reprezintă o modalitate de a garanta că probele prezentate în instanță sunt obținute conform legii și nu încalcă drepturile sau libertățile individuale.

În al doilea rând, excluderea probelor inadmisibile acționează ca un mecanism de protecție împotriva abuzurilor și încălcărilor legale. Prin stabilirea criteriilor clare și obiective pentru admisibilitatea probelor, se reduce riscul utilizării practicilor ilegale sau imorale pentru obținerea acestora. Astfel, se asigură că procesul judiciar este corect și transparent, eliminând posibilitatea influenței negative asupra justiției din partea celor care ar putea încerca să manipuleze sau să distorsioneze adevărul.

În conformitate cu prevederile art. 95 alin. (1) din Codul de procedura penală, sunt admisibile probele *pertinente, concludente și utile* administrate în conformitate cu prezentul cod [11]. În raport cu legătura pe care o au cu faptele și împrejurările pe care urmează să le dovedească, probele pot fi relevante și concludente. Probele sunt *pertinente* dacă conduc la constatarea unor fapte și împrejurări care au legătură cu cauza penală. *Probele concludente* sunt acele elemente de fapt care servesc la dovedirea unor fapte și împrejurări de care depinde justa soluționare a cauzei [14, p.166]. Înțelegerea corectă a relației dintre probele relevante și concludente este esențială în administrarea justiției. Probele concludente sunt, de fapt, un subset al probelor relevante, fiind acele probe care nu doar sunt relevante pentru caz, dar și care conduc la o concluzie clară și decisivă. În activitatea concretă de administrare a justiției se va acorda o atenție deosebită selecției și utilizării probelor concludente pentru a ajunge la o decizie corectă și echitabilă.

Probele sunt utile când administrarea lor este strict necesară pentru soluționarea temeinică a cauzei. Orice probă utilă este și concludentă, dar nu orice probă concludentă este și utilă. Astfel, în cazul unei fapte care a fost văzută de un număr foarte mare de martori, nu mai este necesar audierea tuturor martorilor, deoarece vinovăția rezultă cu suficiență din câteva depoziții [14, p. 166]. Astfel, probele utile nu trebuie să treacă o anumită limită de suficiență.

Urmează să evidențiem prevederile art. 95 alin. (3) din Codul de procedură penală, în conformitate cu care dacă administrarea probelor a fost efectuată cu respectarea dispozițiilor prezentului cod, argumentarea inadmisibilității probelor se face de către partea care cere respingerea lor [11]. Articolul dat reflectă egalitatea armelor, care constituie unul dintre elementele noțiunii mai largi de proces echitabil și impune instanța de judecată să ofere fiecărei părți posibilitatea rezonabilă de a-și susține cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație dezavantajată în raport cu adversarul ei [15, p. 7].

La nivel național, la realizarea justiției penale, organele de drept trebuie să țină cont și de Decizia Curții Constituționale privind inadmisibilitatea a sesizării nr. 155g/2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 95 alineatul (2) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova [16, par. 21, 28, 30], care a indicat că admisibilitatea probelor trebuie examinată sub toate aspectele, în mod obiectiv și călăuzindu-se de lege, cu o motivare corespunzătoare, astfel încât să înlăture orice suspiciune de arbitrar. În particular, la admiterea unor probe și la respingerea altora organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată sunt obligate să indice cu suficiență claritate argumentele unei asemenea soluții.

Rezultate obținute și discuții

În doctrina procesual-penală, este discutabil dacă probele obținute ilegal trebuie excluse pe baza oricărei discrepanțe cu legea aplicabilă sau dacă o astfel de excludere trebuie aplicată doar încălcărilor anumitor norme, în special normelor semnificative care exprimă valorile fundamentale sau în cazul încălcărilor grave. În opinia noastră, ar trebui să prevaleze o abordare care promovează respectarea strictă a prevederilor legale de către autoritățile statului, mai ales că legiuitorul a instituit criterii clare pentru deciderea admisibilității probelor.

Orice încercare de a relativiza acest aspect va crea mai multe oportunități pentru încălcări legale și activități ilegale. Astfel, termenul probe inadmisibile trebuie să fie interpretat în sens larg, incluzând nu doar probele colectarea cărora este interzisă prin lege, ci și orice probă obținută prin încălcarea normelor legale.

Din cercetarea realizată putem deduce următoarele trăsături ale inadmisibilității: în primul rând, această sancțiune este inderogabilă, ceea ce înseamnă că nu se admite acoperirea. Prin această trăsătură inadmisibilitatea se deosebește de sancțiunea nulității, în cazul căreia viciul actului putând fi acoperit.

În al doilea rând, inadmisibilitatea este inevitabilă, în sensul că aplicarea este obligatorie pentru organele de drept, care nu are nici o posibilitate de a menține un act de procedură, ori de a-i recunoaște efectele atâta timp cât nu are o bază legală.

În fine, inadmisibilitatea este o sancțiune care se aplică numai actelor lipsite de bază legală.

Concluzii

Deși Convenția Europeană nu conține nicio prevedere specifică referitoare la standardele de probă, jurisprudența Curții Europene a stabilit clar că există diverse standarde care trebuie respectate pentru a asigura că orice proces poate fi considerat corect și, astfel, compatibil cu articolul 6 CEDO [9, p. 23]. Astfel, regula admisibilității probelor este o construcție legală concepută și dezvoltată de legiuitorul național pentru a atinge anumite obiective procedurale specifice, iar inadmisibilitatea constituie una dintre garanțiile respectării principiului legalității procesuale, ce impune înlăturarea tuturor actelor de procedură care nu sunt prescrise de lege sau care au cauzat ori se presupune că au cauzat o vătămare procesuală. Aceste reguli au un rol crucial în echilibrarea drepturilor individuale și în prevenirea abuzurilor de putere de către autorități prin interzicerea utilizării probelor obținute ilegal și prin impunerea restricțiilor în cadrul procesului penal.

Tema excluderii probelor pe baza criteriilor de admisibilitate rămâne un subiect de actualitate și importanță în sfera juridică. Deși există argumente puternice atât în favoarea, cât și împotriva utilizării acestor criterii, este crucial să se găsească un echilibru între protejarea drepturilor individuale și asigurarea eficienței și integrității procesului judiciar. În opinia autorilor, infracțiunea, autorul său și vinovăția urmează a fi stabilite doar pe baza faptelor stabilite în urma administrării probelor legal admisibile, iar dacă probele sunt obținute și utilizate într-un mod ilegal, organul de urmărire penală obține un avantaj injust asupra acuzatului. Totodată, continuarea dezbaterii și cercetării în domeniul admisibilității probelor sunt esențiale pentru dezvoltarea unui sistem judiciar echitabil și eficient.

Referințe:

1. SKORUPKA Jerzy, *The rule of admissibility of evidence in the criminal process of continental Europe*, publicat în *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, vol. 7, no. 1, 2021, p. 93-122. Disponibil: <https://www.redalyc.org/journal/6739/673972096003/html/>
2. CANALE Damiano. *The Many Faces of the Codification of Law in Modern Continental Europe*. In: PATTARO, Enrico, CANALE Damiano, GROSSI, Paolo, HOFMANN, Hasso, RILEY, Patrick (Eds.). *A History of the Philosophy of Law in the Civil Law World, 1600-1900. Series A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Netherlands: Springer 2009. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/226029747_The_Many_Faces_of_the_Codification_of_Law_in_Modern_Continental_Europe.
3. DOLEA I. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*. Comentariu aplicativ. Editura: Cartea Juridică, Chișinău. 1408 p. ISBN: 978-9975-3418-0-6.
4. *Schenk v. Switzerland*. App. No. 10862/84, 12 Iulie 1988. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":\["001-57572\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{)
5. *Khan v. Regatul Unit*. App. No. 35394/97, 4 octombrie 2000. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-58841"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)
6. *Hulki Güneş v. Turkey*, 28490/95, 19 Iunie 2003. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61169>
7. *Allan v. United Kingdom*, App. No. 48539/99, 5 Noiembrie 2002. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-6001>
8. *Salduz v. Turkey [GC]*, App. No. 36391/02, 27 Noiembrie 2008. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>
9. MCBRIDE Jeremy. *The Case Law of The European Court of Human Rights on Evidentiary Standards in Criminal Proceedings*. Disponibil: <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-human-rights-case-study-ev/16807823c3>.
10. VOLONCIU N. *Tratat de procedură penală*. Parte general, Editura: Paideia. ISBN 973-9131-01-8.
11. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003*, publicat la 05-11-2013 în *Monitorul Oficial* Nr. 248-251 art. 699. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123540&lang=ro [vizitat 21.03.2024].
12. VASILIU A. *Teoria generală a actelor de procedură penală*, Editura: All Beck, București, 2003.
13. IONESCU D. *Gion-Calvini. Sancțiunile procesuale în dreptul procesual penal.*: Editura: Cartea Românească, Timișoara.
14. TULBURE A. Ș., TATU A. M. *Tratat de drept procesual penal*, Editura: All Beck, București, 2001.

15. DOLEA I., *Probele în procesul penal. Îndrumar pentru avocați*. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/wp-content/uploads/2017/02/Probele-in-procesul-penal.pdf>
16. *Decizia Curții Constituționale privind inadmisibilitate a sesizării nr. 155g/2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 95 alineatul (2) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova*. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=decizii&docid=424>

Date despre autori:

Svetlana LEONTIEVA, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0005-2481-533X

E-mail: leontievasvetlana58@gmail.com

Vlad TODERICA, consultant al procurorului în Procuratura mun. Chișinău.

ORCID: 0009-0001-4598-6198

E-mail: mr.toderika@gmail.com

Prezentat la 29.03.2024

CZU: 327:070.16:343.346.8

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_28](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_28)

IDENTIFICĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE ALE FENOMENULUI „DEZINFORMARE”

Svetlana CEBOTARI,*Universitatea de Stat din Moldova*

Actualmente, fenomenul „dezinformării” a devenit o problemă de relevanță pe scena internațională, reînviind dezbateră în jurul circulației informațiilor, a legăturilor acestora cu interesele geostrategice ale anumitor țări și a efectelor pe care le produc asupra cetățenilor. Deși discuțiile cu referire la fenomenul „dezinformării” nu sunt recente, actualmente, acest fenomen capătă noi dimensiuni: natura rețelelor digitale permite să fie folosite nu doar pentru a disemina informații, ci și pentru a ataca serverele de date folosind tehnici informatice (pentru a le modifica, fura sau distruge); rețelele de socializare și personalizarea informațiilor primite prin intermediul acestora; noi forme de influență a sferei publice.

Prezentul articol are drept obiectiv reliefarea principalelor definiții cu referire la conceptul de „dezinformare”. Multiplele sensuri ale „dezinformării” ne fac să scoatem în reliefanță principalele caracteristici, precum ar fi: fenomen intenționat, lipsă de adevăr, ca fenomen legat de informație și mass-media, comunicare, ca armă de atac împotriva adversarului, ca fenomen organizat.

Cuvinte-cheie: dezinformare, informație, operațiune, acțiune politică, relații internaționale, influență, control.

CONCEPTUAL-THEORETICAL IDENTIFICATIONS OF THE „DISINFORMATION” PHENOMENON

Currently, the phenomenon of „disinformation” has become a relevant issue on the international scene, reviving the debate around the circulation of information, its links with the geostrategic interests of certain countries and the effects they produce on citizens. Although discussions regarding the phenomenon of «disinformation» are not recent, currently, this phenomenon is taking on new dimensions: the nature of digital networks allows them to be used not only to disseminate information, but also to attack data servers using computer techniques (to modify, steal or destroy them); social networks and the personalization of information received through them new forms of influence of the public sphere.

The objective of this article is to highlight the main definitions with reference to the concept of „disinformation”. The multiple meanings of „disinformation” make us highlight the main characteristics such as: intentional phenomenon, lack of truth, as a phenomenon related to information and mass media, communication, as a weapon of attack against the adversary, as an organized phenomenon.

Keywords: disinformation, information, operation, political action, international relations, influence, control.

Introducere

Actualmente, asistăm la o nouă revenire a fenomenului de „dezinformare” pe arena internațională. Încercările de a recurge la utilizarea „dezinformării” nu au limite geografice și nici o singură origine. Acestea pot proveni din eforturile sponsorizate ale anumitor state, pot fi un instrument a strategiilor individuale sau a unor grupuri motivate să promoveze o viziune specială asupra lumii, pentru un interes economic sau pur și simplu pentru a destabiliza prin perturbare și haos societatea. Utilizarea „dezinformării” în acțiunea politică s-a mutat de pe rețelele și platformele sociale deschise către spațiile digitale închise și demne de încredere ca Grupuri WhatsApp [1].

„Dezinformarea” a apărut ca o problemă de relevanță pe scena internațională, reînviind dezbateră în jurul circulației informațiilor, a legăturilor acestora cu interesele geostrategice ale anumitor țări și a efectelor pe care le produc asupra cetățenilor. Deși discuțiile cu referire la fenomenul „dezinformării” nu sunt recente, actualmente, acest fenomen capătă noi dimensiuni: natura rețelelor digitale permite să fie folosite nu doar pentru a disemina informații, ci și pentru a ataca serverele de date folosind tehnici informatice (pentru a le modifica, fura sau distruge); rețelele de socializare și personalizarea informațiilor primite prin intermediul acestora noi forme de influență a sferei publice [2].

Aspecte conceptual-teoretice ale fenomenului „dezinformare”

Ne aflăm, așadar, în fața unui fenomen de conceptualizare foarte recentă, dar care, însă, a ajuns la o utilizare prolifică într-un timp foarte scurt. De-a lungul anilor a devenit un termen clișeu, cu care este obișnuit de definit mai multe situații, toate caracterizate prin folosirea minciunii, și mai ales în domeniul comunicării politice. Care sunt particularitățile acestui fenomen, care îi permit să fie diferențiat de altele care pot fi similare?

Fenomenul „dezinformării” este prezent încă din antichitate și există indicii clare că activitățile de dezinformare pot fi documentate în texte vechi, iar folosirea minciunii în scopuri propagandistice în relațiile dintre state sau în războaie a fost utilizată ca instrument de control al populației. Fenomenul „dezinformării” este un produs al secolelor și a numeroase regimuri politice. Prima confirmare istorică a utilizării termenului de „dezinformare” a avut loc la începutul secolului al XX-lea. Rușii care au emigrat în Franța la sfârșitul primului Război Mondial au raportat că poliția politică bolșevică a folosit expresia „dezinformare” pentru a se referi la toate acele acțiuni îndreptate din interiorul și exteriorul țării care vizau împiedicarea consolidării regimului comunist la Moscova. La început, termenul era utilizat de un număr mic de oameni, aproape toți membri ai armatei sau administrației ruse. În scurt timp, însă, utilizarea acestui termen a devenit frecventă, ajungând să fie încorporată în enciclopedii și dicționare.

Primul dicționar, în care poate fi găsită definiția termenului de „dezinformare” este Dicționarul limbii ruse, publicat în 1949. Astfel, conform definiției înaintate, „dezinformarea” este reprezentată drept „acțiunea de a induce erori prin informație mincinoasă” și a fost dat ca exemplu „dezinformarea opiniei publice efectuată în țările capitaliste” [3].

Termenul a căpătat un adevărat caracter trei ani mai târziu, în 1952, când a fost introdus în Marea Enciclopedie Sovietică. „Dezinformarea” a fost definită ca „difuzarea de informații distorsionate sau în mod deliberat false. În țările burgheze, democrația este utilizată pe scară largă ca una dintre metodele de propagandă politică cu scopul de a induce în eroare opinia publică, mai ales în cazurile când este vorba de relațiile dintre statele capitaliste și socialiste, de progresul socialismului, de mișcarea de eliberare națională etc. În afacerile militare, diseminarea deliberată de informații false despre propriile forțe armate și planuri de acțiune militară; urmărește să inducă în eroare inamicul; apărarea aeriană militară se realizează prin efectuarea de regrupări false de trupe, înființarea de aerodromuri false etc.” [4].

După cum afirmă Jacquard, termenul de „dezinformare” a fost introdus în dicționarul Larousse în 1982, definindu-l ca „acțiunea de a suprima informația, de a minimiza importanța ei sau a modifica sensul”. La rândul său, dicționarul Academiei Regale Spaniole nu l-a introdus decât în 1992, definindu-l drept „oferirea de informații manipulate în mod intenționat în serviciul anumitor scopuri” sau „darea insuficientă de informații” [5], sau, conform definiției înaintate de către Dicționarul limbii spaniole [6], „dezinformarea” este definită drept: „denaturarea deliberată a unei realități, care manipulează convingerile și emoțiile pentru a influența opinia publică și atitudinile sociale” [7]. Conform definiției oferite de către Dicționarul Explicativ al Limbii Române, dezinformarea reprezintă faptul de a informa greșit [8, p. 335], iar conform definiției prezente în Dicționarul politic. Instituțiile democrației și culturii civice, prin termenul de „dezinformare” se subînțelege acțiunea internațională de informare greșită a cetățenilor, a unor persoane politice sau de conducere administrativă, în vederea atingerii unor scopuri politice, economice etc. [9, p80].

Termenul de „dezinformare” a devenit comun în limbajul politic și jurnalistic, fiind încorporat și în moștenirea populară, în care apare legat de manipularea mass-media, controlul informației în folosul intereselelor politice sau economice și a strategiilor guvernelor, partidelor sau a marilor companii pentru a înșela opinia publică. Astfel, analizând semnificația termenului de „dezinformare”, dicționarele spun că „dezinformarea” este sinonimă cu lipsa de cunoaștere sau ignoranță și, de asemenea, cu manipularea sau confuzia. Utilizarea termenului de „dezinformare” a devenit larg răspândit în limbajul comun și poate fi verificat cu ușurință pe Internet. Peste 800.000 pagini pot fi găsite tastând „dezinformare” și în jur de 3 milioane dacă se folosește cuvântul englezesc „misinformation”. Această situație este în special notabilă pentru că termenul în sine este de creație recentă al secolului al XX-lea, iar încorporarea acestuia în principalele dicționare și mai aproape în timp.

Deși originea termenului „dezinformare” ține de începutul secolului al XX-lea, apogeul său vine odată

cu Războiul Rece. După cum subliniază R. Romero, „operațiunile desfășurate de KGB sau CIA nu erau foarte diferite [10], căci ambele recurgeau la utilizarea în practică a strategiilor înaintate de către de Sun-Tzu cu mii de ani în urmă. De fapt, „Arta războiului” este considerată primul tratat scris despre dezinformare, iar Sun-Tzu însuși a fost numit „profetul” dezinformării. Prin urmare, fenomenul nu este esențial inovator, deși ceea ce este recent este termenul concret pentru a-l numi, un termen și o realitate care este consolidată într-o situație istorică foarte specifică, caracterizată prin două note principale: în primul rând, lupta dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică, care a determinat ca ambele țări să-și perfecționeze metodele de spionaj și de atac a rivalului. Și, în al doilea rând, avansarea și dezvoltarea mijloacelor moderne de comunicare, a cărei putere de difuzare a fost folosită de ambele puteri pentru a influența în masă. Cu toate acestea, conceptul „dezinformare” a depășit perioada Războiului Rece, acesta continuând să fie pe larg utilizat până în prezent. Și s-a făcut prin extinderea semnificațiilor sale originale. În zilele noastre, nu mai vorbim doar de dezinformare legată de domeniul războiului sau a politicii.

Sensurile multiple date astăzi „dezinformării” ne fac să continuăm să pătrundem în limitele conceptuale ale termenului, să-l diferențiem de alte fenomene care pot fi asemănătoare. Astfel, „dezinformarea” poate fi analizată ca:

Fenomen intenționat: a transmite cuiva informații care nu sunt adevărate, acestea reprezentând situații care pot apărea în mod regulat. De multe ori, se întâmplă într-un mod neprevăzut, intenționat, pur și simplu din greșeală. Totuși, nu poți vorbi de dezinformare „când există o intenție clară de a înșela din partea celor promotori și producători de informații”. În virtutea acestui criteriu, a fost obișnuit între autorii americani și francezi să se stabilească distincția între dezinformări, pentru a se referi la eroare, și „dezinformare” atunci când există intenția de a înșela. Astfel, se înțelege că „dezinformarea” este un fenomen în care emitentul are intenția fermă de a exercita un anumit tip de influență și control asupra acestuia, astfel încât destinatarul să acționeze conform dorințelor celor care dezinformează. Este, deci, un fenomen vădit intenționat, în care emitentul își caută propriul beneficiu, recurgând la utilizarea abuzului de putere. Diferiți autori au subliniat această calitate esențială a dezinformării, obiectivul esențial al acestui fenomen fiind cel de a determina oamenii să se angajeze în acte colective sau de a difuza opinii care corespund intențiilor dezinformatorului.

Pentru M. Fraguas de Pablo [11], intenția de dezinformare a emitentului este „factorul intrinsec care caracterizează dezinformarea și diferența față de alte fenomene cu care ar putea fi confundat”, iar „condiția fundamentală pentru a se produce dezinformarea este cea de intenționalitate, pentru ca atâta timp cât nu există intenție nu există dezinformare” [12]. De fapt, intenționalitatea este, de asemenea, elementul cheie în definirea „dezinformării” furnizată de lucrări de referință precum American Heritage Dictionary [13] ca fiind oferirea de „informații înșelătoare în mod deliberat”. De asemenea, în scopul „dezinformării” se recurge la utilizarea informațiilor menite să inducă în eroare, în special propaganda emisă de o organizație guvernamentală către o putere rivală sau mass-media [14].

Ceea ce s-a întâmplat este că, de-a lungul anilor, conceptul de dezinformare a fost legat progresiv nu numai de planul intențiilor celui emițător, dar a început să fie folosit și din perspectiva receptorului sau rezultatele acțiunii. Pe scurt, termenul este folosit nu numai pentru a defini eforturile organizate ale unui actor politic de a ascunde sau manipula informații; ca și în originile sale, dar la acest concept se face referire și atunci când se vorbește, într-un mod generic, de lipsă de informare de la cetățeni despre anumite probleme sau cunoașterea eronată a acestora, indiferent de motiv și chiar când nu există nicio intenție din partea cuiva de a-i ține înșelați. Acest lucru este reflectat de Academia Regală Spaniolă însăși în definiția sa cu referire la cel de-al doilea sens al fenomenului „dezinformare,” care poate fi înțeles ca „lipsă de informații”.

Conform opiniei lui L. Floridi [15], unul dintre autorii contemporani care a studiat cel mai mult fenomenul „dezinformării”, acest fenomen „nu trebuie neapărat să fie intenționat”. Acest lucru a condus și el la faptul că termenul și-a depășit granițele semantice inițiale pentru a se aplica nu numai la comunicarea politică sau relațiile internaționale, ci la oricare alt domeniu. Este de remarcă, de exemplu, folosirea cuvântului „dezinformare” în domeniul medical, pentru a se referi la lipsa de informare pe care pacienții le au despre anumite boli.

De exemplu, este posibil să nu fiți conștient de o problemă deoarece nu ați acordat atenție unei știri sau ai abordat-o într-un mod superficial, sau pentru că nu te interesează evenimentele actuale și nu urmărește

mass-media. În aceste cazuri, și din punct de vedere al rezultatului, cetățeanul este neinformați sau dezinformați, după cum subliniază R. Romero [16], dar nu pentru că ar fi cineva care a planificat o astfel de acțiune. Oricât de paradoxal ar fi, realitatea este că într-o societate ca cea actuală, cu mii de surse de informație și modalități de accesare a acestora, mai ales după dezvoltarea tehnologiilor informaționale, dezinteresul cetățenilor pentru informație, în special informație politică, este foarte mare și, odată cu aceasta, nivelul de presupusă „dezinformare” este prezent la mare parte a populației. Așadar, conform opiniei lui D. Fallis [17], în aceste cazuri nu este adecvat de folosit expresia „dezinformare” în sensul strict al termenului care a fost pe deplin încorporat în limbajul colocvial. Pentru că dacă înțelegi „dezinformarea” ca proces de manipulare, este esențial să existe intenția de dezinformare din partea emitentului.

Lipsă de adevăr-intenția de a minți este poate cel mai substanțial element al fenomenului de „dezinformare”. Dar minciunile pot avea două fețe. Poți minți prin transmiterea unui fapt fals știind că este fals și fără avertizare asupra falsității sale, și, de asemenea, prin omisiune, ascunderea sau reducerea la tăcere a datelor relevante fără de care cunoașterea completă a adevărului este imposibilă [18]. Marea Enciclopedie Sovietică [19] a definit-o drept „distorsiunea” pe care Statele Unite au exercitat-o asupra populației mondiale. „Distorsiunea” înțeleasă ca modificarea realității, ca ceva falsificat intenționat. Conform CIA, „distorsiunea” reprezintă prezentarea „informații false, incomplete sau părtinitoare”. Aceeași interpretare poate fi observată în definițiile propuse de diferiți academicieni specializați în studiul acestui fenomen. Potrivit lui R. del OLMO [20], „dezinformarea” este „comunicarea care conține în mod intenționat informații false, incomplete sau înșelătoare (...) transmise cu scopul de a înșela, de a oferi informații incorecte sau induce în eroare”.

Pentru J. D. Medrano [21], „dezinformarea” reprezintă operațiuni de a „înșela și dezorienta” adversarii. M.A. Sánchez de la Nieta susține că „dezinformarea” poate fi descrisă ca „informații false” [22]. Potrivit lui S. Vlăduțescu și D. Voinea, aceasta este o „denaturare subtilă a adevărului” [23], iar I. Barron [24] o definește ca „diseminarea de informații false și provocatoare”. Aceiași idee este susținută de către D. Medrano [25] care consideră „dezinformarea” drept o metodă de „travestire sau deghizare a realității” și care „are intenția de a reduce, suprima sau „face imposibilă corelarea între reprezentarea receptorului și realitatea originalului”. În cele din urmă, G. Galdón [26, p.46] definește „dezinformarea” ca fiind „absența informațiilor adevărate”. Din cauza acestei caracteristici de a fi neadevărat, unii autori au preferat să numească acest fenomen „intoxicare” în loc de „dezinformare”, întrucât înțeleg că acest termen definește mai exact confuzia căutată de către emitent. Pentru acești autori, „intoxicația” este „diseminarea, prin servicii speciale, a informațiilor modificate sau a unor falsuri notorii care sunt îndreptate către serviciile de informație inamice” [27].

Distincția dintre minciuni comise sau omisiune în scopul „dezinformării” a fost sistematizată clar de către G. Sartori [28], pentru care este necesar diferențierea între „subinformare”, adică atunci când se oferă informații insuficiente, și „dezinformare”, care este atunci când sunt furnizate informații distorsionate. Potrivit lui Sartori, dezinformarea este „o denaturare a informațiilor: a da știri falsificate care induc în eroare ascultătorul sau publicul” [29, p. 89-99]. Astfel, acele minciuni au succes și obțin efectul dorit. Dezinformatorul trebuie să încerce să dea mesajului său aură de adevăr, ca destinatarul să nu aibă neîncredere și ajung să o ia de la sine înțeles. În acest fel, „dezinformarea” este un instrument eficient de a exercita influență, deoarece cei care îl primesc nu sunt conștienți că au de-a face cu informații distorsionate.

Ca fenomen legat de informație și mass-media, comunicare - a treia calitate a „dezinformării” este legătura pe care o are cu informația și, mai precis, cu mass-media, sau încercarea de a folosi și de a manipula pentru a-și atinge obiectivele [30]. Această interdependență a fost evidentă încă din primii ani când definiția a fost inclusă în Marea Enciclopedie Sovietică și s-a făcut referire, în mod expres, la Statele Unite care dispuneau de un „potențial informativ enorm”. Astfel, a apărut „dezinformarea” legată în mod clar de puterea mass-media și, de fapt, de activități de dezinformare efectuate chiar de KGB și apoi urmată de alte țări. Toate acestea erau realizate prin tehnici precum: facilitarea și asigurarea jurnaliștilor cu documente pregătite, scrisori, manuscrise și fotografii contrafăcute; răspândirea de zvonuri sau știri false; înșelăciunea și controlul mass-media, nu numai în Uniunea Sovietică, ci și în străinătate, prin jurnaliști spioni sau prin tehnici precum mita și extorcarea [31, 32, 33]. Astfel, s-a încercat ca știrile interesate să treacă „filtrarea”

din partea redacțiilor până a ajunge să fie publicate. Această sarcină nu este întotdeauna îndeplinită. Și nici măcar azi, în ciuda faptului că libertatea de informare este un drept protejat la nivel internațional. Principiul independenței mass-media este tot mai mult pus sub semnul întrebării, înțelegând că acest lucru a fost foarte limitat, dacă nu chiar suprimat în mod deschis. În ultimii ani, controlul politic și economic progresiv a fost denunțat în presă, direct sau indirect. Astfel, s-a produs o schimbare în sensul inițial al termenului. Mass-media a fost sprijinit prin care guvernele au încercat să „dezinformeze” cetățenii. În condițiile noilor realități, relația dintre „dezinformare” și mass-media, nu poate fi ignorată. Odată cu apariția Internetului, „dezinformatorii” au găsit un alt câmp de luptă deosebit de atractiv pentru scopurile lor. Nu mai folosesc exclusiv mass-media, deoarece au la dispoziție alte instrumente de comunicare, cum ar fi rețelele sociale sau site-urile web pentru a-și răspândi mesajele. Internetul vehiculează zvonuri și informații false cu o viteză vertiginoasă, distorsionate sau scoase din context, care ajung chiar să apară în paginile ziarelor sau știri de radio și televiziune. Se poate spune că Internetul este noul teren al „dezinformării” în secolul XXI [34].

Ca armă de atac împotriva adversarului - Ținând cont de originile istorice ale conceptului de „dezinformare”, intenția de a nu spune adevărul prin manipularea mass-media este legat de realizarea unui obiectiv strategic: atacarea a ceea ce este considerat un adversar. În literatura de specialitate, dar și în viața cotidiană se afirmă că esența „dezinformării” nu este pozitivă (lăudând virtuți ale emitentului), dar negativă (discreditarea rivalului), cunoscând în orice caz că această discreditare este în cele din urmă benefică pentru interesele celor ce furnizează informații false, deoarece obiectivul final este utilizarea acestora cu scopul de a delegitima rivalul. Această împrejurare a fost remarcată de autori precum Sánchez Noriega [35] care consideră că „dezinformarea” influențează potențialul de război cu scopul de a învinge inamicul. Ea devine o „strategie a cuvintelor și fețelor psihologice, destinate obținerii victoriei fără luptă”. Sánchez Noriega definește acest fenomen ca „strategie politico-militară folosită ca armă în războaie și rivalități pentru a discredita o personalitate publică, pentru a manipula opiniile publice, pentru a face presiuni asupra organizațiilor internaționale sau altor state”. Potrivit lui J.M. Rivas, scopul „dezinformării” este cel de „a crea confuzie în inamic” [36]. Astfel, vedem că „dezinformarea” a devenit o componentă a relațiilor internaționale care sunt caracterizate prin existența conflictelor atât diplomatice, cât și a războaielor, în care există două sau mai multe părți în litigiu.

Ca fenomen organizat - a cincea caracteristică a „dezinformării” nu are de-a face atât cu conținutul, precum și modul de planificare a transmiterii acestuia și determinarea

care se ocupă de executarea acestuia. Particularitatea sa constă, pe de o parte, în sistematicitatea cu care se realizează și, pe de altă parte, în crearea prin puterea instituțiilor, organizațiilor sau departamentelor (unele specifice dedicate *punerii*) îi conferă un anumit caracter de profesionalism. „Dezinformarea” devine o formă de manipulare organizată, structurată, atent planificată, care răspunde unei strategii concrete și cu obiective politice clare. Prin urmare, cel mai comun lucru în concepția tradițională a „dezinformării”, legat la relațiile internaționale, a fost de a determina că sursa sau emitentul din această practică sunt de obicei statele, prin aparatele lor de informații sau propagandă și că destinatarul cărui i se adresează sunt și alte state, fie direct cel considerat ca adversar sau națiuni terțe asupra cărora se dorește să se influențeze pentru a avea o imagine proastă despre rivalul lor.

Modul în care sunt răspândite informațiile false necesită și o planificare detaliată. Mai presus de toate, pentru că în cele mai multe cazuri vrem să ascundem dreptul de autor al informațiilor care le atribuie unui terț, care dă mesajul de o mai mare credibilitate în mass-media în timp ce sursa nu este compromisă în încercarea de a înșela. Una dintre caracteristicile

„dezinformării” este că se atribuie veridicitate „unor surse false” [37].

Actorii responsabili sau implicați în „dezinformare” folosesc o varietate de tactici și tehnici pentru a executa operațiuni de informare și pentru a răspândi narațiuni de dezinformare care prezintă riscuri pentru infrastructura critică. Fiecare dintre aceste tactici este concepută pentru a face mesajele actorilor de dezinformare mai credibile sau pentru a-și manipula audiența într-un anumit scop. Ei caută adesea să-și polarizeze publicul țintă prin diviziuni politice sau sociale controversate, făcând audiența mai receptivă la dezinformare. Aceste metode pot și au fost utilizate de actorii de dezinformare pentru a genera amenințări la adresa infrastructurii critice a oricărui stat. Orice organizație și personalul său pot fi vizați de campanii

de dezinformare, iar toate organizațiile au un rol de jucat în construirea unui mediu informațional rezistent. Deseori, pentru a-și atinge scopul dorit, cel de a „dezinforma”, se recurge la utilizarea unui set de tactici, cum ar fi:

- Cultivarea persoanelor și a site-urilor web false sau înșelătoare: actorii dezinformării creează rețele de persoane și site-uri web false pentru a crește credibilitatea mesajului lor cu publicul țintă. Rețelele de experți falși folosesc acreditări neautentice (de exemplu, „experți”, jurnaliști, grupuri de reflecție sau instituții academice) pentru a da o credibilitate nejustificată conținutului lor de influență și pentru a-l face mai credibil.

- Crearea deepfakes și media sintetice: conținutul media sintetic poate include fotografii, videoclipuri și clipuri audio care au fost manipulate digital sau fabricate în întregime pentru a induce în eroare spectatorul. Instrumentele de inteligență artificială (AI) pot face conținutul sintetic aproape imposibil de distins de viața reală. Conținutul media sintetic poate fi implementat ca parte a campaniilor de dezinformare pentru a promova informații false și a manipula publicul.

- Conceperea sau amplificarea teoriilor conspirației: teoriile conspirației încearcă să explice evenimentele importante ca comploturi secrete ale unor actori puternici. Teoriile conspirației nu influențează doar înțelegerea unui individ asupra unui anumit subiect; pot modela și influența întreaga lor viziune asupra lumii. Actorii de dezinformare valorifică teoriile conspirației prin generarea de narațiuni de dezinformare care se aliniază cu viziunea asupra conspirației, asupra lumii, crescând probabilitatea ca narațiunea să rezonereze cu publicul țintă.

- Inundarea mediului informațional: campaniile de dezinformare vor posta adesea cantități copioase de conținut cu mesaje identice sau similare din mai multe conturi neautentice. Această practică, cunoscută sub denumirea de astroturfing, creează impresia de sprijin larg răspândit sau de opoziție față de un mesaj, ascunzând în același timp adevărata sa origine. O tactică similară, este inundarea, care implică spam-ul cu postări din rețelele sociale și secțiuni de comentarii cu intenția de a modela o narațiune sau de a îneca punctele de vedere opuse.

- Abuzul de platforme alternative: actorii dezinformării pot abuza de platformele alternative de rețele sociale pentru a intensifica credința într-o narațiune de dezinformare în rândul anumitor grupuri de utilizatori. Actorii dezinformării pot încerca să profite de platformele cu mai puține protecții ale utilizatorilor, politici mai puțin stricte de moderare a conținutului și mai puține controale pentru a detecta și elimina conținutul și conturile neautentice decât alte platforme sociale.

- Exploatarea lacunelor de informații: golurile de date sau lacunele de informații apar atunci când nu există suficiente informații credibile pentru a satisface o întrebare de căutare. Actorii de dezinformare pot exploata aceste lacune generând propriul conținut de influență și plasând termenul de căutare pe rețelele sociale pentru a încuraja oamenii să-l caute. Acest lucru crește probabilitatea ca publicul să întâmpine conținut dezinformant fără rezultate de căutare precise sau autorizate care să îl infirme.

- Manipularea actorilor nesuspectați: actorii dezinformării vizează indivizi și organizații proeminente pentru a ajuta la amplificarea narațiunilor lor. Țintele nu sunt adesea conștiente că repetă narațiunea unui actor de dezinformare sau că narațiunea este destinată să manipuleze.

- Răspândesc conținut țintit: actorii dezinformării produc conținut de influență personalizat care poate rezona cu un anumit public, pe baza viziunii asupra lumii și a intereselor lor. Acești actori câștigă statutul de persoane din interior și cresc un număr de urmăritori online care poate face eforturile viitoare de manipulare mai de succes. Această tactică are adesea o abordare de tip „joc lung” de răspândire a conținutului vizat în timp pentru a construi încredere și credibilitate cu publicul țintă [38].

Concluzii

Actualmente, „dezinformarea” a luat diferite forme, precum propaganda, diversiunea ideologică, trolling-ul sau moderarea rău intenționată a discuțiilor pe forumuri și pe rețelele de socializare. Prin adoptarea unei strategii adecvate, acesta utilizează adesea mijloace care sunt adaptate specificului țărilor, societăților și anumitor grupuri țintă pentru a denatura adevărul, a răspândi neîncrederea sau a crea îndoieli. Dezinformarea este crearea și diseminarea deliberată a informațiilor false și/sau manipulate, menite să înșele și să inducă în eroare destinatarii, fie pentru a provoca un prejudiciu, fie pentru câștiguri politice, personale sau financiare.

De asemenea, „dezinformarea” este evaluată ca o amenințare care poate fi folosită în mod deliberat pentru a obține un avantaj, de ex. militar sau economic. „Dezinformarea” în sens general se referă la informații false diseminate cu scopul de a induce în eroare sau înșela în mod deliberat oamenii. Se referă la difuzarea de informații false, indiferent dacă scopul acesteia este de a înșela sau induce în eroare o persoană. „Dezinformarea” este folosită cel mai adesea pe scară largă. Se poate referi, de exemplu, la o campanie de dezinformare a guvernului unei țări care vizează societatea altei țări. „Dezinformarea” mai poate însemna diseminarea de informații false cu privire la forța și planurile militare ale unei țări, răspândite de către guvern sau agențiile de informații în activități de diversiune politică tactică. Poate amenința securitatea publică, coeziunea comunității, poate reduce încrederea în instituțiile guvernamentale și în mass-media, poate submina integritatea guvernului unei țări și a proceselor democratice, poate dăuna bunăstării economice a unei țări la nivel local și global. „Dezinformarea” este furnizată pentru a induce în eroare intenționat un public selectat și pentru a-l determina să urmeze ipotezele așteptate de expeditor.

Deși tacticile de „dezinformare” sunt concepute pentru a înșela și manipula, evaluarea critică a conținutului și verificarea informațiilor cu surse credibile înainte de a decide să le partajeze poate crește rezistența împotriva dezinformării și poate încetini răspândirea acesteia, iar acțiunile care pot fi întreprinse în scopul combaterii dezinformării sunt:

- Recunoașteți riscul. Înțelegeți cum actorii dezinformării folosesc aceste tactici pentru a-și impulsiona agenda. Fiți atenți la conținutul manipulator pe care se încearcă să-l răspândească.

- Verificați sursa. Evaluați în mod critic conținutul și originea mesajului, știrea pentru a determina dacă este demn de încredere. Cercetați acreditările autorului, luați în considerare agenda magazinului și verificați faptele care le susțin.

- Investigați problema. Efectuați o căutare amănunțită și imparțială în problemele litigioase, analizând ceea ce spun sursele credibile și luând în considerare alte perspective. Bazați-vă pe surse credibile de informații, cum ar fi site-urile guvernamentale.

- Gândește-te înainte de a acționa. Nu faceți clic imediat pentru a partaja conținutul pe care îl vedeți online. Verificați mai întâi faptele. Unele dintre cele mai dăunătoare dezinformări se răspândesc rapid prin postări partajate care urmăresc să provoace o reacție emoțională care învinge gândirea critică.

- Comunică cu cercul tău social. Implică-te în conversații private și respectuoase cu prietenii și familia atunci când îi vezi că împărtășesc informații care par a dezinforma. Fii atent la ceea ce postezi pe rețelele sociale.

Referințe:

1. COLOMINA C. *La desinformación de nueva generación. Cinco escenarios políticos y geoestratégicos ante el fake*. Disponibil: https://www.cidob.org/es/articulos/anuario_internacional_cidob/2019/la_desinformacion_de_nueva_generacion
2. BADILLO A. *La sociedad de la desinformación: propaganda, fake news y la nueva geopolítica de la información*. <https://www.realinstitutoelcano.org/documento-de-trabajo/la-sociedad-de-la-desinformacion-propaganda-fake-news-y-la-nueva-geopolitica-de-la-informacion/>
3. ОЖЕГОВ С. И. ШВЕДОВА Н. Ю. *Словарь русского языка*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://cyberlan.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/Tolkovij-slovarj-russkogo-yazika.pdf>
4. *Большая советская энциклопедия*. <https://gufo.me/dict/bse/%D0%94%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
5. RODRÍGUEZ ANDRÉS R. *Fundamentos del concepto de desinformación como práctica manipuladora en la comunicación política y las relaciones internacionales*. https://www.google.com/search?q=Fundamentos+del+concepto+de+desinformaci%C3%B3n+como+pr%C3%A1ctica+manipuladora+en+la+comunicaci%C3%B3n+pol%C3%ADtica+y+las+relaciones+internacionales+Roberto+Rodr%C3%ADguez+Andr%C3%A9s+1&oq=Fundamentos+del+concepto+de+desinformaci%C3%B3n+como+pr%C3%A1ctica+manipuladora+en+la+comunicaci%C3%B3n+pol%C3%ADtica+y+las+relaciones+internacionales+Roberto+Rodr%C3%ADguez+Andr%C3%A9s+1&gs_lcrp=EgZjaHjvWUyBggAEEUYOdIBCTY2Mjg2ajBqN6gCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

6. *Diccionario de la Lengua Española*. <https://dle.rae.es/desinformaci%C3%B3n>
7. BADILLO A. „*op.cit.*”.
8. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosseti”, Univers Enciclopedic, București, 2016, 1354 p.
9. TĂMAȘ S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultură civică*. Ed. Academiei Române, București, 1993, 325 p.
10. ROMERO RODRÍGUEZ L. *Hacia un estado de la cuestión de las investigaciones sobre desinformación / misinformation*. <chrome-extension://efaidnbmninnbpcjpcglclefindmkaj/https://rabida.uhu.es/dspace/bitstream/handle/10272/15373/HACIA%20UN%20ESTADO%20DE%20LA%20CUESTI%C3%93N%20DE%20.pdf?sequence=2>
11. FRAGUAS de PABLO, M. (1985). *Teoría de la desinformación*. Madrid: Alhambra, 1985, p
12. GARCÍA-ORTEGA A., GARCÍA-AVILÉS J.A. *Uso del diseño lúdico para combatir la desinformación: los newsgames como herramienta para la concienciación sobre los bulos*. https://www.researchgate.net/publication/348164887_Uso_del_diseno_ludico_para_combatir_la_desinformacion_los_newsgames_como_herramienta_para_la_concienciacion_sobre_los_bulos
13. *American Heritage Dictionary*. Oxford University Press, 2002, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199891580.001.0001/acref-9780199891580-e-2398>
14. *The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military*. Oxford University Press, 2002, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199891580.001.0001/acref-9780199891580-e-2398>
15. FLORIDI, L. BRAVE. *Net.World: The Internet as a Disinformation Superhighway?* https://www.researchgate.net/publication/235223078_BraveNetWorld_The_Internet_As_a_Disinformation_Superhighway
16. ROMERO RODRÍGUEZ L. „*op.cit.*”.
17. FALLIS D. „*What is disinformation*”. En *Library Trends*, vol. 63, nr. 3, 2015, p. 401-426. https://www.researchgate.net/publication/276093282_What_Is_Disinformation
18. RODRÍGUEZ ANDRÉS R. „*op.cit.*”.
19. *Большая советская энциклопедия*. <https://gufo.me/dict/bse/%D0%94%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
20. AMOR del OLMO R. *La desinformación premeditada: el acoso a la sociedad*. <https://elobrero.es/columnas/63406-la-desinformacion-premeditada-el-acoso-a-la-sociedad.html>
21. MEDRANO J. D. *Desinformación global: raíces políticas y económicas*. <https://journals.eagora.org/revVISUAL/article/view/3537/1956>
22. SÁNCHEZ de la NIETA M. A. *Periodismo vs desinformación: la función social del periodista profesional en la era de las fake news y la posverdad*. https://www.researchgate.net/publication/342601218_Periodismo_vs_desinformacion_la_funcion_social_del_periodista_profesional_en_la_era_de_las_fake_news_y_la_posverdad_Sintaxis_14_1-18
23. VLĂDUȚESCU Ș, VOINEA D-V. *Three Basic Dimensions of Manipulative Message*. <https://www.european-proceedings.com/article/10.15405/epsbs.2016.09.135>
24. BARRON, J. *KGB: the secret work of soviet secret agents*. Nueva York: 1974, <https://ounuis.info/library/books/967/kgb-the-secret-work-of-soviet-secret-agents.html>
25. MEDRANO J. D. „*op.cit.*”.
26. GALDÓN, G. *Desinformación: método, aspectos y soluciones*. Pamplona: Eunsa 2001), 264 p.
27. MEDRANO J. D. „*op.cit.*”.
28. SARTORI G. *Homo Videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, Humanitas, București, 2005, 168 p.
29. SARTORI, G. *Homo Videns. La sociedad teledirigida*. Madrid: Taurus. 1998. 159 p. <chrome-extension://efaidnbmninnbpcjpcglclefindmkaj/https://www.redmovimientos.mx/2016/wp-content/uploads/2016/10/Homo-Videns.pdf>
30. RODRÍGUEZ ANDRÉS, R. *Fundamentos del concepto de desinformación como práctica manipuladora en la comunicación política y las relaciones internacionales*. <https://www.google.com/search?q=Fundamentos+del+concepto+de+desinformaci%C3%B3n+como+pr%C3%A1ctica+manipuladora+en+la+comunicaci%C3%B3n+pol%C3%ADtica+y+las+relaciones+internacionales+Roberto+Rodr%C3%ADguez+Andr%C3%A9s>

- l&oq=Fundamentos+del+concepto+de+desinformaci%C3%B3n+como+pr%C3%A1ctica+manipuladora+en+la+comunicaci%C3%B3n+pol%C3%ADtica+y+las+relaciones+internacionales+Roberto+Rodr%C3%ADguez+Andr%C3%A9s&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTY2Mjg2ajBqN6gCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8
31. POLIAKOV, L. *De Moscou à Beyrouth: essai sur la désinformation*. Paris: Calmann-Lévy. 1983. <https://phdn.org/antisem/antision/poliakov-de-moscou-a-beyrouth-1983.html>
 32. GOLITSYN, A. *New lies for old: the communist strategy of deception and disinformation*. Nueva York: Dodd, Mead. 1983, 412 p. https://archive.org/stream/GolitsynAnatoleTheNewLiesForOldOnes/Golitsyn-NewLiesForOld-TheCommunistStrategyOfDeceptionAndDisinformation1984_djvu.txt
 33. BARRON, J. *KGB: the secret work of soviet secret agents*. Nueva York: 1974, <https://ounuis.info/library/books/967/kgb-the-secret-work-of-soviet-secret-agents.html>
 34. AGUADO TERRÓN J. M. *Introducción a las teorías de la comunicación y la información*. Murcia, 2004, 251 p. [chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.um.es/tic/Txtguia/Introduccion%20a%20las%20Teorias%20de%20la%20Informa%20\(20\)/TIC%20texto%20guia%20completo.pdf](chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.um.es/tic/Txtguia/Introduccion%20a%20las%20Teorias%20de%20la%20Informa%20(20)/TIC%20texto%20guia%20completo.pdf)
 35. SÁNCHEZ NORIEGA, J.L. *Crítica de la seducción mediática*. Madrid: Tecnos. 1997, 497 p. <https://www.revistadelibros.com/critica-de-la-seducion-mediatica-de-sanchez-noriega/>
 36. Rivas Troitiño, J.M. (2004). „11-M. Apuntes sobre el fracaso de la desinformación o de cómo prevalece la información sobre la convicción”. <https://revistas.ucm.es/index.php/ESMP/article/view/ESM-P0404110003A/12547>
 37. RODRÍGUEZ ANDRÉS, R. „*op.cit*”.
 38. *Tactics of the desinformation*. chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.cisa.gov/sites/default/files/publications/tactics-of-disinformation_508.pdf

Date despre autor:

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-9073-104

E-mail: svetlana.cebotari1@gmail.com

Prezentat la 01.02.2024

CZU: 342.738:343.13

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_29](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_29)

STUDIU EMPIRIC PRIVIND RESPECTAREA DEMNITĂȚII UMANE

Daniel CRISTEA,

Inspectoratul de Poliție Județean Buzău, România

Dumitru CALENDARI,

Universitatea „Bogdan Petriceicu Hașdeu” (UBPH, Cahul, RM)

Chiar dacă sistemul juridic are o reglementare clară privind desfășurarea procesului penal, în aplicarea căruia trebuie respectat principiul demnității umane, nu putem spune că nu poate fi sau nu a fost încălcat acest principiu al demnității umane. Neajunsurile legislative trebuie să nu existe posibilitatea de a se profita (abuz al autorității). Pot fi considerate vicii fundamentale care pot afecta hotărârile instanțelor.

Examinarea și analiza cadrului normativ va fi prezentat în scopul respectării și implementării unor garanții procedurale de protecție și respectare a demnității umane în cadrul procedurilor probatorii. Astfel spus, rezultatul cercetării rezidă, pe de o parte, în sistematizarea lucrărilor din domeniu și a legilor în vigoare, cu scoaterea în evidență a celor mai importante idei care se referă la obiectul de studiu dar, totodată, și o încercare de analiză a aspectelor pozitive și criticabile ale acestora, formularea unor idei proprii referitoare la respectarea principiului demnității umane. Pe de altă parte, sunt abordate aspecte practice ale încălcării principiului demnității umane în scopul reliefării particularităților acestuia în practică, organelor de drept. Studiul realizat să permită astfel a se stabili direcțiile și tendințele politicii procesual-penale promovate pe linia asigurării și realizării dreptului la respectarea principiului demnității umane.

Cuvinte-cheie: demnitate umană, principiu, respect, procedură penală.

EMPIRICAL STUDY ON RESPECT FOR HUMAN DIGNITY

Even if the legal system has a clear regulation regarding the conduct of the criminal process, in the application of which the principle of human dignity must be respected, we cannot say that this principle of human dignity cannot or has not been violated. The legislative shortcomings must be removed so that there is no possibility of taking advantage (abuse of authority). They can be considered fundamental defects that can affect the decisions of the courts.

The examination and analysis of the normative framework will be presented in order to comply with and implement some procedural guarantees of protection and respect for human dignity within the evidentiary procedures. So said, the result of the research resides, on the one hand, in the systematization of the works in the field and the laws in force, with the highlighting of the most important ideas that refer to the object of study but, at the same time, also an attempt to analyze the aspects their positive and critical aspects, formulating their own ideas regarding respect for the principle of human dignity. On the other hand, practical aspects of the violation of the principle of human dignity are addressed in order to highlight its particularities in practice, the legal bodies. The conducted study thus allows establishing the directions and trends of the procedural-criminal policy promoted along the lines of ensuring and realizing the right to respect the principle of human dignity.

Keywords: human dignity, principle, respect, criminal procedure.

Introducere

Pentru a face față complexității tipurilor de amenințări cu privire la respectarea dreptului la principiul demnității umane, este necesar să se stabilească, să se implementeze și să se mențină un sistem de obținere a probatoriului în deplină legalitate.

Forma juridică de apărare a respectării drepturilor principiului demnității umane este reglementată de normele procesual-penale pe care le vom prezenta în continuare în prezentul studiu.

Rezultate și discuții

În plan internațional, principiul privind respectarea demnității umane are corespondent Convenția împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York la data de 10 decembrie 1984. Republica Moldova a aderat la Convenție la 31 mai 1995, iar România prin Legea 32/1990. Odată cu aderarea „fiecare stat parte va exercita o supraveghere sistematică asupra regulilor, instrucțiunilor, metodelor și practicilor interogatoriului și asupra dispozițiilor privind paza și tratamentul persoanelor reținute, arestate sau încarcerate sub orice formă, pe oricare teritoriu aflat sub jurisdicția sa, în scopul de a evita orice caz de tortură.

Fiecare stat parte veghează ca autoritățile competente să procedeze imediat la o anchetă imparțială ori de câte ori există motive rezonabile să se creadă că un act de tortură a fost comis pe oricare teritoriu aflat sub jurisdicția sa” (art. 11 și 12 din Convenție), întărite binențeles de art. (3) din Convenția europeană a drepturilor omului și art. (4) din Carta drepturilor fundamentale ale UE. Introdus în art. (10) CPP RM, respectiv art. (11) CPP ROM, principiul respectării demnității umane are aplicabilitate pe întreg procesul penal.

Obsevăm, aceea ce se desprinde din Convenție demnitatea umană este raportat la actul de tortură. Așa cum este definit în art. (1) din Convenția ONU termenul de „tortură” este asimilat respectării principiului demnității umane „orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, fizice ori psihice, mai ales cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau marturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a face presiuni asupra ei ori de a intimida sau a face presiuni asupra unei terțe persoane, sau pentru oricare alt motiv bazat pe o formă de discriminare oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau astfel de suferințe sunt aplicate de către un agent al autorității publice sau de orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau la instigarea ori cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane. Acest termen nu se referă la durerea ori suferințele rezultând exclusiv din sancțiuni legale, inerente acestor sancțiuni sau ocazionate de ele.” Transpus în aplicarea CPP, principiul demnității umane constă tocmai în respectarea normei impuse de art. (1) din Convenția ONU.

Ne punem întrebarea dacă putem să-l considerăm viciu fundamental în situațiile în care prin încălcarea principiului poate afecta hotărârea instanței.

La nivelul Curții Europene există o jurisprudență bogată cu privire la incidența art. (3). În *cauza Irlanda c. Regatului Unit* [1], Curtea a specificat despre relele tratamente „să atingă un nivel minim de severitate pentru a intra în domeniul de aplicare al articolului 3. Aprecierea acestui minim este, în natura lucrurilor, relativă; depinde de toate circumstanțele cazului, precum durata tratamentului, efectele fizice sau psihice ale acestuia și, în unele cazuri, sexul, vârsta și starea de sănătate a victimei etc.”. Observăm măsuri ce trebuiesc luate în aplicarea/nu a încălcării sesizate. Vorbim de limite în acest sens.

Există două tipuri de forme aplicate respectării principiului demnității umane:

1. Împotriva actelor persoanelor fizice;
2. Împotriva actelor autorităților însărcinate cu aplicarea procesului penal.

În prima categorie, statul este obligat să emită pentru a aplica un cadru juridic legal adecvat care să ofere protecție împotriva tuturor formelor și actelor de violență, tratamentelor degradante, suferințe fizice sau mentale etc. săvârșite față de persoane fizice. De exemplu:

- în *cauza Soderman c. Suediei* [2] din 12.11.2013, tatăl vitreg al reclamantei a filmat-o pe ascuns cu o cameră video în timp ce era dezbrăcată în baie;

- în *cauza Tlapak și alții c. Germaniei* [3], din 22 martie 2018, utilizarea de pedepse corporale de către membrii unei comunități religioase cu privire la educarea copiilor;

- în *cauza Buturugă c. României* [4], din 11.02.2020, amenințarea că o va arunca pe recamantă de pe balcon pentru a face să pară ca și cum ar fi o sinucidere, urmată ulterior de acte de violență corporale etc.).

În cea de a doua categorie, când responsabilitatea aparține autorității.

1. *Cauza Sfirăială c. României* [5], din 18 aprilie 2023, în urma unui control pentru stabilirea identității pe drumul public, reclamantul a fost încătușat și dus la sediul poliției unde a fost supus perchezițiilor corpo-

rale, a fost reținut pentru câteva ore și a fost agresat fizic fiind transportat la spital unde a fost diagnosticat cu „traumatism toraco-abdominal cauzat de lovituri aplicate cu un obiect contondent”.

Curtea observă că „abia după trei ani de la depunerea plângerii și trimiterea cauzei de către instanță la parchet organele de anchetă au audiat martorii oculari menționați de această instanță în decizia sa. De asemenea, subliniază că ancheta a durat mai mult de șase ani, deși situația de fapt nu era deosebit de complexă”, ceea ce se observă intenția de a îndepărta de la stabilirea adevărului.

2. În **cauza Bursuc c. României** [6], din 12 octombrie 2004, Curtea prevede că atunci când o persoană este lipsită de libertate, folosirea forței fizice, în condițiile în care aceasta nu este determinată de comportamentul persoanei, aduce atingere demnității umane.

În fapt, „reclamantul, de profesie consilier juridic, a fost oprit de către 2 agenți de poliție, în timp ce se afla într-un bar. Cei 2 agenți de poliție s-au adresat reclamantului, solicitându-i în mod nepolitic să prezinte cartea de identitate („Dă buletinul, bă”). Reclamantul le-a răspuns pe același ton („De ce, bă?”). Drept răspuns, cei 2 agenți de poliție l-au lovit pe reclamant cu pumnii și cu picioarele, i-au pus cătușe și l-au târât într-o mașină a poliției, parcată la o distanță de 30 de metri de sediul partidului. În mașină, reclamantul a fost din nou lovit cu pumnii și cu bastoanele, astfel încât a căzut într-o stare de semiconștiență.

Adus la sediul poliției, reclamantul a fost dus într-o cameră unde a fost bătut cu bestialitate de către aproximativ 8 polițiști. Aceștia l-au aruncat pe reclamant pe jos, l-au bătut cu picioarele, i-au aplicat lovituri de baston, au aruncat cu apă pe el și au urinat asupra sa. Maltratată mai mult de 6 ore, reclamantul a leșinat în mai multe rânduri.

Soția reclamantului – fiind anunțată prin telefon – a sosit la sediul poliției. L-a văzut pe reclamant întins pe pardoseală, cu capul însângerat, ochii umflați și ud. Repeta strigând „nu am făcut nimic”! și, într-un limbaj relativ incoerent, presărat cu invective („măgarii”), acuza polițiștii că l-au arestat ilegal și că l-au torturat. Soția reclamantului a solicitat informații despre motivele pentru care soțul său se afla acolo. În acel moment, reclamantul a leșinat, astfel că polițiștii l-au stropit cu apă, pentru a-și reveni. Au scos-o pe soția reclamantului pe culoar și au chemat jurnaliștii de la televiziunea locală. Când a sosit echipa televiziunii, polițiștii au invitat cameramanul în sala în care se afla reclamantul, permițându-i-se cameramanului să realizeze un reportaj cu privire la cazul lui.

După ce jurnaliștii au plecat, soția reclamantului – care așteptase până atunci pe culoar – i-a auzit pe agenții de poliție felicitându-se pentru a-i fi chemat pe jurnaliști, obținând astfel probe împotriva reclamantului. Fiindcă starea acestuia se înrăutățea, polițiștii au fost de acord să îl transporte la spital. După ce i s-a administrat calmante, având în vedere starea gravă de sănătate, o echipă de medici a decis transportarea reclamantului la alt spital. Polițiștii care îl însoțeau pe reclamant s-au împotrivit, pentru că, comandantul adjunct le ordonase să îl aducă pe reclamant înapoi la poliție.

Curtea reamintește că, atunci când o persoană este rănită în timpul reținerii, perioadă în care aceasta se află în totalitate sub supravegherea ofițerilor de poliție, orice vătămare intervenită în acest interval dă naștere unor puternice prezumții de fapt”.

3. **Cauza Wainwright c. Regatului Unit** [7], din 26.09.2006, ce dezbate percheziția corporală ca și încălcare a art. 3 din Convenție, poate exista și în etapa procedurilor probatorii ca și mod de încălcare a principiului la respectarea demnității umane.

Cauza se referă la 2 reclamanți care au fost supuși unor percheziții corporale la una dintre închisorile unde s-au prezentat pentru vizita apropiaților deținuți.

În fapt, primul reclamant a fost dus de doi ofițeri de sex feminin într-o încăpăre mică care avea ferestre cu vedere la drum în fața închisorii și la blocul administrativ dincolo de aceasta. Afară era întuneric și luminile din cameră erau aprinse. În clădire erau lumini aprinse, ceea ce l-a făcut pe primul reclamant să creadă că în blocul administrativ mai lucrează oameni. Deși erau ruloari la ferestre, acestea nu au fost trase în jos. Primei reclamante i s-a spus să-și dea jos puloverul și vesta. Unul dintre ofițeri i-a percheziționat în timp ce celălalt ofițer a umblat în jurul ei, examinându-i partea superioară goală. Apoi a fost instruită să-și scoată pantofii, șosetele și pantalonii, ceea ce a făcut. În acest moment, o a treia femeie ofițer a intrat în cameră. Acest ofițer a întrebat unde sunt formularele de consimțământ și a fost spus

de către unul dintre ofițeri unde să le găsească. Ca răspuns la o întrebare a primului reclamant, al treilea ofițer a confirmat că formularul era pentru al doilea reclamant. Primul reclamant a explicat că nu i-ar fi de folos din cauza dificultăților sale de învățare, în special în ceea ce privește citirea și înțelegerea, și că altcineva trebuia să fie acolo pentru a-i explica ce se întâmplă. Al treilea ofițer a plecat apoi și căutarea primului reclamant a continuat. Până atunci ea plângea. Stătea goală în afară de lenjeria ei. La cererea ei, i s-a returnat vesta și i s-a permis să o pună la loc. I s-a spus să-și tragă jos lenjeria, ceea ce a făcut și apoi i s-a spus să-și desfășoare picioarele. Apoi i s-a spus să scoată un picior din lenjerie, astfel încât picioarele ei să poată fi extinse mai larg. I s-a spus să se aplece înainte, iar organele sexuale și anusul i-au fost examinate vizual. Ofițerul care i-a inspectat corpul i-a cerut apoi primului reclamant să-și tragă din nou vesta în sus, cerând ca aceasta să fie ridicată din ce în ce mai sus până să ajungă deasupra sânilor ei. Prima reclamantă a întrebat de ce este necesar acest lucru, deoarece deja i-au inspectat jumătatea superioară. Ofițerul a ignorat-o și a continuat să se plimbe în jurul corpului ei. Apoi i s-a spus să-și pună hainele la loc.

Până la sfârșitul percheziției, primul reclamant tremura și era vizibil tulburat. Ea credea că oricine din afara închisorii care se uita la ferestrele camerei în care era percheziționată ar fi putut să o vadă în stare de dezbracare. Era îngrijorată că, dacă protesta prea mult, nu i se va permite să-l viziteze pe domnul O’Neill. Ea a fost, de asemenea, îngrijorată de ceea ce se întâmplă cu al doilea reclamant. Deși niciunul dintre ofițeri nu a atins-o, aceasta s-a simțit amenințată de acțiunile lor și a considerat că nu are altă alternativă decât să respecte instrucțiunile lor.

După ce i s-a spus să-și pună hainele la loc, unul dintre ofițeri s-a apropiat de prima reclamantă și i-a cerut să semneze formularul de consimțământ la o percheziție fără corp (F2141). La formularul de consimțământ este atașat un rezumat al procedurii care trebuie efectuată. Prima reclamantă le-a spus ofițerilor că ar putea la fel de bine să-l semneze, deoarece până la acea etapă nu era nimic altceva pe care ofițerii nu i-ar putea face și apoi a făcut-o fără să o citească.

Al doilea reclamant a fost dus într-o cameră separată de doi ofițeri bărbați. La început a refuzat să intre în cameră, dar i s-a spus că nu va putea să-și vadă fratele dacă nu este de acord. Odată ajuns în cameră, unul dintre ofițeri și-a pus o pereche de mănuși de cauciuc. Acest lucru l-a speriat pe cel de-al doilea reclamant, care se temea că i se va percheziționa rectul. După cum i s-a cerut, și-a scos hainele din jumătatea superioară a corpului și au fost percheziționate. A fost supus unei percheziții cu degetul, care a inclus înfigerea unui deget în axile. Ofițerii închisorii i-au spus apoi celui de-al doilea reclamant să-și scoată hainele din jumătatea inferioară a corpului. La început a refuzat să-și scoată boxerul. În acest stadiu plângea și tremura. El și-a scos cu reticență boxerul și i s-a spus să-și desfășoare picioarele. Din cauza dizabilității sale fizice, a trebuit să se echilibreze cu o mână pe perete pentru a face acest lucru. Unul dintre ofițerii închisorii s-a uitat în jurul corpului său gol, și-a ridicat penisul și a tras prepuțul înapoi. Apoi i s-a permis să se îmbrace.

După aceasta, un ofițer de închisoare a părăsit camera și s-a întors cu un formular de consimțământ. Când i s-a prezentat acesta, al doilea reclamant a explicat că nu știe să citească și că dorea ca mama lui să i-l citească. Ofițerii au ignorat această solicitare și au spus că, dacă nu semnează formularul, nu va avea voie să-și viziteze fratele. A semnat formularul.

Reclamantii au fost duși înapoi la închisoare pentru a-și continua vizita. În timpul vizitei, primul reclamant i-a spus domnului O’Neill ce sa întâmplat. Prima reclamantă a intrat în toaletă unde a plâns și a vărsat de aproximativ patru ori. Al doilea reclamant s-a simțit zdruncinat și nervos și era supărat. Reclamantii nu au rămas pe toată durata vizitei lor.”

Cu privire la efecte, Curtea a concluzionat:

În ceea ce privește prima reclamantă, la întoarcerea acasă, aceasta și-a scos hainele și a făcut baie pentru că se simțea supărată, furioasă și murdară. Din cauza experienței sale, ea nu l-a vizitat pe domnul O’Neill timp de încă patru luni. În octombrie 1998, în contextul procedurii civile, ea a fost examinată de dr. Sims, profesor de psihiatrie. La acel moment (la aproximativ douăzeci și unu de luni de la incident), prima reclamantă a declarat că încă se mai gândea la percheziție o dată pe săptămână, a continuat să se enerveze din cauza asta, a rămas supărată pentru ceea ce s-a întâmplat și a avut dificultăți de

somn. Dr. Sims a considerat că supărarea severă pe care a trăit-o în închisoare a înrăutățit depresia ei existentă (pentru care primea medicamente în momentul vizitei), dar asta, în afară de amintirile recurente intruzive ale timpului petrecut în închisoare și psihologice, suferință la orice semăna cu experiența ei, ea nu a prezentat alte simptome ale tulburării de stres post traumatic (PTSD). El a concluzionat că, ca urmare a experienței ei aversive în închisoare, prima reclamantă ar fi mai vulnerabilă la viitoare evenimente traumatice și mai predispusă la reacții depresive.

Cât despre cel de-al doilea reclamant, la întoarcerea sa acasă de la vizită, acesta s-a dus în dormitorul său plângând. Timp de aproximativ cinci săptămâni după incident, el nu și-a văzut iubita, fiul, prietenii sau pe altcineva și și-a petrecut o mare parte din timp în dormitorul său. El a fost, de asemenea, examinat de Dr. Sims în octombrie 1998. În acest moment, el a declarat că încă se simțea rău în legătură cu incidentul, că avea dificultăți de somn și că a avut coșmaruri când a intrat în camera de la închisoare și că a fost percheziționat. S-a gândit să fie aproape continuu în închisoare și a transpirat și s-a speriat când și-a amintit incidentul. În timpul unei vizite ulterioare, i-a văzut pe unii dintre aceiași ofițeri care l-au percheziționat și s-a speriat foarte tare. În plus, i s-a făcut teamă să plece singur din casă și, prin urmare, a rămas acasă, ieșind doar cu mama sa, prima reclamantă. Și-a pierdut interesul pentru activitățile sale anterioare, a manifestat iritabilitate și hipervigilență.

Dr. Sims a concluzionat că cel de-al doilea reclamant suferea de PTSD (nota 15 pe scara DSM-IV (Manualul de diagnostic și statistică al Asociației Americane de Psihiatrie), unde 10 ar indica prezența PTSD) și avea o boală depresivă. El a descoperit că ambele boli au fost cauzate în mod substanțial de experiența sa de percheziție. El a constatat că cel de-al doilea reclamant a experimentat percheziția fără picioare ca pe o amenințare la adresa integrității sale fizice, crezând că va experimenta o penetrare anală, la care a răspuns cu frică și un sentiment de deznădejde. Simptomele lui i-au afectat grav capacitatea de funcționare socială. Dr. Sims a concluzionat că, chiar și după recuperare, cel de-al doilea solicitant va rămâne vulnerabil la alte simptome cu o provocare mai mică decât anterior.

În aprilie 2000, al doilea reclamant a fost examinat în continuare de dr. Sims. El a concluzionat că încă suferea de tulburare de stres post traumatic (care de fapt era mai gravă, măsurând 18 pe scara DSM) și de boală depresivă. El a prezis o oarecare îmbunătățire, cu un tratament adecvat, în decurs de unul până la doi ani;

1. În *cauza Barbu Anghelescu c. României* [8], din 5 octombrie 2004, reclamantul a fost oprit la un control al poliției rutiere și a fost lovit de către polițiști;

2. În *cauza Stoica c. României* [9], din 12.02.2008, reclamantul, de etnie romă, a fost supus unor rele tratamente de către polițiști iar ancheta care a urmat nu a fost efectivă, în sensul că ancheta condusă de autorități prezenta mai multe carențe, respectiv „audierea numai a 3 săteni din 30, fără a se explica de ce nu au fost audiați ceilalți; înlăturarea declarațiilor sătenilor fără să se explice de ce erau mai puțin credibile decât ale polițiștilor; neanalizarea adecvată a declarațiilor; neidentificarea persoanelor responsabile de leziunile provocate reclamantului; lipsa de independență ierarhică și instituțională a procurorului militar”.

3. Referitor la tratamentele necorespunzătoare în vederea obținerii de declarații în cadrul interogatoriului prezentăm *cauza Veznedaroglu c. Turciei* [10], din 11 aprilie 2000, în care s-au aplicat violențe pentru ca autoritățile să obțină mărturia reclamantei în cadrul anchetei penale;

4. *Cauza Ghiga Chiujdea c. României* [11], din 5.10.2010, Curtea reamintește că, „în cazul în care o persoană afirmă în mod întemeiat că agenții statului au supus-o unui tratament contrar art. 3, autoritățile competente au obligația de a desfășura o „anchetă oficială și efectivă”, care să permită stabilirea faptelor, precum și identificarea și pedepsirea persoanelor responsabile. În caz contrar, interdicția legală generală a torturii și a pedepselor sau a tratamentelor inumane sau degradante ar fi, în ciuda importanței sale fundamentale, inefficientă în practică și ar fi posibil, în anumite cazuri, ca agenți ai statului, beneficiind de o cvasi-imunitate, să încalce drepturile celor supuși controlului lor. În plus, atunci când un agent al statului este acuzat de rele tratamente, este foarte important, pentru scopurile unui „recurs efectiv”, ca procedura penală și pedeapsa să nu fie afectate de prescriere penală”.

În sensul aspectelor expuse din multitudinea de cauze dispozițiile procesual penale sunt coroborate cu dispozițiile Codurilor penale, care au corespondent în tragerea la răspundere penală a subiecților oficiali

în cazul în care încalcă acest principiu al respectării demnității umane. CP ROM prevede în acest sens art. 280¹, 281² și 283³ iar CP RM, art. 166^{1 4}.

Concluzii

Studiul a urmărit înțelegerea gravității încălcărilor principiului respectării demnității umane de către organele de urmărire penală care acționează în interesul statului, al cărui scop îl prevede art.(1) alin.3 CPP RM „(...) ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrângere ori să nu fie victima încălcării altor drepturi fundamentale”, cum este principiul respectării demnității umane.

Chiar dacă există obligația și cadrul legal de aplicare a CPP de către organele de urmărire penală, prin prezentarea cauzelor CtEDO supra, în cadrul cărora statele au fost condamnate de încălcarea principiului respectării demnității umane (art. 3 din Convenție), credem că se impune în vederea obținerii unor soluții

¹ Constituie infracțiunea de cercetarea abuzivă întrebuințarea de promisiuni, amenințări sau violențe împotriva unei persoane urmărite sau judecate într-o cauză penală, de către un organ de cercetare penală, un procuror sau un judecător, pentru a o determina să dea ori să nu dea declarații, să dea declarații mincinoase ori să își retragă declarațiile. Se sancționează producerea, falsificarea ori ticluirea de probe nereale de către un organ de cercetare penală, un procuror sau un judecător.

² Constituie infracțiunea de supunere la rele tratamente, supunerea unei persoane la executarea unei pedepse, măsuri de siguranță sau educative în alt mod decât cel prevăzut de dispozițiile legale, precum și supunerea la tratamente degradante ori inumane a unei persoane aflate în stare de reținere, deținere ori în executarea unei măsuri de siguranță sau educative, privative de libertate.

³ Constituie infracțiunea de represiune nedreaptă fapta de a pune în mișcare acțiunea penală, de a lua o măsură preventivă neprivativă de libertate ori de a trimite în judecată o persoană, știind că este nevinovată, precum și reținerea sau arestarea ori condamnarea unei persoane, știind că este nevinovată,

⁴ Constituie infracțiunea de tortură, tratament inuman sau degradant cauzarea intenționată a unei dureri sau a suferinței fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant, de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane, precum și atunci când sunt:

a) săvârșite cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor;

b) săvârșite asupra a 2 sau a mai multor persoane;

c) săvârșite de 2 sau de mai multe persoane;

d) săvârșite prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop;

e) săvârșite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică;

f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății;

g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia

De asemenea, constituie infracțiune tortura, adică orice faptă intenționată prin care se provoacă unei persoane o durere sau suferințe fizice sau psihice puternice cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a exercita presiune asupra ei sau asupra unei terțe persoane, sau din orice alt motiv, bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință este provocată de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres sau tacit al unei asemenea persoane, precum și atunci când sunt:

a) săvârșite cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor;

b) săvârșite asupra a 2 sau a mai multor persoane;

c) săvârșite de 2 sau de mai multe persoane;

d) săvârșite prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop;

e) săvârșite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică;

f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății;

g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia.

pozitive pregătiri profesionale ample, dat fiind numărul mare de cauze de încălcare a acestui principiu, al demnității umane. Până la o eventuală normalitate tindem să credem că trebuie luate măsuri în acest sens.

Referințe:

1. *Hotărârea CtEDO pe cauza Irlanda c. Regatul Unit*, din 18 ianuarie 1978, nr. 5310/71, & 162. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>
2. *Hotărârea CtEDO pe cauza Soderman c. Suediei*, din 12.11.2013, nr. 5786/08, & 16. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144712>
3. *Hotărârea CtEDO pe cauza Wetjen și alții c. Germania*, din 22 martie 2018, nr. 68125/14 și 72204/14. Disponibilă pe: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-182065>
4. *Hotărârea CtEDO pe cauza Buturugă c. României*, din 11.02.2020, nr. 56867/15. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200842>
5. *Hotărârea CtEDO pe cauza Sfirăială c. României*, din 18 aprilie 2023, nr. 30.253/20. Disponibil: <https://legeaz.net/monitorul-oficial-735-2023/cauza-sfiraiala-c-romania>
6. *Hotărârea CtEDO pe cauza Bursuc c. România*, 12 octombrie 2004, nr. 42066/98. Disponibil: <https://legeaz.net/hotarari-cedo/bursuc-contra-romaniei-fbt>
7. *Hotărârea CtEDO pe cauza Wainwright c. Regatul Unit*, din 26.09.2006, nr. 12350/04. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76999>
8. *Hotărârea CtEDO pe cauza Barbu Anghelescu c. România*, din 5 octombrie 2004, nr. 46430/99. Disponibil: <https://legeaz.net/hotarari-cedo/barbu-anghelescu-contra-romaniei-ni6>
9. *Hotărârea CtEDO pe cauza Stoica c. României*, din 12.02.2008, nr. 42722/02. Disponibil: <https://legeaz.net/hotarari-cedo/stoica-cromaniei-j5k>
10. *Hotărârea CtEDO pe cauza Veznedaroglu c. Turcia*, din 11 aprilie 2000, nr. 32357/96. Disponibil: <https://legeaz.net/hotarari-cedo/veznedaroglu-contra-turciei-wm4>
11. *Hotărârea CtEDO pe cauza Ghiga Chiujea c. României*, din 5.10.2010, nr.4390/03. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Ghiga-Chiujea-impotriva-României.pdf>

Date despre autori:

Daniel CRISTEA, doctor în drept, comisar șef în cadrul IPJ Buzău, România.

ORCID: 0000-0002-5786-2619

E-mail: cristeadaniel415@gmail.com

Dumitru CALENDARI, doctor în drept, procuror, lector univ., Universitatea „B. P. Hașdeu” din Cahul.

ORCID: 0000-0002-8668-3345

E-mail: dumitru.calendari@gmail.com

Prezentat la 19.12.2023

CZU: 343.337.5:343.41

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_30](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_30)

СПЕЦИФИКА «ПРЕСТУПНОСТИ ПРОТИВ ИНОСТРАНЦЕВ»: КАТЕГОРИИ ВИКТИМНОСТИ И ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ

Юлиана ГЕРМАН,*Молдавский государственный университет*

В данной статье освещена специфика «преступности против иностранцев», категорий преступлений, совершаемых против иностранных граждан, в силу их распространенности, актуальности, повышенной общественной опасности, вследствие их криминологических и уголовно-правовых особенностей, а также в силу недоизученности данного преступного феномена. Считаем, что в настоящее время, вид преступности, связанный с иностранцами, представляет отдельный и самостоятельный, специфический раздел уголовных преступлений и объект криминологического-виктимологического исследования в контексте глобализационных процессов, постпандемических эффектов и затяжной войны в Украине.

Ключевые слова: «преступность против иностранцев», жертва-иностранец, безопасность человечества, виктимность граждан, защита (социальных/фундаментальных) прав человека, военная агрессия, военные преступления, геноцид, терроризм, траффикинг.

SPECIFICITY OF „CRIMES AGAINST FOREIGNERS”: CATEGORIES OF VICTIMITY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS DURING WAR

This article highlights the specifics of „crime against foreigners”, categories of crimes committed against foreign citizens themselves, due to their prevalence, relevance, increased public danger, due to their criminological and criminal legal features, as well as due to the understudied nature of this criminal phenomenon. We believe that currently the type of crime associated with foreigners represents a separate and independent, specific section of criminal offenses and an object of criminological and victimological research in the context of globalization processes, post-pandemic effects and long-term war in Ukraine.

Keywords: „crimes against foreigners”, foreign victim, security of humanity, victimization of citizens, protection of (social/fundamental) human rights, military aggression, war crimes, genocide, terrorism, human trafficking.

Введение

Фундаментальные права человека неотъемлемы и напрямую отражены в национальных правовых актах, верховных законах – Конституциях. Но еще в декабре 1948 года Генеральная Ассамблея Организации Объединённых Наций приняла эпохальный документ – Всеобщую декларацию прав человека, в которой впервые на международном уровне были признаны основные права человека [7]. Так, согласно ст. 1 Все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах. Они наделены разумом и совестью и должны поступать в отношении друг друга в духе братства.

В соответствии со ст. 2 Каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами, провозглашенными настоящей Декларацией, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения. Кроме того, не должно проводиться никакого различия на основе политического, правового или международного статуса страны или территории, к которой человек принадлежит, независимо от того, является ли эта территория независимой, подопечной, самоуправляющейся или как-либо иначе ограниченной в своем суверенитете. Статья 3 гласит, что абсолютно Каждый человек имеет право на жизнь, на

свободу и на личную неприкосновенность. Статья 25. 1. Каждый человек имеет право на такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, жилище, [30] медицинский уход и необходимое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благосостояния его самого и его семьи, и право на обеспечение на случай безработицы, болезни, инвалидности, вдовства, наступления старости или иного случая утраты средств к существованию по не зависящим от него обстоятельствам [7]. 2. Материнство и младенчество дают право на особое попечение и помощь [7].

В международном праве принцип уважения прав граждан государством также отображен в Международном пакте о гражданских и политических правах 1966 г., Ст. 2 [20].

Согласно Конституции Украины, право на жизнь принадлежит человеку с рождения и защита жизни граждан – это прямая обязанность государства (ст. 27) [17]. Таким образом, право на жизнь – это высшая и абсолютная ценность, неотъемлемое и неоспоримое право человека [1], закрепленное как в ряде важных международных договоров, конституций, так и в Конституции Республики Молдова (далее – РМ) [16]. Но сегодня в период масштабных мировых политических изменений и активно происходящих процессов глобализации на территории РМ замечено всё большее количество преступных деяний, направленных как против наших граждан, так и против иностранцев (иностранцев граждан) и лиц без гражданства, что связано с повышенной виктимностью данной категории лиц. Мы отмечаем, что уголовные преступления, связанные с иностранцами в РМ, имели в 2000-2023 годах довольно высокий уровень латентности. Контрабанда, торговля людьми, геноцид, терроризм, пытки, незаконный оборот наркотических средств, отмывание денег, шантаж, диверсия, измена Родине и др. составляют те основные преступления, где так или иначе может проявиться иностранный элемент, и это те уголовные деяния, которые представляют повышенную опасность для всего общества [2; 4].

Безопасность человечества – это также и обеспечение безопасности и жизнедеятельности той или иной демографической группы [15]. Именно поэтому, Геноцид как преступление, согласно ст. 135 УК РМ, угрожает существованию целой или целых групп, рас людей [2; 4]. Данные вопросы становятся остро сегодня и в той связи, что усугубилась ситуация на внутривнутриполитическом и внешнеполитическом уровне, фундаментальные права граждан и иностранцев нарушаются и последние часто не в состоянии защитить социальные права на должном уровне [1]. До сих пор не урегулирован приднестровский конфликт, обостряется ситуация по причине экономического, энергетического, культурно-социального и постпандемического кризиса, незакончен процесс реформирования образовательной и судебной системы, миграция и отплыт молодого населения и далее неуклонно растет («утечка мозгов»). Культура добрососедства и толерантное отношение актуальны для Молдовы и вследствие ее многонационального состава, согласно переписи населения за 2004 год, по данным Национального бюро статистики РМ, в Молдове проживало 75,8 % молдаван, 8,4 % украинцев, и на третьем месте – другие национальности [3]. В то же время проблему представляет и массовый наплыв беженцев из Украины, с 2022 года (в связи с военной агрессией России по отношению к Украине) и иные последствия всего перечисленного. Эта проблема уже носит глобальный характер, но совсем не изучена, а криминогенная обстановка в регионе ухудшается. Именно в отношении иностранных граждан совершается большая часть преступлений из года в год, во множестве стран, в том числе и в РМ, но часто эти данные не фиксируются, официальная статистика не учитывает данный факт, а власти бездействуют.

Актуальность настоящего исследования заключается в объективной необходимости системного исследования преступлений против иностранцев и/или отягощенных иностранным элементом, а также в выявлении особенностей, характеристик, выработке понятийного аппарата и различных направлений деятельности, принятии мер по предупреждению роста преступности в отношении иностранных граждан в РМ. Таким образом, предлагается рассмотреть данную проблему с точки зрения виктимности иностранных граждан на современном этапе во время войны.

Целью исследования является общий виктимологический/криминологический анализ преступлений против иностранных граждан.

Основная часть исследования

В юриспруденции, международном праве, социологии агрессия трактуется как девиантное поведение индивида, нацеленное на причинение ущерба как физического, так и психологического вплоть до уничтожения другого лица. Агрессия – это понятие, которое охватывает любое незаконное, с точки зрения Устава ООН, применение вооруженной силы одним государством против суверенитета, территориальной неприкосновенности или политической независимости другого государства или народа/нации [22]. С точки зрения виктимологии (раздел криминологии) [28], на данном этапе исследований мы выявили что:

1. Иностранцы граждане, находящиеся на территории других государств по ряду причин, намного чаще выступают в общественных отношениях определенной уязвимой категорией лиц, подверженных повышенным рискам и неожиданной опасности, т.е. с присущим им собственным уровнем виктимности. Наблюдения показали, что иностранные граждане и лица без гражданства, понимая свой правовой статус и возможности реализации гражданских прав, часто бывают юридически не защищенными на должном уровне. Современные авторы указывают, что в современных условиях дестабилизации в стране и в соседнем регионе, иностранцы чаще не обладают возможностями предотвратить совершение опасных и уголовно наказуемых деяний в отношении них.

2. Риск стать жертвой особенно повышается, если лицо пребывает на территории государства нелегально, и не обращается вовремя в миграционную службу для оформления документов. Также отметим, что почти в половине случаев, иностранцы как жертвы преступлений – изначально знакомы с преступниками.

3. Непосредственные криминогенные факторы феномена преступности, связанной с иностранцами, можно разделить на 3 группы по уровням: 1) внешний, глобальный (макросреда, все социально-экономические, организационные, управленческие, геополитические, миграционные, правовые и др. факторы и предпосылки, в том числе постпандемический кризис, активная фаза глобализации, внешние приграничные военные действия, вооруженные конфликты, дестабилизирующие обстановку в РМ и массово влияющие на психику, сознание различных слоев населения); 2) групповой и межличностный (микросреда, рабочий коллектив, друзья, родственники, семья); 3) личностный, т.е. внутренний фактор виктимности, и этнопсихологический фактор (личность жертвы).

4. В РМ следует разработать комплекс мер по предотвращению роста преступности, связанной с иностранцами, максимально нейтрализовать и ослабить, если не устранить полностью перечисленные криминогенные факторы преступности в отношении иностранцев, используя главный принцип – человекоцентричность.

5. Упростить доступ всем гражданам на территории РМ, иностранцам, апатридам в различные инстанции, в ЕСПЧ, в Конституционный суд РМ для защиты своих прав и свобод, придавая последним статус полноправного субъекта международного права [24-25]. Усовершенствовать процедуру бракоразводного процесса с супругом-иностранцем, оказание услуг качественного перевода и соблюдение правил и методов оповещения/извещения ответчика, являющегося иностранным гражданином, во избежание нарушения законных прав и свобод всех граждан на территории РМ. Многие судебные дела были проиграны иностранными гражданами, а их социальные/фундаментальные права нарушены, по причине того, что их интересы никто не учитывает (например, Решение суда Чеканы от 12.05.2005. Dosar nr.2-737/2005).

6. Роль и правовой статус жертв-иностранцев в системе национального уголовного правосудия очень важна и потому данный раздел преступности требует более глубокого освещения. Различные системы уголовного правосудия предусматривают различные уровни и формы участия потерпевших в уголовном судопроизводстве. Однако в большинстве случаев эта роль считается минимальной. В ст.6 b) Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью определяется, что, по крайней мере, следует обеспечить возможность изложения и рассмотрения мнений и пожеланий жертв на ранней стадии и соответствующих этапах судебного разбирательства в тех случаях, когда затрагиваются их личные интересы, интересы несовершеннолетних детей, вопросы имущества, переезда и поворота судьбы в целом. Считаю целесообразным

обозначить необходимость детерминации изучаемого преступного феномена и виктимологической профилактики в контексте своевременного предупреждения роста преступлений против всех категорий граждан [9], в том числе иностранных граждан, беженцев из Украины.

На современном этапе не только РМ, но и другие страны не застрахованы от увеличения числа преступлений, совершаемых как иностранцами, так и в отношении иностранцев. Сегодня миграционные процессы трудно контролируются, а военные действия в Украине влекут бесконечный поток беженцев и столкновения на межнациональной и межкультурной почве, часто даже из-за использования русского/украинского языка. Автор также желает выразить огромную обеспокоенность систематическими нарушениями прав человека в РМ, де-факто, наличием слабых инструментов борьбы с торговлей людьми (детьми), сексуальным рабством (в особенности это касается женщин), недостатком оказываемой помощи (юридической, психологической, медицинской и др.) жертвам-иностранцам, неэффективности защиты и долгосрочной реинтеграции, что в свою очередь, оставляет иностранных граждан по-прежнему уязвимыми для повторной виктимизации.

Как сообщают авторитетные источники, именно в Причерноморском регионе (расположение территории Приднестровья и нестабильная ситуация в Украине способствуют увеличению роста преступности в отношении уязвимых категорий лиц, иностранцев, беженцев, преимущественно женщин и детей) так часто наблюдаются случаи эксплуатации граждан, жертв-иностранцев, пересекающих молдавско-украинскую границу в поисках вынужденного убежища, спасаясь от гибели в период войны в Украине. В то же время отметим, что украинский народ отличается высоким уровнем культуры и патриотизма, свободолюбия и непокорности (врагу), что помогло ему выстоять до сих пор как нации, изменить глобальный курс истории, ввести в замешательство «русский мир». Также подчеркнем, что украинские граждане, как и любые другие иностранные граждане, находящиеся на территории РМ, всегда могут обратиться за получением статуса беженца и гражданина РМ (получив гражданство официально), соблюдая определенные требования. Гражданство определенно означает принадлежность к государству, его правовую связь с государством, охрану, защиту (прав и свобод) и поддержку. И в силу своего верховенства именно государство устанавливает права гражданина, порядок приобретения и утраты гражданства. Отметим, что законность и честность выступают главными принципами и предпосылками к получению иностранным гражданином гражданства Республики Молдова. Законодателю предлагается улучшить и ускорить получение гражданства для определенной категорий иностранцев – украинских беженцев и апатридов (в контексте развернувшейся войны между Россией и Украиной 24 февраля 2022 года).

Европейская социальная хартия (далее – Хартия), принятая в 1961 году и пересмотрена в 1996 году [11], является аналогом Европейской конвенции по правам человека в области экономических и социальных прав. Она гарантирует широкий круг прав человека, связанных с трудоустройством, жильем, здравоохранением, образованием, социальной защитой, равенством, защитой от дискриминации и благополучием семьи. Ни один другой правовой документ на общеевропейском уровне не предполагает такой всеобъемлющей и полной защиты социальных прав, как данная Хартия, которую рассматривают как Социальную конституцию Европы, так как она является важным компонентом структуры прав человека на целом континенте. Совет Европы является ведущей организацией по защите прав человека на европейском континенте. Она насчитывает 46 государств-членов, включая все государства-члены Европейского союза [31].

Как мы упомянули выше к социальным правам человека можно в целом отнести право на достаточный уровень жизни, право на жилище и социальное обеспечение, право на труд, право на образование, право на защиту семьи, материнства и детства, право на охрану здоровья и медпомощь, право на благоприятную окружающую среду и человеческие условия жизни, и др., которые по причине войны могут быть нарушены или при реализации права гражданином проявляются дискриминационные проявления. Касаемо нестабильной ситуации и войны в Украине, ко всему перечисленному, автора лично беспокоит вопрос обеспечения украинцев социальным жильем, вопрос депортации, вынужденной эвакуации и пересечения границы мам-украинок с детьми, у которых впоследствии могут незаконно отбирать детей, вывозить далее за границу, перепродавать, эксплуатировать. Также

мы постоянно слышим новости, что Евросоюз выделил очередные колоссальные суммы, миллиарды евро для помощи переселенцам, украинским беженцам.

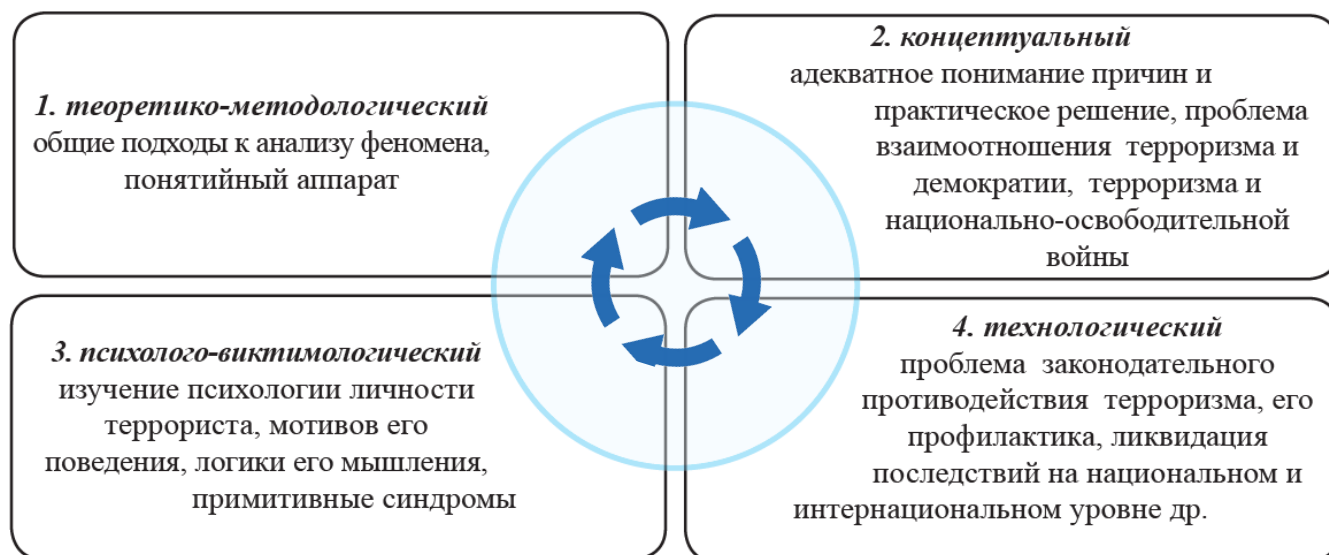
В Украине и по всей Европе вводятся новые законы и согласовываются проекты по оказанию экстренной финансовой помощи украинским гражданам, но, по факту, средства часто не доходят к конечному получателю, а процедура получения помощи на несовершеннолетних детей почему-то настолько усложнена, что большинство оказавшихся лиц в тяжелой ситуации по причине войны, получают ресурсы в виде пенсий, других социальных выплат с огромной задержкой. Волнует и вопрос оказания иностранным гражданам качественной и своевременной медпомощи, без халатного отношения медработников к иностранцам, как ко «второсортным людям» или бесправным «бездомным». Поддержку иностранцам следует оказать и в сфере образования, как среднего, так и высшего, в том числе необходимо оказывать профессиональную бесплатную юридическую помощь в виде консультаций.

Мы установили, что большая часть преступлений, совершенных в отношении иностранных граждан в последние годы, представляет повышенную общественную опасность и отнесены к категории тяжких и особо тяжких [4]. Отмечена и довольно высокая латентность данной подвиды преступности. Главная особенность криминологического феномена заключается в следующем: неравномерность территориальной распространенности (т.е. вблизи границ государства, в мегаполисах и «центрах притяжения рабочей силы» по причине дефицита рабочих мест рост преступлений увеличивается). Существенная часть преступлений (более 60 %) совершается в весенне-летний период.

Для разграничения видов преступности против иностранцев, а именно транснациональная, международная, этническая, миграционная (последняя касается лишь лиц, мигрантов) преступность, на базе исследований выделяются следующие признаки: 1.территориальный признак (территория РМ, отсутствие транснационального характера); 2.общий признак (общеуголовный характер преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан); 3.этнический признак (характерный признак); 4.миграционный признак (трудовой признак, перемещение, мигранты, др.); 5.дополнительные признаки, присутствующие в преступности, но не обязательно (организованность).

В большинстве случаев, иностранец, прибывший на территорию РМ как мигрант, др., и совершивший впоследствии уголовно наказуемое деяние, изначально мог преследовать данную преступную цель (криминальный мигрант, криминальная миграция, террорист, шпион и т.д.). К сожалению, человечество не усвоило уроки истории, не обратив внимание на тяжелые криминогенные последствия чудовищных терактов, международного терроризма. В категории – преступления против общественной безопасности и общественного рассмотрим детальнее тему терроризма.

Рисунок 1. «Блоки» экспертно-аналитических задач по изучению терроризма как феномена глобального зла.

Глобализационные процессы несут в себе не только прогресс, позитив, но и невообразимую для человечества опасность, провокации и вызовы. В таких условиях наиболее проявляется транснациональный характер деятельности террористов. «Терроризм превратился в весьма прибыльный бизнес глобального масштаба с развитым «рынком труда» и приложения капиталов, со своими правилами и моралью, не совместимыми ни с какими общечеловеческими и демократическими принципами и ценностями», пишут авторы пособия [26].

Террологи всю систему задач по изучению терроризма разделяют обычно на четыре «блока»: 1) теоретико-методологический, 2) концептуальный, 3) психолого-виктимологический, 4) технологический [26, с. 5-6]. Психолого-виктимологический «блок» предусматривает, анализ и выделение психологических типов террористов, выраженных в примитивных синдромах – синдром Зомби, синдром Рембо, синдром Камикадзе и др. Современный терроризм – примеры Афганистан, Таджикистан, Косово, Чечня, Ближний Восток, Украина и стоящие за ними покровители и доноры – показали, что это не просто диверсионно-террористические войны, а настоящие вооруженные конфликты, это война. Сегодня также особенно актуально и важно проводить прогнозирование, профилактику, активную борьбу с явлением терроризма [19].

Виктимология террора – это отдельная категория виктимности жертв террористических актов. Предлагаем отрывок из заявлений в процессе работы над Конвенцией Организации американских государств по борьбе с терроризмом: «Терроризм – это акты, которые сами по себе могут быть классическими формами преступления (убийство, поджог, использование взрывчатки), но отличаются от классических уголовных актов тем, что они осуществляются с умыслом вызвать панику, беспорядок и террор в организованном обществе, для того чтобы разрушить социальную дисциплину, парализовать силы реакции общества, повысить боль и страдания сообщества» [6].

Выделим, что приемы борьбы с преступностью в славянских государствах должны и зачастую обладают значительным сходством, что закономерно и оправданно, ведь они имеют одну «корневую систему», а стандарты и условия жизни населения почти идентичны. Текст уголовного кодекса РМ дает прямое основание для деления бездействия на полное и частичное – (неисполнение – ненадлежащее исполнение), а также провоцирует более мелкие решения: нарушение специальных правил, «ничегонеделание», недопустимое по причине предшествующего активного поведения лица, разовое неисполнение юридически обязательного отдельного действия. Терминологически «бездействие» обозначается в уголовном праве как в ожидаемой форме (неисполнение, неказание, непредставление), но и как нарушение, отказ, уклонение, прекращение, сокрытие [4; 8].

Вопрос торговли людьми/детьми был остро поднят Даниелой Мисаил-Никитин (Независимая оценка постфактум степени реализации Национального Плана Действий по предотвращению и борьбе с торговлей людьми. Кишинэу, 2014.) – и мы также остановимся на этой проблеме, ст. 165 УК РМ. Д. Мисаил-Никитин предлагает качественно улучшить и дополнить Национальный План Действий по предотвращению и борьбе с торговлей людьми, предлагая свои рекомендации [21]. Автор обращает внимание и на необходимость внесения поправок в Закон о туризме № 798-14 от 11 февраля 2000 г., а также на важность продвижения проектов о внесении изменений в Закон о режиме иностранцев в РМ и в Закон о предотвращении и борьбе с торговлей людьми (совершеннолетние граждане и дети), отображено в ст. 165-168, 206, 79 УК РМ. Криминализация торговли людьми обусловлена международно-правовым запретом, что содержится в тексте ст. 1 Конвенции относительно рабства [8, с. 195]. Рабство – «есть состояние или положение человека, над которым осуществляются атрибуты права собственности», пишет Л. Г. Гырла [8, с. 207]. Непосредственным объектом торговли людьми служит интерес обеспечения личной гарантированной физической свободы лица. Акт торговли людьми в любом его виде посягает как на естественное право и свободу личности, так и на целый комплекс ценностей – честь, достоинство, неприкосновенность частной жизни человека, нанося непоправимый вред. Потерпевший (жертва) – физическое лицо, достигшее 18-летнего возраста. В иных случаях, когда лицо несовершеннолетнее – будет применяться другая норма – ст.206 Торговля детьми. Потерпевший и жертва не одно и то же, понятие жертва более широкое. Объективная сторона носит формальный характер, с указанием хотя бы одного из действий

– вербовка (наиболее альтернативный признак), перевозка, передача, получение лица, укрывательство. Субъективная сторона – умышленная форма вины [8, с. 196].

Согласно п.10) ст. 2 Закона РМ о предупреждении и пресечении торговли людьми, № 241 от 20.10.2005, уязвимое положение жертв представляет собой особое затруднительное состояние, в котором находится лицо, подвергаемое разного рода насилию и/или эксплуатации [14]. Ряд возможных факторов уязвимости потенциальной жертвы торговли людьми: шаткое социальное, экономическое и финансовое положение лица; возраст, беременность, болезнь, физические недостатки, инвалидность, умственная отсталость; незаконное пересечение границы, (незаконное) пребывание в чужой стране. Дополнительно выделяют: стресс и длительная психотравмирующая ситуация, семейные трудности, кризис в отношениях с партнером, закрытие доступа к финансовым потокам, социальным ресурсам.

На национальном уровне преступления в отношении торговли людьми регулируются Уголовным кодексом двумя отдельными статьями: а) для взрослых потерпевших (статья 165 УК РМ); б) для детей-жертв (ст. 206 УК РМ) [4].

Важным источником также является Конвенция Совета Европы о противодействии торговле людьми [34]. Динамика числа жертв торговли людьми следующая: среди взрослых в 2015 г. – составила 242 человека, в 2017 г. – 201 человек, в 2019 г. – 212 человек, среди несовершеннолетних лиц в 2015 году ситуация следующая – 67 детей, в 2017 году – 48 детей, в 2019 году – 45 детей (согласно статистике РМ) [33]. Отметим, что большинство жертв торговли людьми в Республике Молдова – это женщины и девушки (75%) с целью сексуальной эксплуатации или работы с повышенным риском (официанты, бармены, танцовщицы, артисты, сиделки, горничные, прислуга).

Торговля людьми также может осуществляться и в отношении мужчин (с целью принудительного труда в строительстве, сельском хозяйстве или сфере услуг) и мальчиками (с целью попрошайничества, другое). Детей обычно продают для сексуальной эксплуатации, принуждения к попрошайничеству, воровства и другой преступной деятельности. По статистике 4 человека из 10 жертв трафика завербованы знакомыми, а 1 из 20 – другом/родственником. «Рекрутеры» обычно происходят из той же неустойчивой социальной и экономической среды, что и их рекруты, и готовы ставить свои финансовые интересы, личную выгоду выше жизни и благополучия других лиц. Существуют агентства по трудоустройству, которые вербуют тех, кто ищет работу, для отправки их за границу для эксплуатации. При расследовании отмечено, что жертвы часто сами вынуждены «покупать» свою свободу, вербуя других. В последнее время нелегальный вывоз наших людей в другие страны под различными предложениями стал настолько актуален, что этому явлению дали специальный термин «траффикинг» (либо «трэффикинг») (англ. trafficking – торговля), который означает не что иное, как современное рабство. Международная миграционная организация называет рост спроса на славянских женщин «четвертой волной» жертв торговли, включающей женщин и детей из Центральной и Восточной Европы, в т.ч. России и Украины, которая началась в 90-х годах и продолжается до настоящего времени. Наиболее типичные цели продажи людей за рубеж представлены в таблице ниже.

Таблица 1. Цели продажи лиц и иностранных граждан за рубеж и способы их эксплуатации.

Цели продажи людей	Способ использования, траффикинга	Шансы на выживание, возвращение к прежней жизни	Пол жертвы
1. Принудительный брак, как вариант «серийный брак» с сутенером (дешевая рабочая сила для секс-бизнеса)	Принуждение к занятию проституцией, продажа женщины в публичный дом	Незначительные	Женщины
2. Работа в секс-индустрии	Принудительная работа в борделях, стриптиз-клубах, сексуальная эксплуатация	Незначительные	Мужчины, женщины и дети

3. Создание видеофильмов	Реальные пытки, сексуальное насилие, убийство жертвы, жертва выступает в качестве главного/героини в снайфе	Нет шансов выжить	В основном, это женщины
4. Рождение детей	Принудительное рождение детей	Незначительные шансы на выживание и возврат на родину Часто после рождения детей (особенно мальчиков) женщин умерщвляют	Женщины детородного возраста
5. Работа – домашняя прислуга (противоречивые требования нанимателя, грубое обращение + оказание сексуальных услуг против воли жертвы)	Принудительный бесплатный домашний труд (уборка жилья, приготовление пищи, уход за детьми и т.д.)	Есть вероятность возвратиться на родину Иногда условия трудовых контрактов игнорируются, права работников нарушаются, отбирая документы, не оплачивают труд вовсе	В основном, это женщины
6. Нелегальная работа на подпольных предприятиях	Принудительный труд иностранных граждан, эмигрантов, под строгим контролем вооруженной охраны и в полной изоляции от внешнего мира	Самое мизерное число подневольных иностранцев в итоге возвращается домой Отсутствуют любые соглашения, трудовые контракты, не соблюдаются правила безопасности, жертвы не знают ни страны пребывания, ни точного адреса	Мужчины, но чаще женщины
7. Трансплантация/ продажа человеческих органов	Извлечение органов жертв	Нет шансов выжить	Все категории жертв
8. Вербовка и использование жертв в вооруженных конфликтах	Нелегальный вывоз граждан в другие страны (при помощи обмана, заманивания/завлечения для работы в барах, гостиницах) и использование в вооруженных конфликтах	Незначительные шансы на возвращение домой. Невозможность обращения за помощью к близким и правоохранительным органам (общение лишь с клиентами)	Женщины

Торговля людьми – действительно серьезная угроза и настоящая проблема современного уязвимого общества, масштабное негативное явление, угрожающее как национальной безопасности страны, так и всему национальному генофонду [27]. В данной связи мы требуем вмешаться в разрешение вопроса траффкинга по причине повышенной виктимности жертв, в том числе и жертв-иностранцев, не только правоохранительные органы РМ, но и все возможные государствен-

ные структуры для предотвращения данного феномена [27]. Защита жертв торговли людьми в современном законодательстве РМ, касающегося торговли людьми, представляет несколько этапов процесса защиты жертв торговли людьми: идентификация жертв торговли людьми (в этот процесс вовлечены представители государственных органов и гражданского общества), социальная реабилитация жертв торговли людьми (этот процесс направлен на их реинтеграцию [32] и включает в себя правовую и материальную помощь, психологическую, медицинскую и профессиональную реабилитацию, а также трудоустройство и предоставление жилья), профессиональная интеграция жертв торговли людьми в Кишиневе, репатриация жертв торговли людьми и др. [13] Второй важный нюанс заключается в следующем, что к феномену торговли людьми применительно говорить и о злоупотреблении властью и служебным положением/полномочиями. Т.е. должностное лицо, руководитель вопреки интересам осуществляемой деятельности использует свои полномочия, например, представитель/директор турагентства заранее организывает и вывозит жертв, клиентов под видом туристов). Физическое насилие – побои, телесные повреждения, истязания и др. Психическое насилие – воздействие на психику человека путем запугивания, угроз, шантажа, уловок, др. Насильственная преступность имеет насилие как момент мотивации и как средство достижения цели и в ряде других преступлений – терроризм, захват заложников, бандитизм, т.д. В то же время понятие «беспомощность» лица (жертвы) – явно не формально-определенное, это оценочная категория.

Остановимся и на теме военных преступлений по причине того, что данный вопрос стоит остро долгое время. Изначально отметим, что существуют определенные сложности в аспекте привлечения к уголовной ответственности за военные преступления. Привлечение к уголовной ответственности за военные преступления и преступления против человечности во время длящегося вооруженного конфликта представляет огромную сложность и с юридической точки зрения, и с практической.

Как показывает опыт 16 международных вооруженных конфликтов XX–XXI ст., полноценное привлечение к уголовной ответственности за военные преступления, агрессию и преступления против человечности, чаще происходит после окончания конфликта или, как минимум, его вооруженной фазы. В этом есть особенность юридической оценки международных конфликтов, которая окончательно формируется после прекращения агрессии. Кроме того, аннексия, оккупация и боевые действия — есть прямым препятствием для осуществления расследований и правосудия. Понятие вооруженный конфликт – понятие довольно обширное и полисемантическое [18]. Вместе с тем, хотя объективная функция конфликта состоит в разрешении противоречий, снятие которых через вооруженный конфликт не только не допустимо, но и преступно как в свете международного, так и внутригосударственного права. В вооруженном конфликте международного характера воюющие стороны представлены своими вооруженными силами.

Таким образом, отдельным вопросом стоят военные преступления, предусмотренные «гибким» Римским Статутом [23]. Если государство не ратифицировало действие Статута (или даже отозвало ранее поставленную подпись), его действие не распространяется (как в случае с Россией, поскольку она не ратифицировала и даже отозвала поставленную ранее подпись) [23]. Таким же образом не подлежат ответственности лица именно за применение запрещенного оружия, такого, например, как кассетные боеприпасы при обстреле Краматорска 10 февраля 2015 года, поскольку Россия не является участницей Конвенции, запретившей их применение. Однако и эти моменты не исключают ответственности за серьезное нарушение международного гуманитарного права (*далее* – МГП) в отношении некомбатантов.

В мае 2023 года РФ нанесла самые массовые удары по столице Украины, вследствие чего поражены многие военные объекты. В то же время, Киевский режим не спешит рассекречивать информацию по другим регионам, например, по Хмельницкому и близлежащих регионах (о возможных последствиях для украинских граждан, а также для молдаван, ведь мы находимся в непосредственной близости). По некоторым источникам стало известно, что украинские жители Подолья стали в спешке покидать свои дома, а именно жители Хмельницкого и Тернополя. По данным военной хроники, вооруженные силы РФ в ночь на 13 мая 2023 года нанесли удар по складам с ракетным артиллерийским вооружением и боеприпасами с ураном, по объекту №649, где расположен склад

ракетного вооружения, между с. Грузевица и с. Малашевцы, вблизи Хмельницкого, вследствие чего произошел мощнейший взрыв, повлекший за собой появление столба пламени и дыма в виде гриба, позже с белым радиационным фоном [35]. Мы еще не можем проследить все причинно-следственные связи между содеянным вражескими силами, появлением радиоактивной пыли и жалобами населения на массовое ухудшение самочувствия, но данный факт вмешательства и военной агрессии с ужасающими последствиями для граждан Украины и не только, а и РМ и других государств, нарушения их фундаментальных прав настораживает, вызывает опасения и панику и у населения нашей страны, властей, ведущих политиков и юристов по поводу распространения радиации и на более дальние расстояния [36].

По данным авторитетных украинских источников, на 1 июня 2023 в Украине вследствие военных действий РФ, принудительной депортации за границу подверглись около 20 000 детей.

С середины XX века, международное право недвусмысленно запрещает войну как способ ведения внешней политики. Тем не менее, в случае объявления войны, либо начала вооруженного конфликта, его потенциальные жертвы попадают под защиту, возможно, наиболее прагматичной отрасли международного права — международного гуманитарного права или права вооруженных конфликтов. Серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные как во время международного, так и в рамках немеждународного вооруженного конфликта, квалифицируются как военные преступления, с чем хочется с уверенностью согласиться. Наиболее полный, и в целом, общепризнанный каталог военных преступлений в международном праве, закреплен в Статуте Международного уголовного суда, или, как его называют по месту принятия, Римском статуте [23]. Именно ст.8 Римского статута разделяет все военные преступления на четыре группы: серьезные нарушения Женевских конвенций 1949 года [12]; другие серьезные нарушения законов и обычаев войны; серьезные нарушения ст.3, общей для четырех Женевских конвенций 1949 года [12]; другие серьезные нарушения законов и обычаев войны, применимых к вооруженным конфликтам немеждународного характера.

Первые две группы объединяют военные преступления, совершаемые во время международного вооруженного конфликта. Военные преступления в рамках немеждународного вооруженного конфликта, каталогизированы в третьей и четвертой группах из ст.8. Квалификация части преступных деяний как военных преступлений, не зависит от типа вооруженного конфликта. К таким относятся, например, следующие: убийства, пытки, посягательство на человеческое достоинство лиц, не принимающего активного участия в военных действиях; умышленное нанесение ударов по гражданским объектам, гражданскому населению, объектам, предназначенным для целей религии и культуры; изнасилование; уничтожение и захват имущества неприятеля, не продиктованное настоятельной военной необходимостью и т.д. Отметим, что для квалификации деяния как военного преступления, согласно требований Римского статута, необходимо наличие в противоправном деянии трех обязательных составляющих: *actus reus*; *mens rea*; контекстуальных обстоятельств. Так, *Actus reus* определяется для каждого отдельного вида военного преступления в ст.8 и в так называемых Элементах преступления — дополнение к Римскому статуту, в котором содержится развернутое описание составов всех международных преступлений [23].

Ещё одним инструментом привлечения к ответственности на международном уровне за преступления против международного мира и безопасности является Международный суд ООН. Однако использование этого юридического механизма в отношении РФ усложнено тем, что РФ является постоянным членом совета безопасности ООН. Вследствие этого и многих других факторов отсутствует фактический механизм контроля и принуждения РФ исполнять решения Международного суда ООН.

На международном уровне привлечения к уголовной ответственности за военные преступления и преступления против человечности точно так же, как и на национальном, используется принцип *Nulla poena sine lege*, согласно которому не может быть предъявлено обвинение кому бы то ни было без сформулированного ранее определения состава преступления и соответствующей ему степени наказания. Однако в международной практике существуют прецеденты отхода от этого принципа

в случае совершения самых серьёзных преступлений, вызывающих озабоченность международного сообщества, что вполне понятно по вышеуказанным причинам.

Выводы

С учетом психофизических особенностей исследование потерпевших и жертв-иностранцев позволило четко выделить четыре группы: несовершеннолетние дети, женщины и девушки, лица пожилого возраста, мужчины. Самыми распространёнными преступлениями против иностранцев являются все виды траффинга – незаконная торговля людьми с последующим их вывозом за рубеж.

Мы выявили, что «преступность против иностранцев» как подвид преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан на территории РМ, и за ее пределами, нуждается в глубоком криминологическом изучении, рост данной группы преступлений постепенно увеличивается, а нестабильность и непрекращающиеся военные действия в соседней стране (Украине) позволяют сделать неутешительный юридический и политический прогноз. Наши наблюдения и криминологическое исследование показали, что «преступления против иностранцев» или «совокупность преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан» обладает определенной спецификой, представляет самостоятельный подвид преступности, который следует изучить в виду особенной актуальности исследования.

«Преступления против иностранцев» в контексте нашего исследования охватывают те наиболее характерные для данной категории лиц и распространенные в регионе уголовно наказуемые деяния, т.е. «совокупность преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан», на территории РМ, которые характеризуются как определенными количественно-качественными показателями, так этническими чертами и криминологическими особенностями. Стоит отметить, что данный подвид преступности, связанной с иностранцами, обладает высокой степенью латентности, т.е. часто не учитывается официальной статистикой по ряду причин.

Руководство нашей страны должно быть готово к любым вызовам, угрозам со стороны, должно оказывать помощь иностранцам, беженцам и всем гражданам, лицам без гражданства, которые вынуждены временно находиться в РМ по определенным и/или веским причинам законно, не ущемляя их права. Как видим, определенная часть из данной группы физических лиц – уже может подпадать под категорию «жертв», даже если на территории РМ конституционные права данных не были нарушены. Анализ виктимизации жертв-иностранцев может обеспечить возможность проведения ряда исследований, сравнений, в этой области по данной проблеме на международном уровне.

Рекомендации

1. Жертвам преступлений – иностранным гражданам (жертвам-иностранцам), пострадавшим в результате уголовно наказуемых деяний и любых насильственных действий, совершенных на территории нашего государства, необходимо незамедлительно обращаться за юридической и психологической помощью в правоохранительные органы, а также требовать государственную компенсацию по причине наличия дополнительных отягощающих факторов, последствий несвоевременного обращения за помощью, как например, истечение срока законного пребывания в Республике Молдова и другие возможные нарушения.

2. В случае, если жертва преступления – иностранное лицо, умирает до даты получения компенсации, то государство (в нашем случае, РМ) должно позаботиться о том, чтоб иждивенцы (из-за потери кормильца) либо другие близкие родственники обратились для выдачи данной невыплаченной компенсации в кратчайшие сроки для возмещения материального ущерба семье.

3. Специальным консультантам и психологам поручить исследовать коэффициенты виктимизации в разбивке по отдельным категориям и видам преступлений и типам жертв-иностранцев (например, предлагается дезагрегировать жертв – по возрасту, полу и месту совершения преступлений);

4. Выяснить и выявить проводились ли в последние годы в РМ специальные исследования по вопросам виктимизации, у жертв-иностранцев, вступивших в контакт с молдавской системой правосудия, изучение конкретных групп потерпевших, как, например, жертв злоупотребления властью,

геноцида, жертв насилия в отношении женщин, детей-жертв, жертв торговли людьми и рабства, сумевших вырваться на свободу.

5. Предлагается узнать предусмотрена ли в РМ на законодательном уровне бесплатная профессиональная юридическая и психологическая защита прав конкретных групп жертв-иностранцев, пострадавших от следующих преступлений, предусмотренных и не предусмотренных в УК РМ: терроризм; торговля людьми; насилие в семье; сексуальное насилие и домогательства; пытки; жестокое обращение с детьми; злоупотребление властью, а также stalking, хейзинг, газлайтинг, моббинг, боссинг, кибербуллинг. Предпринять меры по улучшению национального законодательства и поддержке всех категорий жертв на фоне русско-украинской войны.

6. Предлагается пересмотр существующих законов в целях обеспечения их соответствия Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности и дополняющему ее Протоколу о предупреждении и пресечении торговли людьми, а также Европейской социальной Хартии, Всеобщей декларации прав человека, Конвенции ООН против коррупции, др. актов.

7. Так как органы полиции являются первым органом, куда обращаются граждане, в том числе иностранцы, то именно полиция должна предпринять ряд мер по совершенствованию своей деятельности в целях улучшения своей способности реагировать на потребности жертв преступлений, особенно по части уголовных дел.

8. Необходимо выяснить проводится ли в РМ какая-либо новая политика предоставления помощи иностранным гражданам, в особенности из Украины, по защите жертв-иностранцев. Целесообразно найти иностранных доноров, т.к. РМ оказалась сегодня в сложной экономической ситуации по причине наплыва беженцев из Украины.

9. Открыть координирующие специализированные учреждения, предоставляющие профессиональные услуги жертвам-иностранцам (на местном и национальном уровнях). Участниками могут выступать – юристы, судьи, прокуроры, адвокаты, министерство юстиции, полиция, академическое и научное сообщество, медики, психологи, искусствоведы, музеографы, педагоги, религиозное сообщество, специалисты по страхованию и соцзащите, др. Предлагается адаптировать Программы обучения юристов в республике к текущим потребностям и рассматривать вопросы, которые возникли или стали более распространенными или заметными во время войны в Украине, например, право вооруженных конфликтов, военные преступления, международное судебное сотрудничество по гражданским и уголовным делам (в гражданских делах — особенно подчеркивая сотрудничество со странами с наибольшим количеством украинских граждан).

10. Предлагается мультидисциплинарный подход к решению вопросов помощи жертвам-иностранцам и в рамках защиты социальных прав украинцев. Предлагается тесное сотрудничество государственных органов, общественных и международных организаций. Взаимное информирование сторон с соблюдением принципа конфиденциальности обязательно. Рекомендуются рассмотреть фактологическую базу исследований влияния войны и кризиса на наиболее уязвимые категории населения, что позволит определить наиболее необходимые шаги, которые должны быть направлены на их поддержку.

Библиография:

1. BRÂNZĂ S. *Infracțiuni contra vieții, sănătății, libertății și demnității persoanei*: Monografie. – Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 1999, 234 p. ISBN 9975-917-09-7.
2. BRÎNZĂ S., STATI V. *Tratat de drept penal*. Partea specială. vol. I. Ch.: Tip. Centrală, 2015, 1328 p.
3. *Caracteristici democratice, naționale, lingvistice, culturale*. 2004. Chișinău: Statistica, 2006, c.19.
4. *Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129.
5. *Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepseori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante* din 10.12.1984.
6. *Inter-American Juridical Committee, Statement of Reasons for the Draft Convention on Terrorism and*

- Kidnapping Doc.* CP/doc. 54170. P.10.
7. *Всеобщая декларация прав человека*, принятая 10 декабря 1948 г. Генеральной Ассамблеей ООН.
 8. ГЫРЛА, Л. Г. *Уголовное право Республики Молдова: Часть особенная. С изменениями на 2010 г.* – К.: Cartdidact SRL, Том 1, 2010, с. 712.
 9. ГЫРЛА, Л. Г. *Виктимологическая профилактика преступлений в сфере охраны здравоохранения. Reabilitarea victimelor infracțiunii*, 22 octombrie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Moldova, 2022, pp. 232-237. ISBN 978-9975-159-02-9.
 10. *Европейская конвенция о защите прав человека* 1950 г.
 11. *Европейская социальная хартия* 1961 г.
 12. *Женевская конвенция* 1949 г.
 13. *Закон № 102 от 13 марта 2003 г. «О занятости населения и социальной защите лиц, находящихся в поиске работы»*, опубликован в *Monitorul Oficial* № 70-72, 15 апреля 2003 г.
 14. *Закон РМ № 241 от 20 октября 2005 г. «О предупреждении и пресечении торговли людьми»*
 15. КИБАЛЬНИК А. Г., СОЛОМОНЕНКО И. Г. *Преступления против мира и безопасности человечества/Под науч. ред. докт. юрид. наук, проф. А. В. Наумова.* – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004, с. 21.
 16. *Конституция Республики Молдова* 1994 г.
 17. *Конституция Украины* 1996 г.
 18. ЛУКАШУК, И. И. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т.*— М.: Волтерс Клувер, 2005, с. 370-371.
 19. *Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма*, от 09.12.1999.
 20. *Международный пакт о гражданских и политических правах* 1966 г.
 21. МИСАИЛ-НИКИТИН, Д. *Независимая оценка постфактум степени реализации Национального Плана Действий по предотвращению и борьбе с торговлей людьми.* Кишинэу, 2014.
 22. *Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН* 14 декабря 1974 г.
 23. *Римский статут международного уголовного суда* 1998 г., вступил в силу 1 июля 2002 года A/CONF.183/9.
 24. СОСНА, А. *Механизмы защиты нарушенных прав и свобод, гарантированных конвенцией о запрещении пыток. Supremația Dreptului.* 2020, nr. 2, pp. 117-127. ISSN 2345-1971.10.5281/zenodo.4543389
 25. СОСНА, А., ГЕРМАН Ю. *Обеспечение прав собственности в Республике Молдова, Украине, Европейском Союзе. Сравнительно-правовой аспект. Supremația Dreptului,* 2022, nr. 1, pp. 73-86. ISSN 2345-1971.
 26. *Терроризм: борьба и проблемы противодействия: Учеб. пособие для студентов юрид. вузов/[С. Я. Казанцев и др.]; Под ред. проф. В. Я. Кикотя, проф. Н. Д. Эриашвили.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, *Закон и право*, 2004, с. 3-8.
 27. ХРИСТЕНКО В. Е. *Психология виктимности*, 2004. http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4128/1/book_victim.pdf
 28. ЧОБАНУ И., ЗАПОРОЖАН И. *Криминология*, Молд. гос. ун-т, каф. уголовного права и криминологии. – Ch.: Î.S.F.E.-P. Tipografia Centrală, 2005, p. 208-210. ISBN 9975-78-421-6.
 29. *Юридическая защита прав человека: Учебник/Борис Сосна, Андрей Боршевский, Александр Сосна [и др.]; И-н Непрерыв. Образования.* – К.: 2013, 113 с.
 30. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019. Справа № 1-26/2018(2572/17).* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19#n2>
 31. СМУШ-КУЛЕША М., ФЕДОРОВА А., МОЙСА Б. *Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб.* Друк. Рада Європи. Грудень 2022 р., с. 6. [Needs-assessment%20UA-2_ПРАВА%20УКРАЇНЦІВ_2022.pdf](https://www.educatieonline.md/details?307a572f-fe51-4143-9faf-715c2517d8fc)
 32. [Explanatory Notes_2013-44.pdf](https://www.educatieonline.md/details?307a572f-fe51-4143-9faf-715c2517d8fc)
 33. [http://www.antitrafic.gov.md/public/files/Convenia_CoE_ROM.pdf](https://www.educatieonline.md/details?307a572f-fe51-4143-9faf-715c2517d8fc)
 34. [http://www.educatieonline.md/details?307a572f-fe51-4143-9faf-715c2517d8fc](https://www.educatieonline.md/details?307a572f-fe51-4143-9faf-715c2517d8fc)

35. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

36. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-12-12-OHCHR-37th-periodic-report-ukraine-RUS.pdf>.

Данные об авторе:

Юлиана ГЕРМАН, докторант, Государственный педагогический университет «Ион Крянгэ». Магистр права, юридический факультет, Молдавский государственный университет.

ORCID: 0000-0001-8717-7092

E-mail: julianagerman777@gmail.com

Представлено 15.01.2024

CZU: 341.1:316.347(=135.1)(4-672 UE)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_31](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_31)

ROLUL INSTITUȚIILOR INTERNAȚIONALE ȘI ȚĂRILOR DE DESTINAȚIE ÎN FORMAREA DIASPOREI MOLDOVENEȘTI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Gheorghe MOȘNEAGA,*Universitatea de Stat din Moldova*

În articol se analizează activitatea organizațiilor internaționale și a țărilor UE la procesul de consolidare și dezvoltare a diasporei moldovenești în Uniunea Europeană, se dezvăluie principalele forme și mecanisme de stimulare a acestor procese.

Principalele instituții internaționale care se preocupă de implementarea proiectelor și programelor sunt: ONU, Organizația Internațională a Muncii, Organizația Internațională pentru Migrație, OSCE, Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor Migraționiste (ICMPD) și altele. La nivel regional Moldova participă la mai multe organizații și platforme specializate în domeniul migrației: Parteneriatul Estic, FRONTEX, EUBAM, Parteneriatul de Mobilitate, Procesul de la Praga, Procesul de la Budapesta, Procesul de la Söderköping și altele. Printre donatorii de asistență financiară pentru Moldova în sfera migrației și diasporei se regăsesc și guvernele a mai multor state-membri UE, al SUA și ale altor țări. Guvernul moldovenesc reglementează baza instituțională și mecanismul de coordonare a asistenței externe oferite de organizațiile internaționale și țările donatoare.

Moldova beneficiază de asistență financiară, juridică, și logistică diversă din partea UE pentru reglementarea migrației și integrării migranților în UE. În articol sunt indicate convențiile europene, care au avut impact asupra elaborării politicii moldovenești în domeniul migrației și diasporei. Diaspora este privită drept agent al schimbării. Structurile europene încep să pună accent în politicile sale asupra diasporei doar începând cu 2011. UE insistă asupra colaborării strânse dintre diaspora și țările de origine, considerând că integrarea migranților se realizează mai efectiv prin intermediul diasporei. În procesul integrării migranților trebuie să fie incluse instituțiile societății civile din țările UE. Moldova adoptă practicile pozitive de atragere a diasporei, suportului ei pentru dezvoltarea sustenabilă a țării. Experiența arată că este necesar de a încheia acorduri nu numai în domeniul migrației de muncă și protecției sociale, ci și în domeniul protecției juridice a migranților de muncă. Creșterea rolului diasporei rezultă din adâncirea colaborării cu societatea civilă a țărilor de destinație, includerii migranților de muncă în viața politică a țărilor de destinație. Este important ca toate nivelurile de administrație să participe la dezvoltarea și implementarea strategiilor de integrare a migranților.

Cuvinte-cheie: diaspora moldovenească, forme și mecanisme de dezvoltare și consolidare a diasporei în UE.

THE ROLE OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS OF DESTINATION COUNTRIES IN THE FORMATION OF MOLDOVAN DIASPORA IN THE EUROPEAN UNION

The following article analyzes the involvement of international organizations and EU states in the consolidation and development of the Moldovan diaspora in the European Union; the article also investigates the primary forms and mechanisms of stimulating these processes.

The main international institutions participating in the implementation of programs and projects are the UN, the International Labor Organization, the International Organization for Migration, the OSCE, the ICMPD, and others. On a regional level Moldova is the participant of many specialized organizations and platforms in the field of migration: Eastern Partnership, FRONEX, EUBAM, Mobility Partnership, the Prague Process, the Budapest Process, the Söderköping Process, and others. Among the donors that provide Moldova with financial aid in the field of migration and diaspora are many EU states, the USA, and several other countries. The Moldovan government regulates the institutional framework and the mechanism of coordination of external aid provided by the international organizations and donor-countries.

Moldova receives different kinds of financial, legal, and logistical aid from the EU for the regulation of migration, integration of migrants in the EU. The article lists European conventions that influenced the development of Moldovan policy in the field of migration and diaspora. Diasporas are viewed as agents of change. European institutions be-

gin to focus in their policies on diasporas only starting with 2011. The EU insists on close collaboration between the diasporas and the countries of origin, considering that migrant integration is more effective by way of diasporas. It is necessary for civil society institutions to participate in the process of integration. Moldova adopts the positive practices of diaspora attraction, its support for the country's sustainable development. Practice shows that it is necessary to make agreements not only in the field of labor migration and social protection, but also in the field of labor migrants' legal protection. The increasing role of the diaspora is tied to the deepening collaboration with the civil society of the destination countries, the participation of labor migrants in the destination countries' political life. It is important for every level of administration participate in the development and implementation of strategies for migrant integration.

Keywords: *Moldovan diaspora, forms and mechanisms of diaspora development and consolidation in the EU.*

Un rol important în formarea diasporei moldovenești din Uniunea Europeană îl au instituțiile internaționale și autoritățile / societatea civilă din țările de destinație. Tocmai sub influența structurilor internaționale și a Uniunii Europene s-a format atitudinea actuală a autorităților moldovenești față de problema migrației. În efortul de a minimiza consecințele negative ale emigrării în masă, Republica Moldova a luat și continuă să ia anumite măsuri în acest sens. O parte semnificativă a progresului este legată de sprijinul partenerilor externi, care au contribuit la implementarea diverselor inițiative în domeniul migrației și diasporei. Cu sprijinul financiar al partenerilor externi, BRD [Biroul pentru Relații cu Diaspora] implementează programe de interes pentru reprezentanții diasporei, care vizează stabilirea relațiilor de dezvoltare și cooperare cu conaționali de peste hotare, asigurarea dialogului dintre reprezentanții diasporei și autoritățile publice din Republica Moldova, consolidarea structurilor instituționale ale diasporei, promovarea intereselor naționale, dezvoltarea și promovarea dialogului cultural-artistic tradițional [23, p. 47].

În implementarea proiectelor și programelor în domeniul migrației și diasporei, partenerii internaționali ai Guvernului Republicii Moldova sunt: ONU (PNUD, Fondul ONU pentru Populație - Moldova etc.), OIM - Misiunea în Moldova, Organizația Internațională a Muncii, OSCE - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Fondul European de Investiții și Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor Migraționiste (ICMPD).

Un rol important îl are Grupul de lucru pentru migrație al Echipei de țară ONU, care include reprezentanți ai tuturor agențiilor relevante ale ONU implicate în gestionarea migrației internaționale în Republica Moldova. Activitatea Grupului are ca scop asigurarea unei abordări cuprinzătoare în gestionarea migrației, îmbunătățirea schimbului de date și evitarea dublării eforturilor și activităților finanțate de către părțile internaționale interesate [10, p. 24].

PNUD cooperează cu Guvernul Republicii Moldova pentru a echilibra măsurile pe termen scurt de abordare a consecințelor emigrației cu soluții de dezvoltare durabilă pe termen lung. În 2015, în domeniul diaspora-migrație-dezvoltare, PNUD a lansat proiectul MiDL, care vizează implicarea migranților în dezvoltarea durabilă a comunităților locale, prin îmbunătățirea serviciilor publice locale și stimularea activităților economice generatoare de venituri în strânsă cooperare cu autoritățile publice naționale și locale din Republica Moldova [49]. Proiectul este implementat cu sprijinul financiar al Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare (SDC), care este un partener important de dezvoltare pentru Republica Moldova.

De menționat că Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare este un partener internațional activ al Republicii Moldova în diverse domenii. Începând cu anul 2014, SDC a lansat o Strategie de cooperare cu Republica Moldova, care, alături de domeniile tradiționale de asistență (sănătate și alimentarea cu apă potabilă), a inclus un nou domeniu - migrația și dezvoltarea. În cooperare cu Guvernul Republicii Moldova, în 2014 a fost lansat programul „Valorificarea potențialului migrației în Republica Moldova”, care vizează utilizarea capitalului uman și financiar al diasporei moldovenești pentru dezvoltarea țării de origine. Cea de-a treia fază a Programului SDC a început în 2023 și se va desfășura până în decembrie 2026. Obiectivul general al Programului este de a îmbunătăți standardele de viață ale cetățenilor moldoveni printr-o guvernare mai incluzivă, mai responsabilă, mai receptivă și bazată pe dovezi, precum și de a spori participarea migranților / diasporei la dezvoltarea durabilă a țării lor de origine [7].

O asistență semnificativă în gestionarea migrației la nivel național este oferită de Organizația Internațională pentru Migrație - Misiunea în Moldova, care a fost deschisă în 2001. În 2003, Republica Moldova a de-

venit oficial stat membru al OIM. Obiectivul principal al OIM este de a asigura respectarea principiului migrației umane și ordonate în beneficiul migranților și al societății. Misiunea OIM în Moldova lucrează în parteneriat cu Guvernul Republicii Moldova, cu organizațiile internaționale și cu ONG-urile locale în patru domenii principale: migrație și dezvoltare; prevenire și protecție (combaterea traficului de ființe umane); managementul migrației; migrația facilitată. În plus, OIM Moldova este responsabilă de furnizarea de sprijin administrativ și logistic pentru Misiunea UE de asistență la frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM).

Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor de Migrație (ICMPD) își desfășoară activitatea în peste 90 de țări din întreaga lume, aplicând o abordare regională, pentru a crea o cooperare și parteneriate eficiente de-a lungul rutelor de migrație. ICMPD este activ în Republica Moldova de mai mulți ani, implementând diverse proiecte în domeniul migrației și dezvoltării. În ultimii ani, ICMPD a implementat două proiecte de amploare: „Dezvoltarea unui sistem de monitorizare a reîntoarcerilor forțate în Republica Moldova” și „Capacitate pentru un sistem de primire bazat pe drepturi pentru Moldova”. Din 2019, ICMPD colaborează cu BRD și cu reprezentanții diasporei moldovenești pentru a consolida eforturile legate de implicarea diasporei în dezvoltarea Republicii Moldova în cadrul proiectului-pilot EUDiF - Instrumentul Global al Facilității UE pentru Diasporă. În prezent, autoritățile moldovenești lucrează cu experți din diaspora moldovenească la două proiecte - „Pilotarea schemelor de mobilizare a diasporei în sectoarele de educație și cercetare din Moldova” și „Promovarea turismului de patrimoniu în Moldova prin intermediul expertizei diasporei” [26], care contribuie la utilizarea potențialului uman al diasporei în dezvoltarea durabilă a țării de origine, precum și la creșterea rolului diasporei în promovarea unei imagini pozitive a Republicii Moldova.

Împreună cu organizațiile internaționale, Republica Moldova implementează o serie de proiecte majore în domeniul migrației, diasporei și dezvoltării:

- „Consolidarea Capacităților Guvernului Republicii Moldova de Gestionare a Relațiilor cu Diaspora”, finanțat din Fondul de Dezvoltare al OIM, implementat de OIM Moldova;
- „Consolidarea Legăturii dintre Migrație și Dezvoltare: Testarea Platformei de Servicii Integrate pentru Migranții Moldoveni și Comunitățile Acestora”, finanțat de UE și implementat de Agenția Internațională pentru Informații din Țările Sursă;
- Programul Pilot Comun PNUD / OIM / UN Women Privind Integrarea Migrației în Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova, finanțat de Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare;
- „Fortificarea capacității Moldovei de a gestiona migrația de muncă și de reîntoarcere”, finanțat de UE și implementat de Serviciul suedez pentru ocuparea forței de muncă;
- „Gestionarea eficientă a migrației de muncă și a calificărilor în Moldova”, finanțat de UE și implementat de OIM;
- „Susținerea implementării componentei migrație și dezvoltare a Parteneriatului de Mobilitate UE – Moldova”, finanțat de UE și pus în aplicare de OIM;
- „Sprijinirea implementării acordurilor cu Comunitatea Europeană privind facilitarea eliberării vizelor și de readmisie în Republica Moldova și în Georgia (REVIS)”, finanțat de UE;
- „Dezvoltarea sistemului de educație și formare profesională”, implementat de Fundația Europeană pentru Formare [59, pp. 225-226];
- „Consolidarea Managementului Migrației și a Cooperării în domeniul Readmisiei în Europa de Est”, finanțat de UE, cofinanțat de Departamentul de Stat al SUA, cofinanțat și implementat de OIM în cooperare cu Guvernul Republicii Moldova [51, p. 77].

Pe lângă proiectele menționate mai sus, pot fi menționate proiectul „Migrație și Dezvoltare Locală”, finanțat de Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare, și proiectul „Consolidarea potențialului de dezvoltare a Republicii Moldova prin crearea de parteneriate între diasporă și țara de origine”, finanțat de Fondul de Dezvoltare al OIM și implementat de Misiunea OIM în Moldova, în parteneriat cu Ministerul Educației și Cercetării.

Punerea în aplicare a proiectelor nu ar fi fost posibilă fără sprijinul financiar din partea principalilor donatori: Comisia Europeană, Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare (SDC), Fondul Fiduciar de Securitate Umană al ONU, Agenția SUA pentru Dezvoltare Internațională (USAID), Fundația SOROS, Agenția de Dezvoltare a Republicii Cehe, Agenția Austriacă de Dezvoltare, Agenția Suedeză pentru Co-

perare Internațională și Dezvoltare, Guvernul Japoniei, Guvernul României, Guvernul Finlandei, Guvernul Italiei, Guvernul Ciprului, Guvernul Germaniei, Guvernul Greciei, Guvernul Danemarcei, Guvernul Norvegiei, Guvernul Elveției, Soroptimist International (Norvegia), Lakarmissionen (Suedia) [51, p.76].

Ținând cont de volumul ajutorului extern acordat Republicii Moldova și pentru a asigura o mai bună coordonare a utilizării acestuia, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea nr. 561 din 19 august 2015, care reglementează cadrul instituțional și mecanismul de coordonare a asistenței externe acordate de organizațiile internaționale și țările donatoare. În conformitate cu această hotărâre, Cancelaria de Stat acționează în calitate de Autoritate națională de coordonare a asistenței externe, responsabilă de procesul de planificare, monitorizare și evaluare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de către partenerii de dezvoltare. Prim-ministrul îndeplinește funcția de coordonator național în domeniul asistenței externe, precum și sarcina de a maximiza impactul acesteia asupra dezvoltării economice a țării, de a asigura transparența asistenței externe și de a implementa strategii de comunicare cu comunitatea donatorilor și cu societatea civilă [33].

La nivel regional, Republica Moldova face parte din diverse forumuri sau platforme de dialog în domeniul migrației, menite să consolideze cooperarea cu țările vecine, țările de destinație și țările de origine a migranților. Aici putem menționa Parteneriatul Estic, Agenția Uniunii Europene pentru Securitatea Frontierelor Externe (FRONTEX), Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM), Parteneriatul pentru Mobilitate (PM), Procesul de la Praga, Procesul de la Budapesta, Procesul de la Söderköping, GUAM. În opinia experților, acest lucru permite schimbul de informații cu partenerii și, într-o anumită măsură, sincronizarea legislației naționale cu legislația țărilor gazdă ale migranților moldoveni [41, p. 180].

Fără îndoială, Republica Moldova este ajutată în mare măsură în elaborarea și implementarea politicilor de migrație, diasporă și dezvoltare de către Uniunea Europeană, care dispune de un cadru politic și juridic bine dezvoltat în domeniul politicilor supranaționale de imigrare care acoperă diverse sfere ale vieții migranților. În acest context, putem evidenția documente precum:

- Convenția europeană referitoare la statutul juridic al lucratorului migrant [14];
- Convenția europeană a drepturilor omului [15];
- Convenția europeană cu privire la cetățenie [16];
- Carta Socială Europeană (revizuită) [11];
- Codul european de securitate socială (revizuit) [18];
- Convenția europeană privind asistența socială și medicală și Protocolul acesteia [28];
- Convenția europeană cu privire la securitatea socială și Protocolul acesteia [29];
- Acordul european interimar cu privire la regimurile de securitate socială referitoare la bătrânețe, invaliditate și urmași;
- Acordul european interimar cu privire la alte regimuri de securitate socială decât cele referitoare la bătrânețe, invaliditate și urmași;
- Convenția Europeană cu privire la recunoașterea atestatelor obținute în învățământul superior în statele din regiunea Europei [17];
- Convenției Consiliului Europei privind participarea străinilor la viața publică la nivel local [13].

Uniunea Europeană acordă o mare importanță procesului de integrare a migranților în țările de primire. În 2004, UE a formulat „Principiile de bază comune pentru politica de integrare a migranților în UE” ca un proces bilateral de acomodare reciprocă a migranților și a populației din țările de reședință în UE, bazat pe valorile Uniunii Europene [48]. În 2005, a fost adoptată „Agenda comună pentru integrare: un cadru pentru integrarea resortisanților țărilor terțe în Uniunea Europeană” [5], care a contribuit la revizuirea de către statele membre ale UE a legislației lor privind integrarea.

Principiile europene comune ale politicii de imigrare au fost formulate în documentul Comisiei Europene „Politica comună de imigrare a Uniunii Europene: principii, direcții, instrumente”, adoptat în 2008 [6], care reflectă dorința țărilor europene de a încuraja imigrația legală în conformitate cu nevoile forței de muncă ale UE, precum și de gestionare a proceselor de migrație în parteneriat cu țările exportatoare de migranți [38, p. 62].

Cu toate acestea, în ciuda numărului mare de documente adoptate, rolul diasporilor în politica europeană de migrație și integrare a fost abordat doar recent de către Uniunea Europeană. Până în anii 2010 nu a existat nicio mențiune despre diasporă în documentele oficiale ale Comisiei Europene. Termenul „diasporă” apare pentru prima dată în „Agenda comună pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2011 [27] și în „Planul de acțiune pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2016 [8], adoptate de Comisia Europeană, unde diaspora este menționată ca fiind una dintre principalele instituții de integrare. Agenda europeană pentru integrare conținea specificația „integrarea resortisanților țărilor terțe”, subliniind integrarea ca modalitate de „valorificare a potențialului migrației”, precum și responsabilitatea comună a statelor membre ale UE în ceea ce privește integrarea. Astfel, conștientizarea importanței implicării organizațiilor diasporice ca agenți ai politicii supranaționale de integrare a UE a crescut treptat în țările Uniunii Europene.

În plus, diasporile acționează ca „agenți ai schimbării”. „Agenda comună pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2011 solicită sprijinirea cooperării între comunitățile din diasporă și țările de origine pentru a promova antreprenoriatul transnațional și relațiile comerciale externe. Planul de acțiune al UE privind integrarea și incluziunea migrantilor 2021-2027 [44] notează că diaspora poate juca un rol crucial în sprijinirea incluziunii în societățile gazdă, promovând investițiile, inovarea și dezvoltarea, menținând în același timp relațiile cu țările de origine.

Planul de acțiune adoptat este suficient de ambițios și stabilește un cadru solid pentru consolidarea și re-vigorarea politicilor de integrare și incluziune în UE. În implementarea lui, Comisia Europeană va colabora îndeaproape cu toate părțile interesate, inclusiv cu organizațiile diasporice. În plus, Comisia a înființat un grup de experți privind viziunile migrantilor, compus din migrați și organizații care le reprezintă interesele, și îl va consulta la elaborarea și punerea în aplicare a viitoarelor politici ale UE în materie de migrație, azil și integrare.

După cum arată practica, cea mai reușită integrare a imigrantilor are loc prin intermediul diasporice, care se integrează la maximum în societatea gazdă și, în același timp, contribuie la dezvoltarea țării de origine. În țările Uniunii Europene, asistența diasporice este oferită în diverse direcții: informare și consiliere pe diverse teme, sprijinirea antreprenoriatului în diasporă, transfer de cunoștințe și transfer tehnologic, încurajarea asociațiilor locale, finanțarea inițiativelor de migrație și dezvoltare [34]. În acest scop, sunt create diverse fonduri, centre, platforme pentru a sprijini activitățile organizațiilor de migrați sau pentru interacțiunea dintre organizațiile din diasporă și organizațiile societății civile din țările gazdă (Fondul federal de sprijinire a politicii de migrație în Belgia; Programul de sprijinire a activităților de dezvoltare a organizațiilor de migrați în Germania și în țările de origine ale migrantilor din Germania; „Rețeaua Diasporice” în Norvegia; organizația nonguvernamentală IntEnt în Țările de Jos etc.) [38, p. 72].

Principala povară a integrării migrantilor este suportată de autoritățile locale și regionale, care dispun de instrumentele politice, legislative și bugetare pentru a pune în aplicare politicile de integrare. Planul de acțiune al UE privind integrarea și incluziunea migrantilor 2021-2027 subliniază că integrarea are loc în fiecare sat, oraș și regiune în care migrații locuiesc, lucrează, merg la școală sau frecventează un club sportiv. Nivelul local joacă un rol esențial în primirea și însoțirea migrantilor atunci când aceștia sosesc pentru prima dată într-o țară nouă. Organizațiile societății civile, instituțiile de învățământ, angajatorii, biserica, organizațiile de tineret și studențești, organizațiile diasporice, precum și migrații înșiși ar trebui să contribuie la realizarea unor politici de integrare eficiente și cuprinzătoare.

Republica Moldova cooperează activ și eficient cu Uniunea Europeană în domeniul migrației și dezvoltării. La 5 iunie 2008 a fost semnată Declarația privind parteneriatul pentru mobilitate între Republica Moldova și țările UE participante la parteneriat. Parteneriatul de Mobilitate Republica Moldova-UE (PM) oferă cadrul politic pentru cooperarea cu UE (Serviciul European de Acțiune Externă, Comisia Europeană, Fundația Europeană pentru Formare și Frontex) în domeniul migrației în toate sferile de cooperare în cadrul Abordării Globale a Migrației și Mobilității [50, p. 76]. Această inițiativă reunește mai multe proiecte în domeniul migrației și are drept scop consolidarea capacității instituționale în domeniul managementului migrației, dezvoltarea modalităților legale de migrație, protejarea drepturilor migrantilor și consolidarea relațiilor cu diaspora, încurajarea întoarcerii și reintegrării migrantilor moldoveni, investirea eficientă a

remitențelor, asigurarea protecției sociale, controlul frontierelor și securitatea documentelor, precum și cooperarea în combaterea migrației ilegale și a traficului de ființe umane [52, p. 65].

Mecanismul de monitorizare, coordonare și implementare a PM cuprinde o serie de instrumente, inclusiv Reuniunea de Nivel Înalt a PM RM-UE, Reuniunea Platformei locale a PM Republica Moldova - UE, transformată în Reuniunea Platformei locale a PM RM-UE în format extins și Comitetul Național de Coordonare a PM, care este responsabil pentru informarea guvernului cu privire la ultimele evoluții în ceea ce privește punerea în aplicare a PM.

Reuniunea de Nivel Înalt a PM RM-UE are loc o dată pe an la Bruxelles, cu participarea reprezentanților țărilor care au semnat Declarația comună. Reuniunea analizează evoluțiile recente și identifică oportunitățile de lansare a unor noi inițiative. Astfel, în cadrul celei de-a opta reuniuni la nivel înalt a Parteneriatului pentru Mobilitate Republica Moldova-UE, desfășurată la Bruxelles în noiembrie 2015, au fost prezentate drept realizări elaborarea Strategiei naționale „Diaspora 2025”, implementarea unei abordări „whole-of-government” și numirea coordonatorilor în domeniul migrației și dezvoltării la nivel național. Reprezentanții UE au apreciat eforturile și dinamica pozitivă a inițiativelor implementate în domeniul migrației legale și consolidarea relațiilor cu diaspora, prevenirea și combaterea migrației ilegale, promovarea mobilității circulare și capitalizarea migrației în politica de dezvoltare a țării [52, p. 66].

Reuniunile Platformei de Cooperare Locală în format extins au loc o dată pe an la Chișinău cu participarea reprezentanților autorităților Republicii Moldova, statelor membre ale UE, Comisiei Europene, Serviciului European de Acțiune Externă, organizațiilor internaționale, societății civile și mediului academic. În cadrul reuniunilor se evaluează nivelul de implementare a sarcinilor prevăzute în Declarația comună a PM și se stabilesc perspectivele de cooperare viitoare între parteneri; se identifică prioritățile de cooperare în cadrul altor platforme bilaterale și multilaterale în domeniul migrației și mobilității la nivel regional și global.

În cadrul reuniunii formatului extins al Platformei de Cooperare Locală a Parteneriatului de Mobilitate Moldova-UE, care a avut loc la Chișinău în 2017, a fost reafirmat angajamentul Republicii Moldova de a utiliza la maximum potențialul Parteneriatului în domeniul migrației, mobilității și dezvoltării, inclusiv în contextul implementării Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă ale Agendei ONU 2030 și al elaborării Pactului Global privind Migrația. Un accent deosebit a fost pus pe reintegrarea migranților moldoveni și pe implicarea acestora în dezvoltarea economică a Republicii Moldova în contextul aplicării unor programe precum PARE 1+1 și MiDL.

De asemenea, unul dintre instrumentele de monitorizare online ale parteneriatului pentru mobilitate este Baza de date, care conține informații despre inițiative, partenerii responsabili de implementarea acestora, indicatori și date de implementare, surse de finanțare etc., ceea ce permite sistematizarea activităților parteneriatului în funcție de diferite criterii, generând informațiile necesare pentru raportare. Republica Moldova oferă anual o bază de date online actualizată a Parteneriatului pentru Mobilitate.

În perioada 2008-2014 au fost implementate peste 110 proiecte în cadrul Parteneriatului de Mobilitate Moldova-UE în domeniul migrației legale, securității documentelor, politicii de migrație, combaterii migrației ilegale, migrației circulare etc. Cele mai multe proiecte au fost implementate în domeniul „Consolidarea sistemului național de gestionare a migrației” (29%). Urmează proiectele legate de protecția socială a migranților și a membrilor familiilor acestora (18,3%), „Consolidarea și co-dezvoltarea diasporei” (10,75%), „Schemele de migrație legală”, „Dezvoltarea pieței muncii din Republica Moldova”, „Cooperarea în domeniul gestionării frontierelor, cetățeniei și documentelor de călătorie, combaterea migrației ilegale și a traficului de ființe umane” (9,68% pentru fiecare direcție) [42, p. 58].

Jumătate dintre aceste proiecte au o componentă MISMES („Măsuri de sprijinire a migranților din perspectiva ocupării forței de muncă și competențelor”) [42, p. 58], care include măsuri politice specifice în țările de origine ale migranților, cum ar fi furnizarea de informații, instruirea sau servicii pentru potențialii migranți sau pentru migranții care se întorc la diferite etape: pre-migrație, migrație, post-migrație.

În acest sens, menționăm proiectul-pilot privind mobilitatea forței de muncă între Italia și Republica Moldova, care a vizat formarea și angajarea forței de muncă, organizarea și desfășurarea cursurilor lingvistice și profesionale, precum și îmbunătățirea gestionării fluxurilor forței de muncă calificată între Italia și Republica Moldova [51, p. 75].

La inițiativa Republicii Moldova, în 2012 a fost efectuată prima evaluare a Parteneriatului pentru mobilitate, care a arătat că Moldova este, în general, un exemplu de succes în ceea ce privește implementarea PM. Parteneriatul pentru mobilitate a permis extinderea cadrului de cooperare în mai multe sectoare din domeniul Justiției și Afacerilor Interne. Cea de-a doua evaluare a programului a fost realizată în 2018. Ca recomandare a fost propusă implicarea resurselor umane din instituțiile naționale în procesul de implementare a PM [43].

Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, semnat în iunie 2014, declară unul dintre angajamentele asumate de către părți de a aprofunda dialogul și cooperarea în domeniul mobilității, migrației, azilului și controlului la frontieră, în conformitate cu politica UE în domeniul migrației, cooperarea în domeniul migrației legale și asigurarea implementării efective a acordului de readmisie.

Republica Moldova a încheiat acorduri de readmisie cu majoritatea țărilor UE, precum și cu Elveția (2004) și Norvegia (2006). Acest lucru a contribuit la consolidarea încrederii între Moldova și UE în ceea ce privește reglementarea proceselor de migrație ilegală, precum și la simplificarea procedurii de încheiere a acordurilor privind migrația forței de muncă și de reglementare a aspectelor legate de protecția socială a migranților [41, p. 180].

Articolul 14 din Acordul de Asociere prevede cooperarea în domeniul migrației, azilului și controlului la frontieră, cu accent pe gestionarea comună a fluxurilor de migrație și pe facilitarea „migrației circulare pentru dezvoltare”. Articolul 15 prevede implementarea acordurilor de readmisie și facilitarea eliberării vizelor, și stabilește punerea în aplicare în continuare a eforturilor privind mobilitatea internațională a cetățenilor.

Articolul 32 din acord se referă la cooperarea bazată pe schimbul de informații și de bune practici în „gestionarea eficientă a migrației forței de muncă pentru a consolida impactul pozitiv al migrației asupra dezvoltării” [1]. În opinia lui M. Cebotari, deși aceste prevederi nu sunt foarte concrete, ele joacă rolul de norme-cadru care determină direcția de dezvoltare, iar evidențierea unui aliniat separat dedicat protecției drepturilor migranților moldoveni și nediscriminării, demonstrează importanța acestui aspect în viziunea UE [12, p. 63].

În acest context, planurile naționale de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere pentru anii 2014-2016 și 2017-2019 prevedeau un șir de acțiuni, care vizează cooperarea comună în gestionarea fluxurilor migraționale între UE și Republica Moldova, a frontierelor comune, precum și în alte domenii ce țin de protecția internațională, integrarea străinilor, prevenirea și combaterea migrației ilegale, a traficului de ființe umane, facilitarea migrației pendulare pentru dezvoltarea Republicii Moldova și asigurarea circulației legale a cetățenilor moldoveni [50, p. 73].

În baza Acordului de Asociere UE-Moldova, în 2022, Consiliul European a recunoscut perspectiva europeană a Republicii Moldova și i-a acordat statutul de țară candidată la UE, lansând o nouă etapă strategică a relațiilor UE-Moldova. La 22 august 2022, a fost adoptată o Agendă de asociere UE-Moldova actualizată pentru perioada 2021-2027.

Având în vedere impactul fluxurilor de migrație asupra societății și economiei moldovenești, guvernul a adoptat o serie de programe și proiecte menite atât să creeze condiții pentru angajarea legală a cetățenilor moldoveni în străinătate, cât și să încurajeze cetățenii moldoveni să se întoarcă acasă. Multe dintre acestea țin de domeniul educație și formare profesională și au fost implementate cu ajutorul unor proiecte finanțate în cadrul Parteneriatului pentru mobilitate UE-Moldova. În 2020, Fundația Europeană pentru Formare a evaluat politicile Republicii Moldova în domeniul dezvoltării capitalului uman, cu accent pe migrație și, în special, pe măsurile de sprijinire a migranților în ceea ce privește ocuparea forței de muncă și competențele [57, p. 10].

În mare parte obiectivul general al măsurilor întreprinse de autoritățile moldovenești este de a mobiliza resursele umane și financiare ale diasporei pentru a atrage repatriații și investițiile, precum și pentru a crea noi locuri de muncă. Din cele 64 de proiecte și activități MISMES de sprijinire a migranților, doar 9 proiecte s-au concentrat pe faza premergătoare migrației, 30 pe faza post-migrație, 25 de proiecte acoperă mai multe faze și niciun proiect nu vizează sprijinirea migranților în timpul perioadei de migrație [42, p. 60].

Acest lucru explică în mare parte faptul că Republica Moldova a obținut cele mai puține rezultate în faza premigratorie. Majoritatea măsurilor aplicate se limitează la facilitarea unei tranziții ușoare către țările

gazdă, prin informare cu privire la pericolele migrației ilegale și prin instruire, pentru a sprijini integrarea culturală și lingvistică în țara gazdă. Acest lucru duce, la rândul său, la o pregătire insuficientă a migranților, în special în ceea ce privește competențele profesionale și, în consecință, la o promovare insuficientă a oportunităților reale de migrație circulară.

Un alt obstacol în calea consolidării migrației circulare, potrivit specialiștilor ETF, este progresul lent în domeniul calificărilor. La momentul evaluării din 2020, în Republica Moldova fuseseră elaborate și aprobate doar 33 de standarde profesionale, iar registrul pentru Standardul Național de Clasificări era în curs de elaborare [57, p. 12].

În mare parte datorită sprijinului semnificativ acordat în faza de post-migrație, cele mai bune rezultate ale Republicii Moldovei au fost obținute în ceea ce privește reintegrarea migranților reveniți în țară prin inițiative de afaceri și formare antreprenorială. Instrumentele operaționale în acest sens au fost programele PARE 1+1, care au inclus o componentă de formare în domeniul antreprenoriatului și al dezvoltării afacerilor, și MiDL, care vizează realizarea potențialului migranților în dezvoltarea țării de origine.

În același timp, recunoașterea competențelor informale, dobândite de către migranții de muncă moldoveni în străinătate, devine relevantă la această etapă. ETF a elaborat recomandări pentru Republica Moldova, care vizează includerea dezvoltării capitalului uman ca prioritate la toate etapele migrației. Pentru programele de migrație axate pe educație și instruire, se recomandă o mai bună utilizare a rețelei existente de furnizori publici de educație și formare profesională. A doua recomandare are ca scop consolidarea procesului de creare a condițiilor pentru migrația circulară, în special prin deschiderea oportunităților de educație internațională și prin recunoașterea reciprocă a calificărilor profesionale și a documentelor educaționale. În acest scop, Republica Moldova a încheiat deja acorduri bilaterale cu o serie de țări gazdă, iar ETF recomandă ca aceste acorduri să fie extinse și să se confere prioritate educației și învățării ca elemente-cheie [57, p. 13].

O direcție importantă în formarea diasporei moldovenești în țările Uniunii Europene este existența acordurilor bilaterale între guvernele țărilor de destinație și țările de origine ale diasporei în diverse domenii, care contribuie la reglementarea și protecția drepturilor migranților moldoveni. Acestea constituie baza pe care se construiește cooperarea dintre Republica Moldova și țările de primire a migranților de muncă moldoveni.

Republica Moldova a încheiat acorduri bilaterale cu o serie de țări ale UE în domeniul migrației forței de muncă și protecției sociale a migranților moldoveni. În 2011 a fost semnat Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene în domeniul migrației forței de muncă [3]. Părțile au convenit să coopereze în ceea ce privește reglementarea fluxurilor de migrație a forței de muncă și să facă schimb de informații cu privire la situația de pe piețele forței de muncă din ambele țări. În conformitate cu acest acord, partea italiană se angajează să ofere formare profesională și cursuri de limbă italiană pentru cetățenii moldoveni care doresc să lucreze în Italia.

Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Bulgaria privind reglementarea migrației de muncă [2], semnat în 2018, prevede o serie de beneficii pentru migranții de muncă moldoveni: aceștia pot rămâne pe teritoriul Bulgariei pentru o perioadă de până la trei ani; nu vor fi obligați să dețină un permis de muncă. Acordul prevede recrutarea și angajarea legală a cetățenilor ambelor state pe teritoriul țărilor semnatare. Acordul prevede mecanisme de protecție a drepturilor de muncă ale migranților, printre care se numără: stabilirea Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă ca unic intermediar pentru recrutarea forței de muncă, cu aprobarea selecției finale de către angajator; obligativitatea semnării contractului de muncă înainte de a părăsi țara în limbile română și bulgară.

O întregă secțiune a acordului este dedicată protecției drepturilor sociale și de muncă ale migranților de muncă. Legea prevede examinarea încălcărilor de către autoritățile gazdă și acțiuni de protecție, dar această dispoziție nu include un mecanism clar de implementare. Acest acord are aceeași problemă caracteristică altor acorduri semnate de Republica Moldova, și anume, lipsa oricăror obligații ale țării gazdă de a implementa acordul [12, p. 78].

Un alt tip important de acorduri de asigurare și protecție a drepturilor sociale ale cetățenilor Republicii Moldova sunt acordurile bilaterale în domeniul protecției sociale. Republica Moldova a semnat acorduri bilaterale în domeniul securității sociale cu majoritatea țărilor Uniunii Europene: Austria, Belgia, Bulgaria,

Republica Cehă, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Lituania, Luxemburg, România, Polonia, Portugalia, Spania, Republica Cehă și Ungaria.

Menționăm că sistemele de securitate socială din Uniunea Europeană variază foarte mult de la o țară la alta, iar reglementările UE nu urmăresc să le armonizeze [58, p. 242]. Literatura științifică de specialitate menționează patru regimuri de securitate socială: portabilitate; exportabilitate; excluderea accesului; informalitate, în funcție de care lucrătorii migranți au anumite beneficii și drepturi. În UE, s-a dezvoltat regimul de portabilitate, care include toți migranții legali care au acces la servicii sociale în țara gazdă, iar țara de origine și țara gazdă au încheiat acorduri bilaterale sau multilaterale privind securitatea socială [31, pp. 4-5].

Cu toate acestea, Italia permite transferabilitatea pensiilor chiar și în absența unui acord cu țara de origine a migrantului. Angajatorii plătesc contribuțiile de asigurări sociale în numele lucrătorilor migranți prin intermediul Institutului Național de Asigurări Sociale, care transferă apoi aceste contribuții către autoritățile de asigurări sociale din țările de origine ale migranților. Legea prevede pensii de urmaș sau pensii transferabile, care pot fi transferate dincolo de frontierele naționale și pot fi solicitate la împlinirea vârstei de pensionare în Italia (65 de ani pentru bărbați, 60 de ani pentru femei), indiferent de legislația națională [55, p. 137]. Începând cu luna mai 2019, aproximativ 800 de cetățeni moldoveni, cu ajutorul organizației italiene „Patronato Acli”, primesc pensii de la statul Italian [12, p. 89].

Dintre acordurile de securitate socială existente în ceea ce privește aplicarea aspectului material, cel mai liberal este acordul cu Portugalia, care acoperă toate cele 5 tipuri principale de securitate socială: indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, inclusiv pentru maternitate; plăți către o persoană asigurată ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale; pensii de muncă pentru limită de vârstă, invaliditate, de urmaș; indemnizații de șomaj; asistență familială. Acordurile Republicii Moldova cu Bulgaria și România au, de asemenea, un domeniu de aplicare destul de larg. Majoritatea acordurilor acoperă doar două tipuri principale de securitate socială: plăți pentru accidente de muncă și pensiile de muncă [60, p. 22].

Datele CNAS pentru anii 2018-2022, care indică numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale cărora le-au fost transferate peste hotare în conformitate cu acordurile bilaterale dintre Republica Moldova și țările de destinație ale migranților moldoveni, sunt prezentate în tabelul de mai jos. După cum se poate observa din tabel, numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale în baza acordurilor bilaterale este în creștere. Însă suma medie a pensiilor transferate migranților moldoveni peste hotare este foarte mică și la 01.07.2023 este de 2606 lei. Ținând cont de mărimea pensiei și de numărul de documente care trebuie depuse la CNAS, considerăm că o anumită parte din migranții de muncă moldoveni de peste hotare nu-și înregistrează pensiile în Republica Moldova.

Tabelul. Numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale cărora le-au fost transferate în străinătate în conformitate cu acordurile bilaterale.

Anul	Numărul de persoane
01.01.2018	471
01.01.2019	533
01.01.2020	688
01.01.2021	1019
01.01.2022	851
01.07.2022	1336
01.07.2023	1563

Sursa: [61].

De asemenea, putem identifica acorduri bilaterale sectoriale care vizează lucrătorii dintr-un singur sector. În acest context, putem evidenția Acordul de cooperare în domeniul sănătății și științelor medicale, încheiat în 2009 între Republica Moldova și Germania. În august 2014, în baza acestui acord, a fost semnată

o declarație de intenție privind cooperarea în domeniul migrației lucrătorilor din domeniul sănătății între cele două țări [36].

În plus, Republica Moldova a semnat acorduri cu România, Italia, Lituania, Grecia și Germania privind recunoașterea permiselor de conducere.

Rolul acordurilor bilaterale este foarte important. Unii migranți de muncă moldoveni, care pleacă în țările UE, urmează cursuri de formare în țara gazdă atât în domeniul lingvistic, cât și în cel al formării profesionale. Structurile de stat moldovenești, organizațiile diasporei moldovenești și organizațiile neguvernamentale de formare profesională ar putea fi mai active în organizarea unor astfel de seminare și programe în țara de origine. Acestea ar contribui atât la formarea unor atitudini pozitive ale migranților față de instituțiile de stat din Republica Moldova și față de diasporă, cât și la construirea relațiilor dintre instituțiile de stat și organizațiile neguvernamentale din țările gazdă cu diaspora moldovenească și instituțiile de stat din Republica Moldova. Ar fi vorba de programe de competențe transfrontaliere reale și funcționale, cu toate perspectivele pe care acestea le implică [40, p. 60].

Mecanismele de securitate socială au un impact deosebit asupra intențiilor lucrătorilor migranți de a se întoarce în țările de origine. În acest context, trebuie menționat acordul-cadru de parteneriat între Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul pentru Imigrație și Integrare al Republicii Franceze [32], în cadrul căruia autoritățile franceze au oferit asistență materială și financiară cetățenilor moldoveni care doresc să se întoarcă acasă pentru dezvoltarea afacerilor, angajare și integrare socială. Împărtășim punctul de vedere al cercetătorului M. Cebotari, care consideră că, pentru a asigura un nivel înalt de protecție a drepturilor sociale ale migranților de muncă și pentru a încuraja întoarcerea acestora acasă, negocierea și semnarea acordurilor bilaterale în domeniul migrației de muncă și protecției sociale ar trebui să devină o prioritate pentru instituțiile puterii de stat din Republica Moldova [12].

Cu toate acestea, în opinia noastră, pe lângă aspectele sociale, în cadrul relațiilor bilaterale cu statele membre ale UE este necesară dezvoltarea și implementarea pe bază de paritate a unui mecanism de asistență juridică pentru străinii din această țară în țara noastră și pentru cetățenii noștri în țara de destinație.

În formarea diasporei moldovenești în Uniunea Europeană, rolul autorităților / societăților din țările gazdă este foarte important. Foaia de parcurs elaborată în cadrul Forumului internațional privind migrația și dezvoltarea determină politicile guvernelor țărilor gazdă de a interacționa cu comunitățile diasporei, de a le implica în dialog și dezvoltare durabilă. Politicile promovate de țara gazdă depind în mare măsură de legăturile istorice cu țara de origine a diasporei, precum și de modul în care diaspora este integrată în societatea gazdă [39, p. 274].

Potrivit cercetătorului român C.-A. Moarcăș Costea, la nivelul UE nu există o politică comună privind migrația în general, ci doar o politică comună privind anumite aspecte ale migrației [37, p. 3]. Legislația UE se concentrează pe două domenii principale: garantarea deplină a drepturilor migranților legali și sancționarea migrației ilegale. Printre directivele care reglementează drepturile migranților legali se numără următoarele: Directiva 2003/109/CE privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung [19]; Directiva 2011/98/UE privind procedura unică de solicitare a unui permis unic pentru resortisanții țărilor terțe în vederea șederii și ocupării unui loc de muncă pe teritoriul statelor membre și un set comun de drepturi pentru lucrătorii din țările terțe cu ședere legală pe teritoriul unui stat membru [21]; Directiva (UE) 2021/1883 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2021, privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate și de abrogare a Directivei 2009/50/CE [22, 20].

În ceea ce privește drepturile de muncă ale lucrătorilor migranți în situație neregulamentară, legislația statelor UE se concentrează pe aplicarea de sancțiuni pentru angajatorii care folosesc forța de muncă a migranților ilegali. Chiar și în cazul expulzării ulterioare, unui migrant ilegal i se garantează plata tuturor salariilor pentru munca prestată. Această abordare este consacrată în Directiva 2009/52/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 iunie 2009 de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile împotriva angajatorilor de resortisanți din țări terțe cu ședere ilegală [20].

În țările de destinație, protecția drepturilor pe piața muncii este importantă pentru migranții moldoveni. În țările Uniunii Europene, piața forței de muncă este, de obicei, gestionată de agenții naționale de ocupare

a forței de muncă sau de organisme cu funcții similare, care pot oferi asistență migranților. În Franța, este vorba despre Direcția franceză pentru imigrație și integrare, care oferă asistență specifică migranților în ceea ce privește primirea și integrarea, precum și în ceea ce privește întoarcerea și reintegrarea migranților în țara lor de origine. Marea Britanie dispune de un Serviciu național de carieră, care pune migranții în contact cu un consilier pentru căutarea unui loc de muncă, iar o linie telefonică de asistență oferă consultanță cu privire la drepturile de angajare și la soluționarea litigiilor la locul de muncă [45].

Țările UE dispun de diverse mecanisme menite să protejeze drepturile migranților pe piața forței de muncă. Se poate de menționat contractele individuale de muncă și contractele colective de muncă, care stipulează salariile, condițiile de muncă și, în unele țări UE, beneficiile colective, în special acordurile privind formarea profesională [25, p. 6]. Majoritatea țărilor europene au legiferat salariul minim. În unele țări (Austria, Danemarca, Finlanda, Italia), salariile minime sunt stabilite prin convenții colective sectoriale, dar acestea sunt aplicate în mod diferit în statele membre ale UE.

În ceea ce privește contractele individuale de muncă, acestea sunt, adesea, caracterizate de un conținut juridic neclar, oferă lucrătorilor puține drepturi și puține informații despre condițiile de muncă și salariile din străinătate. Lucrătorii sunt forțați să muncească în condiții pe care nu le cunoșteau sau pe care nu le-ar fi acceptat. De fapt, contractele individuale de muncă sunt încheiate în afara țării de origine; sunt adesea oferite lucrătorului într-o limbă pe care acesta nu o cunoaște. În plus, nu există posibilitatea de a verifica angajatorii în țările de destinație, astfel încât aceștia încalcă destul de des drepturile lucrătorilor migranți [12, p. 104].

În acest sens, este necesar să se încheie acorduri cu țările UE nu doar în domeniul protecției sociale, ci și în ceea ce privește acordarea de asistență juridică în materie penală sau civilă (moștenire, cetățenie, adopție, drepturile copilului, cetățeni moldoveni urmăriți penal, privați de libertate etc.) [41, p. 180].

Integrarea cu succes a migranților pe piața forței de muncă din țările gazdă nu este doar cheia succesului pentru cei care sosesc în țările UE, ci are și beneficii pe termen lung pentru țările gazdă. Constatând disponibilitatea unei varietăți de politici pentru migranți, autoritățile UE fac apel la solidaritate între toate părțile interesate și afectate de contextul integrării: societatea civilă, instituțiile de învățământ, angajatorii, comunitățile religioase, organizațiile din diasporă și migranții [46].

După cum arată practica, autoritățile și societatea civilă din statele membre ale UE iau măsuri pentru includerea migranților și a organizațiilor din diasporă în viața țărilor de destinație. Având în vedere că educația și formarea profesională sunt instrumente fundamentale de integrare și de egalitate de șanse, un pas important este promovarea recunoașterii calificărilor obținute în țările terțe, îmbunătățirea comparabilității acestora cu calificările din UE. În același timp, ar trebui oferite cursuri tranzitorii (de tranziție) migranților pentru a completa educația pe care au primit-o în străinătate. Acestea vor fi esențiale pentru o incluziune mai rapidă și echitabilă a migranților pe piața muncii și le vor permite acestora să-și folosească pe deplin cunoștințele și competențele. De asemenea, pot ajuta migranții să-și continue studiile în țara gazdă, sporind astfel participarea lor la învățământul superior și la învățarea pe tot parcursul vieții [46].

Asistența în timpul pandemiei COVID-19 a fost un indicator specific al atitudinii autorităților din țara gazdă față de comunitățile de migranți. Potrivit sondajului OIM efectuat în rândul migranților moldoveni în timpul pandemiei, 37% dintre respondenți au indicat că autoritățile țării gazdă i-au ajutat în diferită măsură în timpul pandemiei: 12% dintre respondenți au indicat că i-au ajutat mult și foarte mult, 17% - parțial, 8% - într-o măsură ne semnificativă. Irlanda (37%) și Regatul Unit (28%) au avut cei mai mulți respondenți care au declarat că au fost ajutați foarte mult. 34% dintre respondenți au declarat că țara gazdă nu i-a ajutat deloc. Respondenții din Spania (42%) și Germania (36%) au fost nemulțumiți de sprijinul acordat de autoritățile din țara de destinație [30, pp. 26-27].

În același timp, potrivit respondenților, cea mai valoroasă asistență oferită de țara gazdă este reprezentată de ajutorul de șomaj (care variază între 30% și 90% din salariul de bază sau până la 100% în cazul părinților cu copii), prelungirea creditelor ipotecare și amânarea plății chiriei și a pensiei de întreținere după încheierea carantinei, reînnoirea automată a tuturor documentelor expirate în timpul carantinei, asistență medicală și psihologică gratuită, remedii gratuite, scutiri de taxe, facilități de credit preferențiale, tichete alimentare gratuite pentru nevoiași, alocații pentru copii etc [30, pp. 26-27].

Pentru a valorifica potențialul diasporei, guvernele țărilor gazdă elaborează și pun în aplicare decizii,

programe și planuri de acțiune pentru cooperarea cu diaspora, implică diaspora în diferite domenii de activitate, oferă finanțare pentru proiecte de dezvoltare conduse de diasporă, consolidarea potențialului și sprijin pentru antreprenorii din diasporă. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că, în ceea ce privește comunitățile moldovenești / diaspora moldovenească, autoritățile și societatea civilă din țările de destinație fac primii pași în această direcție.

În pofida interesului sporit al Uniunii Europene pentru integrarea migranților și formarea comunităților diasporei în ultimele decenii, analiza surselor științifice a demonstrat că atât autorii străini, cât și cei autohtoni nu abordează activ problema participării instituțiilor internaționale și a autorităților / societății civile din țările de destinație la formarea diasporei moldovenești [56; 35; 24; 12].

Cercetătorul R. Schwartz constată că există oportunități de dezvoltare a cooperării cu diaspora atât la nivel central, cât și la nivel local (municipal și regional), autoritățile locale acționând într-un mod mai coerent, mai rațional și mai sensibil decât cele centrale [56, p. 19]. În Italia, în special, autoritățile locale încearcă să se implice activ în satisfacerea nevoilor migranților. De exemplu, municipalitatea din Roma a adoptat o politică de dialog incluziv cu toate comunitățile etnice de migranți din Roma încă de la începutul anilor 2000. O modalitate de aplicare a acestui dialog este prin intermediul „mediatorilor culturali”, care sunt reprezentanți ai minorităților etnice/naționale înregistrați și instruiți de către municipalitate pentru a evalua și a satisface nevoile migranților. În plus, pentru a îndeplini funcții de consiliere la nivel municipal sunt aleși „consilieri comuni” de comunitățile de migranți respective. Deși nu au drept de vot, aceștia pot face sugestii cu privire la nevoile migranților. „Importanța simbolică a unei astfel de funcții la nivelul autorităților locale nu poate fi subliniată îndeajuns, deoarece le permite migranților să realizeze că vocea lor nu este doar binevenită în dezbateri privind bunăstarea Romei, ci este chiar necesară” [56, p. 19]. Cu toate acestea, doar foarte puțini migranți cunoșteau de existența consilierilor comuni.

Municipalitatea din Bologna promovează valorile culturale ale diferitelor grupuri de migranți care trăiesc pe teritoriul său. În fiecare an, la Bologna este organizat un festival de muzică moldovenească și schimb de informații. Municipalitatea din Bologna participă, de asemenea, la programe menite să ajute victimele traficului de ființe umane.

Padua are un mecanism oficial care le permite migranților să-și exprime preferințele politice. Un migrant moldovean a lucrat ca funcționar public în biroul guvernamental al orașului și a reprezentat migranții în alegerile oficiale în calitate de candidat din Europa Centrală și de Est [56, p. 20].

Pentru a fi mai eficiente, municipalitățile ar trebui să coopereze cu organizațiile societății civile, implicate în protecția drepturilor omului, inclusiv a drepturilor migranților. Este necesar să se creeze o infrastructură de comunicare formală și informală, astfel încât migranții moldoveni să poată contacta reprezentanții organizațiilor și instituțiilor din țara gazdă cu privire la problemele care îi interesează.

Menționăm proiectul „Dezvoltarea capacităților antreprenoriale ale diasporei Republicii Moldova” (DOMDE), care a fost implementat în Republica Moldova și Italia în conformitate cu Acordul bilateral și Declarația comună între Direcția Generală pentru Imigrare și Politici de Integrare a Ministerului Muncii și Politicilor Sociale al Republicii Italiene și Republica Moldova. Acest proiect asigură continuitatea inițiativelor aprobate la nivelul UE și al guvernului italian în gestionarea schemelor de migrație circulară și a acțiunilor care sporesc în mod eficient sustenabilitatea contribuției migranților reînțorși la economia națională. În 2012, Departamentul pentru imigrație din cadrul Ministerului Muncii și Politicilor Sociale al Republicii Italiene, împreună cu OIM la Roma, a lansat programul Mobilitatea Internațională a Forței de Muncă, pentru a consolida cooperarea italo-moldovenească și pentru a crea un sistem integrat de gestionare a migrației forței de muncă. Proiectul DOMDE își propune să utilizeze potențialul economiei sociale pentru dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova, ținând cont de sfera de activitate a migranților moldoveni în Italia, în special domeniul serviciilor de îngrijire socială la domiciliu [47, pp. 120-121]. În plus, economia socială și antreprenoriatul social pot influența gestionarea eficientă a migrației de întoarcere și circulare în Republica Moldova, reieșind atât din particularitățile antreprenoriatului social, cât și din cele ale migrației forței de muncă.

Factorii de învățare și de conștientizare sunt deosebit de importanți în procesul de implementare a proiectului. La nivelul persoanelor fizice și al asociațiilor diasporei, proiectul oferă sesiuni de formare per-

sonalizate, care vizează sporirea oportunităților de afaceri și abilităților antreprenoriale ale migranților și diasporei, care se întorc în Republica Moldova și decid să investească în țara de origine, continuând să trăiască și să lucreze în Italia. Comunitatea de migranți din Republica Moldova ar trebui să fie familiarizată cu mediul instituțional și de afaceri din țara de origine și să fie informată cu privire la oportunitățile locale de muncă și de afaceri.

Deși în Republica Moldova a fost deja stabilit un cadru instituțional solid pentru gestionarea migrației, este încă necesar să se dezvolte în continuare capacitățile de gestionare a migrației prin consolidarea capacităților instituțiilor de stat nu numai la nivel central, ci și la nivel local. În acest context, proiectul DOMDE ar trebui să contribuie la crearea unui mediu favorabil pentru investirea remitențelor în Republica Moldova printr-o abordare integrată, care vizează consolidarea diasporei (competențe și active) ca agent de dezvoltare a economiei moldovenești, inclusiv a economiei sociale ca sector relevant cu potențial de dezvoltare locală. Crearea unei rețele transnaționale, bazate pe competențele și activele diasporei ca motor de dezvoltare locală în cadrul schemelor de migrație circulară temporară, va oferi o perspectivă durabilă de utilizare a potențialului diasporei pentru dezvoltarea economică a Republicii Moldova [47, p. 124].

Un indicator important al integrării migranților în țările de destinație este posibilitatea de a participa la procesele politice și electorale. Cu toate acestea, practica arată că majoritatea imigranților au puține oportunități de a participa la procesele politice care le afectează interesele.

În acest context, Comitetul Economic și Social European considera, că autoritățile gazdă ar trebui să aplice politici de integrare în cadrul unei abordări bidirecționale, axată pe societatea gazdă și pe imigrant, utilizând potențialul unei societăți civile active în țările UE [9].

Convenția Consiliului Europei privind participarea străinilor la viața publică la nivel local din 1992 [13] prevede că participarea activă a străinilor stimulează dezvoltarea și prosperitatea comunității locale, astfel încât acestora ar trebui să li se garanteze libertatea de exprimare, de întrunire și de asociere, să se promoveze înființarea de consilii consultative, care să reprezinte rezidenții străini la nivel local și să se promoveze dreptul de vot la alegerile locale. Cu toate acestea, puține state membre ale Uniunii Europene au semnat acest document.

În prezent, un număr semnificativ de state membre ale UE garantează dreptul de vot al cetățenilor străini. În funcție de legislația țării gazdă, resortisanții țărilor terțe pot vota la alegerile municipale, regionale și naționale, iar în 13 țări pot candida la alegerile municipale. Cu toate acestea, în realitate, cetățenii străini nu participă suficient de activ la procesul electoral, astfel încât societatea civilă din țările gazdă trebuie să încurajeze această participare.

Deși reprezentanții comunităților de migranți moldoveni din țările Uniunii Europene nu sunt foarte activi în activitățile organizațiilor diasporei moldovenești, aceștia pot participa la activitățile organizațiilor societății civile din țările gazdă. De o importanță deosebită sunt sindicatele ai căror membri sunt migranți, care reprezintă o mare diversitate etnică și culturală și acționează ca mediatori sociali [9]. În plus, organizațiile diasporei și societatea civilă își pot uni forțele pentru a aborda probleme sociale comune (educație, locuri de muncă, locuințe, planificare și dezvoltare urbană) care afectează atât populația gazdă, cât și migranții.

Diaspora se poate manifesta ca un subiect de pe agenda politică a țării de destinație și / sau de origine. Funcția politică a diasporei se realizează prin intermediul partidelor politice, al reprezentanților etnici în instituțiile parlamentare sau municipale; membrii diasporei, care dețin funcții politice, economice, culturale importante în țara de reședință și care își exprimă voința de a promova interesele naționale ale țării de origine [54].

Analiza rolului instituțiilor internaționale și al autorităților / societății civile din țările de destinație în formarea diasporei moldovenești în Uniunea Europeană ne permite să tragem următoarele concluzii. Atitudinea actuală a autorităților moldovenești față de problema migrației, diasporei și dezvoltării se formează sub influența structurilor internaționale, printre care Uniunea Europeană joacă un rol semnificativ. Cu sprijinul financiar al partenerilor externi, autoritățile moldovenești implementează proiecte și programe, care vizează atât cooperarea cu diaspora moldovenească de peste hotare, cât și atragerea capitalului financiar, social și uman al diasporei pentru dezvoltarea durabilă a țării de origine.

Pentru formarea diasporei moldovenești în țările Uniunii Europene, un rol important îl au acordurile

bilaterale dintre guvernele țărilor de destinație și Republica Moldova în diverse domenii, care contribuie la reglementarea și protecția drepturilor migranților moldoveni. Acordurile bilaterale cu țările UE vizează, în primul rând, protecția socială a migranților moldoveni, dar practica arată că este necesară încheierea unor acorduri de asistență juridică în domeniul dreptului penal sau civil.

Guvernele / societatea civilă din țările de destinație ale diasporei moldovenești din Uniunea Europeană sunt interesate să utilizeze potențialul diasporei, implicând-o în diverse sfere de activitate. Politica țării gazdă depinde în mare măsură de legăturile istorice stabilite cu țara de origine a diasporei, precum și de gradul de integrare a diasporei în societatea gazdă. În ceea ce privește comunitățile moldovenești / diaspora moldovenească, autoritățile și societatea civilă din țările de destinație fac primii pași în această direcție. Este foarte important ca toate nivelurile de guvernare - global, european, național, regional și local - să fie implicate în elaborarea și implementarea strategiilor de integrare, pentru a maximiza eficiența acțiunilor tuturor părților interesate în acest proces.

Referințe:

1. *Acord de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a energiei atomice și statele membre ale acestora*. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf>
2. *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Bulgaria privind reglementarea migrației de muncă*. http://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/06/acord-Bulgaria_RM_migratie.pdf.
3. *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiei îndomeniumigrației de muncă*. <http://www.mmps.gov.md/>.
4. *Action Plan on the integration of third country nationals: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2016)*. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/proposal-implementationpackage/docs/20160607/communication_action_plan_integration_thirdcountry_nationals_en.pdf
5. *A Common Agenda for Integration — Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union: Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2005)*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:en:PDF>
6. *A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools: Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2008)*. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-common-immigration-policy-for-europe.html>
7. *A fost semnat Memorandumul de înțelegere privind lansarea oficială a Programului „Valorificarea potențialului migrației în Republica Moldova”, faza a III-a*. <https://www.moldpres.md/news/2023/06/29/23005191>
8. *Action Plan on the integration of third country nationals: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2016)*. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/proposal-implementationpackage/docs/20160607/communication_action_plan_integration_thirdcountry_nationals_en.pdf
9. *Avizul Comitetului Economic și Social European privind cooperarea dintre organizațiile societății civile și autoritățile locale și regionale pentru integrarea imigranților (aviz suplimentar)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52011IE1174>
10. BALTAG, D., BURDELNII, E. *Raport de evaluare la jumătate de termen a Strategiei Naționale Diaspora-2025*, Republica Moldova, International Centre for Migration Policy Development. - Chișinău, 86 p.
11. *Carta Socială Europeană* (revizuită). www.coe.int/socialcarter
12. CEBOTARI, M. *Protecția juridică a drepturilor sociale ale cetățenilor Republicii Moldova cu statut de lucrători migranți*. Teza de doctor în drept. - Chișinău, 2022, 201 p.
13. *Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level*. - Strasbourg, 5 februarie 1992, <https://rm.coe.int/168007bd26>

14. *Convenția Europeană referitoare la statutul juridic al lucrătorului migrant*. https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Legal_texts/093_Convention_Legal_Status_Migrant_Workers_ro.pdf
15. *Convenția europeană a drepturilor omului*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
16. *Convenția Europeană cu privire la cetățenie*. <https://rm.coe.int/16802ed91d>
17. *Convenția Europeană cu privire la recunoașterea atestărilor obținute în învățământul superior în statele din regiunea Europei*. <https://www.usch.md/wp-content/uploads/2023/04/Convenția-de-la-Lisabona-ETS-165-11.04.1997.pdf>
18. *European Code of Social Security* (revised). <https://rm.coe>.
19. *Directiva 2003/109/CE a Consiliului privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0109-20110520&from=DE>
20. *Directiva 2009/52/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 iunie 2009 de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile la adresa angajatorilor de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere legală*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0052>
21. *Directiva 2011/98/UE, a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind o procedură unică de solicitare a unui permisuni pentru resortisanții țărilor terțe în vederea șederii și ocupării unei loc de muncă pe teritoriul statelor membre și un set comun de drepturi pentru lucrătorii din țările terțe cu ședere legală pe teritoriul unui stat membru*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0098>.
22. *Directiva (UE) 2021/1883 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2021 privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate și de abrogare a Directivei 2009/50/CE a Consiliului Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021L1883&from=EN>.
23. DONU, V. *Politica Republicii Moldova în domeniul relațiilor cu diaspora orientată spre consolidarea încrederii Biroului relații cu diaspora în acest proces*. În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică)*, 2019, nr. 4 (LXXXVII), pp. 35-55.
24. DONU, V. *Strategii de consolidare a dialogului cu organizațiile din diaspora*. În: *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. - Chișinău, IOM, 2017, pp. 432-442;
25. DRIBBUSCH, H., BISPINCK, R. *Exploring collective bargaining coverage in eight EU member states*. - Düsseldorf: Wirtschafts-und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI), 27 p.
26. *EUDiF. European Union Global Diaspora Facilities*. <https://diasporafordevelopment.eu/actions/>
27. *European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals: Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2011)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0455&from=EN>
28. *European Convention on Social and Medical Assistance and its Protocol*. <https://rm.coe.int/16800637c2>
29. *European Convention on Social Security*. <https://rm.coe.int/1680074611>
30. *Evaluarea rapidă a OIM privind impactul COVID-19 asupra bunăstării migranților moldoveni: date empirice privind strategiile și contribuțiile migranților*. - Chișinău, OIM, 2020, 30 p.
31. HOLZMANN, R., KOETTL, J. *Portability of pension, health, and other social benefits: facts, concepts, issues*. În: *Discussion Paper nr. 5715*. - Bonn, 2011, 58 p.
32. *Hotărâre Acord-cadru de parteneriat între Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul Francez pentru Imigrare și Integrare al Republicii Franceze pentru punerea în aplicare a programului OFII de ajutor pentru reintegrare în Republica Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, din 24.11.2017, nr. 411-420.
33. *Hotărâre Guvernului Republicii Moldova Nr. 561 din 19.08.2015 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, din 21.08.2015 Nr. 224-233, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=84047&lang=ro
34. KEUSCH, M., SCHUSTER, N. *European Good Practice Examples of Migration and Development Initiatives, with a Particular Focus on Diaspora Engagement*. - Vienna, 2012. http://www.mirovni-institut.si/data/tinymce/Projekti/comide_lana/CoMiDe_European%20Good%20Practice%20Study-screen.pdf

35. КОЖУХАРЬ, И. Пути преодоления антиинтеграционного потенциала диаспоральных сообществ в процессе государственного строительства принимающих стран. În: *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. - Chișinău, IOM, 2017, pp. 405-417.
36. Министерство Здравоохранения, «Отчет по результатам исполнения плана действий по внедрению стратегии по развитию системы здравоохранения на 2008–2017, на 2014 год» (2015). www.ms.gov.md/sites/default/files/sdss_2014.pdf
37. МОАРЦĂȘ COSTEA, С-А. *Drepturile sociale ale lucrătorilor migranți*. - București. Ed. С.Н.Beck, 2011, p. 3 (298 p.). ISBN 978-973-115-971-3.
38. МОЛОДИКОВА, И. Н., ЕМЕЛЬЯНОВА, Л. Л., ЛЯЛИНА, А. В. Взаимодействие с диаспорами и диаспоральными организациями как ключ к успешной политике интеграции мигрантов в ЕС. În: *Балтийский регион*, 2018, Т. 10, №3, pp. 58-79.
39. МОШНЯГА, Г. Исследование проблемы молдавской диаспоры в Европейском Союзе: историографические аспекты. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2023, nr. 3(163), pp. 266-277.
40. MOSNEAGA, V. *MISMES Projects in the Republic of Moldova in the context of the Mobility Partnership*. În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică)*, 2015, nr. 1(LXVIII), pp. 57-94.
41. MOSNEAGA, V. *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia*. – Chisinau, OIM, 2017, 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
42. MOSNEAGA, V. *MISMES Projects in the Republic of Moldova in the context of the Mobility Partnership*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2015, nr. 1(LXVIII), pp. 57-94.
43. *Parteneriatul de Mobilitate*. <https://mf.gov.md/ro/content/parteneriatul-de-mobilitate>
44. *Plan on the integration and inclusion 2021-2027. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2020%3A758%3AFIN>
45. *Pay and work rights helpline and complaints*. <https://www.gov.uk/pay-and-work-rights>.
46. *Plan on the integration and inclusion 2021-2027. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2020%3A758%3AFIN>
47. PORCESCU, S., DONU, V. *Dezvoltarea capacităților de antreprenoriat social ale diasporei ca dimensiune a politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora*. În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică)*, 2018, Nr. 4(LXXXIII), pp. 114-125.
48. *Principiile comune de bază cu privire la politicile de integrare a imigranților*. https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf
49. *Proiectele PNUD în Moldova*. <https://www.undp.org/ro/moldova/projects/>
50. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2008–2013*. - Chișinău, 2014, 68 p.
51. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009–2014*, 142 p.
52. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009–2014*, - Chișinău, 2016, 148 p.
53. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2014–2018*. - Chișinău, 2019, 100 p.
54. RUSU, R. *The impact of Diaspora on political processes in Republic of Moldova*. În: *Administrarea Publică*. Nr. 4(76), octombrie-decembrie. - Chișinău, AAP 2012, pp. 103–110
55. SABATES-WHEELER, R., KOETTL, J. *Social protection for migrants: The challenges of delivery in the context of changing migration flows*. În: *International Social Security Review*, 2010, Vol. 63, 3-4, pp.115-144. ISSN 1468-246X.
56. SCHWARTZ, R. *Analiza legăturii între comunitățile moldovenești de peste hotare (CMH) și Moldova*. – Chișinău, Moldova, OIM, 2007, 41 p.
57. *Skills and Migration Country Fiche Moldova*. September 2021. www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/
58. VIERIU, E. *Dreptul securității sociale: curs universitar*. - București: Ed. Pro Universitaria, 2016, p. 242 (304 p.). ISBN: 978-606-26-0520-9.
59. VREMIS, M., CRAIEVSCHI-TOARTA, V., BURDENII, E., HERM, A., POULEN, M. *Extended migration profile of the Republic of Moldova*. - Chisinau, IOM, 2012, 312 p.

60. Трудовая миграция в ЕС и система социального обеспечения в Беларуси, Молдове и Украине: правовой анализ и оценка экономических взаимосвязей. - Минск, 2019. <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/ANALYTICAL-REPORT-Labour-migration-and-pension-systems-RU.pdf>
61. <http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=244&t=/Statistica/>

Date despre autor:

Gheorghe MOȘNEAGA, doctorand, magistru în științe politice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5372-3016

E-mail: gheorghemosneaga@gmail.com

Prezentat la 13.12.2023

MODELE DE FORMARE A GÂNDIRII CRITICE SPECIFICE ANALIȘTILOR DE INTELLIGENCE

Maria PROCA,

INIS „Bogdan, Întemeietorul Moldovei”

Realitatea actuală a demonstrat că factorul uman a devenit resursa de bază necesară în depistarea conglomeratului de probleme ce caracterizează societatea riscului, iar competențele gândirii critice sunt esențiale pentru omul viitorului. În acest șir se înscriu și modelele de formare a gândirii critice specifice analiștilor de intelligence ce se axează pe anumite particularități: atingerea scopului (Halpern, 2000), calitatea raționamentului (Paul și Elder, 2004), sistemele de gândire 1 și 2 (Fischer și Spiker, 2004) depășirea provocărilor în analiza informațiilor (Hendrickson, 2008), abilitățile gândiri critice (Harris și Spiker, 2012). Performarea gândirii critice de către analist este un proces bazat pe cunoașterea etapelor procesului analitic, pe descoperirea aptitudinilor cu care se angajează în munca cognitivă și formarea setului de abilități necesare pentru această muncă.

Cuvinte-cheie: gândire critică, competențe de gândire critică, aptitudini de gândire critică.

CRITICAL THINKING TRAINING MODEL SPECIFIC TO THE INTELLIGENCE ANALYST

The current reality demonstrates that the human factor became a main and necessary resource for exploring the bulk of problems characterizing the risk society, the competences of critical thinking being essential for the man of future. This issue comprises as well the models of critical thinking formation specific for intelligence analysts focusing on the following peculiarities: goal attainment (Halpern, 2000), the quality of argument (Paul and Elder, 2004), systems of thinking 1 and 2 (Fischer and Spiker, 2004), overcoming the challenges in information analysis (Hendrickson, 2008), ability of critical thinking (Harris and Spiker, 2012). The refinement of critical thinking by an analyst is a process based on knowing the stages of the analytical process, on developing the abilities for cognitive work and formation of the necessary kit of abilities for this activity.

Keyword: critical thinking, critical thinking skills, the dispositions to critically think.

În anii 50 ai secolului trecut, autorul intelligence-ului strategic Sherman Kent (1949), scria despre rolul central al analistului în alcătuirea și descifrarea unui puzzle analitic, în calitatea sa de persoană atentă care aplică instrumentarul raționamentului logic și metoda științifică de cercetare în lumea intelligence-lui, că nu poate fi înlocuit de nici un dispozitiv digital. Puterea minții critice, scria Kent, s-ar putea îndrepta către evenimentele care încă nu au avut loc, pentru a determina probabilitatea mai multor opțiuni [1, p. xv]. Mai târziu, Richards J. Heuer (1999) [2, p. 1] în *Psychology of Intelligence Analysis* relatează că analiza de intelligence este în mod fundamental un proces mintal, iar o constatare de bază a psihologiei cognitive este că oamenii nu posedă o experiență conștientă despre ceea ce se petrece în mintea umană. Or, forța motrică care umple cu conținut vital domeniul de intelligence guvernamental ori privat, este factorul uman, iar mai concret gândirea acestuia.

În studiul de față am avut ca obiectiv integrarea modelelor de formare a competențelor de gândire critică necesare analiștilor de pe palierul de intelligence, elaborate de Halpern D. (2003), Paul R. și Elder L. (2004), Fischer și Spiker (2004), Hendrickson N. (2008), Harris D. H. și Spiker V. (2012), cunoașterea căroro îl ajută pe analist să descopere rolul gândirii critice pentru activitatea sa. Însemnătatea competențelor gândirii critice pentru un analist de intelligence are un rol triplu, fiind absolut necesare la cele trei nivele de cunoaștere: (1) cunoașterea procesului analitic; (2) cunoașterea problemei; (3) cunoașterea procesului cognitiv.

O definiție larg răspândită a analizei informațiilor punctează rolul activităților raționale ale factorului uman care fac posibil procesul gnoseologic. Cunoașterea reflectată într-un produs analitic este vizibilă în

calitatea analizei efectuată de persoană. Parcurgând traseul cognitiv, analistul prin demersul său trebuie să înainteze ipoteze (explicații, concluzii, predicții), să prezinte probe și argumente, toate fiind dependente de abilitățile sale de gândire. Chiar dacă domeniul analizei de intelligence este abordat ca fiind unul special, din punct de vedere cognitiv, totuși acesta nu diferă de alte domenii în ceea ce privește traseul de elaborare a cunoașterii.

Cercetătorii C. Kampman, Ch. Mangio, M. Marsh (2013)¹ remarcă că toate studiile privind cogniția sunt potențial aplicabile în analiza de intelligence. Activitatea cognitivă a factorului uman este motivată de nevoia de a explica problema /pericolul, de a argumenta anumite ipoteze. Autorii remarcă că individul, prin esența sa umană, simte necesitatea de a înțelege și lămurii lumea ce-l înconjoară, în primul rând dintr-un motiv existențial, din cauza fricii și anxietății care se bazează pe motivația de supraviețuire, iar apoi din natura sa rațională. Calitatea rațională oferă lămuriri privind anumite incertitudini sau răspunsuri la diverse întrebări, ceea ce contribuie la formarea încrederii. Astfel, nevoia de explicații determină gândirea să formuleze raționamente argumentative. Însă, pentru indivizi sunt esențiale nu doar explicațiile, dar și faptul ca acestea să fie adevărate [3, p. 27-33] în pofida faptului că o explicație nu are neapărat atributul de a fi adevărată. Deci, prin raționamente se încearcă să se caute adevăruri².

Particularitatea conținutului produsului de intelligence se referă la componentele descriptivă, explicativă și prognoză, explicații ce trebuie să corespundă realității și să fie „aplicabile”, ca să se poate acționa în baza lor. Este cunoscut, că cauzele eșecurilor în intelligence țin nu doar de insuficiența de dovezi/evidențe, dar și de interpretarea eronată a acestora. Pentru a preveni o interpretare eronată se recomandă, pe de o parte - cunoașterea acelor procese ce decurg în creierul uman atunci când individul gândește, iar pe de altă parte - îmbunătățirea modului de a gândi - dezvoltarea gândirii critice. Întrebarea este în ce măsură e posibil să-ți analizezi și monitorizezi procesul de gândire?

Gândirea critică este o deliberare meta-cognitivă (gândirea despre gândire) și cognitivă -gândirea ca cale / mijloc prin care o persoană reflectă simultan asupra calității procesului de raționament în timp ce formează o concluzie. Gânditorul are două obiective la fel de importante: identificarea soluției și îmbunătățirea modului prin care este efectuată argumentarea acesteia [4, p. 2].

Cu referire la „critică” psihologul D. Halpern [5, p. 9]. specifică că denotă acțiunea de evaluare a proceselor noastre de gândire: a raționamentului și concluziei formulate, în contextul în care obiectivul de bază este ca analistul să fie capabil să utilizeze cunoștințele acumulate despre procesele gândirii umane, astfel încât să poată să-și îmbunătățească propriul proces de gândire.

Algoritmul „celor patru întrebări” al Dianei F. Halpern

Diane F. Halpern (2003) atenționează că actualmente fiecare persoană adoptă multiple decizii cu impact asupra societății și viitorului. Este important de atras atenția cum aceste decizii sunt elaborate. Pornind de la premisa că gândirea critică este acea capacitate a persoanei de a utiliza abilitățile cognitive în creșterea probabilității unui rezultat dorit, Halpern descrie gândirea critică ca fiind: intenționată, rațională și direcționată către un scop. Acesta este tipul de gândire implicat în rezolvarea problemelor, formularea de inferențe, calcularea probabilităților și luarea deciziilor. Autoarea propune un algoritm de direcționare a procesului de gândire ce va facilita soluționarea unei sarcini și va mări probabilitatea obținerii rezultatului dorit prin adresarea în diverse situații a următorului set de întrebări: (1) care este scopul activității de cunoaștere?, (2) ce cunoaștem / de la ce demarăm procesul de cunoaștere?, (3) ce competențe de gândire vor facilita atingerea obiectivului, cum procedăm, care este strategia pe care o selectăm?, (4) s-a atins sco-

¹ În lucrarea *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*, autorii au realizat o analiză amplă a literaturii de intelligence, ce s-a bazat pe textul integral a peste 5.800 de documente, ceea ce a reprezentat aproximativ 172.000 de pagini, în baza cărora au cercetat subiectele: gândirea critică, aptitudinile gândirii, credințele epistemologice, cogniția.

² Leon Festinger (1957) specialist în psihologia socială a demonstrat că oamenii experimentează disconfort psihologic (anxietate, tensiune psihică) atunci când două cogniții (sau lucruri pe care le înțeleg sau cred că le fac) sau o cogniție și un comportament sunt în contradicție. Cu cât informațiile aflate în opoziție sunt mai importante, cu atât disonanța resimțită este mai accentuată. Pentru a reduce disonanța, individul va încerca să elimine unul dintre elemente pentru a-și raționaliza comportamentul.

pul / ce hotărâre luăm și de ce? [6, p. 52]. Analistul trebuie să răspundă la aceste întrebări, ori de câte ori va apela la gândirea critică pentru a atinge diverse obiective. Formularea de întrebări are un efect pozitiv asupra dezvoltării gândirii, atât pentru persoana care a formulat, cât și pentru acea căreia i se adresează. Întrebările sunt calea ce duce spre descoperirea noilor informații. Algoritmul rămâne același în orice context, doar instrumentarul utilizat poate să se modifice în dependență de conținutul sarcinii.

Modelul „celor 8 elemente de raționament”

Modelul elaborat de cercetătorii Paul R. și Elder L. (2004), parțial se regăsește în algoritmul D. Halpern. În ambele abordări gândirea critică este definită prin utilizarea acelor abilități cognitive sau strategii ce facilitează atingerea obiectivului scontat, totuși, calea parcursă către rezultat diferă. Astfel, în atingerea celor două obiective de bază: îmbunătățirea modului de raționalizare și înaintarea soluției corecte, Paul și Elder identifică opt elemente componente de raționament, prezentate în tabelul 1 [7, p. 9], care îi determină pe analiști să adreseze întrebări focalizate privind subiectul luat în considerare și procesul de gândire în sine.

Tabel 1. Modelul gândirii critice, după Paul R. și Elder L. (2004).

Elemente ale gândirii critice	
<i>Întrebarea de bază</i>	Care este problema?
<i>Scopul</i>	De ce examinăm problema?
<i>Dovezile</i>	Ce date sau experiențe relevante sunt necesare pentru argumentare?
<i>Inferențe / interpretări</i>	Ce se poate deduce din dovezi?
<i>Concepte</i>	Ce teorii, definiții, axiome, legi, principii sau modele stau la baza problemei?
<i>Ipoteze</i>	Ce ipoteze sunt luate ca bază?
<i>Implicații. Consecințe</i>	Ce se întâmplă? Ce s-ar putea întâmpla?
<i>Puncte de vedere</i>	Ce alte perspective trebuie luate în considerare?

Paul și Elder susțin că, ori de câte ori oamenii raționează, o fac cu un scop. Acest raționament se regăsește într-un punct de vedere și este modelat de presupuneri atât conștiente, cât și inconștiente. Raționamentul implică crearea de inferențe bazate pe cadre conceptuale despre realitate. Inferențele date sunt generate pe măsură ce oamenii consideră că dovezile sunt necesare pentru a răspunde la întrebări sau pentru a rezolva probleme. În plus, raționamentul duce la puncte de decizie cu implicații și consecințe – lucruri care se întâmplă odată ce decizia a fost luată. Întrebările care evaluează problema aprofundează în scop, ipoteze, inferențe, precum și puncte de vedere asupra unui subiect. În cele din urmă, Paul și Elder insistă că „pentru a învăța să analizăm gândirea este necesar să identificăm structurile utilizate la modul practic”. Iată de ce, modelul propus de Paul și Elder mobilizează analistul în menținerea gândirii sale active asupra problemei cercetate, ipotezelor înaintate, impactului probabil, a perspectivelor etc.

Abordarea alternativă a gândirii critice în viziunea lui Hendrickson

Conform opiniei lui Noel Hendrickson (2008) [8, p. 685], cele mai mari provocări de raționament în analiza de intelligence provin din dificultățile de a ajunge la cunoaștere în baza „rețelei de analiză”. Analiza are loc prin navigație în direcții multiple pe o „rețea de analiză” cu patru noduri majore: date, informații, cunoștințe și înțelegere. Parcurgând traseul date – informații – cunoștințe – înțelegere, analiștii se vor confrunta cu următoarele provocări de raționament (probleme de judecată):

- insuficiența datelor disponibile - analistul nu poate presupune niciodată că deține toate datele relevante sau că pe cele care le deține sunt certe, în ciuda acestui fapt, trebuie să formuleze, pe cât posibil, concluzii adevărate, bine justificate;

- irelevanța multor date pentru problema analistului - chiar dacă analistul va depista o multitudine de factori care par că fac parte din problema investigată, totuși, doar un subgrup dintre acești factori sunt relevanți pentru rezultatul analizei;

- nedeterminarea - deciziile și acțiunile agenților umani, precum și multe procese naturale nu sunt consecințele inevitabile ale factorilor cauzali anteriori, ci mai degrabă sunt doar unul dintre mai multe rezultate diferite, fiecare având o anumită posibilitate reală de a se produce;

- nu întotdeauna util – analiștii elaborează cunoaștere pentru a răspunde provocărilor cu care se confruntă beneficiarii produselor de intelligence, însă deseori, analistul nu dispune de o perioadă suficientă de timp pentru elaborarea produsului, de aceea trebuie să aibă în vedere obiectivele beneficiarului; analiza trebuie elaborată astfel, încât beneficiarul să poată lua decizii în timp util și în conformitate cu obiectivele stabilite [Ibidem, p. 679-684].

Aceste probleme sunt semnificative, în opinia autorului, deoarece fiecare dintre ele derivă dintr-o bază fundamentală a cunoașterii și a relației acesteia cu celelalte noduri majore din rețeaua analitică. Pe de o parte, paradigma logicii informale deductive (tehnicile raționale - modul de identificare a inferențelor, identificarea structurii argumentelor, reconstituirea argumentelor, construirea contraexemplurilor, evaluarea validității și temeiniciei argumentelor) se fundamentează pe ideea potrivit căreia standardele aplicate în gândirea critică sunt caracteristice pentru argumentarea rațională și oferă rigoare /precizie analizei de intelligence, dar nu și relevanță, deoarece tipurile de raționament pe care le acoperă au o legătură redusă cu cele patru provocări de bază identificate anterior.

Pe de altă parte, apelarea la deprinderile mentale pozitive oferă relevanță pentru analiza de intelligence în virtutea naturii procedurilor (autocontrolul, autoevaluarea, imparțialitatea, claritatea, acuratețea), dar nu a rigurozității. În această situație, cel mai real răspuns la aceste două diagnostice ar fi încercarea de a sintetiza cele două abordări. Adică, să dezvolte un sistem în care atât deprinderile mentale raționale, cât și tehnicile raționale să fie abordate ca fundamentale pentru a atinge rigoarea și fiabilitatea pe care le cere raționamentul în intelligence [Ibidem, p. 686].

În mod ideal, gândirea critică ar prezenta nu numai o „dimensiune a trăsăturilor” și o „dimensiune a tehnicii”, ci, și mai important, o „dimensiune a taxonomiei.” Dimensiunea taxonomiei face diferența între tipurile de raționament [Ibidem, pp .686-688]. Această dimensiune este absolut esențială pentru orice abordare adecvată care are ca obiectiv atât reflectarea trăsăturilor, cât și a tehnicilor, deoarece acestea se desfășoară diferit, în funcție de tipul de problema cercetată și raționamentul utilizat. Cea de-a treia dimensiune va recunoaște distincția între raționamente pentru a le aplica în abordarea provocărilor raționamentului de intelligence (tabel 2).

Tabel 2. Taxonomia raționamentelor de intelligence, după Hendrickson (2008).

<p>Ce s-a întâmplat? Obiectiv: <i>testarea ipotezelor</i></p>	<p>Testarea ipotezelor vizează prima provocare în intelligence generată de insuficiența datelor. Testarea ipotezei este un sistem complet de principii conceput pentru a compara ipoteze alternative în funcție de puterea lor explicativă și succesul predictiv. Sarcini: (1) să recunoască și utilizeze cea mai utilă strategie, reieșind din constrângerile de timp și datele insuficiente; (2) să integreze fapte aparent fără careva legătură în explicații plauzibile; (3) să compenseze incertitudinea informațiilor prin explicații corespunzătoare și reevaluări continue.</p>
<p>De ce s-a întâmplat? Obiectiv: <i>analiza cauzală</i></p>	<p>Analiza cauzală vizează provocarea irelevanței: analiștii trebuie să discearnă care dintre multitudinea de factori afectează cu adevărat interesul. Sarcini: (1) trebuie să identifice și să excludă toate „pseudo-cauzele” posibile; (2) analiștii trebuie să evalueze importanța unui eveniment /factor, determinând-i gradul și tipul de eficacitate; (3) analiștii trebuie să anticipeze efectele înainte ca acestea să se întâmple.</p>
<p>Ce s-ar putea întâmpla? Obiectiv: <i>raționamentul contrafactual</i></p>	<p>Raționamentul contrafactual vizează provocarea nedeterminării: analiștii trebuie să evalueze evenimente care nu sunt consecințele inevitabile ale factorilor cauzali identificați, ci mai degrabă anumite rezultate posibile. Raționamentele contrafactice sunt răspunsuri la întrebările „Ce dacă?” Sarcini: (1) fundamentarea rapoartelor „post acțiune” cu o evaluare a ceea ce s-ar fi întâmplat dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel; (2) structurarea analizelor prospective cu examinarea riguroasă a ceea ce s-ar întâmpla în diferite scenarii posibile; (3) dezvoltarea gândirii creative.</p>

<p>Ce se poate face în privința aceasta? <i>Obiectiv: evaluarea strategiei</i></p>	<p>Evaluarea strategiei vizează provocarea instrumentării și cuprinde o serie întreagă de tipuri de raționament, inclusiv luarea deciziilor în condiții de risc, incertitudine etc. Include toate formele de raționament în care posibilitățile, probabilitățile și obiectivele sunt aplicate amenințărilor și oportunităților potențiale. Sarcini: (1) formularea și evaluarea acțiunilor strategice în funcție de valorile și obiectivele decidentului; (2) proiectarea acțiunilor unui decident în funcție de strategia care îi facilitează cel mai mult obiectivele; (3) analiștii explică acțiunile decidentului, clarificând modul în care o decizie a ajuns să fie considerată cea mai bună.</p>
--	--

Modelul gândirii critice propus de Hendrickson este o relație tridimensională dezvoltată cumulativ și concomitent în baza a trei factori: (1) obiceiurile mentale pozitive; (2) tehnici de evaluare a enunțurilor și relațiilor; (3) taxonomia raționamentelor. În viziunea autorului importanța acestui model de gândire critică rezidă în calitatea produsului analitic. Gândirea critică îmbunătățește produsele analitice prin (a) oferirea celei mai bune explicații – analiștii vor deduce cel mai plauzibil motiv al faptelor cunoscute la momentul cercetării, fiind cel mai bun răspuns la problema insuficienței; (b) evidențierea cauzelor relevante – analiștii determină factorii primari care afectează rezultatul, fiind răspunsul cel mai bun la problema irelevanței; (c) înaintarea scenariilor plauzibile – analiștii anticipă cele mai probabile rezultate obținute în baza analizei celor mai posibile alternative, fiind cel mai bun răspuns la problema nedeterminării; (d) propunerea deciziilor optime – analiștii identifică cele mai utile concluzii pe termen scurt și lung, fiind cel mai bun răspuns la problema instrumentării.

Abordarea alternativă a gândirii critice propusă de Hendrickson se axează pe strategia evitării erorilor în analiza de intelligence în funcție de provocările cognitive în gândirea analistului și elaborarea unui produs analitic calitativ și aplicabil.

Sistemele 1 și 2 de gândire în opinia lui Fischer și Spiker și modelul „abilităților gândirii critice”, după Harris și Spiker

O particularitate a gândirii critice recunoscută ca universală se raportează la abilitățile de bază recomandate analiștilor de informații, deoarece gândirea critică îmbunătățește procesul de gândire a persoanei și, implicit – procesul analitic. Autorii Modelului abilităților gândirii critice (Harris & Spiker, 2012) sunt de părerea că, deoarece analiza rămâne a fi dependentă de capacitățile cognitive, în special de abilitățile gândirii critice ale analistului, este important să înțelegem capacitățile și limitele cognitive inerente ale analistului, de rând cu provocările cognitive în analiza de intelligence [9, pp. 209-210].

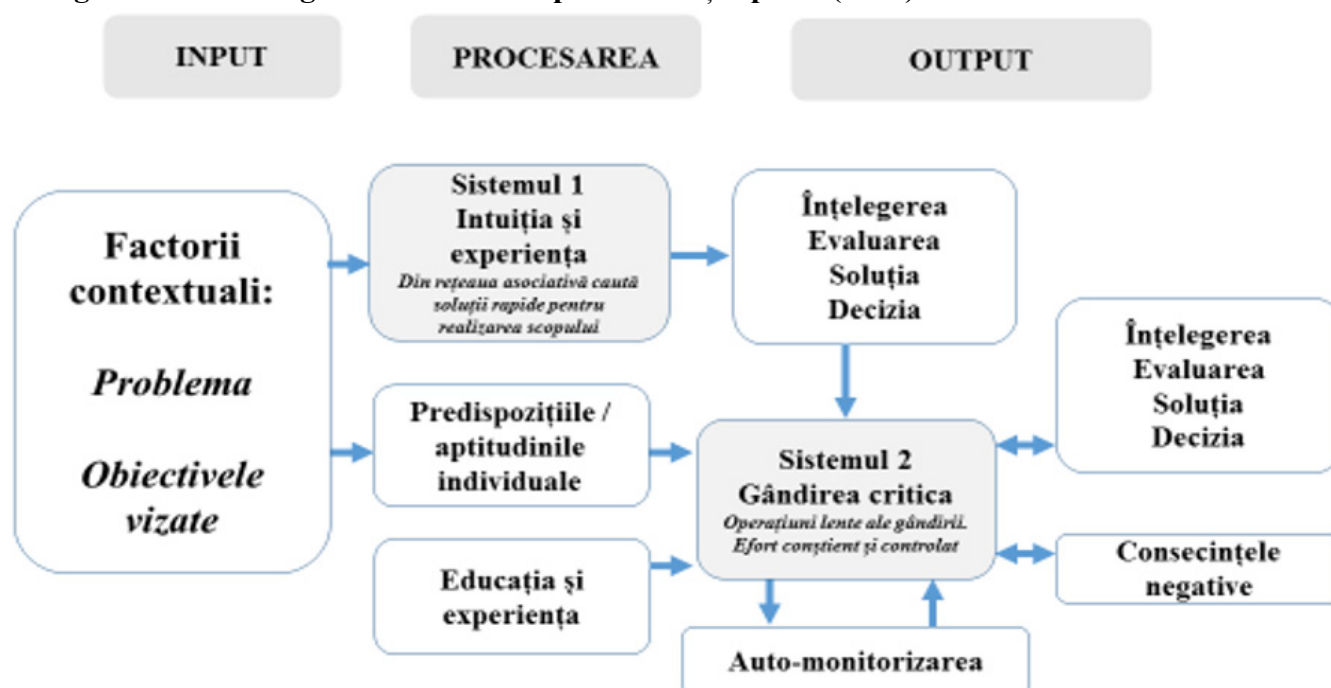
Pentru a înțelege care sunt limitele cognitive ale analistului Harris și Spiker amintesc modelul gândirii critice elaborat de Fischer și Spiker (2004) în baza viziunii teoriei euristice a lui D. Kahneman (2003) care afirmă că cele mai multe judecăți ale individului se bazează pe două moduri/sisteme de gândire. Sistemul 1 – operează automat și rapid, cu efort redus sau nul, fără senzația de control voluntar și se bazează pe intuiție. Fiind un proces automat, intuitiv și necontrolat, acesta nu poate fi inițiat ori oprit în mod conștient. Sistemul 2, acordă atenția necesară activităților mintale solicitante, se bazează pe efortul conștient și controlat deliberativ – pe raționament [Ibidem, p. 211]. Aceste două procese pot duce la judecăți diferite. De fapt, cele două sisteme lucrează în paralel, valorificându-și reciproc punctele forte și compensându-și punctele slabe. Deoarece sistemul 1 este rapid, de cele mai dese ori ajunge la judecată înaintea sistemului 2, care poate anula sau confirma acea judecată. Altfel spus, sistemul 2 poate monitoriza raționamentul (deși este posibil să nu utilizeze întotdeauna acest potențial), dar nu modul cum s-a ajuns la acest raționament. Sistemul 1 generează idei, însă doar sistemul 2 poate să construiască gânduri, urmând o serie ordonată de pași. Se consideră că în cazul când nu este înaintat nici un răspuns intuitiv (probleme complexe), sistemul 2 devine sistemul principal de procesare utilizat pentru a ajunge la judecată [Ibidem, pp. 211-212].

Având la bază viziunea lui Kahneman despre cele două sisteme de gândire, Fischer și Spiker (2004) vin cu propriul model, reprezentat în figura 1. Observăm că procesul de gândire parcurge etapele de input, procesare și output. La etapa de input are loc interacțiunea dintre gândire cu stimulii din exterior

care sunt reflectați prin problema ce necesită un răspuns și obiectivele judecății. Automat, sistemul 1 va începe procesarea stimulilor, prin căutarea în rețeaua sa asociativă a unor soluții potențiale care să satisfacă scopul.

Sistemul 2, însă, prin antrenarea predispozițiilor individuale de gândire critică va începe să analizeze soluțiile oferite de sistemul 1 sau va formula raționamente deliberate pentru soluționarea problemei. Apelarea analistului la gândirea critică depinde de predispoziția / aptitudinile analistului, experiența practică și instruirea acestuia de rând cu variabilele situaționale ale problemei (informații incerte, contradictorii, ambiguii, nestructurate, complexe). Însurarea acestor factori va crea impulsul spre utilizarea gândirii critice de către analist. Gândirea critică nu este un scop, este un mijloc de realizare a sarcinilor. Calitatea etapei de procesare va fi determinată de faptul cât de bine interacționează sistemul 1 și 2. Iar calitatea soluției produse la etapa de output, va depinde de cât de bine a fost antrenată în practică abilitatea de a gândi critic [Ibidem, pp. 213-215].

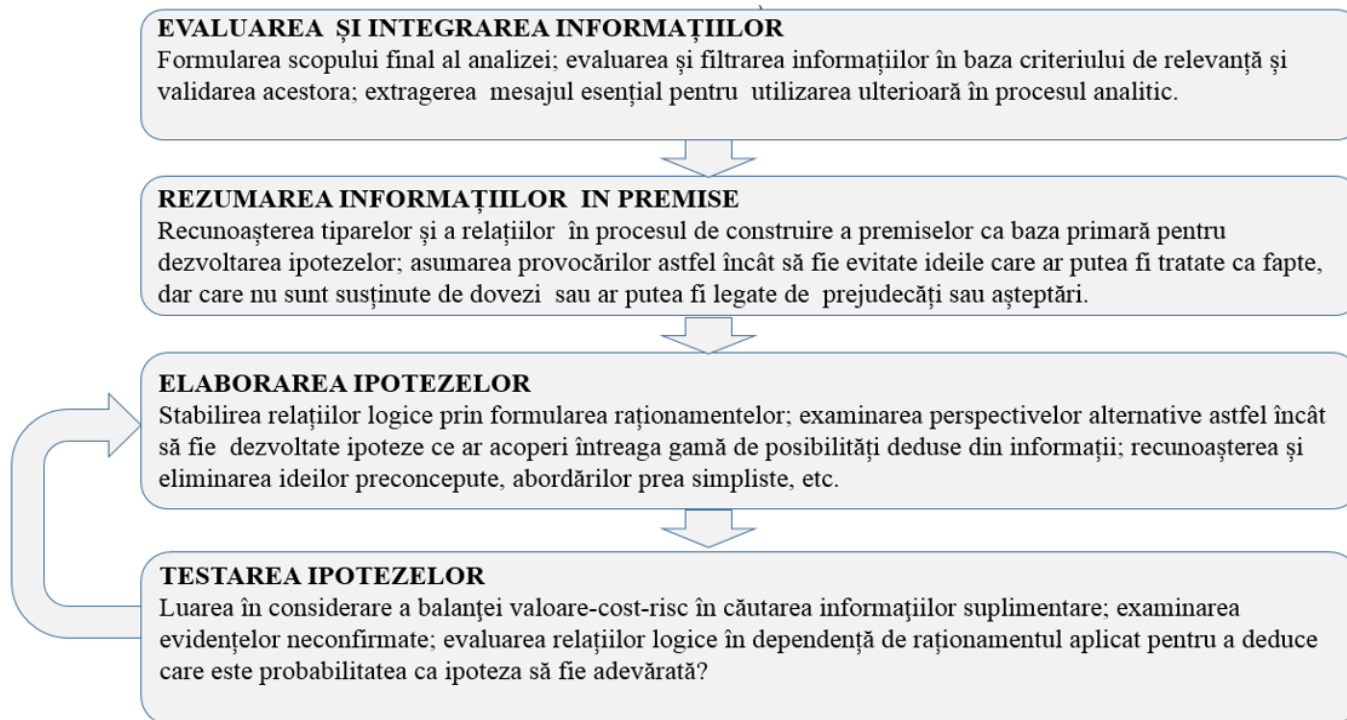
Figura 1. Modelul gândirii critice după Fischer și Spiker (2004).

Sursa: Harris & Spiker, p. 213.

Ulterior, Harris și Spiker (2012) în urma studierii literaturii de specialitate, identifică 120 elemente, considerate de cercetători cele mai importante pentru gândirea critică. În urma analizei acestor elemente, au recunoscut 11 abilități de gândire critică (formularea scopului, evaluarea și filtrarea datelor, extragerea mesajului, recunoașterea tiparelor și relațiilor, asumarea provocărilor, stabilirea relațiilor logice, examinarea perspectivelor alternative, eliminarea ideilor preconceptuate, luarea în considerare a balanței valoare – cost – beneficiu, examinarea dovezilor neconfirmate, evaluarea relațiilor logice) ca fiind, în viziunea autorilor, cu cel mai mare impact asupra performanței analizei informațiilor. Acestea au fost grupate în dependență de 4 funcții specifice analizei, după cum se vede în figura 2 [Ibidem, pp. 222-230].

Modelul abilităților gândirii critice propus de Harris și Spiker (2012) se axează pe prezentarea acelor abilități ce sunt necesare unui analist în funcție de realizarea sarcinilor analitice la cele patru etape esențiale ale traseului analitic: (1) evaluarea și integrarea datelor / informațiilor, (2) rezumarea informațiilor în premise, (3) elaborarea ipotezelor și (4) testarea ipotezelor. În final, modelul prezentat este un instrument util procesului de analiză a informațiilor, ce ia în considerare impactul abilităților de gândire critică ale analistului asupra calității produsului de intelligence, deoarece modelul sporește înțelegerea și solicită / permite testarea empirică a competențelor.

Figura 2. Modelul abilităților gândirii critice propus de Harris și Spiker (2012).

Sursa: Harris & Spiker, p. 223.

Concluzii

Cercetările oferite de autorii Halpern D. (2003), Paul R. și Elder L. (2004), Fischer și Spiker (2004), Hendrickson N. (2008), Harris D. H. și Spiker V. (2012), vin să completeze palierul formării abilităților unei gândiri eficiente cu un set de modele în special pentru analiștii de informații, ce presupun filtrarea practică a teoriei demersului cognitiv a factorului uman.

Particularitatea distinctă a analizei de intelligence constă în prezentarea unui produs analitic cu aplicabilitate practică pentru factorul decizional instituțional ori statal. Chiar dacă se pare că analistul este privat de responsabilitate decizională juridică vizavi de aplicarea în practică a produsului său, în realitate însă, nimeni nu-l absolvește de responsabilitatea morală vizavi de impactul deciziei juridice a decidentului, la baza căreia a stat produsul său, ori altfel spus - cunoașterea sa.

În acest context, formarea gândirii critice pentru analistul de intelligence este necesară nu doar pentru: cunoașterea procesului analitic, a problemei ori a procesului cognitiv, ci și pentru identificarea celei mai adecvate soluții de aplanare a unui conflict, prevenire a unui efect strategic, tratare a unui risc etc. Or, produsul oferit de către analist factorului decizional este elaborat în exclusivitate ca să corespundă acelor solicitări și interese unice ale beneficiarului și doar gândirea analistului poate oferi acel „ceva” special pentru soluționarea unei probleme, atingerea anumitor obiective practice circumscrise unor realități concrete.

Astfel, formarea gândirii critice la analiștii de intelligence este în primul rând o necesitate practică – aplicarea intenționată a unor modele de formare / dezvoltare a abilităților de gândire indispensabile analiștilor în elaborarea produselor de intelligence.

Referințe:

1. HEUER, Richards J. *Psychology of Intelligence Analysis*. Center for the Study of Intelligence, CIA. 1999, 184 p., ISBN 1 929667-00-0. Disponibil: www.odci.gov/csi.
2. *Ibidem*
3. KAMPMAN, Christina M., MANGIO, Charles A., MARSH, Melinda. *Advanced Analysis Cognition: Improving the Cognition of Intelligence Analysis*. Final Report, September, 2013, 400 p. Disponibil: <http://www.dtic.mil>

4. MOORE, David T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College. Washington, DC, March. 2007, 134 p.
5. HALPERN, Diane F. (2014). *Thought and knowledge: an introduction to Critical Thinking*. Fifth Edition, by Psychology Press 711 Third Avenue, New York, 2014, 637 p. Disponibil: https://ia601306.us.archive.org/12/items/Thought_and_Knowledge_An_Introduction_to_Critical_Thinking_by_Diane_F_Halpern/.pdf
6. ХАЛПЕРН, Д. *Психология критического мышления* - СПб, 2000, 512 p. ISBN 5-314-00122-5, 0-8058-0295-9
7. MOORE, David T. *Critical Thinking and Intelligence Analysis*. National Defense Intelligence College. Washington, DC, March. 2007, 134 p.
8. HENDRICKSON, Noel. *Critical Thinking in Intelligence Analysis*, in *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. Volume 21, Nr. 4, 2008, pp. 679-693. ISSN 0885-0607 print=1521-0561 online. Disponibil: <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713723124>
9. HARRIS, Douglas H. and SPIKER, V. Alan. *Critical Thinking Skills for Intelligence Analysis*. Anacapa Sciences, Inc. USA, 2012, pp. 209-232. Chapter from the book *Ergonomics - A Systems Approach*. ISBN 978-953-51-0601-2. Disponibil: <https://cdn.intechopen.com/pdfs-wm/35820.pdf>

Date despre autor:

Maria PROCA, doctor în științe politice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-5104-7058

E-mail: aprodan@mail.ru

Prezentat la 15.02.2024

**STANDARDUL UNEI INSTANȚE JUDECĂTOREȘTI
INSTITUITE DE LEGE.
PROBLEMATICA TRANSFERULUI TEMPORAR
AL JUDECĂTORILOR LA CURTEA SUPREMĂ DE JUSTIȚIE**

Ștefan MILICENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

Obiectul prezentului studiu îl constituie problematica transferului temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție prin prisma standardului unei instanțe judecătorești instituite de lege, stabilit de art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Scopul declarat al reglementării transferului temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție este de a asigura buna funcționare a instanței judecătorești supreme în condițiile demisiei mării majorități a judecătorilor de la această instanță. Importanța acestui subiect rezidă în faptul că, deși în 2023, remediul legislativ vizat a trecut testul constituționalității, în 2016, Curtea Constituțională a făcut o distincție între judecătorii judecătorilor și ai curților de apel, pe de o parte, și judecătorii Curții Supreme de Justiție, pe de altă parte. În condițiile în care o parte a comunității juridice a considerat că respectiva distincție era aplicabilă și speței din 2023, iar instanțele judecătorești trebuie să inspire încredere publică, se impune o cercetare a subiectului abordat.

Cuvinte-cheie: *legalitate, instanță judecătorească instituită de lege, transferul temporar al judecătorilor, Curtea Supremă de Justiție, constituționalitate.*

**THE STANDARD OF A TRIBUNAL ESTABLISHED BY LAW.
THE ISSUE OF TEMPORARY TRANSFER OF JUDGES
TO THE SUPREME COURT OF JUSTICE**

The object of this study is the issue of temporary transfer of judges to the Supreme Court of Justice in the light of the standard of a tribunal established by law, established by Article 6(1) of the European Convention on Human Rights. The stated purpose of regulating the temporary transfer of judges to the Supreme Court of Justice is to ensure the proper functioning of the supreme court in the event of the resignation of most judges from that court. The importance of this issue lies in the fact that although in 2023, the legislative remedy in question passed the constitutionality test, in 2016, the Constitutional Court made a distinction between judges of courts and courts of appeal, on the one hand, and judges of the Supreme Court of Justice, on the other. Given that part of the legal community considered that this distinction was also applicable to the 2023 case, and that the courts must inspire public confidence, an investigation of the subject matter is required.

Keywords: *legality, tribunal established by law, temporary transfer of judges, Supreme Court of Justice, constitutionality.*

Introducere

Legalitatea constituie imperativul primordial al activității instanțelor judecătorești, sistemul cărora formează puterea judecătorească. Or, anume puterea judecătorească este acel compartiment al puterii de stat, care reprezintă capacitatea unei societăți organizate în stat de a asigura dreptatea și echitatea socială, precum și drepturile și interesele legitime ale cetățenilor [1, p. 518]. Respectiv, pot îndeplini funcții jurisdicționale numai acele autorități statale cărora constituția și legile le recunosc asemenea calități [2, p. 291].

Art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului conturează standardul unei instanțe judecătorești instituite de lege, care impune îndeplinirea unui ansamblu de condiții. „Legea” vizată reprezintă nu doar legislația referitoare la înființarea și competența organelor judiciare (Hotărârea în cauza *Jorgic v. Germania* din 12 iulie 2007, pct. 64) [3], ci și orice altă dispoziție de drept intern a cărei nerespectare face ilegală participarea unuia sau mai multor judecători la examinarea cauzei (Hotărârea în cauza *Pandjikidze și alții v. Georgia* din 27 octombrie 2009, pct. 104) [4].

Pe 6 aprilie 2023, a intrat în vigoare Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, art. 21 alin. (8) al căreia prevede atribuția Consiliului Superior al Magistraturii de a transfera, cu titlu temporar, prin derogare de la Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului, judecători la Curtea Supremă de Justiție, în cazul în care buna funcționare a acesteia este grav afectată din cauza numărului de posturi vacante [5]. Această prevedere a fost contestată ca fiind în contradicție cu art. 6, 7, 20, 23, 115, 116 și 122 din Constituția Republicii Moldova, însă sesizările respective au fost declarate inadmisibile prin Decizia Curții Constituționale nr. 100 din 10 august 2023 [6]. În cele ce urmează, vom analiza setul de norme juridice care reglementează transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție ca o măsură ce ține de cariera judecătorilor și încadrarea acestei măsuri în exigențele standardului unei instanțe judecătorești instituite de lege.

Rezultate obținute și discuții

Principiul legalității este principiul-cadru al organizării și realizării puterii judecătorești, înglobând toate celelalte principii în baza cărora se desfășoară activitatea procesuală jurisdicțională. Într-un sens mai larg, respectarea legii de către instanța de judecată prezumă nu doar aplicarea justă a normelor juridice, dar și caracterul legal al instanței judecătorești, independența ei, independența și imparțialitatea judecătorilor, cât și supunerea acestora numai față de lege [7, p. 520].

În conformitate cu art. 116 alin. (5) din Constituția Republicii Moldova, deciziile privind numirea judecătorilor și cariera acestora trebuie să fie adoptate în baza unor criterii obiective, bazate pe merit, și a unei proceduri transparente, în condițiile legii. Promovarea sau transferul judecătorilor se face doar cu acordul acestora [8].

Conform art. 20 alin. (1) din Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului, cariera judecătorilor presupune promovarea în funcția de judecător la o instanță superioară, numirea în funcția de președinte sau de vicepreședinte de instanță și transferarea judecătorului la o instanță de același nivel sau la o instanță inferioară [9]. Ca efect al abrogării, din data de 26 august 2022, a art. 20¹, această Lege nu mai prevede transferul temporar al judecătorilor. Astfel, scopul art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție a fost de a asigura buna funcționare a instanței judecătorești supreme în condițiile demisiei marii majorități a judecătorilor de la această instanță.

În 2016, Curtea Constituțională a stabilit că în sensul art. 116 alin. (2) și (4) din Constituția Republicii Moldova, judecătorii Curții Supreme de Justiție ale căror mandate au expirat odată cu atingerea plafonului pentru limită de vârstă își exercită activitatea până la numirea noilor judecători [10]. În această speță, Curtea Constituțională a făcut o distincție între judecătorii judecătorilor și ai curților de apel, pe de o parte, și judecătorii Curții Supreme de Justiție, pe de altă parte, având în vedere art. 116 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova, abrogat din 1 aprilie 2022, care prevedea că judecătorii Curții Supreme de Justiție sunt numiți în funcție de Parlament, cât și statutul Curții Supreme de Justiție de instanță supremă de drept comun – unica instanță judecătorească de acest grad [ibid., pct. 44-46].

Totuși, este de notat că făcând în 2016, o distincție între judecătorii Curții Supreme de Justiție și ceilalți judecători, Curtea Constituțională a pornit, în primul rând, de la lipsa reglementărilor legale ce ar permite Consiliului Superior al Magistraturii să transfere temporar judecători la Curtea Supremă de Justiție, or, Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului prevedea doar transferul (temporar) al judecătorilor la o instanță judecătorească de același nivel sau la o instanță inferioară [ibid., pct. 43]. În acest mod, invocarea de către Curtea Constituțională a procedurii de numire în funcție a judecătorilor Curții Supreme de Justiție și a statutului unic al acestei instanțe judecătorești a oferit, mai degrabă, un prilej de a explica inexistența, la etapa respectivă, a reglementărilor legale privind transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție.

Atunci, Curtea Constituțională a considerat necesar să emane unica soluție ce ar salvarda una dintre valorile fundamentale ale Constituției Republicii Moldova – preeminența dreptului, periclitată prin inacțiunile și acțiunile întârziate ale Parlamentului în procesul de numire în funcție a judecătorilor Curții Supreme de Justiție [ibid., pct. 51-53].

În 2023, fiind sesizată să se expună referitor la constituționalitatea art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din

30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, Curtea Constituțională a constatat că autorii sesizărilor nu au demonstrat de ce prevederile contestate ar contraveni art. 116 alin. (5) din Constituția Republicii Moldova [6, pct. 28]. Judecătorul constituțional Serghei Țurcan a expus o opinie separată privind această Decizie a Curții Constituționale, considerând că sesizările urmau a fi declarate admisibile pentru examinare în fond, cu verificarea corespunderii art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție cu art. 20 și 116 alin. (2) și (5) din Constituția Republicii Moldova [11].

Relevabil este că atât în Decizia Curții Constituționale nr. 100 din 10 august 2023, cât și în opinia separată a judecătorului constituțional Serghei Țurcan s-au evidențiat, ca un aspect de primă importanță, rigorile constituționale ce țin de procedura de selectare a candidaților pentru funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, inserate în Avizul Curții Constituționale nr. 1 din 22 septembrie 2020. În acest Aviz, Curtea Constituțională a arătat că ceea ce este important din perspectiva Constituției Republicii Moldova este ca procedura de selectare a candidaților pentru funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție să fie reglementată într-un mod care va asigura accesarea în această funcție a persoanelor cu o înaltă pregătire juridică, independente și imparțiale [12, pct. 64]. Curtea Constituțională a precizat că deși aceste standarde sunt aplicabile pentru toate numirile în funcția de judecător, atunci când este în discuție funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, ele au o importanță mai pregnantă și intervine o mai mare exigență [ibid., pct. 64].

Revenind la scopul art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, trebuie să remarcăm că această prevedere legală se înscrie în coordonatele procedurii de evaluare externă a integrității etice și financiare a judecătorilor Curții Supreme de Justiție și a candidaților la funcția de judecător al acestei instanțe judecătorești, care reprezintă un exercițiu excepțional, unic și limitat în timp. Deja la data adoptării Legii respective, Parlamentul a fost pus în situația de a găsi un remediu legislativ pentru asigurarea bunei funcționări a Curții Supreme de Justiție. Or, prin Hotărârile din 14 și 23 februarie 2023, Consiliul Superior al Magistraturii a acceptat cererile de demisie a 20 de judecători ai Curții Supreme de Justiție – o situație fără precedent în istoria instanței judecătorești supreme.

Aici, se impune precizarea că art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție prevede transferul temporar la instanța judecătorească supremă doar al judecătorilor ce corespund criteriilor legale de ocupare a funcției de judecător al Curții Supreme de Justiție și doar până la ocuparea a cel puțin 11 dintre posturile de judecător al acestei instanțe.

Ținând cont că în 2016, inacțiunile și acțiunile întârziate ale Parlamentului în procesul de numire în funcție a judecătorilor Curții Supreme de Justiție au fost calificate de către Curtea Constituțională ca venind în contradicție cu principiul loialității constituționale, în 2023, Parlamentul a înțeles să deblocheze activitatea Curții Supreme de Justiție prin reglementarea transferului temporar al judecătorilor la instanța supremă de drept comun. Din punctul nostru de vedere, acest remediu legislativ este o manifestare de comportament constituțional loial care în sine nu poate aduce atingere standardului unei instanțe judecătorești instituite de lege.

Or, în măsura în care art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție a trecut testul constituționalității, concluzionăm că Parlamentul și-a executat obligația de loialitate constituțională, cel puțin, sub două aspecte: 1) crearea premiselor pentru buna funcționare a Curții Supreme de Justiție ca cea mai importantă verigă a puterii judecătorești; și 2) evitarea promovării soluțiilor legislative afectate de vicii de neconstituționalitate. De altfel, putem afirma că în lipsa reglementării transferului temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție, Parlamentul s-ar fi poziționat antagonic față de puterea judecătorească, deoarece ar obtura mecanismul de interpretare și aplicare uniformă a legislației în sistemul de justiție.

În ceea ce privește condițiile actuale de numire a judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție, observăm că acestea corespund înaltelor exigențe subliniate în Avizul Curții Constituționale nr. 1 din 22 septembrie 2020. Astfel, în conformitate cu art. 7 alin. (2) pct. 2) lit. a) și pct. 3) din Legea nr. 64 din 30 martie 2023

cu privire la Curtea Supremă de Justiție, poate fi numită judecător al Curții Supreme de Justiție persoana care întrunește condițiile stabilite la art. 6 alin. (1) lit. a), b) și d)–g) din Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului, are cel puțin 8 ani efectiv lucrați în calitate de judecător și deține calitățile și abilitățile profesionale necesare pentru a exercita funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție [13]. Aceste calități și abilități profesionale sunt descrise la art. 7 alin. (3) din Legea respectivă și presupun capacitatea de a înțelege și a analiza situațiile juridice complexe; claritatea exprimării scrise și verbale; abilitatea de a lucra în echipă și de a respecta opiniile colegilor, precum și de a le contesta și dezbate în mod constructiv; abilitatea de a lucra în situații care implică stres și de a realiza sarcinile cu promptitudine; experiența relevantă funcției; și viziunea privind rolul Curții Supreme de Justiție în dezvoltarea dreptului [ibid.].

În temeiul art. 21 alin. (8) din Legea nr. 65 din 30 martie 2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, pe 2 mai 2023, prin Hotărârea nr. 142/8, Consiliul Superior al Magistraturii a transferat temporar la Curtea Supremă de Justiție, pentru o perioadă de 6 luni, 7 judecători, 5 dintre care de la judecătorii, iar 2 – de la o curte de apel [14]. Prin Hotărârea nr. 506/31 din 2 noiembrie 2023, Consiliul Superior al Magistraturii a prelungit termenul de transfer temporar al acestor 7 judecători la Curtea Supremă de Justiție până la ocuparea a cel puțin 11 posturi vacante de judecător la instanța supremă de drept comun [15]. Prin Hotărârea nr. 507/31 din 2 noiembrie 2023, Consiliul Superior al Magistraturii a transferat temporar la Curtea Supremă de Justiție, până la ocuparea a cel puțin 11 posturi vacante de judecător la instanța supremă de drept comun, încă 2 judecători, ambii de la curți de apel [16]. Finalmente, pe 13 februarie 2024, prin Hotărârea nr. 65/6, Consiliul Superior al Magistraturii a transferat temporar la Curtea Supremă de Justiție, până la ocuparea a cel puțin 11 posturi vacante de judecător la instanța supremă de drept comun, 2 judecători, unul de la o judecătorie, iar altul – de la o curte de apel [17].

Analiza acestor Hotărâri denotă că la baza soluțiilor Consiliului Superior al Magistraturii privind transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție a stat un exercițiu amplu de studiere a calităților și abilităților profesionale ale judecătorilor în cauză, după cum prevede art. 7 alin. (3) din Legea nr. 64 din 30 martie 2023 cu privire la Curtea Supremă de Justiție. În acest mod, Consiliul Superior al Magistraturii, efectuând concursuri în bază de merit pentru transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție și argumentându-și pe larg soluțiile de transfer, nu a ezitat să pună în practică ceea ce în doctrină se denumește „realizarea puterii judecătorești în cadrul separării puterilor în stat” [18, p. 272].

Totodată, nu poate fi neglijat nici faptul că transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție este un remediu excepțional pentru o problemă excepțională – riscul blocării activității instanței judecătorești supreme în contextul procedurii de evaluare externă a integrității etice și financiare a judecătorilor Curții Supreme de Justiție și a candidaților la funcția de judecător al acestei instanțe. Dacă această procedură de evaluare externă nu va fi efectuată cu celeritate, iar începerea activității Curții Supreme de Justiție în noua componență va fi astfel tergiversată, încrederea publică în soluția de transfer temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție inevitabil se va eroda, ceea ce ar putea să ridice dubii serioase privind standardul instanței judecătorești supreme ca o instanță instituită de lege. Or, prin prisma art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, este crucial ca instanțele judecătorești să inspire încredere publică (Hotărârea în cauza *Morice v. Franța* din 23 aprilie 2015, pct. 73) [19].

Concluzii

Transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție se înscrie în coordonatele procedurii de evaluare externă a integrității etice și financiare a judecătorilor Curții Supreme de Justiție și a candidaților la funcția de judecător al acestei instanțe, fiind un remediu legislativ pentru asigurarea bunei funcționări a instanței supreme de drept comun. Remediuul dat reprezintă o manifestare de comportament constituțional loial din partea Parlamentului, care a încercat să mențină viabilitatea mecanismului de interpretare și aplicare uniformă a legislației în sistemul de justiție. În această optică, la etapa actuală, nu se poate pune problema ilegalității completelor de judecată compuse din judecătorii transferați temporar la Curtea Supremă de Justiție. Totuși, dacă transferul temporar al judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție va dura vreme îndelungată, încrederea publică în această soluție va fi diminuată, ceea ce ar putea să ridice dubii serioase privind standardul instanței judecătorești supreme ca o instanță instituită de lege.

Referințe:

1. GUCEAC, Ion. *Tratat elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2022. 574 p. ISBN 978-9975-151-78-8.
2. MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU, Elena-Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, ediția a XV-a. București: C.H. Beck, 2017, 320 p. ISBN 978-606-18-0673-7.
3. *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Jorgic v. Germania din 12 iulie 2007*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81608%22%5D%7D>
4. *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Pandjigidzé și alții v. Georgia din 27 octombrie 2009*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-95368%22%5D%7D>
5. *Legea privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, nr. 65 din 30 martie 2023*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 117-118 din 06.04.2023, cu modificările ulterioare.
6. *Decizia Curții Constituționale nr. 100 din 10 august 2023*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 362-363 din 21.09.2023.
7. COSTACHI, Gheorghe. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: Print-Caro, 2021, 1071 p. ISBN 978-9975-56-894-4.
8. *Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, republicată*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 78 din 29.03.2016, cu modificările ulterioare.
9. *Legea cu privire la statutul judecătorului, nr. 544 din 20 iulie 1995, republicată*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 15-17 din 22.01.2013, cu modificările ulterioare.
10. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 12 mai 2016*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 416-422 din 02.12.2016.
11. *Opinia separată a judecătorului Serghei Țurcan privind Decizia Curții Constituționale nr. 100 din 10 august 2023*. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/d_100_123g_Opinie_separata_-Turcan_Serghei_rou.pdf
12. *Avizul Curții Constituționale nr. 1 din 22 septembrie 2020*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 259-266 din 09.10.2020.
13. *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție, nr. 64 din 30 martie 2023*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 117-118 din 06.04.2023, cu modificările ulterioare.
14. *Hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii nr. 142/8 din 2 mai 2023*. Disponibil: <https://www.csm.md/files/Hotaririle/2023/08/142-8.pdf>
15. *Hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii nr. 506/31 din 2 noiembrie 2023*. Disponibil: <https://www.csm.md/files/Hotaririle/2023/31/506-31.pdf>
16. *Hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii nr. 507/31 din 2 noiembrie 2023*. Disponibil: <https://www.csm.md/files/Hotaririle/2023/31/507-31.pdf>
17. *Hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii nr. 65/6 din 13 februarie 2024*. Disponibil: <https://www.csm.md/files/Hotaririle/2024/06/65-6.pdf>
18. ARSENI, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, 2019. 320 p. ISBN 978-9975-149-39-6.
19. *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Morice v. Franța din 23 aprilie 2015*. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-154265%22%5D%7D>

Date despre autor:

Ștefan MILICENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-3241-5337

E-mail: milicenco@gmail.com

Prezentat la 27.03.2024

CZU: 341.43:331.526:061.1 UE

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_34](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_34)

PROMOVAREA REFUGIATULUI LA OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ LEGITIMĂ PRIN PRISMA DEZVOLTĂRII SECTORULUI ECONOMIC AL ȚĂRII GAZDĂ

Artur FUIOR,*Universitatea de Studii Europene din Moldova*

În acest articol se descriu cele mai importante aspecte despre incluziunea și adaptarea refugiatului în sectorul economic al unei societăți prospere democratice. O atenție deosebită se acordă angajării refugiaților în câmpul muncii, deoarece ei urmează să contribuie la dezvoltarea economică a țării gazdă. Se aplică diverse elemente noi de analiză, pentru a demonstra că informația este actuală și veridică. Se abordează unele aspecte primordiale ca: litigiile de adaptare a refugiaților în ocuparea forței de muncă și procesul de integrare în comunitatea gazdă. Se descrie asimilarea definitivă a instrumentelor locale în raport cu principalele momente de adaptare a subiecților, în cazul nostru a refugiaților. Autorii a mai multor arte doctrinare fac trimitere la multiple surse de idei în care sunt descrise normele aplicabile de încadrare a refugiaților în diferite țări. La finele articolului sunt expuși și factori definatorii de cercetare cu privire la ocuparea forței de muncă a refugiaților, finalizând cu recomandări.

Cuvinte-cheie: *refugiat, UE, Ucraina, PNUD, forța de muncă.*

PROMOTION OF THE REFUGEE TO LEGITIMATE EMPLOYMENT THROUGH THE PRISM OF THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SECTOR OF THE HOST COUNTRY

This article aims to describe the most important aspects of refugee inclusion and adaptation in the economic sector of a prosperous democratic society. Particular attention is paid to employing refugees, as they are expected to contribute to the economic development of the host country. Various new elements of analysis are applied to demonstrate that the information is current and truthful. This act exposes some primordial aspects such as: refugee adaptation disputes in employment and the process of integration into the host community. It describes the definitive assimilation of local instruments in relation to the main moments of adaptation of the subjects, in our case refugees. The authors of several doctrinal arts convey to multiple sources of ideas where the applicable rules for the classification of refugees in different countries are described. At the end of the article are exposed defenitory factors of research on refugee employment, ending with recommendations.

Keywords: *refugee, UE, Ukraine, PNUD, workforce.*

În articolul dat este expusă tematica privind acomodarea și adaptarea prin ocuparea forței de muncă corectă a refugiaților în raport cu comunitatea gazdă, ținând cont de progresele tehnologice ale secolului. Se demonstrează că schimbările care au loc pe platforma internațională duc la modificarea esențială a procesului, mai ales pe arena europeană, care se percepe ca un teren favorabil pentru refugiați. După adoptarea diverselor norme, refugiații sunt puși și în mai mare dificultate, iar lipsa incluziunii defavorizează toate părțile. Statele își asigură în primul rând propriii cetățeni, după care acordă atenție și refugiaților, acest lucru creează o nemulțumire și un pericol social. Descrierea metodologiilor în domeniu va ajuta la egalarea subiecților și incluziunea refugiaților în noua societate, scopul fiind ca orice individ să fie la maxim implicat în procesele tehnico-economice ale statului. În articolul dat sunt redată acte legate de adaptare modernă a forței de muncă în corelație cu modernizarea societății gazdă, ca soluții privind problema cu refugiații. Pentru rezultate veridice pe acesta aspect, trebuie de folosit toate mecanismele doctrinare expuse în literatură. Pilonul de integrare a refugiaților va fi redat ca o oglindă de dezvoltare a unei societăți ce va progresa și ține pasul cu progresele tehnologice, fiindcă doar prin implicarea maximă a tuturor indivizilor din stat se poate obține obiectivele stabilite. La modul general refugiatul este individul care suferă de diferite forme de persecuție, dar care posedă o perspectivă ca membru al societății ce aduce un suport de neînlocuit.

Dificultatea de asimilare în câmpul muncii într-o societate gazdă din cauza limbii vorbite, dar și a anturajului necunoscut împiedică incluziunea dorită. Obiectivul acestui articol este de a descrie mecanismele și normele legale de adaptare al refugiaților în câmpul muncii sub aspectul de progres economic și tehnologic a statului gazdă.

Ca bază a unui aspect progresist este foarte importantă individualizarea și respectarea drepturilor omului, pentru refugiați fiind un moment fundamental. „Conceptul de drepturi ale omului a apărut în secolul al XVIII-lea și a cunoscut o propagare și studiere deosebită, mai ales după căderea regimurilor nazist și comunist. Actualmente, protecția drepturilor omului a devenit o adevărată precondiție a evoluției societății internaționale, ideea de protecție a drepturilor omului nu mai are astăzi caracterul unui deziderat, ci devine o garanție a evoluției societății internaționale. Procesul dezvoltării unui set de legi internaționale privind protecția refugiaților își are începuturile încă din primii ani ai secolului 20 sub auspiciul Ligii Națiunilor, predecesoarea Națiunilor Unite, atunci când destrămarea Imperiului Otoman și revoluția din Rusia au provocat numeroase curente de refugiați. Astfel a apărut necesitatea elaborării unei politici internaționale, orientată spre acordarea ajutorului necesar persoanelor care erau private de protecția statului de proveniență. Convenția din 1951 privind Statutul Refugiaților prevede o definiție generală a termenului de refugiat, definește condițiile în care un refugiat își pierde statutul, precum și categoriile de persoane cărora prevederile convenției nu li se aplică. Convenția explică clar cine este un refugiat și tipul de protecție legală, alt gen de asistență și drepturi sociale pe care acesta ar trebui să le primească din partea statelor semnatare ale acestui document. Convenția definește în mod egal obligațiile unui refugiat față de guvernele gazdă, iar anumite categorii de persoane, cum ar fi criminalii de război, nu sunt calificați să primească statutul de refugiat” [1]. Refugiații sunt acei indivizi care sunt cei mai apti ca braț de muncă, flexibilitatea lor se rezumă la disponibilitatea de încadrare în orice sector social necesar.

Convenția din 1951 privind statutul refugiaților garantează existența lor și se concentrează mai mult pe protecția și statutul legal al indivizilor în țările gazdă, stabilind responsabilitățile statelor gazdă în ceea ce privește protecția și asistența lor. Cu toate acestea, este important de menționat că în Convenție se menționează în mod indirect dreptul la muncă al refugiaților. Conform Convenției, refugiații au dreptul la un tratament egal cu cetățenii țării gazdă în ceea ce privește accesul la locuri de muncă și la mijloacele de rigoare. Cu toate acestea, Convenția permite statelor părți să aplice restricții temporare cu privire la accesul la piața muncii pentru refugiați, în funcție de circumstanțele specifice. Astfel, în timp ce Convenția nu abordează în detaliu aspectele legate de locurile de muncă ale refugiaților, aceasta recunoaște dreptul lor la tratament egal și subliniază importanța asigurării că refugiații au acces la mijloacele de subsistență și pot contribui la dezvoltarea țării de refugiu prin muncă, atunci când circumstanțele o permit. Detaliile specifice cu privire la accesul la locuri de muncă și integrarea economică a refugiaților sunt gestionate de legile și politica țărilor gazdă.

Pentru ca statul să dețină progresul social-economic menționat este primordial de respectat anumite norme internaționale cu o interacțiune directă, deci conform Convenției din 1951, articolul 24 „Legislația muncii și securității sociale” „Statele contractante vor acorda refugiaților având reședință regulată pe teritoriul lor același tratament ca și cetățenilor lor în ceea ce privește următoarele materii: a) în măsura în care aceste probleme sunt reglementate de legislație sau depind de autoritățile administrative, remunerația, inclusiv alocațiile de familie, atunci când aceste alocații fac parte din remunerație, durata timpului de muncă, orele suplimentare, concediile plătite, restricțiile privind munca la domiciliu, vârsta minimă de angajare, ucenicia și formarea profesională, munca femeilor și a adolescenților, beneficiul avantajelor oferite de contractele colective de muncă; b) asigurările sociale (dispozițiile legale cu privire la accidente de muncă, bolile profesionale, maternitate, boli, invaliditate, bătrânețe, deces, șomaj, sarcini familiale, precum și cu privire la orice alt risc care, potrivit legislației naționale, este acoperit de către un sistem de securitate socială), sub rezervă: i) aranjamentelor corespunzătoare vizând menținerea drepturilor câștigate și a drepturilor în curs de dobândire; j) dispozițiilor speciale prevăzute de legislația națională a țării de reședință, vizând prestațiile sau fracțiunile de prestații plătibile exclusiv din fondurile publice, ca și alocațiile persoanelor care nu îndeplinesc condițiile privind cotizația pentru obținerea unei pensii normale. Drepturile la prestație rezultate din decesul unui refugiat, ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale, nu vor fi afectate de

faptul că persoana îndreptățită își are reședința în afara teritoriului statului contractant. Statele contractante vor extinde pentru refugiați efectele favorabile ale acordurilor pe care le-au încheiat sau le vor încheia între ele, cu privire la menținerea drepturilor câștigate sau în curs de dobândire, în materie de securitate socială, dacă refugiații îndeplinesc condițiile prevăzute pentru cetățenii țărilor semnatare ale acordurilor respective. Statele contractante vor examina cu bunăvoință posibilitatea de a extinde, cât mai mult posibil, pentru refugiați, efectele favorabile ale acordurilor similare care sânt sau vor fi în vigoare între aceste state contractante și statele necontractante” [2]. Nerespectarea acestui articol duce la o instabilitate socială și un posibil haos în sectorul economic cu prezența a multor indivizi cu statut de șomer ori nevoiaș silit. Iar de aici pornesc anumite acțiuni de corupere care sunt ireversibile.

Uniunea Europeană are o serie de politici și directive care vizează integrarea refugiaților pe piața muncii în statele membre ale UE. Aceste politici sunt concepute pentru a asigura că refugiații au acces la oportunități de muncă și că sunt tratați în mod just și egal în ceea ce privește drepturile lor la locurile de muncă și protecția socială. UE promovează principiul non-discriminării, ceea ce înseamnă că refugiații trebuie să fie tratați în mod egal cu cetățenii naționali în ceea ce privește accesul la locurile de muncă, salariile și drepturile de muncă. Prin intermediul finanțării și a proiectelor, UE sprijină formarea profesională, serviciile de plasare în câmpul muncii și alte inițiative care facilitează accesul refugiaților la locurile de muncă. UE facilitează schimbul de bune practici între statele membre pentru a identifica cele mai eficiente moduri de a integra refugiații pe piața muncii și în societate. Este important de menționat că politicile și directivele UE privind munca refugiaților pot varia în funcție de statele membre și de contextul specific al fiecărei țări. Statele membre au un grad considerabil de autonomie în implementarea acestor politici la nivel național, dar sunt încurajate să urmeze principiile generale ale UE privind non-discriminarea și promovarea integrării refugiaților pe piața muncii.

Un exemplu actual de necesitate a promovării refugiaților în sectorul de muncă este fluxul de indivizi din Ucraina ca rezultat al acțiunilor militare, iar datele țărilor ce nu iau în calcul și ignoră acest litigiu demonstrează o criză a sectorului economic. „Comisia Europeană colaborează cu diferiți actori, inclusiv cu autoritățile din Ucraina și cu diaspora ucraineană, pentru a asigura integrarea rapidă și eficace pe piața muncii a persoanelor care beneficiază de protecție temporară. După cum s-a reamintit în orientările menite să ajute persoanele care fug din calea agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei să obțină acces la locuri de muncă, la formare și la educația pentru adulți, există mai multe instrumente disponibile la nivelul UE pentru a sprijini acest demers. În prezent, aceste persoane își pot corela competențele cu locurile de muncă vacante datorită proiectului-pilot privind rezerva de talente la nivelul UE, lansat de Comisie împreună cu Autoritatea Europeană a Muncii. În plus, pot dobândi noi competențe lingvistice și digitale de bază prin intermediul rețelelor din cadrul Pactului pentru competențe. Limba ucraineană a fost adăugată în cadrul Instrumentului UE de stabilire a profilului de competențe al resortisanților din țările terțe, pentru a-i ajuta pe ucrainenii aflați în căutarea unui loc de muncă și pe cei care doresc să își continue studiile. După ce Comisia a publicat o recomandare privind facilitarea recunoașterii calificărilor academice și profesionale obținute în Ucraina, angajatorilor și instituțiilor de formare le este acum mai ușor să înțeleagă competențele ucrainenilor care sosesc în UE. Comisia a pregătit un set de resurse pentru a-i ajuta atât pe ucrainenii care încearcă să obțină recunoașterea calificărilor, cât și pe cei care trebuie să interpreteze respectivele calificări. De asemenea, Comisia a comparat cadrele ucrainean și european în materie de calificări, împreună cu Fundația Europeană de Formare și cu statele membre ale UE. Comisia continuă să sprijine serviciile publice de ocupare a forței de muncă din statele membre. Acestea joacă un rol esențial în stabilirea unor politici active în domeniul pieței forței de muncă pentru a utiliza în mod optim competențele noilor veniți” [3].

Comisia Europeană mereu a pus umărul pentru această problemă, dar nu poate dicta direct ca un anumit stat membru să tindă spre prosperitate prin integrarea refugiatului în secotrul muncii.

În România, integrarea refugiaților pe piața muncii este reglementată de legislația națională și de politicile guvernamentale. Aceste politici și reguli sunt în conformitate cu legislația și directivele Uniunii Europene privind drepturile refugiaților și integrarea lor pe piața muncii. Este important de menționat că România, ca stat membru al Uniunii Europene, trebuie să respecte directivele și politicile europene privind drepturile refugiaților și integrarea lor pe piața muncii. Cu toate acestea, gradul de succes al integrării refugiaților pe

piața muncii poate varia în funcție de mai mulți factori, inclusiv contextul economic și social specific din țară. „O serie de platforme au venit în ajutorul refugiaților ucraineni în România care doresc să își găsească un loc de muncă în această perioadă. Adecco Jobs For Ukraine, Ukrainians in Iași și Jobs for Ukraine sunt principalele platforme care au lansat joburi pentru refugiații ucraineni. Iată cum funcționează platformele și cum pot ucrainenii să se înscrie pentru a-și găsi un loc de muncă. Noul portal este o platformă de postare gratuită, dedicată candidaților din Ucraina care caută de lucru în țările în care s-au refugiat și pentru angajatorii care caută lucrători în țările unde este prezent Grupul Adecco. Platforma are mai multe obiective pe termen lung, însă, deocamdată, reunește într-un singur loc oferte de angajare, beneficii dedicate celor din Ucraina, link-uri utile și informații despre ONG-uri care au nevoie de suport, în limbile ucraineană, rusă, engleză și română” [4].

Republica Moldova are propriile politici și reglementări referitoare la munca refugiaților. Cu toate acestea, este important să subliniem că Republica Moldova nu este membru al Uniunii Europene și, prin urmare, nu este supusă aceluiași directive europene ca statele membre ale UE. Așadar, Republica Moldova dezvoltă și implementează propriile politici în ceea ce privește drepturile și integrarea refugiaților pe piața muncii. „Republica Moldova oferă dreptul și posibilitatea de a se angaja în câmpul muncii cetățenilor străini, inclusiv, dreptul să se angajeze cetățenii ucraineni, ce au intrat în Republica Moldova în perioada stării de urgență, după declanșarea războiului în Ucraina. Drept condiții minime pentru angajarea în câmpul muncii este identificarea locului vacant de muncă și semnarea contractului individual de muncă cu angajatorul în condițiile legislației muncii. Angajarea oficială în câmpul muncii sporește siguranța cetățenilor străini aflați în Republica Moldova și le oferă posibilitatea de a-și întreține familia. În lipsa unui contract individual de muncă, străinul riscă să-i fie îngrădite drepturile salariatului - lucrător imigrant, neavând posibilitatea de a-și apăra drepturile în raport cu angajatorul. Totodată, există riscul de nerespectare a dreptului fiecărui salariat la condiții echitabile de muncă, inclusiv la condiții de muncă care corespund cerințelor securității și sănătății în muncă, și a dreptului la odihnă, inclusiv la reglementarea timpului de muncă, la acordarea concediului anual de odihnă, a pauzelor de odihnă zilnice, a zilelor de repaus și de sărbătoare nelucrătoare” [5]. Brațul de muncă asigurat pentru orice membru al societății duce la prosperitate și dezvoltare economică.

Refugiații recunoscuți oficial în Republica Moldova au dreptul să lucreze legal și să își caute un loc de muncă în țară. Ei beneficiază de aceleași drepturi de muncă ca și cetățenii moldoveni în ceea ce privește accesul la locurile de muncă și protecția socială. Republica Moldova recunoaște calificările profesionale ale refugiaților și încearcă să faciliteze integrarea lor pe piața muncii. Cu toate acestea, acest proces poate implica unele formalități administrative. În Republica Moldova, organizațiile și agențiile guvernamentale pot oferi servicii de integrare și asistență pentru refugiați, inclusiv consiliere și orientare profesională, formare profesională și intermediere în găsirea unui loc de muncă. Refugiații care lucrează în Republica Moldova sunt protejați de legea muncii și au drepturile și responsabilitățile specifice angajaților în ceea ce privește salariile, condițiile de muncă și drepturile sociale. „Asociația Obștească Centrul de Caritate pentru Refugiați este o organizație neguvernamentală fondată în anul 1999 cu sprijinul Înalțului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați din Moldova, UNHCR. CCR este partener al UNHCR și al Biroului Migrație și Azil din subordinea Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. CCR este o organizație apolitică, non-religioasă și non-profit. Misiunea CCR este de a facilita procesul de pre-integrare a solicitanților de azil și integrare a refugiaților pentru o incluziune armonioasă a acestora în societatea moldovenească. CCR este la moment unica organizație din Republica Moldova care oferă asistență refugiaților în toate fazele șederii lor în teritoriu – de la intrarea în țară, pe parcursul procesului de integrare și, în final, în timpul procedurii obținerii cetățeniei moldovenești” [6].

Este important ca refugiații și angajatorii din Republica Moldova să fie conștienți de regulamentele și procedurile specifice legate de drepturile și obligațiile pe piața muncii. Cu toate acestea, nivelul de integrare și acces la locurile de muncă pentru refugiați poate varia în funcție de mai mulți factori, inclusiv contextul economic și social specific din Republica Moldova și numărul de refugiați care solicită protecție în țară.

„Conform notificărilor angajatorilor, cetățenii din Ucraina au ocupat locuri de muncă în următoarele profesii, meserii: programator, inginer, cusător, vânzător, vânzător-consultant, bucătar, chelner, medic, educator, montator subasamblare, infirmieră, operator în sectorul de producere, agent servicii client, manager diverse domenii, operator introducere date, altele. De la începutul anului curent, circa 219 angajatori și-au arătat disponibilitatea de a încadra în muncă cetățeni ucraineni, declarând circa 2075 locuri de muncă va-

cante pentru aceste persoane. Totodată, peste 112 cetățeni ucraineni s-au înregistrat în evidențele subdiviziunilor teritoriale din subordinea ANOFM pentru a primi suport la angajare. Precizăm, că ANOFM oferă cetățenilor ucraineni înregistrați în evidențe următoarele servicii gratuite: informații privind locurile de muncă vacante; date de contact ale angajatorilor; ghidare și suport la angajare” [7].

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare are un rol important în ceea ce privește susținerea refugiaților și a comunităților gazdă în contexte de criză umanitară și dezvoltare. PNUD lucrează în strânsă colaborare cu Organizația Națiunilor Unite pentru Refugiați și alte agenții ale Națiunilor Unite pentru a aborda nevoile și provocările refugiaților. PNUD lucrează pentru a dezvolta programe și proiecte care să sprijine refugiații și comunitățile gazdă în obținerea accesului la servicii de bază, cum ar fi educația, sănătatea, apa potabilă și locuințele. Scopul este de a promova dezvoltarea durabilă și de a îmbunătăți calitatea vieții atât a refugiaților, cât și a comunităților care îi primesc. PNUD desfășoară proiecte care să faciliteze accesul refugiaților la mijloace de subzistență, inclusiv prin programe de formare profesională, susținere pentru întreprinderile mici și mijlocii și inițiative de creare de locuri de muncă. PNUD promovează și susține respectarea drepturilor omului și a protecției juridice pentru refugiați. Aceasta include sprijinirea autorităților locale și a societății civile în furnizarea de servicii juridice și asistență pentru refugiați în probleme legale. PNUD lucrează pentru a întări reziliența comunităților refugiate și a celor gazdă în fața șocurilor și stresurilor. Aceasta poate implica dezvoltarea infrastructurii rezistente la dezastre, gestionarea durabilă a resurselor naturale și promovarea dialogului și reconcilierii între comunități. PNUD urmărește și evaluează impactul programelor și proiectelor sale pentru a asigura eficiența și eficacitatea asistenței acordate refugiaților și comunităților gazdă. Prin intermediul acestor eforturi, PNUD contribuie la abordarea problemelor complexe legate de refugiați și la promovarea dezvoltării durabile și a rezilienței comunităților afectate de conflicte și migrație forțată. „PNUD sprijină incluziunea socio-economică a refugiaților din Ucraina în societatea și economia Moldovei. În calitate de partener strategic al Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, PNUD contribuie la consolidarea eforturilor de prestare a serviciilor pentru refugiații din Ucraina aflați în căutarea unui loc de muncă, prin activități de informare (inclusiv târguri ale locurilor de muncă), servicii de consiliere, referire și mediere pe piața muncii, precum și facilitarea recunoașterii competențelor. PNUD cooperează, de asemenea, cu sectorul privat pentru a crea oportunități de angajare pentru refugiați. Câteva întreprinderi private din Strășeni, Palanca și Edineț care activează în domeniul sport, alimentație și design interior au oferit oportunități de formare și angajare în cadrul companiilor lor” [8].

Concluzii

În final putem să considerăm adaptarea refugiaților în câmpul de muncă ca un progres semnificativ în aria socială a țării gazdă. Promovarea refugiatului pentru a facilita ocuparea forței de muncă este un aspect important al integrării acestora în societate. Refugiații aduc cu ei experiențe, abilități și potențial economic valoros pentru țara în care se refugiază. Promovarea încadrării de muncă a refugiaților poate fi realizată prin mai multe mijloace:

1. Program de orientare și integrare. Ne referim la guvernele și organizațiile neguvernamentale care pot oferi așa gen de programe pentru refugiați. Aceste programe ar trebui să includă informații despre piața muncii locală, cerințele legale pentru angajare și servicii de consiliere pentru dezvoltarea abilităților și a încrederii în sine.

2. Educație și formare profesională prin care refugiaților li se poate oferi acces la programe de educație și formare profesională pentru a-și dezvolta abilitățile și a se pregăti pentru locuri de muncă potrivite. Acest lucru poate implica și acordarea de burse sau facilitarea accesului la cursuri de limbă pentru a îmbunătăți competențele lingvistice necesare în contextul muncii.

3. Recunoașterea experienței anterioare atunci când adesea refugiații au experiență în domeniul muncii din țările lor de origine, dar această experiență nu este recunoscută în țara gazdă. Promovarea unor procese de recunoaștere a calificărilor și a experienței anterioare poate ajuta la integrarea lor mai rapidă pe piața muncii.

4. Program de mentorat care poate fi benefic pentru refugiați, oferindu-le posibilitatea de a învăța din experiența altor persoane care s-au stabilit cu succes pe piața muncii locale. Acest lucru poate ajuta la dezvoltarea rețelei de contacte și la înțelegerea mai profundă a așteptărilor din partea angajatorilor.

5. Parteneriate prin care angajatorii, guvernele și organizațiile pot dezvolta parteneriate cu angajatori locali pentru a facilita angajarea refugiaților. Aceasta poate include programe de angajare preferențiale sau sprijin financiar pentru angajatori care recrutează refugiați.

6. Sensibilizarea și combaterea discriminării pe piața muncii, oferindu-le drepturi egale. Campanii de conștientizare și programe de educare pot ajuta la schimbarea percepțiilor și la încurajarea angajatorilor să ofere șanse egale refugiaților.

Obiectivele refugiaților cu privire la lucrul în Uniunea Europeană pot varia în funcție de circumstanțele individuale și de țara de origine. Obiectivul principal al multor refugiați este de a găsi un loc de muncă stabil și sigur într-o țară din UE. Acest lucru le permite să-și asigure venitul, să se întrețină și să-și asigure nevoile de bază. Mulți refugiați doresc să-și dezvolte abilitățile și să obțină calificări recunoscute în țara de gazdă pentru a avea mai multe șanse pe piața muncii. Aceasta poate implica participarea la cursuri de formare sau reluarea studiilor. Unii refugiați pot avea experiență de muncă semnificativă din țara lor de origine și își doresc să obțină un loc de muncă care să valorifice această experiență în UE. Refugiații pot căuta locuri de muncă care le oferă securitate și protecție împotriva discriminării sau exploatației. Aceasta este o preocupare importantă pentru mulți refugiați. Pe lângă aspectele financiare, refugiații pot dori să se integreze în societatea gazdă și să contribuie la comunitatea lor prin muncă și participare activă. Pentru unii refugiați, obiectivul poate fi dezvoltarea unei cariere pe termen lung în țara de gazdă, cu oportunități de avansare și creștere profesională. Refugiații pot dori să devină independenți din punct de vedere financiar și să-și susțină familiile sau să trăiască fără a depinde de ajutorul social. Unii refugiați pot dori să aducă o contribuție valoroasă la economia țării gazdă prin muncă și antreprenoriat.

În final, promovarea ocupării forței de muncă a refugiaților nu numai că ajută la integrarea lor în societatea gazdă, ci și la dezvoltarea economică a țării respective, prin valorificarea potențialului și a diversității lor.

Referințe:

1. *EVOLUȚIA ȘI RELEVANȚA ACTUALĂ A CONVENȚIEI DIN 1951 PRIVIND STATUTUL REFUGIAȚILOR*, Natalia CHIRTOACĂ Veronica SPÎNU, pag. 2 ,4. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4.Evolutia%20si%20Relevanta%20actuala%20a%20conventiei%20din%201951%20privind%20statutul%20refugiatilor.pdf
2. *CONVENȚIA privind statutul refugiaților, încheiată la Geneva la 28 iulie 1951, art. 24.* https://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/1951_Convention_ROM.pdf
3. *Refugiații din Ucraina: accesul la locuri de muncă.* https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-access-jobs_ro
4. *Platforme de joburi pentru ucraineni: Unde se pot înscrie refugiații pentru a-și găsi un loc de muncă în România.* <https://economedia.ro/platforme-de-joburi-pentru-ucraineni-unde-se-pot-inscrie-refugiati-pentru-a-si-gasi-un-loc-de-munca-in-romania.html>
5. *Munca legală în Republica Moldova - Prevederi pentru cetățenii străini.* <https://igm.gov.md/ro/content/munca-legal%C4%83-%C3%AEn-republica-moldova-prevederi-pentru-cet%C4%83%C8%9Benii-str%C4%83ini>
6. *Centrul de Caritate pentru Refugiați.* <https://www.delucru.md/company/ccr-moldova-4500>
7. *Informații actualizate despre notificările agenților economici privind angajarea cetățenilor din Ucraina.* <https://www.anofm.md/ro/node/20103>
8. *PNUD Moldova va susține dezvoltarea unei platforme digitale de angajare pentru refugiații din Ucraina.* <https://www.undp.org/ro/moldova/press-releases/pnud-moldova-va-sustine-dezvoltarea-unei-platforme-digitale-de-angajare-pentru-refugiati-din-ucraina>

Date despre autor:

Artur FUIOR, student-doctorand, Universitatea de Studii Europene din Moldova,

ORCID: 0000-0001-9307-6298

E-mail: fuiorartur@gmail.com

Prezentat la 01.04.2024

CZU: 347.441.62:347.625:364.424

[https://doi.org/10.59295/sum3\(173\)2024_35](https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_35)

L'INFLUENCE DE LA BONNE FOI SUR LA RÉALISATION DU DROIT DE RECEVOIR UNE PENSION ALIMENTAIRE D'UN CONJOINT OU D'UN ANCIEN CONJOINT

Valentina CEBOTARI, Viorica STRELCIUC,

Université d'État de Moldavie

Lors de l'enregistrement de l'acte de mariage, les époux sont mutuellement et solidairement tenus de se fournir une assistance matérielle et un soutien moral, tant pendant le mariage qu'après sa dissolution. Lors de la fixation de la pension alimentaire due par les époux, il sera tenu compte à la fois de la période de cohabitation des époux qui donne droit à la pension alimentaire et de la période suivant la dissolution du mariage. Le rôle du tribunal est essentiel et se manifeste par un examen minutieux de toutes les circonstances de fait et de droit qui influencent la bonne foi dans le droit à recevoir une pension alimentaire d'un conjoint ou d'un ancien conjoint. Lors de la détermination du droit qui donne naissance à l'obligation d'entretien, le juge appréciera les preuves administrées dans le dossier en tenant compte du principe de bonne foi ou de son absence. Le juge peut rejeter la demande s'il estime que le conjoint qui demande la pension alimentaire a agi contrairement à la bonne foi.

Mots clés: pension alimentaire, bonne foi, comportement immoral, incapacité de travail, soutien matériel, créancier, débiteur.

INFLUENȚA BUNEI CREDINȚE ASUPRA REALIZĂRII DREPTULUI DE A PRIMI ÎNTREȚINERE DE LA SOȚ SAU FOST SOȚ

Odată cu înregistrarea actului de căsătorie, soții sunt obligați reciproc și în mod solidar să-și acorde întreținere materială și susținere morală atât în perioada căsniciei, cât și odată cu desfacerea acesteia. La stabilirea plății pensiei de întreținere din partea soților se va lua în considerație atât perioada conviețuirii în comun a soților care dă dreptul la întreținere, cât și perioada de după desfacerea căsătoriei. Rolul instanței de judecată fiind unul primordial manifestat prin examinarea minuțioasă a tuturor circumstanțelor de fapt și de drept care influențează buna-credință asupra dreptului de a primi întreținere de la soț sau fost soț. La stabilirea dreptului ce dă naștere obligației de întreținere, instanța judecătorească va aprecia probele administrate în dosar ținând cont de principiul bunei credințe sau lipsa acesteia. Instanța poate respinge cererea privind plata pensiei de întreținere dacă consideră că soțul care solicită întreținere a acționat contrar bunei-credințe.

Cuvinte-cheie: Întreținere, buna-credință, comportament amoral, incapacitate de muncă, sprijin material, creditor, debitor.

THE INFLUENCE OF GOOD FAITH ON THE RIGHT TO RECEIVE MAINTENANCE FROM A SPOUSE OR FORMER SPOUSE

With the registration of the marriage certificate, the spouses are mutually and jointly obligated to provide each other with material maintenance and moral support, both during the marriage and after its dissolution. When establishing the payment of alimony from the spouses, both the period of cohabitation of the spouses that gives the right to maintenance and after the dissolution of the marriage will be taken into consideration. The role of the court is essential, manifested through the meticulous examination of all the factual and legal circumstances that influence good faith in the right to receive maintenance from a spouse or former spouse. When determining the right that gives rise to the maintenance obligation, the court will assess the evidence submitted in the case, taking into account the principle of good faith or its absence. The court may dismiss the application if it considers that the spouse requesting the maintenance obligation has acted contrary to good faith.

Keywords: maintenance, good faith, immoral behavior, incapacity to work, material support, creditor, debtor.

Considérations générales

Les époux ont l'obligation de se soutenir mutuellement, tant pendant le mariage en contribuant aux dépenses communes proportionnellement aux revenus de chacun qu'après le divorce, dans certaines circonstances.

Le cadre normatif réglemente le contenu des dispositions de l'art. 85 CF [1] les situations dans lesquelles le conjoint/ex-conjoint peut être exempté du paiement de la pension alimentaire ou les conditions de prescription en matière de cette obligation. Selon la même loi, l'art. 82, par. 2), ont le droit, pendant le mariage, de demander une pension alimentaire:

1. Le conjoint incapable de travailler (qui a atteint l'âge de la retraite ou est une personne souffrant d'un handicap grave, grave ou modéré) et qui a besoin d'un soutien matériel. Il représente l'incapacité au travail, l'état d'une personne qui, pour des raisons médicales, de santé ou d'âge, n'est pas en mesure de répondre aux exigences physiques ou mentales d'un travail particulier. Ainsi, l'incapacité d'une personne se caractérise par son incapacité à subvenir aux nécessités de la vie et qui nécessitent un soutien matériel.

2. Femme pendant la grossesse. La grossesse selon le DEX est l'état de la femme enceinte depuis le moment de la conception du fœtus jusqu'à sa naissance; état de grossesse. Il est unanimement connu de tous que la période de grossesse dure 9 (neuf) mois jusqu'à la naissance de l'enfant, voire même 7 (sept) mois en cas de grossesse prématurée. En conséquence, le mari est tenu de subvenir aux besoins de sa femme pendant la grossesse.

3. Le mari qui s'occupe de l'enfant commun pendant 3 ans après sa naissance. La mère et le père peuvent s'occuper de l'enfant pendant 3 ans après sa naissance. La législation du travail fonctionne à l'art. 124 CM [3] avec la notion de congé pour garde de l'enfant jusqu'à l'âge de 3 (trois ans), qui peut être éventuellement accordé à l'un des parents, à l'un des grands-parents, à un autre proche qui s'occupe directement de l'enfant. l'enfant, ainsi que le tuteur.

Et le quatrième cas où le mari doit une pension alimentaire:

4. Le conjoint qui s'occupe d'un enfant commun handicapé jusqu'à l'âge de 18 ans ou qui s'occupe d'un enfant commun gravement handicapé depuis l'enfance, si ce conjoint ne travaille pas et que l'enfant a besoin de soins. Les conditions essentielles dans ce cas étant que le conjoint créancier de l'obligation alimentaire prenne soin de son enfant commun handicapé jusqu'à l'âge de 18 ans, si ce conjoint n'exerce pas d'activité professionnelle.

Une fois le mariage dissous, le même droit à l'entretien conformément à l'art. 83 CF, il comporte:

a) Ex-femme pendant la grossesse. Art correspondant. 47 par. 3) CF, l'enfant né de parents mariés ou dans les 300 jours à compter de la dissolution du mariage est commun. Ainsi, même si les époux ont divorcé et que l'ex-femme est tombée enceinte, l'ex-mari n'est tenu de lui accorder une pension alimentaire pendant la grossesse que si, par le tribunal ou par leur déclaration commune, le contraire n'a pas été établi.

b) L'ex-conjoint, qui a besoin d'un soutien matériel, s'occupe de l'enfant commun pendant 3 ans après sa naissance.

c) L'ex-conjoint, qui a besoin d'un soutien matériel, occupé à s'occuper de l'enfant commun handicapé jusqu'à l'âge de 18 ans ou de l'enfant commun gravement handicapé depuis l'enfance.

d) L'ex-mari, qui a besoin d'un soutien matériel, est devenu inapte au travail pendant le mariage ou pendant un an après sa dissolution. La condition essentielle dans ce cas est que le conjoint qui a besoin d'un soutien matériel soit devenu incapable de travailler sans possibilité de travailler pendant la durée du mariage avec l'ex-conjoint ou au plus tard dans l'année suivant sa rupture. Conformément aux normes légales, art. 39 CF, le moment de la rupture du mariage peut être dans les cas suivants:

- À compter du jour de l'enregistrement du divorce à l'office de l'état civil ou chez le notaire conformément à l'art. 41 de la loi sur la procédure notariale no. 243/2018. [7]

- À partir du jour où la décision de justice devient définitive, lorsque la dissolution du mariage reste définitive et sans appel, c'est-à-dire que les participants au procès n'ont plus la possibilité légale de demander un nouveau procès sur le fond de l'affaire civile concernée.

Ainsi, si dans un délai d'un an à compter de l'enregistrement du divorce par l'organisme de l'état civil/notaire ou à compter du jour où la décision de justice devient définitive, l'ex-conjoint reste incapable de

travailler, il peut demander une pension alimentaire à l'ex-conjoint. Et le dernier cas qui donne droit au créancier à une pension alimentaire de l'ex-conjoint, c'est lorsque:

e) L'ex-conjoint qui a besoin d'un soutien matériel a atteint l'âge de la retraite dans un délai maximum de 5 ans à compter de la dissolution du mariage, si les époux sont mariés depuis au moins 15 ans. Il est important de délimiter dans ce cas la réunion cumulative de toutes les conditions nécessaires qui donnent naissance au droit de l'ex-mari à l'entretien, à savoir : avoir besoin d'un soutien matériel, avoir l'âge de la retraite [5] (en 2024 il est 63 ans pour les hommes et 61 ans pour les femmes) et les époux sont mariés depuis au moins 15 ans jusqu'à la date à laquelle l'ex-conjoint demande le paiement de la pension d'entretien.

Selon l'art. 9, paragraphe 1) CF, le mariage est conclu au siège des organismes de l'état civil ou d'autres organismes autorisés par l'État par la délivrance de l'acte de mariage, qui est le document remis à la personne physique (citoyen de la République de Moldavie, citoyen étranger, apatride) suite à l'enregistrement de l'acte de mariage ou à sa modification. Ainsi, si les circonstances nouvelles donnent droit à l'ex-conjoint à une pension alimentaire, le débiteur est alors tenu d'accorder une pension alimentaire à condition que le mariage ait duré au moins 15 ans depuis la conclusion du mariage jusqu'à sa dissolution.

Dans le même esprit, le droit de la famille prévoit également les conditions d'exonération du conjoint/ex-conjoint de l'obligation alimentaire ou la limitation de cette obligation. Art correspondant. 85 CF, le mari/ex-mari peut introduire une demande au tribunal concernant la libération de l'obligation alimentaire ou la limitation de cette obligation à une certaine durée dans les cas suivants:

1. L'incapacité de travail du mari (ex-mari) inapte au travail, qui nécessite un soutien matériel, est le résultat d'un abus de boissons alcoolisées ou de substances narcotiques ou d'un délit prémédité. Ainsi, si l'incapacité du créancier est causée par la consommation de boissons alcoolisées ou de substances stupéfiantes [13] ou par un crime prémédité, le débiteur peut être exonéré du paiement de la pension alimentaire. Conformément à l'art. 1341 par. 2) du Code pénal de la République de Moldavie no. 985/2002, les substances stupéfiantes sont répertoriées dans les annexes de la Convention unique des Nations Unies sur les substances stupéfiantes de 1961, modifiées par le Protocole de 1972 et prévues dans le DG. Non. 1008/2004 concernant l'approbation des tableaux et listes de substances stupéfiantes, psychotropes et de leurs précurseurs, soumises à contrôle. [4]

Si l'incapacité de l'ex-conjoint est due à la consommation de boissons alcoolisées et de substances stupéfiantes, le débiteur, en tant qu'ex-conjoint ayant agi de bonne foi, peut être exonéré du paiement de la pension alimentaire. Respectivement, il s'agit de bonne foi selon l'art. 11, par. 1) CC, la personne qui a agi correctement, honnêtement, avec ouverture et en tenant compte des intérêts de l'autre partie à la relation juridique.

En revanche, il s'agit d'un abus de droit de la part de l'ex-mari qui, en consommant des boissons alcoolisées et des substances interdites, s'est rendu incapable de travailler tout en demandant sciemment une pension alimentaire au débiteur en tant qu'ex-mari, motivant la condition d'incapacité. Le rôle du tribunal dans ces conditions est également déterminé dans l'identification des causes qui ont conduit à l'incapacité du créancier, étant donné qu'aucun droit subjectif ne sera exercé au détriment de l'autre partie. De la même manière, en cas de constatation par le justiciable d'un abus de droit de la part du créancier, le tribunal refusera au titulaire de défendre son droit subjectif, compte tenu de sa nature et de ses conséquences. Nous soutenons pleinement ce règlement, car le but du paiement de la pension alimentaire est de soutenir les membres de la famille qui ne sont pas en mesure de travailler et qui ont besoin d'un soutien matériel, en raison de circonstances indépendantes de leur volonté.

Concernant l'état d'incapacité du créancier causé par un délit prémédité, nous rappelons que le débiteur peut également être exempté du paiement de la pension alimentaire. En conséquence, l'acte commis avec culpabilité en violant la norme juridique, dont la conséquence a été délibérément prévue par le créancier de l'obligation alimentaire, constitue un crime prémédité. Dans ces circonstances, il doit y avoir une décision judiciaire définitive et irrévocable en vertu de laquelle le créancier a été reconnu coupable d'un crime commis avec préméditation ou intention préméditée [7] pour lequel l'ex-conjoint du débiteur n'était pas complice ou n'avait aucune influence directe. lien avec la commission du crime en question.

La condition suivante selon laquelle le débiteur de l'obligation alimentaire en la personne de l'ex-conjoint peut être exonéré du paiement de la pension alimentaire est la suivante:

2. Le mari (ex-mari) qui a besoin d'un soutien matériel avait un comportement immoral au sein de la famille. Par comportement amoral, nous entendons les actions qui violent les normes éthiques et morales et qui sont inscrites dans le concept de valeurs humaines universelles. [9].

En d'autres termes, le comportement immoral des conjoints peut prendre diverses formes, allant de l'infidélité et des mensonges à l'abus émotionnel et financier. Quelle que soit sa forme, un tel comportement peut avoir un impact dévastateur sur la relation et sur le bien-être individuel des partenaires. En conséquence, le droit du mari en tant que créancier de l'obligation alimentaire peut être limité dans la possibilité de demander une pension alimentaire à son conjoint/ex-mari s'il s'avère que pendant la durée du mariage avec le débiteur de l'obligation alimentaire, il a eu une conduite irrespectueuse qui s'est manifestée dans certains cas par le mensonge, la violence, la tromperie, l'abus, la négligence, etc.

Respectivement, si lors de l'examen de l'affaire devant le tribunal il est certifié que la personne qui réclame une pension alimentaire à l'ex-conjoint a eu un comportement immoral dirigé contre le débiteur, ce dernier en invoquant le principe de bonne foi et de son absence, peut demander sa dispense pour le paiement de la pension d'entretien. Nous sommes entièrement d'accord avec les dispositions légales, car on ne peut revendiquer un droit tant qu'on l'a lui-même violé directement ou indirectement. La situation suivante selon l'art. 85 CF, exonère le conjoint ou l'ex-conjoint du paiement de la pension d'entretien, est:

3. Les conjoints (ex-conjoints) étaient mariés depuis 5 ans au maximum. En cas de mariages de courte durée et, selon les circonstances de l'affaire dans laquelle est né le besoin d'entretien entre les époux, le tribunal, à la demande du débiteur, peut l'exonérer du paiement de la pension alimentaire ou limiter ce paiement à un minimum. terme. Lors de l'examen de ce motif d'exonération, il faut tenir compte des raisons pour lesquelles le créancier est devenu inapte au travail, qu'elles soient liées ou non au mariage ou à la personne de l'autre époux ou aux enfants nés de ce mariage. C'est-à-dire que chaque cas doit être examiné par le tribunal à la lumière des conditions objectives de naissance de l'obligation alimentaire, mais aussi en tenant compte de la bonne foi des deux sujets de la relation alimentaire.

Un autre motif pour exempter le conjoint (ex-conjoint) de l'obligation alimentaire ou pour limiter cette obligation dans la durée est lorsque:

4. Il a été prouvé, devant les tribunaux, que le mariage a été dissous par la faute de l'ex-mari qui a besoin d'une aide matérielle. La faute de l'ex-conjoint peut être différente, depuis l'adultère, la violence physique et mentale, jusqu'au chantage émotionnel et aux actes graves du conjoint coupable qui ont provoqué la rupture irréparable de la relation.

Après avoir constaté ces faits, le justiciable appréciera la gravité des actes du conjoint coupable et leur impact sur la relation. Parallèlement, le tribunal analysera également le comportement de l'autre époux, pour s'assurer qu'il n'a pas contribué à la détérioration de la relation. L'établissement de la faute en cas de divorce, en revanche, n'est pas prévu dans la législation sur la famille (art. 37 CF), c'est pourquoi l'époux co-intéressé doit présenter au tribunal toutes les preuves nécessaires pouvant confirmer la culpabilité de l'autre. nécessitant un entretien. En conséquence, seulement lorsque ce fait est établi, le conjoint qui a besoin d'aliments peut être privé de ce droit ou son droit peut être limité à une certaine période.

Dans le Code de la famille de la République de Moldavie, les relations personnelles non patrimoniales entre époux sont brièvement réglementées (art. 16-18) par des règles déclaratives, qui ne prévoient pas de sanctions en cas de violation des droits ou de non-respect des obligations familiales. par les sujets. À savoir, le motif examiné, c'est-à-dire la faute du mari dans la dissolution du mariage, est une sanction indirecte qui s'applique à l'époux qui exige une pension alimentaire de l'autre conjoint ou ex-mari innocent de la dissolution du mariage.

Une autre situation qui dénote la faute de l'ex-mari, étant les circonstances dans lesquelles le mari coupable, agissant de mauvaise foi [13], a conclu un mariage sans intention de fonder une famille (mariage fictif) et/ou en violation des dispositions de la loi. art. 11, 13, 14 ou 15 CF, le mariage ainsi conclu étant déclaré nul dans les conditions de l'art. 41 par. 1) FC. En examinant l'affaire civile, le tribunal prendra également en considération la bonne foi de l'époux qui n'est pas coupable de la dissolution du mariage par suite de sa nullité. La bonne foi en cas de nullité du mariage est un facteur décisif, car bien que le mariage soit nul, il produit pour l'époux de bonne foi des effets juridiques comme un mariage valide.

Conclusions

L'influence de la bonne foi sur le droit aux aliments est une question complexe. Un certain nombre de facteurs peuvent être pris en compte par le tribunal pour déterminer si un conjoint ou un ex-conjoint a droit à une pension alimentaire. Les facteurs spécifiques à prendre en compte varieront en fonction des circonstances factuelles et juridiques donnant naissance à l'obligation alimentaire entre époux et ex-conjoints.

La bonne foi est un principe fondamental du droit civil qui joue un rôle essentiel pour garantir l'équité et la justice dans les relations entre les parties. Le respect du principe de bonne foi est essentiel au maintien d'une société juste et civilisée. Un comportement de bonne foi peut justifier que les effets d'un mariage conclu en violation des dispositions légales, c'est-à-dire nul, soient considérés comme similaires aux effets juridiques découlant d'un mariage valide.

Le respect de ce principe peut faciliter l'obtention d'une pension alimentaire en cas de divorce ou peut limiter le créancier dans ce droit. Ainsi, pour bénéficier des aliments, le créancier en tant que conjoint ou ex-conjoint demandant des aliments ne doit pas avoir agi contrairement à la bonne foi.

Les références:

1. *Code de la Famille de la République de Moldova, adopté par le Parlement de la République de Moldova*: nr. 1316 din 26.10.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 47-48, art. 210.
2. *Code Civil de la République de Moldova, adopté par le Parlement de la République de Moldova*: nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86, art. 661.
3. *Code du Travail de la République de Moldova, adopté par le Parlement de la République de Moldova*: nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, art. 648.
4. *Arrêté du gouvernement relatif à l'approbation des tableaux et des listes des substances stupéfiants, psychotropes et de leurs précurseurs, soumises à contrôle*: nr. 1008 din 05.10.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 186-188, art. 1278.
5. *La loi, concernant le système public de pensions, adoptée par le Parlement de la République de Moldova*: nr. 156 din 14.10.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr. 111-113, art. 683.
6. *La loi, concernant la procédure notariale, adoptée par le Parlement de la République de Moldova*: nr. 246 din 15.11.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1198, nr. 111-113, art. 683.
7. BELEI, Elena, *Efectele juridice ale hotărârilor judecătorești*. În: *Revista Națională de Drept*, 2010, nr. 2, pag. 46-49. ISSN 1811-0770 /ISSNe 2587-411X.
8. BRÎNZĂ Sergiu, *Răspunderea penală pentru omorul săvârșit cu premeditare: teorie și practică*. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr. 9. ISSN 1811-0770.
9. VANGHELI, Ion, *Comportamentul amoral: forme, cauze, modalități de combatere (în viziunea tinerilor utm-iști)*. În: Conferința Internațională „*Research, Innovation and Development from the Perspective of the Global Ethics*”. Chișinău: Universitatea Tehnică a Moldovei, aprilie 16, 2021, pag. 41-44. IBN 2023-11-29.
10. <https://servicii.gov.md/ro/service/002000277>.
11. <https://dexonline.ro/intrare/graviditate/23935>.
12. <https://www.google.com/search?q=substabe+stupefiante>.
13. <https://legeaz.net/dictionar-juridic/rea-credinta>.

Date despre autori:

Valentina CEBOTARI, docteur en droit, maître de conférences, Université d'État de Moldavie.

ORCID: 0000-0002-0025-214X

E-mail: cebotarivalentina63@gmail.com

Viorica STRELICIUC, doctorant, Université d'État de Moldavie.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3461-5294>

E-mail: viorica_901@mail.ru

Présentée le 04.01.2024

**CÂTEVA CRITERII DE APRECIERE
A SISTEMULUI DE JUSTIȚIE PENALĂ.
ANALIZA LOR PRIN RAPORTARE LA REALITATEA
SOCIO-JURIDICĂ A REPUBLICII MOLDOVA**

*Victor SAMOILENCO, Victoria SAMOILENCO,
Universitatea de Stat din Moldova*

Fiecare stat ca sistem social are conturată propria realitate, iar un subsistem important al fiecărui stat este cel al justiției penale. Diferențele conturate la nivelul realității sociale per ansamblu, determină diferențe și la nivelul realității socio-juridice per parte. În condiția în care oamenii azi au posibilitatea de a emigra în zone în care pot să își asigure un trai mai bun, devine evident și firesc faptul că fiecare dintre noi se preocupă de întrebarea „care stat are un sistem de justiție penală mai reușit?”, pentru că fiecare caută protecție inclusiv prin intermediul dreptului penal. Mulți dintre noi eșuează în identificarea unui răspuns corect, tocmai din cauza că nu stabilește propriile criterii care să le caracterizeze așteptările personale în raport cu sistemul de justiție penală. În articolul de față, ne-am propus să identificăm și să descriem câteva criterii prin care să putem aprecia mai obiectiv sistemul de justiție penală a unui stat, criterii pe care le-am analizat prin prisma realităților ce caracterizează structura socială a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *justiție penală, sistem, criterii de apreciere, drepturi ale omului, justiție tardivă, resocializare, prevenție, represiune, politică penală.*

**SOME ASSESSMENT CRITERIA OF THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM.
THEIR ANALYSIS IN CORRELATION TO THE
SOCIO-JURIDICAL REALITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Each state as a social system has its own social reality and a subsystem of every state is the criminal justice system. The differences defined at the level of social reality also determines differences at the level of socio-juridical reality. In the condition that people today have the opportunity to emigrate to areas that provide better living conditions, it becomes obvious and natural that each of us is concerned with the question of „which state has a more successful criminal justice system?” and this happens because everyone wants protection including through criminal law. Many of us fail to identify a correct answer because we have not learned to set our own criteria, criteria that describe our expectations of criminal justice system. In this article, we set out to identify and to describe some criteria by which we can more objectively appreciate the criminal justice system of a state, criteria that we analyzed through the prism of the social realities that belong to the Republic of Moldova.

Keywords: *criminal justice, system, assessment criteria, human rights, delayed justice, resocialization, prevention, repression, criminal policy etc.*

Sistemul de justiție penală poate fi supus aprecierii critice din diferite puncte de vedere. El poate fi apreciat în sens general, prin prisma eficienței sale în plan social, respectiv nivelul la care reușește să țină în limite tolerabile și nedăunătoare pentru suprastructura socială criminalitatea, dar, de asemenea, prin prisma unor criterii mai specifice, precum nivelul la care reușește să asigure echitatea socială ori să ofere satisfacție morală/materială victimei, precum și prin prisma multor alte criterii. Însă există, din punctul nostru de vedere, câteva criterii de apreciere care trebuie să fie considerate esențiale, prin intermediul cărora putem formula concluzii cu privire la faptul dacă un anumit sistem de justiție penală, într-un stat anume, este sau nu este unul bun. Mariana Grama, într-un articol intitulat „Controverse privind restabilirea echității sociale prin pedeapsa penală”, citează: „pedeapsa este echitabilă când impune infractorului lipsuri și restricții ale drepturilor lui proporționale cu gravitatea infracțiunii săvârșite și este suficientă pentru restabilirea echității sociale, adică a drepturilor și intereselor victimei, statului și întregii societăți, perturbate prin infracțiune” [1, pag. 306]. Agreem aceste cri-

terii de apreciere a echității pedepsei, ele țin nemijlocit și de criteriile de apreciere a sistemului de justiție penală per parte, totuși, sistemul justiției penale nu se rezumă numai la subsistemul său de pedepse. Pentru a aprecia un sistem de justiție penală trebuie să analizăm inclusiv modul în care sunt reglementate și îndeplinite anumite acțiuni procesuale, cum sunt elaborate și implementate alte domenii ale politicii penale precum politica victimologică, politica corecțională etc.

Din punctul nostru de vedere, gradul de desăvârșire a unui sistem de justiție penală poate fi apreciat mai obiectiv prin analiza modului în care acesta satisface următoarele 5 cerințe, care se impun ca și criterii de apreciere: a) respectarea dispozițiilor privitoare la drepturile omului cuprinse în reglementările internaționale; b) respectarea unor proporții rezonabile în aplicarea pedepselor; c) soluționarea în termene rezonabile a cauzelor; d) atenuarea/înlăturarea consecințelor infracțiunii; e) gradul de resocializare al agenților care prin propriul aport comportamental au condiționat ca actele criminale să aibă loc. Aceste criterii satisfac din punctul nostru de vedere și cerințele privitoare la echitate, și pe cele privitoare la eficiență, și pe cele privitoare la obiectivitate și în funcție de cum sunt satisfăcute aceste criterii, putem aprecia dacă într-un stat sistemul justiției penale este sau nu unul bun. Dar pentru a nu admite confuzii, propunem să detaliem conținutul acestor criterii și să le analizăm prin prisma realității socio-juridice a țării noastre.

Respectarea dispozițiilor privitoare la drepturile omului cuprinse în reglementările internaționale

„Proclamarea și garantarea efectivă a drepturilor omului revine reglementărilor juridice interne din fiecare stat în parte”, pe când „instrumentele juridice internaționale au, ca principal mijloc pentru executare a lor, asumarea, de către statele-părți, a obligației de a lua măsuri legislative și de altă natură, pentru asigurarea realizării drepturilor prevăzute de ele” [2, pag. 307]. Este firesc ca o parte din aceste măsuri legislative să fie întreprinse în legătură cu incriminarea faptelor socialmente periculoase, cu procedura penală care rezultă din acestea și mai ales în legătură cu asigurarea unui cadru execuțional-penal și de natură să restabilească echitatea socială prin înlăturarea sau atenuarea efectelor infracțiunii. Drepturile omului au căpătat o deosebită importanță în a doua jumătate a secolului XX, după ce omenirea a trecut prin ororile a 2 conflagrații mondiale, marcate de crime de război și genociduri întreprinse masiv, prin tehnici de exterminare rămase asemenea unei file rușinoase în istorie, deoarece ele până azi constituie un reper care indică nivelul decăderii în imoralitate și in justiție al oamenilor.

Ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple, la nivel internațional s-au luat măsuri care au determinat dezvoltarea multor ramuri ale dreptului, îndeosebi ale celui penal, execuțional-penal și procesual-penal. Astăzi Republica Moldova este parte a numeroase tratate internaționale și convenții care țin de domeniul penalului și al respectării drepturilor, adoptate atât la nivel bilateral, cât și multilateral, la nivelul ONU, cât și al Consiliului European, asumându-și cam întreg repertoriul legislativ internațional posibil la moment, din care face parte: Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu Privire la Drepturile Civile și Politice, Pactul Internațional cu Privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Convenția Internațională Privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, Convenția asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Față de Femei, Convenția cu Privire la Drepturile Copilului, Convenția ONU Împotriva Torturii, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale ale Omului, Carta Europeană Socială Revizuită, Convenția cu Privire Drepturile Persoanelor cu Dizabilități.

Prin prisma evenimentelor curente care au loc în lume, putem spune că aceste mecanisme tind să își piardă din eficiență, și totuși, un stat nu-și poate evalua sistemul de justiție făcând abstracție de gradul de respectare în cadrul legislației naționale a exigențelor stipulate în reglementările internaționale. Deși încă mai există state expansioniste, autoritare, care nu pun preț pe valorile democrației precum Rusia, Coreea de Nord, Iran, predomină statele în care democrația și drepturile omului sunt încetățenite în conștiința oamenilor. În genere oamenii apreciază calitatea vieții într-un stat nu atât după nivelul de dezvoltare materială, cât după nivelul în care sunt prioritizate drepturile omului. Care ar fi sensul să dorești să trăiești într-un stat bogat, dar care nu te securizează în fața abuzurilor și nu îți pune la dispoziție remediile justiției în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni? Gradul de aliniere a legislației naționale la dezideratele internaționale privitoare la drepturile omului reprezintă, așadar, nu doar un criteriu de apreciere a eficienței sistemului de justiție penală a

unui stat ci a însăși nivelului lui de dezvoltare multiaspectuală ca sistem social. Statele cu un sistem viguros de justiție penală, bazat pe respectarea drepturilor omului sunt, de fapt, și state în care cetățenii au concomitent un nivel de dezvoltare materială și socio-culturală înalt, deoarece drepturile omului sunt expresia cea mai autentică a justiției efectuate corect: numai într-un stat în care drepturile omului sunt garantate la cel mai înalt nivel prin intermediul sistemului de justiție penală se dezvoltă antrepriza și deci, prosperă economia, iar indivizii se bucură de libertatea necesară realizării tuturor aptitudinilor, talentelor și aspirațiilor care sunt de folos societății, iar flageluri precum criminalitatea gulerelor albe, economia de underground, nu spunem că nu există, dar nu au o înrădăcinare viguroasă în sistemul social respectiv nici putere de a-l periclita.

În materie penală, drepturile omului implică, în lumina legislației internaționale, 5 aspecte esențiale: a) faptul de a nu admite ca cineva să fie neîntemeiat condamnat sau bătut; b) faptul ca persoana care a comis o anumită infracțiune să fie condamnată conform legii, în funcție de gravitatea faptei și gradul de vinovăție; c) faptul ca o persoană condamnată să nu fie supusă la acte de tortură, tratamente inumane ori degradante; d) faptul ca o persoană lezată într-un drept al său prin infracțiune să aibă posibilitatea de a se bucura de remediile justiției în mod echitabil, în funcție de modul în care a fost prejudiciată; e) faptul de a asigura un conținut și un volum rezonabil de drepturi procesuale atât persoanei victimizate prin infracțiune, cât și persoanei care a comis infracțiunea la toate etapele procesului penal.

În legătură cu acestea, legislația procesual-penală a țării noastre prevede că „Organele de urmărire penală și instanțele judecătorești în cursul procesului sînt obligate să activeze în așa mod încît nici o persoană să nu fie neîntemeiat bătută, învinuită sau condamnată și ca nici o persoană să nu fie supusă în mod arbitrar sau fără necesitate măsurilor procesuale de constrîngere” [3], prevedere care satisface stipulările art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului privitoare la temeinicia oricăror acuzații în materie penală și echitabilitatea procesului. [4]. Codul de Procedură Penală mai prevede drepturile și obligațiile părților implicate în proces, inclusiv ale victimei, părții vătămate, bătutului, inculpatului etc. dar și faptul că „în desfășurarea procesului penal, nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante, nimeni nu poate fi deținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană” [3], fapt ce este în corespundere cu prevederile art. 3 ale aceleiași convenții. În conformitate cu prevederile art. 13 ale convenției, „orice persoană, ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de aceasta au fost încălcate, are dreptul de a se adresa efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale” [4], corespunzător, în legislația națională este stipulat că „prejudiciul cauzat drepturilor, libertăților și demnității umane în cursul procesului penal se repară” [3], de asemenea și că „legea procesuală penală asigură drepturile victimei în urma infracțiunilor sau abuzurilor de serviciu, precum și ale persoanei condamnate sau arestate nelegitim ori lezate în drepturi în alt mod” [3].

De jure, Republica Moldova a întreprins aproape toate măsurile pentru a adapta legislația națională în materie de drept penal, la tratatele internaționale pe care le-a semnat și ratificat, nu este restantă și nici prea neglijentă ca stat în legătură cu acest fapt. Și totuși, situația care se conturează de facto, ne indică că avem un nivel destul de slab în ce privește respectarea legislației. Condamnările la CEDO, cazurile răsunătoare legate de condamnări pe nedrept, care au căpătat vizibilitate mediatică în ultima vreme, practicile judiciare neuniforme demonstrate tot de presă, ilegalitatea divulgată a anumitor decizii etc. arată imperfecțiunile sistemului de justiție. Rezultă că „respectarea dispozițiilor privitoare la drepturile omului cuprinse în reglementările internaționale” ca și criteriu de apreciere a sistemului de justiție penală a unui stat, implică nu doar un aspect de armonizare a legislației cu reglementările internaționale, dar și o trecere mult mai avansată de atât, legată de întreprinderea tuturor acțiunilor necesare pentru ca legea să funcționeze și persoanele în interacțiunea lor cu sistemul de justiție penală să se bucure nu doar de jure de drepturi, dar și de facto. Problematika drepturilor omului este în același timp, când vorbim despre infracțiuni și despre procesul penal, o chestiune extrem de sensibilă, care necesită vigilență din partea agenților care aplică legea, deoarece apare riscul de a concura 2 priorități ale statului: de a respecta drepturile omului și de a contracara criminalitatea sau, în tandem cu afirmațiile lui T. Osoianu, prevalează un risc: fie de a condamna o persoană nevinovată, fie de a achita pe una vinovată [5, pag. 437].

Proporții rezonabile în stabilirea pedepselor

Ideea de proporție a pedepsei are o consacrare în legislația internațională, statele lumii ajungând la consensul că „legalitatea unei acțiuni se stabilește în funcție de respectarea echilibrului dintre obiectivele, mijloacele și metodele utilizate, precum și de consecințele acțiunii” de unde denotă că „proporționalitatea este un test pentru a determina dacă o ingerință într-un drept este justificată.” [6, pag.158] O pedeapsă prea blândă nu aduce satisfacție nici victimei, nici societății. Cu atât mai mult nu este capabilă să ofere acel context favorabil din care criminalul să extragă anumite învățăminte privitoare la fundamentarea conduitei sale pe principii prosociale. O pedeapsă prea aspră, dimpotrivă, atâță sentimentul de frustrare și ură a criminalului față de justiția penală și organele care o înfăptuiesc, anulând motivația lui spre corijare. Acesta este și motivul pentru care pedepsele trebuie să respecte anumite proporții și să fie stabilite în funcție de gradul de vinovăție al autorului, de gradul prejudiciabil al faptei, dar și în funcție de pericolul social al acesteia la o anumită etapă a dezvoltării sociale.

Spre exemplu, infracțiunile în domeniul transportului nu constituie prin prisma legislației Republicii Moldova o categorie de infracțiuni atât de grave, pedepsele fiind rezonabil de mici. Și totuși, având în vedere numărul mare de infracțiuni și victime ale infracțiunilor în domeniul transporturilor la moment, putem deduce că ne aflăm în fața unei ineficiențe a normei de drept, deoarece nu este corelată pedeapsa la dimensiunea reală a acestui tronson de criminalitate. Când legea nu poate descuraja comportamentul criminal al șoferilor, este evident că acest lucru se întâmplă fie din cauza faptului că ea prescrie pedepse blânde, fie din cauza aplicării ei defectuoase. În cazul țării noastre avem un concurs al acestor 2 scenarii: într-adevăr legea e blândă și, într-adevăr, șoferii vinoveți caută „căi moldovenești” de a scăpa cât mai „ieftin” de justiție.

Deși în datele Biroului Național de Statistică figurează faptul că în ultimii 3 ani numărul de persoane decedate în urma accidentelor rutiere a scăzut de la 257 în 2021 la 212 în 2022 și 197 în 2023 [7], în anul 2023 climatul opiniei publice vizavi de modul în care sunt justițiate infracțiunile în domeniul transportului rutier nu era unul tocmai favorabil, deoarece multe cazuri de accidente produse din culpa șoferilor soldate cu decesul ori schilodirea victimelor au fost puternic mediatizate. Dacă ar fi să efectuăm o radiografie a acestui tronson de criminalitate pentru anul 2023, atunci cele mai proeminente cazuri s-au întâmplat succesiv: la 6 februarie – accidentul de pe „Viaduct” soldat cu schilodirea unei tinere de 25 de ani; la 21 februarie – tamponarea a 2 bicicliști la Stăuceni soldat cu decesul unui minor de 12 ani; la 24 martie – o șoferiță de troleibuz accidentează mortal o minoră de 12 ani care traversa regulamentar strada de pietoni, la 24 iulie – lângă centrul comercial „Jumbo” o tânără de 29 de ani este accidentată mortal de un șofer beat, cu trecut criminal, inclusiv în domeniul transporturilor; la 29 august – o tânără de 29 de ani este accidentată mortal la Sângera de un colaborator al organelor de ocrotire a normelor de drept în stare de ebrietate alcoolică [8]. În urma mediatizării acestor cauze, a slăbit semnificativ încrederea populației în justiție, deoarece: unii șoferi au avut antecedente similare și s-a constatat că nu s-au întreprins măsurile convenite în privința lor pentru a nu mai comite astfel de fapte, unele accidente au fost produse de persoane influente, din mediul de afaceri sau de oameni ai legii, iar în unele cazuri s-au emis sentințe legale, dar mult prea blânde raportate la prejudiciul cauzat, societatea conștientizând că statul reacționează prea lejer în cazul acestor infracțiuni și în ciuda precedentelor tragice, nu a înăsprit legislația.

Analizând criminalitatea în domeniul transportului rutier, ne dăm seama că justiția penală a țării noastre a clacat grav, dovedindu-se ineficientă, normele de incriminare prevăd pedepse blânde și mai sunt și aplicate necorespunzător, iar pe fundalul acestor 2 cauze, vigilența șoferilor din țara noastră a scăzut drastic, pentru că nu a fost descurajat suficient de convingător, prin norme de drept penal, comportamentul infracțional în trafic. Pentru încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către șoferi, soldată cu decesul a 2 sau mai multe persoane, dacă sunt în stare de ebrietate, aceștia riscă un maxim de 12 ani de privațiune de libertate. [9] Similar, dacă un om a luat arbitrar și conștient prin alte metode viața a 2 sau mai multe persoane, săvârșind omoruri la comandă spre exemplu, riscă chiar și detențiune pe viață. Legiutorul a luat în considerație că elementul non-intențional este de o asemenea natură încât să îmbânzească pedeapsa, însă s-a demonstrat că există persoane care comit omoruri grave pe fon de afect, în urma unui impuls de moment, pe care le regretă sincer, manifestând empatie față de victime și ceea ce

justiția numește „căință activă”, persoane care nu sunt disprețuitoare și nici cinice în raport cu normele sociale, doar au probleme de control/gestionare emoțională ce pot fi remediate cu succes pe cale medicală și/sau în urma unei intervenții psihoterapeutice și, dimpotrivă, există șoferi care prezintă un pericol social foarte mare, având un dispreț vădit față de valorile sociale, față de viața umană, fiind lipsiți de empatie.

În fapt, dacă analizăm comportamentul în procesul penal al șoferilor cazurile cărora au fost mediatizate, observăm că nici unul din ei nu a venit cu o reacție publică, cu scuze oficiale, înaintate frumos, respectuos, într-un mod empatic victimelor ori succesorilor acestora. Aproape toți au încercat să ascundă urmele faptelor comise ori să se eschiveze de la pedeapsă într-un anumit mod, pe fața unora, s-au văzut schițate zâmbete în timpul procesului, unii au fost surprinși la bancomate, extrăgând banii ca să nu fie „buni de plată” pentru victimele lor când instanța va decide să-i impună la despăgubiri. Rezultă deci, că substratul criminologic al infracțiunilor în domeniul transporturilor trebuie să fie reevaluat, pentru a reevalua și necesitatea înăsprii pedepselor, pentru că în spatele acestor crime pot sta motivații suspecte și atitudini antisociale periculoase care nu s-au manifestat numai în raport cu situația concretă, în timpul săvârșirii faptei deja consumate, dar persistă ca un pattern psihocomportamental, descriind o poziție personală și o atitudine de viață periculoasă din punct de vedere social care ne sugerează că ar putea foarte ușor să recidiveze.

Revenim la faptul că în creșterea eficienței sistemului de justiție penală, respectarea proporțiilor în stabilirea pedepsei devine imperativă, proporția poate fi apreciată a) ținându-se cont de gradul prejudiciabil, b) gradul de vinovăție și c) în mod obligatoriu gradul de pericol social al faptei la un moment dat. Spre exemplu, avansând spre alte exemple decât cel al accidentelor rutiere, este rezonabil ca într-un stat în care fenomenul corupțional a atins cote înalte, pentru actele de corupție și faptele conexe să fie prevăzute pedepse mai aspre, în caz contrar, un singur flagel criminal poate contamina societatea, creând condiții pentru dezvoltare și a altor tendințe sociale negative (consum de droguri, trafic de ființe umane, economie subterană etc.). Proporționalitatea pedepsei este stabilită pe 2 căi: de către legiuitor, care adaptează pedeapsa de pe poziția unui observator social, prin legiferare, și de către judecător, care apreciază, ținând cont de personalitatea și trecutul infractorului, oportunitatea de a condamna mai aspru sau mai blând o anumită faptă infracțională. Este foarte important ca statul să își calibreze sistemul de pedepse prin raportare sistematică la realitățile sociale, în caz contrar, apar tendințe negative, de dezvoltare anomică a societății.

Există foarte multe state care, nereacționând cu promptitudine la un moment dat, se confruntă astăzi cu probleme sociale grave – este cazul Indiei care a scăpat de sub control rata violurilor și femicidurilor, cazul multor state asiatice și sud-americane care au scăpat de sub control problema drogurilor etc. Poate fi și cazul țării noastre la un moment dat, având în vedere că manifestăm o toleranță evidentă față de infracțiunile în domeniul transporturilor, față de infracțiunile de corupție și față de unele infracțiuni economice, perturbând sistemul social și degradând în ritm galopant până în punctul în care, la un moment dat va părea că nu există ieșire din acest colaps. Important este ca justiția să nu fie la cheremul răuvoitorilor și să fie un produs al rațiunii, separată de tradiții, religie, mituri locale, pentru ca proporțiile despre care relatăm să fie respectate. Un stat ca să existe în condiții de normalitate, are nevoie de disciplină și ordine care se pot impune numai prin intermediul legii.

Instanța este cea care mai poate aprecia proporția pedepsei prin prisma efectului ei asupra corijării. Nu pedepsim numai pentru a restabili echitatea socială și a inhiba comportamentul infracțional, dar și pentru a reeduca, corecta persoanele predispuse să acționeze imprudent sau să își materializeze intențiile criminale. Este imposibil ca un judecător să nu aprecieze subiectiv conduita și trecutul unui infractor pentru a reflecta asupra tipului și quantumului de pedeapsă necesar schimbării comportamentale și de conștiință. Nu în zadar vedem situații când persoane cu situații juridice similare, care au săvârșit infracțiunea prin aceleași modalități faptice, ajung să execute termene de pedeapsă diferite. Un judecător ține în mod involuntar și necesar cont de manifestările comportamentale și de modalitatea de exteriorizare a emoțiilor infractorului, de faptul dacă este sau nu abil în realizarea unui control emoțional, a dat sau nu semne de careva empatie etc. Din aceasta denotă că proporționalitatea pedepsei se stabilește atât în sens general, în momentul legiferării, cât și într-un sens particular, când sunt apreciate fapta, gradul de vinovăție, gradul prejudiciabil și timpul/metoda optimă pentru corijare.

Soluționarea în termene rezonabile a cauzelor

De la scriitorul, poetul și activistul englez Walter Savage Landor am moștenit o maximă celebră, și anume: „Întârzierea în justiție, este injustiție.” Din păcate, istoria recentă a omenirii cunoaște cazuri când nevinovăția unei persoane a fost dovedită, dar la decenii distanță după condamnarea acesteia pe nedrept la moarte, în baza unor dovezi incerte ori fabricate. Există și victime care nu au apucat să își obțină dreptatea în justiție deoarece procesul penal a fost târăgănat, iar între timp a survenit decesul infractorului, sau chiar al victimei. Există situații când victimele au reușit să obțină în instanță recuperarea prejudiciului material, dar la o etapă când acesta avea pentru ele o valoare pur simbolică, când banii nu o mai puteau ajuta să își refacă starea de sănătate deoarece intervenția medicală s-a efectuat tardiv. Putem evoca chiar și situații legate de holocaust: victimele nazismului au căutat mereu ca tortionarii lor să răspundă în fața tribunalului internațional, însă un număr destul de mare de naziști care au activat în lagăre, au reușit să își creeze identități false și să se ascundă. Unii au fost prinși și condamnați abia la bătrânețe, după ce au trăit o viață clandestină, dar în libertate, în bunăstare și cu cer senin deasupra capului. Astfel de exemple ne demonstrează că o justiție tardivă poate pecetlui un destin sau dimpotrivă, poate despecetui unul care ar fi trebuit prin pedeapsă, pecetluit din contul răutății și ignoranței manifestate activ împotriva oamenilor de bună credință.

Târăgănarea în justiție poate condiționa expirarea termenelor de prescripție, astfel, apare riscul ca justiția efectiv să nu se înlăptuiască, iar în cazul Republicii Moldova, cazuistica e chiar foarte gravă, deoarece a fost înregistrat până și un caz de omor în care culpa și neglijența organului de urmărire penală a determinat ca infractorii să fie eliberați din sala de judecată, deși vinovăția le-a fost dovedită și chiar au recunoscut vina în instanța de judecată. Speța cazului este următoarea: „S. Bruma, a fost omorât în Ucraina, de soția sa și nașul de cununie prin otrăvire. La repatrierea cadavrului, organele de urmărire penală din Republica Moldova nu au dispus efectuarea unei experize medico-legale. Crima a fost comisă în 2002 și a intrat sub auspiciul vechii legi penale. Moartea a fost declarată suspectă și nimeni nu a fost condamnat. Dovezile incriminatoare au fost obținute în 2012, după deshumarea cadavrului și efectuarea expertizei medico-legale. Totuși, cauza penală a fost inițiată abia în 2015, după 3 ani de la parvenirea dovezilor, iar sentința s-a pronunțat în 2018, la 16 ani distanță, în afara termenului de prescripție care în virtutea legii penale vechi, constituia 15 ani.” Dacă organele de urmărire penală ar fi dispus efectuarea expertizei medico-legale imediat după repatrierea cadavrului sau cel puțin ar fi inițiat cauza penală imediat după parvenirea dovezilor incriminatoare dar nu la 3 ani distanță, atunci în cazul respectiv am fi avut sentință de condamnare cu executare, pentru că nu ar fi expirat termenul de prescripție” [10]. În mod similar, în țara noastră se dezvoltă și alte flageluri ale criminalității precum fenomenul corupțional și cel evazionist, instanțele de judecată emițând frecvent sentințe prin care se dispune încetarea procesului penal ca rezultat al expirării termenului de prescripție.

Observăm că târăgănarea acțiunilor procesual-penale are ca efect slăbirea eficienței sistemului de justiție penală, anume prin: a) creșterea riscului ca justiția să nu se înlăptuiască din cauza expirării termenelor de prescripție; b) determinarea unui caracter irelevant al sentințelor: criminal condamnat când victima nu mai este în viață și nu mai are posibilitatea să se bucure de remediu justiției sau persoană condamnată pe nedrept care a suferit inclusiv din cauza blamării sociale pe toată durata vieții, fiind reabilitată mult prea târziu sau chiar post-mortem. Sistemul de justiție penală este eficient, așadar, numai dacă justiția se înlăptuiește cu promptitudine și reușește să ofere remediile sale la timp. Pentru a spori eficiența sistemului de justiție penală, anume în legătură cu criteriul invocat, pot fi întreprinse mai multe măsuri: a) creșterea numărului de cadre polițienești, judecătorești și ale procuraturii; b) revizuirea prevederilor legale referitoare la termenele de prescripție; c) în situații de „justiție târăgănată”, efectuarea unor anchete pentru a se stabili dacă nu a existat la mijloc un factor de natură corupțională, răuvoitoare ori legat de nerespectarea deontologiei și disciplinei muncii.

Legislația procesual-penală a Republicii Moldova în dispozițiile privitoare la accesul liber la justiție statuează că „Orice persoană are dreptul la examinarea și soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil”, iar la art. 20 este menționat despre faptul că „urmărirea penală și judecarea cauzelor se face în timp rezonabil”, fiind enumerate criteriile de apreciere a termenului rezonabil, responsabilitii de asigurarea respectării termenelor rezonabile (procurorul și instanța respectivă), situațiile și modalitatea de prelungire a termenelor, cazurile care se urgentează și se bucură de o tratare preferențială [3]. De asemenea, legislația

procesual-penală, după cum este și firesc, are pentru cea mai mare parte a acțiunilor procesuale stabilite termene specifice.

Termenele și modalitatea în care infracțiunile se prescriu, sunt prevăzute la art. 60 al Codului Penal. Termenele sunt prevăzute separat, pe categorii de infracțiuni. Prescripția curge din momentul săvârșirii infracțiunii până la data rămânei definitive a hotărârii instanței de judecată. În cazul săvârșirii unei noi infracțiuni, prescripția curge pentru fiecare separat. Sunt prevăzute condițiile de suspendare și întrerupere a prescripției, situațiile în care aceasta se aplică privilegiat (minorat) precum și categoriile de infracțiuni imprescriptibile: infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război, infracțiuni de tortură, tratament inuman sau degradant sau alte infracțiuni prevăzute de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, indiferent de data la care au fost săvârșite [9].

În ciuda faptului că există reglementări destul de precise privitoare la respectarea unor termene rezonabile de soluționare a cauzelor, din păcate corupția, lipsa cadrelor, subcalificarea și incompetența lor, determină ca Republica Moldova să aibă un sistem de justiție penală inefficient prin prisma acestui criteriu. Există cauze care au fost mediatizate și erau considerate de interes public, dar care s-au stopat undeva prin instanță ori la nivelul urmăririi penale, astfel încât nici societatea, nici presa nu le mai ducă contul, dar pe seama cărora se speculează și se confabulează în sfera politică, derutând parcă și mai mult opinia publică, dar într-un final toate ducând spre non-sens, deoarece pentru cele mai de rezonanță cauze de delapidări, evaziuni și acte de corupție încă nu s-au emis sentințe definitive de condamnare, semnalment destul de clar că avem un sistem de justiție penală infect.

Capacitatea de a atenua ori înlătura consecințele infracțiunii

O infracțiune implică consecințe în primul rând asupra victimei și apropiaților săi. Dar și societatea resimte anumite consecințe. Când auzim despre victimizarea unei persoane, tindem să manifestăm empatie sau să fim revoltați chiar și atunci când nu o cunoaștem. În primul rând, pentru că în fiecare dintre noi există și o chemare spre dreptate, un simțământ civic care se activează atunci când auzim despre suferința altei persoane. Consecințele unei infracțiuni sunt în primul rând de natură psihică. Dar victimele directe mai suportă pe lângă suferința morală ori trauma psihică și consecințe precum pagube materiale, deteriorarea stării de sănătate, pierderea vieții omenești și chiar pierderea de timp. Un sistem de justiție penală este eficient inclusiv în măsura în care reușește să atenueze ori să înlătore efectele negative rezultate din faptele infracționale. Simpla condamnare a unui criminal, atenuază sentimentul de frică în societate, oferă siguranță cetățenilor că și pe viitor faptele socialmente periculoase vor fi pedepsite, iar în acest mod potențialii criminali se vor abține de la făcut rău. De asemenea, societatea, la fel ca și victimele, are pe lângă sentimentul de securitate și un sentiment specific de satisfacție morală atunci când este încarcerat un criminal. Însă efectele care se produc în urma faptelor infracționale determină ca în sistemul justiției penale să nu între numai legea penală și procesuală, înfăptuirea justiției penale având loc pe mai multe căi și în virtutea mai multor legi (ex. execuțional-penale, extra-penale etc.). Spre exemplu, victimele infracțiunilor au nevoie de a fi protejate și reabilitate multiaspectual, îndeosebi au dreptul la recompensă materială și la recuperarea prejudiciului. Există o sumedenie de legi care fac acest lucru posibil, chiar dacă, în comparație cu alte state, Republica Moldova are un repertoriu legislativ mai puțin variat și, prin urmare, o eficiență vizibil diminuată a sistemului de justiție penală.

În primul rând, măsuri de protecție socială a victimelor infracțiunilor în Republica Moldova s-au întreprins destul de tardiv, abia în 2016 prin adoptarea Legii cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor [11]. Chiar și în cazul unor victime cu nevoi și riscuri psiho-sociale mai grave, precum victimele violenței în familie și victimele traficului de ființe umane, măsurile au fost tardive, deoarece Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie adoptată în 2007 a devenit funcțională abia la 18 septembrie 2008 [12], la aproximativ 16 ani de existență oficială a țării noastre ca stat, iar Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane a fost doptată și a intrat în vigoare la finele anului 2005 [13], la 14 ani de existență oficială a statului, de unde denotă că Republica Moldova, stat cu o existență de aproximativ 3 decenii, nu a avut aproximativ 25 de ani o lege prin care să protejeze persoanele victimizate pe cale infracțională, iar timp de peste un deceniu și jumătate, nici o lege care să răspundă nevoilor unor categorii

specifice de victime, anume ale traficului de ființe și ale violenței în familie. Aceasta deși: Republica Moldova în tot acest timp a fost un focar de criminalitate în Sud-Estul Europei Centrale, Republica Moldova a fost un punct de recrutare a victimelor traficului de persoane, mai ales că tendința de emigrare era mare iar regimul liberalizat de vize încă nu exista (până în 2014), Republica Moldova s-a confruntat și încă se mai confruntă cu problema violenței în familie.

Prin prisma acestui cadru legislativ, destul de minimal, cu nivel destul de slab de implementare, ba chiar și adoptat destul de tardiv, putem conchide că sistemul de justiție penală al Republicii Moldova este destul de ineficient, deoarece nu corespunde criteriului de a avea o capacitate de a atenua sau înlătura efectele infracțiunilor produse asupra victimelor. Lipsa cadrului legal atrage după sine și lipsa cadrului organizatoric. Dacă în statele cu practici net superioare de asistare a victimelor infracțiunii sunt integrate structurile guvernamentale și cele neguvernamentale într-un serviciu victimologic complex și armonios capabil să răspundă într-un mod minuțios și extins nevoilor unor mai multe categorii de victime, atunci în Republica Moldova avem un repertoriu legislativ restrâns de protecție a victimelor, un număr nesemnificativ de structuri neguvernamentale care să își asume sarcini în domeniu, cadre de o specializare extrem de îngustă, și nu în ultimul rând un vid legislativ în ce privește protecția persoanelor victimizate în străinătate, a persoanelor victimizate colateral, a persoanelor victimizate prin abuz sexual și a persoanelor victimizate în perioada minoratului (care aparent se bucură de beneficiile unor legi deja existente, dar de facto, acestea necesită o abordare separată). Este important, așadar, pentru creșterea eficienței sistemului de justiție penală a țării noastre să promovăm nu doar o politică penală corectă, dar și o politică execuțional-penală și victimologică corelată corespunzător problemelor legate de criminalitate care există la moment. Condamnarea și încarcerarea infractorilor nu trebuie să fie unica metodă de restabilire a echității sociale. Ce se întâmplă cu victima și infractorul după acest moment, este mult mai important și mai trivial pentru parcursul lor, dar și al comunității.

Gradul de resocializare al agenților care prin propriul aport comportamental au condiționat ca actele criminale să aibă loc

Actul criminal reprezintă o chestiune interactivă, o coparticipare a victimei și infractorului la crearea și consumarea unei situații concrete de victimizare. Aportul comportamental al victimei poate fi apreciat uneori ca fiind conștient (intenționat), alteori inconștient (imprudent), uneori moral, alteori amoral, uneori legal, alteori ilegal, fiecare situație de victimizare fiind unică. Din multitudinea cazurilor de victimizare produse pe căi infracționale, în unele, însăși victimele au un nivel înalt de vulnerabilitate victimală, manifestând devianță comportamentală care este rezultatul socializării lor în medii violente, uneori chiar subculturale, dar cu mecanisme comportamentale de tip victimal, diametral opuse față de mecanismele comportamentale agresive ale infractorului. Din acest motiv, conceptul de resocializare în cadrul politicii corecționale trebuie să fie abordat nu doar din perspectiva infractorului, dar și a părții prejudiciate în urma actului criminal, altminteri, eficiența sistemului de justiție penală, ar reieși că este din start înjumătățită numai din cauza că se acționează unilateral în prevenirea, contracararea și atenuarea efectelor criminalității.

I. Larii și O. Pohilă, coautori ai unui articol publicat în 2020, scot în evidență una din imperfecțiunile sistemului de justiție moldovenesc afirmând că acesta „se orientează, în mod prioritar, spre reacția socială față de infracțiunile și infractorii care le-au comis și mai puțin ia în considerare necesitățile și interesele părții vătămate” [14, pag. 93], iar V. Bujor notează că „deși victimei i s-a acordat mai puțină atenție din partea legiuitorului, analiza și cunoașterea locului și rolului pe care aceasta îl ocupă în mecanismul actului infracțional și în practica judiciară (depistarea și sancționarea infractorului), contribuie, în primul rând, la formularea unor recomandări pentru conduita preventivă și autoprotectivă în raport cu pericolul victimizării” [15, pag. 66].

Politicile penale ale statelor lumii, cu mici excepții, prioritizează resocializarea infractorului, desconsiderând necesitatea de a resocializa victima și a-i ameliora anumite trăsături deviante victimale de personalitate tot așa cum se procedează de obicei cu trăsăturile delicvente ale infractorului. Studiile criminologice au relevat deja că în sistemul cauzal al infracțiunii intervin și factorii victimogeni care mai sunt numiți în doctrina autohtonă și „factori de risc victimal” [16, pag. 225-226, 228], victima fiind în unele cazuri,

fără a avea o culpă penală, la fel de vinovată sau chiar cu mult mai vinovată de declanșarea mecanismului infracțional. Ba chiar despre unele dintre victime, doctrina victimologică spune că sunt „precipitatoare” [17, pag. 722] și în anumite situații aportul lor comportamental la desfășurarea crimei se datorează acestui tip specific de devianță comportamentală – devianța victimală, care implică patternuri psihocomportamentale specifice, tratate până azi cu indiferență, statul nefiind preocupat să elaboreze o politică în legătură cu descoperirea și profilaxia lor în situații latente de victimizare, nici cu ameliorarea lor prin acțiuni în cadrul unui demers mai avansat al victimoterapiei. Rezultă că în actuala paradigmă a sistemului de justiție penală, rolul victimei în geneza manifestărilor criminale fiind ignorat, politicile atât preventivă, cât și corecțională sunt desfășurate într-o manieră unilaterală, de unde și un nivel scăzut de eficiență a sistemului de justiție penală în țara noastră și nu doar, deoarece la moment, un număr ne semnificativ de state pun accentul pe promovarea unei politici victimologice coerente, cea mai mare parte din ele fiind focusate pe realizarea unei justiții în care scopul-cheie este încarcerarea și corijarea infractorului, altfel spus, se bazează pe principii retributive și mai puțin pe restaurație.

Actualmente, în lume sunt considerate eficiente și moderne acele sisteme de justiție penală care pun accentul pe restaurație. Restaurația răspunde nevoilor victimei cât și infractorului, inclusiv nevoilor de formare a unor abilități de relaționare socială indispensabile convețuirii în societate, fiind așadar, un model de înfăptuire a justiției care depășește paradigma unilaterală de prevenire a infracțiunilor, mizând atât pe resocializarea infractorului, cât și a victimei, care la fel ca agresorul, este socializată într-un mediu sub-cultural al violenței ce parazitează structura socială și prezintă o gamă specifică de simptome manifestate la nivel psihocomportamental, caracteristice fenomenului devianței. Scopul justiției penale este de a ține criminalitatea în parametrii cei mai scăzuți cu putință, iar acest lucru se poate înfăptui mai ușor atunci când concomitent cu demararea unor acțiuni de inhibare a manifestărilor criminale se desfășoară și acțiuni de inhibare a manifestărilor victimale, pentru că anumiți indivizi din masa socială au abilitatea negativă de a agresa, tot așa cum unii au abilitatea negativă de a recepta agresivitatea și de a se expune la victimizare.

Nu putem considera că Republica Moldova este un exemplu chiar și în cele ce vizează capacitatea ei de a asigura prin implementarea politicilor corecționale un nivel satisfăcător al gradului de resocializare al condamnaților: în primul rând sunt implementate anemic și au un conținut anemic prevederile legale care reglementează pedepsele alternative privării de libertate; nu există o continuitate a muncii educative cu deținuții eliberați condiționat ori eliberați pe sfârșit de termen, dar care nu au înregistrat progrese cu privire la corijare pe durata aflării în detenție; în fapt, muncă educativă și psihocorecțională nu se desfășoară nici cu deținuții aflați în termen de probă. Numai instituțiile penitenciare posedă instrumentele corecționale specifice de înlăturare a devianței și resocializare a condamnaților despre care să putem spune că au un anumit nivel de suficiență – programe de terapie psihosocială, programe de instruire profesională, programe educativ-informative, programe de tratament farmaceutic (metadona), servicii de consiliere psihologică etc.

Astfel de programe, ca instrumente de resocializare, ar trebui să le aibă și probațiunea, iar de ele ar trebui să beneficieze: condamnații care execută pedepse neprivative de libertate (amendă, muncă neremunerată), condamnații aflați în termen de probă, condamnații eliberați condiționat, cei cărora li s-a comutat pedeapsa și, bineînțeles, cei eliberați pe sfârșit de termen dar în privința cărora comisia penitenciarului a constatat că nu au făcut progrese în legătură cu schimbarea comportamentală. Este important ca munca educativă să se desfășoare și în momentul când se constată că persoana este la o etapă precoce de criminalizare a personalității sale, spre exemplu, când săvârșește un număr mare de contravenții, practică pe care am putea să o aplicăm asupra persoanelor care sunt indisciplinate și neglijente la volan, dacă tot avem un număr mare de accidente rutiere, deoarece majoritatea șoferilor care au primit pedeapsă penală privativă de libertate pentru infracțiune în domeniul transportului rutier, nu s-au aflat la prima încălcare a regulilor de circulație rutieră de fapt, și dacă amenziile s-au dovedit inutile, de ce să nu obligăm șoferii aflați în punctul de a claca repetat, să rămână pietoni până nu participă la anumite acțiuni preventiv-educative?

Republica Moldova, având un nivel de criminalitate destul de înalt, ar trebui să importe din Occident unele practici de resocializare a devianților, este timpul ca anumite practici ale justiției restaurative să prindă rădăcini mai viguroase în sistemul corecțional al țării noastre, să dezvoltăm conceptul de comunitate terapeutică și în genere să diversificăm psihoterapiile pentru victime și agresori pentru a desocializa

din subcultul violenței și din mediile violente masa mare de oameni pe care din păcate o avem la moment. Astăzi, când Republica Moldova riscă să devină un focar de criminalitate în Sud-Estul Europei Centrale, se acutizează necesitatea de a promova o politică penală bazată pe prevenție în detrimentul învechitului model represiv. Este timpul ca și domeniul dreptului penal să fie inovat și adaptat pentru a face față criminalității ca fenomen al sociumului ce mocnește în țara noastră deja de ani buni, altminteri, ignoranța și delăsarea vor avea efecte dezastruoase asupra întregii suprastructuri sociale.

Finalizăm prin a face o pledoarie în favoarea unui sistem de justiție penală reformat într-un alt mod decât s-a discutat până acum la nivel de politică. Nivelul corupției în țara noastră determină ca un număr mare de persoane să nu isprăvească și să nu mai dea de capăt în demersul lor de a-și face dreptate, dar în perspectivă, dacă vom pune accent mai mult pe prevenție și mai puțin pe represiune, poate se va contura o altă realitate și numărul de persoane disperate să-și facă dreptate va fi mai mic, pentru că legile vor fi respectate de către cetățeni din convingere și din bun simț, fără a căuta metode de eschivare. Nu în ultimul rând, întru satisfacerea criteriilor analizate și întru îmbunătățirea sistemului de justiție penală al țării noastre, trebuie să ne raliem cu restul statelor democratice de pe arena internațională, împreună cu care ne-am asumat angajamente privitoare la respectarea drepturilor omului prin semnarea de tratate și convenții, trebuie să ne focusăm pe respectarea proporționalității atât în stabilirea pedepselor, cât și în aplicarea lor la cazuri individuale, să ne concentrăm pe diminuarea fenomenului de justițiere tardivă a cazurilor, pe diversificarea și perfecționarea metodelor de resocializare atât a infractorilor, cât și a victimelor, dar nu în ultimul rând, să ne focusăm pe înlăturarea și eventual atenuarea consecințelor infracțiunii prin asigurarea unui sistem mai avansat de servicii și recompense victimelor infracțiunilor și succesorilor acestora.

Referințe:

1. Grama, M., *Controverse privind restabilirea echității sociale prin pedeapsa penală*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale” din 13-14 decembrie 2018*, USM, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: Ed. Tipografia „Art-poligraf”, 2019, pp. 305-310. ISBN: 978-9975-108-88-1.
2. Sabiescu, B., *Corelația dintre drepturile omului și dreptul pozitiv*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Promovarea drepturilor omului în contextual integrării europene: teorie și practică” din 18 octombrie 2013*, ULIM; Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: ULIM, 2013, pp. 304-309. ISBN 978-9975-101-20-2.
3. *Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova*, nr.122 din 14.03.2003, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 72-74, art. 195 din 14.04.2009.
4. *European Court of Human Rights. Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron.
5. Osoianu, T., *Corelația dintre protecția drepturilor omului și contracararea criminalității sau despre echilibrul dintre riscul de a condamna o persoană nevinovată și riscul de a o achita pe cea vinovată* (comentariu teoretic al art.1 C.pr.pen. al Republicii Moldova). În: vol II. al *Materialelor conferinței științifice internaționale „Realități și perspective ale învățământului juridic național” din 1-2 octombrie 2019*, USM, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 437-448. ISBN 978-9975-149-88-4.
6. Pîrău, E., *Principiul proporționalității în materia dreptului penal European*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Prevenirea și combaterea criminalității: probleme, soluții și perspective”, Ed. V din 18 mai 2023*, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova, Chișinău, Republica Moldova, publicate în ediția specială a revistei „Legea și Viața”. Chișinău: 2023, pp. 158-162. ISSN 2587-4365.
7. *Portalul Biroului Național de Statistică: Statistici Sociale*. Disponibil: <https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9>
8. *Potalul canalului de televiziune „Jurnal TV”: Știri Sociale*. Disponibil: <https://www.jurnaltv.md/news/f49e3b2f86538b43/retrospectiva-celor-mai-grave-accidente.html>
9. *Codul Penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 248-251, art. 699 din 05.11.2013.
10. *Portalul de știri Știri.md*. Disponibil: <https://stiri.md/article/social/fina-si-nasul-amanti-l-au-omorat-pe-sot-la-zatoka-marturiile-soacrei/>

11. *Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor* nr. 137 din 29.07.2016, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 293-305, art. 618 din 09.09.2016.
12. *Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie* nr. 45 din 01.03.2007, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 55-56, art. 178 din 18.03.2008.
1. *Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane* nr. 241 din 20.10.2005, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 164-167, art. 812 din 09.12.2005.
2. Larii, I., Pohilă O., *Măsuri de Prevenire Victimologică a Infracțiunilor de Expoatare Sexuală a Femeilor și Copiilor*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova, Secția Științe Juridice*, nr. 12/2020, pp. 91-105. ISSN 1857-0976.
3. Bujor, V., *Unele probleme ale victimologiei criminologice*. În: *materialele conferinței științifice „Reabilitarea victimelor infracțiunii”* din 22 octombrie 2021, USM, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 65-69. ISBN 978-9975-159-02-9.
4. Cicala, A., *Rolul poliției în diminuarea sau eliminarea factorilor determinanți ai riscului victimal*. În: *materialele conferinței științifice cu participare internațională „Protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii și securității publice”* ed. II, din 08 decembrie 2022. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al Academiei „Ștefan cel Mare”, 2023, pp. 224-233. ISBN 978-9975-135-66-5.
5. Samoilenko, V., *Alcoolismul ca pattern în mecanismul infracțiunilor de mare violență*. În: *materialele conferinței științifice internaționale „Omul-Criminologia-Știința”*, ed. II din 24 martie 2023, Chișinău, Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2023, pp. 720-727. ISBN 978-9975-3418-6-8

Date despre autori:

Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer principal al DICI al Administrației Naționale a Penitenciarelor, comisar de justiție.

ORCID: 0000-0002-9277-5983

E-mail: vic84@mail.ru

Victoria SAMOILENCO, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer superior al Penitenciarului nr. 3-Leova, inspector de justiție.

E-mail: victoria.samoilenko.92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5998-2622

Prezentat la 19.03.2024

CUPRINS

SUMMARY

Științe juridice

Serghei BRÎNZA, Vitalie STATI

MANIFESTĂRILE PENALE
ALE SEPARATISMULUI
ÎN VIZORUL CODULUI PENAL
AL REPUBLICII MOLDOVA

3 CRIMINAL MANIFESTATIONS
OF SEPARATISM UNDER
THE CRIMINAL CODE
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Aurel BĂIEȘU, Adrian GUZUN

ROLUL LEGISLAȚIEI
BANCARE EUROPENE
PENTRU STABILITATEA FINANCIARĂ

14 THE ROLE OF
EUROPEAN BANKING LEGISLATION
FOR FINANCIAL STABILITY

Elena ARAMĂ, Valentina COPTILEȚ

INTERPRETAREA DREPTULUI:
ACT DE CUNOAȘTERE
SAU DE VOINȚĂ?

22 SUMMARY:
THE INTERPRETATION OF THE LAW:
ACT OF KNOWLEDGE OR ACT OF WILL?

Dumitru ROMAN

REPARAREA PREJUDICIULUI
CAUZAT PRIN ERORILE ORGANELOR
DE URMĂRIRE PENALĂ,
PROCURATURII ȘI ALE
INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI.
ANALIZA PRACTICII JUDICIARE,
PROBLEME ȘI PERSPECTIVE

28 COMPENSATION FOR THE
DAMAGE CAUSED
BY THE ERRORS
OF PROSECUTORS,
PUBLIC PROSECUTORS AND COURTS.
ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE,
PROBLEMS AND PROSPECTS

Mihaela BOTNARENCO, Petru GUIDEA

ANALIZA MATERIALELOR ȘTIINȚIFICE
PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ
PENTRU MUNCA FORȚATĂ,
PUBLICATE ÎN STRĂINĂTATE

38 ANALYSIS OF SCIENTIFIC MATERIALS
ON CRIMINAL LIABILITY
FOR FORCED LABOR,
PUBLISHED ABROAD

Mariana GRAMA, Elena GRIGORAȘ

ZOOSADISMUL:
ANALIZA FENOMENULUI

43 ZOOSADISM:
ANALYSIS OF THE PHENOMENON

Doina CUCIURCA

ALTERNATIVE ALE
PARLAMENTARISMULUI
ÎN REPUBLICA MOLDOVA.
ASPECTE DE ORDIN TEORETIC
ȘI PRACTIC

51 ALTERNATIVES
OF PARLIAMENTARISM
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA.
THEORETICAL AND
PRACTICAL ASPECTS

Vitalie STATI

ANALIZA DE DREPT PENAL
A INFRAȚIUNILOR DE FABRICARE,
PUNERE ÎN CIRCULAȚIE ȘI UTILIZARE
A TIMBRELOR DE ACCIZE FALSE

61 CRIMINAL LAW ANALYSIS
OF THE OFFENSES OF PRODUCTION,
PUTTING INTO CIRCULATION AND
USING COUNTERFEIT EXCISE STAMPS

Irina DIGORI

TEMEIURILE CONSTITUIRII UNEI FIDUCII

71 THE WAYS OF CREATING A TRUST

Victor SAMOILENCO

NECESITATEA STUDIULUI
ȘTIINȚIFIC PRIVIND PROCESELE
SUBCULTURALE DIN PENITENCIARELE
REPUBLICII MOLDOVA

80 THE NECESSITY FOR THE SCIENTIFIC
RESEARCH ON SUBCULTURAL
PROCESSES IN THE PRISONS
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

<i>Cristina BANCU</i> INSOLVENȚA TRANSFRONTALIERĂ: CONCEPT ȘI FORME DE REGLEMENTARE JURIDICĂ	85	CROSS-BORDER INSOLVENCY: CONCEPT AND LEGAL REGULATION FORMS
<i>Carmen ROȘCA</i> CERCETĂRILE DOCTRINARE CU PRIVIRE LA RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU FABRICAREA SAU PUNEREA ÎN CIRCULAȚIE A SEMNELOR BĂNEȘTI FALSE SAU A TITLURILOR DE VALOARE FALSE	90	DOCTRINAL RESEARCH REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR THE PRODUCTION OR PUTTING INTO CIRCULATION OF COUNTERFEIT MONEY SIGNS OR COUNTERFEIT SECURITIES
<i>Stanislav PAVLOVSKI</i> APLICAREA ACQUIS-ULUI ÎN JURISPRUDENȚA UNUI STAT NON-MEMBRU AL UNIUNII EUROPENE - CAZUL REPUBLICII MOLDOVA	97	APPLICATION OF THE ACQUIS IN THE CASE-LAW OF A NON-MEMBER STATE OF THE EUROPEAN UNION - THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
<i>Sandu SARACUȚA, Doina-Cezara GALAN</i> NECESITATEA IMPLEMENTĂRII CONȘIMȚĂMÂNTULUI VICTIMEI ÎN CALITATE DE CAUZĂ CARE ÎNLĂTURĂ CARACTERUL PENAL AL FAPTEI	104	THE NECESSITY OF IMPLEMENTING THE CONSENT OF THE VICTIM AS A CAUSE WHICH REMOVES THE CRIMINAL CHARACTER OF THE ACT
<i>Vitalie RACU</i> APLICAREA CONFISCĂRII EXTINSE ÎN PROCEDURA SIMPLIFICATĂ DE JUDECARE A CAUZEI PENALE ȘI ÎN PROCEDURILE SPECIALE	110	EXTENDED CONFISCATION IN SIMPLIFIED CRIMINAL JUDGMENT PROCEDURE AND IN SPECIAL PROCEEDINGS
<i>Dionis BRÎNZA</i> PREMISELE REALIZĂRII DREPTULUI DE INTENTARE A CAUZEI PRIVIND INSTITUIREA, REÎNNOIREA ȘI REVOCAREA MĂSURILOR DE OCROTIRE JUDICIARE	118	PRECONDITIONS FOR THE REALIZATION OF THE RIGHT TO INITIATE THE CASE ON THE ESTABLISHMENT, RENEWAL AND REVOCATION OF JUDICIAL PROTECTION MEASURES
<i>Elena BAJUREA – OSTROFET</i> REGLEMENTĂRILE CONVENȚIEI C.M.R. (GENEVA, 1956) PRIVIND RĂSPUNDEREA TRANSPORTATORULUI – ÎNTRE MOBILITATE ȘI IMPERATIVITATE	128	THE SETTLEMENTS OF C.M.R. CONVENTION (GENEVA, 1956) ON THE CARRIER'S LIABILITY – BETWEEN MOBILITY AND INCUMBENCY
<i>Adrian GUZUN</i> CADRUL BASEL DE GUVERNANȚĂ CORPORATIVĂ A BĂNCILOR	133	BASEL FRAMEWORK FOR CORPORATE GOVERNANCE OF BANKS
<i>Анатолий КОСТРОМИЦКИЙ</i> ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА АВТОНОМИИ И САМООПРЕДЕЛЕНИЯ НАРОДОВ	140	HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE FORMATION OF THE INSTITUTION OF AUTONOMY AND SELF-DETERMINATION OF PEOPLES

<i>Cristina COROBAN</i> PROBLEME ACTUALE ALE FAMILIILOR CU COPII ÎN SITUAȚIE DE RISC	150	CURRENT ISSUES FOR FAMILIES WITH CHILDREN AT RISK
<i>Elena PÎRĂU</i> RĂSPUNDEREA PENALĂ A MINORULUI ÎN DREPTUL COMPARAT	157	CRIMINAL LIABILITY OF THE MINOR IN COMPARATIVE LAW
<i>Игорь СКОРОХОД</i> ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ – ГЛАВА ИЛИ РУКОВОДИТЕЛЬ ГОСУДАРСТВА?	167	PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF BELARUS – HEAD OR HEAD OF STATE?
<i>Ксения ГОНЧАРОВА</i> «ИДЕНТИЧНОСТЬ» В ДИСКУРСИВНОЙ ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ	174	„IDENTITY” IN THE DISCURSIVE PRACTICE OF CONTEMPORARY SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS
<i>Dina VRABIE</i> OPINIA COPILULUI ÎN CONTEXTUL PROCEDURII DE ÎNAROIERE SAU EXERCITARE A DREPTULUI DE VIZITARE A ACESTUIA	181	THE CHILD’S OPINION IN CONTEXT OF THE RETURN PROCEDURE OR EXERCISE THE RIGHT OF HIS VISITATION
<i>Victoria SAMOILENCO, Georgiana DOBOȘ</i> ASPECTE VICTIMOLOGICE ALE INFRAȚIUNILOR CU CARACTER SEXUAL. STUDII DE CAZ ȘI RECOMANDĂRI PRACTICE	186	VICTIMOLOGICAL ASPECTS OF SEXUAL CRIMES. CASE STUDIES AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS
<i>Strelciuc VIORICA</i> ÎNȚEȚINEREA COPIILOR MINORI DE CĂTRE PĂRINȚII DIVORȚAȚI	196	L’ENTRETIEN DES ENFANTS MINEURS PAR LES PARENTS DIVORCÉS
<i>Svetlana LEONTIEVA, Vlad TODERICA</i> EXPLORAREA REGULII ADMISIBILITĂȚII PROBELOR ÎN PROCESUL PENAL: O ANALIZĂ TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ	201	EXPLORING THE RULE OF ADMISSIBILITY IN THE CRIMINAL PROCESS: THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS
<i>Svetlana CEBOTARI</i> IDENTIFICĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE ALE FENOMENULUI „DEZINFORMARE”	207	CONCEPTUAL-THEORETICAL IDENTIFICATIONS OF THE „DISINFORMATION” PHENOMENON
<i>Daniel CRISTEA, Dumitru CALENDARI</i> STUDIU EMPIRIC PRIVIND RESPECTAREA DEMNITĂȚII UMANE	216	EMPIRICAL STUDY ON RESPECT FOR HUMAN DIGNITY
Юлиана ГЕРМАН СПЕЦИФИКА «ПРЕСТУПНОСТИ ПРОТИВ ИНОСТРАНЦЕВ»: КАТЕГОРИИ ВИКТИМНОСТИ И ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ	223	SPECIFICITY OF „CRIMES AGAINST FOREIGNERS”: CATEGORIES OF VICTIMITY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS DURING WAR

<p><i>Gheorghe MOȘNEAGA</i> ROLUL INSTITUȚIILOR INTERNAȚIONALE ȘI ȚĂRILOR DE DESTINAȚIE ÎN FORMAREA DIASPOREI MOLDOVENEȘTI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ</p>	237	THE ROLE OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS OF DESTINATION COUNTRIES IN THE FORMATION OF MOLDOVAN DIASPORA IN THE EUROPEAN UNION
<p><i>Maria PROCA</i> MODELE DE FORMARE A GÂNDIRII CRITICE SPECIFICE ANALIȘTILOR DE INTELLIGENCE</p>	254	CRITICAL THINKING TRAINING MODEL SPECIFIC TO THE INTELLIGENCE ANALYST
<p><i>Ștefan MILICENCO</i> STANDARDUL UNEI INSTANȚE JUDECĂTOREȘTI INSTITUITE DE LEGE. PROBLEMATICA TRANSFERULUI TEMPORAR AL JUDECĂTORILOR LA CURTEA SUPREMĂ DE JUSTIȚIE</p>	262	THE STANDARD OF A TRIBUNAL ESTABLISHED BY LAW. THE ISSUE OF TEMPORARY TRANSFER OF JUDGES TO THE SUPREME COURT OF JUSTICE
<p><i>Artur FUIOR</i> PROMOVAREA REFUGIATULUI LA OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ LEGITIMĂ PRIN PRISMA DEZVOLTĂRII SECTORULUI ECONOMIC AL ȚĂRII GAZDĂ</p>	267	PROMOTION OF THE REFUGEE TO LEGITIMATE EMPLOYMENT THROUGH THE PRISM OF THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SECTOR OF THE HOST COUNTRY
<p><i>Valentina CEBOTARI, Viorica STRELICIUC</i> INFLUENȚA BUNEI CREDINȚE ASUPRA REALIZĂRII DREPTULUI DE A PRIMI ÎNTREȚINERE DE LA SOȚ SAU FOST SOȚ</p>	273	L'INFLUENCE DE LA BONNE FOI SUR LA RÉALISATION DU DROIT DE RECEVOIR UNE PENSION ALIMENTAIRE D'UN CONJOINT OU D'UN ANCIEN CONJOINT
<p><i>Victor SAMOILENCO, Victoria SAMOILENCO</i> CÂTEVA CRITERII DE APRECIERE A SISTEMULUI DE JUSTIȚIE PENALĂ. ANALIZA LOR PRIN RAPORTARE LA REALITATEA SOCIO-JURIDICĂ A REPUBLICII MOLDOVA</p>	278	SOME ASSESSMENT CRITERIA OF THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM. THEIR ANALYSIS IN CORELATION TO THE SOCIO-JURIDICAL REALITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}.
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 180. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009